

ISTORIA ROMÂNILOR

A decorative flourish consisting of a central vertical element with a small circle at the top, from which two curved lines extend outwards and downwards, ending in small circles.

Mihai Viteazul
Portret de pictorul vienez Sadele

Ioan Vodă cel Cumplit
In momentul ultimului atac in bătălia de la Căhul

ISTORIA ROMÂNILOR Dacia Traiană

DE

A. D. XENOPOL

PROFESOR LA UNIVERSITATEA DIN IAȘI, MEMBRU ACADEMIEI ROMÂNE
MEMBRU TITULAR AL INSTITUTULUI DIN FRANȚA.

EDIȚIA III-a, revăzută de autor
Îngrijită și ținută la curent de

I. VLĂDESCU

CONFERENȚIAR DE ISTORIA ROMÂNILOR LA UNIVERSITATEA DIN BUCUREȘTI

*„Nu sunt vremile sub cărma omului,
ci bietul om sub vremei”.*

MIRON COSTIN.

VOLUMUL V
EPOCA LUI MIHAI VITEAZUL

EDITURA «CARTEA ROMÂNEASCĂ», BUCUREȘTI

În acest volum se expune partea a doua a luptelor Românilor contra Turcilor și anume acele pentru redobândirea neatârării pierdute, lupte tot atât de grele ca și acele duse pentru păstrarea ei, și care au fost povestite în cele două volume precedente. Aceste răscoale ale Românilor din Moldova și Muntenia contra amenințătoarei stăpâniri turcești ne ieșind la nici o izbândă, aduseră o robire mai adâncă a lor sub această stăpânire. Totuși este de samă împrejurarea că o întreprindere atât de îndrăzneată a fost cel puțin încercată, și ea încunună capetele celor doi mari domnitori: Ioan cel Cumplit al Moldovei și mai ales Mihai Viteazul al Munteniei, cu gloria de eroi.

Insemnătatea covârșitoare a domniei lui Mihai Viteazul face însă că acest volum este cuprins în cea mai mare parte de povestirea ei, cu toată prea scurta ei durată, o fulgerare sclipitoare între leagăn și mormânt.

CAPUL V

DE LA MOARTEA LUI PETRU RAREȘ PÂNĂ LA MIHAI VITEAZUL

1546—1593

I

MUNTENIA DE LA MIRCEA CIOBANUL LA MIHAI VITEAZUL

1545—1593

1. DE LA MIRCEA CIOBANUL LA PETRU CERCEL

Mircea Ciobanul 1545—1554. — În veșnicele împerecheri între domni și partidele boierești, nu eră cu puțință, ca aceste din urmă să se păstreze curate și neamestecate, în forma lor primitivă de partizani ai Drăculeștilor și ai Dăneștilor; căci precum vârtejul mestecă apele din bulboane, așa și furtunoasele sfășieri dintre boieri amestecau elementele lor. Adeseori un Băsărăbesc va fi luat parte în un complot urzit de Drăculești, precum se va fi întâmplat și lucrul protivnic. Am văzut apoi cum însuși domnii sunt nevoiți, pentru a luptă contra unor noi competitori, să și caute sprijinul în partidul protivnic. În sfârșit Turcii, hotărând tot mai des și mai cu deadinsul numirea domnilor, se întâmplă uneori ca domnul rânduit să nu fie pe placul nici chiar al partidului de care se ținea, ceea ce aveă de urmare o împotrivire a celei mai mari părți din boierime; aceasta cu atât mai mult cu cât, dela Teodosie înainte, 1522, nu se perindă pe scaunul Munteniei decât domnitori din familia drăculească, cum sunt Radu dela Afumați, Vladislav, Moisi, Vlad Innecatul, Vlad Vintilă, Radu Paisie și Mircea Ciobanul. Competitorii din familia Basarab par că s'au stins, și ei apar sau numai sub formă de slabi pretendenți, cum este acel Laiot Basarab ce vine cu Stroia Pribeagul, sau celalalt

Basarab ucis la începutul domniei lui Moisi; sau sunt domni trecuți din partidul Drăculeștilor în cel al Băsărăbeștilor, cum sînt Radu dela Afumați, și Vlad Vintilă, sau șovăitori între amîndouă, ca Moisi¹. Toate aceste împrejurări trebuiau să amestece partidele muntene.

Lucrurile acestea apar la lumină cu deosebire sub domnia lui Mircea Ciobanul, sub care se descompune cu totul jocul firesc al partidelor muntene.

Mircea Ciobanul eră finl lui Radu cel Mare, după cum reiesă aceasta din documentul lui cu data 1 Aprilie 1551, în care el vorbește de „părintele domniei mele răposatul Radu voevod, feciorul Vladului voevod Călugărul”²; deci eră frate cu Paisie. Mircea Ciobanul intră în domnie pe la începutul anului 1545, după cum se vede lucrul din socotelile Săbiului, în care se pomenește de trimiterea unui sol al lui Mircea voevod la Alba Iulia în 11 Martie 1545³. Mircea Ciobanul care petreceă la Constantinopole, după cum ne spune cronica lui Reichertstorff⁴, săpase acolo prin bani pe fratele său, și hotărâse pe Turci să’l maziliască pe acesta și să’l surguniască în Egipt, dându’i lui domnia. Reputația lui Mircea de om ce s’ar fi dedat la obiceiurile Turcilor și zvonul, deși neîndreptățit, că ar fi trecut la legea păgână⁵, fac domnia lui uricioasă chiar dela început, și împing pe un mare număr de boieri din ambele partide să i fie protivnici, lucru de care simțind Mircea, fire după cât se vede sângeroasă și răzbunătoare, în care prin atavizmu fierbeă iarăși sângele aprig al strămoșilor săi, Mihnea cel Rău și Vlad Țepeș, el face un măcel în acești boieri. Cronicarii munteni spun, că ar fi căzut capetele „lui Coadă vornicul, a fratelui său Radu comisul și a altor încă, muncindu’i întâi pentru avuție, până ce au dat ce au avut; după aceea i-a omorât”. Cronicile transilvănene, mărind lucrul prin îndepărtare, vorbesc, una, acea a lui Ostermayer, de 48 boieri mari uciși, adăogând că Mircea și-ar fi început domnia ca un pașă, iar Chronicon Fucio-Lupino-Oltardium dă chiar ca jertfiți 200 de boieri⁶. Că măcelul a fost o realitate și nu o poveste, se vede de pe aceea, că în socotelile Săbiului se vede notată, la 1 Sept. 1546, cheltueala

¹ Mai sus, vol. IV, p. 191-194 și 196.

² Nicolaescu, p. 14.

³ Hurmuzaki, XI, p. 859. In acelaș an pune suirea lui Mircea în tron *Chron.-Fucio-Lupino Oltardium, l. c., I, p. 55*: „1545 in Valahiae a Turca missus fuit Mirsche Wayda, tyrannus crudelis”.

⁴ In Papiu Ilarian, *Tezaur de monumente*, III, p. 110.

⁵ Dragomir Mohamed c. Isabella 1553 spune ca „Mircea nu eră nici Turc, nici Creștin”. Dar dacă ar fi fost Mahometan, țara nu l’ar fi primit, cum o făcuse cu Mohamed Bey. Mai sus, 186, vol. IV, p. 252.

⁶ Căpitanul și *Cron. anonimă în Mag. ist.*, I, p. 177 și IV, p. 272. Ostermayer în *Deutsche Fundgruben*, ed. Keneny, p. 30 și 32. *Chron. F. L. O.*, ed. Trausch, p. 55.

lui Ioan Leferatu trimis la rege spre a'i vesti „măcelul boierilor întâmpilat în Valahia”⁷.

Boierii ce scăpară de moarte fugiră peste munți și „tre-când doi ani, au strâns oaste ce au putut și au venit pe Prahova, întâlnindu-se cu Mircea vodă la Periș; acolo au avut războiu și a biruit Mircea vodă și au pierit Udriște vistierul și Teodosie banul”.

Povestirea cronicilor muntene este întărită de cronica lui Ostermayer, care spune că „în 1518 luna lui August, câțiva boieri din acei fugiți au adunat bani și au năimit vreo mie de Săcui, spre a năvăli în Valahia, punându-și un tânăr voevod, cu gând că se va răscula țara împotriva lui Mircea voevod”⁸. Dar au fost așa de crunt loviți de Mircea, încât au scăpat cu greu acei ce nu au căzut. Boierii cei fugiți s'au adunat la Brăila și au fost ademniți de voevod cu jurământ să vină la el, și apoi au fost măcelăriți cu femei și copii de poporul lui.

Din boierii ce au pierit la Periș, Udriște din Mărgineni⁹ vistierul și Teodosie banul, se vede că și boierii craiovești erau protivnici tiranului. Partidele muntene uitaseră rivalitatea lor, față cu acel ce voia să le nimiciască neamul. Dar acest domnitor, unealtă turcească și dat lor cu suflet cu tot, fusese impus de Turci. Se vede deci cum, sub apăsarea otomană, se desface jocul firesc al rivalității Dăneștilor cu Drăculeștii.

Boierii însă nu se lasă. „Câți mai rămăseseră nemăcelăriți au scăpat iar în Țara Ungurească și n'au zăbovit și au strâns oaste și, împreună cu Radu fratele lui Mircea, au venit în țară și, întâmpinându-se cu Mircea vodă la Mănești, au biruit Radu vodă și pribegii și pre Mircea vodă până la Giurgiu l-au gonit și mulți oameni de ai lui au pierit”¹⁰.

Când Mircea aude că s'au hotărât să vină boierii asupra lui, el scrie judeului Brașovului că ce'i lasă să vină? La care judele răspunzând că nu'i poate opri, Mircea îi întâmpină: „dar acești boieri au doar femei și copii pe care ai putea să'i pedep-

⁷ Hurm., *Doc.*, XI, p. 860. Alt doc. din 1552, *Ibidem*, II, 4, p. 677, vorbește chiar de 1600 de boieri uciși, dând pe următorii ca pribegii în Transilvania (p. 678): Radwl wayda, Dragyz Zpathayr, Radwl Lwgophoth, Stausul Postelnik, Stanisla Clwtzeyrh, Twdor Wyzther, Zwkwl Ztholnyk, Dragwmyr Zpathayr, Bayda Komyz, Creczwn Paharnyk, Radwl Postelnyk. Iwan Wyzther, Nago Postelnik, Myana Wyzther, Bayda Zpathayr, Zthay Costholnyk (=poate Staico stolnic). Reicherctorf în Papin, *Tezaur*, III, p. 140, spune în deobște că boierii „ne in manus illius inciderent. in Transilvaniam contulere.

⁸ Ostermeyer, *I. c.*, p. 35—36: „auf dieser haben sie einem jungen Wayda aufgeworfen ea conditione, es würde alsdann das Landvolk bey falen wider den Mirsche Wayda”.

⁹ Așa îl numește Ostermeyer, *I. c.* p. 32: „diese Boyaren nach Cron (Kronstadt — Brașov) Kommen. als der Bahr (Iorga înțelege Banul) Udrisť Mar cinen und Kado”. Ar fi deci Banul Udriște de Mărgineni ce a pierit la Periș, și Coadă ce fusese tăiat de mai înainte.

¹⁰ Căpitanul și *Cron. anon.* citați.

sești cum se cuvine". Iată la ce măsuri îngrozitoare se credea că se poate recurge pe atunci, și asemenea idei nu erau izvoare numai diu mintea tiranului, ci erau în obiceiurile timpului¹¹.

Răsturnarea lui Mircea vodă de Radu voevod este întârită și de socotelile Săbiului¹² și de cronica lui Ostermeyer, care adaogă însă că „s'a întors Mircea vodă cu mulți Turci și Radu a trebuit să fugă în Transilvania cu femei și copii”¹³.

Acest Radu dușmanul lui Mircea este denumit de Căpitauul, Radu Iliasi, încât s'ar părea că avem aface cu un alt competitor, nu cu fratele lui Mircea, Radu Paisie. Dar mai întâi acest Radu este numit voevod, ceea ce arată că a trebuit să fi domnit sau să fi fost fecior de domn; apoi vre un Ilie al cărui fiu cată să fi fost acest Radu Iliasi, nu s'a întâlnit în șirul domnilor munteni. În sfârșit comitele Natalis spune asemenea, în istoria timpului său, (1545-1581) deci contimporan cu evenimentele, că „Mircea Voevodul Valahiei, pândind prilejul, scoase pe Radu și uzurpă țara pentru sine. Radu ceru ajutor la Castald ca să redobândiască scaunul, recuceri țara și intră cu mare solemnitate în Târgoviște”. Este învederat că Radu acel scos de Mircea, adică Radu Paisie, veni îndărăpt cu ajutorul lui Castald și alungă pe Mircea la Giurgiu¹⁴. Drăculeștii se mâncau între ei mai rău de cum se îndușmăniau cu Băsă-răbeștii.

Cum spune însă Ostermeyer domnia aceasta a lui Radu Paisie fu foarte scurtă; el fu răsturnat din nou de fratele său Mircea¹⁵.

În timpul domniei lui Mircea, episcopul Martinuzzi desemnase și mai lămurit poziția lui protivnică Turcilor, închisese pe Isabela în Alba Iulia și vroia să trădeze Transilvania imperialilor. Poarta trebuind să împedece cu orice preț asemenea

¹¹ Mircea Vodă c. Ioan Begner (Benkner) 5 Noemv. 1552. Hurm., *Doc.*, II, 1, p. 295. Visteria lui Mircea. *Ibidem.* p. 299 și 304.

¹² 22 Noemvrie 1552: „Duobus bogieris famam de Myrche Wayvoda profligato afferentibus, bibalia 9 f... Item 24 misso Anthonio in Valachiam ad intelligendum certos rumores de profligacione Vavvoda, expense ff. 3". Hurm., XI, *Doc.* p. 863.

¹³ Ostermeyer, *l. c.*, p. 51.

¹⁴ Nicolaescu, *l. c.*, p. 242, 261, 266, numeste și D-sa pe acest Radu, Radu Ilie, dar fără a aduce nici o dovadă. Prin urmare e zadarnică cearta între d-nii C. Cogalniceanu și Nicolaescu asupra existenței unui Radu Voda Ilie ca domn separat al Munteniei. Nicolaescu, *O lamurire istorică*, 1912, p. 7.

¹⁵ Alungarea lui Mircea de Radu, după socotelile Săbiului (nota 12), este din 22 Noemvrie 1552. În 18 Decemvrie 1552 Radu e domn (Hurm. *Doc.*, XI, p. 864); la 31 August 1553 găsim în aceleași socoteli: „Misso Anthonio in Valachiam ad significandum Radul Wayvodain alpihus penes Petersdorff profligatum”. A domnit deci Radu Ilie de la 22 Noem. 1552-31 August 1553. În 20 Martie 1553 el dă documentul. Exactitatea istorică este aici matematică. Ce păcat că acest privaz atât de precis nu este nuplut de fapte, ci asă de gol!

șeneltiri, aveă mare nevoie de a fi sigură pe ajutorul domnilor români, Ea chiamă deci în anul 1550 pe ambii voevozi, Mircea al Munteniei și Ilie fiul lui Petru Rareș al Moldovei, la Constantinopole, spre a se încredința despre scopurile lor¹⁶.

Nu știm dacă domniile făcură acel drum la Constantinopole. În orice caz el ar fi fost zădarnic, întru cât ei fuseseră câștigați de intrigile germane, și la cel întâiu atac pornit de Turcii contra imperialilor, nu stătură de loc la luptă, și o rupseră de fugă. Ambasadorul german Veranțiu, care cunoștea secretul, scrie lui Neculai Olahul în 1550 : „Drept au lucrat Români și sunt de lăudat că, sau prin bani câștigați, sau cuprinși de iubirea creștină, se înțeleseră cu călugărul (Martinuzzi) ca să-i conceadă de bună voie victoria, prefăcându-se a fugi”¹⁷. Străinii luaseră însă la serios fuga Românilor, după cum se vede aceasta din o depeșă a ambasadorului francez care îi tratează „de oameni rău înarmați și cu puțină inimă”¹⁸.

Mircea Ciobanul este din această pricină mazilit de Poartă în 1554, și se dă tronul lui Pătrașcu fiul lui Călugărul (Radu), deci fratele cu el și cu Radu Paisie. Cu acest prilej, Turcii care veniseră să iee pe Mircea, ard Bucureștii și trec pe mulți locuitori Români în Grecia¹⁹. Veranțiu scrie lui Ferdinand în Mart 1554 : „S'a creat un voevod nou în Valahia, Patrașcu fiul lui Călugărul. Mircea însă este chemat la Poartă. Nu știm cauza acestei schimbări. Totuși ne temem că lui Mircea i-a stricat prietenia Maiestăței Voastre. Nu este însă de pus vreo credință în pretenia acestor Valahi. Sunt ușori și instrumente în mâna acestor bestii, după cum vreau să devină și acei din Transilvania. Turcii vrau numai să câștige bani de la ei”²⁰, scrisoare care pe lângă explicarea căderii lui Mircea, caracterizează de minune adâncă degradare în care domniile române căzuseră în ochii contimporanilor.

Pătrașcu (Petru al II-le) cel Bun, 1554-1558, ea fiu al lui Radu Călugărul și frate cu Radu Paisie și cu Mircea Ciobanul²¹, aparțineă tot familiei Drăculeștilor, încât vedem că norocul favoriză pe acest neam și pe boierii din Muntenia Mare, ajungând la tron tot domni din partida lor. La suirea lui în

¹⁶ Ambasadorul francez din Constantinopole d'Aramon către Henric al II-lea, din 24 Aprilie 1550, în Hurm., *Doc. I Supl.* 1, p. 4.

¹⁷ Apud. Katona, *Historia critica regum Hungariae*, XXI, 2, p. 1160.

¹⁸ De Salve, amb. Franței la Veneția, către Henric al II-lea din 2 Noembrie 1553 în Hurm., *Doc. I Supl.* 1, p. 9.

¹⁹ 1554. Hurm., *Doc.*, II, 5, p. 175.

²⁰ Apud Katona, XXI, p. 556.

²¹ După unii Pătrașcu ar fi fiul lui Radu Paisie. Inscricția de pe mormântul lui spune numai Iw Pătrașcu voevod și donu a toată Ungro-Vlahia, fiul lui Iw Radu Voevod, mort în luna Decembrie 26, anul 1557 (Nicolaeescu, *l. c.*, p. 244 și 298), nu precizează al cărui Radu eră fiu : al lui Călugărul sau al lui Paisie.

scaun, mai mulți boieri, între care și Stănilă Vornicul, fug la Brașov, neștiind ce'i poate aștepta. Pătrașcu tratează însă cu ei prin mai mulți trimiși și'i hotărăște să se întoarcă în țară²². În deosebire însă de Mircea, Pătrașcu recheamă pe boieri cu gând bun, nu pentru a'și răzbună împotriva lor, și el trăește bine cu ei până la moartea lui; de aceea cronicarii spun că acest domnitor a fost numit *cel Bun* „pentru bunătățile lui, domnind țara fără vrăjbi, fără morți și prăzi”²³.

Pe timpul lui Pătrașcu cel Bun se încheie tratatul între Ferdinand și Soliman, prin care cel întâi se obligă a lăsa în pace pe Sigismund și pe muma lui Isabela. În zadar oferise Ferdinand 150.000 de galbeni tribut anual pentru dreptul de a păstra Ardealul pe sama sa. Ferdinand însă nu se putea împacă cu ideea ca să cedeze pentru totdeauna Ardealul Turcilor; de aceea el făcù greutăți când fu vorba de a aplica în realitatea lucrurilor, tratatul scris pe hârtie. Voevozii români sunt deci invitați să treacă nunții, spre a restitui în scaun pe regina Isabela.

Pătrașcu trece în Ardeal cu 12.000 de oameni, iar Ardeleii se lasă îndată de împăratul, și jură în 12 Martie credința reginei și fiului ei²⁴. Voevozii români iesă până la Satu-Mare întru întimpinarea crăieșei, care revenia în țară, și sunt dăruiți de dânsa într'un chip strălucit, cecece nu'i împedică, după obiceiul de atunci, de a prăda Ardealul, la întoarcerea lor, în modul cel mai crunt. Epitropul Petrovici muriind, Turcii orânduiesc în locul lui pe Babak, pe care Isabela la început refuză a'l primi. Voevozii însă se interpun ca mijlocitori, îi împacă, și apoi le ajută lor și Turcilor a lua Muncaciul de la Ferdinand²⁵.

Pătrașcu trimisese după Isabela în Polonia, spre a o readuce în Ardeal, pe vornicul Socol, boier din partida Craioveștilor și, după cât se vede, neam de domn și care începuse a unelti în contra domniei lui Pătrașcu. Domnul îl alesese, spre a îndeplini această misiune, înadins, pentru a 'l îndepărta măcar un moment, și a înlătură astfel un element ce ar fi putut provoca o turburare și o vărsare de sânge, lucru care, nu prea eră în gustul și caracterul lui Pătrașcu.

Socol însă se folosi de petrecerea lui între Unguri, spre a'și întocmi domnia la ei și, cum se întoarce înapoi pune să otrăviască pe domnitorul său, în 24 Decembrie 1557, și apucă pentru un moment stăpânirea țării²⁶; este însă alungat de Turci

²² Socotelile Brașovului, Hurm., *Doc.*, XI, p. 792: 13 Aprilie 1555 „venientibus legatis Patrasco Wayvode qui aderant ut pacem fecerint cum Stanyila”.

²³ Căpitanul în *Mag. Ist.*, I, p. 179.

²⁴ *Analele secuști* în Șincai, p. 319 ed. II.

²⁵ Vezi izvoarele citate de Șincai, II, p. 320-321 ed. II.

²⁶ Siegler ap. Katona, XXII, 2, p. 1036, Fr. Forgacs, *ibid.*, XXIII, p. 66.

care restabilesc iarăși în domnia Munteniei pe Mircea Ciobanul.

Mircea Ciobanul a doua oară, 1558-1559. — Mircea intrând în Muntenia cu oștiri tătarăști care să-l pună în domnie, Socol care apucase a pune mâna pe vistieria țarei, iesă cu averea răpită și cu familia lui în Ardeal, împreună cu boierii olteni ce ținea cu el²⁷. De și acest Socol este titluit numai de vornic, totuși credem că va fi fost vre o rudenie, poate vre un fiu natural al unui domn din partidul băsărăbesc, care ținuse scaunul mai înainte.

Socol își încredințează averile sale Ungurului Francisc Kendy, iar el se duce la Constantinople spre a câștiga domnia, și anume ca ambasador al reginei Isabela²⁸. Kendy însă care voia să pună mâna pe frumoasele comoare lăsate în păstrarea lui, trinite pe un om al său după Socol la Constantinople, care face ca el să fie ucis de Turci²⁹. Femea și copiii lui Socol cerură după aceea în zadar averea răpită de Kendy, avere nu e vorbă și ea câștigată prin răpire din Muntenia de către Socol.

Se întâlnesc uneori stări sociale, în care numai nedreptatea unuia poate răzbună nedreptatea celui alt!

Împreună cu Socol fugise din Muntenia în Transilvania și întreaga lui partidă. Mircea voind să pedepsească pe fugari pentru gândurile lor dușmănești în protiva lui, îi adenenește a se întoarce, făgăduindu-le iertare sub cele mai strașnice jurăminte, în care ne mirăm cum oamenii tinipului mai puteau avea încredere, văzând ușurința cu care ele erau călcate³⁰. El întrebuițează ca unealtă a scopurilor sale pe acel Stănilă care fugise fără temei de frica lui Pătrașcu. Stănilă scrie boierilor pîbegi, îndemnându-i „a se întoarce la domnul său, la Mircea Vodă”. Neizbutind nenorocitul Stănilă a convinge pe boieri, el plătește cu capul căzutul plan de răzbunare al li-

²⁷ *Analele secuști* în Șincai, II, p. 322. ed. II. Comp. Humn., *Doc.*, II, 1, p. 359: „Socol ha portato via tutto el thesauru de Petrasko: CCCC m. ducati”. Socoliile Brasovului, *Ibidem*, XI, p. 797. dan la 1 Ian. 1558 știrea morței lui Pătrașcu. Suirea lui Mircea de a doua oară în scaun. *Ibidem*, II, 1, p. 358. Un alt *doc.*, *Ibidem*, spune: „il populo non vole accetar Myrce et che sono sollevati tutti con l'arme in man et dicono che vuol per lor Signor Socolo p. 358”. p. 359: „Socolo e scampato in Transilvania”.

²⁸ Socol cătră De la Vigne amb. francez din Constantinople, mulțămindu-i pentru salv-conductul ce i l'a procurat, din Mai 1558 în *Documente*, I Supplement, 1, p. 12.

²⁹ De la Vigne cătră episcopul d'Acqs din 22 Iulie, *Ibidem*, p. 13.

³⁰ Regina Isabela c. De la Vigne din 10 Februarie 1558, *ibidem*, p. 12: „nos ad mandatum potentissimi imperatoris bajarones profligos hortati sumus ut in Transalpinum regrederentur, assiecurantes quod Myrche voyvoda illos non impediret; nuper quae etiam per litteras suas jurejurando Myrche nobis promiserat, et tamen intelligimus bajarones ad unum omnes atrocissima morte interemptos”.

mesitului de sânge, Mircea Ciobanul. Boierii, în loc de a se plecã lui Mircea, încearcã o nouã loviturã, când tocmai Mircea moare pe neașteptate³¹. Pribegii venirã totuși spre a se lovi cu soția lui Mircea, Kiajna fiica lui Petru Rareș, care rămăsese epitroapa minorului ei fiu, Petru Vodã pronumit Schiopul. Kiajna cu boierii ei furã bãtuți la Românești și fugirã peste Dunãre; însã întorcându-se în grabã cu ajutor turcesc, învinsã la rândul lor pe pribegi la Șãrpãtești, și i alungarã iarãși peste munții, de unde veniserã³².

Petru al III-lea Schiopul, 1559 1567. Odatã cu Petru Schiopul care erã un copil numai de 12 ani, veni la putere în Muntenia una din femeile cele mai deștepte ce s'au perindat pe tronurile popoarelor, atãta numai cã împrejurãrile în care a trãit și fãptuit fãcuserã sã înfloriascã în sufletul ei contra-partea însușirilor ce ne-am așteptã sã regãsim în fiica lui Petru Rareș și nepoata lui Ștefan-cel-Mare. Apoi Kiajna, dupã cãt se vede, moștenise mai mult pãrțile rele ale caracterului marilor ei nãscãtori și anume ambiția nesãțioasã fãrã scopuri mãrețe, talentul de intrigi și ghibãcia întorsãturilor puse însã în slujba unor interese mai mult personale, și atrofierea simțului moral, înviorat la antecesorii ei prin iubirea de țarã. Kiajna erã potrivit cu aceasta a ei stare sufleteascã, de o corupție înspãimãntãtoare, dupã cum o caracterizazã Ioan Zapolia, principele Ardealului, în o scrisoare cãtre sultanul în care spune despre Kiajna cã ar fi „o femee prea ușoarã încunjuratã de o droae de curtezani, Români și Greci”. Un raport al bailului venețian din anul 1568 o calificã de „meretrice publicã”, iar altul din același an spune cã „Kiajna ar fi de o corupție monstruoasã; cã ar pune în lucrare asupra supușilor ei o nepilduitã tiranie și ar fi dedatã la cele mai cumplite desfrãnãri”³³. Cãderea ei moralã însã nu i atingeã numai corpul, ci și sufletul ei. Pentru a înduplecã pe cunpliciții stãpâni ai țãrilor romãne, ea face pe unul din bãieții ei Turc. Din ceilalți doi ce i duce la Constantinopole, când cade în disgrație, coboarã pe favoritul ei, Petru Schiopul, la rangul de paj în întovãrãșirea cãlare a sultanului, iar pe o fatã a ei o trimite în haremul acestuia³⁴. Tot pe ea o vom vedea cã, atunci

³¹ Serisoarea lui Stãnilã în Bogdan, *Doc. și Regeste*, p. 234. Comp. Cãpitãnul și *Cron. anonimã. Mag. ist.*, I, p. 181 și IV, p. 273.

³² Cãpitãnul și *Anon. romãnesc* în *Mag. ist.*, I, p. 182 și IV, p. 274.

³³ Hurm., *Doc.*, II, 1, p. 510: „mulier levissima”. *Ibidem*, VIII, p. 132: „madre publica meretrice”. *Ibidem*, II, 1, p. 586: „infrenatae, monstruosae libidinis”.

³⁴ Carol Rym e. Inp., 1576. *Ibidem*, p. 607. Ferrari, raport din 19 Fevr. 1574: „La signora Mirza voevoda di Valahia diede una sue filie vergine... qual signor ora la tien per moglie et molto la amma”, citat de N. Iorga în *An. Acad. rom.*,

când vra să pună pe odrasla ei în scaunul Moldovei, consimte la îndoirea tributului.

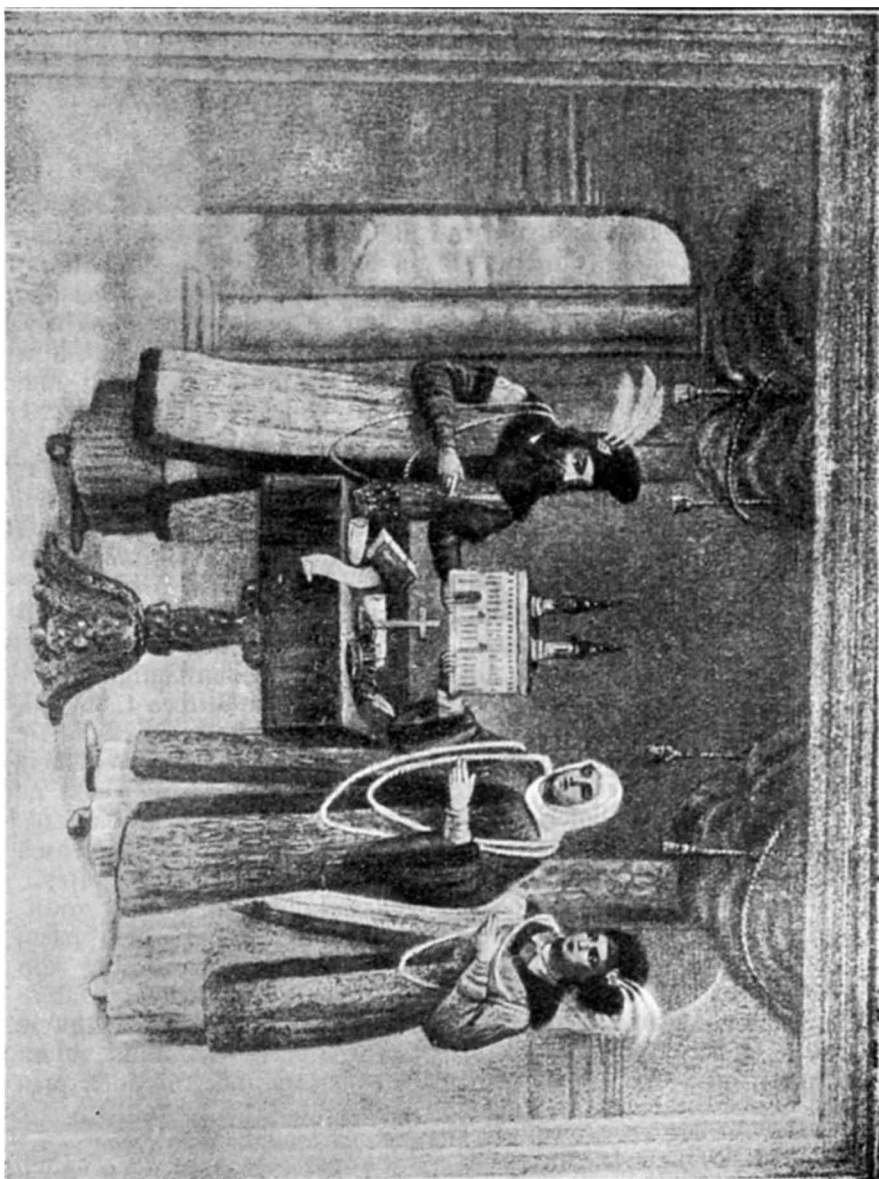
Sens de mâna lui Petru Schiopul
 † Herțec, April 24 zile

Această femeie, înzestrată de natură cu însușiri așa de primejdioase, odată urcată, în realitate însăși ea, în scaunul Munteniei, fiul ei fiind minor și pe deasupra schilod și bicisnic, trebuia să caute a se mănține cu ori ce preț, și de aceea o și vedem supunându-se la toate înjosirile, când eră vorba de a nu scăpă din mâni toiagul domniei. Kiajna eră cu atât mai greu de combătut cu cât, cum vom vedea, ea introdusese o înnoire primejdioasă în câștigarea favoarei Turcilor, recurgând ca femeie la femeile din haremurile sultanului și ale marilor dregători ai Porței Otomane, pentru a atrage prin ele, buna plăcere a meghistanilor din Constantinopole. Procederea Kiajnei eră cu atât mai nimerită, cu cât sultanii ce se perindară pe vremea ei pe tronul otoman, Selim al II-lea (1566—1574) și Amurat al III-lea (1574—1595) erau cu totul stăpâniți de femei, și a-nume cel dintâi de sultana validea și mama lui Amurat, Venețiana Nurbanu, iar cel din urmă de Venețiana Safigi.

Boierii cari dușmăniseră atât de mult pe Mircea Ciobanul, nu voiau să'i îngădue ca odrasla și mai ales soția lui să le fie stăpână și, crezând că vor putea mai ușor scăpă de o femeie și de un copil, trec din nou din Ardeal în Muntenia, și bat pe „Mirceaia” și pe boierii ce o sprijiniau, la sat la Românești. Kiajna fuge peste Dunăre, de unde revenind cu oaste turcească câștigată prin bogate daruri, răzbește pe pribegi la Șerpățești. În lupta dată aici pieri Radu Clucerul. Nu trece însă mult, și înverșunatăii pribegi reintră în țară, de astădată prin pasul Turnului-roș, pe apa Oltului, dar la sat la Boiani sunt din nou bătuți și snopiți. Aici pier Stanciul al Bugăi, Mateiu al Margăi, Radu, Vâlsan și alții. Cu toate că de atunci luptele par a fi încetat, grija despre pribegi mănca neconținut inima Kiajnei, mai ales că lucrurile se încălciseră mai reu încă prin

. II, tom XVIII. p. 5. Cf. Hurm., *Doc.*, II, 1. p. 711. Rueber c. Imp., 15 Mai 1575: „Daczue dann seine Muetter... allerly Mittel gebrauche Sy selbst ist sambt irer Tochter an die Porten verraiset hat die Tochter dem Amurath (sultan) irer haidnischen Brauch nach vernählet.

planurile lui Iacob Eraclide Despotul, domnul Moldovei (1501-1503), care se gândia să ocupe Muntenia și, pentru aceasta, îndrumase o încercare de căsătorie cu sora lui Petru Schiopul⁸⁵.

Petru Schiopul cu familia lui. Pictură murală la Galata (Iasi)

⁸⁵ Vezi două scrisori în Hurm., *Doc.*, II, 1, p. 429 și 440. Comp. Aron. rom. și Căpitanul la domnia lui Petru Schiopul în *Mag. ist.*, IV și I.

Totuși susținut de puternica Kiajna, Petru s'ar mai fi putut mănține în scaun, dacă muma lui nu s'ar fi îndușmănit cu protegitorul ei cel mai de seamă din Constantinopole, Grecul bogat și cu mare trecere, aprovizionatorul tuturor palatelor din capitală, Mihail Cantacuzino (pronumit Șaitan-Oglu (fiul satanei), pentru deșteptăciunea lui în învărtirea trebilor.

Mihail Cantacuzino pețise pe Maria fiica Kiajnei și nunta se făcuse; dar în drumul către Anchialos reședința bogatului Grec, o ceartă izbucni între noii căsătoriți din care mirele avea vârsta de 58 ani, iar mireasa 15, și Kiajna înștiințată prin o grabnică stafetă că fata ei eră să și facă samă, trimite gonaci după ei care, ajungându'i în drum, răpesc fata cu toată zestrea ce o ducea cu ea și cu o bună parte din lucrurile mirelui. Turcii trimit un firman lui Petru în care îi spun că „unul din raiielele Impărăției mele spuindu-mi ca sora ta pe care i-o dăduseși în căsătorie a fost apoi despărțită cu sila de tine, chiar în Țara Turcească, îi scrisesem să împaci lucrul. Imi spui acum că, după ordinul meu, ai trimis înapoi lui Șaitan-Oglu tot aurul și hainele ce dăruise surorii tale la nunta sa și că astfel lucrul e împăcat. Bagă de seamă că ori cum, nu te-ai purtat bine în această afacere. Pentru astădată ți s'a iertat însă greșala”³⁶. Dacă sultanul iertase pe Petru, nu făcuse tot astfel și Șaitan-Oglu, soțul ocărăț care, găsind mai multe motive de păra contra lui Petru, mai ales în veșnicile neliniști ce le pricinuiiau pribegii, face ca Petru să fie chemat la Constantinopol, chemare totdeauna însoțită de primejdii: dare de bani, mazilire, ba chiar moarte. Petru se supune porunței și vine la Poartă cu tributul și un dar de 100.000 de galbeni. Totuși este pus la închisoare. Kiajna aleargă atunci după el, mai luând cu dânsa din bogatul tezaur al lui Mircea încă 130.000 de galbeni, pe lângă scule, juvaere, peste tot aproape jumătate de milion³⁷. Totul fu însă în zadar, față cu atotputernicia lui Șaitan-Oglu. Petru fu destituit și surgunit împreună cu mama lui la Konieh, apoi la Alep, unde stătu 6 ani. În 1579 Kiajna fu văzută de călătorul german Leonhardt Rauchwölfen, doctor în medicină al locurilor sfinte din Ierusalim, care spune, în însemnările lui de călătorie, că „a văzut în Alep o bătrână regină (Königin) a Valahiei cu copiii ei, din care cel mai mic s'a născut după moartea bărbatului ei. Ea trăește acolo în o casă privată și se întreține din mica pensie ce i-o dau Turcii în fiecare an. Este o femeie cuminte care cunoaște bine limbile turcă și arabă. Din această pricină are ea o mare vază la supușii din țara ei, și aceștia au

³⁶ N. Iorga după actele timpului în Introducere la Hurm., *Doc.*, XI, p. VI.

³⁷ Albert de Wyss c. Imp. Maxhullian al II-lea, 26 Iunie și 26 Iulie 1538. Hurm., *Doc.*, II, 1, p. 583. 584. Cf. Iorga introducere la Hurm., vol. XI, p. XIX-XX.

credința că Dumnezeu se va milostivi cu dânsa și le-o va dăru din nou, sau cel puțin îi va trimite cu tînpul o alinare”³⁸.

Alexandru al III-lea 1567—1577. Și acesta este fiul lui Mircea Ciobanul, însă nu cu Kiajna ci probabil un fiu din flori avut de el înainte de a lua pe fiica lui Petru Rareș. Alexandru eră de aceea și mult mai mare decăt fratele său consăngean, Petru. El eră însurat când se urcă în tron și petrecuse 10 ani în surgun la Alep. De aici se explică dușmănia lui cu Petru Schiopul, dușmănie ce ar fi mai greu de priceput, dacă și Alexandru ar fi fost fiul Kiajnei³⁹.

Primul act al Domniei lui Alexandru fu un măcel între boierii partizani lui Schiopul. Acest măcel înfățișază un însemnat interes istoric, prin aceea că cronicarii care l’ amintesc ne dau locul de unde erau cei mai mulți din boierii tăiați. Iată ce spune *Cronica anonimă*: „Deci atunci boierii câți erau pribegi încă au venit de s’au închinat toți la Alexandru Vodă. După aceea, trecând două luni, iar Alexandru Vodă a început de a tăiat mulțime de boieri, anume Radu Logofătul de la Drăgoești (Gorj), Mihnea de la Bădeni (Muscel) Stan Udriște Vistierul și Tudor de la Bucov (Prahova sau Teleorman) și Vlad al Caplei, Pătrașcu și Calota și Stan fiul Drăguțescului și Radu Stolnicul de la Boldești (Prahova sau Buzău) și Radu fiul lui Socol Vornicul și alții în ziua de 1 Septemvrie”.

Din numerarea boierilor uciși, se vede că unii din ei ca Radu Stolnicul, Tudor și Mihnea erau din Muntenia-Mare, iar Radu Logofătul și Stan Udriște, din Oltenia. Nu mai luptau boierii acuma pentru a pune pe cutare sau cutare partizan al lor în scaun, și mai ales nu și mai despărțiau taberile lor împerechiate, după dunga Oltului, ci cu toții din toate părțile săriau să și apere, nu numai averea, dar și viața contra pa-costilor de domni pe care le plăcea Turcilor să i trimită pe capul Românilor.

Lupta dintre Dănești și Drăculești încetase, și cu dânsa intrase în mormânt viața politică mai neatârnată a Țării-Românești, oricât ar fi fost de dăunătoare acea rivalitate.

³⁸ *Reysebuch des hayligen Landes, Franckfort am Mayn, 1609* reproduc de N. Bănescu, *Un poème en prose vulgaire relatif à Pierre le Boiteux de Valachie*, 1912, p. 8, nota 2.

³⁹ Filiația lui Alexandru. Vezi în Iorga, *An. Acad. rom.*, II. tom. XVIII, Alexandru I în Basarab; Alexandru al II-lea cel Bun. p. 1 și urm. Comp. Introducere la Hurm., *Doc.* vol. XI, p. XVII și urm. După un hrisov din 22 August 1575, *Arh. ist.*, I, 1, p. 49. s’ar părea că Alexandru nu eră de loc fratele lui Petru Schiopul de oarece acest din urmă este cat ca fiul lui Mircea el însuși fiu lui Radu cel Mare pe când Alexandru e fiul altui Mircea fiul lui Mihnea, Alexandru al II-lea și Petru erau însă înfrății și Kiajnei îi convenea să i privească pe amândoi de frați, Vezi Nicolaescu, *l. c.*, p. 81.

Kiajna însă lucră din surgunul ei la redobândirea scaunului pierdut. Ambasadorul francez caută să o determine a'i da 30.000 de scuzi spre a da bacșișurile trebuitoare pentru restituirea ei în Muntenia. Kiajna care nu avea atunci bani, dădu numai 2.000 și făgădui că va da restul cât mai curând ⁴⁰. Se descoperi însă în urmă că Kiajna fusese înșelată de un om ce se dădu drept un trimis al ambasadorului francez ⁴¹. Kiajna recurge atunci la alt mijloc. Prin relațiile ei cu Muntenia ea uneltește o revoluție contra lui Alexandru al II-lea, ceea ce aduce pe domn a tăia 17 boieri ai căror capete sunt trimise Porței ⁴². Această faptă compromite destul de mult domnia lui Alexandru care, văzând că nu poate scăpa de primejdioasa competiție a fratelui său Petru, se hotărăște a se împacă cu el și cu Kiajna și a cere pentru aceasta împreună cu Petru, coroana Moldovei, făgăduind Porței îndoirea tributului, dacă l'ar mazili pe Ion Vodă cel Cumplit și i-ar da lui Petru Schiopul Moldova.

Sultanul după ce somează pe Ioan Vodă cel Cumplit ca, sau să plătiască el acel spor de tribut, sau să lese scaunul în mâinile lui Petru, întâmpinând împotrivire din partea domnului Moldovei, dă lui Petru steag de domnie în acea țară, și o oaste turcească ca să o iee în stăpânire. Petru Vodă, întemeiat pe ordinarul sultanului, se așteptă ca boierimea moldovană să'i iasă înaintea cu deplină supunere. Alexandru se împoană cu fratele său la Șăpăteni unde fac un ospăț strălucit. Oștirea moldovană sub vornicul Dumbravă, boier muntean refugit la curtea moldovenească, nu știm din ce pricină, lovește tabăra domnitorilor frați, prin surprindere, și gonește pe Petru Vodă până la Brăila, iar pe Alexandru până la Floci, după care Ioan Vodă pune domn în București pe unul Vintilă Vodă, probabil acel ce mai domnise în Muntenia între anii 1532—1534 ⁴³. După patru zile însă Vintilă este răsturnat de oastea lui Alexandru, care'l prinde și'l taie împreună cu toții soții lui. Un document de la Alexandru Vodă întărește spusele cronicarilor. Prin el „Alexandru Vodă fiul marelui Mircea, nepotul lui Mihnea” dăruiește niște moșii vel-vornicului Ivașcu pentru că „prilejindu-ni-se războiu și bătălie cu Moldovenii care veniră asupra capului domniei mele cu înșălăciunea și viclenia vornicului Dumbravă, și fugind apoi acest Dumbravă vornicul în țara ungurească la Bator Istvan voevodul Ardealului, mers'au atunci respectabilul dregător domnesc, jupân Ivașcu, la Bator Istvan

⁴⁰ Nu trebuie pusă în legătură această cerere de bani a ambasadorului francez cu dorința lui de a lua în căsătorie pe fata Kiajnei. Datele ambelor împrejurări nu corespund.

⁴¹ Carol Rym e. Imp., 23 Oct. 1570. Hurm., *Doc.*, II, 1, p. 607.

⁴² Alt raport al aceluiași din 7 Noemv. 1570. *Ibidem.* p. 608.

⁴³ Vezi vol. IV, p. 195.

și cu multă bătaie de cap și cheltuială a scos pe vornicul Dumbravă de la adus la domniea mea ca pe un trădător al sultanului și al domniei mele ⁴⁴.

După cât se vede, toți boierii erau nemulțămiiți cu sistemul de domnie al lui Alexandru. În 1576 patruzeci de boieri merg la Constantinople și se plâng Porței pentru abuzurile făcute de Alexandru. Ei își aleg de protegitor și stăruitor pe Mehmet-Pașa, pe când Alexandru avea de sprijin pe Siian-pașa, câștigați bine înțeleș și unul și altul prin daruri de bani, Turcii rânduiesc o anchetă în Valahia. Boierii știind însă la ce va ieși o asemenea măsură, nu se mulțămesc cu ea, ci pretind ca Alexandru să fie adus la Constantinople. Siian-pașa spre a pedepsi pe boierii ce nu se supuneau unei hotărâri a sultanului, pune să le dea un număr de bețe. Ei însă nu se lasă, și cu toate că bătuți, se întorc a doua zi în și mai mare număr la divanul turcesc, cerând din nou cu mare glas să nu se facă cercetare, în Valahia, ci domnul să fie adus la Constantinople. Sultanul văzând sumeția lor, ordonă ca parte din ei să fie osândiți la galere, iar zece să fie încărcăți cu lanțuri și înapoiați în Muntenia. Ancheta vine în țară; dar după cum o prevăzuseră boierii, se face astfel ca să iasă în favoarea lui Alexandru ⁴⁵. Câteva luni după aceasta, Alexandru moare în vrâstă destul de tânără, în Iulie 1577, lăsând un copil de 11 ani, numit Mihnea ca și bunul său ⁴⁶.

Mihnea al II-lea, 1577 1583. — Un conpețitor străin, medicul lombard Rosso, care „vroia astfel să și întocmiască originea încât unul cu numele său să fi fost odată domnitor în Muntenia”, pune în primejdie prin stăruințele sale suirea lui Mihnea, fiul lui Alexandru al II-lea, în tronul tatălui său. Rosso bine înțeleș că sprijiniă cererea lui prin făgăduința unor daruri bogate și sporirea însemnată a tributului ⁴⁷.

Vedem deci cum se desvoltase în chip fatal urmările unei succesi la tron așa de puțin garantată în contra încălcărilor. Cât timp rădicarea domnilor pornise de la țară, cu tot sprijinul ce-l puteau căuta în armatele turcești, predominase vechiul

⁴⁴ Document din 1575 August în 22 în *Arhiva istorică*, I, 1, p. 49.

⁴⁵ Vezi patru rapoarte ale lui Giovanni Corrarò c. dogele rclative la această împrejurare, unul din 29 August, două din 3 Sept. și al patrulea din 23 Oct. 1576, Hurin., *Doc.*, IV, 2, p. 95-97. Comp. Ungnad, raport din 18 Iulie 1576 în N. Iorga, *Acte și Frag.*, I, p. 118 : „Dise Tage seindt bis an die 70 oder 80 Wachsen in Divan kommen, uber den Alexander Weida zu clag”.

⁴⁶ Giovanni Corrarò c. dogele, 8 Aug. 1577, Hurin., *Doc.*, IV, 2, p. 98 : „sia morto Alexandro Vaivoda di Valachia et il signor manda quel stendardo a suo figliulo, puto di 11 anni”.

⁴⁷ David Ungnad c. împăratul, 1577. Hurin., III, p. 4.

principiu, că nu poate încăpea în scaunul domniei decât numai cine se trage din viță de domn.

Acest principiu fu însă slăbit în țările române, prin admiterea fiilor naturali în rândul urmașilor la tron; căci care eră garanția că acel ce se pretindea fiul natural al unui domn, se trăgea într'adevăr din sângele lui; „eră de osul lui”, cum zice cronicarul? In unele cazuri putea fi oare care siguranță, când urmase între domn și mumă o conviețuire mai îndelungată. Dar când întâlnirea eră întâmplătoare, când adeseaori eră destul ca o femeie să fi atras luarea aminte a domnului pentru a pretinde apoi lăsând rușinea la o parte — că odrasla ei îl avusese se tată! Cu un asemenea sistem înțelegem cum și oameni cu totul străini puteau pretinde la domnie, și dacă Rosso nu isbuti, alții mai fericiți ajunseră a pune firea lor de străini pe tronul țărilor române.

Mai trist încă decât această pretenție a unui vântură-țară la un tron românesc, este împrejurarea că se găsesc 7 Români cari să sprijine năzuințele lui. Astfel nu se sfiau acești copii ai țării a o vinde unui necunoscut, numai fiind că le făgăduise slujbe și căpătuială! Așa însă erau boierii români. Înainte de toate interesul personal sau acel al castei lor; acel al țării venia totdeauna la urmă. Li vom vedea plecând pururea capul în partea aceea de unde credeau că le vor veni foloase. Ei sfâșiau țara prin lupte veșnice pentru domnie, susținând când pe un candidat când pe altul, și stăruiau neconținut să li se împartă averea țării, câștigată și păstrată cu sângele tuturor. Indată ce un domn refuză de a îndeplini nesățioasele lor pofte, se răzvrăteau împotriva lui, îl răsturnau și'l înlocuiau cu un altul care să le facă pe plac. Cum vedeau că nu pot izbuti cu puterile lor proprii, se adresau la străini, juruindu-le supunere, închinare, toate înjosirile, toate mișeliile, numai pentru a'și mulțami interesele lor personale. Că se întâlnesc uneori excepții, acestea nu fac cum o spune adagiul, decât să întăriască regula.

Bunica lui Mihnea al II-lea trăia încă. Cum epitropisise pe copiii ei, așa epitropisi și pe nepot. Ea sfărmă la moment intriga organizată de Rosso în Constantinople, făcând prin bogate daruri să se recunoască pe medicul lombard de înșelător, și să fie osândit la galere, împreună cu cei șapte Români care stăruiau pentru el⁴⁸.

Domnia lui Mihnea al II-lea și a Kiajnei eră însă foarte urâtă în țară. Pe la 1580 alți 60 de boieri se duc la Constantinople, unde se jăluesc că domnul lor ar fi prea copil, și se roagă

⁴⁸ David Ungnad c. împăratul, 7 Iunie 1577, Hurm., *Doc.*, III, p. 4.: „Der Empiricus sonst medicus Rosso genant so umb die Walachey angehalten. ist auf lneblang wie man sagt zur Galeren veruhrht samt siben Walachen”.

să li se dea un altul. Mai mulți competitori se iviră de îndată din toate părțile unde se găseau adăpostiți, din diversele orașe ale Împărăției Otomane, dintre care patru mai ales stăruiau cu mai mare înfocare. Mai mulți sorți decât toți avea unul *Pătrașcu*, relegat până atunci în Cipru, care se dădea drept fiul lui *Pătrașcu-cel-Bun*. Ambasadorul francez însă care știe că adevăratul fiu al lui *Pătrașcu* se afla la curtea regelui său, denunță pe pretendentul din Cipru ca pe un înșălător, cece se dovedește în curând de adevărat, prin sosirea din Franța a adevăratului fiu al lui *Pătrașcu*, care este găzduit la ambasada franceză. Sultanul își rezervă să aleagă dintre ei, poate chiar cu acel falș împreună, pe care va promite mai mare tribut și mai ales care-i va făgădui lui însuși un mai mare dar ⁴⁹. Cum aude *Kiajna* de acest nou pericol, răpede la Constantinopole o solie încărcată cu bogate daruri, și ca prin minune pretenđenții care stăteau la tocmeală, sunt aruncați în închisoare ⁵⁰.

Boierii văzând că nu pot face nimic cu pările, se hotărâsc a recurge la violență și se răscoală, având în fruntea lor pe partizanii *Băsărăbeștilor* din *Mehedinți* (*Oltenia*). *Mihnea* însă îi bate, și ucide o mare parte din ei. Ceilalți aleargă iarăși din nou la Constantinopole, unde jăluirile lor bazate acuma pe fapte, fac pe sultanul să maziliască pe *Mihnea*. Aceasta însă se făcu, nu atât din pricina stăruinței boierilor munteni, cât din aceea a curței franceze care doriă, din motive pe care le vom expune în curând, a vedea în tronul muntean pe protegitul ei, *Petru Cercel*. Influența *Kiajnei* cedă de astădată pasul; însă chiar în căderea ei fu mare, căci trebuia pentru a o învinge, puterile încordate ale unei mari împărății.

Seria istorică a rivalității între Drăculești și Dănești. — Rivalitatea între *Drăculești* și *Dănești* la început este curat personală și domniile din cele două partide se razimă pe rând pe aceiași sfetnici în divanurile lor. Așa găsim chiar pe la începutul izbucnirii luptei pe *Coico* logofăt în divanul lui *Dan al II-lea* (*Băsărăbesc*) în un document din 1422, și apoi găsim pe același boier în divanul lui *Vlad Dracul* (*Drăculesc*) la 1432

⁴⁹ Mai multe rapoarte venețiane dintre Mai 1580 și Februarie 1581, *Ibid.*, IV, 2, p. 110 și urm. În raportul lui *Paulo Contarini* c. dogele din 4 Fevr 1581, p. 112, se spune: „Li governi della Valachia et Bogdania, che prima si soleva dare a benemeriti, hora son, dati a quelli che oferiscono maggior tributo et che innanzi tutto danno maggior donativo a sua Maesta”.

⁵⁰ Raportul citat în nota precedentă a bailului venețian *Paulo Contarini* către dogele ne spune că *Mihnea* avea încă pe a lui mamă: „Tutti quelli che pretendevano la signoria della Valachia et erano stati chiamati qui, sono stati messi in priggione, da che pare che quei figliuolo, che di presenti e a quel governo, sia in miglior conditione de gli altri, havendo sua madre”.

și tot astfel și pe *Voico* vornicul⁵¹. De asemenea întâlnim pe jupân *Albu*, pronumit și *Albu cel Mare*, boier încă din încunjurimea lui *Mircea cel Bătrân*, constatată prin un document din 1445, ca boier în divanul aceluiaș *Dan al II-lea (Băsărăbesc)* în documente din 1421 și 1424, în care divan stăteau și *Coico* și *Voico*. Dar acest *Albu* este atotputernic și sub domnia lui *Alexandru Aldea (Drăculeșc)* și tot așa rămâne *Albu* și sub *Vlad Dracul*⁵². *Albu* este ucis de *Țepeș* contra căruia se răsculase⁵³. De asemenea aflăm aceleași nume de boieri în tagma lui *Radu cel Frumos (Drăculeșc)*, pe cari îi vedem trecând apoi în aceea a dușmanului și înlocuitorului său *Laiot Basarab*. Așa pe *Cazan Sahacov* vistierul, în hrisoave din 22 Ianuarie 1471 și în Iulie 1467 și pe *Neagoe al lui Radu* vornic mare sub *Radu cel Frumos (Drăculeșc)* în 1467, care devine logofăt în 1475 sub *Laiot Basarab*⁵⁴.

Mai găsim pe marele boier *Dragomir Manev sau a lui Manea* mai întâiu în divanul lui *Radu cel Frumos (Drăculeșc)* între 1462—1472. El trece apoi în acel al lui *Laiot Basarab (Băsărăbesc)* cel impus de voința lui *Ștefan cel Mare*, în anii 1475 și 1476. Rămâne și în divanul lui *Basarab cel Tânăr (Băsărăbesc)* 1480, și trece după aceea în al lui *Vlad Călugărul (Drăculeșc)* în care rămâne în o bună parte a domniei lui, probabil până la moarte⁵⁵. Apoi pe *Staico*, co-comisul lui *Basarab cel Tânăr (Băsărăbesc)* 1481, trecând în slujba lui *Vlad Călugărul (Drăculeșc)* sub care ajunge logofăt și este amintit în documente din 1483, 1488, 1489, 1490, 1491, 1493, și 1494. El rămâne în aceeași însușire și sub *Radu cel Mare (Drăculeșc)*, sub care îl regăsim în 1496, 1497, 1498, 1499 și 1501. Ultimul document în care apare *Staico* logofătul este din 1507⁵⁶.

Chiar după ce domnii din familia *Basarab* se pun în legături mai temeinice cu *Oltenia*, dela sfârșitul domniei lui *Țepeluș* înainte, încă se întâlnesc boieri cari slujise sub *Drăculești* că se pleacă și *Băsărăbeștilor*, și nici că se putea altfel. Scaunul domniei era în *Muntenia-Mare*; în acest mediu trebuiau să trăiască și să făptuiască domnii, fără cătare dacă ei se trăgeau din una sau din cealaltă familie rivală. Domnitorii din neamul *Basarabilor* nu și puteau doar răzămă puterea numai pe boierimea de peste *Olt*, pentru a domni în centrul Statului întreg. Ei trebuiau deci să caute a câștiga și a atrage

⁵¹ Vezi *Bogdan, Doc. și Rey.*, p. 208, 209.

⁵² *Bogdan, l. c.*, p. 202, 17, 32, 37, 38, 23. Mai vezi și pag. 206.

⁵³ *Nicolaescu, Documente slavo rom.*, p. 14.

⁵⁴ *Bogdan, l. c.*, p. 214 și 208.

⁵⁵ *Bogdan, l. c.*, p. 218, 208, 217, 18. Lăpădat în monografia *Vlad Vodă Călugărul în Conv. lit.*, XXXVI, 1907, p. 1148—151.

⁵⁶ *Bogdan, l. c.*, p. 221. *Nicolaescu, l. c.*, 1, p. 6.

la ei, chiar dintre acei boieri ce luptaseră în potriva lor înaintea de a ajunge în scaun.

De aceea întâlnim bunăoară pe *Calotă* vistierul lui Radu cel Mare (Drăculesc), amintit în documente prin 1501, 1505 și 1507, care rămâne în aceeași boierie sub Vlăduț (Drăculesc) 1511, și devine mare vornic sub Neagoe Basarab (Băsărăbesc). În o scrisoare către Brașoveni, el pomenește cu vorbe bune de „domnul său Basarab”⁵⁷. Tot așa aflăm pe *Horvat*, mare spătar sub Mihnea 1508 și 1509, și vistier sub Vlăduț (amândoi Drăculești), că devine mare vistier sub Neagoe Basarab (Băsărăbesc) 1512 1513, urcându-se apoi sub același domnitor la treapta de mare logofăt 1514, 1516, 1521. El rămâne însă în aceeași slujbă după toate luptele ce urmaseră morții lui Neagoe Basarab și îl aflăm tot logofăt și sub Radu de la Afumați⁵⁸. Apoi *Șerban*, mare stolnic sub Radu de la Afumați în 1523 și chiar în 1526, după ce Radu trece prin căsătorie către partidul băsărăbesc, este mare vornic pe timpul lui Vlad V (Drăculesc) 1530, 1531, și ajunge mare ban sub Radu Paisie (Drăculesc) în 1535, 1538 și 1539⁵⁹.

Dar acești boieri singurateci cari treceau de la un domn la altul, nu caracterizează partidele boierimei muntene. Opoziția boierească contra domnilor din partida drăculească se întrupează, de la atribuirea Olteniei de către Țepeluș lui Laiot Basarab, unită cu căsătoria lui Țepeluș cu o Pârvulească înainte⁶⁰, în marea familie cu acest nume din banatul Craiovei. Această familie urmează de acolo mai departe un fel de politică dinastică, alipită de familia Basarabilor, al cărei nume chiar și îl însușește, sau îi este dat de lume.

Sub acest nume nu trebuie înțeles, curat vorbind, numai familia pârvulească, ci și în deobște boierimea din Oltenia, care se ținea de casa lor și urmă în totul îndemnurile lor. Acești boieri alcătuiau ceea ce cronicarii numesc „cealaltă ceată de boieri” sau „alt neam al lor”⁶¹. Cât de mult ținea familia pârvulească la o viață autonomă a părții de țară în care trăia, se vede de pe aceea că atunci când se numește Vlăduț vodă (1510 1511) care nu i eră pe plac, dar pe care împrejurările o siliau să l primiască, membrii ei încheie cu el o legătură cu jurământ, în care domnul și familia pârvulească tratează ca două puteri, legându-se mutual prin jurăminte la respectarea credinței făgăduite⁶². Apoi atunci când boierii Craiovei pri-

⁵⁷ Bogdan, *l. c.*, p. 221 228.

⁵⁸ Bogdan, *l. c.*, p. 298, comp. 270. Nicolaescu, *l. c.*, p. 37.

⁵⁹ Bogdan, *l. c.*, p. 276—277

⁶⁰ Mai sus, Vol. IV, p. 137 138.

⁶¹ Mai sus, Vol. IV, p. 148

⁶² Mai sus, Vol. IV, p. 177.

mesc pe Vladislav al III-lea după ce se opuseseră, ei merg de i se închină, ca o putere învinsă nu e vorbă, dar în sfârșit ca o putere de sine stătătoare⁶³. La această poziție mai neatârnată a boierimei oltene corespunde și situația întregii Oltenii, privită ca o parte deosebită de țară. Ambele regiuni, Muntenia Mare și Oltenia, erau privite ca părți de sine stătătoare: de aceea și Teodosie, când fuge spre Oltenia, spune că s'a dus în *ceea parte a țării*, din pricină că țara era mîncată *de partea cealaltă* Muntenia Mare cuprinsă de boierii pribegi și de cei din Buzău⁶⁴. De asemenea Nicolae Olahul spune că împotriva lui Petru Paisie se ridicase un domn din *partea cealaltă*, gândindu—se de sigur la Oltenia, și acest protivnic era un Basarab⁶⁵. Din această poziție pe jumătate neatârnată a Olteniei, și deci și a boierimei ei, se explică năzuințele mai multor domnitori din familia drăculească de a și-o lega prin simpatii și interes. Mai întâi chiar Țepeluș, când vrea să împace pe unchiul său și să împartă domnia Munteniei cu el, dându'i, după cum se vede, Banatul Olteniei, nu procedează prin silnicie, cum ne-am așteptat poate de la domnitorii aceluși timp care nu prea cunoșteau hotarele dreptului, ci caută să se alipiască de Pârvulești prin înscrisire. Mai târziu Radu de la Afumați, pentru a domni mai liniștit și a astâmpără opoziția marelui familii oltene, ieă în căsătorie pe o femeie din neamul bășărăbesc⁶⁶. Moisi, la început dușman al Pârvuleștilor, se împacă și se înscrisce la sfârșit cu ei⁶⁷. Vintilă iarăși caută să se pună bine cu Oltenii⁶⁸. Dacă boierimea olteană nu ar fi urmat o politică deosebită, ce nevoie ar fi avut Drăculeștii de a o cultiva așa de mult?

Ce era această politică? Ea se limpezește de la înscrisirea familiei pretendenților coborâtori din Dan I, Basarabii, cu familia Pârvulească, inaugurată prin căsătoria lui Țepeluș cu Neaga, sora fraților Pârvulești⁶⁹. De atunci înainte totdeauna Basarabii vor găsi un sprijin în strălucita familie olteană. Așa Pârvuleștii luptă mai întâiu pentru nepotul lor Neagoe Basarab, ceea ce le aduce dușmănia cea cumplită a lui Mihnea⁷⁰. Acesta fiind înlocuit cu drăculescul Vlăduț, ei uneltesc în ascuns ridicarea lui Neagoe Basarab, ceea ce aduce o nouă prigonire și fuga Pârvuleștilor împreună cu domnul lor peste Dunăre, de unde revenind cu ajutor turcesc pun mîna pe pu-

⁶³ Mai sus, Vol. IV, p. 189.

⁶⁴ Mai sus, Vol. IV, p. 185.

⁶⁵ Mai sus, Vol. IV, p. 199.

⁶⁶ Mai sus, Vol. IV, p. 138 și 191.

⁶⁷ Mai sus, Vol. IV, p. 196.

⁶⁸ Mai sus, Vol. IV, p. 198.

⁶⁹ Mai sus, Vol. IV, p. 138.

⁷⁰ Mai sus, Vol. IV, p. 172.

tere⁷¹. Fiul lui Neagoe, Teodosie, este pus sub epitropia unui Pârvulesc, și când este atacat de pribegi și de boierii Munteniei Mari, din Buzău, el fuge spre Craiova, unde'i eră sprijinul⁷². La moartea lui Radu de la Afumați, drăculesc și el, însă încuscrit cu Pârvuleștii, deci domn pe placul lor, ei opun lui Moisi, candidatul turcesc, pe fiul lui Neagoe Basarab⁷³ și mai apoi în protiva lui Petru Paisie ei sprijinesc pe unul Laiot Basarab, competitor ce slujia mai mult ca steag de împreunare, pe când adevăratul cap al nișcării eră Stroia Pribeagul; dar în orice caz pentru a adună pe Băsărăbești în jurul răscoalei, trebuia numele unui Basarab⁷⁴.

Boierimea olteană în frunte cu Pârvuleștii sprijinesc deci totdeauna pe competitorii din familia Basarabilor, și când ei dau ajutorul lor unui domnitor din familia drăculească, ci o fac numai atunci când, neavând un candidat al lor, ei voiesc să combată pe un alt drăculesc, mai urât și mai urgisit de ei. Așa fac, bunăoară, când sprijinesc pe Bădica Radu în contra lui Radu de la Afumați, înaintea ca acest domnitor să se fi încuscrit cu ei⁷⁵.

Precum începutul desemnării unei opoziții teritoriale a boierimei oltene în protiva boierimei Munteniei Mari, de la candidații de domnii, fusese opera familiei Pârvuleștilor, așa și descompunerea acestei înjghebări politice se manifestă prin șovăirile și înecarea finală a acestei opoziții în valul a tot cuprinzător al silniciei otomane. În contra lui Mircea Ciobanul și a lui Alexandru al II-lea, călăii și ucigătorii boierimei cu grămada, nu se mai răscoală numai Pârvuleștii, ca dușmani firești al Drăculeștilor, ci întreaga boierime munteană; căci nu mai eră vorba de a pune pe cutare sau cutare domn pe tronul țarei, ci de a scăpa de niște tirani uricioși și sângeroși care făceau din boieri adevărate hecatombe.

Ungaria, țara aceea în care una din cele două partide muntene căută sprijin contra celeilalte, dispărând în cucerirea turcescă, toți competitorii erau îndreptați acuma spre ași ajunge scopul, la singura putere mare ce mai rămăsese în preajma Munteniei, Poarta Otomană. Aceasta nu mai aveă deci interese politice în Muntenia, și schimbările de domni se făceau numai din dorința de câștig bănesc. Dacă însă Turcii numiau, în tron pe cine voiau ei și când le plăcea s'o facă, este învederat că domnii nu mai căutau la partidele din țară pentru a obține coroana, ci numai la puterea turcescă care o dăruia cui

⁷¹ Mai sus, Vol. IV, p. 178.

⁷² Mai sus, Vol. IV, p. 165.

⁷³ Mai sus, Vol. IV, p. 195.

⁷⁴ Mai sus, Vol. IV, p. 198.

⁷⁵ Mai sus, Vol. IV, p. 187.

și cum îi venia mai bine la socoteală. Această schimbare în condițiile exterioare ale desfășurării rivalității se petrecu tocmai atunci când și întâmplarea, una din marile făuritoare ale evenimentelor istorice, aduce stângerea reprezentanților de samă ai dinastiei Basarabilor, așa că numai Drăculeștii își mai arată năzuințele de domnie. *Membrii aceleiași familii, Drăculeștii, caută deci la aceeași putere, Turcii, sprijinirea reînnoitelor lor ambiții.* Bine înțeles că asemenea împrejurări aduseră o desăvârșită zdruncinare în jocul partidelor muntene, care se întemeia la început pe două case de domnitori și pe două puteri exterioare care să le sprijine competiția. Domnii ne mai fiind decât numiți de Turci și după dări de bani, înrăurirea partidelor muntene la înălțarea lor în scaun fusese nimicită. Turcii neluând în privire decât interesul lor bănesc pentru împărțirea domniei, se întâmplă ca domnul numit să displacă tuturor boierilor cari se uniau cu toții în contra lui, spre a scăpa de dânsul. Legătura dintre partide și candidații de domnii se sfărâmasă și rostul lor în viața politică a țării încetând, trebuia ca ele să se descompună și să se stângă.

2. PETRU CERCEL

1583—1585

Intrigile pentru întronarea lui Cercele⁷⁶. — Petru Cercele eră fiul lui Pătrașcu cel Bun, prin urmare tot din partida boierilor Munteniei Mari. El rămăsese în vârstă de 17 ani la moartea tatălui său, (ce fusese otrăvit de vornicul Socol), și ceruse de la Sultanul Soliman tronul părintesc. Acesta însă urmând sfaturilor vizirului celui mare, Mohamed Sokoli, protegitorul lui Mircea Ciobanul, dete domnia acestuia, și surguni pe Cercele la Rodos, de unde apoi, după moartea lui Soliman, fu strămutat de urmașul său Selim întâi la Trapezunt, și apoi la Cipru⁷⁷. Petrecând el astfel o bună parte din tinereța lui în Răsărit, și purtându-se acolo printre Greci, Italieni și Turci, el învăță mai multe limbi, între care mai ales pe cea italiană, pe care o cunoștea atât de bine, încât chiar făcû în ea niște versuri îndestul de reușite⁷⁸.

Petru Cercele de cum ajunsese în vârstă mai coaptă se gândi a redobândi tronul părintesc; dar neavând averea trebuitoare pentru a putea răpune pe intriganta Kiajna, el încearcă să pună

⁷⁶ Compară studiul lui Gr. Tocilescu asupra lui *Petru Cercele*, publicat întâi în *Columna lui Traian* din anul 1874, apoi în ediția separată. București, 1876.

⁷⁷ De Gernigny amb. francez la Poartă către regele Henric al III-lea din 1 Octomvrie 1579, *Documente*, I, *Suplement*, 1, p. 49.

⁷⁸ Aceste versuri sunt păstrate în o carte veche, contemporana cu Cercele: Stephano Guazzo, *Dialoghi piacevoli*, Venizia, 1586, p. 15 și urm.

politica în slujba năzuințelor sale, și să facă astfel ca, prin mijlocirea jocului intereselor generale, să poată dobândi tronul cel mult dorit.

Tocmai pe atunci politica franceză luase un zbor foarte mare în trebile Răsăritului. Murind anume Sigismund regele Poloniei, cel de pe urmă dintre Jageloni, Henric al III-lea de Anjou, fratele lui Carol al IX-lea regele Franței, este ales rege în acea țară, fiind sprijinită candidatura lui de Turci, prietenii cei mai buni ai Francezilor. Întâmplându-se însă ca trei

Petre Cercel

luni după întronarea regelui Henric în Cracovia, să moară fratele său, regele Franței, noul rege al Poloniei preferând coroana patriei sale firește celei a unei țări străine, părăsi tronul Poloniei și plecă la Paris. El vroi totuși să treacă coroana lepădată de el tot unui membru al familiei sale, fratelui său, ducele de Alencon. Acesta însă refuzând, și în Polonia triumfând partida lui Batori, principele Transilvaniei, acesta fu ales rege de Polonia ⁷⁹.

Cercel cunoscând scopurile Franței de a'și creă în Răsărit un mare imperiu infeodat ei, se duce la curtea franceză, în fruntea căreia tocmai stătea a tot puternica regină mumă, Caterina de Medicis, o Italiancă, a căreia limbă Cercel o mânuiă așa de bine. El apare în 1579 la Paris, și întocmește versiunea depo-

sedărei lui de scaunul părintesc așa, încât să o potriviască cu ideile și obiceiurile urmate în Statele apusene. El spune că, fiind trimis de tânăr copil, în vârstă de 10 ani la Constantinopol, după cum eră obiceiul țărilor tributare ale Impărăției Otomane, și întâmplându-se moarte părintelui său, mai mulți oameni răi care fuseseră rânduiți de sultanul spre a ocărmi țara în timpul nevrâstniciei sale, se uniră în contra lui spre a'l despoia. Tot odată el se arată atât de devotat intereselor franceze, încât regina Caterina și regele Henric al III-lea își puseră îndată ochiul pe el, pentru a realiză planurile lor de

⁷⁹ Vezi și Ionescu Gion, *Ludovic al XIV-lea și Const. Brâncoveanu*, București, 1884, p. 23.

dominare în Răsărit. Regele Franței trimite, cu o scrisoare autografă către sultanul, în ambasadă specială pe magistrul palatului, domnul de Germigny⁸⁰.

Cercel trimite tot atunci și el marelui vizir Mehmet-pașa, o scrisoare, în care îi făgăduiește urcarea tributului, și lui însuși un dar de 200.000 de scuzi, care este cum zice de Germigny, adevărata doctorie cu care nesățioasa poftă a acestui bolnav poate fi săturată⁸¹. Mehmet-pașa bine înțeles se prefăcă a opune greutăți. El spunea că „principele ce ar fi recomandat de către regele Franței nu ar fi adevăratul și legiuitul principe al Valahiei, ca acela care ocârmuește astăzi peste acea țară; că Cercel ar putea cu atât mai puțin să fie legiuit, cu cât tatăl său Pătrașcu avuse de obiceiul 10—12 țititoare; că însuși acest Pătrașcu, fost slugă la un călugăr, ar fi fost ales și susținut drept principe de câțiva turburători, în contra adevăraților moștenitori ai tronului, așezați acolo încă de pe timpul lui Rustan-pașa⁸², și câte altele de aceste care nu aveau alt scop decât de a trăgână lucrurile, până ce făgăduința din scrisoarea lui Cercel ar fi luat o formă sunătoare, după sosirea lui în Constantinople.

Greutățile puse de vizir erau cu atât mai firești cu cât Kiajna, simțind pericolul, venise ea singură la Constantinople. Asupra isprăvilor ei, iată ce ne spune o interesantă scrisoare a ambasadorului francez: „O văduvă numită Mirceoia pune cele mai mari stăruinți pentru un nepot al ei bastard. Ea a fost nu de mult închisă la Alep; chemată însă în zilele din urmă de sultana, muma padișahului, au sosit aici Sâmbătă în 5 a luni și a fost găzduită în casa marelui vizir Ahmet, la sultana soția lui. Domnul care se află în scaun și pe care repozatul vizir Mehmet îl pusese, dă și el din parte-i 150.000 de scuzi marelui vizir, și numita văduvă, având favoarea sultanei mumă a Padișahului, care este acuma numită regină, putem zice că dispune de totul; căci această sultană are, din cauza înțelepciunii ei, așa de mare influență și credit la Poartă, încât

⁸⁰ Regele Henric al III-lea către sultanul Amurat din 2 Mai 1579 în *Documente*, I, supl. 1, p. 48: „Nous voulons bien que votre Hautesse sache, que l'un des plus grands et principaux plaisirs, satisfactions et contentemens que nous puissions recevoir de votre Hautesse est de voir le dit prince (Cercel) remis et réintégré”. Aproape în aceeași cuprindere scrie Regele lui Mohamed Sokoli marele vizir, 21 Aprilie 1579, Hurm., *Doc.*, XI, p. 96. Scrisoarea lui Cercel cu versiunea nenorocirilor lui, din 1579 în N. Iorga Act. și Frag. I p. 29, Cercel era în Paris încă pe la 1 Febr. 1579, de unde el scria cardinalului Comendone că: „la sua Maesta Cristianissima abbracciato la mia causa molto caldamente”. El stă în Paris până după Ianuarie 1580, când pleacă la Constantinople, trăind în tot acest răstimp din o pensie ce i-o dădea regele Franței. Două scrisori ale lui Cercel din 23 Iunie 1579 și 18 Ianuarie 1580. Hurm., *Doc.*, supl. 1, p. 376—377. În 23 Aprilie 1580 era acum în Constantinople. Scrisoarea din acea dată *Ibidem*, p. 378.

⁸¹ De Germigny c. Henric al III-lea din 26 Sept., 1579. *Doc. I Supl.* 1, p. 48.

⁸² De Germigny c. Henric al III-lea din 10 Oct. 1579, *Ibidem*, p. 49.

conduce aproape singură afacerile cele însemnate, ajutată numai de împărăteasa femeia unică a Padişahului și de sultana femeia vizirului Ahmet, fiica repositului Rustan-paşa”⁸³.

De Germigny făgăduia Caterinei de Medicis că va stăruii și el pe lângă regina mumă spre a obține punerea lui Cercel în scaunul muntean. El și face un pas însemnat în această privire, dobândind de la sultan o scrisoare autografă către regele său, în care împăratul Otomanilor cere ca „Petru Cercel să fie trimis în acele părți, spre a fi onorat pe cât va fi prin putință”⁸⁴. Se vede că acest triumf al lui Germigny asupra Kiajnei, sprijinită de femei și de marele vizir, provine mai ales din câștigarea lui Scemisi-paşa, rudenie de aproape a însuși sultanului⁸⁵. Acesta trimețând regelui Henric al III-lea, o carte de liberă trecere pentru Cercel, regele crezù că și-au ajuns scopul, și mulțamește călduros sultanului pentru că răspunsese la dorințele sale, de a pune pe Petru Cercel înapoi în scaunul părintesc, și îl trimite către Constantinopol, însărcinând pe unul Berthier să-l însoțească până în Valahia, spre a raportă regelui despre starea și guvernul acelei țări⁸⁶.

Cercel ajunge în Veneția unde se află ambasadorul francez *Du Ferrier* care primise instrucții atât de la regele Henric al III-lea cât și de la regina mumă Caterina. După recomandăția ambasadorului francez, Cercel este foarte bine primit de signoria venețiană. El povestește consiliului toate binefacerile ce le primise de la regele Franței, și capătă de la guvernul venețian o corabie care să-l ducă la Raguza și suma de o mie de galbeni pentru cheltuială. Primirea strălucită a lui Petru Cercel în Veneția, despre care nechibzuitul pretendent făcù prea mare zvon, deșteaptă însă teama Turcilor și strică tot câștigul pe care cu-atâta trudă îl dobândise de Germigny până atunci. În o scrisoare a sa către regele, ambasadorul îi spune că ceaușul i-ar fu observat că „iepurii nu se prind cu doba și că principele făcuse foarte rău de a cântă victoria înnainte de a o fi câștigat”⁸⁷. Anume atunci se plănuiă iarăși o ligă în contra Turcilor sub protecția papei. De și recomandat de Francezi, prietenii nestrămutați ai Porței de până atunci, totuși primirea cea călduroasă făcută lui Cercel în Veneția și scrisorile

⁸³ De Germigny c. Caterina de Medicis din 8 Dec. 1579, *Ibidem*, p. 50.

⁸⁴ Sultanul către Henric al III-lea din 15 Iulie 1580, *Ibidem*, p. 52.

⁸⁵ De Germigny c. Henric al III-lea din Dec. 1580, *Ibidem*, p. 52.

⁸⁶ Instrucțiile lui Henric al III-lea către Berthier, din 6 Ianuarie 1581, *Ibidem*, p. 54 : „que le dit secrétaire Berthier l'accompagne jusque au dit pays de Valaquoie, pour après rapporter à leurs Majestés comme toutes choses y auront passées et leur faire relation de l'estat et gouvernement de la dite province”.

⁸⁷ Du Ferrier c. Henric al III-lea din 17 Martie 1581 și De Germigny c. Henric al III-lea din 15 Aprilie 1581, *Ibidem*, p. 55—56.

de recomandatie pe care se spuneă la Turci, că le-ar fi dobândit de la papa; apoi împrejurarea că și țarul Moscovei se bănuia a fi în alianță, și că Valahia se află în apropiere de această din urmă țară⁸⁸, toate aceste răciră mult bunele dispoziții ale Porței către Petru și compromiseră iarăși trebile lui.

Petru Cercel însă nu vedeă de loc cât de rău îi stăteau afacerile. Orbit de mirajul apropiatei mări, precum buciurase din Venetia către Poartă triumful lui, astfel acumă îl buciurase din Constantinopole către capitala Franței⁸⁹.

Kiajna văzând apropiindu-se pericolul, lucruse din răsuputeri spre a' l îndepărtă, și întinsese chiar lui Cercel mai multe curse în călătoria lui, spre a' l face să piară, de care capcane acesta scăpă ca prin minune⁹⁰.

Cum veni Cercel la Constantinopole, dispozițiile se schimbă de odată iarăși în favoarea lui. Se așteptau cu toții ca el să vină cu grase prezenturi, și nu vroiau să' l sperie prin o primire prea rece. Pe de altă parte însă, pentru a puteă storce cât mai mult de la el, i se dă răspuns că trebile lui vor fi puse la cale, după ce Mihnea va fi plătit tributul și alte sume pe care le datoră, ceea ce lăsă a înțelege o trăgănanare îndestul de îndelungată, timp în care lupta între noul competiitor și domnul din scaun trebuia să umple cu bani pungile tuturor dregătorilor. De Germigny observă anume că trăgănanarea nurei lui Petru Cercel se făcea tocmai, pentru ca Turcii „să poată luă cât mai mult de la cela pe care voiau să' l scoată”⁹¹. După ce tributul de bani e răspuns, se mai icodește un nou motiv de amânare, din nerăspunderea celui ai soimilor⁹².

Doi ani întregi încă se trăgănană negocierile pentru întroarea lui Cercel, în care răstimp regele Franței trimise scriori, nu numai ambasadorului său și sultanului, sultanei mume, marelui vizir, lui ciauș-bașa, ci încă și la alți dregători ai Porței

⁸⁸ De Germ. către Henric al III-lea din 29 Aprilie 1581, *ibidem*, p. 56 : „jusque à le soubconner d'intelligence pour raison de la ligue de laquelle j'ay cy-devant donné advis à V. M., et attendu que la Vallachie est assez voisine de la Moscovie” (aceste cuvinte erau cifrate în depeșa ambasadorului).

⁸⁹ Vezi scrisoarea autografă a lui Cercel c. regele Franței din 13 Maiu 1581, *ibidem*, p. 57 : „Dio lo facia che succeda anco il hono et desiderato fine ne potendo sperar manco vedendo il gran credito ch'ha L' 'Ill-mo signore Imb-re suo qua”. Sosirea lui Petru în Constantinopole adevărită și de raportul lui Paulo Contarini c. dogele din 13 Martie 1581, *Doc.*, Hurmuzachi, IV, 2, p. 112 și de un altul ai ambas. german Sinzendorff c. împăratul din 13 Maiu 1581, *ibidem*, III, p. 62.

⁹⁰ De Germ. către Henric al III-lea din 13 Maiu 1581, *Documente. Suplement*, I, p. 58 : „après avoir ledit Sr. prince couru fortune et danger par chemin de plusieurs ambuches que celluy qui jouist de l'etat (Michné) lui avoit dressées”.

⁹¹ De Germ. către Henric al III-lea din 10 Iunie 1581, *ibidem*, p. 59 : „désirant d'ailleurs de retirer le plus qu'il pourra de celluy qu'il prétend démettre de l'Estat”.

⁹² De Germ. către Henric al III-lea din 16 Sept. 1581, *ibidem*, p. 63.

stăruind neconținut cu cea mai mare căldură pentru restituirea „iubitului său văr și amic principele Valahiei”⁹³. În tot acest răstimp Kiajna veghea asupra nepotului ei, așa că încă la 6 Iunie 1583, de Maise, ambasadorul Franței pe lângă Republica venețiană, spune că „nu este nici o speranță ca Petru să fie restituit în principatul său, oricare ar fi făgăduințele și cuvintele date de sultan și marele vizir ambasadorului regesc, pentru că acel ce se află acum pe tron este susținut din toate puterile de muma sultanului, care are astăzi autoritate lângă fiul ei, cu atâta mai mult că acel din scaun are puțința de a face daruri, ceea ce lipsește celuilalt”⁹⁴.

Cu toate acestea Kiajna trebuia să cedeze înfrângerii Franței, a căreia prietenie era de mare preț pentru sultanul, într'un moment când se vorbea iarăși de o ligă a Creștinătății contra Otomanilor. Se trezise acum, la apropierea primejdiei poate mai mult închipuite decât reale, iarăși simțământul păstrării în spiritul Turcilor, și ei se putură lepăda măcar un moment de deșădătoarea lor corupție, spre a se interesa de soarta întregului. Și apoi pare că Cercel vroia și el degeaba să capete tronul?

Cercel fu investit cu demnitatea de domn în Iulie 1583, când fu primit să sărute haina sultanului, și la începutul lui August plecă spre Valahia⁹⁵.

Stăruința regelui Franței pentru Cercel fusese din cele mai călduroase. Ce motiv însă putuse împinge pe regele acelei țări, a pune un așa de viu interes în slujba unui personaj atât de străin lui, și despre adevărul pretențiilor căruia nu se putuse încredința decât din spusele lui însuși? Nu credem că numai „afabilitatea sa plină de grație, manierele sale elegante, cunoștințele sale întinse și variate, elocința i puternică care după mărturia unui contemporan legă și strângea în perpetuă servitute ca printr'un lanț inimile celor ce l'ascultau, frumoasele lui poezii care știeau să încânte sufletul cel italian al Caterinei de Medicis”⁹⁶, să fi determinat pe Henric al III-lea și pe muma lui a l'lua sub scutul lor, și a interveni pe lângă sultanul spre a i'innapoiă tronul părintesc. Fără îndoială că nu literatura,

⁹³ Regele Henric al III-lea către de Germ. din 7 Iulie 1582, *ibidem*, p. 67: „que mon cousin et bon ami le prince de la grande Valachie”. Același către sultana mamă 7 Iulie 1582, *ibidem*, p. 68: „notre très cher et bon ami le prince de la Grande Valachie”.

⁹⁴ De Maise către Villeroi din 6 Iunie 1583, *ibidem*, p. 72.

⁹⁵ Ambasad. german. Preuner c. Împăratul din 27 Iulie 1583, Hurm., *Doc.*, III, p. 87: „Der neue Prinz aus der Walachay hat in gemelten Garten dem Sulthano... vestem deosculirt, und soll innerhalb dreyer oder vier Tagen nach der Walachay... verreisen”, Compară Francesco Moresini c. dogele din 29 Iunie 1583, *ibidem*, IV, 2, p. 116 și de Maise c. Henric al III-lea din 30 Aug. 1583, *Supplement*, I, p. 73, care vorbește de Cercel ca de unul ce ar fi dobândit scaunul.

⁹⁶ Gr. Tocilescu, *Petru Cercel în Col. lui Traian*, 1874, p. 29.

ci politica a îndemnat pe regele Franței să îmbrățișeze cu atâta căldură cauza principelui muntean.

Am spus că Francezii doriau să-și întemeze o mai puternică influență în Răsărit, și planurile lor în Polonia ne putând fi realizate, Petru Cercel se arată tocmai în momentul dorit, spre a le da ființă la Dunărea inferioară. Ca unul ce trebuia să bată în struna Francezilor, să le măguliască interesul spre a dobândi sprijinul lor, el le va fi spus multe asupra viitoarelor sale scopuri. Este probabil că le va fi spus în perspectivă întemeierea unui mare stat la Dunărea de jos sub protecția Franței, prin cucerirea Moldovei și a Transilvaniei, poate chiar și a altor țări⁹⁷. În orice caz de sigur îl va fi încredințat despre o politică dușmană casei de Habsburg, atât în Muntenia cât și prin influența lui, în Transilvania. Într'un cuvânt, cu toate că nu suntem informați de nicăieri asupra felului planurilor desfășurate de Cercel, fără îndoială că ele trebuiau să favorizeze într'un chip interesele politice ale Franței, pentru ca și el să fie favorizat într'un mod atât de văzut. Numai astfel se explică pentru ce regele Franței însărcinase pe Berthier să studieze starea Munteniei și să-i raporteze impresiile sale.

Să nu credem însă că protecția și stăruințele Franței îl scutiră pe Cercel de a face uriașe cheltueli în Constantinopole. Urmând și el exemplului Kiajnei, începuse a umplea cu bani pe sultanele a tot puternice, după aceea pe viziri, ciauși și alți favoriți, și cu toate că el era sărac, de când steaua lui se urcase pe cerul Împărăției Otomane, speculanții se îngrămădiau care de care a-l împrumută cu bani pe procente neuzit de mari. În ziua de 15 August, când părăsi Constantinopolea, el se înconjură de o pompă împărătească: însoțit de o suită de capegii îmbrăcați de el cu o frumoasă și bogată livree, și urmat de 400 de boieri care, de când văzuseră că norocul lui se apropia, se îngrămădiau în jurul lui, el străbătù stradele capitalei, aruncând poporului ce-l privea înminunat sume însemnate de aur și de argint, încât cum spune un contimporan: „toate neamurile erau târate cu violență după el, la plecare, și-l acoperiau cu iubire, credință și închinăciuni, Cercel reprezentând maiestatea unui împărat triumfător”. Pentru a-și face numele său strălucit și iubit între Români, el răscumpără un mare număr de robi creștini, ce se aflau în mâinile Turcilor, faptă ce se răspândi în curând, prin depeșile ambasadorilor puterilor, în tot Apusul european.

---

⁹⁷ Tot așa gândește și Ionescu-Glon, *Ludovic al XIV-lea și Brancovanu*, p. 28. Și Tocilescu revine mai jos asupra motivelor curat personale prin care el explică dintr'untâi sprijinul dat de Henric lui Cercel, și arată cauzele politice ce împingeau pe regele Franței, a sprijini întreprinderea lui Cercel, *Columna lui Traian*, 1874, p. 53.

Domnia lui Cercel. — Cercel ajungând stăpânul Munteniei, trimise întâi pe un boier al său la curtea regelui de Franția, ca să ducă proteguitorului său viile sale mulțumiri pentru sprijinul, încununat cu izbândă, ce'l dobândise de la el. Acest ambasador trebuia să treacă prin Veneția, și spre a transmite și republicii semnele recunoștinței sale.

Ocârmuirea lui la început pareă că va apucă pe o cale înțeleaptă. El luase împreună cu Berthier încă pe alți Francezi din Constantinople, după cât se pare și niște meșteri, cu ajutorul cărora Cercel puse să se verse câteva tunuri din care

Inscripția pe turnul lui Petru Cercel

s'au aflat o fărâmatură cu o inscripție slavonă care însemnă : „a făcut Ion Petru Voevod fiul lui Petru voevod, nepot Radului voevod”⁹⁸. Pune apoi să repare mănăstirea Curței de Argeș, zidește mănăstirea Mislea și sfârșește mitropolia din Târgoviște, pe care se află o inscripție din 1585. Dar chiar dacă Petru Cercel ar fi vrut să se pună pe treabă, spre a rădica starea lăuntrică a țării sale, poziția lui nesigură și săparea la care era expus din partea lui Mihnea nu'i îngăduiau asemenea indeletniciri. După obiceiul lor, Turcii rețineau în Constan-

⁹⁸ In muzeul de antichități din București : „Stvori Io Petru W. sin Petraško W. onūk Radul W”. Această inscripție adeverește că Pătrașcu cel Bun era fiul lui Radu Călugăru. Mai sus, p. 15.

tinopole pe domnul depus, ca o veșnică spaimă și mijloc de stoarcere pentru cel din scaun. Cercel cunoscând uneltirile lui Mihnea, trimite un om la Constantinopole, care prin partizanii săi izbutește a face ca Mihnea să fie surgunit în Barbaria. Fiind însă că Cercel trecuse cu vederea pe puternicul beglerbeg al Greciei care nu se înfruptase și el din bacșișurile românești, acesta se puse îndată la mijloc și readuse pe Mihnea din surgun. Apoi pentru a-și răzbună contra trimisului lui Cercel, fi stârnește o învinuire mincinoasă, că ar fi comis o prădăciune cu omor asupra unei femei și a doi copii din casa ex voevodului Mihnea, ceea ce motivează arestarea și punerea lui la tortură⁹⁹.

Astfel cu tot sprijinul Franței, Cercel simția că rivalul său are și el influență și putere la Constantinopole, și el trebuia deci să stee neconținut cu mâinile pline spre a putea combate pe competitorul său. Pe lângă această nevoie, Cercel mai era încunjurat și de creditorii acei ce i ușuraseră prin banii lor apucarea tronului, și se încărcase încă și cu datoria detronatului Mihnea, de și fusese scutit de o parte din ea, 140.000 de scuzi, prin stăruințele sultanei favorite Hazaqui care-l protegia¹⁰⁰. Înțelegem că în asemenea condiți, el trebui să s'apuce de scos bani cu orice preț din țară, și că domnia lui luă chiar de la început un caracter jăfuiitor. Așa cronicarii ne spun că Cercel ar fi pus birul curței foarte mare și ar fi scos goștina pe oi''¹⁰¹.

Aceste stoarceri ale lui Cercel, unite cu tăierea a trei boieri, cu care el inaugură ocârmuirea lui, anume Mihailă vornicul, Gheorghită paharnicul și banul Craiovei Dobromir, provoacă în curând nemulțămiri cu domnia lui și tânguiri la Constantinopole, care veniau de minune în ajutorul intrigilor lui Mihnea¹⁰². Aceste aveau un joc cu atât mai ușor, cu cât Petru, spre a fi mai în siguranță, alesese ca loc de reședință cetatea Târgoviștea și nu Bucureștii, ceea ce displicea Turcilor care bănuiau că Cercel avea de gând a fugi în Transilvania¹⁰³.

⁹⁹ Vezi cele două documente: Berthier către Henric al III-lea din 9 Aprilie 1585 și De Germ. către același din 22 Maiu 1584, în *Documente, I, Suplement, I*, p. 76 și 93.

¹⁰⁰ De Germ. către Henric al III-lea din 21 Fevr. 1584, *Ibidem*, p. 74.

¹⁰¹ Căpitanul în *Mag. ist.*, I, p. 220. Anon. rom., *ibidem*, IV, p. 276.

¹⁰² Berthier către Henric al III-lea din 26 Martie 1585. *Documente, I, Suplement, I*, p. 92: „Et quand aux affaires de Monsieur le prince de Wallaquis, elles semblent aller de jour à aultre détériorans par plainctes sur plainctes à sa Haultesse de diverses parts sur ses déportemens, si bien suscitées la plupart par artifices de ses compétiteurs”.

Tot atunci vornicul Ivașcu fugi din Muntenia pentru a scăpu de urgia lui Cercel, la Petru Schiopul din Moldova, și întâmplându-se să moară în pribegirea lui, fu înmormântat la mănăstirea Bistrița de lângă Piatra. Vezi inscripția de pe mormântul lui cu data de 1548 în Melchisedek, *Notițe istorice și arheologice de la 48 de mănăstiri și biserici antice din Moldova*, București, 1885, p. 62.

¹⁰³ Berthier către Henric al III-lea din 9 Aprilie 1585, *ibidem*, p. 93.

Cercel eră sprijinit la Poartă mai ales de sultana Hazaqui, nu numai din cauza dăruirilor cu care o acoperia, dar și din acea a rivalității acestei princese ambițioase cu beglerbegul Greciei, care părea că voește a atrage la el toată influența asupra sultanului. Ea inspiră lui Cercel ideea de a veni la Constantinopole, spre a se îndreptăți de învinuirile ce i se aduceau. Ambasadorul francez însă, neștiind cum va ieși acea îndreptățire, și temându-se de a nu se interpune pentru o persoană compromisă, se ținea mai în rezervă în sprijinirea domnului muntean¹⁰⁴. Cercel astfel aproape părăsit de puternicul lui sprijin și lăsat să lupte numai cu propriile lui silinți, nu se mai putu ținea în fața intrigilor lui Mihnea. Acesta anume făgăduise sultanului suma colosală de 600.000 de scuzi și 100.000 beglerbegului Greciei, afară de alte daruri potrivite celorlalți mari dregători, încât sultanul hotărîse mazilirea lui Cercel¹⁰⁵.

Auzind despre depunerea lui, Petru Cercel se grăbește a fugi în Transilvania, în ziua de 16 April 1585, luând cu sine 4—500 de soldați ai săi și 43 de cară încărcate cu bani, scule și alte avuții, pe care le putuse adună în scurtul timp al domniei lui¹⁰⁶, și care ne dau deplină idee despre ne mai pomenitul jaf căruia trebui să se supună Țara Muntenească, pentru a putea, pe lângă marile cheltueli la Constantinopole și plata urieșilor sale datorii, încă să-i procure o așa de însemnată avere la ieșirea lui din principat — bani albi pentru zile negre.

Astfel se curmase visul cel fantastic al regelui Henric al III-lea, de a creă în Răsărit un Stat vasal Franței; se sfărâmasse de o putere fatală care domniă pe atunci fără împărțire asupra întregii acestei părți a lumii europene, corupția cea mai strașnică ce au putut vreodată să mănânce ființa omească. Nu e vorbă, nici Petru Cercel nu eră tocmai omul ce ar fi putut realiză gândul regelui francez. Eră el doară însuși prea fantast, prea ușor încrezător în norocul său pe care-l buciunase în toate părțile încă înainte de a fi pus mâna pe el, pentru a îndeplini un rol, pentru care s'ar' fi cerut cu totul alte însușiri. Dar chiar dacă Cercel le ar fi avut, încă izbutirea lui trebuia să rămână mai mult decât problematică, de oarece el ar fi fost nevoit să pună în lucrare o concepție politică, în o lume unde totul se închină numai la bani; să fi încercat a

¹⁰⁴ Berthier către Henric al III-lea, din 17 Aprilie 1585, *ibidem* p. 95.

¹⁰⁵ Berthier către Henric al III-lea, din 9 Aprilie 1585, *ibidem*, p. 94.

¹⁰⁶ Berthier către Henric al III-lea, din 19 Aprilie 1585, *ibidem*, p. 96 : „s'estant levé le soir avant le jour par luy assigné qui fut le mardi XVI du présent, avec tout son train de 4—500 soldats et quarante troys charriots chargés de deniers (du tribut et autres), meubles et autres facultez, qu'il auroit pu recueillir en ce brief temps, print la route de Transylvanie et a son lever fait tirer trois pièces d'artillerie conduites ensemble autre avec Soy”

introduce predominarea interesului general în o stare de lucruri ce nu recunoaște dreptul de existență decât aproape numai celui personal.

3. DE LA A DOUA DOMNIE A LUI MIHNEA AL II-lea LA MIHAI VITEAZUL

Mihnea al II-lea a doua oară, 1585 — 1591. — Dacă Mihnea neliniștise și amărâse domnia lui Cercel, apoi și acesta îi plăti acum cu dobândă îndărăpt năcazurile suferite. Totuși nenorocirile ce lovesc pe Cercel îndată după ieșirea lui din țară, mai întârzie pentru câțva timp loviturile sale, lăsând pe Mihnea să jăfuiască țara în o mai mare liniște și tihnă, de cum o jăfuiuse el.

Anume cum ajunge Cercel la Brașov, este oprit și bunurile îi sunt sechestrate. Principele Transilvaniei adună, afară de însemnatele sume prădate de soldați, cu prilejul opririi lui Petru, încă următoarele averi: bani în diverse monede în valoare de 125.520 de galbeni, 722 de galbeni de aur, o pecete de aur în greutate de 240 de galbeni, un mărgăritar mare pe care Cercel îl purtă în ureche și alte multe lucruri de preț¹⁰⁷.

Scăpând, probabil prin fugă, din închisoarea de la Brașov, Cercel se adăposti la un preot sas, Simion Massa, unde stătu trei zile. Descoperit aice, el fuge, urmărit de dușmani, și se ascunde în grădina unui altui preot, de unde scapă în bordeiul unui țigan, care-l ține tănuțit vreo câteva zile. De aice pleacă la Holțoiu, apoi la Russbach, de unde vroia să se ducă la Francisc Kendi, guvernatorul Transilvaniei. Pe drum, tradat de Toma Cock, este dat pe mâna magistratului orașului Mediaș, care-l trimite sub pază la Huszt, unde stă mai bine de doi ani în o temniță umedă și murdară. El trimite de aici mai mulți agenți ai săi în toate părțile, spre a cere ajutor: pe un nobil francez ce se află pe lângă el, îl trimite la papa, rugându-l să intervină pe lângă principele Transilvaniei, spre a-i redă libertatea. Papa scrie într'adevăr lui Ștefan Batori, ce eră și rege de Polonia, ca să dea drumul din închisoare lui Petru¹⁰⁸. Alt trimis al lui Cercel, Francesco Sivori, merge în Polonia, spre a mijloci scăparea stăpânului său. El găsește aici un sprijin, mai ales în nunciul apostolic, Hannibal de Capua, pe care-l roagă să intervină în afacerea averilor sechestrate, știind bine

¹⁰⁷ Vezi inventario delle robbe del fuggito Voywoda mandato per il Voywoda di Transilvania a Sulthano, 21 Iunie 1585 în Hurm., *Doc.*, III, p. 90. Asupra arestării lui Petru la Brașov vezi Berthier către regele Henric din 29 Aprilie 1585, *Documente*, I, *Suplement*. 1, p. 96.

¹⁰⁸ Sixt al V-lea către Ștefan Batori din 21 Iunie 1586. Hurm., *Doc.*, III, pag. 92.

că îndată ce domnul său ar pune mâna pe ele, libertatea lui ar fi mult mai ușor de dobândit¹⁰⁹. Cea mai mare parte din aceste averi fuseseră însă trimise de guvernatorul Ardealului, la Poartă, încât ele erau pierdute pentru totdeauna¹¹⁰. Cercel stăruie și pe lângă regele Franței, dacă nu direct, cel puțin către ambasadorii lui din Veneția; Francezii însă des încântați cu totul de proteguitul lor, pentru sprijinul căruia ei se compromiseseră atât de mult în ochii Porței, îi arată o răceală foarte mare. Astfel regele Henric pune să scrie ambasadorului său din Constantinopol că „principele Valahiei Petru care fusese restituit mai înainte în scaun, prin stăruințele Maiestății Sale și ale ambasadorului de Germigny, nu s'a purtat cum trebuia, față cu oarecare bune și cinstite persoane, precum abatele Strosi, medicul Lacorde și alții, care i-au împrumutat banii lor la nevoile sale, afară de libertățile și favorurile ce le-au primit de la Maiestatea Sa și de la alte persoane însemnate, fiindcă el a avut destul timp și mijloace spre a'și plăti datoriile către acele persoane sărmene. Abatele are de luat 2000 de scuzi și tot atâta medicul Lacorde”¹¹¹. Regele însărcinează deci pe domnul de Lancosme, noul său ambasador la Constantinopol, să ceară a se plăti acele datorii din averea lui Cercel.

Agenții lui Petru Cercel, doi nobili români și unul francez, întorcându-se de la Roma cu scrisorile papei către Batori, prin Veneția, arată într'o convorbire avută cu ambasadorul francez, de Maisse, speranțele lor de a izbuti să scoată pe domnul lor din închisoare, spunând că la caz când scrisorile papei nu ar sluji la nimic, ei sunt hotărâți a dobândi eliberarea lui prin ciaușul din Constantinopol, căruia i'ar făgădui 5—6000 de scuzi din banii aflați la acei care'i rețin. Ambasadorul laudă mult ambele căi, „temându-se ca ei să nu recurgă cumva și la intervenția regelui Franței”. Agenții cercară pe ambasador, pentru a află ce părere aveă regele Franței asupra stăpânului lor, la care el le răspunse: „că nu ar aveă cunoștință despre modul cum judecă regele său purtarea lui Petru; dar se auzise îndestul, că nenorocirea în care se găsiă îi venise prin reul său sfat și prin marea cruzime pe care o arătase către poporul lui”. Ei se încercară mult a dovedi ambasadorului că Petru fusese calomniat, și de Maisse înțelese din toată vorba lor, că vroiau să afle dacă s'ar mai puteă sluji în interesul stăpânului lor cu autoritatea

¹⁰⁹ Francesco Sivori către Hannibal de Capua, din 1. Iunie 1588, *Ibidem*, pag. 106.

¹¹⁰ Berthier către Henric al III-lea, din 22 Iunie 1585. *Documente*, I, Supplement, 1, pag. 98.

¹¹¹ Instrucțiunile lui Henric al III-lea, către Lancosme, 23 Sept. 1585, *ibid.*, pag. 99.

regelui Franței, lucru pentru care ambasadorul nu le dete nici o speranță ¹¹².

Văzând Cercel toate încercările sale de a scăpa prin mijlociri și stăruinți, date de greș, se hotărăște la un act desperat, anume să fugă din prinsoarea în care eră reținut. El își împletește din vestmintele sale sfâșiate și alte materialuri o frânghie, cu ajutorul căreia se dă jos pe fereastra închisorei, într'o noapte întunecoasă, lăsând în patul lui o păpușă, care să amăgiască pe păzitori măcar câtva timp, până el se va fi îndepărtat. După ce umbli mai multe zile rătăcind prin păduri, ajunge însfârșit la Kaschau, unde destăinuște secretul său lui Ioan Veris. Acesta îl tratează cu onorurile cuvenite, și'l trimite la împăratul Germaniei. Aice însă el nu putu izbuti la nimic, din cauza stărei de încordare în care se află Imperiul German cu acel Turcesc, care ambele sub masca unei păci înșălătoare, a unor ambasade și daruri mutuale, erau într'un adevărat războiu, însemnat chiar prin lupte îndestul de mari și sângeroase, cu toate că după fiecare din ele amândouă Statele își trimitau scuze mutuale ¹¹³. Singura speranță a lui Cercel nu putea fi decât în Franția. Dar cum să se apropie de ea, pe care o vedeă că'l respinge? Nu'i rămâneă decât o singură cale. Aceea de a cere mijlocirea papei spre a dobândi puțința de a se îndreptăți față cu vechiul cău proteguitor. Prin scrisorile sfântului pontifice către Batori, am văzut chiar că Petru Cercel căpătase oarecare speranțe. Petru Cercel alergă deci la Roma. Aici el trebuiă să câștige favoarea marelui pontifice. Precum altă dată el înduplecase pe regele Franței a'l sprijini, făgăduindu'i o lățire a influenței franceze în Răsărit, astfel acum el hotărî pe papă în favoarea sa, arătându-se ca plin de râvnă și de a-prindere pentru biserica romană. Astfel se prefăcuse el către papă încă de pe când eră închis la Huszt, încât papa de pe atunci chiar numiă pe Cercel : „bărbat catolic și uniț cu sântul scaun”. Cercel făgădui fără îndoială plecarea poporului muntean sub autoritatea bisericeii din Roma, ceea ce trebuiă să convingă papei, cu atâta mai mult că tot pe atunci și în Moldova Catholicismul eră într'o minunată propășire, prin silințele ministrului catolic al lui Petru Schiopul, Bartolomeu Brutti ¹¹⁴.

¹¹² De Maise către Henric al III-lea. din 15 Iulie 1586, *ibidem*, p. 100. Comp. de Villeroy către de Maise, din 2 Aug. 1586, *ibid.*, p. 101 : „Sa Majesté trouve bon que vous n'avez donné espérance aux gens du prince de Vallaquie de tirer faveur d'Elle en ses affaires, car Elle est très mécontente de lui”.

¹¹³ Zinkeisen, *Gesch. des osm. Reiches*, III, p. 582.

¹¹⁴ Tot ce spune Tocilescu (*Col. lui Tr.*, 1874, p. 56), despre făgăduințele lui Cercel către Papă, e pentru a întră în liga contra Otomanilor provocată de Spania, este neexact. Pe la 1588. data petrecerii lui Cercel la Roma, Spania eră în pace cu Turcii, pe care o încheiase în 1580, și care finu până la moartea lui Filip

Câtva timp după ajungerea lui Cercel la Roma, în Ianuarie 1588, după ce papa intervenise pentru el la fostul său protegiitor, îl videm mergând la Veneția, unde stăruiește personal la ambasadorul francez, ca să reîntre în grațiile regelui, ceea ce până atunci știm că nu îndrăznise. El îl roagă să comunice regelui că „nici pierderea Statului și a averilor sale, nici relele pe care le-a suferit în închisoare, nu i'au dat atâta muncă și atâta neplăcere, ca știrea că ar fi pierdut favoarea protegiitorului său; că regele a fost rău informat de cursul afacerilor sale, întâmplându-i-se toată nenorocirea numai prin intrigele dușmanilor săi care sunt totodată acei ai padișahului; că el roagă pe Maiestatea Sa să trimită un om de încredere pe cheltuiala lui, și în cazul când îl va găsi vinovat cât de puțin, este gata a'și duce capul spre a răspunde; dar și dacă va descoperi că este o prigonire a dușmanilor lui, să'i placă a'l ajuta spre redobândirea Statului său”¹¹⁵. El nu stăruia însă să se reîntoarcă în Franția, venindu'i ori și cum greu a da iarăși ochii cu fostul său protegiitor. Atâta numai vroia, spre a'și câștiga iarăși vaza înaintea sultanului, ca „lumea să știe că regele Franției nu l'au părăsit”¹¹⁶. Regele întorcându'și după stăruințele papei, favorurile asupra lui Petru, scrie iarăși lui Lancosme ambasadorul său din Constantinopol: „Am răspins până acuma pe principele Valahiei, după ce am aflat despre ajungerea sa în Italia, fiindcă credeam cu siguranță că el pierduse tot creditul și reputația lui la Poarta Otomană. Acuma însă când aflu din potrivă prin scrisorile voastre, și recunosc că este încă oarecare speranță de a'l ridică din căderea lui, îi veți face cunoscut că voi avea plăcerea de a'l recomandă din nou și favoriză pe cât îmi va fi prin putință. Veți începe deci a arunca temelia stăruințelor noastre, dacă însă credeți că veți putea izbuti; căci altfel n'aș vroi ca numele meu să fie întrebuintat precum nici întepunerea d-voastră”¹¹⁷. Regele Franției mai eră determinat și de altă împrejurare a luă din nou în mânele sale cauza lui Cercel; anume tot pe atunci un pretendent la coroana Moldovei, Bogdan, cătă a fi pus în tronul acestei țări tot prin înriurirea Franției¹¹⁸, încât ea vroia să realizeze acuma prin doi, planul de a'și întemeia niște State vasale în Răsărit, plan pe care mai înainte îl încredințase lui singur Petru Cercel.

---

al II-lea, în 1598. Zinkeisen, în *Gesch. d. osm. Reichs*, (III, p. 308), care raportează toate amărunchimile, nu știe nimic despre această ligă. Mijlocul prin care Cercel câștigă pe papa fu făgăduința întoarcerii Munteniei la Catolicism: singura favoare pe care Cercel o ceru de la papă, fu împăcarea lui cu regele Franției.

¹¹⁵ De Maisse c. Henric al III-lea, din 28 Ianuarie 1588. *Documente*, I, Supplement, 1, pag. 102.

¹¹⁶ De Maisse către Henric al III-lea, 4 Aprilie 1588, *Ibidem*, p. 102

¹¹⁷ Henric al III-lea către Lancosme, 4 Iunie 1588, *Ibidem*, p. 103.

¹¹⁸ Henric al III-lea către de Saucy, 24 August 1588, *Ibidem*, p. 103.

Domnul mazilit lucrase însă și pe lângă Poartă, pentru a obține iertarea sultanului. Aceasta nu se putea face fără bani, și tocmai acest mijloc lipsiă lui Petru aproape cu desăvârșire ¹¹⁹. Totuși el mai avea, din vechile sale comori, un diamant foarte mare, în valoare de mai multe milioane, pe care-l trimise să-l vadă sultanul, căruia-i plăcu foarte mult, și mai făgăduind și vizirului 200.000 de scuzi ¹²⁰, pe care speră numai decât să-i găscă, de îndată de va fi chemat la Constantinopole, izbuti a dobândi această favoare ¹²¹.

Precum cănele pe lup, astfel pândise Mihnea toate aceste lungi manopere ale lui Cercel, prin care se apropia ca vulturul, restrângând tot mai mult cercurile zborului său, de mult râvnitul troa al Munteniei. Când îl văzu în Constantinopol, neastâmpărul lui Mihnea se prefăcu în o furie nebună, ce se năpusti asupra banilor săi, pe care îi aruncă fără a-i mai numără în sacul desfundat al lăcomiei otomane.

Mihnea făgăduște anume vizirului atâția bani cât vor putea duce 600 de cai, dacă va ucide pe Petru vodă, și acesta este aruncat în închisoarea celor 7 turnuri. Pentru a scăpa, Petru, la rândul său, făgăduște un milion de sechini, din care 400.000 îndată, iar 600.000 până în termen de 3 ani. Aceste erau însă numai făgăduinți, pe care la Poartă nu se puneă mare te-meii, cu atâta mai puțin pe ale lui Cercel care, căzând iarăși în disgrație, pierduse creditul ce începuse a se urca cu venirea lui în Constantinopole. Mihnea numără suma reală de 70.000 de galbeni sultanului, 20.000 vizirului și 2.000 capigi-agăi, pentru care Petru Cercel este găduit și aruncat în mare, în Mart 1590 ¹²².

În jurul unei figuri cu o soartă atât de bântuită, care luptă o viață întreagă cu o îndărătnicie ne mai pomenită pentru obținerea unui tron, nu se putea ca legenda să nu țese florile închipuirii. Se răspândi în curând în Europa asupra soartei lui Petru Cercel următoarea poveste: Fiind un om frumos „cu corpul drept, bine proporționat și sprinten, statura mai mult mare decât mijlocie, ochii vii și grațioși, arătarea și mișcările marțiale, constituția voinică și sănătoasă”, el făcu impresie

¹¹⁹ Giovanni Moro către dogele, 22 Martie 1588. Hurm., *Doc.*, IV, 2, p. 136: „et il maggio impedimento che ha è perchè si trova povero de danari”.

¹²⁰ Giovanni Moro către dogele 19 Sept. 1588 și 1 Oct. 1588, *Ibidem*, p. 136, 137.

¹²¹ Giovanni Moro către dogele, 16 Maiu 1589, spune că s'a dat ordin căpitanului flotei a-l aduce pe Petru Vodă din Veneția, *Ibidem*, p. 139. Un alt raport, al lui de Maisse către Henric al III-lea din 8 Iulie 1589, spune că Petru a sosit la Poartă. Hurm., *Doc.*, I, *Supl.*, 1, pag. 104.

¹²² Asupra ultimelor peripeții ale lui Cercel, vezi documentele din 16. 26 Maiu, 6 Iunie, 21 Iulie, 4 August, 2, 28 și 29 Sept., 28 Oct. și 11 Noemv. 1589, 17 Ian., 17 Martie și 28 Aprilie 1590 în Hurm., *Doc.*, IV, 2, p. 139-150.

asupra unei surori a sultanului, care se înamoră de el, și se hotărî a'și pune toată influența spre a'l scăpa de la moarte. Se zicea că atunci când Cercel eră să fie înneecat, sora sultanului izbuti a'l substitui pe el, travestit, în locul marelui vizir, care tocmai eră absent, și a pune să înnece o păpușă de lemn investmântată în hainele lui Cercel, încât norocosul favorit al surorii padișahului preșezuse ceremoniei proprii sale înnecări. Numai după aceea, la a doua condamnare, fu înneecat de a binele. Oricine vede în această istorisire un basm, ce nu poate avea nimic real, și de aceea el și este reprodus numai de un izvor îndepărtat, din Transilvania, Chronicon Fuchsio-Lupino-Oltardinum, pe când corepondența atât de bogată a timpului, atât cea venețiană, cât și cea franceză și germană nu pomenesc nimic despre o asemenea minunată împrejurare care, fără îndoială, dacă s'ar fi întâmplat, ar fi găsit un răsunset în rapoartele ambasadorilor ¹²³.

Asupra domniei interne a lui Mihnea Vodă, se știe că a fost ceea ce trebuia să fie, o domnie jăfuitoare. Căpitanul spune că el „ar mai fi adaos pe țară un bir ce s'a zis năpaste—ce arată cât de dreaptă eră considerată această dare în ochii poporului, — și au pus peste Roșii un bir foarte mare și peste megiași găleată de pâne și *dijma* din *cinci* stupi unul ¹²⁴”.

Ștefan Bogdan sau Surdul, 1591—1592. — Nici Mihnea însă, care avuse nespusa mulțămire de a vedeă pe rivalul său cufundat în valurile mării, nu domni mult după moartea lui Cercel. Stors de bani, nu mai era bun de nimic; de aceia fu aruncat ca un netrebnic, și în locul lui se puse unul *Ilie Voevod*, despre care spune un document că eră mai înaintea curălar, și'și avea dugheana lui aice, și fusese numit, dând 400.000 de coroane ca dar, jumătate îndată, iar restul făgăduind a'l răspunde până într'un an”. Acest Ilie mai este numit în alte documente Bogdan și Ștefan Bogdan, iar de cronicari Ștefan Surdul și eră fiul lui Iancu Vodă Sasul, fiul lui Petru Rareș ¹²⁵.

¹²³ Asupra morței lui Cercel vezi raportul lui Pezzen către arhiducele Ernest din 27 Martie 1590, în Hurm., *Doc.*, III, p. 134. Nu înțelegem cum de Tocilescu a dat crezământ unei asemenea fabule (*Col. lui Traian*, 1874, p. 57).

¹²⁴ Căpitanul în *Mag. ist.*, I, p. 220.

¹²⁵ Pezzen c. arhid. Ernest, 2 Martie 1591. Hurm., *Doc.*, III, pag. 143 : „Elias Veiwoda so nicht lengst ein Kürschner gewest”. Tot așa fi zice și Hieronimo Lippomano c. dogele, 16 Februarie 1591 : „il pellizzaro”. *Ibidem*, IV, 2, p. 154. La cronicari poartă numele de Ștefan Surdul 1591—1592 (din anul identic al urcării în scaun se vede că eră aceeași persoană). Anon. rom. și Căpitanul în *Mag. ist.*, I, p. 222 și IV, p. 276. Numele de Ștefan în loc de Ilie al cronicarilor se regăsește și în documente. În 1594 Rudolf al II-lea, crezând că tot el domnește în Muntenia, îi trimite o scrisoare sub adresa „Stephano Bogdan Hospodaro Valahiae”, Hurm., *Doc.*, III, p. 185; compară p. 186. Fiind scos de Alexandru al III-lea din scaun, el cere un ajutor dogelui de Veneția prin o scrisoare din 6 Mai 1593, prin care

Mihnea dus la Constantinopol, după ce încearcă în zădar să dobândească scaunul Moldovei, trece la religia turcească împreună cu un copil mai mare al lui. Cel mai mic, Radu, este ascuns de mama lui, și trimis la muntele Atos. De aici el trece la Veneția, unde învață carte grecească și latinească. După ce se face Turc, Mihnea crezând că are mai multe drepturi la bunăvoința sultanului, îi propune să prefacă Muntenia în pașalâc, pe care să i'o încredințeze lui, iar pe Ștefan Bogdan să'l strămute în Moldova¹²⁶.

Ștefan Surdul însă nici nu apucase bine să răsuflă pe tronul Munteniei, când un alt competiitor, de astă dată Moldovan, fiul lui Bogdan și nepotul lui Alexandru Lăpușeanu, unul Alexandru Bogdan, îl înlocuiește. Turcii începuseră a nu mai lua în nici o băgare de seamă coborirea din sângele domnitorilor indigeni, spre a împărți demnitatea de principe. Precum dăduse în 1574 tronul Moldovei lui Petru Schiopul, principe muntean, astfel acuma dau pe acel din Muntenia unei odrasle moldovenești. Prea fericiți încă dacă ei mențineau cel puțin domni creștini în fruntea țărilor române, și nu numiau pași turcești în capul lor, ceea ce ar fi putut face cu atâta mai ușor, cu cât puterea de împotrivire a acestor țări se stânsese aproape cu totul, și în afară României nu întâlneau în jurul lor decât State care ascultau de bună voe sau de frică tot de puternicii lor stăpânitori. Ștefan Bogdan cere ajutorul și al lui Henric al IV-lea și subsemnă cu litere grecești și anume cu numele de Ilie¹²⁷.

Alexandru al III-lea, 1592—1593, vine în tron pe la Iunje 1592. El eră proteguitul regelui Franției Henric al IV-lea care stăruise în deosebite rânduri și cu destulă căldură spre a'l pune în tronul Moldovei¹²⁸. Neputând încăpea acolo, el fu rânduit în poziția încă mai bună de domn în Muntenia. Walther spune despre el: „Alexandru palatinul Valahiei, de neam Moldovan, vestit prin străbunii săi, asuprea reu pe supușii lui, îngâmfat

---

se dă drept „io Bogdan figliolo... di Giancula legitimo succesoru nel principato di Moldavia con la principesa Maria mia madre”. *Ibidem*, III, 2, p. 31. Giancula este Iancu Sasul, fiul natural al lui Petru Rareș, cu femeia curălarului Veiss Iörg din Brașov (vezi vol. IV al acestei istorii. p. 356); iar Maria este Maria Paleologhina soția Sasului (vezi mai jos *Istoria Moldovei*). Este curios că Eljas, Bogdan, Ștefan Bogdan sau Ștefan Surdul (toate aceste nume înseamnă una și aceeași persoană) eră și el curălar, ca și bunicul său — după lege — Veiss Iörg!

¹²⁶ Pezzen c. arh. Ernest, 9 și 27 Aprilie 1591, Hurm., *Doc.*, III, p. 147 și 148. Documentul din 9 Aprilie vorbește de: „Beschneidung die heut abents beschehen soll”.

¹²⁷ Vezi două scrisori ale lui din 1591 și Iorga, *Acte și frag.*, I, p. 40—41

¹²⁸ Asupra urcării lui în scaun vezi Marco Zane către dogele, 18 Iulie 1592. Hurm., *Doc.*, IV, 2, pag. 162. Asupra stăruinței lui Henric al IV-lea, în favoarea lui, vezi un șir de documente în colecția franceză, *Suplement*, I, p. 105—112.

prin nașterea sa, mândrit prin norocul ce'i surideă, mai îmbătat încă prin fastul barbar al domniei, făcuse datorii până la suma de 10 povere de aur¹²⁹. Afară de aceasta, atâția Turci adusesese în țară, care și până aci eră destul de asuprită, încât ei o priviau acuma ca pe o provincie cucerită, storcând'o cu chipuri nouă de o cruzime mai mult decât tiranică, și mai înainte însuși Turcilor necunoscute; comiteau tot soiul de nedreptăți asupra tuturor locuitorilor, năvăliau în casele lor, și despoiau de averi, și precum în alte locuri se luă zeciuială de la vite, așa acuma ei iscodiră un nou și blăstămat obicei de a luă al zecelea copil, afară de aceea, spre a'și mulțami patimile lor cănești, mergeau până acolo de a rușină femeile și fetele în fața chiar a părinților lor, și alte mari fără de legi făceau cu cutezare și fără de pedeapsă. Prin aceste violenți supușii își perduseră toată speranța de a'și mai câștigă vechea libertate''.

Această sporire a Turcilor în țările române eră o fatală urmare a sistemului cumpărării domniei pe bani. Competitorii, neavând de la început mijloace cu ce să'și mulțamiască lăcomia asupritorilor lor, trebuiau să se împrumute, și Turcii găsiseră în aceste daraveri un mijloc minunat de a'și așeză economiile lor care le raportau, față cu procentele cele exagerate și abuzurile comise la încasare, capitalul întreit și împătrit, adese ori în puține luni de zile. De și domnul pus cu sprijinul lor eră de obicei schimbat înainte de a se fi plătit de datorii, ei știeau cum să scape de pierderi, întru cât domnii următori erau priviți ca obligați de a răspunde datoriiile predecesorilor, ceea ce făceau și de teamă a nu'și crecă între Turci chiar, periculoși dușmani. Astfel se tot adunaseră necontentit Turci în țările române, care, cum vom vedeă mai la vale, umblau cu încasatorii dărilor, supunând pe oameni la torturi, spre a storce cu orice preț banii ce li se datoriau. O asemenea sporire a elementului turcesc în țările române eră cu atâta mai îngrijitoare, cu cât așezarea lor în ele puteă să se schimbe din vremelnică în statornică, și prin un contact direct cu proporția română să ademeniască unele elemente, mai ales din straturile de sus, a trece la religia lor, cum se întâmplase lucrul în Bulgaria și Albania.

Jafurile asupritorilor ne mai putând fi suferite de locuitori, mare parte din ei părăsiau îndeletnicirile productive ale unei munci, a căreia cel mai bun venit eră răpit de cârdul corbilor flămânzi ce se abătuse asupra lor. Ei nu se mai ocupau

¹²⁹ Povara eră de 1.000 de galbeni. Vezi două documente venețiane din 20 Iunie 1594 din care unul (Hurm., *Doc.*, IV, 2, p. 179), spune că un colet de smaragde costă „25 some di moneta che sono scudi 25 mila” și celălalt (*ibidem*, p. 182), redă acest preț cu „25 cariche” (încărcături, povere). Comp. Valther, *Breviis rerum ab Mihaele gestarum descriptio*, în Papiu, *Tezaur*, I, p. 7

de agricultură și de trebile casnice, ci se dădeau mai cu osebire la prădăciuni, năvălind adeseori peste graniță în Transilvania ca haiduci, spre a prăda și a face la rândul lor toate nelegiuirile¹³⁰.

Mulți alții pe care inima lor nu'i lăsă a se dedă la o asemenea viață fără căpătâiu, fugiau la munți și în păduri, sau treceau în țările vecine. „Ceea ce speria pe locuitori nu eră doar tributul regulat care eră o mică sarcină, față cu darurile extraordinare date de candidații la tron pentru a se întrece unul pe altul în concurență, astfel că bietul popor trebuia să și părăsască și casă și țară spre a căută aiurea adăpost și zilnica hrană”¹³¹.

Fără îndoială că Muntenia ajunsese mai rău decât provinciile acele ce erau de a dreptul sub ocârmuirea turcească. Mai că ar fi fost un bine pentru nenorociții ei locuitori, dacă ar fi fost redusă în pašalâc — un bine — dacă un popor în soarta lui ar trebui să considere numai prezentul și nu și viitorul care conține adeseori surprinderi neașteptate. De și însă viața materială a poporului eră zdrobită, totuși cea morală și intelectuală, învălită în coaja de piatră a unei religii înțelenite și a unei limbi neînțelese, păstră în acest învăliș chiar, nepstins, sămburele dezvoltării sale viitoare. Ce ar fi devenit oare poporul român, dacă Turcii ar fi pătruns de pe atunci încă până în inima lui, și ar fi expus la furtunoasele lor lovituri și sămburele, precum vânturase ei hoaspa? Poate că nervul său ar fi fost frânt pentru totdeauna, și astăzi n'am mai putea asistă la spornica lui dezvoltare. Și cu toate aceste înainte de a cădeă cu totul poporul român, trebuia să mai ridice brațul în ambele lui țări, spre a cere încă de la soartă învoirea de a trăi. Două figuri însemnate vor fi împinse la lumină din păturile neamului românesc, care vor căută iarăși cu sabia în mână, ca în vremile ce'e vechi, să opriască deplina cădere: Ioan Vodă cel Cumplit și Mihai Viteazul.

Perioada istoriei Munteniei ce se întinde în această jumătate de veac, de la 1546 până la 1593, prezintă mai ales un fenomen vrednic de însemnat. Lupta pe care am constatat-o până la 1546 că există între cele două mari partide cu baze teritoriale, ale Drăculeștilor și Basarabeștilor, se stinge cu încetul, luând cu dânsa ultima suflare de viață politică a Munteniei. Față cu a tot puternicia Turcilor care se amestecă tot mai mult în domeniile muntene, ori ce inițiativă din partea poporului încetează. Domnii fiind numiți de a dreptul de Poartă, nu mai simt nevoia de a se răzămă pe partidele lăuntrice, ci

¹³⁰ Arhiducele Ernest către Weysz-pașa, 22 Fevr., 1580, Hurm., *Docum.*, III, p. 47.

¹³¹ Pezzen către arhid. Ernest, 21 Sept. 1591, *ibidem*, p. 154.

numai trebuința de a umplea tot cu mai mare dărnicie pungile Turcilor. De aice un sistem de jaf și de asuprire, cum mai rău n'a putut există nici odată, nu numai în țările române, dar nici la cele mai barbare poporații ale globului. Boierii, dacă se mai răscoală și acuma, dacă mai sunt pedepsiți și tăiați de domni, aceasta nu se mai întâmplă pentru sprijinirea interesului de partidă, ci pentru acel personal al lor. De aceea răscoala care mai înainte pornia în o statornică alternare, când din tabăra Basarabeștilor contra unui domn din partida Drăculeștilor, când dimpotrivă, acuma ieă un caracter amestecat, și boierii se răscoală fără osebire de partid contra domniilor impuse de străini.

Astfel Mircea Ciobanul din partidul Drăculeștilor, este combătut de Radu Paisie din aceeași familie, care însă să sprijină în mare parte și pe Băsărăbești. Diversitatea de interese ale acestor două partide încetase, de oare ce una ajută pretențiile unui membru al celeilalte. Am văzut apoi cum boierii, ce se răscoală contra lui Alexandru al II-lea, sunt din toate părțile Munteniei, încât aici nu mai poate fi vorba de scularea unei partide de boieri contra domnului ridicat de partida cealaltă, ci de o nemulțumire generală provocată în țară prin impunerea domniei unui copil, condus de o mamă desfrânată și ambițioasă. Tot așa vor fi fost și cei 40 de boieri ce'i întâlnim în 1576 mergând la Constantinopole, spre a reclama contra destrăbălării domniei acelu nevrâstnic, pus în capul țarei. Nici ei nu erau reprezentanții unui partid, și acei ai întregii clase boierești. Același caracter îl are apoi și deputăția și mai mare, trimisă de boieri în 1580 în contra domniei lui Mihnea al II-lea, în numărul impunător de 60 de inși. Intâia urmare deci a amestecului Turcilor în trebile Munteniei fu stângerea totală a vieței sale politice, și înlocuirea acesteia numai cu apărarea intereselor individuale, jăfuite pe întrecutele de domnii apăsătoare.

A doua urmare nu mai puțin însemnată fu ruinarea totală a ideei domniei, păstrată până atunci numai celor din viță de domn. Am văzut cum primirea copiilor naturali între odraslele succesibile, încurcă tot mai malt sistemul urmărei la tron. De la un timp întâlnim oameni ca vornicul Socol, al cărui înrudire cu foștii domni nici nu mai apare de nicăiri, sau ca medicul italian Rosso, care de sigur pretindea numai a se cobori din ei, și cu toate aceste aspiră la domnie, deschizând astfel mai târziu cale bătută la introducerea domnilor străini în sînul țărilor române. Apoi vedem cum Turcii, călcând încă odată principiul domniei, rânduiesc în Muntenia un domn moldovan precum în Moldova rânduiseră pe unul muntean. Se distruge tot mai mult conștiința dreptului la domnie în țările române, care fiind fără îndoială dreptul cel mai înalt, răsfrângea co-

rumperea lui asupra întregului sistem al ocârmuirii de atunci. Dacă domnia se putea cumpăra, de ce nu s'ar fi putut cumpăra dregătoriile, favorurile, dreptatea și toate celelalte?

Intr'o asemenea stare de lucruri, toate relațiile sociale se sălbăticiră într'un grad neasemănat. Asuprirea domnului înstrăinase pe boieri de dânsul; asuprirea țăranului din partea boierilor și a domnului îndepărtase inima lui de elementele conducătoare. Ura și desbinarea înlocuiseră frăția și solidaritatea care singure mănțin chitul societăților. Fiecare vedeă în superiorul său, nu un om care să'l lumineze și să'l conducă, ci unul care să'l prade, jăfuiască și exploateze. Iubirea de țară trebuise să piară și ea, singura virtute care putea să răscumpere întunerecul unor timpuri de barbarie și de necultură. De și lipsită de orice dezvoltare intelectuală care singură pare a putea însemna progresul omenirii, Muntenia mergeă îndărăpt pentru că pierdeă din puterile sale morale care sunt substratul celor intelectuale.

Via flacăra aruncată mai întâi de Ioan Vodă, apoi de Mihai Viteazul pe întunecosul firmament al țărilor române, de și nu le putu zmulge din prăpastia în care căzuseră, arată cel puțin Românilor că traiul neatârnat eră totuși cu puțință; zgudui încă odată în ei nervul vieței gata a se stânga, și reînnoi iarăși în sufletul lor speranța ce apuneă. Popasul de și scurt, fu însemnător, căci el eră făcut pe calea peirei.

II

ISTORIA MOLDOVEI

DE LA MOARTEA LUI PETRU RAREȘ PÂNĂ LA A DOUA
DOMNIE A LUI ARON TIRANUL

1546 1593

1. DE LA ILIE RAREȘ LA IACOB ERACLIDE DESPOTUL

De la moartea lui Ștefan cel Mare până la cea a lui Petru Rareș și chiar câtva timp dincolo de ea, istoria Moldovei înfățișază un mers mult mai neatârnat decât a Munteniei. Mai toate tratatele ei sunt încheiate întâi pe față, de la restituirea lui Rareș în scaun prin Soliman, cel puțin în ascuns, în contra Turcilor, și către Polonia țara păstrează tot acea poziție respectată și neatârnată pe care i-o asigurase tratatul lui Ștefan din 1499.

Libertatea Moldovei primi cea întâi lovitură prin destituirea lui Rareș de către Soliman și înlocuirea lui cu Ștefan Lăcustă, apoi și mai mult încă prin stăruințele puse de Rareș pe lângă sultanul spre a'i înapoi tronul, prin care stăruinți Moldova încăpă și ea în vârtejul corupției otomane ce trebuia în curând s'o atragă în prăpastia unde căzuse Muntenia.

Ilie al II-lea, 1546—1551. — La moartea lui Petru Rareș urmează la tron fiul său cel mai mare, Ilie, care se încoronează în ziua de 5 Septembrie 1546 și domnește până în anul 1551. Cum se sue în tron el și primește de la regele Poloniei o solie prin care'i cere să sloboadă pe trimisul său Vilamoschi, cel reținut încă de Petru Rareș. Ilie consimte la această cerere, și atunci regele Sigismund reinnoește tratatele existente între Polonia și Moldova. În exemplarul aflat în Polonia se vede că „Ilie, împreună cu frații săi Ștefan și Constantin, întăresc prin jurământ alianța cu Sigismund regele Poloniei și fiul său Sigismund August, către reprezentantul lor, Ioan de Tarnow,

castelanul de Cracovia, care și el întărește prin jurământ același tratat”¹. Condițiile principale ale acestei legături erau : Ilie să aibă scăpare sigură în Polonia la caz de pericol, și să poată ieși nereținut de aici când primejdia ar încetă. În contra dușmanilor regelui, domnul și boierii moldoveni să și pună toate puterile și să se uniască cu armatele regești. Hotarele vechi să fie păstrate, iar Moldovenii să se lepede de toate drepturile asupra Pocuției. Neguțitorii să poată merge liberi unde vor avea trebuință, după plata vămile. Furii să se pedepsască ; supușii pribegi să nu fie primiți și să fie extradați, și alte câteva. Bazat pe acest tratat, Ilie cere în curând după aceea, prin un sol al său *Abraham Banilovski*, purtător unei scrisori datate din Iași 9 Decemvrie 1546, să i extradee pe un pretendent la coroana Moldovei, ce se zicea fiu de domn. Regele îi răspunde încă în 31 Decemvrie aceluiași an, că tratatul l’ar obliga numai la aceea de a împiedeca pe supușii moldoveni refugiați în Polonia în întreprinderile ce ar putea îndreptă asupra țării, nu însă a i și extrăda², interpretare ce contrazicea de a dreptul textului tratatului.

Cine putea fi acel pretendent ? Nu credem că altul decât Alexandru Lăpușeanu care, după Ștefan fratele lui Ilie, vine tot din Polonia la scaunul Moldovei. Vom vedea mai târziu la domnia lui, al cui fiu era el, și de se titluia ca din viță domnească.

Ilie întreprinde împreună cu Mircea Ciobanul o expediție în Transilvania din ordin turcesc, pentru a scăpa pe regina Isabela de episcopul Martinuzzi care o închisese în Alba Iulia. Intrând însă în înțelegere cu Martinuzzi și imperialii, Ilie se preface a fugi înaintea armatelor germane, precum făcuse și Mircea Ciobanul³.

Acest Ilie era un om prea desfrânat despre care Ureche spune că „având lângă sine sfetnici tineri turci, cu care ziua petrecea și se desmierdă, iar noaptea cu Turcoaiice umblând, de obicei creștinești s’a depărtat”⁴. În 1 Maiu 1551 Ilie dă domnia fratelui său Ștefan, și se duce în Turcia la sultanul Soliman. „Acesta îl primește cu bună voință, și Ilie destăinuindu’i

¹ Inventarium, p. 142 : „Elias palatinus Moldaviae, cum consiliariis et fratribus suis Stephano et Constantino jure jurando confirmant foedus cum Sigismundo et Sig. Augusto filio ejus ac regno Poloniae, per Joannem comitem de Tarnow castellanum Cracoviensem initum et ejusdem castellani juramento firmatum”. Prin urmare nu este vorba în acest act, cum crede Picot, *Chronique d’Ureche*, p. 360 despre un jurământ de vasalitate al lui Ilie către regele Polon, ci de un jurământ făcut de ambele părți pe actul de alianță (foedus).

² Inventariul reproduce astfel condiția privitoare la acest punct : „Fures, latrones in limitibus puntri debent : *subditi profugi ab utrinque non suscipiantur et extradantur iis quorum sunt*”.

³ Mai sus, pag. 15.

⁴ Ureche, în *Letopiseșe*, I, p. 173.

că scopul venirii sale ar fi pentru a trece la religia mahomedană, sultanul mult s'a bucurat de această hotărîre a domnului moldovan, fiind că până atunci încă, nici un principe așa de strălucit nu trecuse de bună voia lui de la religia lui Hristos la cea a lui Mohamed. Când îndeplini ceremonia trecerii sale, ca nu cumva Turcii să fie în îndoială asupra sincerității lui, el puse o cruce de lemn sub picioarele sale, pe care o scupă de trei ori, și tot de atâtea ori o răspinse cu piciorul"⁵. Numele ce'l primi fu acel de Mohamed și i se dădu spre ocărmuire sangiacul Silistrei.

Ștefan al VII-lea 1551—1552 eră fratele lui Ilie. La venirea lui în scaun, episcopul Martinuzzi alungase cu totul pe Isabela din Transilvania, și ea se retrăsese în Polonia. Ambițiosul prelat însă, după ce se prefăcuse că sprijină interesele lui Ferdinand, pentru a scăpa de Isabela, tindea acum să se mântue și de împăratul. Acesta căută alianțe în contra necredinciosului episcop. Încă din 30 Martie 1551, Ferdinand însărcinase pe Toma de Nadasd ca să iee înțelegere cu consiliarii săi „în ce mod ar putea lucră, trată și procedă, spre a atrage în partea sa pe voevozii Muntei și Moldovei”⁶. În 28 Decembrie 1551 găsim o scrisoare adresată de Ferdinand lui Ștefan domnul Moldovei, în care îl sfătuiește și'l roagă a se purta astfel către regatul său și republica creștină, după cum o cer apucăturile strămoșilor săi și marea bună voință a regelui către el”⁷. Ștefan răspunde la această ambasadă prin o scrisoare din 22 Martie 1552, în care după ce expune împăratului (regelui Ungariei) cauzele pentru care căzuse în disgrația Turcilor, îi arată că dușmanii cei cumpliți ai Creștinătății sunt din nou gata de a năvăli în Ungaria; că el s'ar opune cu bucurie contra păgânilor, dacă numai ar avea ceva bani, cu care să'și poată plăti oastea de mercenari; în sfârșit că ar rugă pe rege să'i restituie Cetatea de Baltă din Transilvania, spre a avea un loc de scăpare la caz de pericol, pentru el și familia lui. Ferdinand, atins tocmai în punctul cel delicat al banilor care nici odată nu făcuse belșug în Imperiul German, răspunde lui Ștefan în chip neho-

⁵ Orichovius ap. Dlugosz, II, p. 1712. Trecerea lui Ilie la Mahomedanismu se adeverește și de o notiță scrisă în 1551 pe un *Evangheliar de la Voroneț* din 1550, și care notiță mustră pe Ilie pentru lepădarea legii. I. Bogdan, *Evangheliile de la Humor și Voroneț din 1743 și 1550 în An. Acad. române*, II, tom. XXIX, 1907, p. 656 (10). Comp. Cronica lui Eftimie în I. Bogdan, *Vechile cronici moldovenești* p. 164 și *Annales rerum Polonicarum* sub a. 1551: „Elias Petri filius, Machometismum amplexus” în N. Iorga, *Acte și frag.*, I, p. 110. Alt doc. care adeverește trecerea lui este din același an, 10 Iunie 1551, Hurm., *Doc.*, II, 1, p. 263: „El signor moldavo el qual è fatto turcho” (comp. *Ibidem*, II, 4, p. 564).

⁶ Ap. Katona, XXII, p. 21.

⁷ *Arh. isl.*, II, p. 43.

tărât, spunându'i că asupra acestei chestii ar trebui să se înțeleagă cu locoțiitorul său din Transilvania ⁸.

Văzând Ștefan că nu poate face nimic cu Germanii, se dă în partea Turcilor, intră prin pasul Oituzului în Transilvania, și și așază lagărul la Torianum, de unde trimite o trupă de cavaleri amestecată din Turci și Moldoveni către scaunele secuești, care pradă cumplit localitățile așezate în această regiune; trec după aceea mai departe, către orașele săsești, Săbiul și Tarlau, cărora le dau foc, răpind din ele o mulțime de oameni și de dobitoace. Generalii lui Ferdinand, Castald și Batori, adunând în grabă oaste, se iau după armatele turce și moldovene care vroiau să treacă cu prada peste munți, le ajung la poalele lor, le bat și le ieau îndărăt cea mai mare parte din ele ce răpiseră ⁹. Expediția lui Ștefan avuse loc pe la August 1552 ¹⁰.

Pentru a șterge numele cel rău al fratelui său, și ca să nu presupună cumva poporul că și el ar fi gata a se da pe urmele lui, Ștefan se purtă cu mare evlavie către religia și bisericile creștine. Totodată el pune să se întoarcă, fie prin blândețe și făgădueli, fie prin silă, ereticii ce petreceau în Moldova. Fiindcă Armenii se arătaseră mai îndărătnici, el îi supuse unei crâncene prigoniri, ceace împinse pe mulți din ei să părăsască țara, spre a și mântui credința ¹¹. Toate acestea le făcea Ștefan, pentru a rescumpără prin masca religiozității nenumăratele sale abuzuri, și mai ales desfrânările sale cele nesăturate care erau o veșnică amenințare pentru onoarea celor mai nobile femei. Și cum să nu se fi supus toată lumea poftelor lui, când cruzimea întreceă încă desfrânarea lui? Oamenilor celor mai nevinovați li se tăiau nasurile și urechile, li se scoteau ochii,

⁸ Ambasada lui Ștefan și răspunsul împăratului, reproduse în *Arch. ist.*, I, 2, p. 152. Acest important document conține și o prețioasă știință privitoare la Petru Rarceș (Vezi vol. IV, p. 326). Asupra lipsei de bani a Germanilor, vezi un document din 1595 în *Hurm., Doc.*, III, 2, p. 95: „Sono venute in questa corte alcuni de Valachia con lettere del' loro principe all' imperatore, per domandare ajuto et particolarmente danari; ma perche ricercaro cosa della quale qui non s'abonda, incontrano qualche difficultà nelle loro richieste”.

⁹ Istvanfy, p. 322.

¹⁰ Mai multe scrisori ale regelui Ferdinand către sora lui Maria, ocărmitoarea Țării de Jos și către Carol al V-lea, publicate în *Magyar tört.netmi Emlékek citate de Picot, Chronique d'Ureche*. p. 369.

¹¹ Ureche, *Letopiseșe*, I, p. 174. Există o „plângere asupra Armeniilor din țara Valachilor cântată de Mirias diaconul din Tokat” publicată pentru întâia oară de repozatul profesor de limbi orientale de la Universitatea din Petersburg, Batkanian, și a doua oară mai completă, în revista armenescă *Hantēs Amsorea*, ce apare la Viena în mănăstirea Mechitaristilor, anul 1888, p. 37 și 62. Diaconul Mirias descrie în poema lui evenimente „văzute de el cu ochii lui în țara cea mică a Valachilor”. Notifiș comunicată de Grigorie M. Buiciu, fost membru la Curtea de Casație. *Cântarea de iâlire* a fost tradusă de Buiciu și publicată în București, 1895. Comp. *Codex Bandinum* în *An. Acad. rom.*, II, tom. XVI, 1895, p. XCIX.

li se tăiau limba ; membrele lor erau hăcuite, sau le turnă plumb topit prin deschizăturile corpului¹². Față cu o asemenea turbare a domnului, oamenii fugiau cu grămada din Moldova, nobilii treceau în Polonia, luând acolo slujbă militară. Ștefan cere în zadar, conform tractatelor, pe acești boieri și țărani pribegi, spre a se scălda apoi în sângele lor. Polonii, văzând nebuneștile lui apucături, se temeau ca Moldovenii, de desperare, să nu se roage de Turci ca să'i scape de el.

Ștefan dușmănit de Poloni, se apropiă la rândul său tot mai mult de Turci, către care'l atrăgeau și moravurile sale. Se răspândise vestea, cu toate îngrijirile lui de a o împiedeca, că el avea de gând să lepede credința creștină și să îmbrățișeze, ca și fratele său, religia mahomedană, dând Moldova cu totul Turcilor. El se încunjurase de câțiva dregători turci, și umblă totdeauna cu două concubine turce, ceea ce dădea crezare celor ce se zicea despre el.

Boierii rămași în țară se înțeleg cu acei fugiți în Polonia, și cer ajutorul generalului Sieniavius care se află pe atunci cu armata aproape de Nistru, spre a ucide pe tiran și a pune domn pe acel ce'l va vroi Polonia, unul Petru (care apoi ieă numele de Alexandru) Lăpușeanu, și se află mai de mult adăpostit în Polonia, și pe care l'am văzut că încercase a pune mâna pe domnie încă dela suirea în tron a lui Ilie. Ștefan își pusese în gând să ucidă și pe ceilalți boieri, poftindu'i la o masă pentru o zi din Septemvrie. Conspirația apucă înaintea. Intr'o noapte Ștefan se duse spre Prut, împreună cu concubinele sale, spre a face o preumblare pe gârlă, și după aceea, noaptea, se culcase în un cort pe marginea riului, fiind păzit de 17 inși. Conjurații trec apa și cad deodată asupra păzitorilor, pe care îi măcelăresc ; după aceea pătrund în cort. Ștefan sare spăriat diu somn, și când vede pericolul, el care omorâse pe atâția, este apucat de o cumplită frică de moarte. Tot atât de laș pe cât eră de crud, cade în genuchi înaintea răzbnătorilor, rugându'i să'l ierte, să'i dăruiască viața, oferindu-le tot aurul ce'l avea pe lângă el. Iertare însă nu se încăpeă, și ultimile lui cuvinte fi ieșiră pe gură împreună cu sângele ce țîșni din neagra lui inimă¹³.

Iată unde ajunsese urmașii lui Ștefan cel Mare ! Dar fluviile cele mai frumoase, aproape de vărsătura lor, nu se pierd ele adesea ori în nămolite bălți ?

De și boierii din țară făgăduiseră Polonilor și celor pribegi că nu vor alege alt domn decât pe acel proteguit de Po-

¹² Orichovius de la care împrumutăm aceste amărunchimi spune „adversum os”. Așaos la scrierea lui Dlugosz, vol. II, p. 1556.

¹³ În afară de Ureche, vezi asupra uciderii lui Ștefan, un raport al lui Castaldo c. Regele Maximilian, I, din 21 Oct., 1552, Hurm., Doc., II, 1, p. 293.

Ioni, totuși îndată ce scăpară de tiran, se răsgândiră și rădicară în scaun pe unul *Joldea*, căruia logodiră pe *Ruxandra*, fiica lui *Petru Rareș* și sora domnului ucis. Această grabă a boierilor de a alege de soție a domnului lor pe o fiică de domn, lasă a întrevedeă în destul de lămurit că *Joldea* eră un simplu boier, căruia vroia să'i deie un drept la domnie cel puțin prin căsătoria lui cu o fată de sânge. Boierii plecară cu domnul lor cel nou către *Suceava*, spre a săvârși căsătoria cu *Ruxandra*.

Când boierii pribegi ce erau în *Polonia* aflară despre moartea lui *Ștefan*, ei proclamară de domn pe *Petru Stolnicul*, căruia îi puseră nume de domnie *Alexandru* supranumit *Lăpușneanu*¹⁴, după muma lui, o femeie din *Lăpușna*. Acesta ceru și ajutorul lui *Sieniavius*, spre a luă scaunul în stăpânire. Generalul polon ridică pe *Alexandru* la domnie în orașul *Trebovła* și pătrunse în *Moldova*, după încredințarea dată de boierii rămași aici, că vor primi de domn pe acela ce'l vor alege *Polonii*. Când intrară în *Moldova* pribegii, cu armata leșască, aflară deodată că boierii din țară pusese în capul lor pe *Joldea*, și că acesta se îndreptă spre *Suceava*, spre a se căsători cu fiica lui *Petru Rareș*. Un corp de *Poloni* sub conducerea vornicului *Moțoc*, ajunse pe *Joldea* la *Șipote*, îl încunjură și puse mâna pe el, fără vreo împotrivire, și însemnându'l la nas, îl trimise într'o mânăstire¹⁵. Visul lui de domnie trăise numai trei zile, și în loc de coroană se văzù cu comanacul pe cap.

Alexandru al IV-lea Lăpușneanu, 1552—1561, iartă boierilor care aleseseră pe *Joldea* și se împacă cu ei. După aceea ieă el în căsătorie pe logodnica lui *Joldea*, *Ruxandra*, făcând nunta în *Suceava*.

Alexandru se dă în un document drept fiul lui *Bogdan Voevod*; în altele, repetând această arătare, adaugă că e nepotul lui *Ștefan Vodă cel Bătrân*¹⁶, ceea ce arată că *Bogdan* tatăl său nu poate fi decât *Incrucișatul*, fiul lui *Ștefan cel Mare*. *Lăpușneanu* este amintit sub numele său de *Petru* ca fiul lui *Bogdan*, într'un document al acestuia din 1515, prin care dă mânăstirei *Dobrovățul* un sat „pentru sufletele sânt reposităilor părinți ai domniei mele, *Ștefan Vodă* și muma mea doamna *Maria* și pentru sănătatea și mântuirea doamnei noastre *Ruxandra*

¹⁴ Această schimbare a numelui, la urcarea în scaun, se întâlnește numai de vre-o două ori în istoria *Românilor*. Istoria lui *Buchholz*, dă drept cauză a acestei schimbări de nume: „Er wollte aber *Alexander* genannt werden, weil so jener genannt wird wovon man sagt dass er der wahre und legitime Erbe sey". *Hurm. Doc.*, II, 1, p. 315. Vezi și mai sus la *Petru Paisie*, vol. IV, p. 197.

¹⁵ Ureche, *Letopiseje*, I, p. 176.

¹⁶ Vezi un document din 1552, *Arh. iet.*, I, 1, p. 125. Alte trei documente din 1554 și 1558 în *Wickenhauser, Moldowitza*, p. 84, 85.

și a copiilor domniei mele Ioan, Ștefan, Petru și Iliși”¹⁷. Această concordanță între arătările tatălui și acele ale fiului pun mai pre sus de îndoială originea lui Petru Alexandru Lăpușneanu, și explică, cum de la moartea lui Petru Rareș, el aspiră la tronul Moldovei, fiind prin spița lui cu drepturi egale acelor ale fiilor lui Rareș¹⁸.

Un lucru trebuie să ne mire, constatând coborârea Lăpușneanului din Bogdan fiul lui Ștefan, anume împrejurarea că el ieă în căsătorie pe Ruxandra, fiica lui Petru Rareș, care și ea eră vară primară cu el. Singura explicare posibilă a acestei călcări atât de grave a canoanelor, este că Petru să fi fost și el un copil natural al lui Bogdan, precum erau fără îndoială cei doi mai mari, Ioan și Ștefan, când atunci biserica nu putea recunoaște înrudirea¹⁹. Pe lângă acestea se știe că nici Petru Rareș nu eră frate cu Bogdan, ci născut și el din nelegiuită însoțire.

Cea dintâi urmare a venirii lui Lăpușneanu în tronul Moldovei fu îngenucherea din nou a țării sub autoritatea polonă. Încă înainte de a intra în Moldova, atunci când fusese proclamat prin Sieniavius de domn la Trebovla, el trebuise să depună un jurământ împreună cu toți boierii ce-l încunjurau, prin cari se obligă să dea ascultare, credință și să trăiască în pace cu regele polon : să aibă de prieteni și dușmani pe acei ai regelui ; că la caz de războaie mai mari, însuși el să vină în ajutorul regelui cu 7000 de călări ; să nu facă nici un tratat public fără știrea și învoirea Poloniei. Aceste făgăduinți le înțări prin un strajnic jurământ, în care se spuneă că dacă ar călcă credința, să piară ei toți împreună cu copiii, rudeniile și soțiile lor, după care cu toții sărutară crucea în semn de con-

¹⁷ *Arh. ist.*, I, 1, p. 157. Aceeași arătare o repetă într'un alt document dela el din 1513. *Arh. ist.*, I, 2, p. 119. Pentru alte dovezi Nicolaescu, *Doc. slavo române*, p. 163.

¹⁸ Iată anume arborele lor genealogic :

Ștefan cel Mare

|

Bogdan Incrucișatul

Petru Rareș

Petru (Alexandru) Lăpușneanu Ilie Ștefan Ruxandra

¹⁹ *Comp.* vol. IV, p. 206 și 217. Așa dar greșeste Cantemir când spune că Ștefan fiul lui Rareș, stângându-se fără moștenitori, aceasta a fost originea calamităților care năvăliră asupra Moldovei (*Descriptio Moldaviae*, p. 42). Sămânța, deși nelegiuită a dinastiei Mușăteștilor, nu se stânsese încă, și calamitățile care dădură peste Moldova avură de cauză împrejurări mai complicate.

sfinşire. Polonii se fericesc mult de această reintrare a Moldovei sub a lor autoritate²⁰.

Indată ce se urcă Alexandru pe tron, reînnoeşte legătura făcută înaintea de a'l fi dobândit, depunând închinarea către regele Sigismund August, în care spune : „Eu Petru Alexandru domnul Moldovei, ales şi întărit de către sacra Maiestate, mă oblig a păzi o pace veşnică şi a aduce credinţa datorită după chipul închinărei, sacrei Sale Maiestăţi, lui Sigismund August, *domnului meu* prea milostiv”²¹. Unde mai eră acel „prieten al nostru sincer iubit” care se obişnuise a reveni într'un chip stereotip în tratatele dintre Moldova şi Polonia, timp de jumătate de veac? Şi este de observat că această umilită închinare la Poloni nu este numai urmarea urcărei sale în tron cu ajutorul lor : căci şi Petru Rareş datorise înălţarea lui în scaunul Moldovei tot sprijinului leşesc, şi cu toate acestea el păstrează demnitatea cuvenită în relaţiile cu regatul vecin ; nu se înjoseşte, nu sărută mâinile, nu mărturiseşte prin actele sale că ar fi dobândit coroana numai de la sacra maiestate polonă. Cauza pentru care Moldova eră încă respectată la venirea lui Petru Rareş, şi nu mai eră aşă la acea a Lăpuşneanului, stă în faptul că, pe vremurile lui Rareş, amintirea lui Ştefan cel Mare eră încă vie în mintea Polonilor ; umbra lui protegiuă încă ţara pe care viu o apăsase, pe când acuma, cu trecerea timpului, ea se îndepărtă mereu şi se pierde în zarea orizonului.

Această supunere atât de desăvârşită a lui Lăpuşneanu către Poloni, al căror rege, Sigismund August, eră fratele reginei Isabela a Ungariei, cea duşmănită de Ferdinand, pune reu pe domnul Moldovei cu Germanii. Generalul Castald stârneşte lui Alexandru un competitor în persoana unui Aron, despre care nu se ştie nimic altceva decât că, neizbutind în încercarea lui de a pune mâna pe tronul Moldovei, el rămase până mai târziu în Ungaria, unde trăia din o pensie ce'i fusese încuviinţată, şi care fu servită, după moartea lui, văduvei sale Ana, până la anul 1569 când se pierd şi urmele ei²². Văzând Ferdinand că nu putea răsturna pe Lăpuşneanu, caută a'l câştiga prin blândeţă, şi pune pe voevozii instituiţi de el în Tran-

²⁰ Orichovius în Dlugosz, II, p. 1558. 3 Octomvrie 1552. Hurm., *Doc.*, I, *Supl.*, 2, p. 182 : „ex quibus causis terre Valachiae in potestatem et superioritatem Vestrae Serenissimae majestatis Regiae devenit”. Alt doc. din 15 Oct. 1552, *Ibid.*, p. 190 conţine instrucţiunile lui Sigismund August asupra modului cum trebuie apărată Moldova.

²¹ Doghiel, I, p. 618 : „Ego Petrus Alexander palatinus Moldaviae, a sacra Maestate electus et constitutus, me ad pacem perpetuam tuendam obligo, fidei meae more hommagiale debitam, sacrae regiae Maiestati Sigismundo Augusto, *domino meo clementissimo*”.

²² Asupra acestui Aron, vezi diversele documente citate de Picot, *Chronique d'Ureche*, p. 338, între care mai curioase sunt chitanţele pentru plata pensiei, descoperite de Hasdeu, în biblioteca din Budapesta.

silvania, „ca să și dea toată osteneala de a menține pe domnii români în credința lui”²³, cu atâta mai mult cu cât Turcii hotărâseră restituirea Isabelei în scaunul unguresc. Lăpușneanu, ca domn, numit de Poloni și nu de Turci, temându-se a nu le părea suspect, se hotărăște a se purta în totul conform cu dorințele lor. În anul 1554 un ambasador turc este trimis în Polonia, care „trece prin țările române, și ordonă domnilor lor să stea gata a introduce iarăși în Ungaria pe Isabela și pe fiul ei Sigismund”²⁴. Se vede că Turcii aveau oare care îndoială asupra domnului moldovan, de vreme ce în 1555 este chemat să vină grabnic la Constantinopole, și motivul acestei chemări este arătat de oamenii timpului ca fiind „dobândirea scaunului Moldovei prin sprijinul regelui polon și nu de la Turci”²⁵. Aceștia care vedeau ce venituri frumoase le curgeau din Valahia, doriau ca și Moldova, de la care până acuma numai din când în când se înfruptaseră cu daruri, să ajungă cât mai curând în poziția surorii sale, și nu puteau suferi ca alții decât ei să se folosească din stăpânirea acelei țări. Lăpușneanu, pentru a scăpa de primejdioasa vizită la Constantinopole, trimite acolo câteva pungi de bani, ceea ce îl pune îndată de minune cu toți demnitarii Porței Otomane. Lăpușneanu cu toate acestea vroia să se arate cât mai credincios către Turci. Primind iarăși o solie din partea dietei transilvane, favorabilă lui Ferdinand, îi dă un răspuns foarte mândru și amenințător, spunând că, „dacă Transilvănenii nu vor readuce în țară pe Isabela și pe Sigismund, nu vor rămâne în acea țară nici cetate, nici comune, nici case, fiind că sultanul a jurat să introducă pe regele Ioan în domnia Transilvaniei chiar dacă ar fi să prefacă întreaga țară în cenușă. Transilvănenii nu pot aștepta ajutor din nici o parte; Ferdinand nu este în stare să îi apere, iar cu puterea Moldovei, Transilvania nu poate ține piept; că în curând Alexandru Vodă va intra în acea țară, nu noaptea, ci ziua în sunetul trâmbițelor și al tunurilor, iar dacă vor urma sfatul lui de a primi îndărăpt pe fiul regelui Ioan, nu li se va întâmpla nimic”²⁶. Aceste toate le spune Lăpușneanu, în însușirea lui de slugă credincioasă a Turcilor și a Leșilor. Lăpușneanu și ajută apoi Turcilor a aduce din Polonia pe Isabela înapoi în scaunul Ungariei. „Alexandru trece din Moldova prin Rodna, iar Pătrașcu intră în Transilvania pe la Brașov și pătrund

²³ Instrucția lui Ferdinand către Kendi și Doba voievozi ai Transilvaniei, 1553, în Katona, XXII, p. 410.

²⁴ Verantius în Katona, XXII, p. 575.

²⁵ Verantius și Zai, solii lui Ferdinand c. regele, 25 Oct. 1555, *Monumenta Hungariae historica, scriptores*, V, p. 121: „quod vojevodatum auspicio Poloni regis, non Turcae quaesiverit et obtinuerit”.

²⁶ 1554, Alexandru Lăpușneanu către oratorii transilvăneni, Hurm *Doc.*, II, 5, pag. 178.

amândoi în Ungaria, mergând până la Satu-Mare întru întimpinarea crăesei”²⁷. După aceea ambii domni români împacă pe Isabela cu noul tutor Babak, ajută Turcilor a apăra Muncaciul contra lui Ferdinand, și se întorc în țările lor încărcăți de daruri și de prăzi. Lăpușneanu izbutise a’și asigura poziția îndestul de bine, câștigând prin politica urmată de el în Ardeal, simpatiile atât ale Turcilor cât și acele ale Polonilor, când el fu aruncat din scaun prin intrigile unui venetic străin ce se oploșise la curtea lui.

Acesta era unul *Iacob Eraclid* numit și *Despotul*²⁸. Din scriitorii contimporani aflăm că el se născuse către anul 1510 în Creta, sau Samos²⁹, unde tatul său eră marinăru. El intră de timpuriu în slujba unui nobil grec, Iacob Eraclide, care se titluiuă despot de Samos și Paros³⁰. Fiind inteligent, stăpânul său, îi dete oare care educație, punându’i drept dascăl pe Ioan Lascaris, la care tânărul învătă filosofia și literatura³¹. Stăpânul său comandă în oștirea lui Carol al V-lea un corp de mercenari greci, în care intră și tânărul crescut de comandant. Protegitorul său trebuind să urmeze pe Carol al V-lea în Belgia, Basilic, căci acesta pare a fi fost numele originar al familiei sale, merse și el acolo, unde stăpânul său murind, îl adoptă pe patul său de moarte și’l institui moștenitorul său³². Basilic, punând mâna pe hârtiile tatălui său adoptativ, se dădu drept fiu legiuit al lui, își schimbă numele din Ioan în Iacob și’și alipi familia de Eraclide. El își însuși, după documentele fostului său stăpân, și drepturile pe care acesta le câștigase de la Carol al V-lea, anume de a purtă titlul de principe, de a creea doctori și a încunună poeți, în sfârșit de a se sluji cu protonotari³³. Noul Iacob Eraclide (Basilic), pentru a’și da o origine și mai strălucită, întocmi o genealogie a familiei sale, pe care o co-

²⁷ Sigler ap. Katona, XXII, p. 843.

²⁸ In expunerea întâmplărilor lui Despot am urmat în mare parte pe E. Picot, *Chronique d’Ureche*, p. 393 și urm.

²⁹ Viața lui Iacob alcătuită după scrisorile episcopului Oradiei, Forgach consilierul regelui Ferdinand (1540—1582) îi dă Candia, iar Istvanfi, Samosul drept patrie (Șincai, II, p. 327—328). Mai multe amăruntimi asupra originii lui Despot în *Despot Vodă Eraclide* de Burghela în *Conv. literare*, XXXI, 1897, p. 471 și urm. Cf. Emile Legrand. *Deux vies de Jacques Basilicos*.

³⁰ *Vita Iacobi Despotae Moldavorum* reguli descripta a Iohanne Sommer (directorul școlii întințate de Despot în Cotnari), Witebergae. Forgach de Gymes, *Rerum Hungaricarum sui temporis commentarium*, 1788.

³¹ Crusius, *Turco Graecia*, p. 248.

³² Gratiani, *De Ioanne Heraclide Despota Vallachorum princepe libri tres*, pag. 7. De și tipărită la 1759, conține o relație contimporană, însă scrisă după auzite, autorul ei fiind secretar al cardinalului legat papal din Polonia (Vezi Engel, *Gesch. der Moldau*, p. 197, nota y).

³³ Sommer, p. 2. Melanchton în o scrisoare a lui către Luther, din 1 Iunie 1556, consideră pe Despot ca un adevărat coborțitor al lui Iacob Eraclides Principele de Samos și Paros. Vezi Emile Legrand, *l. c.*, p. 279.

bori în linie dreaptă tocmai de la Heraclide Tleptolemos regele Iliriei cântat de Omer în Iliada, pentru a trece apoi, prin împăratul Heracliu de Constantinopole și prin Lazăr despotul Sârbiei vârat de dânsul nu se știe cum, tot în neamul Eraclizilor, spre a ajunge la el și la fratele său Dimitrie. Această genealogie³⁴, care se zicea a fi fost recunoscută de Carol al V-lea, îi dădea și dreptul de a purta titlul de Despot, care 'l anină ca al patrulea apelativ la numele său: *Iacob Basilic Eraclide Despotul*.

Urmând el tatălui său adoptiv nu numai în titlurile sale, ci și în însușirea de comandant al mercenarilor greci, el luptă cu trupa lui în armatele lui Carol al V-lea contra lui Henric al II-lea regele Franței, trecu din Țările de jos în Artois, și distruse cu totul cetatea Théroouanne în Iunie 1552; luă apoi parte la asediul Hesdinului și în sfârșit ajunse înaintea cetății Renty, unde împăratul fu bătut și alungat³⁵. Iacob Heraclide care luase parte la această expediție din Franța, descrie el însuși luptele în care el se bătuse, în o scriere latină care fu tradusă și tipărită de multe ori în timpul său³⁶. În 1555 Noemvrie 23, Iacob Basilic trimite din Bruxela lui *Melancthon*, vestitul sprijinitor al doctriuelor lui Luther, o scrisoare în care se tânguește că nu ar fi primit de mult timp de la el nici cea mai mică vestire, de și el i-ar fi scris de două sau de trei ori; că se teme că această tăcere să nu însemne cumva că și Melancthon, al lui făcător de bine și prieten, să fi plătit datoria lumească; îi arată cât de mulțumit a fost când a aflat că e tot în viață, și fericește ziua aceea în care l'ar putea revedea. Scrisoarea aceasta spre a nu se pierde ca celelalte, i'o trimite prin *Finzing*, strălucitul și învățatul sfetnic al neînvinsului Cesar, comunicându'i totodată și o scrisoare din partea rudeniei sale, prea măritul domn al Doridei care venise acuma din Grecia la împăratul, și ar dori și el să'i facă cunoștința, auzindu'l pe Iacob povestind în toate zilele despre sublimele virtuți și fapte bune ale lui Melancthon". În sfârșit îl roagă să salute pe „prea înțeleptul între urmașii lui Aclepsiade, *Gaspar Peucer*” și subsemnă această interesantă scrisoare, „Despota nenorocitului și pustiitului Samos, care fu într'o vreme fericit și plin de locuitori”³⁷.

³⁴ Reprodușă în *Arh. ist.*, I, 1, p. 99.

³⁵ Vezi *Histoire moderne* par L. Todlière, Paris, 1855, p. 195.

³⁶ *De Morini quod Terouana vocant atque Hedini expugnatione, deque praetio apud Rentiacum et omnibus ad hunc usque diem vario eventu inter Caesarianos et Gallos gestis, brevis et vera narratio*, Iacobo Basilico Marcheto Despota Sami authore Ahtwerpiac, 1555. E. Picot, dela care împrumutăm acest titlu al scrierei lui Despot, aduce și mai multe traduceri franceze ale ei (*Chron. d'U-reche*, pag. 396).

³⁷ Crusius, *Turco-Graccia*, p. 356, reproduc și în *Arh. ist.*, I, 1, p. 13.

Scrisoarea (redactată de autorul ei în grecește), ne arată că Iacob Basilic eră fără îndoială trecut la religia protestantă, fără de care nu am înțelege pentru ce îl numește pe Melancthon făcătorul de bine și prietenul său, ale cărui virtuți și fapte bune le-ar povesti în toate zilele. Chiar până aici credem că cu anevoie s'ar putea găsi o existență mai zvânturată decât aceea a lui Iacob Eraclide. Un grec protestant care combate cu Francezii în armatele Catolicului Carol al V-lea! Câte cuvinte atâtea idei, ce par a se exclude una pe alta, întrunite cu toatele în persoana lui Despot.

În 1556 Iacob Basilic părăsește Bruxela și merge în Saxonia, la Wittenberg, unde fusese poftit de comitele Wolrad de Mansfeld, și unde îl întovărășește rudenia sa, domnul Doridei *Diasorinos*. Aici ambii prieteni duceau o viață plină de îndeletniciri intelectuale, cultivând literaturile latină și grecească, și purtând corespondență cu bărbații cei mai însemnați ai Reformei. Astfel se află o scrisoare a Protestantului Ioachim Camerarius către Iacob Diasorinos și Iacob Basilic din anul 1556³⁸. În timpul petrecerii sale în Wittenberg, mai mulți poeți îi dedică poeme de laudă, și marchizul își face plăcerea a'i încunună cu lauri³⁹.

Dacă mai luăm în privire că „Basilic eră înzestrat cu o privire impunătoare, de o statură de și nu mare însă zdravănă și nervoasă; cu părul negru și limba deslegată; că aveă o demnitate înăscută în toate mișcările sale, și că vorbeă cu cea mai mare eleganță limbile grecească, latină, italiană, spaniolă și franceză”⁴⁰, pe lângă că eră și bun matematic, atunci nu

³⁸ Crusius, *Turco-Graecia*, p. 557. Hasdeu a susținut într'un rând că s'ar află la biblioteca din Geneva mai multe scrisori ale lui Iacob Eraclid către Melancthon (*Anal. Acad. rom.*, II: Tom. III, 1, p. 21). Într'o călătorie a mea prin Svițera am cercetat toate manuscriptele de corespondență din timpul Reformei, dar nu am găsit nici o scrisoare a Despotului. Înrudirea lui Iacob Eraclide cu *Diasorinos* domnul Doridei ar dovedi că și el eră de origine Român din Grecia ca și acest din urmă, bine înțeles, ambii grecizați. *Diasorinos* este numit domn al Doridei. Dorida este o regiune muntoasă din Elada, locuită în mare parte din Valahii adecă de Români. Satele românești de aici poartă și astăzi numele de *Vlahohoria*. Mai mult încă: numele *Diasorinos*, care nu are nici un înțeles în grecește, este românesc și înseamnă muchea aceea de deal întoarsă către soare (de-a-soarin) pe când muchea despre apus se numește de-a-chiare adecă de a-piere, de unde soarele piere, apune. — Notița comunicată de Ioan Caragiani. (Vezi și scrierea lui, *Studii istorice asupra Românilor din peninsula Balcanului*, p. 127 și 135 asupra Doridei și a locuirii ei de Români).

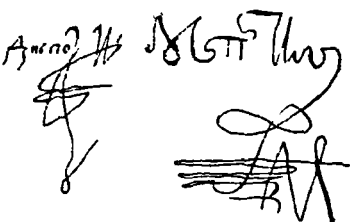
³⁹ Vezi în Picot, *Chron. d'Ureche*, p. 398, titlul a două din acele poezii. *Diasorinos* scrie și un pamflet foarte violent în contra lui Mattheus Flaccus Illiricus, care atacase pe Melancthon și pe Grecii de care el se încunjură între care eră și *Diasorinos*. Sathas, *Documents inédits relatifs à l'histoire de la Grèce au Moyen-Age*, IV, p. 9.

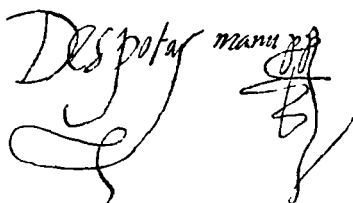
⁴⁰ Leunclavius, *Annales sultanorum othmanidarum* Francofurdi, 1596, p. 58. Vezi și o scrisoare a locofiiitorului de împărat Ferdinand c. ep. Verantius, din 1559 Noemvrie în 22 în *Mon. Hung. hist., scriptores*, XIX, p. 103: „quum

ne vom miră de impresia pe care enigmatică lui figură, originea lui dată drept așa de înaltă și rătăcirile sale prin Europa întreagă, trebuiau să o producă asupra contemporanilor.

Către sfârșitul anului 1556, el plecă din Wittenberg mergând prin Lubeck în Danemarca; de aici trecu în Suedia, apoi în Prusia și ajunse în sfârșit în Polonia. Electorul de Brandenburg, îi dăduse călduroase scrisori de recomandăție către Nicolae Radziwill, cancelarul Litvaniei și palatin de Wilno⁴. Acest personaj, fiind capul partidului reformat din Polonia, Basilic se împrieteni în curând cu el, și îi destăinuie planurile pe care le așternuse încă de mult asupra domniei Moldovei.

Anume Basilic, intrând în relații cu boierii moldoveni pribegiți la curtea lui Sigismund al III-lea din cauza asprimei lui Lăpușeanu, aflase despre împrejurarea că domnul de atunci al Moldovei ținea în căsătorie pe o princesă, ce după vestita lui genealogie trebuie să fie rudenie cu dânsul, anume pe Ruxandra fiica lui Petru Rareș și a Sârboaiței Elena. Probabil că el întocmi partea genealogiei, prin care stabilea înrudirea lui cu Ruxandra

Anno 1556

Despot

Hs B

Subscrieri de ale lui Despot
 pe Doc. din 1563

xandra lui Lăpușeanu, după ce și puse ochiul pe țara acestuia⁴². Chiar după fantastica lui genealogie, încă înrudirea lui Iacob cu Ruxandra eră cu puțin mai întemeiată decât aceea a tuturor oamenilor după Adam, de oare ce stirpele lor se despărțiseră cu 4 generații mai înainte, deci cu mai bine de un secol. Aventurierul nostru își clădi viitorul său pe această

Graecam quam vernaculam habet, tum italicam et hispanicam et gallicam et valachicam linguam tam in Graecis quam in latinis eruditus". Comp. Sommer, p. 139. Ioannes Lascius, *Historia de ingressu Polonorum*. Ap. Papiu, *Tezaur*, III, p. 255: „Rostochii (în orașul Rostok) mathematica docebat". Cf. Burghilea, *l. c.*, p. 480—481. Nu înțelegem pentru ce d. Burghilea răstoarnă lucrurile punând luptele cu Despot după petrecerea lui în Wittenberg, când datele spun dimpotrivă. *Conv. lit.*, p. 470.

⁴¹ Graziani, p. 8.

⁴² Vezi curioasa genealogie a lui Iacob Eraclide Despotul în *Arh. ist.*, I, 1, p. 99. Soția lui Petru Rareș, Sârboaița Elena, subseamnă în o scrisoare c. judele Bistriței; Ecaterina (al doilea al ei nume) *Despota* conjunx magnifici domini Petri Wayvode moldaviensis". Hurm., *Doc.*, XV, 1, p. 393 (15 Sept. 1540). Și Elena eră din familia Despot

atât de șubredă temelie. Și cu toate acestea visul său se îndeplini. Și ce lucru oare ar fi fost peste putință în acele timpuri?

Iacob Eraclide ceru în curând voie de la Alexandru să vină la curtea lui, unde fu primit foarte bine de domnul român, și mai ales de soția lui, cu care el se pretindea înrudit. El se puse îndată pe studiat țara, și începî a învăța limba românească, intrînd în legături cu mai mulți boieri, arătînd o mare milostivire cu soarta poporului de jos, și dînd a înțelege că ar putea-o îndreptă; că el ar ști să scape Moldova de sub stăpînirea turcească, și câte alte vorbe de acestea, menite a'și deschide drumul spre inima poporului⁴³. Alexandru simțînd de uneltirile oaspelui său, prin o scrisoare din Maiu 1560 către vizirul Rustan pașa, se plînze de Despot care s'ar lăudă că „are mulți în Moldova care îi vor da ajutor și că va fi ușor de a alungă pe acel nemernic și a mă face domn în acea țară unde mă voi pune eu la cale cu Turcul cel mare”. Lăpușneanu găsi în curând mijlocul de a se mîntui de el: otrava. Basilic însă fu înștiințat la timp de către persoanele ale căror inimă o căștigase, și el se făcu într'o zi nevăzut, după mai puțin de un an de petrecere la curtea moldovenească în 1560⁴⁴. El trecu în Transilvania la Brașov, unde tipărește vestita lui genealogie prin care se sprijineă drepturile lui la tronul Moldovei⁴⁵, și unde Sașii prietenii casei de Austria, primiră cu plăcere pe un fost oștean al lui Carol al V-lea. Alexandru îl urmărește, și'l cere de la Ioan Sigismund, căruia cum am văzut îi ajutase la recăștigarea tronului. Despot fuge atunci la un nobil ungar, Albert Laski, personaj foarte ambițios și întreprinzător, pe care 'l ademeneste a'î sta în ajutor spre a dobîndi domnia Moldovei. Laski îi recomandă ca oameni de spadă care ar putea să'l ajute în întreprinderea lui, pe un Ungur, Anton Szekelyi și pe un Francez din Burgonia, Roussel⁴⁶, și spre a procura lui Despot banii trebuitori, își pune moșiile amanet, pentru suma de 10.000 de galbeni, cu care împrumută pe aventurier, crezînd că va face o minunată afacere, îndată ce el va deveni domnul Moldovei. Lumea contimporană luă însă drept ne bună întreprinderea unor oameni privați, de a răsturnă o domnie. Astfel Hubert Languet, scrie lui Mordeisen, consilierul electorului Saxoniei, în 5 Noemvrie 1560 că „acel nebunatec marchiz Iacob, Despotul Samosului, a adunat din Poloni și Unguri câteva mii de călăreți, și a înduplicat și pe bietul Albert Laski, a'l în-

⁴³ Sommer, p. 9. Graziani, p. 12.

⁴⁴ Graziani, p. 13. Sommer, p. 9—10.

⁴⁵ In un hrisev din 1563 Desopt Vodă se dă de nepot al bătrînului Ștefan Voevod. Ghibănescu, *Ispisoace și Zapise*, I, 1, p. 116. Repetată arătarea și la p. 116.

⁴⁶ Sommer, p. 11.

tovărăși în prostie". Despot izbutește ași procură și vro 9 tunuri⁴⁷. În tot decursul anului 1560, Despot care se adăpostise în Transilvania, stăruiește la Împăratul Ferdinand pentru a obține ajutor spre răsturnarea voevodului moldovan, ponegrindu-l în toate modurile, anume că ar fi un tiran crud pentru apărarea căruia nimeni nu s'ar scula în Moldova; că ar avea de gând a trece Moldova în stăpânirea turcească spre a-l lipsi pe el Despot de dreapta sa moștenire și câte altele de același fel⁴⁸. Despot se îndatorește a da lui Francisc Zay 15.000 de fiorini aur, dacă va izbuti să determine pe Împăratul a-l ajuta să dobândească tronul Moldovei⁴⁹.

Alexandru Lăpușneanu văzându-se amenințat, pune întâi în urmărire pe boierii compromiși, din care cei mai mulți scapă peste graniță, și merg să sporiască puterile lui Despot. Alexandru însă stăruește și la Poloni, cărora eră credincios vasal, ca să nu învoiască lui Despot trecerea prin Statul lor către Moldova, și Regele dă într'adevăr ordin palatinului Rusiei Roșii, Dimitrie Wisnowiecki, a împrăști bandele aventurierului⁵⁰, încât acesta e nevoit să fugă iarăși la Brașov, unde însă amenințat de a fi prins de Ioan Sigismund, scapă în Germania, la regele Ferdinand. Oamenii adunați de Despot se împrăștie sau ieau slujbă la Ioan Sigismund⁵¹.

Domnul Moldovei mulțamește Polonilor pentru ajutorul dat, făcându-le o nouă închinare în 1561⁵², și totodată încunoștințează pe Turci, că Ferdinand ar vrea să pună Domn în Moldova pe un coboritor al despoților Serbiei⁵³.

Iacob Eraclide însă nu se dă rămas; el câștigă în favoarea lui pe regele Ferdinand care eră dușmanul lui Lăpușneanu, de la restituirea Isabellei în scaun. Regele nu vrea însă să-l ajute pe față, și păstrează expediției organizate de el tot un caracter privat. Totuși dă voie să adune din împărăția lui oameni armați și îi dă și o sumă de 8000 de fiorini⁵⁴. Armata întrunită sub comanda lui Despot eră vrednică de acel ce o conducea, compusă fiind toată din aventurieri și oameni fără căpătâiu, adunați din lumea întreagă; mai întâiu Laski, cu ajutorul că-

⁴⁷ *Arh. ist.*, I, 2, p. 29. Forgach ap. Engel, *Gesch. der Moldau*, p. 196.

⁴⁸ Mai multe acte din 1560 în Hurm., *Doc.*, II, 1, p. 368; mai ales, p. 373.

⁴⁹ 1560. *Ibidem*, II, 5, p. 473.

⁵⁰ Sommer, p. 12.

⁵¹ Languet către Mordeisen, 15 Februarie 1561, *Arh. ist.*, I, 2, p. 30. La această lovitură se rapoartă documentul lui Alexandru din 1560 prin care dăruiește mănăstirei Râșca satul Popeștii care a fost a Lupului biv Paharnic nepot Tăutului și l'a pierdut la vremea vicleniei sale, când s'a ridicat asupra capului domniei mele și cu alte viclenii, când au pierit pentru vinovățiile sale". Iorga *Studii și documente*, VI, p. 56.

⁵² Inventarium, p. 143.

⁵³ Extract venețian din 13 Iulie 1560, în *Revista* lui Tocilescu, III, p. 175.

⁵⁴ Ureche, *Letopisetse*, I, p. 178.

ruia el organizase prima lui întreprindere, și care avea de scăpat averea lui întregă din izbânda lui Despot; apoi acei doi căpitani care încercaseră prima lovitură: Szekelyi și Roussel; se mai adăusese Francezul Vileille și unul Petru Soldicki care aducea cu el 100 de Silezieni. Ca să ascundă și mai bine întreprinderea. Despot răspândește vestea că ar fi murit, făcându-i-se și o ceremonie de îngropare. În acelaș timp bandele lui trec Carpații, și el se așteptă ca nemulțumiții cu domnia lui Alexandru să mai sporiască încă rândurile sale. Mai mulți boieri scriseseră împăratului Ferdinand, învinuind pe Alexandru Lăpușneanu de cele mai grozave cruzimi: „cum unora le scotea ochii, pe alții îi spânzură, altora le tăia capul, pe alții iarăș îi înțăpă, așa că se tem să nu fie cu toții stârpiți. Se roagă deci de Ferdinand să ajute lui Despot, Domnul insulei Samos și al Doridei să le devină domn întru cât lucrul e cu consimțământul tuturor”⁵⁵ Szekelyi și cu Laski se aruncă pe avan-garda lui Lăpușneanu, pusă sub comanda lui Moțoc, și o răsipesc. Trebuiau să atace acuma greul oștirea care stătea adăpostită după Siretiu, și care de și micșurată prin refuzul milițiilor, „de a încăleca în oaste”⁵⁶, totuși putea prea bine să țină piept oardei de vântură-țară a lui Despot. Acesta trebuia cu orice preț să loviască pe Lăpușneanu înaintea de a sosi ajutorul, după care domnul trimisese la Munteni. Eră însă aproape peste puțință a trece Siretiu, sub focul artileriei moldovene. Szekelyi atunci chemă pe Moțoc la o întrevorbire, în care se spune că l’ar fi corupt și adus a trădă în luptă pe Lăpușneanu. Acesta e bătut la *Verbă* în 10 Noemvrie 1561, și fuge în spre josul țarei⁵⁷.

2. DE LA IACOB ERACLIDE DESPOTUL LA IOAN VODĂ CEL CUMPLIT

Iacob Eraclide Despotul, 1561—1563. — Devenit stăpânul Moldovei prin fuga lui Lăpușneanu, aventurierul grec se îndreptă îndată spre Suceava, punând mâna pe cetățuie și pe toate bogățiile lui Alexandru. El umplu cu aur pe soldați, liniști pe boieri prin cuvinte blânde, și le făgădui să le facă mai mult

⁵⁵ *Annales rerum polonicarum* în N. Iorga, *Acte și Frag.*, I, p. 111, ad a. 1561: „Albertus Laski Iacobum Heraclidem contra Alexandrum Valahiae (adecă Moldova) palatinum armata manu connivente Ferdinando deduxit”. *Comp. Hurm. Doc.*, II, 5, p. 476. Roussel fu trimis în solie la Ferdinand. Instrucțiunile lui sunt scrise în franțuzește. *Hurm., Doc.*, II, 1, p. 403.

⁵⁶ Boerii c. Ferdinand. 1560, *Hurm., Doc.*, IV, 1, p. 385.

⁵⁷ Forgach ap. Engel, *Gesch. der Moldau*, p. 202. Ureche arată și el că „zic unii că și acolo să fi fost războiu cu hicleșug”. El răspunge această părere punând cauza izbânzei în aceea că „puțini luptau cu mulți, și cei negata cu cei gătiți”. *Letopisete*, I, p. 178.

bine decât ei înșii ar fi poftit. În proclamația lui din Suceava, el spune, pe lângă multe altele, că „s'a așezat în țara strămoșilor săi, de unde cu ajutorul vostru și cu acel al neînvinsului împărat Ferdinand, domnul lui prea îndurător, nădăjduște ca în scurt timp să dobândească pământurile Moldovei lui ce le stăpânesc păgânii, adică fluviul Dunărea, și nu numai acele, ci încă și Țara Muntenească și toată Grecia, și să scoată Moldova din jugul Turcilor, ceea ce ar fi prea firesc a fi de dorit de către un neam de oameni valoroși și războinici care se trage din puternicii Romani care au făcut să tremure cândva lumea înaintea lor”⁵⁸.

Insuflând la toți speranță, țara de sus i se închină toată. Fiind că Alexandru tot se ținea prin părțile de jos, Despot pleacă în contra lui, întâi spre Iași, apoi spre Iluși. Lăpușeanu se coboară până la Chilia; dar neputându-se menține nici aici, trece în Turcia și se duce la Constantinopole.

Turcii văzând pe Alexandru înaintea lor, alungat din domnie, unde slujise atât de bine interesele lor, și știind mai ales că Despot fusese sprijinit în întreprinderea lui de regele Ferdinand, erau dispuși a da afară pe uzurpator, și mai bine decât a mai pune alt principe, pentru susținerea căruia să fie nevoiți a trimite oștiri, a preface Moldova în pașalâc⁵⁹.

Încusitul Grec știu însă de îndată a îndepărta furtuna ce amenință să se spargă asupra capului său. El trimite o scrisoare sultanului, puțin timp după intrarea lui în Suceava, prin care îi arată „că în ceea ce el făcuse, nu fusese dușman al sultanului, nici avusese scopul a-l lovi întru nimic, ci numai pentru a alungă pe tiranul Alexandru care pusese fără drept stăpânire pe țara lui, Moldova; și apoi că nici nu venise el din propria lui autoritate, ci chemat de oamenii țării, care nu mai puteau suferi marele tiranii, stoarceri și apăsări ale zisului Alexandru; că ar fi gata nu numai a plăti același tribut pe care 'l plătia Lăpușeanu, dar că ar vroi chiar să-l măriaască”. Despot atinșese, prin această propunere, pe care o păstrase cu meșteșug pentru sfârșitul misivei, coarda simptoare a sultanului. De îndată, cum spune ambasadorul francez, „toată pregătirea făcută de Turci contra lui Despot, se risipi în fum”, și sultanul se grăbi a primi propunerile aventurierului, fixând el însuși urcarea tributului de la 30.000 la 50.000 de scuzi⁶⁰. În urma acestei schimbări în cugetul Padișahului, Lăpușeanu fu sur-

⁵⁸ Hurm., *Doc.*, II, 1, p. 416: „con voi valenti homeni et genti bellicosa discessi dalli valorosi Romani quali hanno fatto tremar il mondo”.

⁵⁹ Pétrémol, ambasadorul Franției la Constantinopole către Boistaille, ambasadorul Franției din Veneția, 8 Decem. 1561. Hurm., *Doc.*, I, *Supl.* 1, p. 14.

⁶⁰ Pétrémol către Boistaille, 15 Ian 1562, *ibidem*, p. 15. Comp. un extract venețian din 15 Ian. 1562, *Revista* lui Tocilescu, III, p. 176 și un rap. al lui Belsius c. Maximilian, 8 Aprilie 1562. Hurm., *Doc.*, II, 1, p. 405.

gunit peste mare, cum arată fiul său Bogdan în un doc. din 1570 ⁶¹. Fără îndoială că agenții lui Despot, afară de sporirea tributului pe care veniau s'o ofere cu atâta dărnicie, nu se vor fi prezentat cu mâinile goale înaintea sultanului și a marilor dregători. S'ar părea însă că însuși ambasadorul Franței, care critică pe Turci pentru obiceiul lor de a nu încuviința nici o cerere acelor ce o făceau până ce nu aduceau vre un dar ⁶², fusese tămâiat de domnul cel nou, de oarece îl vedem la început foarte rece față cu cererea lui Despot de a dobândi protecția Franței ⁶³, curând însă după aceea îl aflăm raportând regelui său, că „Despot, prin rarile sale virtuți, merită de a fi favorizat de fie cine, și că fiind pașnic stăpân al Moldovei, el poate fi privit ca mare și puternic domn în aceste părți” ⁶⁴.

După ce se asigură din partea sultanului și câștigă protecția ambasadorului Franței, Despot notifică tuturor regilor Europei suirea lui în scaunul Moldovei. În exemplarul ce s'a regăsit adresat regelui Boemiei, Maximilian al II-lea, el spune : „Cu ajutorul lui Dumnezeu și a prea puternicului împărat al Romanilor am ocupat Statul Moldovei, și am respins pe acel Alexandru care a fugit peste Dunăre. Acuma am trimis soli către împăratul turcesc ; destule i-am promis și i-am arătat credință, și împărțind daruri la supușii lui care se află locuind pe lângă margini, cu toții îmi vroiesc binele și mă vor ajuta pe lângă acel împărat”. Mai adaugă el un lucru însemnat anume, că ar avea înțelegere tainică cu boierii Statului muntean, „care s'a legat către mine a trăda în mâinile mele pe Petru (Schiopul) domnul Munteniei împreună cu muma lui (Kiajna) și mi-au făgăduit domnia, numai dacă va vroi Maiestatea Voastră și fiul regelui Ioan (Sigismund al Transilvaniei) să mă ajute cu armată”. El sfârșește spunând că „ar avea de gând a da Moldova fratelui său Dimitrie, iar el să iee Valahia” ⁶⁵.

Pentru a mulțami boierilor ce'i ajutaseră la dobândirea domniei, el ridică pe Moțoc la rangul de vornic, ceea ce întărește și mai mult încă bănuiala că acest boier ar fi trădat pe Lăpușeanu în bătălia de la Verbia ; pe Stroici îl face logofăt, pe Barnowski hatman, și ca secretar se slujește de un francez, Georges de Revelles, care slujise mai înainte și sub Alexandru

⁶¹ Ghibănescu, *Ispisoace și Zapise*, I, 1, p. 134 : „Petru Aibota Logofăt ce a slujit mai înainte repaosatului părintelui domniei mele Alexandru Vodă în surgun peste mare, cu dreptate și credință”.

⁶² Pétrémol către Boistallé, 1563, *Ibidem*, p. 17.

⁶³ Pétrémol către Boistallé, 15 Ian, 1562 *Ibidem*, p. 15.

⁶⁴ Pétrémol către Boistallé, 15 Aprilie 1562, *Ibidem*, p. 17.

⁶⁵ Doc. din Arhivele Vienei reproduc de E. Picot, *Chron. d'Ureche* p. 412- 413.

Lăpuşneanu ⁶⁶. Pe Laski căută să'l ademeniască prin declarația pe care i'o trimise că'l recunoaște de urmaș al său în domnia Moldovei ⁶⁷.

Turcii însă impuseseră lui Despot, pe lângă urcarea tributului, pe care el singur o oferise, și altă condiție, care nu prea trebuia să convină aventurierului. Ii ceruse anume prin ciaușul care îi dusesese investitura ca să sloboadă pe toți mercenarii străini, spre a nu îngreui țara, mai ales că Despot pretinsese că ea îl chemase la ocârmuirea ei. Ii învoiau să păstreze numai pentru garda lui personală 300 de cavaleri și tot atâția pedestrași Unguri ⁶⁸. În curând Despot trebuia să se căiască de o măsură careia se supusese poate cu prea mare grabire, dar de care el ascultase cu atât mai ușor, cu cât nu avea nici bani cu ce plăti mercenarii, și nu vroia să pună chiar de la început dări mari pe popor, pentru a nu'și înstrăina simpațiile lui.

În curând poziția lui Despot se îngreueie din două pricini: daraverile cu Laski, care îl pun în dușmănie cu fostul său sprijinitor, și nemulțămirea țarei cu domnia lui.

Datoria lui Despot către nobilul ungar se urcase cu procentele la vreo 20.000 de galbeni ⁶⁹, pe care Despot nu fusese în stare să plătiască, din cauza cheltuelilor celor mari făcute cu căpătarea domniei. Pentru a asigura însă pe Laski, îi dăduse ca amanet cetatea Hotinului. După ce Despot nu se putea plăti de creditorul său, în loc de a'l îmblânzi, îl mai supără cu nesocotință încă prin o măsură, luată chip în interesul țarei, dar care nu avu alt efect decât a se întoarce împotriva lui însuși. El hotărăște anume a pedepsi fără cruțare pe toți cei ce i-ar prinde cu vre o nelegiuire, fără deosebire de ar fi nobili, sau oameni de rând, începând astfel a inaugura prin aparența nepărtinirii ocârmuirea țarei Moldovei. Pentru a arăta cu câtă asprime înțelegea să se execute acest ordin, el puse în urmărire pe însuși medicul lui Laski, pentru o crimă ce se bănuia că ar fi fost comis'o, și'l pedepsi cu moartea, cu toată intervenția și rugămințile fostului său binefăcător. Vroia să se arate neîmpăcat cu prietenii, spre a putea fi cu atâta mai neînduplecat față cu dușmanii. Laski, văzându-se respins, se hotări să'și răzbune, cerând banii și urcând pretențiile sale până la 80.000 de galbeni. Pe de altă parte începù a'l pâri la Constantinople, lucru în care izbuti cu atâta mai ușor, cu cât în același timp Despot, cerând de la Ioan Sigismund înapoi cetățile vechi

⁶⁶ Sommer, p. 16 și 142. Istvanfi, p. 404. Că boierii moldoveni chemaseră pe Despot, se vede din scrisoarea lui Sigismund August c. Ștefan Tomșa, 13 Oct. 1563, Hurm., *Doc.*, I, supl. 2, p. 230: „Despot n'aurait jamais eu la tentation de venir en Moldavie si vous ne l'y aviez pas appelé vous-mêmes”.

⁶⁷ Din 15 Ian. 1563. Hurm., *Doc.*, I, supl. 2, p. 223.

⁶⁸ Sommer, p. 18—19.

⁶⁹ Graziani, p. 36.

ale Moldovei, Cișeu și Cetatea de Baltă, Sigismund se supărase și el, unindu-se cu Laski pentru a acuza pe Despot la Soliman, că ar urmă înaintea vechea lui înțelegere cu Ferdinand; ar umplea Moldova cu mercenari Nemți și Unguri și câte altele de aceeași natură. Despot, de și nu tăgăduia datoria, pretindea însă că Laski l'ar fi trădat, și ca trădător ar fi pierdut dreptul de a fi plătit. Laski înfuriat se hotărăște a scoate pe Despot din scaunul Moldovei, în care pretindea că el îl pusese, și se înțelege pentru aceasta cu capul Cazacilor, Dimitrie Visnovieki care combătuse și el alătura cu Despot la intrarea lui în Moldova. Cazacul primește, și ambii încep a face pregătirile de războiu.

Tocmai în momentul când un pericol exterior se abătea asupra lui Despot, ocârmuirea acestuia nemulțămise țara din mai multe părți. Despot eră protestant și ca atare trebuia să treacă, în ochii poporului și a boierilor, ca eretic. De și în aparență el recunoștea religia ortodoxă, asistând la slujbele bisericești, între altele la sfințirea apei în ziua de Bobotează⁷⁰, și întreține relații foarte politicoase cu patriarhul de Constantinopole⁷¹, el totuși rămăsese protestant, nu numai în inima lui, dar chiar în purtare, bătându-și joc de preoții, călugării și ceremoniile bisericei ortodoxe, chiar în convorbirile sale cu boierii, și săvârșind în curtea sa liturghia după ritul protestant⁷².

Protestanții, cunoscând plecarea lui Despot pentru dâșii, se grăbesc a întinde în Moldova o propagandă a credinței lor. Ei caută întâi a lăți Reforma între Catolicii din Moldova, ceea ce se încercaseră de mai înainte, dar care acum le izbuteste mai bine, fiind sprijiniți de domn. Arhiepiscopul din Lemberg, Solikovski, raportează cardinalului Montralto că „Despot a-lungând pe preoții catolici din Moldova, introduce luteranii”⁷³.

Baronul de Ungnad care se statornicise la Urach în Wurttemberg și îmbrățișase Protestantismul, stătea în relații cu reformatorul Primus Tuber și pusese să tipăriască mai multe cărți de religie protestantă în limba croată și slavonă pentru a răspândi această credință în poporul său. Ungnad trimite pe un om al său, Wolfgang Schreiber, în Moldova, la Despot, pe care l'știea că împărtășește credința luterană spre a i arăta traduceri și tipăriturile sale și a l'îndemna să i trimită niște oameni învățați din Moldova care ar cunoaște limbele și ar

⁷⁰ Lucru pentru care îl muștră Sommer în una din elegiile lui, p. 86.

⁷¹ Scrisoarea lui Despot către Zygomalas ritorul bisericei patriarhale în Crasius, *Turco-Graecia*, p. 247.

⁷² Graziani, p. 29—31.

⁷³ Reprodus de I. Burghete (mai sus, p. 61, nota 29), însă cu o greșită indicație a izvorului, Hurm., *Doc.*, III, No. 105, unde raportul nu se află.

putea traduce cărțile sfinte în românește; sau dacă preferă să-i trimită lui Despot în Moldova, în tipografie procurată din Pesta ⁷⁴.

Schreiber se opri în Transilvania cea dușmană lui Despot. Când veni în Moldova el își dădă aerul de sol al împăratului, vorbind lui Despot, la audiență în care fu primit de politeț, de nevoia de a se însură cu o princesă germană, lucru ce nu putea plăcea lui Despot, acuma când fiind în scaunul Moldovei trebuia să nu supere pe Turci. Despot pune deci pe Schreiber să-i dea în scris propunerile lui și apoi, pentru a-și face o față cu atât mai bună la Turci, îl trimise cu acea scrisoare la Constantinopole, unde Schreiber fu reținut doi ani în închisoare ⁷⁵. Fericit fu Schreiber că scăpă numai cu închisoarea căci memoriul lui pe care Despot îl comunicase Porții conținea următoarele: 1) să fie credincios Împăratului roman; 2) să se însoare cu o princesă pereche cu el, de neam regesc asupra cărei chestii Schreiber cerea să i se încuviințeze o audiență secretă în care probabil voia să destăinuiească numele principesei și 3) îi propuse o alianță cu principii creștini contra Turcilor.

Tot pe atunci însă pe când Despot căută prin jărtfirea nenorocitului Schreiber să capete încrederea Turcilor, el primiă altă ambasadă de la împăratul, ceea ce-l arată ca fiind în cele mai bune legături cu dânsul.

Despot urmă și el jocul cel dublu, nedespărțit de politica românească a acelor timpuri, și care trebuie să o recunoaștem ne a scăpat de multe ori existența. Se vede deci că, de și Despot eră un infocat protestant, el ținea mai mult la tronul decât la religia lui, și că pentru a-și face față la sultanul ca supus credincios, el nu stătă la gânduri de a jărtfi pe un coreligionar, de altminteri nevinovat, și pe care nu avuse nici măcar nevoia de a-l denunța.

Despot care își pusese în gând să reformeze și moravurile țării, vroia să schimbe orânduielele ce le aflase privitoare la despărțenie. Acest obicei, tolerat în totdeauna de biserica ortodoxă, ajunsese un adevărat scandal. Căsătoriile se desfă-

⁷⁴ Scrisoarea lui Schreiber din 1562. Hurm., *Doc.*, II, 1, p. 445: „Despot soll allain gelerte Personen zu Ungnad schicken, die khunten die Sprachen in das Walachisch transferiern”. Emile Picot, *Chronique d'Ureche*, p. 423. Până la ediția I-a a Istoriei Românilor din Dacia traiană, eră curentă credința ca Schreiber vânduse cartea protestantă tipărită în limba română, lucru despre care nici urmă nu se află în documente.

⁷⁵ Aceasta a fost cauza închiderii lui Schreiber din partea lui Despot și nu cum spune Crusius, *Turco-Graecia*, p. 492: „captus fuerat... quod pios libros a. d. Primo in schlavonicam linguam conversos qui hic (in Wittenberg) excudebantur... in illis locis (Moldova) distrahere voluisset”. Asupra acestei chestii vezi mai multe acte în Hurm., *Doc.*, II, 1, p. 445—454. Schreiber nu tăgăduiește că dăduse aceste sfaturi; se apără însă spunând că le dăduse după cererea boerilor lui Despot Vodă. Amb. din Const. c. Ferdinand. 17 Fevr. 1563. *Ibidem*, p. 462 și 468.

ceau de biserică pentru motivele cele mai ușoare care deveneau grele în ochii preoților, numai prin banii de care erau însoțite. Nemții și Ungurii așezați în Moldova, luându-se după oamenii de țară, se dăduseră și ei la aceste abuzuri. Despot aduse din Polonia pe un preot de ritul socinian, Ioan Lusinski, îl ridică la rangul de episcop, și'l însărcină cu judecata proceselor de căsătorie ce existau între străinii așezați în Moldova; iar pe pământeni îi luă în seama lui pentru a'i pedepsi, dacă ar contraveni opririlor orânduite. Sommer ne spune că el era foarte aspru în această privință, și că puse să taie capul deodată la șase inși, care fiind despărțiți în contra orânduirilor sale, se însuraseră a doua oară, învinovățându'i de bigamie⁷⁶. Lusinski ca socinian era însurat, și „episcopul cel cu muieri” cum îl numește cronicarul, scandaliză tot atât pe Moldoveni, pe cât îi nemulțămia oprirea despărțeniilor, abuz practicat de atâta timp și care devenise obiceiul pământului. Asupra chipului cum se desfăcea pe atunci căsătoriile, avem un curioz document ceva posterior, din 1650, în care se raportează că o femeie Maria Mateiasca din Stejărenii Moldovei scrie bărbatului ei Mateiu ce ședea în Țara Ungurească, dându'i știre „că este beteagă și de casă nu e a ținare; iar de'i va trebui femeie să'și ieă o alta; că de dânsa să fie iertat precum și el să o ierte la rândul lui că ea „a bolnăvit”. Deci „deacum înaintea, sfârșeste această scrisoare interesantă, nici bărbat nu'mi mai trebuie până la moartea mea. Iar tu de nu te vei putea țineă însuți să'ți ei un „soț și lăcuește sănătos în veci; iar eu mă voiu țineă aici în Moldova lângă oamenii mei, până când voiu *custă* (există), și văd că nu voiu *custă* mult, cât va vrea Dumnezeu. De aceea fți scriu și să hii sănătos, amin!”⁷⁷.

Că așa se îndatinaseră lucrurile, se vede de pe obiceiul identic din Transilvania căci aci „îndată ce un bărbat își desprețuia femeia sau soția bărbatul și voiau să se desfacă, se duceau la oficialul locului și dând 6 fiorini erau îndată sloboziți de legătura căsătoriei”⁷⁸.

Alătura cu reformarea moravurilor, Despot, principe învățat și care prețuia luminile, se gândi a înălța cugetul popoului, a răspândi și binefacerile instrucției. El înființă o școală în satul *Colnari*, unde se află o puternică colonie de Sași protestanți, pe lângă alți multe feluri de oameni ca Armeni, Evrei, Sârbi și Valahi⁷⁹, pe care școală o puse sub direcția lui Ioan Sommer care a scris biografia domnului său. El vroi să mai aducă ca profesori în ea pe prietenul său Gaspar Peucer, ginerele

⁷⁶ Sommer, p. 26.

⁷⁷ N. Iorga, *Doc. Bistriței*, I, p. 86.

⁷⁸ Cf. și Hurm., *Doc.*, XV, 1, p. 654.

⁷⁹ Raport c. Maximilian, 8 Aprilie 1562. Hurm., *Doc.*, I, 1, p. 404.

lui Melanchton, pe care'l cunoscuse încă de pe timpul petrecerii sale în Țările de Jos și în Germania ⁸⁰, precum și pe un matematic din Cracovia Ioachim Rheticus, cărora le trimise și bani de călătorie; dar ambii refuzară de a veni. La această școală trebuia să fie adaosă și o bibliotecă. De și școala fusese înființată în o comună protestantă, și deci avea aparența de a fi fost menită numai pentru locuitorii străini, totuși știm că Despot trimitea în acea școală copii din toate părțile țării, ținându'i aici pe socoteala lui, încât fără îndoială că această școală era și ea un mijloc ascuns de propagandă luterană. Despot își puse în gând să întoarcă pe Moldoveni la religia protestantă, însă pe calea înceată a convingerei și nu pe cea brutală a impunerii violente. Bine înțeles că boierimea și mai ales poporul privia și această încercare a lui Despot tot din punctul de vedere al ereziei și ca un așezământ pierzător de suflete ⁸¹.

Toate aceste lovituri, date religiei ortodoxe și așezămintelor patronate de ea, își găsiră culmea, când Despot, având nevoie de bani, puse să topiască un policantru și mai multe odoare de prin biserici, pentru a și procură metalul trebuincios ⁸². Astfel Despot voind să cruțe poporul bănește, îl lovia în simțimăntele sale cele mai scumpe, schimb care de sigur nu'i putea folosi, cu atâta mai mult că la sfârșit el fu totuși silit a recurge la impozite, anume atunci când se văzu amenințat de atacul lui Laski și Wisnovieki. El ordonă să se iee câte un galbăn de casă. Dacă până acum Despot prin măsurile sale își înstrăinase mai mult boierimea, prin această dare el atinse interesul poporului de jos. Țăranii se răscurară în contra lui, și erau să'l ucidă, lucru de care scăpă ca prin minune. Hatmanul Barnovski și un episcop, învinuiți de popor că ei ar fi sfătuit pe Despot la acea măsură ⁸³, ajung în cel mai mare pericol, căci poporul

⁸⁰ Mai sus, p. 62.

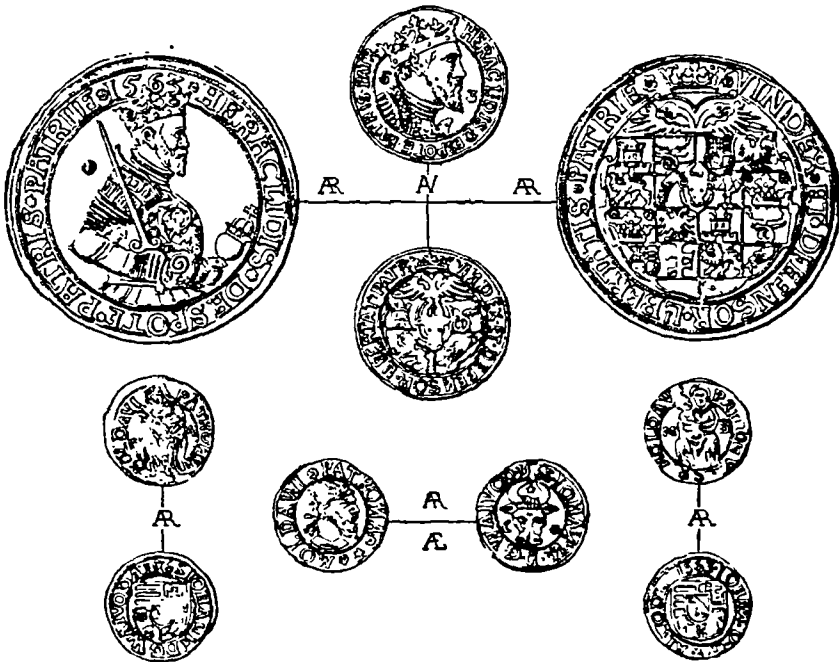
⁸¹ Iată importantul loc din Sommer privitor la școala din Cotnari, p. 29—30: „Nec Bibliothecae construendae cogitationem abiecerat quod principibus viris eam rem plurimum ornamentum et dignitatis adferre haberet persuasissimum. Scholam item in oppido Cottanar quod ferme a Saxonibus et Hungaris habitatur, erigere coeperat, collectis passim ex provincia pueris, quos docere, ali, vestiri ex suo curabat aerario, constituto salis liberali magistris, pro ea discentium paucitate, stipendio, quo tempore et nos ad docendum illuc missi sumus, sex mensibus prioribus autam inter scribas secuti”. Comp. și Graziani, p. 30: „Commovit vero vehementer quod Despot Lismaninum nescio quem doctrinae a Ioanne Calvino inventae magistrum et alios eiusdem sectae homines in dicendo exarctatos a Polonia acciverat. per quos his de rebus populos eruditetur”. Vezi și Istvanfi, pag. 427.

⁸² Urech, *Letopisele*, I, p. 179. Istvanfi, p. 105. Monezile bătute de Despot prin un neamț numit și el tot Wolfgang, poartă legenda: „Heraclides Despota, pater patriae, vindex et defensor libertatis patriae” sau „Iohannes waiwoda, patronus Moldaviae”. D. Sturza, *Uebersicht der Münzen und Medaillen des Fürstenthumes Rumänien*, Wien, 1874, p. 32—39.

⁸³ Sommer, p. 35—37.

le cerea capetele, și numai cu mare greutate putu fi astâmpărat. ceea ce de sigur înstrăină și pe acești boieri de Despot, pentru slujba căruia își pusese în cumpănă viețile lor.

Astfel se atâta din toate părțile focul sub picioarele tronului lui Despot, care trebuia să izbucniască și să-l cuprindă în flacărele sale. Și pe când el era dușmănit din lăuntru și din afară, mai pierdea încă și simpatiile vecinilor, fără a putea păstra măcar pe acele ale Turcilor. Regele Ferdinand care'l

Monezi cu Iacob Despotul

ajutase pe sub mână la întronarea lui, se vedeă acumă părăsit de el care trecuse în partea Turcilor, după cum o dovedise prea bine cele petrecute cu Schreiber. Pe de altă parte el se pusese rău și cu Ioan Sigismund, din cauza reclamării Ciceului și a Cetăței de Baltă și din pricina unui amestec al său — nu e vorbă, împăciuitoar — în o răscoală a Secuilor contra lui Ioan Sigismund⁸⁴. Cu Polonii nu stătuse bine nici odată, de oarece el răsturnase pe credinciosul lor, Alexandru Lăpușneanu, și acumă chiar eră amenințat de unul din supușii lor, Cazacul Wisno-

⁸⁴ Amărunțimi asupra ei în monografia d-lui Burghilea citate mai sus, p. 61, nota 29.

vieki. Turcii încă nu puteau avea mare încredere în Despot, ca unul ce pe domnia lui apăsa păcatul original al sprijinului german; apoi el era săpat necontentit la Poartă prin Ioan Sigismund prietenul și îndatoritul lui Lăpușeanu, precum și de domnul detronat el însuși care nu va fi stat în Constantinopole cu brațele încrucișate. În 12 Martie Ioan Sigismund scrie sultanului, rugându-l „să restituie pe Lăpușeanu în scaunul din care fusese scos prin violență de acel Despot care-l stăpânește în disprețul intereselor otomane”⁸⁵, și sultanul începe chiar a face pregătiri pentru a da urmare rugăminții principelui transilvan⁸⁶.

Despot însă, minte ușoară și caracter nepăsător, nu vedeă nimic, și cu toate acestea, cumplită era furtuna ce se apropia de capul lui. Pe când ori care altul s'ar fi îngrijit a'și găsi mijloacele de scăpare, el urmăria tocmai pe atunci un plan de căsătorie cu o nobilă polonă, Christina fiica lui Martin Zborovski, castelanul Cracoviei. Pe lângă amenințarea ce'i venia din partea lui Laski, el trebuise să cunoască de pe mai multe semne, cât de mult se înstrăinase țara de el. Am văzut că poporul se răsculase provocat de darea de un galbăn pe casă. Mergând el într-o zi spre Galați, vroi să și cerce armata ce'l întovărășia, și puse să se sune alarma. Numai mercenarii Unguri se pregătiră de luptă, iar trupele moldovene fugiră în o pădure. În sfârșit episcopul Lusinski perise otrăvit de boieri⁸⁷.

Despot avea pe lângă el un soi de caraghioz, un husar ungur numit Telegecsi. Într-o zi când el sta la masă cu Barnovski, Stroici, Moțoc și doi episcopi, nebunul scoase sabia și se făcu că se răstește asupra comesenilor lui Despot⁸⁸. Boierii se prefăcură a râde de această glumă, dar pătrunseră înțelesul ei, și, raportând fapta nebunului la scopul stăpânului, se grăbiră a apuca înaintea, pentru a și mântui viețile lor amenințate. Cu toate acestea, față cu nepăsarea lui Despot, nu credem că el să fi avut de gând a se desface de acei cu ajutorul cărora dobândise tronul, și că nebunul arătându'i pe ei ca dușmani ascunși, pătrunsesse mai bine în inimile lor decât domnul mai nebun căruia slujia.

Nemulțămirea cu domnia lui Despot trebuiă să izbucniască într-o revoluție, cu prilejul intrării lui Laski și Wisnovieki în Moldova. În fruntea complotului se puse hatmanul Ștefan Tomșa, om de „mare inimă”, cum spune Ureche. Boierii, pentru a atrage și mai sigur pe Wisnovieki în țară, îi fă-

⁸⁵ Sigismund către Sultanul, document publicat de C. Exarhu în *Col. lui Traian*, 1874, p. 5.

⁸⁶ Scrisoarea unui Grec renegat către Despot din 29 Maiu 1563, *Ibidem*, pagina 9.

⁸⁷ Sommer, p. 38—40.

⁸⁸ Sommer, p. 37.

găduiesc lui coroana, dacă vor scăpa de Despot, și fiind că acesta auzind de sculara lui Laski asupra lui, îi trimisese o solie care începuse a trată împăcarea foștilor prieteni, apoi boierii moldoveni, temându-se ca prin împăcarea lui Despot cu Laski să nu se lepede și Cazacul de întreprindere, grăbesc intrarea lui în Moldova, spunându-i să nu aștepte sosirea lui Laski, căci dacă acesta ar veni ar culege el toate onorurile, dându-i astfel a înțelege că cine va alerga mai curând în ajutorul lor, acela va dobândi coroana. Ambițiosul Cazac, neînțelegând cursa ce i'o întindeau viclenii boieri care vroiau să se slujască de el numai ca de un instrument pentru scopurile lor, primi propunerea și intră în Moldova.

Iu timp ce Tomșa atrăgea astfel pe dușmanul lui Despot în țară, el fățăriă pe de altă parte prietenie către domnul său, înștiințându'l despre pregătirile lui Wisnovieki de a intră în Moldova, și că acesta chemase și pe Tătari în ajutorul său care erau gata a trece Nistrul. Tomșa propune atunci lui Despot ca să'i deie mercenarii, Unguri, Poloni și Nemți pe care'i avea în slujbă, spre a lovi pe Tătari; că îndată ce țara ar fi scăpată de ei, respingerea lui Wisnovieki ar fi o treabă prea ușoară. Despot Vodă „crezând că aceste cuvinte să hie de la inimă”, încredințază lui Tomșa toată cavaleria lui mercenară, păstrând lângă el numai pedestrirea. Tomșa care trebuia să fie proclamat domn, luând cu sine partea cea mai însemnată a lefe-giilor lui Despot, îi îmbată și apoi îi măcelărește, unindu-se după aceea cu Stroici și cu Moțoc pentru a porni asupra lui Despot⁸⁹.

Iusă Tomșa trebuia să se desfacă și de Wisnovieki, de a cărui ajutor nu mai avea nevoie, acuma când izbutise a desarmă pe stăpânul său. Trădarea și înșălarea fiind un mijloc mult mai îndemânatec decât vitejia, abia răsuflat de aceea îndeplinită față cu domnul său, pune îndată în lucrare o alta tot atât de neagră și de uricioasă în contra bietului Cazac. De cu sară Tomșa trimite lui Wisnovieki știre ca să aștepte a doua zi pe boieri care vor veni să i se încline, pentru a plecă apoi cu toții asupra lui Despot. Wisnovieki înaintă cu oștirea lui în neorânduială, nepregătită, și așteptând să întâlnească niște prieteni, când de odată Tomșa a căruia oștire gata de luptă eră ascunsă prin o deasă ceață, cade pe neașteptate asupra Cazacilor, îi taie și'i prinde mai pe toți, între alții pe însuși Wisnovieki care trimis la Constantinopole este ucis acolo⁹⁰.

⁸⁹ Modul cum s'a săvârșit acest măcel și înșălarea mercenarilor, se deosebește la istoricii timpului. Două versiuni, aceea a lui Bielschi și aceea a lui Paszkowski sunt reproduse de Ureche, *Letopisete*, I, p. 182; iar a treia este dată de Graziani, p. 45.

⁹⁰ Pétrémol către Boisfaillé 13 Sept și 15 Oct. 1563. *Documente, Suplement*, 1, p. 18—19.

Despot auzind de trădarea boierilor, se închide în Suceava. Răsculații înainte de a merge asupra lui, pun mâna pe Târgul Neamț, unde măcelăresc un număr de soldați și lucrători străini; apoiucid pe văduva episcopului Lusinski, dărâmă școala din Cotnari, alungând pe Sommer care rătăcește vreo trei luni prin păduri, înainte de a scăpa în Transilvania; prind pe o fiică a lui Despot, pe care o avuse din o concubină greacă, o ucid și trimit pe muma ei la mânăstire; dau morței deasemenea pe toate femeile sau copiii ostașilor celor închiși cu Despot, și câte altele.

Tomșa după aceste izbânzi mai mult fericite decât cinstite, pleacă în contra domnului spre Suceava care fiind bine aprovizionată, putu să se împotriviască un timp îndestul de îndelungat, mai ales că Despot avea încă pe lângă dânsul parte din garda lui ungurească. Asemiul ține, cu toată artileria adusă de Tomșa spre a bate cetatea, timp de trei luni, și acesta văzând că lucrul se trăgănează, recurge iarăși la mijlocul său favorit, trădarea, spre a și ajunge ținta. Omul cel „cu mare inimă” al lui Ureche intră în vorbă cu comandantul cetății, *Petru Devai*, ceea ce Despot aflând, îl străpunge cu însuși mâna lui înaintea armatei. Acest exemplu, în loc de a reține trupa lui în disciplină, o împinge și mai mult încă a se arunca în brațele lui Tomșa, cu atât mai ușor cu cât acesta căpătase ajutor, de la Ioan Sigismund, un număr de Secui care ajutară mult a stabili înțelegerea între Tomșa și garnizoana ce apăra pe Despot. Tomșa trebui să se lege către ostașii domnului prin jurământ că'i va lăsa slobozi, „și de nume de violenție să se curățască”, adică să nu fie priviți ca trădători. Indată ce ei primiră „adeverința” lui Tomșa, deschiseră porțile. „Atunci Despot Vodă, dacă a văzut că l'au violențiat toți boierii, și l'au părăsit toți slujitorii, și țara s'a ridicat asupra lui, și nădejde de ajutor de unde va, de la prietenul său Laski nu'i veniă; așa văzând perirea sosită asupra capului său, îmbrăcat domnește, a ieșit afară din cetate mai sus de ea, la Areni, unde eră țara adunată, să se închine Tomșei. Atunci Tomșa cu multe cuvinte l'au muștrat, aducându'i aminte de multe lucruri fără de lege ce făcea, că nu numai țara pustiește ci și bisericile desbracă, și de lege își râde. Cu aceste cuvinte muștrându'l Tomșa l'a lovit cu buzduganul și îndată oastea toată s'a lăsat asupra lui, unde acoperindu'l mulțimea, cu multe rane l'au străpuns trupul. Și așa a fost sfârșitul lui Despot Vodă” (5 Noemvrie 1563)⁹¹.

⁹¹ Ureche, *Letopisele*, I, p. 184. Comp. Leunclavius, *Annales sultanorum othmanidarum*, p. 58 și Sommer, p. 54. Asupra revoluției pornite contra lui Despot vezi încă Pétrémol c. Boistailé din 5 Iulie 1563, *Doc. I, Supl.*, 1, p. 18. Asupra morței sale, altă scrisoare a lui Pétrémol c. Boistailé din 15 Noemvrie 1563, *ibidem*, p. 19, precum și Forgacs de Ghymes, *De statu reipublicae Hungariae commentarii in Mor Hung. hist., script.*, XVI, p. 259, și Francisc Zay c. Ferdinand. 1563. Hurm., *Doc.*, II, 1, p. 481.

Ori cât ar fi de aventuroasă viața și domnia lui Despot, figura lui insuflă o adâncă simpatie.

El avea mai multe însușiri care-l deosebesc în bine de lumea cumplită în care trăia. Innainte de toate era un om cult,

Tablou alegoric a căderii lui Despot (contimporan)

care iubiă știința și lucrurile frumoase, și dacă i'ar fi fost dat a domni în liniște pe scaunul Moldovei, poate că ar fi ridicat'o din nămolul de întunec, corupție și barbarie în care zăcăa.

²² Extract venețian din 7 Iunie 1562 în Tocilescu, *Revista*, III, p. 176.

Pe lângă școala din Cotnari, încercarea lui de a reformă moravurile este vrednică de laudă. El apoi mai vrise să înzestreze țara lui adoptivă cu un codice de legi, cu lucrarea căruia însărcinase pe un Grec prieten al său⁹². Încercarea lui de a civiliza și moraliza țara, nu putea fi înțeleasă de ea care privise toate măsurile, și acele de ridicare a culturai, ca înnoiri religioase, ceea ce până la un punct eră adevărat.

Mai adânc însă ne atinge, decât superioritatea minței sale, bunătatea inimei lui, unită cu o mare doză de curaj și de îndrăzneală. El credea că toți oamenii erau ca el; că ce aveau în inimă rostiau și din gură. După ideile timpului de atunci el admitea să răpești altuia dreptul său; tot deauna însă întru buință lupta fățișă, își puneă viața în cumpănă pentru a ajunge la scop, și nici odată nu a mânuit el o spadă trădătoare. Cât de rău politic eră el, și prin urmare cât de drept îi eră cugetul, se vedește din multe împrejurări. Astfel mai întâi el des-tăinuește prea ușor scopul său de a înlocui pe Lăpușneanu, pe când trăia la curtea lui, criticând oare cum domnia acestuia, și arătând că el ar putea face mai bine. Arată lui Ferdinand, scopul său de a răsturnă și pe Petru din Muntenia, când nimic nu'i garantă că nu vor ajunge la urechile domnului amenințat, și să'și adauge încă un dușman pe lângă toți acei pe care îi aveă. In purtarea lui cu vecinii se arată cu totul nedibaci. Innainte de a fi bine așezat în scaun, el ridică pretenții asupra cetățitorilor din Transilvania, făcându'și un dușman din un principe pe care, cruțat și cultivat, l'ar fi putut aveă de prieten. Pentru a face ca orânduelile lui să fie respectate de țară, jig-nește pe Laski cu osândirea medicului său. Apoi purtarea lui către Turci este aproape copilărească. In loc de a'i sătură cu bani, el, după cheltuețele neapărate, restrânge punga și începe a îndesi cu dovezile de sinceră supunere, ca și când Turcii după acestea ar fi umblat.

Tot la o lipsă de spirit politic și la curățenia caracterului său se poate raportă și încrederea lui oarbă în un element străiu, pe care venise să'l stăpâniască. El se supune imediat la ordinul sultanului de a'și slobozi armata, când, păstrată pe lângă el, ar fi fost un mijloc minunat de a supune țara voințelor lui; ar fi putut scoate biruri când și câte ar fi voit, fără ca nimeni să fi îndrăznit a se răsculă, de oarece vedem că atâta se temeau boierii de lefegii străini, încât și de puținii soldați ce mai rămă-sese lui Despot, se desfac prin trădare. Apoi el nu vede până și ceea ce caraghiosul său înfelesese, că boierii ce'l încunjurau umblau cu gânduri de viclenie. Pretutindeni oarba încredere, care pe cât ridică pe om pe atâta coboară pe regent.

Astfelu fu acest Despot vodă care, în efemera lui domnie, totuși lasă o dungă pururea luminoasă în istoria mai veche a țării Moldovei.

Alexandru Lăpușneanu a doua oară, 1563—1568. — La moartea lui Despot, Moldova trecu din revoluție în starea și mai silnică a războiului civil ce se încinse între Ștefan Tomșa candidatul boierilor la tronul Moldovei, și Alexandru Lăpușneanu care și dresese trebile la Constantinopole, și căpătase iar steag de domnie în Moldova. Izbânda aceasta îl costase pe Lăpușneanu mai mult de 200.000 de galbeni din care sultanul Selim căpătă singur mai bine de 50.000, vizirul tot atâta, iar Miches (Evreul favorit), ca bacșiș 10.000, fără de ceilalți mai mici care au fost amestecați la această afacere”⁹³. Boierii însă nu voiau cu nici un chip să primiască pe Lăpușneanu pe care-l trădaseră către Despot, așteptându-se din partea lui la o cumplită răzbunare. Sultanul trimițând cu Alexandru un capigiu spre a-l pune în scaun, ordonă tot odată tuturor sandjaciilor de la margini, Tătarilor și Transilvănenilor ca să ajute domnului a intra în țara lui. Tomșa însă cu poporul moldovenesc, a cărui armată, o depeșă franceză o urcă exagerat la 100.000 de pedestri și 40.000 de cai, se opune la intrarea Lăpușneanului, cu atâta mai ușor cu cât, fiind timp de iarnă, (în luna Ianuarie 1564), Dunărea și bălțile de pe malurile ei, pe jumătate înghețate, făceau peste puțință trecerea ei cu piciorul și îngreuiă mult pe aceea cu luntrea. Sultanul văzând opoziția lui Tomșa, ordonă și beglerbegului Greciei să treacă cu armata în Moldova, spre a pune pe Alexandru în scaun. Tomșa însă nu voia să se mențină în Moldova în contra voinței Turcilor, ci arătând numai că țara ar respinge pe Alexandru, cerea dela Turci scaunul pentru el. Tomșa trimite la sultan vre-o 40 de bioeri, care să-i arate că țara întregă respinge pe Alexandru. Fiindcă de o cam dată nu se știa cu ce propuneri vin și cât cântăreau darurile ce aduceau, apoi sultanul ordonă suspendarea tuturor măsurilor luate pentru reintroducerea lui Alexandru. Văzând însă că ceea ce ei ofereau eră departe de a ajunge, necum de a întrece darurile lui Lăpușneanu, toți boierii trimiși sunt aruncați în fiare, și măsurile pentru reinstalarea lui Lăpușneanu sunt împinse iarăși cu mare grabă.

În timpul acestor tratări, Petru Schiopul din Muntenia pentru a complăcea Turcilor și unchiului său Lăpușneanu (a cărui soție, Ruxanda, eră soră cu numa lui Petru, Kiajna, ambele fetele lui Petru Rareș) atacă pe Tomșa, însă este bătut. Acesta trimisese și pe mai mulți boieri care să întâmpine pe Lăpușneanu, să-i spună să nu intre în țară înaintea de a veni

⁹³ Pétrémol către Boistailé, 15 Oct. 1563, *Suplement*. 1, p. 19. Și cu toate aceste Lăpușneanu aveă la Turci încă din întâia lui domnie reputația unui tiran jăfuitor. Leunclavius, *Annales sultanorum othmanidarum*, p. 58, spune despre el: „Erat tum (1561) eius regionis (Moldaviae) principes cum titulo Despota Alexander ob inauditam quandam immanitatem erga suos infamis”. Dar Turcii nu cătau la domniil țărilor române decât ce greutate aveau pungile cu care veniau încărcați.

răspunsul Sultanului, căci Moldovenii nu ar voi să-l aibă de domn. Se zice că Alexandru ar fi răspuns la această solie : „de nu mă iubiți voi, eu vă iubesc, și de nu mă vroți voi, eu vă vreau !” Solii lui Tomșa fiind însă aruncați în temniță de sultanul, Alexandru, sigur pe poziția lui, înaintea în Moldova, susținut de armatele turcești și tătărești, „acoperind țara ca un roi până în Prut, prădând și arzând”. Tomșa, neputându-se împotrivi, fugi în Polonia, unde sultanul triumfă pe Ibrahim dragomanul pentru a-l cere. Polonii spre a face pe placul Turcilor, taie capul lui Tomșa⁹⁴. Împreună cu Tomșa pieriră încă Ioan Moțoc și Petru Spancioc⁹⁵.

Dupăuciderea lui Despot, Tomșa prinsese pe fratele adoptiv al acestuia, Dimitrie, și-l însemnase la nas. Când Tomșa fugi în Polonia, un boier pentru a câștiga favorurile lui Lăpușneanu, puse mâna pe acel frate a mortului domn, și-l aduse la cel nou.

Lăpușneanu însărcină cu răzbunarea lui pe cumplita Kiajua, în contra căreia Despot uneltise tocmai, în scopul de a procura și fratelui său un tron în țările române. *Sommer* ne descrie îngrozitoarea scenă de cruzime bestială comisă de Kiajna cu prilejul uciderei prinsului. „După ce puse să-i taie capul, ordonă călăului să-i aducă în ospățul, unde ea prăznuia împreună cu boierii răpunerea ereticului, și puse să-l arunce sângerând pe masă între tacâmuri și pahare, iar ea sculându-se în picioare scuipe în fața aceluia cap rostogolit !”⁹⁶

Domnia a doua a lui Lăpușneanu, în sânge zămislită, în sânge trebuiă să înnoate până la capătul ei. Afară de jertfele căzute sub cuțitul Turcilor, Polonilor, și a Muntenilor, el mai ucide după ce încapă în scaun, întâi pe boierul ce-i adusese pe Dimitrie, care se vede că greșise cumplit lui Lăpușneanu, de n'a putut să se răscumpere nici cu un dar așa de prețios; apoi pe Georges de Revelles, fostul său secretar, care-l trădase și trecuse la Despot. Astfel își răzbună Lăpușneanu contra acelora ce luaseră parte activă la răsturnarea lui. Pe ceilalți boieri mai puțin compromiși și care se opuseseră numai la reinstalarea lui, se prefăcuseră a-i ierta, deși Lăpușneanu era din acele naturi ce nu știu să uite; vroia să se întărească întâi în poziția redobândită.

Când se crezuseră stăpâni pe împrejurări, el pofti pe cei mai însemnați din boieri la un prânz, și pe când ei închinau la pahare năvăliră în sala banchetului mercenarii străini cu care Lăpușneanu se înconjurase, ne mai având încredere în oștirea de țară,

⁹⁴ Ureche, *Letopisele*, I, p. 185—186. Comp. Pétréinol către Carol IX și Du Ferrier, 2 Ian., 11 Fevr. și 27 Maiu 1564. *Doc.*, I *Suplement*, 1, p. 20—21.

⁹⁵ Istvanfi, p. 435. Ordinul de descăpăținare a lui Tomșa, Moțoc și Spancioc, testamentul lor scris în temnița din Lemberg și alte acte privitoare la a lor execuție vezi în Hurm., *Doc.*, I, supl. 1, p. 238. și urm.

⁹⁶ Sommer, p. 58.

și îi măcelăriră pe un cap. Câțiva numai apucară să sară pe fețești, de la rândul al doilea, frângându-și picioarele. Cronicarii spun că în acea capcană să fi pierit 47 de boieri. Cruzimea lui Lăpușneanu învenină mai mult încă relațiile dintre domn și boieri și aruncă țara Moldovei în o viață tot mai bântuită și mai criminală. Trădarea și omorul, iată cele două hăde puteri care își vor disputa de acum înaintea leșului aproape descompus al țărilor române. După atâtea vieți nimicite fără scop, fără ca stropirea sângelui lor să fi îngrășat ogorul patriei, ne întrebăm, cum este cu puțință ca aceste țări să mai existe astăzi? Și cu toate acestea ele au trăit, când alte mari împărății, dinnaintea cărora adesea ori tremurau altă dată, au pierit sau se topesc sub ochii noștri! Pentru ce? Cine ar fi în stare să răspundă decât însuși istoria lor?

Lăpușneanu restituit în scaun de Turci, trebuia să le mai plătească încă și în alt mod recunoștința datorită pentru reîntronarea lui. Ei îi cerură anume să dărâme toate cetățile Moldovei, spre a nu mai avea țara nici un mijloc de împotrivire contra capriciilor turcești, și Lăpușneanu umplând cetățile cu lemne le dădu foc, căci întăriturile lor erau, după cât se vede, în mare parte din lemn. O singură cetate fu scoasă din această rânduiială, anume *Hotinul*, de care Turcii însuși aveau nevoie spre a se apăra de Poloni. Această excepție aduse în curând o nouă nenorocire asupra Moldovei; anume stabilirea unei garnizoane turcești în ea, care repetă dela nord neorânduile comise dela sud de garnizoana din Chilia, Cetatea Albă și Țighinea⁹⁷.

În legătură cu această dispoziție trebuie pusă și strămutarea capitalei dela Suceava la Iași. Nu e vorbă *Haidenstein* ne spune că Lăpușneanu ar fi părăsit Suceava, ca scaun de domnie, urând-o pentru trădarea căreia el căzuse jertfă⁹⁸. Dacă luăm însă în privire cele ce spune cronicarul *Neculcea*, că Lăpușneanu „dela a doua lui domnie a început a se așeza mai cu temelie în scaun la Iași⁹⁹, cuvinte întărite și prin arătările lui Matei Strikovski care, vizitând Moldova pe la 1575, spune că „capitala eră pe atunci *în Iași*, unde fusese mutată după moartea lui Despot¹⁰⁰, atunci vom admite părerea mult mai întemeiată, că Turcii obligară pe Lăpușneanu a-și strămuta reședința într'un oraș care să nu fie așa de aproape de Poloni și așa de departe de ei.

⁹⁷ Ureche, *Letopisește*, I, p. 188. Comp. Episcopul d'Acqs către Carol al IX-lea, August 1571. Hurm., *Doc.*, I, *Supl. I*, p. 23. Vezi mai sus, vol. IV, p. 126.

⁹⁸ Haidenstein ap. Engel, *Gesch. der Moldau*, p. 214: „Sutzawam quod inde a Despota pulsus erat, tanquam infaustum locum detestatur”. (1564).

⁹⁹ Neculcea, *Letopisește*, II, p. 202.

¹⁰⁰ *Arh. ist.*, II, p. 10.

Tot de aici se explică pentru ce, mai târziu, Ieremia Movilă partizanul Polonilor reșede iarăși în Suceava¹⁰¹), precum și pentru ce Turcii ordonară dela o vreme părăsirea Târgoviștei de capitală a Munteniei, și înlocuirea ei cu Bucureștii pe timpul lui Gh. Ghica în 1659. Am văzut apoi cum Turcii bănuiau lui Petru Cercel că stă în Târgoviște și nu în București¹⁰². Documentele arată că dela Lăpușneanu încoace, orașul Iași este acela dintre care ele se dădeau de obicei, ca unul ce eră reședința domnească. Numai excepțional documentele se alcătuiau și aiurea cum se făcea lucrul și când Suceava eră capitală, unde se întâmplă să se afle domnitorul și boierii, când se alcătuiă hrisovul¹⁰³. Boierii încep a se strămută în noua capitală și a-și zidi locuințe. Așa Pan Cârstea vel Vornic de Țara de sus spune într'o întăritură că s'a scris actul „dinnaintea mea, în curtea mea din Iași în anul 1601”¹⁰⁴.

Astfel se ducea bucată cu bucată neatârnuarea Țărei Moldovenesti, și se tot întăria pe corpul ei oboșit muntele ce părea nerăsturnabil al stăpânirii otomane. Cu încetul se trăsese aproape cu totul în Moldova din stăpânirea mai mult nominală a Poloniei, ca și Muntenia din aceea a Ungariei; dar suzeranitatea numai de formă a acestor țări fusese înlocuită cu jugul de fier și de sânge al sâlniciei otomane. Cu cât se înfingeă mai adânc cuțitul ei în corpul Românilor, cu atâta se corupeă și se strică mai deplin caracterul lor. Din inimos deveneă trădător, din mândru târător, din voinic mișel. Ințr'adevăr păstrărăm existența; însă cu ce preț? Dacă n'ar fi fost să reînviem la o viață națională și neatârnată, apoi mai bine să fi pierit de o mie de ori, decât să fi dus un traiu atât de rușinos!

În 1568 Alexandru Lăpușneanu căzū greu bolnav și simți că sfârșitul i se apropiă. El adună în jurul patului său pe boierii, episcopii și pe toată curtea lui și le arată de moștenitor pe fiul său Bogdan. Prin o reacțiune firească sufletelor prea crâncene, el cerū ca să fie călugărit, atunci când îl vor vedeă aproape de a-și dă duhul. Căzând Lăpușneanu în letargie, încunjurimea lui se grăbi de a-l mirui, punându-i numele de Pahomie. Reve-

¹⁰¹ *Descrierea Moldovei* de Fra Bernardo Quirini, 1599. Hurm., *Doc.*, III, p. 545: „Il signor Geremia Moghila nobile polono, che dimorava nella citta di Succhiavia metropoli”.

¹⁰² Mai sus, p. 40. Vezi și un șir de scrisori ale lui Ieremia Movilă c. Poloni scrise toate din Suceava. *Ibidem*, *Supt.*, 2, 1, (la indice).

¹⁰³ Alex. Lăpusn., Vaslui, 1561. Hurm., *Doc.*, I, *supt.*, 1, p. 220; Suceava, 1558. *Ibidem*, p. 207, 209; 1559, Iași p. 215; Despot din Suceava 1563, p. 224; Scrisorile lui Lăpușneanu din a doua a lui domnie, Iași, 1565, p. 242, 250, 254, 258. Jurământul fiului său Bogdan, 1569. Iași, p. 265; Ioan Vodă cel Cumplit, Iași, 1572, 1573, p. 271, 275. Unul dela Petru Schiopu, 1579, p. 291. De aci înnainte Iașul devine regula.

¹⁰⁴ Ghibănescu, *Surete și Izvoade*, II, p. 10.

nindu-și în simțiri, în acele momente lucide care adese ori mai luminează odată sufletul înainte de deplina lui stângere, și aflând el că a fost călugărit, într'o întoarcere a gândului său către firea lui cea sângeroasă, el spuse amenințând că „de se va sculă, va popi și el pe mulți”. Boierii cum auziră aceste cuvinte de rău prevestitoare, se hotărîră să împiedice cu orice preț îndeplinirea lor, și dând otravă lui Lăpușneanu îl omorâră¹⁰⁵.

Bogdan al IV-lea, 1568—1572. — La moartea lui Lăpușneanu se urcă în scaun fiul său Bogdan, care fiind în vârstă numai de 15 ani, fu epitropisit de muma lui Ruxandra până în 1569, când ea moare în ziua de 12 Noemvrie¹⁰⁶.

Dacă Lăpușneanu fusese partizanul și prietenul Polonilor, fiul său Bogdan îl întrecu nesfârșit în această privire. În 1569 el subsemnă un tratat de închinare din cele mai înjosite în fond și formă. Prin el Bogdan se leagă „cu jurământ către Dumnezeu și către toți sfinții a păzi pacea, credința și curățenia de suflet Maiestăței Sale Regelui, prin oamenii și prin toate mijloacele sale; a sări în ajutorul Poloniei nu numai când va fi chemat de Rege, dar și când va fi chemat de hatmanii lui; că nu va face nici o faptă chiar dacă ar fi în interesul țării Moldovei, fără învoirea regelui polon, și așa mai departe îndatoriri peste îndatoriri, lipsind echivalentul unor legături din partea Poloniei¹⁰⁷.

Ce decădere uriașă în acest tratat, dacă 'l asemănăm cu cele de înaintea lui! Ștefan cel Mare, după victorioasa luptă din pădurile Cosminului, prin tratatul din 1499 se sustrage cu totul de sub suzeranitatea polonă. Atât pe el, cât și pe Bogdan, Ștefăniță și Petru Rareș îi numesc Polonii în toate actele preschimbate cu ei „prietinul nostru cel sincer iubit”. Ștefan fiul lui Rareș pierde pentru întâia oară acest titlu, iar Lăpușneanu numește iarăși pe regele polon *domnul meu cel prea milostiv*. Apoi în tratatele mai vechi se vorbea pe față de alianța în contra Turcilor; în acel cu Lăpușneanu se păstrează asupra acestei chestiuni o prudentă tăcere; în acesta al lui Bogdan al IV-lea

¹⁰⁵ Data precisă a morței lui Lăpușneanu nu este cunoscută. În 22 August 1568, fiul său Bogdan da însă un document. (*Arh. ist.*, I, 1, p. 126). Nu există nici un fel de dovadă că și soția lui Lăpușneanu ar fi fost amestecată în complotul pentru uciderea lui. Pictorul Aman a redat în chip minunat scena otrăvirii lui I.ăpușneanu. Figura domnului este de o expresie puternică.

¹⁰⁶ Ureche, *Letopiseșe*, I, p. 189. Scrisoarea călugărilor din mănăstirea Dochiar din Muntele Atos, prin care aceștia mulțămesc Ruxandrei pentru o donație, și care este datată din August 1570, n'o mai găsisse în viață Langlois, *L. -mont Athos*, p. 50 și 67.

¹⁰⁷ Doghiel, I, p. 619. Reprodus și de Hurm., *Doc.*, I, *supl.*, 2, p. 263. Textul latin, *Ibidem*, VIII, p. 160 (2 Oct., 1569).

Turcii sunt anume exceptați din rândul dușmanilor¹⁰⁸. În sfârșit în tratatul lui Ștefan cel Mare din 1499, aproape numai Polonii se obligau către marele domn; în cele următoare se întâlnește o deplină reciprocitate, pe când acel încheiat cu Bogdan este plin numai de îndatoriri din partea Moldovei.

Bogdan însă, în afară de relațiile politice, avea o simpatie personală pentru Poloni. El se înconjură cu tineri Poloni care-i țineau loc de sfetnici și cu care bătea halca toată ziua și risipea averile în bancheturi și desfrânări. El își promise surorile sale la doi nobili Poloni, Gaspar Panievski, fiul starostelui din Zy-dacsow și Christofor Zborowski, fratele voevodului Cracoviei; iar el însuși peți pe fiica lui Tarlon purtătorul steagului orașului Leopold. Toate aceste simpatii atât de vii pentru Poloni însuflă boierilor grija că el ar putea îmbrățișa Catolicismul către care el trebuia bine înțeles să fie plecat, spre a nu-și supăra prietenii¹⁰⁹. Pentru a îndepărta acest prepus de-asupra sa, el, imitând pe Ștefan Rareș, începî a prigoni pe Armeni, supunându-i la chinuri pentru a-i face să-și lepede credința și chiar luând viața la mai mulți din ei¹¹⁰.

Auzind însă Bogdan că viitorul său cumnat Zborovski eră plin de datorii, și că ar cere o zestre mare spre a-i lua sora, el refuză să i-o mai dee. Zborovski se hotărăște să-și răzbune, și într-o zi când Bogdan trecuse, după obiceiul lui, Nistrul în Polonia, însoțit numai de doi păzitori, spre a-și vizita logodnica, un servitor al lui Zborovski îl recunoaște și dând de știre stăpânului său, acesta îl prinde și-l închide în casa lui. Pentru a fi liberat, Bogdan trebuia să se oblige a-i plăti 6000 de galbeni și a garantă și alte sume împreună cu cumnatul lui, Panievski.

În timpul oprirei domnului Moldovei în Polonia, boierii putură lucra în contra lui. Ei făcură o tânguire către Poarta Otomană, care și ea eră mulțămită a îndepărta pe Bogdan, dat așa fără de măsură în brațele unei puteri străine. Tronul Moldovei veni în mâinile lui Ioan Armanul.

3. IOAN VODA CEL CUMPLIT

1572—1574

Intrigile cu Polonii. — Acesta eră un fiu natural al lui Ștefan al V-lea cel Tânăr, nepotul lui Bogdan Incruciașatul, prin urmare și el un strănepot al lui Ștefan cel Mare, o odraslă îndepărtată a aceluia puternic trunchiu, dar care, după capriciile

¹⁰⁸ Se spunea totuși că, prin un articol secret, Bogdan ar fi primit făgăduința unui ajutor de 14.000 de oameni contra Turcilor, Bielschi ap. Engel, *Gesch. der Moldau*, p. 215.

¹⁰⁹ Istvanfi, p. 514. Gorecki, *Bellum Inontae in Papiu, Tezaur*, III, p. 214. Theiner, *Monumenta Poloniae*, II, p. 762.

¹¹⁰ Engel, *Gesch. der Moldau*, p. 215.

atavismului, se apropie mai tare de el decât toate ramurile intermediare¹¹¹. Porecla dată lui de *Armanul*, precum îl numește *Ureche* și vestitul diplomat și istoric francez, contemporan, *Hubert Lanquet*¹¹², venea dela muma lui o Armancă, soția unui Serpega, și fiindcă copiii naturali sunt numiți de obicei după muma lor, apoi și Ioan deveni Armanul, după cum Petru, fiul natural al lui Ștefan cel Mare, devenise Rareș și Alexandru (Petru), fiul natural al lui Bogdan și al unei Lăpușnence, căpătase numele de Lăpușneanu¹¹³.

Fiindcă tatăl lui Ioan, Ștefan cel Tânăr, murise încă în 1527, Ioan Vodă trebuia să fi fost de mai bine de 45 de ani când se urcă pe tronul Moldovei în 1572. El cercase însă a pune mâna pe el încă din 1561, când Despot răsturnase pe Lăpușneanu; dar magnatul polon Firlei către care el se îndreptase spre a cere ajutor, după cum Despot luase în sprijinul său pe ungurul Laski, nu răspunse așteptărilor sale. Ioan părăsind Polonia, se retrase la Mohamed Gherei, sultanul Crimeei, care-i dădu o recomandatie către regele Poloniei, Sigismund August, în care îl rugă foarte mult să bine voiască a țineă în grațiile sale pe acel fiu de domn din Moldova¹¹⁴. Neizbutind la nimica cu regele polon, Ioan trece în Germania, la împăratul Maximilian, unde ieă slujbă în armată. Un ciauș turc venind la curtea imperială pentru niște negocieri, Ioan intrând în relații cu el, și acesta spunându-i că numai prin Constantinopole se poate ajunge în Moldova, el părăsește și Germania, și se duce împreună cu ceaușul în capitala Imperiului Otoman¹¹⁵. Reașezarea lui Lăpușneanu în domnie cereă însă numai decât îndepărtarea lui Ioan din

¹¹¹ Într'un document din 6 Martie 1573, publicat de Hasden în *Ioan Vodă cel Cumplit*. București, 1865, p. 229, Ioan Vodă se numește în două rânduri „fiul lui Ștefan Vodă fiul lui Bogdan Vodă”. Cf. Lasicki, *De ingressu Polonorum in Valachiam* în *Papiu*, III, p. 256: „*Iuonia filius Stephani vovodae, e concubina prognatus*”. Tot așa și *Annales rerum polonicarum* sub anno 1572 în N. Iorga. *Acte și Frag.*, I, p. 111. Vezi și un doc. din 1574 în Ghibănescu, *Ispisoace și Zapise*, I, 1, p. 142.

¹¹² *Ureche, Letopiseșe*, I, p. 190. Lanquet către ducele Saxoniei, 23 Iulie 1574, *Arch. ist.*, I, 2, p. 30: „*Armenium illum qui eripuerat misero illi Vaivodae, quem audio superiore anno fuisse apud V. C. et ad Moscovitas esse perfectum*”.

¹¹³ Această împrejurare a fost stabilită pentru prima oară de Hasden, care se întemeiază pe faptul că fratele uterin al lui Ion. Alexandru Potcoavă, purtă numele armenesc de *Serpega* (*l. c.*, p. 225).

¹¹⁴ Dovezile ap. Hasden, *l. c.*, p. 7.

¹¹⁵ Pétrémol c. Du Ferrier, 7 Aprilie 1565, *Documente*, I, *Suplement*, 1, p. 21: „Le chaoux qui a apporté les nouvelles a amené avec soy le frère du Despot qui régnaît en Moldavie, lequel s'est retiré et fuy de l'armée de Maximilien, et le bassa l'ayant cognu lui a fait beaucoup de faveur, en attendant qu'il face entendre son affaire au Grand Sultan”. Pétrémol dă din neștiință pe Ioan drept fratele lui Alexandru Lăpușneanu care domnea în Moldova la 1565. Eră o înrudire naturală între ei. însă un de frate. Alexandru fiind fiul natural al lui Bogdan Incurcisa ul, iar Ioan Vodă fiul lui Ștefăniș, fiul aceluiași Bogdan, deci fratele lui Alexandru, urmează că Lăpușneanu eră unchiul lui Ioan.

Constantinopole, și el fu surgunit la Rodos. Acest surgun însă fi făcù un mare bine, căci îl puse în vază ca pretendent oficial la coroana Moldovei. Fiind însă că-i lipseau banii, fără de care nu putea obține dorita domnie, el întreprinse un negoț cu pietre scumpe, care în Răsărit poate ușor conduce pe omul priceput la avuție, și astfel pe lângă dobândirea unei însemnate averi, el mai căpătă intrare la toți marii dregători și la femeile din haremul sultanului, ale căror autoritate fu totdeauna mare în trebile turcești¹¹⁶. S'ar părea chiar că Ioan, pentru a se introduce și mai bine în inimile Turcilor, luase obiceiuri mahomedane, precum făcuse înaintea lui Mircea domnul Munteniei¹¹⁷, căci spune despre el marele vizir Mahomed Sokoli, într'o scrisoare către guvernorul Galiției, „că precum îl credeau Creștinii a fi Creștin îl socoteau Turcii a fi Turc”¹¹⁸. Tot așa de puțin însă ca și Mihnea al II-lea, va fi îmbrățișat el religia mahomedană¹¹⁹.

Fiind că tocmai pe atunci Turcii erau cu totul nemulțămiiți cu domnia cea atât de plecată Polonilor a lui Bogdan, Ioan începù a reînoui pașii făcuți altă dată pentru dobândirea tronului Moldovei. El caută însă să-și facă înainte de toate un partid în țară, și, cutreerând neconținut pe marginile Moldovei, el intră în legături cu mai mulți boieri Moldoveni, între care cu *Ieremia Golia Cernăușanul*, care se hotărâră, în timp ce Bogdan eră reținut în Polonia de către Zborovski, a îndreptă către Poartă o tânguire contra domniei aceleuia. Susținut astfel de țară, ușor îi fù lui Ioan Vodă de a pune mâna pe scaun, bine înțeleș nu fără mari cheltueli, de oarece bacșișurile se urcaseră la 220.000 de galbeni¹²⁰.

Boierii anume voind să prindă pe Bogdan spre a-l dà Turcilor, acesta se grăbește a fugi în Polonia, lăsând locul său liber lui Ioan care-l ocupă fără a vărsă nici o picătură de sânge¹²¹.

¹¹⁶ Gorecki, *Descriptio belli Ivoniae, voivodae, Valachiae* în Papiu Ilarian, *Tezaur de monumente istorice*, III, p. 215: „animum ad amplam et copioso mercaturam exercendum adjicit. Cujus magnitudine ac splendore non solum in purpuratorum qui Bassae (id est capita) vocantur, notitiam pervenit, sed et ipsius Selymi”. Tot așa spune și Thuanas (de Thou), *Historiarum sui temporis*, Francfurti, 1610, II, p. 14: „ampla ac nobili mercatura magnam sibi inter Turcas auctoritatem conciliaverat”.

¹¹⁷ Mai sus, pag. 12.

¹¹⁸ Document din 28 Iulie 1574. *Arh. ist.*, I, 1, p. 45. Mehemet-pașa c. Magnației Poloniei, Aug. 1574. *Hurm., Doc.*, II, 1, p. 722: „Vosque scivistis quod Christianus fuerit sed nos etiam nescivimus quod Turcha fuerit”.

¹¹⁹ Hasdeu, l. c. p. 14, crede că Ioan îmbrățișase Mohamedanizmul, bazându-se pe Mignet, *Histoire de l'empire ottoman*, II, p. 210: „comme il s'était fait Turc pour plaire aux Turcs”.

¹²⁰ *Hurm., Doc.*, II, 1, p. 615 (13 Fevr. 1572).

¹²¹ În Maiu 1572 Bogdan fugise acuma în Polonia, de unde Turcii cer extrădarea lui. Sigismund către Sultanul, 11 Maiu 1572, *Documente*, I, *Supt.*, 1, p. 24. În 22 Maiu Ioan Vodă dà un hrisov. *Arh. ist.*, I, 1, p. 133. Vezi și nota 123. El intrase în domnie încă din Ian. 1572. Două acte în *Hurm., Doc.*, II, 1, p. 615 și 616.

Ioan înaintă încunjurat de Turci, care, după obiceiul lor, comiseră cruzimile cele mai mari în locurile prin care trecură, și fu întâmpinat înainte de a intra în Iași, „scaunul domniei”, de mai mulți boieri, între care Ieremia Golia, Gavril logofătul, Dincă hatmanul, vistiernicul Razu, Lupul Stroici, și unul Crăciun, care-l introduseră cu alaiu în oraș¹²².

Bogdan fugind în Polonia, încredință paza cetății Hotinului, singura ce mai rămăsese în țară după distrugerea celorlalte de Lăpușneanu, unui polon, Dobrowski, cu condiție că dacă până în trei luni nu-i va trimite ajutor, să poată da cetatea Turcilor¹²³. El ajunge în Leopold la începutul lui Maiu, și cu ajutorul cumnatului său Panievski se pune pe adunat armată, spre a năvăli în Moldova¹²⁴. Nobilii poloni se grăbesc pe întrecutele a da lui Bogdan ajutor, ceea ce regele tolerează, deși nu vrea să ia partea lui pe față, spre a nu se strică cu Turcii. Oștirea însă trimisă de Poloni în Moldova, fiind prinsă de Turci și Moldoveni la Hotin, așa că ar fi trebuit toată să treacă sub cuțit. Polonii se scuzară către Turci, spunându-le că ei nu ar fi știut că împăratul se îndepărtase de Bogdan, și că primise în grația lui acuma pe Ioan¹²⁵. Acest domn este apoi recunoscut chiar de Poloni care îi restituie Hotinul, primesc jurământul său de credință, și alungă pe Bogdan din Statul lor. Nefericitul domn mazilit rătăcește mai mult timp prin Europa, întâi în Transilvania, de unde Turcii îl cer cu mare stăruință și unde este maltratată; apoi în Austria dela care stăruie în zadar după ajutor pentru a reveni în scaun; se duce mai pe urmă la ducele Saxoniei, și în sfârșit la Moscova, unde petrece mai mulți ani¹²⁶.

În timpul atacului Polonilor, Ioan Vodă aflând cu viclesug pe boierul Ionașcu Zbiera, coborător din o veche familie de pe timpul lui Ștefan cel Mare¹²⁷, care lucră pentru Bogdan și partida polonă, îi taie capul chiar în ziua de Paști, și-l înlocuiește în vornicia Țării de jos cu Dumbrăv, boier pribegit din Muntenia¹²⁸, care boier îi ajută mult la prinderea armatei polone la Hotin. Această pedeapsă făcută într-o zi mare, în contra canoanelor ce învoiau tăierea capului în acea sfântă zi mare

¹²² Lasicki, *Historia de Ingressu Polonorum in Valahiam cum Bogdano voivoda cui successit Ivonia, 1572*, în Papiu, *Tesaur*, III, p. 257: „Iasum ubi sedes voivodorum est, deducunt”. Comp. Ureche, *Letopisele*, I, p. 191: „pre pestul mare au venit în Iași și au șezut în scaun”.

¹²³ Doc. din 17 Aprilie 1572 în *Arh. ist.*, I, p. 76.

¹²⁴ În 3 Mai municipalitatea din Leopold cumpără vin pentru primirea lui Bogdan. *Arh. ist.*, I, 1, p. 88.

¹²⁵ Lasicki în Papiu, III, p. 268.

¹²⁶ Langnet către ducele Saxoniei, 23 Iulie 1574 în *Arh. ist.*, I, 2, p. 30. (Vezi mai sus, nota 2), Ureche, *Letopisele*, I, p. 191.

¹²⁷ Vezi un hrisăv din 1481, *Arh. ist.*, I, p. 76.

¹²⁸ Mai sus, p. 24.

numai pentru acei ce ar fi violat morminte sau ar fi răpit fecioare, contribuie a aruncă și pe Ioan Vodă hula că ar fi eretic.

În timp ce Ioan Vodă se așează în tronul Moldovei, moare Sigismund August, ultimul rege polon din dinastia Iaghelonilor (7 Iulie 1572). Turcii se arată foarte îngrijiți de alegerea noului rege. Ei stăruiau să se aleagă un băștinaș polon, unul din palatinii Regatului, mai ales George Iaslowicki, iar nu un principe străin „care ar putea deveni primejdios pentru stăpânirile turcești: Moldova, Transilvania și celelalte”. Adăogiau Turcii că „dacă discordiile dintre voi v'ar împinge către un domn străin care să nu ne fie aliat, a-ți face ceva contra voinței noastre”, cuvinte destul de însemnătoare care dovedeau un amestec al Turcilor, mai mare de cum se cuvenea, în afacerile unui Stat străin¹²⁹. Când însă Turcii aflară că între candidații străini eră și Francezul Henric de Anjou, fratele regelui Franței Carol al IX-lea, ei se împăcară cu alegerea unui principe din o casă prietenă Porței de atâta timp, de oarece, dintre toate popoarele europene, Francezii se arătaseră până acuma singurii prieteni sinceri ai Turcilor. Nobilii poloni erau însă împărțiți în două partide din care una dorea să pună în capul țării un principe național. Partidul francez cerea însă, ca preț pentru alegerea candidatului sprijinit de Turci, ca aceștia „să consimtă ca regele francez din Polonia să aibă dreptul a numi pe domnii din Moldova, după cum se făcuse în vremile trecute, pe când acum ei ar fi numiți de Poarta Otomană, care domni însă să urmeze a plăti tributul către Poartă în măsura actuală, fără nici o reducere”¹³⁰. Turcii însuși la început, pentru a determina pe Poloni la alegerea candidatului francez, le făgăduiseră că le vor da nu numai Moldova dar și Valahia în stăpânire¹³¹, ofertă prea mare pentru a fi luată în serios. Henric de Anjou avea ca instrument principal al alegerii sale de rege pe vestitul Laski, care ca un nou Warwick „făcătorul de regi”, după ce pusese prin violență pe un Grec pe tronul Moldovei, acuma voia să aducă prin alegere un Francez în acel al Poloniei. Henric îi făgăduise ca răsplată că-i va da lui domnia Moldovei, ce trebuia după tratările începute, să fie înnapoiată sub supremația Poloniei¹³². Astfel deci poli-

¹²⁹ Multe acte din Hurm., *Doc.*, II, 1, p. 657 și urm. Locurile citate, în acel de la pag. 662.

¹³⁰ Regele Carol al IX-lea către Episcopul d'Acqs, 17 Dec., 1572, *Documente*, I, *Suplement*, 1, p. 26, Alte instrucții ale lui Carol al IX-lea c. de *I'Isle* 14 Oct. 1573, N. Iorga, *Acte și Frag.*, I, p. 21.

¹³¹ Regele Carol al IX-lea către Episcopul d'Acqs, 30 Noemv. 1572, *ibid.*

¹³² Ianguet către ducele de Saxonia, 31 Noemv. 1572. *Arh. ist.*, I, 2, p. 30.

Laski nu se știe de eră Ungur sau Polon. Candidatul de acum la donnia Moldovei eră același care ajutase cu 11 ani mai înainte lui Despot la cucerirea Moldovei. Scrisoarea episcopului d'Acqs c. Carol al IX-lea din 19 Maiu 1574, (*Documente*, I, *Suplement*, 1, p. 34) numește și pe candidatul la tronul Moldovei: „Albert Lasky palatin de Siradie”.

tica turco-franceză din Polonia atingeă interesele domnului Moldovei, Ioan Vodă, și el trebuiă să o combată.

Politica și diplomația întrebuițau pe atunci niște arme mult mai necioplite decât astăzi; toată arta constă în a înșelă pe adversar, adese ori prin cele mai grosolane neadevăruri care, neputând fi controlate decât foarte târziu, din pricina greutății comunicațiilor, nu încetau de a avea efectul dorit. Astăzi s'au subțiat, împreună cu moravurile și starea de civilizație și meșteșugul politicei, și cu toate că întreaga dibăcie diplomatică constă, ca și atunci, în a circonveni pe adversar, totuși neadevărurile patente nu mai sunt la locul lor, între altele și din pricină că numeroasele mijloace de informații înlesnesc controlarea lor. Dacă voim așa dar să judecăm după dreapta ei valoare diplomația lui Ioan Vodă, trebuie să-i aplicăm, nu măsura timpurilor noastre, ci aceea a vremurilor în care trăia el. Fără îndoială că și în croirea iscoadelor trebuie pus o dibăcie oarecare, anume aceea care să le facă cu puțință de crezut, și în această privință Ioan Vodă se arată ca un meșter deplin, nu ca un învățăcel.

Ioan Vodă caută întâi să fățăriască atât cu Turcii cât și cu Polonia o purtare prietinoasă care să facă ca acești din urmă să nu ceară, cei dintâi să nu primească schimbarea lui. El trimite două solii, una la Poloni, în care le spune că Turcii se pregăteau a năvăli în țara lor, pentru a pune un capăt neînțelegerii în privința alegerei regelui; dar că el i-au determinat să se lase de această întreprindere¹³³. Ioan cerea tot odată, ca mulțămită oarecum pentru slujba făcută, restituirea Pocuției și aceea a averilor lui Ștefan Tomșa, celui ucis în Polonia. Prin a doua solie el propune tot atunci Turcilor că „dacă iar dă numai un ajutor de 6000 de oameni, ar putea să supună cu ajutorul Tătarilor cu totul Polonia împărăției Turcești”. Turcii însă care se așteptau ca prietenul lor, ducele de Anjou, să fie ales rege în Polonia, nu învoesc lui Ioan asemenea întreprindere, deși îi mulțămesc călduros pentru bunele lui intenții¹³⁴. După ce el își așterne astfel la Turci și la Poloni arătarea credinței, întreprinde a surpă candidatura pretendentului francez la coroana Poloniei, cu care împreună cădea și aceea a lui Laski la tronul Moldovei.

El trebuiă pentru aceasta să caute a învrăjbi pe Otomani cu Polonia, când atunci nu ar mai fi putut avea nici un sort de izbândă în Polonia candidatura unui principe patronat de Turci.

¹³³ Bielski, ap. Hașdeu, I, c. p. 52.

¹³⁴ Scrisoarea vizirului Mohamed către guvernorul Galiei în *Arh. ist.*, I, 1, p. 43 și aceea către ambasadorul Franței. *Ibidem*, p. 152 (ambele din 1574). Scrisoarea lui Ioan prin care cere Pocuția și răspunsul de trăgănare ai senatului polon din Aug. 1572 Hurm., *Doc.*, II, 1, p. 269.

Fiind însă că Turcii erau mai lesne crezători și mai ușor de stârnit la fapte războinice, Ioan Vodă iscodește cele mai mari neadevăruri asupra purtării Polonilor față cu Turcii, spre a-i determina pe aceștia la vre-un act de dușmănie. El pârăște între altele pe Poloni Turcilor că tot ar adăposti pe Bogdan în Statul lor, ceea ce face pe Turci să trimită la moment o solie amenințătoare în Polonia, cerând extrădarea domnului refugiat. Deși Bogdan de mult nu se mai află în Polonia, și Polonii știau prea bine aceasta, totuși, speriați de amenințările Turcilor, pun să caute pe Bogdan în toate părțile.

Tot odată domnul Moldovei înștiințează pe Turci că Ioan cel Strașnic, țarul Moscoviților, ar fi venit la Vilno, unde ar fi fost prea bine primit de Lituanieni, și că ar fi de temut ca dieta polonă să nu-l proclame de rege. Asemenea veste, iscodită foarte la timp de Ioan Vodă, eră mai ales de natură să sperie pe Turci care tocmai, din cauza fricei ce o aveau ca nu eumva țarul Moscovei să fie ales în Polonia, sprijiniau candidatura principelui francez. Totuși chiar această veste nu avu alt efect decât de a împinge pe Turci la pregătiri care în curând fură părăsite, când ei se informară despre zadarnica lor teamă¹³⁵. Văzând Ioan Vodă că nu izbuteste prin Turci a surpă candidatura lui Henric de Anjou, se întoarce către Poloni, folosindu-se de stăruințele Turcilor în favoarea acestui principe, pentru a deștepta în Poloni simțământul vredniciei, jignit prin amestecul așa de rostit al Porței în o afacere atât de gravă ca aceea a alegerei monarhului lor. Francezii care erau interesați a-și întinde înrăurirea în Răsărit, căutau să întărească în Poloni plecarea pentru Henric, făgăduindu-le că, în caz de a'l alege, Francezii vor obține de la prietenii lor cei buni, Turcii, ca numirea domnilor în Muntenia și Moldova, să fie înapoiată Poloniei, precum a avut-o în vremile vechi, bine înțeles, fără a se păgubi Turcii de luarea tributului acestor două provincii¹³⁶. Turcii care se temeau de alegerea unui principe vecin care și-ar fi mărit puterea prin ocuparea Poloniei, țară pe atunci încă foarte însemnată, cereau cu mari stăruinți la Poloni că, dacă ei nu se pot înțelege asupra unui om de țară, să dea tronul numai candidatului francez. În 10 Februarie 1573 găsim pe Ioan Vodă scriind dietei, în ceea ce privește alegerea regelui, că împăratul (sultanul) i-a poruncit de a recomanda grațiilor voastre că „dacă se poate alege monarhul dintre seniorii băștinași, bine ar fi;

¹³⁵ Episcopul de Acqs către ducele de Anjou, Martie 1573, *Documente*, I Supplement, 1, p. 30.

¹³⁶ Instrucțiunile lui Carol al IX-lea către Montlic amb. în Polonia 6 Sept. 1572. Hurm., *Doc.*, I, *Supt.*, 1, p. 25. Carol al IX-lea către episcopul d'Acqs amb. în Constantinopole, 17 Decem. 1572. *Ibidem*. p. 36: „que le roi établisse des Palatins au pays de Valachie (înseamnă Moldova) ainsi que cela était dans les temps passés”. Rym c. Imp. 31 Martie 1573. *Ibidem*, II, 1, p. 662.

iar dacă este a se alege unul dintre străini, acesta nu poate fi altul decât fratele regelui Franției''. Dieta polonă, neputând răspunde unei asemenea cereri, încunjură lucrul spunând în 22 Aprilie, 1573, că deputații încă nu s'au înțeles asupra persoanei¹³⁷. Tot pe atunci, în Martie 1573, găsim trei scrisori ale lui Mohamed-pașa, din care una către palatinul George Iaslowiski, și alta către acel al Podoliei Constantin Kuropat, prin care sunt rugați a primi unul din ei coroana; că aceasta ar fi *voința* Innălțimei sale Cezarul (sultanul)'. A treia scrisoare este adresată dietei în care i se spune, că „nu este *voința* sultanului ca să se aleagă de rege un răuvoitor al împăratului turcesc, și că *voința* sultanului este ca unul dintre voi Poloni să fie ridicat la acea demnitate; căci un străin ar putea să fie primejdios pentru Moldova, Transilvania și alte părți ale împărăției”¹³⁸. Sultanul însuși scrie în aceeași zi dietei polone că știe că s'a ivit neînțelegeri și învrăjbiri între voi după moartea regelui; că, el, sultanul, nu socoate drept vrednic a fi ales un străin sau fiul sau fratele unui rege străin și nealiat cu Poarta; prin urmare să bage bine de seamă a nu alege ca rege pe cineva neplăcut Turcilor¹³⁹.

Scrisoarea aceasta din urmă fusese trimisă dietei prin un om al lui Ioan Vodă. Ea se pareă chiar lumei de atunci atât de stranie, încât se bănuie că ar fi fost icodită sau plăzmită, fie de Ioan Vodă fie de alți dușmani ai Poloniei.

Ea eră calculată așa că, impunând din partea Turcilor pe Henric de Anjou Polonilor, să compromită candidatura lui. De aceea și ambasadorul lui Ioan Vodă însoțise remiterea ei cu următoarele cuvinte: „Veți vedeă din această scrisoare că sultanul vă poruncește să alegeți ca rege al vostru pe fratele regelui Franției (lucru care, deși nu se spuneă auumit în scrisoare, reieseă însă din cuvintele ca să nu aleagă pe un principe neprietin Porței). Sunteți destul de înțelepți pentru a vă păzi de a face această greșală; căci dacă sultanul vrea să pună acolo pe principele francez, este pentru a face din el un mare dușman al Creștinătăței”. Arhiepiscopul de Valența trimisul special al lui Carol al IX-lea în afacerea alegerii fratelui său, îndată ce află despre această scrisoare, se grăbește a înștiința pe toți palatinii înaintea chiar ca actul să le fi fost comunicat, că el este un falș

¹³⁷ Ioan Vodă c. dietă 1573. Hurm., *Doc.*, I, *Supl.*, 2, p. 275. Răspunsul pag. 276.

¹³⁸ Scrisorile, *Ibidem*, II, 1, p. 657 --660: „nepuquam voluntas Caesareae Celsitudinis quispiam ex alieno regno adductus in auctoritatem regiam elevetur; quin imo voluntas C. C. est ut ex vobis idoneus aliquis ad regiam dignitatem extollatur (p. 657) „hancque esse voluntatem C. C. et nostram vobis exposuimus” (pagina 664).

¹³⁹ *Ibidem*, p. 662: „neminem judicamus dignum regio officio qui sit alienus aut alieni infoederati Regis filius aut frater”.

făcut, fie de Bogdanul Moldovei, fie de alți dușmani. El atrăgea serioasa luare aminte că, pentru un lucru de așa însemnătate, sultanul ar fi trimis un ceauș anume, și că scrisoarea sultanului trebuia să fie pecetluită cu pecetia de aur și închisă în o pungă de aur, pe când aceea adusă de trimisul lui Ioan Vodă era așternută pe hârtie de rând din Valahia sau din Polonia. Scrisoarea se făcu pierdută, nu fu cetită în dietă și în curând nu se mai vorbi de ea¹⁴⁰.

Toate silințele lui Ioan Vodă fură deci zadarnice. După ce interegnul ținuse mai bine de 9 luni, dela 7 Iulie 1572 până la 16 Maiu 1573, dieta se rosti în acea zi pentru candidatul francez, și Henric de Anjou fu proclamat de rege al Poloniei. Fiind el însă în Franția, de abia în 24 Fevruarie 1574 apucă în chip efectiv frânela guvernului polonez.

Luptele-lui Ioan cu Turcii. — Până atunci situația în Moldova se schimbase de a totului tot. O luptă pe viață sau pe moarte fusese întreprinsă de valorosul domn al Moldovei, căreia el căzu mai la urmă jertfă nemeritată, iar Henric al III-lea, după trei luni de domnie, mergând să ocupe tronul francez, rămas liber prin moartea fratelui său, Carol al IX-lea, candidatura lui Laski la tronul Moldovei rămase și ea fără nici un efect.

Mai înainte de a intra în expunerea celei de pe urmă lupte pe care Moldova o mai încearcă spre a redobândi neatârnera ei, trebuie să aruncăm o ochire asupra domniei interne a lui Ioan Vodă, care ne va explica și izbânzile sale neașteptate și tragica lui cădere.

Ioan Vodă este arătat de Ureche ca un mare tiran. El spune despre dânsul că „arătându-se groaznic să iee spaima la toți, nu de alta se apucă, ci de cazne groaznice și vărsare de sânge și atunci în ziua de Paști a tăiat pe Ionașcu Zbiera și multe cazne făcea; așisderea mitropolitul Teofan n'ar fi ieșit întreg, de n'ar fi fugit la munți. Temnițele pline de călugări, și în groapă de viu a băgat pe Veveriță și pe popa Cozma și pe Molodeț călugărul; de lege își radea, că în postul mare s'a însurat¹⁴¹. Am observat și aiurea că asemenea învinuiri de cruzimi, puse de cronicari în socoteala unor domni, trebuie totdeauna cercetate

¹⁴⁰ *Mémoires de Choissin in Buchon, Mémoires sur l'histoire de France, tom. XII, année 1573, p. 721* : „le sultan les prie d'élire le frère du Roi de France. Cela troubla le dict sieur éveque (de Valence) parce que les autres compétiteurs eussent faite leur profit de cette recommandation. Savaît aussi ledict sieur que ce mot apposé sur la lettre de commandament irritait grandement la noblesse (urmează cuvintele solului lui Ioan Vodă). Incontinent le dict sieur de Valence fut adverty... il envoya par tous les palatinats afin de les prévenir... que ces lettres étaient fausses et falsifiées ou par le Bogdan ou par quelques autres eunemis”.

¹⁴¹ Ureche, in *Letopisete*, I, p. 192.

cu luare aminte, spre a vedea dacă nu cumva patima sau interesul aristocratic al clasei din care de obicei fac parte cronicarii români, nu-i împinge la răstălmăcirea adevărului. În cazul lui Ioan Vodă, tocmai vom vedea, că teama este foarte îndreptăţită, şi că dacă vreun domn a fost nedrept judecat de cronicarii ţării, apoi de sigur că este Ioan Vodă.

Nu că am tăgădui cruzimile comise de Ioan Vodă; dar ele erau ale timpului, şi, fără a vorbi de Vlad Ţepeş, nici de Ştefan cel Mare, chiar Neagoe Basarab nu rămase cu mâinile nepătate de sânge. Interesant este însă de a şti din ce motiv ucideă Ioan Vodă. Eră el o fiară însetată de sânge, după cum pare a'1 înfăţişa cronicarul, sau cruzimile sale aveau un motiv de a fi? Înraurirea polonă în Moldova prinsese adănci rădăcini sub domnia lui Lăpuşeanu, şi mai mult încă sub aceea a lui Bogdan şi boierimea se dăduse în mare număr în partida polonă care avea de reprezentant al ideilor sale pe alungatul Bogdan. Mulţi boieri şi călugări tot de neam boieresc vor fi suspinat după îndepărtatul ţânc, şi vor fi căutat a unelti felurite manopere, spre a răsturnă pe Ioan Vodă, şi a readuce pe favoritul lor. Chiar dela început vedem pe Ioan Vodă tăind pe Ionaşcu Zbierea, pentru prepus că ţinea cu Polonii. Toate celelalte execuţii vor fi avut acelaşi înbold, deşi unele din ele puteă să le mascheze sub alte învinuiri, precum aceea atribuită vlădicăi Gheorghe. Cât despre arătarea lui Ureche că l'ar fi băgat de viu în foc, pentru că ar fi avut avere, se vede de departe că este numai o răutăcioasă iscodire, căci fără îndoială erau în Moldova boieri mult mai bogaţi decât vlădica Gheorghe, pe care Ioan Vodă ar fi trebuit pe toţi să-i frigă spre a-i despoia, lucru de care însuşi Ureche nu aminteşte nimic. Boierimea se stricase cu totul. Neputând fi toată căpătuită, partea ei rămasă pe din afară arăta nemulţumire cu domnul din scaun, de îndată ce se urcă în el, şi boierii nedăruiţi se puneau îndată pe lucru, umblând după răsturnări. Ţepeş în Muntenia, Lăpuşeanu în Moldova, sânge raseră cumplit nobilimea; dar totuşi ea nu-şi părăsise obiceiul înrădăcinat. Dacă însă ea trântea cu uşurinţă pe domnii mişei, acei înzestraţi cu energie o făceau să plătească scump veşnicul ei neastâmpăr. Astfel unul eră şi Ioan Vodă care fu de o asprime nespūsă cu boierii, voind să facă să plece neîncovoiatul lor grumaz sub mâna a tot puternică a domniei. De aici se explică cruzimile neomenoase ale lui Ioan, faţă cu clasa aristocratică a ţării. De aceea şi Lasicki care, în însuşirea lui de străin, nu avea nici un motiv a ponegri pe domnul moldovean, spune despre Ioan că „şi pentru cea mai mică vină pedepsea cu moarte, jupuiă de viu, puneă în ţapă, scoteă ochii şi diformă oamenii, tăindu-le urechile”¹⁴². De asemenea arată şi Forgach, indicând

¹⁴² Lasicki, în *Papiu*, III, p. 257.

însă motivul politic ce împingea pe Ioan la cruzimi, când spune că „pe cei nobili de mare autoritate, *plecati mai ales lui Bogdan i-au ucis*”¹⁴³. De altfel prigonirea călugărilor este adevărată de însuși o scrisoare a lui Ioan Vodă către birăul de Bistrița, în care scrisoare îi vorbește „de rândul unui călugăr anume To-fan, fost mitropolit și a altor patru călugări care au strâns multe avuții, zeghi de aur și alți bani mulți și au fugit cu toate acestea averi”, rugând pe birău ca „să așeze oameni pe la toate intrările ca să-i prindă și să-i trimită în Moldova”¹⁴⁴.

În tot timpul cât Ioan Vodă se silea prin sforțări uriașe să se mențină în tronul Moldovei, Bogdan Lăpușneanu nu încetă de a-l săpă. Bogdan avea puternici sprijinitori între care găsim și pe țarul Rusiei, Ioan Vasilievici, care însurase pe Bogdan încă cu câțiva ani mai înainte cu fata nobilului său, ducele Simion Rostoviensis; iar acum, murindu-i soția, marele duce al Moscovei îi oferise mâna altei Rusoaice nobile, fata lui Teodor ducele Mecislaviensis et Zeslaviensis, înrudit cu însuși țarul¹⁴⁵.

Se înțelege că un domn ce dușmăneă din principiu pe boieri pentru nesupunerea lor, trebuie să caute sprijinul său în alt element al țării, și fiindcă nu există nici pe atunci o clasă burgheză națională între popor și boieri, apoi Ioan Vodă trebuie să-și caute sprijinul în stratul de jos al societății, în țărani.

Deși nu ne-a rămas nici o știre despre purtarea prin care el își câștigă simpatiile lor¹⁴⁶, totuși este învederat că acest domn a trebuit să apere interesele clasei asuprite, și încă cu o mare căldură, pentru ca după o așa scurtă domnie, poporul să ajungă a-l iubi așa de mult. O cronică turcească spune că „Petru Șchiopul fu pus pe tronul Moldovei, *în mijlocul lacrimilor poporului care regretă pe Ioan*”¹⁴⁷ și Gorecki arată că în bătălia cea de pe urmă purtată de el la Cahul, „pedestrașii țineau pe Ioan Vodă în mijlocul lor, și nu-l lăsau să treacă la călăreți, fiind foarte îngrijiți de viața lui, și temându-se ca nu cumvă să-l înșele boierii, și să-l dea de viu în mâinile Turcilor, pentru că *pedestrimea, toți țărani, aveau o deosebită iubire și credință pentru Ioan Vodă*”¹⁴⁸. Același lucru este arătat, spre mai bună

¹⁴³ Forgach, ap. Hașden, *l. c.*, p. 251.

¹⁴⁴ Scrisoarea lui Ioan în Nicolaescu, *Doc. slavo-rom.*, p. 198.

¹⁴⁵ Ioan Wasilievici c. Bogdan, Maiu 1574. Hurm., *Doc.*, II, 1, p. 700.

¹⁴⁶ Toate cele spuse de Hașden în această privință *l. c.*, p. 35 și urm. nu sunt însă întemeiate pe nici un izvor.

¹⁴⁷ Raportată de Mignot, *Histoire de l'empire ottoman*, Paris 1773, II, p. 215: „Pierre fut placé sur le trône de Moldavie au milieu des larmes des peuples qui regrettoient Ivan”.

¹⁴⁸ Gorecki în Paplu, III, p. 240: „Pedites simili ratione ab equitibus remotos, quorum magnus numerus erat, disponit; qui Ivoniam apud se retentum haud patiuntur progredi, non mediocriter de vita ipsius, ne a primoribus deceptus vivus in potestatem Turcarum veneret, pertimescentes: solum ad Kosacos Polonos eum interdum commeare patiuntur; nam pedites, gens rustica singulari fide ac animo in Ivoniam fuere”.

confirmare, și de Paprocki¹⁴⁹; iar Lasicki, după ce enumără felurile de pedeapsă cu care Ioan schingiuiă pe jertfele sale, adaugă: „prii asemenea cruzimi inspirase *poporului de jos atâta frică și iubire pentru dânsul* (dacă în frică poate încăpea iubire), încât nu numai că-l onoră și-i purtă groază, dar încă se și luptă pentru dânsul cu cea mai mare vitejie”¹⁵⁰. Ce logică? Ioan Vodă să fi îngrozit *poporul de jos* prin cruzimile aplicate *asupra lui*, și tot acest popor să-i fi răsplătit cu iubire neomeniile sale! Ori cine vede în spusele lui Lasicki, constatarea a două fapte deosebite, cruzimea netăgăduită a lui Ioan Vodă, și iubirea pentru el a poporului de jos. Vroind să le pună în legătură una cu alta, istoricul polon se încurcă, și însuși el prin parantezul ce-l deschide, arată că nu are mare încredere în judecata ce o rostește. Dacă raportăm cruzimile lui Ioan, nu la poporul de jos, care nu le suferă, ci la boierii care și le atrăgeau prin purtarea lor, de îndată figura lui Ioan iese limpede și lămurită din această mărturie contradicătoare, care arată pe Ioan Vodă ca pe un tiran iubit de poporul de jos.

Această poziție a lui față cu clasele poporului explică, cum am spus și mai sus, strălucitele lui izbânzi în luptele cu Turcii, și căderea lui provenită din trădare. Izbânzile le raportă cu ajutorul poporului de jos; trădarea îi veni din partea celor mari. Ce minunată învățătură pentru viitor!

Cu toate că Ioan Vodă fusese pus în domnie prin Turci, cu toate că el se arată către dânșii cu așa de mare credință și dobândise mulțămirea și recunoașterea meritelor sale, fu de ajuns ca să propună cineva mai mulți bani la Constantinopole, decât acei pe care îi dădea Ioan, pentru ca fața Turcilor să se întoarcă dela el. Aceștia își pierduseră cu totul drumul și cărarea. Ademenitoarea perdeă a banului le acoperea privirile, și întreaga politică turcească se prefăcuse în o mare mașină de produs bani, nu însă pentru Statul turcesc, ci pentru dregătorii care-l ocârmuiau. Interesul colectiv al Statului părea că se desface în interesele private ale celor ce-l conduceau. Cu toate acestea, față cu neunirea și rivalitățile Statelor europene, Turcii nu numai că mânau mai departe putreda lor existență, ci erau încă spaima popoarelor creștine. Tocmai pe atunci o nouă nevoie de bani lovise în hazuaua împărătească; căci Turcii pierduseră marea bătălie navală dela Lepanto, care nimicise aproape cu totul flota de războiu (1571), și le trebuiau sume enorme pentru reconstituirea ei. Doamna Kiajna, vestita

¹⁴⁹ Paprocki (în trad. germană) în Papiu, III, p. 282: „Denn das Lanvolck wolte in nicht unter die Herrn lassen, weil es sich befurchte er möchte von ihnen verrathen werden”.

¹⁵⁰ Lasicki în Papiu, III, p. 258: „Hac tali feritate tantum sui metum amoremque (si modo in metu esse potuit amor) plebi incussit, ut illum postea non modo honorarint horruerintque, verum etiam fortiter pro eo depugnauerint”.

intrigantă din Muntenia, care tocmai pe atunci aveă pe unul din protegiții săi, Alexandru al III-lea, pe tronul Munteniei, iar fiul ei, Petru, scos de acolo de Turci în 1567, trăia din o pensiune a sultanului în Constantinople¹⁵¹, oferă acestuia în-doirea tributului Moldovei, dacă va încuviința domnia ei lui Petru¹⁵².

Sultanul face cunoscut lui Ioan propunerile Kiajnei cerându-i să le îndeplinească, dacă voește a mai păstră domnia ; iar de nu, să o părăsească și să o lase lui Petru. Ioan Vodă respinge cererea sultanului, dând răspuns ceaușului trimis la el : „spune stăpânului tău că banii pe care mi-i cere, îi voi întrebunța spre a ridică oștiri care vor mântui pe poporul meu de stoarcerile cărora este expus”¹⁵³. Sultanul declară pe Ioan Vodă de mazil, și dă steag de domnie lui Petru Șchiopul. Domnul Moldovei se hotărăște atunci să se opună Turcilor cu puterea, spre a scoate odată patria lui din ghiarele asupritorilor veșnic nesăturați. El adună țara în jurul lui, și îi ține o cuvântare în care îi arată cum Turcii, făcând toate pentru mită, îngreuiază și sărăcesc lumea ; că de va vrea ea numai, cu înlesnire va îndepărta mâna Turcilor ; că pe Leși îi are spre sine plecați. Cazacii vor veni cum le va dă de știre, cărora nici odată nu le pot stă Turcii împotriva. Numai țara îi lipsește ; că de se va uni și ea cu dânsul, nici vor mai îndrăzni Turcii să trimită oștiri, ci vor face țării pe voie ; că pe el să nu-l aibă de vrăjmaș, ci ca pe un prieten și părinte. Dacă făcuse el cuiva ăreptate, tot pentru Turci făcuse, ca să le intre în voie, și să-i umple ; dar nici nu i-a putut sătura, și câte altele. Cu aceste cuvinte, fiecare cu răsunset în inima țarei, căci fiecare atingeă o suferință viu și adânc simțită, „Ioan Vodă umplând pe toți de nădejde, cu glasuri mari strigară că lângă dânsul vor pieri cu toții”¹⁵⁴. Se legară deci „cu jurământ că vor luptă pe moarte în contra tiranului Selim, și că mai bine își vor pierde toate, patrie, viață, femeile și scumpii lor copii, decât să părăsească pe domnul lor”¹⁵⁵.

Cum se întâmplase această minune, ca o țară decăzută, slăbită prin lungile desbinări în care trăise mai bine de o jumătate de veac, care nu se putuse opune la cele câteva cete adunate de Laski pe mijloace private, să îndrăznească acuma a înfrunță iarăși cumplita putere a Otomanilor ? Răspunsul este ușor de dat, dacă ne vom aminti că temelia puterii armate a Moldovei, milițiile țărănești, cei „proști dar mulți”, pe care un genial

¹⁵¹ Mai sus pag. 21.

¹⁵² Gorecki în Papiu, III, p. 215.

¹⁵³ Mignot, II, p. 211 : „le Moldave répondit fièrement qu'il emploierait cet argent à lever des troupes qui soustraleroient ses sujets à la vexation qu'on prétendoit exercer contre eux ; et il ordonna au Chlaoux de se retirer”.

¹⁵⁴ Ureche în *Letopisete*, I, p. 192—93.

¹⁵⁵ Gorecki în Papiu, III, p. 220.

scriitor român îi pune în gura lui Lăpuşneanu, susţineau nu numai din datorie, ci chiar din iubire şi devotament pe Ioan Vodă. El găsisse secretul de a arunca în sânul masselor scânteia aceea divină care cuprinde în ele simţimântul solidarităţii pentru o cauză comună; care trezeşte conştiinţa colectivă în fiinţele individuale; care face din turmă un popor. Acest secret îl posedă numai naturile cele mari şi geniale, în care poporul are *încredere*. Fără încredere, fără credinţă nu s'a făcut nici odată lucruri mari în omenire, şi Ioan Vodă, chiar prin figura lui, era un om care putea să inspire curajul acelor ai căror inimă mai stătea la îndoială. El era „de o statură uriaşă, o constituţie vânoasă, o înfăţişare bărbătească în care se vedeă că fierbe puterea”¹⁵⁶.

Cum se hotărî la împotrivire, Ioan Vodă luă măsura de a trimite familiile şi averile la Hotin¹⁵⁷ şi el mai mult de formă ceru ajutor dela regele Henric de Anjou, care bine înţeles trebuiă să refuze. Trei nobili poloni însă care erau de altă părere, câştigaţi fiind de domnul Moldovei, ajutară lui Ioan. Regele fiind muştrat de sultan pentru acest ajutor, senatul îi răspunde că pe Ioan îl credeă în bunele graţii ale Porţei şi că războiul îi fusese declarat numai de voevodul Munteniei fără împărtăşirea Turciei¹⁵⁸. Cazacii însă la care dânsul se îndreptă, veniră, deşi într'un număr prea mic pentru lupta uriaşă ce eră să se încingă. Nimic nu ne poate da o idee mai clară, despre mărimea simţimintelor eroului moldovan, decât împrejurarea că atunci când el văzû pe Cazaci intrând în lagărul său, ieşind ca să-i salute, îl năpădiră lacrimile de bucurie¹⁵⁹, cu toate că eră un om de o statură erculeană, şi de o putere aşă de mare încât într'una din bătăliile sale, trase singur un tun după el¹⁶⁰.

Vestea că Petru Vodă intrase în hotarele Moldovei, apucă pe Ioan la un ospăţ dat de el iubiţilor săi aliaţi, Cazacii. El ordonă îndată capului Cazacilor *Sverşevski* şi vornicului *Dumbravă* să meargă la iscoadă. Petru Vodă cu o armată destul de numeroasă, compusă din Turci, Munteni şi Unguri îşi aşezase castrale sale la Jilişte¹⁶¹, unde punând o strajă de 400 de oameni, rămăşiţa armatei, obosită de drum, se dădu odihnei, lăsându-şi caii să pască pe câmp. Avangarda lui Ioan surprinde straja oştirei duşmane, şi o măcelăreşte aşă încât nici un singur om nu

¹⁵⁶ Gorecki în Papiu, III, p. 215 : „vir procerae staturae, facie decora oculis gracilibus quodam modoque minacibus, toto corpore lacertosus, viribus pollens”.

¹⁵⁷ 1574. Hurm., *Doc.*, II, 1, p. 709.

¹⁵⁸ Gorecki, *ibidem*, p. 222.

¹⁵⁹ Senatul Poloniei către Sellm 18 Sept. 1574. Hurm., *Doc.*, II, 1, p. 725

¹⁶⁰ Gorecki, *ibidem*, p. 244.

¹⁶¹ Vezi un document din arhiva Statului reproduc de Haşdeu, *l. c.*, p. 88, care spune că bătălia „s'a întâmplat, la vadul ce se zice *Doamna lângă satul Jilişte*”.

scapă, pentru a duce vestea primejdiei, armatei ce odihneă. Sverșevski trinite răspuns lui Ioan să vină cât mai în grabă, căci dușmaii nu s'ar așteptă să fie atacați. Domnul sosește și cade din trei laturi asupra oștirea neîntocmite a lui Petru, făcând în ea un cumplit măcel, din care numai cu greu scăpară Petru, candidatul la tronul Moldovei, și fratele său Alexandru, domnul Munteniei. Cel întâi fugi la Brăila, iar a doilea la Floci, acest în urmă mântuindu-se prin devotamentul a doi frați Golești, vornicul Ivașcu, ce fù numai rănit și clucerul Albu, care lasă chiar viața pe câmpul de bătălie ¹⁶².

Bătând Ioan Vodă oastea aliată lângă Râmnic, „el intră cu toată puterea lui în Țara Muntenească, atacând cetățile și orașele, care nici dela natură, nici de vre-o artă, nu erau întărite, tăind și ucigând în tot drumul pe toți fără alegere de sex și de vârstă, și dând foc satelor și orașelor. „Se omoriau bătrânii și copii, se rușinau femeile, și fecioarele și se comiteau cruzimi de tot felul” ¹⁶³, răzbunând astfel Ioan dușmănia contra Mirceștilor pe nevinovatul popor muntean. Ioan ajungând până sub munți, către Brașov, se coboară apoi spre București, unde pune domn pe unul *Vintilă Vodă* ¹⁶⁴, care însă este răsturnat și decapitat, după cum spune scrisoarea trimisă de Ștefan Batori lui împăratul după 4 zile, de Alexandru al III-lea, care se reîntoarce în scaun. Ioan însă nu avù timp să-și sprijine proteguitul. El trebui să meargă la Brăila spre a prinde pe rivalul său, și plecă în grabă din București către acel oraș, unde ajungând, somează pe comandantul turc să-i predee pe Petru. Comandantul trimise prin patru soli un răspuns amenințător. Ioan atunci călcând dreptul soției, „taie trimișilor nasurile, urechile și buzile, ordonă apoi să-i bată cu cuie de fier pe o bârnă înaltă cu picioarele în sus și cu capul spre pământ, și astfel îi aruncară soldații lui Ioan la porțile Brăilei. După aceea dete ordin de asediul orașului, pe care îl luară în curând pedestrașii lui. „Infricoșat măcel se făcu atunci în Turci; curgeă pârău sângele în Dunăre din grămezile de morți; copiii se răpeau dela sânul mamei lor, și între vaete se omorau; se prădă tot orașul și i se dete foc; necum ființi de om, dar nici un câine măcar nu scăpă viu din mijlocul flacărilor și a ruinelor” ¹⁶⁵. Cetățuia Brăilei însă Ioan nu o putu

¹⁶² Ureche, *Letopiseje*, I, p. 193. Gorecki în Papiu, III, p. 225. Vezi și documentul citat mai sus din Hasdeu, *l. c.*, p. 88, confirmat de raportul lui Ferraro din 7 Maiu 1574. Hurm., *Doc.*, XI, p. 87: „il Vechlo signor li asaltò da note; eli messe in rota con gran mortalità, dove con pochi si salvono in Proilago (Brăila)“, și o știre din Viena întărește izbânda. *Ibidem*, p. 88.

¹⁶³ Gorecki în Papiu, III, p. 229.

¹⁶⁴ Același probabil cu domnul dintre anii 1532—1534. Vezi vol. IV, p. 196. Un doc. din 3 Maiu 1574 pune această bătălie la Brăila și arată după aceea ocuparea Bucureștiului „sedem Valvodarum transalpinarum“ din par'ea lui Vintilă Vodă. *Ibidem*, II, 1, p. 682 scrisoarea lui Batori. *Ibidem*, p. 690.

¹⁶⁵ Gorecki în Papiu, III, p. 229.

luă, din pricină că el fu chemat, precum vom vedea, de Sverșevski, în contra unei oștiri turce de lângă Tighina. El lăasă deci și Brăila precum lăăsase Bucureștii, și apucă spre Bugeac.

Astfel Ioan Vodă eră nevoit a părăsi izbânzile sale tot neisprăvite, pentru a întâmpinā noui primejdii, și aceasta fū una din pricinile de căpetenie ale căderei sale; căci dușmanii numai împrăștiați, nu zdrobiți, se reformau neconținut în urma lui, și adăogându-se peste cei ce soseau fără încetare, deveneau pe fiecă zi mai numeroși, mai amenințatori. Anume Ioan Vodă, cum aflase despre înaintarea unei oștiri dușmane din Chilia și Cetatea Albă, care alergā în ajutorul Brăilei, în număr de vre-o 15.000 de oameni, trimisese îndată întru întâmpinarea ei pe Sverșevski cu Cazacii și cu 8000 de călări români. Sverșevski îi lovește cu multă îndrāsneală, îi bate și i împrăștie. Rămășițele acestei oștiri scapā la Tighina, cetate turcească, unde se împreună cu alte trupe turcești și tătărăști tăhărăte în jurul cetăței. Sverșevski atunci chiamă îndată pe Ioan dela Brăila, care venind în cea mai mare grabă, se unește cu Cazacii, bat oștirile din jurul Tighinei, și după aceea cetatea, unde ucid pe toți orășenii, cu femei cu tot, nelăsând nici unul viu din atāta mulțime. care o pradă și o ard, luând din ea nesfârșite bogății; apoi un corp nou de Turci înaintând asupra lui Ioan Vodă, Sverșevski cere voie dela domn să meargā să-l risipească, și acesta îi dā 3000 de pedestri, adecā milițieni, țărani români, în ajutor. Sverșevski așează pe Români îndărătul Cazacilor călări și atacă pe Turci. La început în curs de o oră lupta eră în îndoială. În sfârșit chemați fiind la luptă Români, aceștia, oameni plini de vitejie în trup și suflet, întărâtați întocmai ca fiarele îndelung reținute, aleargā cu strigāte înfricoșate în ajutorul Cazacilor. Atunci călăreți și pedestri, toți cu mare putere, se repeziră din toate părțile în gloata turcească și o desfăcură. Turcii întoarseră spatele, iar pedestrii Români, ieșindu-le în cale, tăiau picioarele și străpungeau pânțelele cailor Turcilor. Cazaci numai trei pieriră; Români o sută. Atât de puțin costă această însemnată și strălucită victorie, pe care Ioan o privea din depărtare cu multă bucurie. Selim, auzind din Constantinopole de izbânzile lui Ioan, se turbură foarte, și temându-se ca nu cumva să piardă Moldova și să fie gonit și din Grecia, lucru ce eră să i se întâmple, dacă nu intervenea trădarea Cernăuțanului, se rugă cu ai săi lui Dumnezeu după datina și legea turcească¹⁶⁶.

Pe lângă rugăciunile către Mahomed, Turcii însă pregătiră o expediție mai însemnată contra lui Ioan Vodă, pe care vedeau că nu-l pot răpune cu ușurința ce și-o închipuiseră. Sultanul dă ordin sangiacilor dela Dunăre să intre în Moldova sub comanda

¹⁶⁶ Gorecki în Papiu, III, p. 231—232: „cum suis Deum more suo supplicabat”.

supremă a beglerbegului Greciei, astfel că oștirea turcească se urcă întrunită la aproape 100.000 de oameni, afară de Munteni sub Petru Vodă și de Tătari sub Adel Gherai, care mai aduceau și ei împreună cel puțin un contingent de 50.000¹⁶⁷. Marea oștire turcească se pune în mișcare asupra Moldovei la 10 Mai plecând din Constantinopole, și la 11 Iunie abia sosise la Adrianopole. Ea era sprijinită de o puternică flotă care ducea proviziile trebuitoare¹⁶⁸. Turcii își arătaseră toată supărarea lor în un firman trimis voevodului Ardealului și celui muntean în Maiu 1574, în care le spuneă că „afurisitul (maledetto) voevod de Moldova cu alți afurisiți care se află la el, au făcut mare neascultare și răzvrătiri; că s'a dat ordin ca păcătosul afurisit (cattivare și dădătură), împreună cu blestemații (gli scelerati) care se țin de dânsul să fie pedepsiți”¹⁶⁹. Un document din 14 Iunie 1574 spune că Ioan Vodă își împărțise armata în trei: o parte contra Tătarilor, alta contra Turcilor, iar el însuși s'ar fi așezat la Iași¹⁷⁰. Ioan Vodă, față cu îndoita amenințare trebuia să urmeze planul firesc, impus chiar de împrejurări, și pe care în o situație asemănătoare îl pusese în lucrare și Ștefan cel Mare; să oprească anume câțva timp pe Turci dela trecerea Dunărei, spre a dobândi răgazul trebuitor ca să se răpeadă și să respingă pe Tătari; apoi să cadă cu toate puterile asupra Turcilor. El însărcinează deci pe cel mai bun prieten al său, hatmanul Ieremia Golia, cu care era legat încă dela căpătarea domniei, cu apărarea trecătoarei Dunărei, și el se pregătește a lovi pe Tătari.

Ieremia Golia era alături cu Sverșevski, omul cel mai de încredere al lui Ioan. După ce-l însoțise adeseori în timpul colindărilor sale pe laturile Moldovei, mijlocise înțelegerea lui cu boierii, care-l ceruseră domn dela Poartă. Lui îi încredințase Ioan Vodă părcălăbia cetății Hotinului, punctul cel mai important al țării din spre Polonia; îi dăruise moșii și îi scăpase și viața în fundul unei bății. Pe lângă aceste legături de inimă și de interes, Ioan Vodă mai adaugă încă și religia, punându-l să jure, înnaște de a-l trimite spre Dunăre, pe Cruce și pe

¹⁶⁷ Baudui, *Inventaire de l'histoire générale des Turcs*, Paris 1617. pag 474: „Cependant Sélim jugeait, que le vaivode Ivon pourrait croistre à telle autorité et à un pouvoir si grand si on le laissoit poursuivre, qu'il serait par après malaisé de l'abaisser. Il mande au beglerbeg ou le général d'Europe d'employer toutes ses forces a dompter ce mutin. Celuy-ci arme; sa levée fut d'environ 100.000 combatans“. Ap. Hasdeu, *l. c.*, p. 130.

¹⁶⁸ St. Batori c. Imp. 11 Iunie 1574, Hurm., *Doc.*, II, 1, p. 705.

¹⁶⁹ Același din 15 Mai, *Ibidem* p. 700.

¹⁷⁰ *Ibidem*, 706. Năvălirea Tătarilor adevărită de un doc. din 1581 care spune că niște urice au fost pierdute când au prădat Tătarii toată țara în zilele lui Ioan Vodă. Ghibănescu, *Surete și Izvoade*, II p. 180. Alt doc. din 1606 arată că femeia lui Bucium a fost luată de Tătari când au prădat țara Moldovei în zilele lui Ioan Vodă. *Ibidem*, p. 183. Alt doc. asemenea din 1581. *Ibidem*, I, p. 45.

Evangelie că-i va fi credincios¹⁷¹. Ioan Vodă, după ce trimise pe Golia către Dunăre, se trase dela Tighina către Cahul spre Prut, spre a fi la o egală îndepărtare de Tătari și de Turci.

Cu toate aceste măsuri, Golia rămase tot ce eră, fire de vulpe șireată și trădătoare îmbrăcată în chip de om, și lucru încă și mai înjositor, trădarea lui nu fû măcar răsplătită cu o ambițioasă mărire, ci cu bani, cumpărată și vândută ca o marfă de tarabă ! Ce e drept suma eră cam însemnată, anume de 30.000 de galbeni. Pentru această sumă, peste care i se mai făgăduia încă alta, Ieremia nu se sfii de a vinde pe domnul, prietinel și binefăcătorul său, a călcă jurământul săvârșit pe Cruce, și pe Evangelie, a deveni trădător și sperjur tot odată. El lăsă pe Turci să treacă Dunărea, și înștiință pe Ioan că ajunsese prea târziu, pentru a împiedică pe dușmani dela trecerea fluviului, dar că Turcii erau numai în număr de 30.000, cei mai mulți armată nedisciplinată¹⁷². După ce-l înșală, voiă să-l și adoarmă.

Prin această veste, tot planul lui Ioan devenise cu neputință. El nu mai putea să respingă întâiu pe Tătari, ci trebuia să plece în contra Turcilor, cu primejdia de a fi prins apoi între două focuri. Ioan însă voi să se încredințeze prin el însuși de numărul și puterea dușmanilor ; dar deși el singur întreprinse recunoașterea, nu putu află nimic sigur asupra acestei împrejurări. Când ostașii veniră să-l întrebe de numărul păgânilor, Ioan le răspunse cu un laconism adevărat antic : „îi vom scoti în luptă ! !”¹⁷³. În seara de bătălie trei boieri : vornicul Murgu, stolnicul Bilăi și hatmanul Slăvilă fugiră la Turci. Erau avangarda trădătorilor.

Pe când armata turcească numără cum am văzut mai bine de 100.000 de oameni, aceea a lui Ioan Vodă, se alcătuiă în afară de câteva mii de oameni de gloată „oaste în dobândă”, cum îi zice Ureche, din vre-o 20.000 de pedestri și 10.000 de călări. În tunuri însă întreacă armata moldovenească pe cea turcească, 180 la 140¹⁷⁴.

Trădătorul Ieremia Golia încă nu-și sfârșise infamul început. El fusese probabil câștigat de Turci și de Munteni spre a predă pe însuși Ioan viu sau mort în mâinile lor. De aceea îl vedem cu o îndrăzneală ne mai pomenită, revenind lângă Ioan, și luând dela el comanda cavaleriei în lupta hotărâtoare ce eră să se înceapă. Atacul trebuia să pornească dela aripa stângă, unde se află cavaleria sub hatmanul Golia, care pe semne sperase

¹⁷¹ Hasdeu, *l. c.*, p. 134.

¹⁷² Mignot, II, p. 212 : „Ce perfide mande à Ioan que les Turcs avaient passé le Danube avant qu'il eut pu atteindre les rives de ce fleuve ; qu'au reste leur armée montoit au plus à 30.000 hommes de mauvais troupes”.

¹⁷³ Fredro ap. Hașdeu, *l. c.*, p. 136.

¹⁷⁴ Gorecki în Papiu, III, p. 238, exagerează de sigur, urcând numărul Turcilor la 200.000.

că va putea dobândi pe domn în mijlocul ei. Milițiile, ca prin un instinct firesc maselor, presimțiră trădarea pe care n'o înțelesese Ioan, al căruia minte eră pe deplin cuprinsă de orânduirea bătăliei, și nu lăsară pe Ioan să iasă din rândurile lor, spre a trece în acele ale cavaleriei¹⁷⁵. Dacă boierimea nu putu îndeplini trădarea ei în toată întinderea voită, cel puțin ea se ținū de cuvânt, și când se dete semnul atacului, boierii ce alcătuiau călărimea, plecând steagul, puseră cușmele în sulii și trecură la dușman¹⁷⁶.

Un fior de îngrozire cuprinse pe Moldoveni, când văzură floarea armatei lor, 13.000 de călări veteji, foarte bine înarmați¹⁷⁷, mergând să sporească rândurile păgâne. Trebui bărbăția, focul și inima lui Ioan, apre a împiedică pedestrima de a o rupe de fugă. În curând însă o strașnică răzbnare puse iarăși la cale inimile zdruncinate ale Moldovenilor. Turcii neavând nici ei încredere în trădători, îi întoarseră înapoi în contra fraților lor, împingându-i dindărăt și făcându-și un scut din piepturile lor, „lată vânzătorii noștri” strigă Ioan Vodă, ordonând ca toate tunurile să fie îndreptate asupra lor. Mare parte din ei pieriră, culegând moartea, în loc de răsplată pentru nevrednica lor purtare.

După ce se stânse șirul trădătorilor, care împiedică pe ambele armate de a se ciocni, se încăerară la luptă Turcii și oastea română. „Picau loviți deopotrivă Turcii și Românii; se întunecase soarele de pulberea și fumul tunurilor; nici se auzeau nici se mai vedeau unii pe alții; nici tunarii nu mai știau în cine își îndreptă tunurile”¹⁷⁸. Dela o vreme însă, Românii înfrânseră pe Turci, și începură să-i gonească, încât locuitorii turci din Oblucița, văzând cum Românii răzbiseră pe ai lor, se pregăteau de fugă. Lipsind însă Românilor cavaleria spre a urmări pe dușman, nu se putură folosi de această izbândă, care ar fi putut deveni hotărâtoare, dacă ar fi putut împrăștiă prin cavalerie pe cei răzbiți de pedestrime. Obosiți însă de luptă, Românii pe cât și Turcii se retraseră în dosul artileriei lor, spre a se odihni puțin, când deodată o ploaie repede și deasă se revarsă asupra ambelor armate. Pulberea de tun fu muiată de apă, și această împrejurare pricinui Românilor cel mai mare rău,

¹⁷⁵ Vezi locurile din Gorecki și Paprocki reproduse mai sus notele 148 și 149.

¹⁷⁶ Asupra acestei trădări vezi *Sommaire de la vie de Selim* 1574 în Hurm. II, 1, p. 730: „En cette guerre le Turc à diverses rencontres perdit beaucoup de gens; mais enfin vint à bout de ses ennemis, partie par valeur, partie par trahison de sviecene (?)”.

¹⁷⁷ Gorecki, I. c., III, p. 211: „Habli autem Czarnievicius (Golia Cernăuțanul) fortissimorum equitum quibus praefuit tredecim millia, optime armis instructa”.

¹⁷⁸ Gorecki, I. c., p. 242.

„căci puterea lor în contra mulțimei Turcilor stătea cu deosebire în tunuri, care acum nu le mai puteau sluji”¹⁷⁹.

La reînceperea luptei, Românii lipsiți de artileria care îi sprijinise atât de minunat în primul lor atac, începură a slăbi, iar Turcii înprospătându-și puterile din mulțimea lor, pe când Românii rămâneau tot aceea, mai supravenind în sfârșit și Tătarii, Românii la rândul lor dădură dosul și o rupseră de fugă. Ioan adună cât putu din desfăcută lui armată, și se retrase la satul *Roșcanii*, așezat în apropiere, unde se „îngropă” în șanțuri. Ioan nu fugi, deși fără îndoială ar fi putut-o face, căci el nu fusese înconjurat; calea pe la spate îi rămăsese liberă; însă el spusese că „va cădea capul său unde va cădea capetele ostașilor”, și se ținu de cuvânt. Ioan Vodă nu eră trădător.

Turcii îl înconjurară și începură a bate șanțurile cu tunuri, fără să poată face mult rău Românilor. Altă împrejurare trebuia să determine căderea lui Ioan; anume satul în care se închisese eră lipsit cu totul de apă. În curând setea începă a munci pe oștenii lui. Pentru a și-o alina măcar, întru câtva, întindeau petici de pânză deasupra ierburilor, culegând roua cu care își ungeau buzele¹⁸⁰. Chiar și acuma Ioan Vodă ar fi putut scăpa. Cunoscând prea bine limba turcească, s’ar fi putut travesti și trece necunoscut chiar prin lagărul păgân. El voiă însă ca un adevărat erou să împartă și amarul, precum se bucurase de izbândă alătura cu voinicii săi. Turcii necunoscând însă cum-păua Românilor, și văzând tăria poziției lui Ioan, îi trimiseră vorbitori, care să-l sfătuiască să se predee, întru cât la sfârșit tot nu ar putea scăpa din mâinile lor, înconjurat fiind din toate părțile. Ioan, care vedeă pe fiece zi murind ostașii săi în torturile setei, și nu mai putea suferi o asemenea priveliște, se hotărî să se închine. Innainte însă de a face acest pas, el ținu sfat cu oastea lui, atât cu Cazacii cât și cu Românii, și-i întrebă ce li se părea a fi mai cu cale: a se închină Turcilor, sau deschizând porțile castrelor să meargă la o moarte sigură, împrăștiind ei înșii pe cât vor putea omorul în rândurile dușmane. „Moartea singură, sfârși el, va pune capăt tuturor acestor rele; ea ne va scăpa corpurile de suferință și ochii de vederea atâtor lucruri nevrednice”. Vocea lui se stinse într’un plâns înăbușit. Cazacii și cu Românii răspunseră într’un glas, că dacă este de părere că se poate încrede în făgăduințele turcești, atunci să se închine, deși Turcul nu se ține nici odată de cuvântul dat unui Ghiaur; iar dacă se îndoeste de credința lor, atunci ei, neuitând jurământul făcut lui Ioan, sunt mai bucuroși a lupta până la moarte, decât să piară cu toții prin înșelăciunea Turcilor. Ioan se hotărî

¹⁷⁹ Gorecki, III, 242, *ibidem*: „sed maximo detrimento Valachica turmenta affectit quae cis magno adiumento contra omnem vim Turcarum fuere”.

¹⁸⁰ Fredro ap. Hasdeu, *l. c.*, p. 161.

să se închine, dacă Turcii vor primi următoarele condiții: Românii să nu fie pedepsiți de vreun domn viitor pentru participarea lor la războiu. Cazacii să fie lăsați liberi a merge în țara lor, și el însuși să fie dus neatins la împăratul turcesc. După cererea lui Ioan, Turcii jurară de șapte ori pe Coran, păzirea acestei alcătuirii. Turcii primiră, și Ioan trebuia să se deie cel dintâiu în mâinile lor. Atunci începî o scenă duioasă, aceea a despărțirii. Rămas bun trebuia să-și iee domnul dela vitejii săi, cu care împărțise până atunci soarta schimbătoare a cruntului războiu. „O grea și amară soartă mă desparte acum de voi, vitejii mei; vă întind dreapta mea vouă tuturor și fiește căruia, și vă încredințez pe toți că până când va mai rămânea o suflare în acest corp muritor, de-a pururea cu recunoștință îmi voi aduce aminte de numele vostru. Auzind acestea Cazacii începură să verse lacrimi, și plângând și suspinând, îi prindeau dreapta și i-o sărutau cu toții. După ce Cazacii se depărțară ca de vre-o trei lovituri, Ioan chemă din castre pe Români și de asemenea cu multe lacrimi se despărțiră de dânșii. Aducându-și apoi aurul și pietrele scumpe ce aveă cu sine, se întoarse iar la Cazaci, și împărți lor toate ale sale. După aceea descingând sabia, se dete prins în mâinile Turcilor. Beglerbegul vorbi cu el mult timp, când deodată prefăcându-se a fi fost ofensat prin niște cuvinte ale lui Ioan, îl lovi cu hangerul în față și în pînțece. Ienicerii se aruncară îndată asupra lui și-i tăiară capul, iar corpul lui fû legat de cozile a două cămile care, gonite într'o parte și în alta, îl rupseră în bucăți. Capul i-l înfipseră într'o sulită, trupul i-l sfâșiară în mici bucăți, oasele lui le împărțiră între sine, iar în sângele lui încă cald își înmuieră săbiile, rugându-se lui Dumnezeu ca să le deie și lor inima lui Ioan, și asemenea măestrie în războiu (14 Iunie 1574)¹⁸¹. Jurământul odată călcat de Turci, în privirea lui Ioan, pentru ce erau să-l mai țină față cu oștirile sale? Se repeziră asupra lor să le taie. Românii și Cazacii se aruncară atunci desperați în mijlocul dușmanilor și împărțind moartea pe cât putură, pieriră până la cel din urmă”¹⁸². Astfel se sfârși tragedia lui Ioan Vodă.

¹⁸¹ Cea mai minunată intrupare poetică a soartei eroului moldovan este Tragedia Rîriei: *Kiajna și Ioan Vodă cel Cumplit*. Ultima ediție, Iași 1914.

¹⁸² Gorecki în Papiu, III, p. 245. Cuvintele puse în gura lui Ioan de istoricul polon nu pot fi acele rostite chiar de domn, pe care nimeni nu le-au putut culege. Ele pot fi însă atribuite domnului moldovan, întru cât Starowski *Institutia rei militaris*, Cracoviae, 1610, p. 168 (ap. Hașdeu, *l. c.*, p. 126) spune despre el: „Ita Ivonla palatinus Valachiae et Mihail palatinus Moldaviae (autorul face o transpoziție a țărilor unde domniă Ioan cel Cumplit și Mihail Vi-teazul) et nostra aetate Gustavus rex Sveciae *sola suaviloquentia ac libertate adhibita numerosum exercitum in obedientia continuerunt*”. Un rezumat scurt dar întocmai conșunător cu cele expuse din domnia lui Ioan Vodă, vezi în *Annales rerum polonicarum* sub anno 1574 ap. N. Iorga *Acte și Frag.* I, p. 112. O descriere deosebită a eroicei lupte o dă Ștefan Batori c. Imp. 17 Iunie 1574, Hurm., *Doc.*, II, 1, p. 707.

Acest domn este cel de pe urmă erou al Moldovei. Încă unul trebuie să mai răsară din sămânța Românilor și anume în Muntenia, și apoi să se stingă în ele izvorul sufletelor mari. Ioan Vodă fu în stare să trezească în inimile Moldovenilor, iarăși acel dor de țară, încorporat în iubirea către domnul lor. Prin farmecul ființei sale, prin purtarea sa blândă și omenoasă față cu poporul de jos, el câștigă iubirea acestuia care știa cu obișnuita-i generozitate să răsplătească simțimintele domnului, jertfindu-se pentru dânsul. El vroi să fie aspru cu boierii, spre a astâmpără cugetul lor schimbător și umblarea lor după noi domnii. Boierii plecară deocamdată capul sub mâna lui de fier; dar îl pândiră la momentul critic, și-i dădură o lovitură din care nu se mai putu scula, și lucru încă mai amar pentru Ioan, acela în care el pusese toată încrederea lui, acela pe care socotea că ani îndelungați îl făcuse prieten, acela se puse tocmai în fruntea trădătorilor.

Este greu de a întâlni în istorie o soartă mai dramatică decât aceea a eroului moldovan. Arzând de iubirea moșiei, îl vedem reînnoind vremuri ce păreau apuse pentru totdeauna, și scoțând iar din poporul român minuni de vitejie, deși acesta nu mai eră în întregimea lui ceea ce fusese pe timpul lui Ștefan cel Mare, o clasă de proprietari ce-și apărau moșiile lor, punând piept pentru moșia cea mare. Izbânzile lui Ioan Vodă sunt cu atât mai extraordinare cu cât sunt datorite personalității lui, a căreia mărime eră simțită din instinct tocmai de cugetele simple ale oștilor de rând care nu puteau să-l înțeleagă. Câtă bucurie se răsfângea în vasta lui inimă, când izbânzile urmau izbânzilor, în primele momente ale luptelor lui! Și câtă durere nespuse, câtă amărăciune și desnădăjduire trebuiră să-l cuprindă când văzû flamura mândrei sale cavalerii, oștirea sale celei mai alese, plecându-se înaintea dușmanului! Trebuie să fie cineva domn, să aibă dată în răspunderea sa soarta unui popor întreg, soarta generațiilor viitoare, pentru a putea simți în inimă largile bătăi produse de niște atari simțiminte ¹⁸³.

¹⁸³ Scrierea lui Hașdeu, *Ioan Vodă cel Cumplit*, București 1865, eminentă prin mulțimea și noutatea izvoarelor consultate, și de care ne-am folosit în mare parte în lucrarea noastră, este tot exagerată atât în fond cât și în formă, în cât întipărirea ce-ți rămâne după citirea ei, este din cele mai îngreuitoare. Mai întâi nu știm de unde a luat Hașdeu toate acele amărunchi tehnice asupra ordinii de bătaie urmată de Ioan Vodă în luptele sale. Gorecki, singurul izvor mai amărunt asupra lor, nu conține decât arătări cu totul generale, din care numai o închîpuiere silită poate scoate până și planurile bătăliilor lui Ioan Vodă. Un istoric trebuie să se ferească de a pune prea multă imaginație în reconstituirea trecutului căci atunci el ne dă icoanele propriei sale minți drept acele ale timpului expus. Apoi Hașdeu ne pare că a vrut înadins să găsească în faptele eroului său niște împrejurări analoge cu cele ce se petrecură în principate pe la 1862—64. De aceea pune strămutarea capitalei dela Suceava la Iași, pe timpul lui Ioan Vodă, cu toate că nu posedă *nici un singur izvor* în această privire și că Ioan Vodă trebuia tocmai să se fi ferit de a-și apropiă reședința de Turci, în contra cărora ridicase sabia. Din contră toate izvoarele ce există străpoartă această strămutare

4. DE LA PETRU SCHIOPUL LA A DOUA DOMNIE A LUI ARON TIRANUL

Petru al V-lea Schiopul, 1574—1579. — După răpunerea lui Ioan Vodă, Turcii și Tătarii se întind în Moldova și o pradă

în domnia a doua a lui Lăpușcanu (mai sus p. 109). Însă altfel cum ar fi putut lovi Hașdeu în Ieșeni, care depiângeau la 1864 picrduta lor capitală, și cum ar fi putut arăta că „Sucevenii nu făcură tot astfel când Ioan Vodă transcră reședința la Iași” (p. 32—34). Mai vorbește Hașdeu și de o înproprietărire a Țigănilor, deci cu atât mai mult a țăranilor pe timpul lui Ioan Vodă (p. 41—42), tot spre a putea aduce din vremurile trecute exemple pentru cele de față, cea mai falșă din toate concepțiile istorice. În sfârșit autorul exagerează atât de mult figura lui Ioan Vodă, încât vrea să facă din el cel mai mare om al timpului său: „Singurul om din toată Europa, carele în loc de a lăsa pe preoți să facă victime, făcea victime din preoți! Singurul om în toată Europa care ghieci secretele democrației! Singurul om din toată Europa care merită coroana!” (pag. XXI). Exclamațiunile de cel mai rău gust bazate pe niște premise ce nu le justifică întru nimic, se întâlnesc la ficce pas în scrierea lui Hașdeu, d. ex.: „Puteți judecă cine fu Ioan Vodă!” (p. 75) sau „închipuți-vă acuma o oaste moldovenească sub un Ioan Vodă!” „Ioan Vodă din față, Ioan Vodă din dreapta, Ioan Vodă din stânga!” (p. 87). Aiurea voină să ridice talentul strategic al eroului în lupta dela Jiliștea, unde cum am văzut, el surprinsese oștirea în somn și nepregătită, Hașdeu, pentru a preîntâmpina învinuirea de neglijență ce se poate aduce oștirii turco-muntene, de a se fi dat odihnei, fără a se întări cu șanțuri sau cără, vrea să dovedească că după toate principiile strategice *ea trebuia să rămână în câmp liber* (p. 90—91). Nu cumva după aceleași principii, trebuia să și doarină? Argunmele aduse în această privire sunt așa de extraordinare, în cât trebuie cetite spre a crede că au putut fi scrise. Doar numai una din iscodirile lui Hașdeu să le întrecă, anume argumentare pentru a dovedi stăpânirea Moldovei asupra Pocuției: „Această mică provincie, pitulată la nordul Moldovei între Prut și Nistru, formă în antichitate o parte a Daciei lui Traian, precum dovedește nu numai pozițiunea sa geografică, ci chiar numele celor două orașe ale sale: *Colomea* adică *Colonia romană* și *Snelin* în vechime *Nelindava*” (!! p. 52). Și apoi să ne mirăm dacă străinii își bat joc de istoriografia română (Hunfalvy, *Die Rumänen und ihre Anspruche*, p. 80). Aiurea găsim că „Ioan Vodă ghăcise pe Montecuculli!” (p. 93). Într’un cuvânt Hașdeu voină să înalțe până la ceruri pe eroul sau, i-au întunecat adevăratele, îndestul de strălucitele lui merite. Păcat că nu și-a adus aminte, în loc de Confucius, pe care îl citează la istoria lui Ioan Vodă (p. 30), pe Voltaire care spunc: „Du sublime au ridicule le n’y a qu’un pas”. Acesta este fondul istoriei lui Ioan Vodă cel Cimplit. Forma ei este potrivită cu fondul. Pretutindeni se întâlnesc declamații pompoase, fraze sforăitoare, și am numărat vre-o *trei sute* de puncte de exclamație. Pretutindeni aluziuni la timpurile actuale, care turbură liniștea istorică, precum d. ex. că: „camerile legislative nu fac un 2 Maiu!” (p. 31) sau următoarea fenomenală comparație: „Aventurierul ne apare de odată milionar, ca cel mai avut comerciant de pietre scumpe din capitala Turciei, întunecând priu bogățiile și luxul său pe pașale și pe agale! Faptul e tot atât de cert *precum e cert că d. Török sau d. Bossel posedă cele mai frumoase și cele mai scumpe case în București!*” I Și cu toate acestea lucrarea lui Hașden are o valoare netăgăduită: pune în lumină o sumă de puncte nouă, aduce multe izvoare necunoscute la lumină care trebuie însă culese precum grăunții de aur ce trebuie să-i speli îndelung din nășipul râurilor.

cumplit, așa că partea ei de sud rămâne cu totul desgolită de locuitori. Oamenii fugind către munți, și neputându-și face secerișul și strânge fânașul, o foamete cumplită se încuibă în țară, așa de mare, în cât Stricovski, secretarul ambasadorului polon Tarnovski care merse în anul 1575 la Poarta Otomană, spre a se scuză despre amestecul Cazacilor în răscoala lui Ioan Vodă, spune că „în acea călătorie fură siliți a urmă o cale extraordinară prin Muntenia, Bulgaria, Sârbia și stâncile Balcanilor, din cauza foametei celei mari ce sfâșia Moldova în 1574 și 1575”¹⁸⁴. În același an Batori este ales de rege al Poloniei, după retragerea lui Henric de Anjou, trecând din Transilvania prin Moldova pentru a merge în noua lui domnie, găsi Moldova prefăcută în cea mai mare parte în întinse pustietăți și suferind de o așa lipsă, încât voevodul Petru crezută a-i face cel mai frumos dar, trimițându-i o pâne de secară”¹⁸⁵.

Petru Schiopul, fiind un domn străin pentru Moldova, trebuia să caute un sprijin în țară, pe care-l și găsi în elementul boieresc. Ureche nu lipsește a însemna despre el, ca un lucru de laudă, că „boierilor le eră ca un părinte, și la mare cinste îi ținea, și din sfatul lor nu ieșea”¹⁸⁶. Dimpotrivă, țărani căutară să respingă domnia lui Petru. Ei primiră cu lacrimi venirea lui în scaun, și chiar o parte din ei încercară să se împotrivescă cu puterea¹⁸⁷.

Această nenuțămire a poporului de rând cu domnia lui Petru Schiopul își găsește în curând răsufarea ei în o răscoală făcută de un pretendent *Nicoară Potcoavă*, frate de pe mamă cu Ioan Vodă cel Cumplit, acel Serpega cu nume armenesc de care ani pomenit mai sus. Acesta bazându-se pe Cazacii cu care fratele său stătuse în așa de bune relații, și pe poporul de rând care-l chemă, intră în Moldova și bătând pe Petru Vodă, îl alungă din scaun în 10 Noemvrie 1577, scăpând în Muntenia la fratele său Alexandru. Potcoavă, îndată aleargă la mijlocul cunoscut pentru a căpătă domnia dela Turci, sporirea tributului. Se vede că aceștia nu aveau încredere în fratele fostului lor dușman, căci trimițând în Moldova mai mulți pași din Silistria,

¹⁸⁴ Fragmente din Stricovski în *Arh. ist.*, II, pag. 6—9.

¹⁸⁵ Languet către ducele de Saxonia, 23 Martie 1576, în *Arh. ist.*, I, 2, p. 30. Un raport al lui Girolamo Lippomano către dogele din 1575, Hurm., *Doc.* III. 2, p. 375, descrie astfel Moldova: „Provincia che altre volte faceva 40 et 50 milia-cavalli e hora cosi ruinata de queste ultime guerre fatte a mesi passatti, che sten farebbe a farne 26 mila convenendosi in alcuni luoghi caminare otto et dieci-giornate come per deserti, dove prima era fertile et popolatissima”.

¹⁸⁶ Ureche în *Letopiseșe*, I, p. 197.

¹⁸⁷ Mai sus p. 127. Cf. un extract venețian din 12 Iulie 1574 în *Revista lui Tocilescu*, III, p. 179: „Moldovenii nu voiesc pe voevodul Petru”, ceea ce nu se poate raporta decât la poporul de jos.

Nicopoli, Vidin, și Bender, precum și oaste muntenească, bat și prind pe Potcoavă și-lucid¹⁸⁸.

Petru este reșezat în scaunul lui șovăitor iarăși cu ajutorul Turcilor. De abia însă se reurcase el și un alt pretendent, *Alexandru Potcoavă*, vine iarăși să-l alunge cu aceleași mijloace ca și fratele său, Cazacii și poporul de jos. Amurat al III-lea înștiințează pe regele Poloniei că „un frate al numitului tâlhar, alt tâlhar” ar fi venit cu ajutor din țara polonă ca să destitue pe supusul lui. Petru însă, alungat în Martie 1578, după o lună, în Aprilie este iarăși reintegrat de Turci, care prind pe Alexandru și-l înțapă¹⁸⁹. În August însă același an vine un al treilea frate al lui Nicoară și Alexandru, *Constantin Potcoavă*, care iarăși este alungat cu ajutor turcesc¹⁹⁰. De abia se mântuise Petru de cei trei frați Potcoavă și se scoală un alt pretendent, Petru, al doilea fiu al lui Lăpușeanu, pentru atacul căruia Mehmet-pașa se tângue cu multă amărăciune și muștrare regelui polon¹⁹¹. În sfârșit apare și Laski care cerea și el a se introduce în domnia Moldovei¹⁹².

După cum vedem претенденții plouau asupra Moldovei, și dacă ar fi să judecăm despre țară, după mulțimea celor ce năzuiau la a ei stăpânire, mai mândră nu s'ar pomeni pe lume.

¹⁸⁸ Asupra lui Potcoavă vezi un extract din 12 Decembrie 1577 în *Revista*. Tocilescu, III, p. 180, unde Potcoavă este numit „favorit al țarului Moscovei”, cu care și Ioan Vodă stătuse în legături (vezi un document din 1572 în *Acta zapadnoii Rosii*, Petersburg, 1848, vol. III). În 25 Noembrie 1577 Petru se tânguește Porței pentru năvălirea Cazacilor, dar scuză pe Batori, regele Poloniei, fiind că nu ar avea nici o putere asupra nobililor săi. (David Ungnad c. împăratul, 25 Noembrie 1577, Hurm., *Doc.*, III, p. 5). Prinșii din oastea lui Potcoavă spun că ei credeau că domnul lor ar fi venit cu învoirea împăratului, căci poporul de jos l'ar fi cerut. (David Ungnad c. împăratul, 30 Decembrie 1577, *ibidem*, p. 6). Un alt extract venețian din 27 Decembrie 1577 (*Revista*, Tocilescu, III, p. 180) spune că: „noul vovod era favorizat de popor și de țarul Moscovei”. Un al treilea din 7 Ianuarie 1578 arată că Potcoavă oferi o nouă sporire de tribut. Un al 4-lea din 15 Aprilie îl arată ca prins (*Revista*, Tocilescu, *ibidem*). Potcoavă este numit în latinește: „Podhova Ivoniae frater”. Vezi *annales rerum polonicarum*, anno 1577-78 ap. N. Iorga *Acte și Frag.*, I, p. 114. Știri din Lemberg 1578. *Ibidem*, p. 120. Petru Schiopul numește pe Potcoavă, *Crețu* și pe Alexandru Potcoavă fratele lui Crețiu. Nicolaescu, *Doc. slavo-rom.*, p. 272. Despre această lovire a Cazacilor se pomenește și în mai multe doc. interne. V. unul din 1588, Ghibănescu, *Surete și Izvoade*, IX, pag. 53.

¹⁸⁹ Amurat al III-lea către regele Poloniei, 10 Martie 1578, Hurm., *Documente*, III, p. 10. Comp. David Ungnad către împăratul din 14 Martie 1578, *ibid.*, p. 11, și 2, 4, 15 Aprilie 1578, *Ibidem*, p. 12.

¹⁹⁰ Mohamed pașa către regele Poloniei, 12 August 1578, *Ibidem.*, p. 27. Alta din 3 Sept. 1578, în care cere dela regele polon capul pretendentului Petru. *Ibidem*, p. 37. Răspunsul regelui către Mohamed pașa din 12 Sept. 1578. *Ibidem*, p. 37. Comp. Ureche, *Letopiseșe*, I, p. 200. Asupra lui Constantin vezi un doc. din 6 Martie 1579. Hurm., *Doc.*, I, *Supl.*, 2, p. 289.

¹⁹¹ Scrisoarea din 12 August 1578 *Ibidem*, III, p. 27. Asupra acestor năvăliri căzăcești, vezi multe amărunchimi în N. Iorga, introducerea la vol. XI Hurm. pag. XXXIV și urm.

¹⁹² Sultanul către regele Poloniei, 10 Sept. 1579, *Ibidem*, p. 47.

Și cu toate acestea ea fusese devastată tocmai prin aceste compețiri violente în chipul cel mai neauzit. Nu mai eră o țară vie și înfloritoare ca în vremile dinnainte. Peste frumoasa ei grădină trecuse un orcan pustietor.

Poarta însă văzând veșnicile nevoi pe care i le stârnea domnia lui Petru, îl mazilește și-l trimete în surgun la Alepo. În 25 Ianuarie 1580, Sinzendorff (reșidentul imperial din Constantinople, scrie împăratului: „Petru este depus de Turci pentru bisnicia lui, arestat și trimis la Alepo. Iși lasă copiii și femeia aici în speranță că va fi restabilit; a vrut să ofere sultanului prezenturi și bani”¹⁹³.

Iancu (Ioan al II-lea) Sasul, 1579–1592, fiul natural al lui Petru Rareș, cu Săsoaica din Brașov, femeia lui Weiss Iörg. Am văzut la domnia lui Rareș, cum Sasul aflând că este fiu de domn, consimți să fie exclus dela moștenirea părintelui său aparent, și plecă la Constantinople, spre a-și cercă norocul și a dobândi domnia¹⁹⁴. Aici el se însură cu o princesă de sânge împărătesc, Maria Paleologu, originară din insula Rodos, și se puse pe intrigi, pentru a răsturna pe Petru Schiopul. Doamna Kiajna, sora lui Iancu Sasul, văzând că fiul său, Petru Schiopul nu se mai putea menține în scaun, se hotărî să ajute fratelui ei natural la căpătarea domniei. Indată ce Sasul văzî pe Petru depus, chemă în grabă pe sora lui la Constantinople¹⁹⁵. Ea îi deschide credite la bancherii din Galata, și-l recomandă cu căldură sultanei validele care eră cum am văzut în cele mai bune relații cu doamna română. O depeșă a unui ambasador venețian din 10 Februarie 1580, adaugă, pe lângă dovezile de favoruri aduse mai sus, că sosind Kiajna în Constantinople, și „dorind să facă o vizită sultanei, ea îi trimise careta cu un chehaia al ei și mai mulți eunuci”¹⁹⁶. Astfel Iancu fî pus în poziție de a putea stărui pentru dobândirea tronului moldovan. Asupra modului cum el ajunsese domn, ne spune Sinzendorff, într’o interesantă depeșă din 17 Decemvrie 1579: „Noul domn rânduit de sultan în Moldova, numit Ioan, urmașul destituitului Petru, trece drept fiul unui Petru fost domn în Moldova (Rareș); cu toate acestea,

¹⁹³ Depunerea lui Petru trebuie să se fi întâmplat pe la sfârșitul lui 1579. Gabriel Cavazza raportează dogelui în 8 Decemvrie 1579 că „hieri parti il novo Vaiwoda di Bogdania per andar al suo governo”. Hurm., *Doc.*, IV, 2, p. 108.

¹⁹⁴ Vol. IV, p. 264. Comp. un document dela Iancu Sasul din 19 Iulie 1580 (*Arch. ist.*, I, 1, p. 127) în care vorbește de „părintele domniei mele răposatul Petru Voevod”.

¹⁹⁵ Gabriel Cavazza către dogele, 25 Ian. 1580, Hurm., *Doc.*, IV, 2, p. 109: „e stato chiamata la sorella del presente voivoda di Bogdania, che fu moglie di un Mirtola, voivoda di Vallachia et governo quella provincia alcuni anni in nome di un suo piccolo figliulo”.

¹⁹⁶ Gabriel Cavazza către dogele, 10 Februarie 1580. *Ibidem*: „et havendo inteso la moglie di sua Magnificenzia che il giorno sequente la doveva andar alla sua visita, le mando in contro un cocchio con la sua chiecaja et enunchi a levarla”

eu m'aș îndoi, și aș țineă mai curând pe Ioan drept un Neamț din Transilvania, decât drept un Român, căci vorbește limba germană mai bine decât toate celelalte. Acest Ioan se zice să fi dat Sultanului 80.000 de galbeni, 20.000 sultanei mume și marelui vizir Sinan pașa 50.000, afară de ceea ce va trebui să le dea pe an. Au plecat astăzi de aici cu comandantul care trebuie să-i introducă în domnie"¹⁹⁷. Aceste sume colosale, Iancu Vodă le împrumută de pe la aceia ce se îndeletniceau cu asemenea daraveri în Constantinopole, între altele dela unul *Bartolomeu Brutti*, personaj intrigant de origine albaneză¹⁹⁸, care însă îmbrățișase religia catolică, fusese întâiu în slujba Venetiei, apoi în aceea a Spaniei, și acum voiă să-și cerce norocul și în Moldova. El ajută mult lui Sasul, nu numai prin bani, dar și prin stăruință la dobândirea domniei, și este luat de Sasul cu el în Moldova, „numit general al cavaleriei și infanteriei sale, înzestrat cu veniturile unui port (al Galațului?) de o valoare de 3.000 de galbeni și cu moștenirea unui boier mare executat pentru trădare”. Mai târziu Brutti ajunge mare postelnic, cum îl numește Ureche¹⁹⁹. Vom vedea cum, rămânând el în țară, și în timpul domniei a doua a lui Petru Schiopul, contribuie mult la lățirea și întărirea Catolicismului în Moldova.

Creditorii lui Iancu Vodă trebuiau însă plătiți. Cum ajunge în țară el se pune pe jafuri și desbrăcări, care nu știm zău dacă a putut vreodată să mai fie întrecute în Moldova.

Așă, Ureche ne spune că Iancu Sasul „aveă nespūsă lăcomie de avere, pentru care pe mulți a omorât, și a izvodit obicei care n'a mai fost nici odinioară în toată țara, să iee a zecea din boi în toată țara”. Tot așă ne arată și ambasadorul imperial *Sinzendorff*, îndată după apucarea domniei de către Iancu Sasul, în 25 Ianuarie 1580, că : „noul domnitor al Moldovei a și început a-și tiraniză supușii cu neomenie, fără îndoială pentru a-și adună iarăși banii dăruiți pe aici, și pe care i-a împrumutat spre ajungerea domniei”²⁰⁰. Și apoi domnul trebuia, să mai cheltuiască mereu pentru menținerea lui în scaun. Așă în 17 Martie același an, găsim pe Sasul trimițând la Constantinopole 150 de cai „foarte buni pentru călătorie” vizirului Sinan

¹⁹⁷ Sinzendorff către împăratul, 7 Decembrie 1759, Hurm., *Doc.*, III, p. 24. Același lucru îl rapoartă și de Germigny către Caterina de Medicis, 8 Decembrie 1579, *Supl.*, I, p. 50.

¹⁹⁸ Arhiepiscopul de Lemberg Solikowski către papa Sixt al V-lea, 14 Decembrie 1588. Hurm., *Doc.*, III, p. 119 : „Bartolomeus Brutti Albanus”.

¹⁹⁹ De Germigny către Henric al III-lea, 2 Iunie 1580. *Supl.* I, p. 51. Comp. Ureche, *Letopisețe*, I, p. 201.

²⁰⁰ Ureche în *Letopisețe*, I, p. 201. Sinzendorff către împăratul, 25 Ianuarie 1580, în Hurm., *Doc.*, III, p. 25 : „Der neue hinein in die Moldau geschickte sol beradht waidlich mit seinen armen Undersassen tyrannisieren, one Zweifel damit er das Gelt wider zusammen kracze wasz er alhier verschenkt und zur Erlangung der Waydaschafft ausgeborgt”.

paşa²⁰¹. Cât de mari trebuie să fi fost jafurile Sasului în Moldova, se vede de pe însemnata avere pe care o duce cu el din țară, la ieșirea lui din domnie, după mai puțin de trei ani de ocârmuire, și cu toate însemnatele lui cheltueli; anume o sută de cară; din aceste patruzeci cu bani, pe cât adunase și contemporanul său Petru Cercel în Muntenia, în o domnie atât de scurtă²⁰².

Se pare însă că atotputernicia Kiajnei se stricase cu Sasul după suirea lui în scaun, probabil din pricina daraverilor bănești avute cu el la procurarea domniei. Un raport al ambasadorului german ne spune că Sasul era în relații dușmănești cu Mihnea al Munteniei, care domnea acolo sub epitropia bunicăi sale, care dușmănie nu se poate referi la copilul Mihnea, ci numai la făcătoarea și desfăcătoarea domniilor române, bătrâna și puternica Kiajna²⁰³. De îndată ce el pierduse sprijinul aceleia ce-l înălțase, în scaunul Moldovei, zilele domniei lui îi erau numărate. Știind el aceasta, și temându-se a se duce, la caz de mazilire, în părțile turcești, el intră în corespondență cu colonelul german *Rueber* din Transilvania, și-și cumpără moșii în comitatul de Zips, și anume castelul Kesmark, unde el transportă o parte din comorile sale. Turcii aflând de aceste pasuri ale lui Sasul, și temându-se ca „să nu umple Moldova pe neașteptate cu Germani, care apoi ar fi greu de alungat de aici”²⁰⁴, se hotărăsc a da ascultare Kiajnei, și a mazili pe Iancu, spre a-l înlocui iarăși cu fiul ei, Petru Schiopul.

Catastrofa care aruncă pe Sasul de pe tron în surgun și mormânt, fu grăbită încă și prin un eveniment lăuntric, anume o răscoală a boierilor care nu mai puteau suferi jafurile lui. În fruntea mișcării se pun boierii Lăpușneni, care ridicându-se împotriva Sasului, își aleseră de domn pe unul Ioan Lungul. Sasul însă trimise asupra lor pe Bucium vornicul cel mare și pe Brutti postelnicul, care izbutiră a răzbi rezmerița la *Balota*. Văzând boierii că nu iese la nici un capăt cu sâlnicia, apucară pe o cale mult mai sigură care răsturnase de atâtea ori domniile în ambele țări, anume aceea a pribegirei.

Din acești boieri se înseamnă cu deosebire familia Movi-leștilor și anume vlădica Gheorghe, Vornicul Ieremia, Simion

²⁰¹ Cavazza către dogele, 17 Martie 1580. *Ibidem*, IV, 2, p. 110.

²⁰² Preuner către împăratul, 29 Sept. 1582, *ibidem*, III, p. 81—82: „Das Iancula Wayvoda Moldaviae gewiss mit Weib und Kind sampt allem dem wasz er in Gelt und Gelts wehrt mit sich auf hundert Gutschy darunter die vierzig allein mit Geldt geladen sein sollen, seinen Weg nach Polen genommen”. Mai sus, p. 40.

²⁰³ Preuner către împăratul 31 Martie 1582. Hurm. *Doc.*, III, p. 72: „als von dem Michne Valachen, der dem Iancola sonsten feindt ist”.

²⁰⁴ Raportul ambasadorului polon Dzerzek către sultanul, 15 Ian. 1582, *Ibidem*, III, p. 71: „ne ab improvisio Moldaviam Germanis impleat, quous deinde ejicere difficile erit”. Comp. Preuner către împăratul, 11 Noemvrie 1581, *Ibidem*, III, p. 67.

pârcălabul și Balica Hatmanul. Inșălând pe domn că vor să sfințească mănăstirea Sucevița, trecură cu toții în Țara Leșească; alți boieri apucară către Muntenia, iar câțiva din ei merseră la Constantinopole, aducând jalbă la împărăție de răsipa țării²⁰⁵. Turcii care se prefăceau totdeauna a ascultă cu interes asemenea tânguiri, și fățureau o milostivire care trebuia să le aducă iarăși groase foloase și bacșisuri, se hotărîră a da ființă gândului trezit în ei prin uneltirile Kiajnei și purtarea îndoioasă a lui Iancu, trimițând un capigiu în Moldova, care să-l prindă și să-l aducă viu sau mort la Constantinopole.

Sasul vroia să scape în Ungaria, unde cum am văzut își pregătise adăpostul încă din timp. Se temeă însă de țărani, ca să nu-l prindă și să răzbune acuma, în căderea lui, neomenoasele jafuri făptuite de el în timpul domniei. El apucă deci prin Polonia, pentru a ieși la Kaschau; este însă prins și dus la Lemberg, unde, după ce i se iau toate avuțiile, i se taie capul, în luna Iunie 1582²⁰⁶. Papa necunoscând moartea acestui domn care, deși protestant, proteguise Catolicismul în Moldova, intervine în Februarie 1583, prin o scrisoare către regele Franței în favoarea lui, ca să stăruiască la Turci a i se da înapoi domnia țării Moldovei²⁰⁷. Soția lui Sasul, Maria Paleologu, rămase în Polonia, dobândind iertarea și mai apoi protegurea regelui. Ea se apucă de negoț, cumpărând mărfuri din Turcia, spre a le vinde în Lemberg²⁰⁸.

Petru Vodă Schiopul a doua oară, 1582—1591. — Cu ce preț dobândise Petru Schiopul iertarea sultanului și reintronarea sa în țara Moldovei? „Nu numai că sporise iarăși tributul cu 10.000 de galbeni, și se îndatorise a plăti toate datoriile lui Iancu Vodă; dar apoi pe lângă darurile în bani sultanului și mamei lui, s'a mai obligat către Sinan pașa și către preceptorul sultanului, prin sprijinul cărora mai cu osebire ajunsese la domnie,

²⁰⁵ Ureche în *Letopisele*, I, p. 201—202, Preuner către împăratul, 29 August 1582. Hurm., *Doc.*, III, p. 78: „Dem Iancula soll sein übel verhalten, sonderlich die grosse Tyranej und unerhörte crudelitet, so er mit den armen underthanen deren ain grosse anzahl mit Klagen alherkomen getrieben, in ungnaden und umb das Regiment geprecht haben”.

²⁰⁶ Regele Poloniei către sultanul, 18 Iunie 1582 și raportul lui Preuner către împăratul, 23 Iunie, 1582, *Ibidem*, p. 73. Alt raport al lui Preuner din 12 Octomvrie 1582, *Ibid.*, p. 83. Mai vezi și un raport al lui Girolamo Lippomano către dogele din 12 Ianuarie 1583 în care se spune că Sasul fusese decapitat, *Ibidem*, III, 2, p. 16. Ordinul motivat al lui St. Batori regele Poloniei pentru decapitarea lui Sasul, 20 Sept. 1582. N. Iorga, *Relațiile cu Lembergul*, p. 54—56. Cercetarea averilor lui se face după arătarea „graecae atque walachicae nationis homines”, *Ibidem*, p. 57.

²⁰⁷ Papa Grigore al XIII-lea, către regele Franței, 9 Februarie 1583. Hurm., *Doc.*, III, 2, p. 17: „catholicamque religionem opera dilecti filij Iani viri nobilissimi in ea constituendam pertinet”.

²⁰⁸ N. Iorga, *Relațiile cu Lembergul*, p. 64, 66.

a le plăti până în termen de un an, o sumă însemnată de bani, după cum se spune până la o sută de mii de galbeni; de unde se vede, adaugă rezidentul, că și Petru ca și Iancu va fi silit, neajungându-i veniturile obișnuite, a recurge la apăsări și la tiranie”²⁰⁹. Aiurea, mai adaugă același rezident, că „Petru înainte de plecare, a împărțit până la 80.000 de coroane, din care o mare parte împrumutată pe un procent neuzit, încât mulți cred că chiar dacă ar rămâne în liniștită stăpânire a țării timp de câțiva ani, încă nu ar putea plăti o asemenea sumă”²¹⁰.

Bartolomeu Brutti, pe care l’am aflat ajutând lui Sasul la întronare, cu mlădierea cea cunoscută oamenilor de felul său, ai căror țintă este de a parveni cu orice preț, se leapădă de Iancu Sasul, cu toate favorurile cu care acesta îl încărcase, de îndată ce vede că steaua lui începuse a se clătina pe cer, și trece în partea noului luceafăr ce acuma răsărea pe orizontul Moldovei. El sprijină cu punga și influența lui pe Petru Schiopul la dobândirea cea nouă a domniei, și se menține astfel în aceeași poziție precumpănitoare și atotputernică, de care se bucurase în timpul fostului domn. Sub Petru Schiopul îl vedem subsemnând într’un act din 5 Septembrie 1587, „mare camerar (clucer) al Moldovei, și căpitan de Lăpușna”²¹¹.

Acest Brutti își dădă silințele cele mai mari spre a întări și lăți Catolicismul în Moldova, plan urmărit pe atunci într’un stil de tot mare și care țintează la catolicizarea întregului Răsărit²¹². Biserica catolică de aici, neîngrijită de un bun răstimp, de arhipăstorul din Roma, dăduse foarte îndărăt din ceea ce era în vremurile vechi. Sașii și Ungurii aflători în Moldova, la început erau de ritul catolic; „însă de pe timpul lui Luther și mai ales de sub domnia lui Iacob Heraclide Despotul, alungându-se preoții, se introdusese miniștri luterani”²¹³. Brutti întreprinse deci curățirea parohiilor catolice de eretici, fiind sprijinit, în această lucrare de domnul Moldovei care avea interes a se pune bine cu Polonia și a căută pentru scaunul său și dobândirea plecării Papei către el, căci știa că Sf. părinte stăruise la regele Franței pentru restabilirea Sasului. Brutti cere dela arhiepiscopul din Polonia, de la nunciul papal din acea țară și în sfârșit dela însuși papa, ca să-i trimită mai mulți preoți catolici, mai ales dintre Iezuiți, cunoscători de limba germană și ungurească,

²⁰⁹ Preuner către împăratul, 29 August 1582, Hurm., *Doc.*, III, p. 78.

²¹⁰ Alt raport din 15 Sept. 1582, *Ibidem*, III, p. 80.

²¹¹ Brutti către nunciul papal din Polonia, 5 Sept. 1587, *ibidem*, III, p. 96 : „gran camerier de Moldavia et capitano di Lapusna”.

²¹² Asupra acestui plan vezi N. Iorga, *Nichifor Dascălul* în *An. Acad. rom.* II, tom. XXVII, 1905, p. 14 (7).

²¹³ Arhiepiscopul Lembergului Solikowski către cardinalul Montealto, 9 Aprilie 1589, *ibidem*, III, p. 122. Papa răspunde lui Petru în 20 Maiu 1588, *Ibidem*, III, 2, p. 384.

asigurând pe papă că vor primi cea mai bună tratare în Moldova, a cărui principe este foarte bine dispus pentru cauza catolică; că domnul le va da „orașul Cotnari, împoporat de Sași și de Unguri, care are trei frumoase și vechi biserici catolice, și posedă un venit dela 4 500 de galbeni; că se va putea întemeia aici un seminar spre creșterea copiilor catolici”²¹⁴. „Vechea episcopie a Bacăului fu iarăși întocmită, și principele îi dăruie un sat din apropiere locuit de Unguri catolici, numit *Trebes* (Troțuș?), cuprinzător de vre-o cincizeci de case, cu două vii și două mori, unde părinții vor putea stă îndemânatec și sluji lui Dumnezeu”²¹⁵. Pe lângă aceste favoruri și îngrijire date bisericii catolice, Petru Schiopul se arată foarte supus și respectuos către bulele papale. După ce le citea, se scula în picioare, le sărută și apoi le ducea la fruntea lui, ceea ce după obiceiul turcesc însemnă că-și pune capul la mijloc pentru îndeplinirea lor²¹⁶. Văzându-l Catolicii așa de bine dispus pentru ei, cu toții îi fac laudele cele mai mari; numai cât nu prea găsind ce să înnalțe în el, îi fac un merit din aceea că a avut de predecesor pe Ștefan cel Mare, „care ar fi bătut pe Turci, și ar fi supus armelor sale pe Poloni și pe Unguri”²¹⁷. Mintea Catolicilor se înfierbântase foarte la vederea plecării lui Petru către interesele lor. Ei se gândiră în curând mai departe, nu numai la depărtarea ereziei dintre Sași și Unguri, vechi închinători ai bisericii lor, ci la câștigarea chiar a poporului moldovenesc către ritul lor. Un raport adresat nunciului papal din Polonia conține asupra acestor împrejurări niște amărunțimi foarte interesante. Autorul sfătuiește pe papa să iee la inimă întoarcerea Moldovei la Catolicism; căci principele „mai înainte schismatic, a primit cu bună voință pe preoții trimiși de Sanctitatea Sa, fără ca să întâmpine vre-o împotrivire din partea clericilor sau a boierilor; că le-a trădat bisericile catolice din țară, după ce a izgonit din poporeniilor lor pe toți ereticii, nevroind să mai sufere pe nici unul din ei. Principele este foarte dispus la ascultare către Sanctitatea Sa, și apără cu multă căldură primatul Sfântului Petru și a urmașilor săi, și nu numai principele arată asemenea plecări, ci și mitropolitul și vlădicii săi. Mitropolitul nici este, nici vrea să fie supus patriarhului de Constantinople, din cauza căderii acestuia sub Turci și a uriciosului trafic ce se

²¹⁴ Brutti către nunciul papal din Polonia, 5 Septembrie 1589, Hurm. III, p. 96: „potendo far un seminario et educar gli filioli de questi catolici”. Vezi și reproducerea relațiilor lui Rafael Skrznecki pentru silinșile lui Brutti de a lăși Catolicismul în Moldova, 1588. *Arh. ist.*, I, 1, p. 174.

²¹⁵ Brutti către Hanibal de Capua, 11 Ianuarie 1588, Hurm., *Doc.*, III, p. 100.

²¹⁶ *Ibidem*.

²¹⁷ Solikovski către papa Sixt al V-lea, 26 Februarie 1588, *Ibidem*, p. 103: „cuius (Petri) olim antecessor Stephanus et Turca divieto, et Poloniae ac Ungariae regibus superatis, triumphum egerat Valachiac”.

face cu acel scaun. De această ocazie pe care o dă principele trebuie tras folos, și aduse sau reîntoarse acele ginți către credința apostolică”. Ajunsă până aici înflăcărata închipuire a autorului memoriului nu se oprește numai la întoarcerea Moldovei, ci întrevede și pe acea a Valahiei inferioare (Munteniei), a cărui principe este nepotul de frate al lui Petru, domnitorul Moldovei, născut din o mamă catolică, care domn al Munteniei este mai avut și mai puternic decât însuși Petru, și este lăudat atât pentru alte virtuți cât și mai ales pentru plecarea lui către religia catolică. Se mai poate spera și întoarcerea Rușilor care împărtășesc aceeași lege cu Moldovenii, ca să nu mai vorbesc de Transilvania cea vecină, ce nu va putea rămânea nemișcată prin asemenea exemple. Pentru a îndrumă această întoarcere, nici nu este măcar nevoie de mulți bani, ci de 1000 sau 1200 de scuzi pe an, pentru a înființa în Moldova un seminarium pe timpul de 15 sau 20 de ani, spre învățătura tinerilor și a preoților care să slujească în bisericile catolice, și spre a atrage pe Moldovenii la studiul literilor și la ascultarea către scaunul apostolic. După trecerea timpului însă, când vor fi venit la această ascultare, va trebui mântănit pe însuși principele, apoi boierii, curtea și militarii în dreapta credință și ascultarea de scaunul apostolic, prin predicarea cuvântului lui Dumnezeu în limba moldovenească”. Mai adaugă încă autorul că „de și principele ar fi dispus a da acest ajutor din banii lui, nu poate să o facă, fiind foarte strâmtorat prin marele tribut ce-l plătește Turcilor, și care se urcă împreună cu darurile extraordinare la 200.000 de galbeni ungurești pe an; apoi prin nevoia ce o are de a întreține totdeauna până la 5000 de lefegii, spre paza sa proprie. În sfârșit mai plătește și grele camete de care totuși a început a se mântui”²¹⁸.

Acest prețios document arată mijloacele pe care în totdeauna bisericile apusene le-au pus în lucrare pentru a întoarce pe schismatici, și anume pe Români, la credința împărtășită de ele. Înființarea de școli a preocupat totdeauna în primul rând pe propagatorii acelor religii. Așa pe timpul lui Iacob Eraclid Despotul, așa și acuma în proiectele croite pe vremile lui Petru Schiopul. Așa în Transilvania când au voit să întoarcă pe Români fie la bisericile reformate, luterană sau calvină, fie la biserica romană, pe timpul unirei cu ea.

Arătarea cuprinsă în memoriul reprodus, că nu numai principele eră plecat către Catolicism, ci însuși mitropolitul și episcopii, de și ne poate părea stranie și neașteptată, este cu toate acestea conformă cu adevărul. În 15 Octomvrie 1588 găsim o scrisoare a lui Gh. Movilă, mitropolitului Moldovei, către papa Sixt al V-lea, în care îi arată toată silința ce și-a pus-o

²¹⁸ Memoriu adresat nunciului papal din Polonia, 1588, *Ibidem* III, p. 120.

„alătura cu Brutti, pentru a curăți de eretici biserica romană din Moldova; cere iertare pentru că nu poate merge chiar atunci spre a sărută picioarele prea sfântului părinte, dar fi făgăduiește că o va face numai decât, de îndată ce timpurile vor învoi-o”²¹⁹. În scrisoarea de recomandare a mitropolitului pentru solii săi, Ieremia Movilă și Bartolomeu Brutti, către nunciul papal din Polonia, arhiepiscopul Moldovei este încă și mai lămurit. El spune reprezentantului scaunului apostolic „ca să-l recomande către Sanctitatea Sa ca pe cel mai ascultător fiu al bisericii catolice”²²⁰.

Această plecare a mitropolitului chiar sub autoritatea bisericii catolice se explică numai prin relațiile cele strânse dintre Movești și Petre Schiopul, care aduseseră, prin pribegirea lor, pe domnul muntean în scaunul Moldovei. Totuși este sigur că numai clerul superior și boierii dregători aprobau această politică a domnului, atât de favorabilă bisericii catolice, căci numai atari elemente puteau să jertfească interesul religios aceluia politic. Poporul în deobște și clerul de jos va fi privit cu ochi răi aplecarea cercurilor conducătoare către credința streină. Dar boierii și clerul lor superior, compus iarăși îndeobște tot din odrasle boierești, nu doară din convingere religioasă se alipiseră către Catolicism. Amintim cu câtă înverșunare combătuseră ei pe Iacob Eraclide Despotul, pretextând că ar primejdi credința străbună. Pe Ioan Vodă cel Cumplit îl învinuiau iarăși cu mare amărăciune că și ar fi bătut joc de lege, însurându-se în postul mare. Oare cum se face, de acuma în Petru Schiopul ei nu mai vedeau nici o prăpastie, când Catolicismul lucră din răspuțeri tocmai la surparea credinței celei vechi? Răspunsul este tot atât de ușor de dat, pe cât el este de înjositor pentru caracterul elementelor de care e vorba. Eraclide Despotul și Ioan Vodă nu cultivau pe boieri; de aceea ei le descopereau toate neajunsurile. Petru Schiopul se închină la ei; de aceea ei erau gata a-și lepăda și credință și lege, a se închină chiar și lui Antichrist, numai fiindcă interesele lor individuale erau ocrotite! Așa a fost majoritatea, imensa majoritate a boierilor români din toate timpurile!

Petru Schiopul, deși se puneă bine cu Catolicii, nu lăsă în părăsire cultivarea stăpânilor săi, Turcii. La circumcizia fiului sulta nului Mohamed în 1586, Petru trimise acestuia un dar con-

²¹⁹ Mitropolitul Gh. Movilă către Papa Sixt al V-lea, 15 Octomvrie 1588, *Ibidem*, p. 111.

²²⁰ Mitropolitul Gh. Movilă către nunciul papal din Polonia, 15 Octomvrie 1588, *Ibidem*, III, p. 113: „Rogo itaque R-mam celsitudinem vestram ut per litteras suas me Suae Sanctitati commendet, ut Sua Sanctitas me dehinc pro obedientissimo filio sanctae ecclesiae catholicae habeat et agnoscat”. Papa răspunde mitropolitului și episcopului Romanului Grigorie în 5 Aprilie 1590. Lăudând râvna lor pentru biserica romană, *Ibidem*, III, 2. p. 385.

stând din 6 cupe de argint împodobite cu figuri, 9 felegiane, 9 cești, 3 cane de smalt și un lighian de argint, toate frumos și bogat lucrate. Petru hrănea niște planuri cu totul mari pe care voia să le realizeze cu ajutorul Turcilor. El gândea anume să se urce în locul lui Ștefan Batori, mort în Decembrie 1586, pe scaunul Poloniei. El făgăduise anume 60 de povere de aspri beglerbegului Greciei și 40 marelui vizir, precum și un tribut însemnător anual din Polonia, dacă sultanul i-ar procura tronul acelui regat. Mai făgăduia Petru să poarte și toate cheltuelile războiului ce ar fi de trebuință a se face pentru întronarea lui. Turcii, tot așa de buni politici ca și domnul Moldovei, intraseră în vederile lui Petru, și se hotărâseră a încheia pacea cu Persia, spre a avea mâinile libere către Polonia²²¹. Este în firea sufletelor mici de a-și hrăni iluziile cu planuri mari, fără a se gândi măcar la mijloacele lor de realizare. Polonia, deși redusă și ea aproape în vasalitatea Impărăției Otomane, totuși păstrase încă în mâinile ei hotărârea destinului sale, și nu se putea cumpăra tronul ei, numai la Constantinopol, nici chiar prin aur cântărit cu povara precum se cumpărau și se precupețiau acele ale țărilor române. Candidatura lui Petru Schiopul, nesuținută absolut de nimene în dieta Poloniei, trebuia să rămână un simplu vis ce străbătuse un moment prin creerii domnului moldovan, și de care se molipsise o clipă și acei bolnavi de lăcomie ai nesățioșilor Turci. Aceștia trebuiau să se mulțamească a primi pe Sigismund de Svedia ca urmaș al devotatului lor supus, Ștefan Batori.

Mulțamită politicii sale de slugărie în afară față cu Turcii și cu Polonia, și de toleranță a tuturor abuzurilor comise de cei mari în contra celor mici în lăuntru, față cu boierii, Petru Schiopul izbuti a se mântui în tron un timp neobișnuit de lung, pentru acele vremuri de schimbări prăpăstuite; șapte ani și jumătate. De aceea să se observe laudele cele nesfârșite pe care boierul cronicar Ureche le face despre meritele acestui domn. Mai întâi arată că, la venirea lui în domnie, toți boierii îl așteptau cu dragoste, și nu fără cuvânt, căci cei pribegiți în alte țări de răul lui Iancu Sasul îndată fură iarăși miluiți cu boieriiile lor; că el „eră un domn cum se cade, cu de toate podoabele câte trebuie unui om de cinste; că eră boierilor ca un părinte și la mare cinste îi ținea, și din sfatul lor nu ieșea; țării eră apărare; pre săraci milostiv; mănăstirile miluia și cu vecinii de prin prejur bine viețuia; judecată cu blândeță și fără fățarie făcea. Eră domn blând ca o matcă fără ac”²²².

Tot atât de puțin ca și boierii, se arătase Petru Schiopul atât de dispus în favoarea Catolicilor, din convingere religioasă. O făcuse numai din interes politic, voind să-și câștige sprijinul

²²¹ Un confident secret către Eyzing, 6 Februarie 1587, *Ibidem*, III, p. 94.

²²² Ureche în *Letopisete*, 1, p. 204—205.

Poloniei în o eventuală cădere în disgrația Turcilor. De îndată însă ce el văzută că s'a prea înaintat în această direcție, și că tocmai ea poate să-i pricinuiască căderea, el își răcește focul său pentru cauza catolică, și întorcându-se tocmai atunci patriarhul Ieremia din Rusia către Țarigrad prin Moldova, îl primește prea bine, iar mitropolitul Gh. Movilă, urmând și el inspirațiilor domnului, subscrie împreună cu alți arhieri ortodoksi, hotărârea pentru înființarea unei patriarhii în Rusia (1590)²²³.

Părăsirea sprijinului Catolicismului din partea lui Petru Schiopul, avu însă efectul de a arunca pe dușmanii săi în acea parte, și de a-i creea în țară chiar un competitor în persoana lui Ștefan Voevod, fiul lui Alexandru Voevod, probabil Potcoavă. În fruntea acestei partide dușmane aflăm pe mitropolitul Atanasie, urmașul lui Gheorghe Movilă în scaunul arhipăstoresc, și pe Grigorie episcopul de Roman, care trimite în 15 Iunie 1589 o scrisoare către papa Sixt al V-lea, în care i se tânguesc „cu amărăciune” despre apăsările și sălnicile pe care le suferă țara Moldovei de la necurații Turci, care le-au impus ca domn pe un venetic străin care ține pe lângă el oameni răi: Turci, Greci, Unguri și Munteni, apăsând țara și locuitorii ei cu felurite nedreptăți. De aceea trimite ei pe acel fiu de domn (Ștefan al lui Alexandru) cu acești fii de boieri ca să roage pe papa, a ordona regelui Poloniei, să-i scape de sub jugul neomenos sub care stau încuibați, făgăduind papei la caz de izbândă 50.000 de galbeni²²⁴. După cât se vede însă jăluitoarii însărcinaseră pe trimișii lor de a făgădui papei oral și unirea bisericii moldovenești cu cea catolică, făgăduință ce nu voia să o pună în scrisoarea lor, spre a nu-i da o prea mare tărie, având fără îndoială în gând a nu se ținea de ea. Așa în răspunsul papei la scrisoarea raportată, Sixt al V-lea îi sfătuiește de a „stăruii în hotărârea lor, de a nu se depărta de sfânta biserică catolică romană, și a păstra această credință statornic și nestrămutat”. Le spune tot odată că a cerut atât regelui Poloniei cât și împăratului roman, arhiducelui Ernest, cardinalului polon Andrei Batori și cancelarului aceleiași țări, Ioan Zamoischi, ca să ajute Moldovei a-și ajunge împlinirea dorințelor²²⁵.

Ce se făcuse cu marea prietenie dintre Catolici și Petru Vodă Schiopul? Ei cu papa în frunte, care până acuma duse

²²³ Istoria patriarhiei de patriarhul Dosoteiu în Melchisedek, *Relațiuni istorice despre țările române din epoca de la finea veacului al XVI-lea și începutul celui al XVII-lea*, București, 1881, p. 17.

²²⁴ Ștefan Vodă, mitropolitul Sucevei Atanasie și episcopul Romanului Grigorie către papa Sixt al V-lea, 15 Iunie 1589. Hurm., *Doc.*, III, p. 125.

²²⁵ Sixt al V-lea, către mitropolitul Atanasie și episcopul Grigorie, 5 Aprilie 1590, *ibidem*, III, p. 136. Tot acolo la pag. 135, 138 și 139 se află câteva din scrisorile papei în interesul lui Ștefan Vodă. Ală scrisoare a papei către împăratul Rudolf al II-lea, *ibidem*, III, 2, p. 25.

cu domnul Moldovei niște relații atât de prietenoase, să'l părăsească deodată în favoarea unui pretendent? Schimbarea va deveni înțeleasă dacă luăm în considerație, că Petru Schiopul păstrase neatins legăturile sale cu Turcii, pe când noul pretendent voia să le rupă; că acesta făgăduia chiar unirea bisericei române cu cea catolică, pe când Petru mărginise lucrarea lui numai la favorarea cultului ei; și în sfârșit, lucru tot atât de cumpenitor și pe malurile Tibrului ca și pe acele ale Bosforului, și în conclavul lui sfântul Petru ca și în serailiul sultanului, Ștefan Vodă făgăduia papei la caz de izbândă 50.000 de galbeni, pe când Petru Vodă refuzase de a da ajutorul cel mic de una singură mie, cerut de Catolici, pentru întemeierea seminarului lor dela Cotnari!

Odată însă cu acest pretendent, Ștefan fiul lui Alexandru, se mai ivește încă un altul, căruia Pezzen, ambasadorul imperial, îi dă numele de *Despot*.

Acesta ceruse intervenirea împăratului german în favoarea lui. Rezidentul observă împăratului că nu toți cei ce se pretind fii de domn ar avea această însușire, și ca să nu se grăbească a ajuta pe un om ce poate nu o merită în nici o privire ²²⁶.

Chiar îndatoririle luate de Petru Schiopul asupra lui la suirea sa pe tronul Moldovei, fuseseră apreciate de contemporani ca peste puțină de îndeplinit, când deodată Turcii înțeșiți prin stăruințele celui Despot care le făgăduia sume fabuloase pentru dobândirea Moldovei ²²⁷, cer lui Petru încă o sporire de tribut. Petru Vodă nu putea să se îndatorească la adăugirea dărei regulate, întru cât avea nevoie de toate mijloacele sale, spre a împărți bacșișurile trebuitoare apărării poziției sale contra concurenților ce se iveau. În 1588 îl găsim aprovizionându-se cu postavuri dela Evreul Celibi pentru suma îndestul de însemnată de 150.000 de aspri. Tot pe atunci se vede și un alt evreu, David, fiul lui Rabi Abraam care declară că a fost plătit de suma cu care împrumutase pe Petru și pentru care i se amanetase mai multe proprietăți ²²⁸. Mai întâlnim pe atunci și alte șinaturi către Greci și Turci tot de acest fel. În 1589 el trimite pe Brutti încărcat cu bani la Constantinopole spre a combate pe candidatul cel nou ²²⁹. De abia însă fusese înlăturat Despot, când un alt pretendent se ivește, în persoana însuși al capu-chihaei domnului Moldovei, care oferea o jumătate de milion în aur pentru domnia țării ²³⁰. Nu se știe cum va fi înlăturat Petru Schiopul acest nou pericol, când iată că un altul răsare în dosul lui. În

²²⁶ Pezzen către arhiducele Ernest, 14 Ianuarie 1590, *Ibidem*, III, p. 130.

²²⁷ Lorenzo Bernardo către dogele, 27 Iunie 1587, *Ibidem*, IV, 2, p. 133.

²²⁸ N. Iorga, *Doc. noue relative la Petru Schiopul* în *An. Acad. rom.*, II, tom. XVIII 1898, p. 437 și 451.

²²⁹ Giovanni Moro către dogele, 25 Maiu 1589, *Hurm.*, IV, 2, p. 139.

²³⁰ Hieronimo Lippomano către dogele, 27 Octombrie 1590, IV, 2, p. 153.

Martie 1591 Mihnea Vodă fiind mazilit din Muntenia, și înlocuit cu Ștefan Surdul, el caută să dobândească domnia Moldovei²³¹. Nouă spaimă pentru Petru Vodă, noi goane pe la Constantinopole și noi cheltueli! Nu trecu însă nici o lună și altă spaimă se abate asupra lui Petru Vodă; un alt pretendent Lazăr, probabil vre-o odraslă din nesfârșitele Potcoave ce se năpustiseră de atâtea ori asupra Moldovei, năvălește în Moldova cu oștiri rusești și căzăcești. Și de acesta însă scapă domnul moldovan²³².

Poziția devenise peste putință de susținut, săpat și atacat fiind din toate părțile, și supt de Turci până la sânge! Prin luna lui August 1591 Petru Vodă se ridică cu familia lui și cu ce avea mai de preț, și fuge în Germania. Ureche, apologistul lui Petru, atribue această fugă a lui, refuzului său de a mai urcă încă odată tributul țării, nevoind zice cronicarul, să iee asupra-și blestemul ei. Ne vine greu a crede o asemenea mărinimie din partea lui Schiopul, el care se urcase pentru prima oară în tronul Moldovei tocmai prin o sporire de tribut, și care nu încetase în tot timpul domniei sale a întrece prin oferte pe toți competitorii săi; el în sfârșit, fiul doamnei Kiajnei, vestita expertă în materie de cum-părări de domnie. Apoi cum s'ar împacă această mărinimoasă purtare, cu stăruințele sale la împăratul german, la Poloni și la papa de a-i mijloce iarăși și anume prin Turci, *deci prin bani*, reîntoarcerea în scaunul Moldovei²³³? Mai curând este de admis că neconținutele săpări ale tronului său prin numeroșii pretendenți să nu-i fi inspirat credința că Turcii nu-l mai vreau, și să nu se fi temut ca într'o zi să fie dus la Constantinopole, unde putea să piardă, nu numai tronul, dar încă ceva la care ținea mai mult, viața lui. Petru Schiopul, după ce rătăcește în zadar pe la mai multe curți europene, se oprește la Innsbruck, de unde face o ultimă încercare prin mijlocirea Cantacuzeniștilor; dar moare de boală și de bătrânețe după anul 1593²³⁴.

²³¹ Hieronimo Lippomano către dogele, 16 Martie 1591, Hurm., *Doc.*, IV, 2, p. 155. Ștefan înă chiar titlul de domn al Moldovei și împrumută 97.300 de aspri de la Aidin pașa pentru a-și plăti domnia.

²³² Stanislau Golski către Petru Vodă 12 Maiu 1591, Hurm., *Doc.*, III, p. 149. Ureche în *Letopiseșe*, I, p. 204. Năvala lui Lazăr amintită într'un doc. din 1589 prin care se dă „slugei noastre Șeptelici armașul, un loc pustiu Fântâna Caplena pentru că a slujit cu credință când s'a fost ridicat un tâlhar din țara Landiască(?) și a venit cu acei tâlhari Cazaci asupra domniei mele și am răpnis pe acel tâlhar”. Ghibănescu, *Ispisoace și Zapise*, I, 1, p. 177.

²³³ Vezi stăruințele sale în mai multe rapoarte ale ambasadorilor puterilor străine din anii 1591, 1592 și 1593, în Hurm., *Doc.*, III, p. 152, 155, 158, 159, 162, 163, 166, 167, 169, 170, 171, și 176 și IV, 2, p. 156. Mai vezi o cerere de milă și îndurare de o desgustătoare înjosire în care Petre Schiopul numește pe regele polon, *lată*, iar pe dânsul se califică de *orfan* în Hurm., *Doc. Supl.*, II, 1, pag. 327.

²³⁴ Thomaso Contarini către dogele, 8 Octomvrie 1593, Hurm., *Doc.*, III, 2, p. 33: „Si ritrova presso l'altezza dell' Archiduca in Inspruch il principe Pietro di Valachia, et essendo vecchio et indisposto, cu un solo figliudo di tenera eta”. Asupra intervenirei acestuia vezi Vol. VI, §. *Cantacuzeniști*.

Emanoil Aron, 1591—1593. — Domnia Moldovei rămânând vacantă prin fuga lui Petru, se ivesc o sumă de concurenți, aterdisând care din care mai strașnic pentru dobândirea ei. Sumele oferite pentru acest scop ajung la niște cifre ce ar părea fabuloase, dacă nu ar fi arătate de martori contimporani din cei mai vrednici de credință. Mezatul rămâne asupra unui pretendent pe care un document german îl numește *Emanoil*, iar altul venețian *din aceeași dată*, și care nu putea avea în vedere decât aceeași persoană, îi dă numele, pe care îl are și în cronicarul Ureche, de Aron. Documentul german, ne spune că acest pretendent eră „de rasă evreiască”²³⁵. Noi îl vom numi, spre deosebire de Petru Aron, predecesorul lui Ștefan cel Mare, cu ambele sale nume : *Emanoil Aron*. El pretindea că ar fi fiu de domn, lucru ce s’ar putea împacă cu evreismul său, după cum și la Ioan Vodă cel Cumplit, faptul că eră fiu de domn nu împiedică armenismul său, anume după mumă-sa. Haidenstein, scriitor contimporan adaugă că ar fi fost un randaș de grajduri la un boier, și că u-zurpase, nu se știe prin ce împrejurări, titlul de boier²³⁶. Oricare ar fi originea și starea acestui pretendent, ceea ce este sigur sunt făgăduințele sale de 400.000 de mii de galbeni sultanului, 50.000 vizirului și încă alți 150.000 către mai multe personaje influente, din care o parte și ambasadorului englez care îl sprijinise și garantase pentru el la mai mulți giuvaergii, între alții unuia Elman, care procurase pretendentului un inel de briliant de 11.000 și un colet de smaragde de 25.000 de galbeni, daruri pentru sultanele haremului²³⁷.

Pentru a întâmpina aceste și încă alte multe nenumărate cheltueli, el este nevoit să împrumute dela cămătarii din Constantinopole, care practicau asemenea daraveri ca o meserie obișnuită, după cum spun rapoartele contimporane, până la un milion de galbeni cu procente neauzit de mari, care sumă nu trebuie să ne pară exagerată, dacă socotim și dobânzile capitalizate

- 5 Pezzen către Arhiducle Ernest, 12 Septemvrie 1591, *Ibidem*, III, p. 153 : „In mittels ist ainer mit namen Emanuel di Razza Hebraica durch des sulthani hoggia, durch dem Mufti und fürnemblich durch ainen ansehnlichen Iuden Salomon Tedeschi genant, waivoda in der Moldau worden”. Comp. Leonardo către dogele din 12 Septemvrie 1591, *Ibidem*, IV, 2, p. 157 : „Il principato dopo molta concorenza e stato concesso a Aron, favorito dallo agente d’Inghiltera”. Originea evreiască a lui Aron ar răsări din numele său de Aron și din altul pe care i-l dă papa Clemeț al VIII-lea, în instrucțiile sale către Alexandru Comulco, trimis în solie la Cazaci, 10 Noemvrie 1593, *Ibidem*, III, 2, p. 38 : Abraham, și mai caracteristic evreesc. Se vede însă că Aron eră botezat și devenit Creștin, de oarece el ridică mănăstirea Aron Vodă de lângă Iași. Ureche, *Letopiseșe*, I, p. 209. Comp. Melchisedek, *Notițe istorice și arheologice*, p. 285.

²³⁵ Engel, *Gesch. der Moldau*, p. 233.

²³⁷ Murind Elman, moștenitorii lui fac proces ambasadorului pentru plată. Vezi mai multe acte relative la acest proces în *Hurm. Doc.* IV, 2, p. 177, 179, 182.

de mai înainte, după cum se obișnuia²³⁸. Fiind însă că disproporția cea mare între suma dată sultanului și aceea pe care o luase vizirul nemulțămise pe acest din urmă, apoi el stârni greutatea lui Aron, când fu să plece către Moldova. Candidatul izbuti să înfrângă împotrivirea vizirului cu ajutorul sultanei validele căreia padișahul îi dăruise tot ce eră să iee dela pretendentul moldovan²³⁹. Astfel Emanoil Aron putu purcede din capitala imperiului Turcesc spre a se repezi ca un lup flămând asupra țării ce îl așteptă cu cea mai mare îngrozire. Și într'adevăr că aveă de ce; împreună cu el și cu ceaușul ce-l întovărășea, năvăliră în Moldova o droaie nesfârșită de Turci, creditori de ai lui, care veneau spre a-și lua din spinarea ticălosului norod banii împrumutați domnului. Creditorii temându-se de neplată, însoțeau pe dabilari prin ținuturi, storcând prin cazne banii dela locuitori. Văzând însă Aron că nu va putea izbuti a se plăti prin mijloacele obișnuite, orânduiește ca să iee de tot omul câți erau în toată țara, câte un bou, și trimite pretutindenii Turci ca să strângă această dare ne mai pomenită ce întreacă chiar pe aceea impusă de Iancu Sasul. Pentru a îndeplini porunca în toată asprimea ei, se luau dela acei ce aveau mai mulți, și pentru acei ce erau lipsiți²⁴⁰.

Domnul care înspăimântase țara prin aceste jafuri neazuite, se înconjură de o gardă de lefegii străini, Unguri, pe care îi așeză chiar în palatul său, spre a-i aveă fără încetare lângă el. Și măsura eră destul de înțeleaptă; căci în curând stoarcerile lui provocară o răscoală în ținuturile Orheiului și a Lăpușnei, care-și puseră în frunte pe un tânăr principe numit Ionașcu, căruia îi dădură și numele de Bogdan.

Aron înainte de a plecă contra răsculaților, pune să taie pe trei boieri mari dela curtea lui, învinuindu-i că ar fi în înțelegere cu răzvrătorii, anume pe marele vornic Bucium, pe Logofătul Bârlădeanu, și pe vornicul Paos, numind în locul lui Bârlădeanu pe Ureche mare logofăt. Oștirile se întâlniră dincolo de Prut, pe afluentul Nistrului, Răutul, unde Aron bătă pe răzvrători, prinse pe domnișor, îi tăie nasul, și-l trimise într'o

²³⁸ Pe lângă rapoartele citate mai sus, mai vezi și raportul lui Lorenzo Bernardo către dogele, 16 Noemvrie 1591, *ibidem*, p. 158 : „E partito questo novo principe di Bogdania lasciando qui debito di un milion di oro, parte al gran signore et alii grandi della Porta et parte a particolari, per robbe tolte a grossissimi interessi, et pero parte con lui un ch'aus, il qual habbia da assister colla persona sua fino che cavera da popoli almeno tanto, che sia pagata sua Maesta et li principali di questo governo. Hora pensino le Eccellenze Vostre a che termine di ruina et desperatione sarano ridotte quelle misere genti dalle vite de quali finalmente si haverà da cavar questo e molto altro denaro per questa causa?”.

²³⁹ Lorenzo Bernardo către dogele, 2 Noemv. 1591. *Columna lui Traian* 1876, p. 286. Această depeșă nu se află reprodușă în Colecția documentelor Hurmuzaki. (Pentru ce?)

²⁴⁰ Ureche, *Letopiseșe*, I, p. 206.

mânăstire. După aceea începù o răzbunare feroasă, nu numai contra acelor care-l combătuseră, dar și în contra rudeniilor lor, fără deosebire de vinovați sau nevinovați, răzbunare cu atât mai dorită de domn, cu cât confiscarea averilor, ce eră o urmare neapărată a pedepsei pentru trădare, mulțumea nesfârșitele lui nevoi de bani²⁴¹. Intre jertfele căzute se numără și Bartolomeu Brutti, pârât la principe că ar întreține o corespondență dușmănească lui, cu Polonia, pâră sprijinită cu o scrisoare închipuită ca făcută din partea lui Brutti către Poloni, în scopul de a restabili pe fostul domn Petru Schiopul. Cauza adevărată a uciderii lui Brutti eră dorința domnului de a scăpa de un creditor supărător, căruia Aron datoreă bani încă dela suirea lui în scaun²⁴².

Turcii tolerau toate fără de legile până ce se întâmplă vre-o răscoală; că turburările puteau provoca amestecul puterilor străine și încurcă pe Poartă în războaie. De aceea ea năzileă în totdeauna pe domnul ce aveă nenorocirea a provoca turburări, cu toate că niște asemenea erau stârnite tocmai prin nesaful ei de bani, împingând pe domn la jaful și despoierea popoului.

Nu erau domnii atât de răi pe cât îi făceau împrejurările, și însuși Aron arată prin politica urmată de el, că ar fi fost bucuros de a găsi un sprijin în contra Turcilor. Așa el scrie în două rânduri papei, spre a-l încredința despre simțimintele sale de respect către religia catolică, declarându-i că-l recunoaște drept adevăratul urmaș al lui Sf. Petru. Papa trimite la el pe un călugăr, Don Alesso, căruia Aron îi destăinuiește chiar dorința lui de a vedea formându-se o ligă spre a alungă pe Otomani din Europa și Constantinople. Tot pe atunci relațiile între Turci și împăratul german înăsprindu-se din ce în ce, și războiul așteptându-se a izbucni din zi în zi, Aron trimite un sol la curtea celui împărat, oferindu-i toate slujbele sale, cu singura condiție de a găsi o scăpare în împăiăția lui, când s'ar întâmplă să fie alungat din Moldova. Împăratul consimte la cererile domnului, și ambasadorul lui pleacă din Praga încărcat cu daruri. Documentul dela care împrumutăm aceste știri, adaugă că „această purtare nu ne-a părut nici odată sinceră; căci avem știință că Aron adunase mari bogății, și că el nu are altă dorință decât a părăsi țara și a se pune în siguranță, înaintea ca barbarii în

---

²⁴¹ Ureche, *l. c.*, confirmat prin raportul lui Marco Zane către dogele din 27 Iunie 1592. Hurm., *Doc.*, IV, 2, p. 161: „Di Bogdania vi son avisi di qualche rivoluzione per le gravezze et estorsini grandissime che patiscono quelle genti, essendo li populi tanto esausti che a pena possono contenersi in vita”.

²⁴² Marco Zane către dogele 18 Inlie și 14 August 1592, *Ibid.*, p. 162—163. Comp. Bielski în *Ark. ish.*, I, 1, p. 175.

lăcomia lui să-l fi despoiat”²⁴³. Părerea aceasta asupra lui Emanoil Aron este nedreaptă; purtarea lui ulterioară și răscoala lui în contra Turcilor alături de Mihai Viteazul, în timpul domniei sale a doua, o dovedesc.

Aron, fiind depus din pricina răscoalei întâmplătoare, pleacă spre Constantinopol, însoțit de năvala de creditori care-l întovărășiseră la venire, și care mergeau și ei la Poartă, să stăruiască pentru reîntronizarea lui, de oarece în scurtul timp cât stătuse el domn, nu putuse a le plăti datoriile, cu toate laudabilele lui silinți de a o face²⁴⁴.

În timpul mazilirei sale, se ivesc încă doi pretendenți unul Alexandru susținut de Ienicerii din Constantinopol, căroră le făgăduise un mare bacșiș și un altul Petru susținut de Cazaci, și care izbuti pentru un moment a pune mâna pe Iași, și a alungă de aici pe ceaușul turc care mazilise pe Aron și căută de trebile țării până la rânduirea altui domn. Sultanul însă roagă pe Sigismund Batori să alunge pe Petru, ceea ce domnul Transilvaniei îndeplinește prin Gaspar Sibrik²⁴⁵, iar tronul Moldovei, față cu interesele cele mari bănești ale Turcilor creditori, este înapoiat lui Aron, care, mazilit în Iunie 1593, se întoarce în scaun după două luni, în Septembrie aceluiași an.

Domnia lui de a doua, în care el se răscoală în contra Turcilor, alături de Mihai Viteazul și care ține până la 1595, va afla expunerea ei în acea a istoriei eroului muntean.

Dacă privim îndărăt la perioada istoriei moldovenești strecurată dela Petru Rareș până la timpul la care am ajuns, găsim că, deși Moldova se mântinuse în o atârnare aproape deplină de stăpânirea turcească până la a doua domnie a lui Petru Rareș ea intră de acolo tot mai mult în șivoiul supunerii otomane până când, sub Petru Schiopul, și mai mult încă sub Aron Tiranul, ea ajunge în starea degradată și înjosită în care o precedase Muntenia. Într'un chip fatal, neatârnarea odată pierdută, supunerea trebuia să se prefacă în robie. Cu toate acestea am văzut că Moldova își păstrase încă vechea ei vârtute care se arată la lumină sub domnia lui Ioan Vodă cel Cumplit, când bărbăția țaranului moldovan, sub conducerea unui căpitan viteaz, pusesese iarăși în cumpănă stăpânirea otomană. Aceeași primejduire a ei eră să se reproducă, cu o și mai mare violență, prin silințele

²⁴³ Instrucțiune a M-re Visconti Vescovo di Cervia, mandato nunzio al Transilvano, document descoperit de V. A. Ureche în biblioteca din Madrid. *Arch. ist.*, I, 2, p. 151.

²⁴⁴ Ureche, *Lelopisece*, I, p. 207, confirmat de raportul lui Marco Zane către doșele, 18 Iulie 1592, Hurin., *Doc.*, IV, 2, p. 162.

²⁴⁵ *Ioannis Decii Baronis, commentarium de rebus hungaricis in Mon Hungariae historica*, scriptores XVII, p. 39.

unui alt erou, Mihai Viteazul al Munteniei, la a căruia istorie trebuie să pășim ²⁴⁶. Multe și mari fapte se vor săvârși în scurtele clipe ale acestei domnii a căreia mormânt stă așa de aproape de leagănul ei, și de aceea cu toată scurtimea ei, cere o expunere așa de întinsă; căci vremea se măsoară nu după mîta ei lățime, ci după pătura de fapte cărora slujește de așternut.

---

²⁴⁶ Adaogim că în domnia a doua a lui Petru Schiopul s'a încheiat între Moldova și Anglia un tratat de comerț în 27 August 1588, prin ambasadorul reginei Elisabeta, William Harrebone, care trecu înadins spre acest scop pe la curtea moldovenească. Tratatul a fost publicat în o colecție de acte diplomatice engleză făcută în 1599 de Hacklyit, II, p. 290. El a fost descoperit și dat la lumină pentru prima oară în România de Th. Codrescu în vol. IV al *Uricariului*, p. 394. Prin acest tratat Petru Schiopul învoește supușilor englezilor liberul comerț în țara lui, având a plăti o vană de 3%.

CAPUL VI

DOMNIA LUI MIHAI VITEAZUL

1593—1601

I

LUPTELE CU TURCII

---

1. MIHAI OCUPA TRONUL

Starea țărilor române. — Căderea țărilor române sub Turci ajunsese atât de jos încât nu se putea coborî mai tare. Se vorbea chiar prin Constantinopole despre hotărârea luată de sultan de a le preface în pașalâcuri turcești, după cum îl sfătuiseră Mihnea. Eră însă invederat că o asemenea măsură trebuia, să sece sau cel puțin să reducă mult izvorul bacșișurilor primite de Turci, din aceste țări, și de aceea, vorba rămânea numai vorbă. Această măsură trebuia, după gândul Turcilor, să se îndeplinească „îndată ce voievozii *actuali* ai Moldovei și Valahiei își vor fi plătit tributul și dările extraordinare”¹. Fiind însă că domnii se schimbau fără încetare; abia unul adusese ploconul, și iată că alt datornic eră în locul lui, așa că domnii erau pururea „*actuali*”, apoi planul Turcilor se tot amână, fără a se mai pune nici odată în lucrare.

---

¹ Pezzen c. Arh. Ernest, 23 Sept. 1591. Hurm., *Doc.*, III, p. 154: „und Sultanus resolvirt sein so balt diser aus der Moldau und der Waywoda Valachiae ir ordinarj tribut und extraordinarj zusagen völlig bezahlt alsdann in gemelten zwein Ländern Beglerbegen und ein türggisch Regiment einzuseczen”. Mai vezi și un alt raport al aceluiași ambasador din 16 Noemvrie 1591. *Ibidem*, p. 159.

Deși țările române nu puteau fi expuse pericolului unei ocârmuiri turcești care ar fi fost împotriva interesului apăsătorilor, totuși starea lor ajunsese astfel că existența poporului era amenințată. Dacă ar fi fost prefăcute în pașalâcuri, s'ar fi compromis viața morală a poporului; religia lui ar fi fost, dacă nu înlocuită, cel puțin ciuntită; clasa înaltă a societății ar fi trecut la Mahomedanizm și ar fi deprins cu desăvârșire obiceiurile și limba turcească, după cum se petrecură lucrurile cu Bulgariei și Albanezii²; în starea lui economică însă poporul român ar fi fost cruțat, ca supus direct al Porței, neavând ea interes a-l aduce la sărăcie.

Astfel însă cum era considerat poporul român, ca niște ghiauri buni de exploatat, jafurile și despoierea ajunseseră atât de departe, încât amenințau să răpească cu totul poporului mijloacele de traiu, și să-l expună a pieri de foame sau a fugi în alte țări, pentru a-și mântui bântuita existență.

Am văzut într'adevăr unde ajunseseră domniile române. Erau curat vândute celui ce da mai mult. Se grămădeau la cumpărarea lor toți veneticii din lume, dându-se drept fii de domni, titluri ce nu se cercetau de loc, de îndată ce erau însoțite de numeroase pungi cu bani. Acești pretendenți, cum observă un contemporan, „aveau puțin de pierdut, căci ei puneau în cumpănă numai sudoarea și sângele sărmanului popor. Dacă izbuteau a încăpea în domnie, atunci stăteau în ea un răstimp oarecare, storcând poporul prin mijloacele cele mai tiranice, pentru ca, apoi, când vor fi alungați, să le rămână cu ce luptă pentru a redobândi tronul, sau cel puțin pentru a duce, în mazilirea lor, o viață plăcută”³. Banii dați Turcilor, fiind luați pe împrumut cu camete care adeseori întreceau capitalul, creditorii Turci, știind cât de riscate erau asemenea daraveri, însoțeau totdeauna pe domn în principat, spre a pune care de care mai întâi mâna pe banii adunați. Ei întovărășeau pe dabilari prin ținuturi, și scoteau banii dela oameni, supunându-i la torturi cumplite; apoi se luau, dela sumele încasate, la ceartă, cu hangerul în mână, ucigând pe strângători și apoi măcelărindu-se între ei. Creditorii domnilor anteriori rămâneau în țară pe lângă domniile ce veneau în urmă, și care se legaseră a răspunde datoriiile detronatului; creditorii mai vechi pretindeau ei a fi plătiți întâi din banii ce intrau în vistierie, ca unii ce ar avea vechimea; acei personali ai domnului nou, cereau la rândul lor preferința plăței, și scenele crâncene petrecute prin districte înaintea dabilarilor,

² Pentru Bulgari vezi Iirececk, *Geschichte der Bulgaren*, p. 393: „Einen christlichen Adel gibt es jetzt in Bulgarien nicht Viele Boljarenfamilien haben den Islam angenommen”.

³ Pezzen către Arhid. Ernest, 14 Ian. 1590. Hurm., *Doc.*, III, p. 131.

se repetau în capitală la ușa visteriei. Cete, cete, umblau creditorii diferitelor domnii în preajma hasnălei publice, și când soseă vre-o ladă cu bani, se repezeau asupra ei ca niște lupi flămânzi, sfâșiindu-se între ei, ucigându-se, dând foc caselor unde se adăposteau și expunând întregul oraș la pericolul nimicirii. Această apăsare ne mai pomenită a Turcilor devenea îngreuitoare mai ales pentru domni și clasele conducătoare; căci sărmanul popor, în fatalismul său mângâietor, își zicea: „așa trebuie să fie”. Domnii care mai ales nu mai puteau birui a sătură lăcomia păgână, și cu toate jafurile lor, de abia izbuteau a-și aduna un mic comând pentru zilele de urgie, trebuiau să fie cu deosebire nemulțămiiți cu acest regim îngrozitor. Așa am văzut cum Petru Schiopul însuși, cel deprins la cumpărări și bacșișuri de muma lui, vestita meșteră în arta corumperei, doamna Kiajna, dela o vreme ne mai putând opune pungi tot proaspete numeroșilor pretendenți ce se năpusteau asupra domniei lui, se hotărăște a părăsi scaunul mult iubit. Atât el cât și Sasul și Aron caută sprijin la puterile catolice. Dar ce puteau face acestea, când însuși împăratul Germaniei eră tributatar Impărăției Turcești; când Polonia căzuseră până într'atâta sub Otomani, încât să-și primenească regii după placul lor? Orice sprijin exterior eră zadarnic; numai pe Turci se puteau răzămă domnii, și Turcii cereau bani neconținut, fără încetare și fără răgaz.

În lungul șir al domnitorilor neînsemnați ce se perindă pe tronul țărilor române, se întâlnesc, în rari răstimpuri, câte o excepție care strălucește cu atât mai viu, cu cât mai negru este fundul pe care se arată.

Am văzut în Moldova figura eroică a lui Ioan Vodă cel Cumplit care opune ascuțișul săbiei sale nesăturății lăcomii turcești și ridică pentru un moment iarăși moralul țării, ce părea pierdut pentru totdeauna.

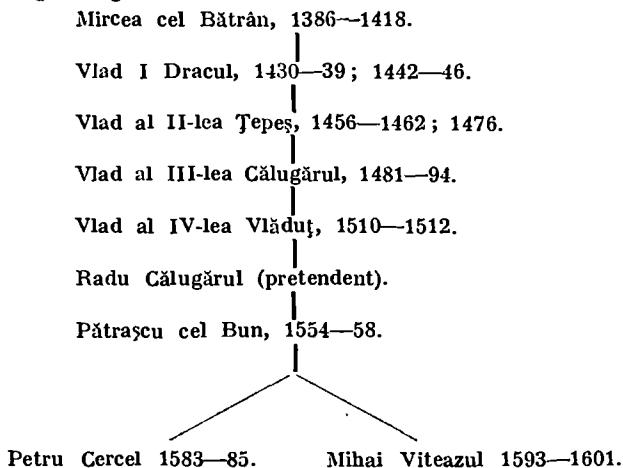
O nouă flacără și mai vie eră să izbucnească din Muntenia, un nou erou, cel de pe urmă, eră să arunce spada lui în cumpăna cu care Turcii cântăreau aurul țărilor române; și apoi, după ce și el va fi dispărut de pe scena lumii, țările acestea erau să cadă iarăși fără apărare în ghiarele răpitorilor. Acest de pe urmă și strălucit product al vitejiei românești fu Mihai Viteazul.

Modul cum Mihai ajunge domn. — Mihai al II-lea Viteazul⁴ eră fiul lui Pătrașcu cel Bun și fratele lui Petru Cercel, odraslă din marele și războinicul neam al Drăculeștilor și coborâtor

⁴ Mihail I este fiul lui Mircea. Vol. III, p. 96.

direct al lui Mircea cel Bătrân și Vlad Țepeș⁵. Muma lui eră o Greacă, *Theodora*. a căreia frate, *Iane Cantacuzino*, așezat în Muntenia, se căsătorise aici și obținuse mai multe dregătorii însemnate în timpul domniilor anterioare⁶. Astfel el fusese sub tatăl lui Mihai, Pătrașcu cel Bun, postelnic mare, sub Petru Cercel, vistiernic mare, și chiar ajunsese în domnia lui Mihnea al II-lea a fi ban de Craiova, și capucehaia în Constantinopole. Unchiul proteguind pe nepot în timpul băniei sale, procură lui Mihai isprăvnicia județului Mehedinți. Mai târziu între 1586 și 1590, întâlnim pe Mihai ca agă întâi, apoi ca stolnic. În sfârșit sub Alexandru al III-lea, Mihai ajunge chiar la bănia Craiovei, cedată lui de unchiul său. Iane eră ca toți Grecii un intrigant de frunte, „cel mai mare trădător ce a existat vreodată pe pământ”, cum îl numește ambasadorul Pezzen. El ajunsese a fi capucehaia ambelor țări române, păstrând cu toate acestea după ordinul vizirului, pentru câtuva timp, posturile de ban al Craiovei în Muntenia, și de mare vistiernic în Moldova, trecându-i prin mâni toate sumele enorme plătite de Mihnea al II-lea, pentru omorârea lui Cercel, și acelea date de Petru Schiopul din Mol-

* Iată genealogia lui Mihai Viteazul :

Vol. III, p. 84, 102; IV, p. 17, 140, 185; în acest vol. p. 15.

* Walter. *Brevis rerum ab illustrissimo Mihaele, Moldaviae Transalpinæ sive Walachiae palatino gestarum descriptio* în Papiu Ilarian, *Tesaur de monumente istorice*, I, p. 9: „Ad quod institutum certius obtinendum avunculus (vel) matris frater genit Graecus qui et ipse antea dicto Bahni officio (ban de Craiova) functus erat”. Un raport venețian a lui Marco Zane c. dogele din 6 Sept. 1593 (*Doc.-Hurm.*, III, p. 457), face din eroare pe Mihaiu fiul lui Iane: „essendo stato sos. tituito un figliuolo che fu del Bano, agente di questo Voivoda (Alesandro)”. Un doc. din 1679 spune că „Mihaiu Vodă s'a făcut rudă cu Iane Banul când a stătut a fi domn aici în țară”, N. Iorga, *Studii și doc.*, V. p. 305.

dova pentru respingerea competiitorilor săi⁷, bine înțeles nu fără a se infruptă și el diu aurul ce curgea prin mâinile sale către pungile turcești. După ce puse în Muntenia pe Ștefan Surdul, și pe Alexandru al IV-lea, Iane se gândi că a venit timpul să-și aducă aminte și de familia lui, de nepotul său Mihai, căruia îi cedase, pe timpul lui Alexandru banatul Craiovei. El începî deci a uneli la Poartă în favoarea rudeniei sale, spre a-i da scaunul domniei, lucru în care izbuti cu ajutorul fratelui său Andronic Cantacutino care spunea într'o scrisoare a lui către Petru Schiopul că el a pus pe Mihai domn în Muntenia⁸.

Mihai în acest timp pregătea spiritele în țară pentru primirea stăpânirii sale. Deși așezat, el neam al Drăculeștilor în anticul scaun al familiei Bășărăbeștilor, banatul Craiovei, în sânul boierimei ce apăruse altă dată cu atâta îndărătnicie drepturile acelei linii a familiei donitoare, totuși izbuteste a-și crea o puternică partidă care în ascuns dorea suirea lui în scaunul Munteniei. Știm că aceste două mari partide ale Drăculeștilor și Bășărăbeștilor se desfăcuseră cu timpul, sub apăsarea turcească, încât ele pierduseră conștiința interesului teritorial ce altă dată le desbinase. De aceea nu este mai extraordinară sprijinirea lui Mihai de boierimea olteană, de cum fusese mai înaintea aceea a altor domni⁹, cu atât mai mult că Mihai prin ocârmuirea întocmită de el anume pe înțelepciune, apără Oltenia pe cât putea de jafurile și despoierea cărora era expusă Muntenia Mare. Pe lângă această ocrotire a supușilor săi, el se arată judecător drept în pricinile deferite autorității lui, bun și îndurător față cu cei ce-i greșiseră, darnic și generos către toți fără deosebire, încât prin o atare purtare prea bine calculată, el atrase în curând inimile tuturor celor pe care îi revoltă neomenia și cruzimile Moldovanului Alexandru Bogdan, a veneticului străin, după ideile de atunci, care ședeă pe scaunul Munteniei.

Atât apucăturile lui Mihai cât și uneltirile ce se urziau la Constantinopole treziră pe domn din nepăsarea lui. În repezi-ciunea cu care se rostiau pe atunci judecățile, mai ales în materie de trădare, Mihai fu judecat și osândit, înaintea chiar de a se fi putut gândi a-și pune viața la adăpost. El fu prins și adus înaintea domnului înfuriat care hotărî numai decât să scape prin moarte de acest competiitor periculos. În ziua fixată pentru executare, Mihai fu scos din temniță și urmat de o mulțime imensă, atrasă de marea sa nume, fu îndreptat către locul osândeii. În drumul său el trecu pe lângă biserica Albă, și, fiind pe vremea liturghiei, ceru învoire să se închine, ceea ce îi se încu-

⁷ Pezzen către Arhid. Ernest, 14 Ian. 1590. Hurm., *Doc.*, III, p. 131-132.

⁸ Vezi mai jos, vol. VI, la cap. *Mihaiu al III-lea și Ghitculeștii*, unde se vorbește de Cantacuzinești.

⁹ Mai sus, bunăoară, Vol. IV, p. 196.

viință. Aici făgădui el sfântului Neculai că de-l va mântui, va face o mănăstire pe numele lui. Biserica fû ridicată în urmă, și există și astăzi, sub numele de *Mihai Vodă*.

Călăul ce trebuia să lovească pe Mihai eră un Țigan, fost rob al său, căruia Mihai într'un rând îi scăpase viața. Fiind Țiganul cam amețit de băutură, și intimidat de figura cea impunătoare a jărtfei sale; mintea lui apoi înfierbântată făcând să-i apară îngrozitoare omorârea fostului său stăpân și mântuitor vieței, el lepădă din mâini securea și o rupse de fugă. Un strigăt de bucurie isbucni din piepturile tuturor, și lumea bigotă a timpului nu lipsi a vedea în această împrejurare o voință dumnezeiască. Toți boierii se duseră la domn și-l rugară să ierte pe Mihai. Deși domnul trebuia să simtă cât de mult câștigase popularitatea lui Mihai prin această împrejurare, el fû nevoit să facă boierilor pe voie, cu atât mai mult că, cuprinși de o teamă superstițioasă nu se află nimeni care să iee locul călăului. Petru Armanul (Ormeny), ce a servit mai târziu pe Mihai Viteazul ca general și diplomat, și care istorisește această împrejurare după spusa unor martori oculari, o asemănează cu scena petrecută între Marius și Cimbrul care refuză să taie pe distrugătorul neamului său ¹⁰.

Deși în aparență fusese iertat de Alexandru, Mihai știa, că, mai ales după cele întâmplate în ziua executărei, domnul nu putea să-l uite, și că viața lui va fi totdeauna în pericol. El părăsește deci bănia Olteniei, în care Alexandru, pentru a-l adormi mai bine, îl restituise, și fuge în Transilvania, la Sigismund Batori, domnul acelei țări. Vărul lui Sigismund, Baltazar, care eră în bune relații cu Vizirul cel mare, Sinan-pașa, dă lui Mihai o recomandație către acela și alta către sir Eduard Burton, solul reginei Angliei Elisabeta, care aveă, din cauza stăpânei sale, mare vază la Poartă ¹¹. Mihai se duce la Constantinopole, unde începe a stăruii fățiș pentru căpătarea domniei, sprijinit fiind și de partida din Muntenia, care trimite, îndată după sosirea lui în capitala Imperiului Otoman, o deputație însărcinată a duce plângerile țării contra domniei jăfuitoare a lui Alexandru. Sprijinul cel mai puternic a lui Mihai eră însă unchiul său după mamă, puternicii Greci, frații Andronie și Ioan Cantacuzino din care cel întâiu eră în Constantinopole, iar cel de al doilea Ioan se purtă prin țările române unde încăpuse la mari boieri, întâi în Moldova unde îmbrăcase dregătoria de mare vistiernic, apoi în Muntenia unde fusese rânduit ban de Craiova. Ioan dă întâi

¹⁰ Petru Ormeny în Bălcescu, *Mihaiu Viteazul*, Ed. Academiei, București, 1878, p. 30. Ediția Academiei, nu știm din ce pricină, nu reproduce notele Bălcescului. Scrierea se află redată împreună cu notele în *Revista Română*, 1861, însă numai până la sfârșitul cărții a II-a.

¹¹ De aceea spune Bornamisso că „Mihai primise mult bine de la Sigismund și că prin ajutorul lui ajunsese domn în Valahia”. Hurin., *Doc.*, XII, p. 858.

nepotului său de soră, lui Mihai, bănia Craiovei; dar după cele petrecute cu Alexandru al IV-lea vrea să-i dea chiar domnia și, stăruind la Turci întru aceasta, obțină tronul pentru el¹².

Recomandațiile și plângerile erau însă numai un mijloc de a pregăti pe Turci pentru atacul decisiv ce trebuia să se facă cu punga în mână, cea mai strașnică armă ce a fost întrebuințată vreodată în contra Otomanilor. Mihai urmând obiceiurilor și sistemului admis, ieă, mai ales pe garanția unchiului său Iane, 400.000 de fiorini dela Turci, Greci și Evrei, cu camătă tradițională, din care dă numai vizirului Sinan-pașa 200.000 de galbeni; iar restul îi dă sultanului, validei, beglerbegului Greciei și la alți oameni influenți de la Poartă. Intre altele făgăduiește și medicului Evreu al lui Sinan-pașa 4.000 de taleri, pentru care îi dă un înscris. În 1595 după răscoala lui Mihai, Evreul, lacom de bani, nu se teme a veni în Muntenia spre a cere plata datoriei. El este însă reținut ca prins de Mihai¹³.

Astfel izbuti și Mihai Viteazul a obține domnia pe calea obișnuită a darurilor și cumpărării. Dar nu intră în sistemul lui de a o menține prin aceleași mijloace. El voise numai să-și deschidă porțile tronului Munteniei, pentru a putea apoi arăta Turcilor, de pe înălțimea lui, că încă mai trăiau oameni în țările române. Alexandru se retrase la Constantinopole, de unde mai târziu pe când norocul surădea lui Mihai, el ne mai trăgând nădejde de a se urcă înapoi în tronul Munteniei, începe a intrigă contra lui Ieremia Movilă domnul Moldovei, care pentru a scăpa de el, cumpără moartea lui dela Turci. Alexandru este ucis în Duminica Floriilor 1597¹⁴.

La răsturnarea lui Alexandru mai contribuiseră încă o împrejurare, anume între creditorii lui erau și mai mulți Ieniceri care petreceau în Muntenia, comițând câte neorândueli toate. Unul din ei se întâmplă să fie ucis în timpul unei bunte făcute de ei, de un soldat al domnului, „de care lucra simțindu-se atins întregul corp al Ienicerilor, ceru a lui destituire”¹⁵.

Mihai vine în Muntenia pe la Iulie 1593¹⁶, fiind foarte bine primit de poporul întreg. Pe lângă însușirile caracterului său chiar și chipul lui eră ademenitor. De o statură proporționată, fire

¹² Dovezile pentru interpunerea lui Andronie și Ioan în folosul lui Mihai vezi mai jos la vol. VI, § *Cantașușineștii*.

¹³ Extrasele din analele lui Fugger, aus Coscha vom 1 Marty anno 1595. Hurm., *Doc.*, III, p. 228. Pentru darurile date Turcilor vezi W. Bethlen, *Historia de rebus transilvanicis*, V. p. 274—277.

¹⁴ Walter, *l. c.*, p. 10.

¹⁵ Marco Zane c. dogele, 6 Sept, 1593. Hurm., *Doc.*, III, p. 457.

¹⁶ Un raport venețian din 9 Iunie 1593. *Ibidem*, p. 457, conține relația despre deputația boierilor munteni contra lui Alexandru care eră deci încă domn în acea lună. Raportul din 6 Septemvrie 1593 (nota precedentă) arată pe Alexandru ca înlocuit. Bălcescu, *l. c.*, p. 32, dă numai anul suirei lui Mihai în tron, 1593, nu și luna.

vânjoasă și puternică, cu o figură încadrată în o plină barbă neagră, cu o privire impunătoare, era unul din acele tipuri care lovesc la prima vedere și lasă adânc în suflet o neștearsă întipărire¹⁷. El era în toată puterea lui când urcă treptele tronului muntean, în vârstă de 35 de ani, când știm că la moartea lui, în 1601, era de 42—43 de ani¹⁸.

2. LEGĂTURILE PREGĂTITOARE RĂSCOALEI

Războiul între Turci și Împăratul Rudolf. — Tocmai pe când Mihai puneă mâna pe tronul Munteniei, un nou războiu se aprindea între Turci și Austriaci, în care Mihai trebuia să intervină cu atâta energie. Dela cucerirea Ungariei prin bătălia dela Mohaci (1526) și mai ales dela înființarea pașalâcului de Buda (1541) mai nu trecea o zi fără ca să se întâmple ciocniri dușmănești între Turci și Împărăția Germană. Turcii, cu firea lor sălbatecă și prădătoare, nu se puteau reține de a năvăli peste granițele lor și a duce pustierea în sânul imperiului; iar Germanii la rândul lor, spre a răzbună asemenea acte de vandalism, nu scăpau nici un prilej de a prăda și bate pe Turci. Deși în formă pacea există între ambele împărății; deși mai ales cea germană căută în toate modurile să îmbuneze pe sultani, prin ambasade și prezenturi, în afară de răspunderea regulată a tributului de 30.000 galbeni pe care marele împărat al Romanilor era obligat a-l răspunde Osmânilor, între ambele State era o stare de războiu continuă, războiu mic, un soi de *guerilla*, care amenința pe fiecare zi să se schimbe în unul mare.

Către sfârșitul secolului al XVI-lea starea de încordare între ambele împărății ajunsese de tot însemnată. Se dăduseră mai multe lupte între armatele lor, încununată cu izbânzi deosebite, când în favoarea unei părți, când în a celeilalte. Mai ales dela venirea lui Sinan-pașa, dușmanul cel mai înverșunat al Nemților la viziratul cel mare, lucrurile luaseră o față cu totul războinică. El ațâța fără încetare în ascuns pe Hasan-pașa, guvernatorul Bosniei, la năvăliri în Imperiul german. Ambasadorul imperial, baronul de Krechwitz, se silea din răspuțeri să liniștească pornirile, când se întâmplă tocmai ca prin trădarea unui om al cancelariei germane, Sinan-pașa să pună mâna pe o scrisoare a ambasadorului către împăratul, în care acesta arăta că toată pricina relei întorsături ce o luase lucrurile în Constantinopole, venea numai dela înverșunata dușmănie a lui Sinan-pașa în contra Creștinilor, opinând că o îndreptare s'ar putea

¹⁷ Walter, l. c., p. 8; descriere corespunzătoare cu portretul lui Mihai.

¹⁸ Vezi legenda pe portretul lui de Sadeler, în fruntea volumului; portretul e din 1601.

aștepta numai dacă l'ar putea „curăți de viață pe bătrânul câine de Sinan pașa”¹⁹. Iși poate cineva închipui tuierea ce apucă pe vizir când văzu insulta și gândul cel negru al Germanilor în privirea lui. El vroia să arunce de îndată pe ambasador în închisoare și să declare războiu Austriei. Sultanul însă opunându-se acestei măsuri extreme, vizirul trebui să se mai liniștească, când tocmai sosește altă veste și mai cumplită. Hasan-pașa, în una din incursiile lui prădătoare în Germania, fusese măcelărit împreună cu mai bine de jumătate din armata lui, vre-o 18.000 de oameni, lângă râul Culpa. Cum se răspândește vestea înfiorătoare în Constantinopole, cu toate că Turcilor nu li se întâmplase decât ceea ce li se cuveneă, toată lumea, armată și popor, încep a strigă răzbunare. Sinan-pașa se folosește de moment pentru a stăruî întru îndeplinirea gândului pe care ~~de~~ mult îl coccă, a unei lupte cu Germanii. În sfârșit două sultane, care-și pierduseră copiii în lupta dela Culpa, se aruncă cu părul despletit la picioarele sultanului, și acesta ne mai putându-se împotrivi atâtor stăruinți, războiul contra Germaniei este hotărât într'un mare divan ținut după cât se vede în Iulie 1593, tot pe atunci pe când Mihaî fusese rânduit domn în tronul Munteniei.

Împăratul Rudolf al II-lea văzând de mai înainte că lucrurile merg a războiu în Constantinopole, convocase încă în anul 1592 un consiliu la Praga, care luase toate măsurile trebuitoare pentru a întâmpina lupta. Intre altele se hotărâse a se recurge și la ajutoarele străine.

Starea Europei eră, așa că nu se prea putea aștepta un sprijin dela puterile mai puțin interesate ale Apusului. Spania cu toate că bătuse pe Turci la Lepanto în 1571, se încurcase în crâncenul războiu cu Țările de Jos, care tocmai pe atunci cră în toată furia lui, mai complicându-se lupta și cu aceea în contra reginei Angliei, Elisabeta, care și ea se află cu mâinile legate din aceeași pricină. În Franția se desfășurau pe atunci luptele de religie, amestecate cu planurile ambițioase ale Guizilor, sprijiniți de Filip al II-lea. Henric al IV-lea de abia urcat pe tronul francez, 1589, aveă altele de făcut în propria lui țară, decât a căută lauri îndepărtați în luptele cu Turcii. Veneția urmă, dela 1573, de când încheiase pacea cu Poarta, o politică de supunere față de dânsa, și căută necontentit să îmblânzească firea cea poruită a Turcilor prin cheltueli și daruri bogate. Încă în 1592 când ambasadorul Bernardo părăsește Constantinopolea, marele vizir Ferhat-pașa, predecesorul lui Sinan-pașa, îl asigură că până

¹⁹ Este nostimă expresia ce o întrebuițează ambasadorul: „es wäre alles gut, wenn man nur den alten hund. den Sinan Passa könnte um's Leben *practificiren*”. Seidl, *Denkwürdige Gesandtschaft an die ottomanische Pforte*, Görlicz, 1711, p. 21, citat de Zinkeisen, *Gesch., des osm. Reiches*, III, p. 588.

ce țărâna îi va acoperi ochii, nici odată nu va permite ca să se facă vre-un rău stăpânilor sau supușilor republicei. În asemenea condiții înțelegem cum o ligă mai mare a Europei apusene în contra Turcilor eră peste puțină de întocmit.

Cu toate acestea, se făcură cel puțin niște încercări de a scula Europa contra Otomanilor. Insemnat este mai ales în această privire memoriul învățatului episcop de Lesina *Pietro*

Impăratul Rudolf al II-lea

Cedolini, către papa Clement al VIII-lea. în care se pune mare valoare pe o alianță a împăratului cu țarul Moscovei, „mai ales pentru că acesta nu numai că ar putea pune pe picior de războiu 200.000 de oameni de minunată cavalerie și ar avea un foarte bun parc de artilerie, dar încă ai stă prin limba și religia lui în cea mai strânsă legătură cu cea mai mare parte din populația creștină a împărăției mahomedane din Europa și din Azia”²⁰.

²⁰ Relatione di Mons. Pietro Cedolini, per la difesa contra il Turco in Ziukeisen, III. p. 593. Comp. Tr. Djuvara. *Cent projets de partage de la Turquie* 1913.

Papa de și gata ca totdeauna a propovădui cruciata. contra Mahomedanilor, încotro putea el să se îndrepte în Europa apuseană, spre a o pune în mișcare? De aceea îl vedem, pe el, capul Catolicismului, îmbiind la această sfântă luptă pe puterile ortodoxe ale Răsăritului, care fiind deadreptul interesate în cauză, putea fi mai mare speranță de a le atrage în alianța Imperiului German.

Mihai iea parte. la liga anti-turcească. — Char în Noembrie 1593, puțin timp după declararea războiului, și aflăm pe papă trimițând o circulară către mai multe puteri răsăritene, precum regelui Poloniei, lui Sigismund principele Transilvaniei, lui Andrei Batori cardinalul, Cazacilor și hatmanului lor, lui Aron Vodă domnul Moldovei, și voevodului Munteniei, fără a-i da numele, cerând dela toți să sară în ajutorul Creștinătăței amenințate.

Dacă papa nu desemnă prin numele său pe voevodul Munteniei, ca pe acel al Moldovei, pe care îl numește Aron, aceasta se întâmplă din pricina că el nu știea, în repezile schimbări de domn ce se petreceau în Muntenia, că Mihai ocupase tronul acelei țări. Nștiința papei eră cu atât mai firească, cu cât chiar o putere mai apropiată și mai interesată de a cunoaște schimbările întâmplare, Impărăția austriacă, știea tot atât de puțin, chiar la începutul anului 1594, un an aproape după ce Mihai se urcase în scaun, că acest domn stătea în fruntea Munteniei. Astfel în 3 Martie 1594 găsim că scrisoarea trimisă de împăratul Rudolf al II-lea domnului Munteniei, poartă pe ea adresa: lui Ștefan Bogdan, gospodarul Moldovei, Valahiei, necunoscând deci Impăratul, nu numai mazilirea acelui domn, dar și încă pe acel ce mai urmase după el, Alexandru al IV-lea, înainte de Mihai Viteazul ²¹.

Invitarea trimisă de papă, precum și scrisoarea împăratului Rudolf către inchipuitul domn al Valahiei, Ștefan Bogdan sunt însă singurele urme despre încercarea de a se atrage în liga anti-otomană și pe domnul Munteniei, pe când din protivă, cu domnul Moldovei corespondența este foarte deasă, și o sumă de acte ne pun în cunoștința pasurilor tot mai înaintate făcute de domnul Moldovei alături cu Creștinii și în contra Turcilor.

²¹ Scrisoarea lui Rudolf al II-lea c. Ștefan Bogdan „hospodaro Moldaviae-Valachiae” din 3 Martie 1594 în Hurm., Doc., III, p. 184. Tot acolo la p. 173-175, adresele către ceilalți principi. Ca să nu se creadă că Ștefan Bogdan eră numai o adresă greșită, aducem și instrucțiile date de Rudolf ambasadorului său însărcinat cu ducerea scrisorilor, Iohan de Marini Raguseus, din 7 Martie 1594: „Egregio Iohanni in terras Moldaviae Valachiae proficiscenti non solum ipsum hospodarum sive Aronem, sive Stephanum Bogdanum, ad quos quidem ambos alterutro non praesente; literas. credentiales in eventum habet?”. *Ibidem*, p. 186.

Aron Tiranul mazilit de sultan, după cum am văzut, în Iunie 1593, fusese restituit în scaun, după stăruința creditorilor săi în Septemvrie aceluiași an. După circulara papei datată din 8 Noemvrie 1593, găsim o scrisoare a lui Valentin Praepostvary adresată lui Aron, în care îi raportează despre mersul războiului în Ungaria, îl înștiințează că imperialii au bătut pe Turci la Stuhlweissenburg, ceea ce se întâmplase în 3 Noemvrie aceluiași an, sfătuindu-l în vederea acestui rezultat strălucit, să rămână în credință către împăratul, asigurându-l că vor veni în curând timpuri mai fericite pentru el și țara lui²². Aron Vodă mișcat prin izbânzile Nemților, se hotărăște a face un pas către alianța germană, și răspunde lui Praepostvary că „lucrurile în Moldova stau așa că împăratul turcesc face ce vroește cu ea, și că domnul nu este decât un ocârmuitor pus de el asupra țarei; că Aron se oferă bucuros a servi Majestății Sale, dar că ea trebuie să înțeleagă că ar vrea să vorbească mai multe, și nu poate, căci un greu lanț îl strânge de gât; că el nu s'ar putea întemeia pentru a face un pas atât de grav, numai pe scrisoarea unui însărcinat al împăratului, și că acesta el însuși ar trebui să-i scrie pentru ca și dânsul să se poată rosti cu siguranță”²³. Praepostvary care cunoștea Moldova și Valahia prin sine însuși, căci călătorise mai înainte în ele, odată cu trimiterea răspunsului lui Aron, arată împăratului de cât ajutor i-ar putea fi aceste două țări în o luptă cu Turcii; „că oștirile lor ar putea prăda Țara Turcescă până către Adrianopoli și că Sinan-pașa ar fi nevoit sau a se întoarce îndărăt, sau a merge în contra lor, părăsind războiul unguresc”²⁴.

Aron Vodă însă, odată intrat în acțiune, merge înainte. El trimite în 6 Februarie 1594 o scrisoare către Sigismund Batori principele Transilvaniei, în care-l înștiințează că primise dela hanul tătarăsc un ordin al sultanului, de a da Tătarilor călăuzi, care să-i scoată prin Polonia, către Kaschau; că pentru a întârziă măcar năvălirea, el stăruise pe lângă Cazaci, ca la caz de a pleca Tătarii către Moldova, ei să-i atace pe din dărăt. Tot această veste o dă Aron și în știința generalilor împărătești de la marginea Ungariei²⁵. Arhiducele Matei mulțamește lui Aron pentru știrile trimise, și-l asigură că împărăția își va pune toate silințele spre a doborî pe dușmanul comun, și a face ca și Moldova să scape de tirania lui și să rămână în pace și siguranță²⁶.

²² Valentin Praepostvary c. Aron domnul Moldovei, 25 Decemvrie 1593. Hurm., *Doc.*, III, p. 176.

²³ Aron c. Praepostvary. 1 Ianuarie 1594. *Ibidem*, p. 177.

²⁴ Praepostvary c. Arhid. Matei, 3 Februarie 1594. *Ibidem*, p. 178.

²⁵ Aron Vodă c. Sigismund Batori, 6 Febr. 1594. *Ibidem*, p. 179. Aron Vodă c. generalii împărătești, 5 Februarie 1594. *Ibidem*, p. 180.

²⁶ Arhiducele Matei c. Aron Vodă, 23 Februarie 1594. *Ibidem*, p. 182.

În 6 Martie Aron primind un nou ordin dela sultanul că nu numai să învoiască Tătarilor trecerea prin țara lui către Ungaria, dar încă să-i aprovizioneze și cu grăul trebuitor, domnul Moldovei trimite de sârg această știință lui Sigismund Batori, pe care însă îl liniștește, spunându-i că Tătarii nu sunt mulți, fiindcă cea mai mare parte a trebuit să rămână acasă spre a apăra țara lor contra Cazacilor; că apoi chiar acei ce vin sunt gata numai la pradă, iar că nu țin proba la luptă, și că ar trebui atacați mai ales atunci când sunt pedestriți, trimițându-și caii la păscut²⁷. Curând după aceasta sosește în Moldova ambasada formală a împăratului Rudolf în persoana lui Ioan de Marini Pauli Raguseus, care era însărcinat a merge atât la el cât și în Muntenia (la Ștefan Bogdan?), care ultimă însărcinare vom vedea că solul nu o îndeplinește.

Pricina pentru care Mihai era lăsat oarecum afară din alianța anti-turcă, (scrisoarea către Ștefan Bogdan, fiind mai mult făcută de formă) este că nici se știa că el domnea în Muntenia, nici se presupunea ceva din scopurile lui; ba din potrivă față cu robirea desăvârșită în care Muntenia căzuse sub Turci, nici papa nici împăratul nu puteau avea încredere în domnul acelei țări. Așa papa Clement în instrucțiile date solului său Alexandru Comuleu, îi pune anume în vedere că „în Valahia nu s'ar ști cum stau lucrurile; că cu puține luni mai înainte se află în închisorile din Camenița unul ce pretindea acel Stat și care se dădea drept catolic. Oricum însă ar fi, *nu ne pare înțelept a se destăinui acestei ginți un secret de o așa o însemnătate, dacă nu se va dobândi vre-o holărâtă cunoștință a scopurilor ei*”²⁸.

Cât despre simțimintele imperialilor față cu Mihai Viteazul, acestea se văd din următoarea împrejurare: Pe când ambasadorul, de Marini Raguseus, se întorcea dela Aron Vodă, el întâlnește în Transilvania pe solii voevodului Mihai, de al cărui nume atunci auzi pentru prima oară, și care soli fuseseră trimiși de domnul Munteniei în Ardeal, tocmai în scopul de a încheia o alianță contra Turcilor. Raguzanul desbătutu cu ei mai multe „lucruri anevoioase”, și numai atunci cunoscând că scopul lui Mihai este în așa de mare armonie cu acel al înjghebătorilor ligei anti-otomane, se hotără Raguzanul să treacă munții spre a vizită și pe domnul muntean. Și cu toate acestea, până la așa grad mergea neîncrederea în sinceritatea acestuia, încât Raguzanul spune într'un raport al său, că „descoperind în urmă că-

²⁷ Aron Vodă c. Sig. Batori, 6 Martie 1594. *Ibidem*, p. 185. Corespondența între oamenii Curții imperiale și Aron al Moldovei este foarte bogată. Mai vezi un șir de acte din 1594 în Hurm., *Doc.*, XII, p. 8 și urm.

²⁸ Instrucțiile din 10 Noemvrie 1593, *Ibidem*, III, 2, p. 36-40. În alte instrucții date de papa solului său episcopului de Cervia din 1594. *Ibidem*, III, 2, p. 395, se spune: „Col Vallacco non diede animo a don Alessandro d'allocarsi, giudicandolo troppo unito et interessato col Turco”.

teva trădări, n'a mai mers în Valahia". Solii lui Mihai cu care se întâlni Raguzanul în Ardeal, erau frații Buzești, despre care anonimul românesc arată că au mers, Stroia în Moldova și Radu în Transilvania, „spre a cere prin ei ajutor contra Turcilor”²⁹.

*Această împrejurare*³⁰, ridică cu atât mai mult valoarea lui Mihai Viteazul; arată pornirea sa în contra Turcilor, ca o determinare proprie a lui, neatârnată de stăruințele străinilor; că ea numai din întâmplare se întâlnește cu liga plănuită de Germani în contra Turcilor, și că Mihai ar fi întreprins-o și singur, ca și Ioan Vodă al Moldovei, chiar dacă o mișcare mai generală în contra Otomanilor ar fi lipsit în vremile lui. Nu sunt deci exacte cele susținute de Bălcescu că „solul papei la țarul Moscovei, Corneliu Drecona, fu trimis în Moldova și în Ardeal pentru a răscula pe principii lor în contra Turcilor; iar la Mihai fi spusese să nu se ducă, din pricina poziției sale critice, și fiindcă eră sigur pe intențiile lui”³¹. Cum ar fi putut fi sigur papa pe intențiile lui Mihai, când am văzut că atât marele pontifice cât și împăratul nici nu știau numele, și credeau că tot Ștefan Bogdan ținea scaunul Munteniei?

Tratatul încheiat de împăratul Rudolf prin ambasadorul Marini Pauli Raguzanul cu Aron domnul Moldovei, prevedea primirea Moldovei în confederația germană, și apărarea ei în contra Turcilor, iar la caz când domnul ar fi fost izgonit din Moldova, să găsească adăpostire în țările românești. Aron la rândul lui se obligă a ajuta cu credință pe împăratul în lupta contra păgânilor, și să se silească a surprinde toate secretele mișcărilor turcești, spre a le destăinui împăratului³². După cum vedem împăratul nu cerea dela Aron o *participare activă* la lupta contra Turcilor, ci numai cât ajutorul său *ascuns*, prin descoperirea mișcărilor turcești, și de aceea prevedea ipotetic numai cât alungarea lui Aron din Statul său, presupunându-se astfel că până la sfârșitul luptei, care se așteptă bine înțeles de Germanii a ieși în favoarea lor, Aron va putea, mulțumită fățării credinței către Turci, păstră cu învoirea lor scaunul Moldovei. Vom vedea că Mihai înțelegea cu totul altfel decât Aron a scăpa de uricioasa stăpânire turcească. El vroia să iee parte activă, hotărâtoare la luptă, și el singur pornește acțiunea prin un îngrozitor măcel făcut în contra lor. Această împrejurare pune pe domnul Munteniei în o poziție cu totul a parte în lupta ce eră să se încingă, și-l arată nu ca pe Aron, un simplu instrument al politicei germane, ci ca un domn care mergea

²⁹ Raportul lui Ioan de Marini Pauli c. Rudolf al II-lea, 1594, *Ibidem* III, p. 203. *Anon. rom. în Mag. ist.*, IV, p. 277.

³⁰ Necunoscută până la ediția I a a *Ist. Românilor* (1890).

³¹ Bălcescu, p. 37.

³² Tratatul din 16 August 1594, în Hurm., *Doc.*, III, p. 193.

calea lui neatârnată, și se adăugea numai cât curentului pornit și din Germania contra Impărăției Turcești. Dacă și Aron ieă mai târziu o parte hotărâtoare la luptă, aceasta se face numai după inspirarea și exemplul lui Mihai.

În timp ce Germanii căutau să câștige pe domnul Moldovei, ei urmau cu aceeași stăruință silințele lor pe lângă Sigismund Batori, principele Transilvaniei. Acesta însă găsi prilejul de a-și innălță poziția prin o atare alianță, cerând drept condiție a participării sale, mâna arhiducesei Maria, fiica arhiducelui Carol din Gratz³³. Pentru a dobândi această strălucită însoțire, el caută să capete și sprijinul papei către care trimite un ambasador în 1594. Solul arată papei că „principele său mai avea cu sine pe domnul muntenesc și pe acel moldovenesc, care amândoi vor scoate în câmp ca la 30.000 de cavalerie, afară de pedestrime, și din care doi, acel al Moldovei, s'a și sculat fără sfială contra Turcului, iar acel muntenesc intră în negocieri secrete, hotărât a face tot astfel. Aceste două provincii fiind totdeauna foarte asuprite și apăsate de Turci, e de crezut că vor face tot ce le va sta prin putință, spre a scăpa de peirea cea de pe urmă și pentru a-și împlini dorința de a trăi în libertate”³⁴.

Sigismund Batori, însă avea de luptat cu o partidă protivnică alianței germane. De și Turcii cereau o adăogire de tribut, partida protivnică răscoalei susțineă că, sub Turci, poporul se bucurase de libertatea religioasă; că ajutorul german eră nesigur și îndepărtat, pe când pericolul eră nemijlocit, ceeace ar fi fost adevărat, dacă Mihai Viteazul nu s'ar fi hotărât să expună pieptul său ca scut de apărare, nu numai Transilvaniei, dar întregii creștinătăți. Sigismund este nevoit să taie pe șefii partidei protivnice Francisk Kendi, Ioan Porro, Grigorie Literat și alții, spre a face să amuțească întimpinările ei (Septembrie 1594).

Spusele lui Sigismund către papă în privirea domnilor români erau numai în parte adevărate. E drept că atât Aron cât și Mihai erau porniți în contra Turcilor; însă Aron, nu prin stăruințele principelui Transilvaniei, ci prin acele ale papei și împăratului german, care câștigase la cauza lor pe domnul Moldovei, *odată și alătura* cu acel al Transilvaniei. Mihai însă nu fusese ademenit de alianța anti-otomană de fălosul principe al Ardealului, ci el, punându-și gând să se răscoale, căutase alianța aceluia. De aceea și vedem că în tratatul ce se încheie în 5 Noembrie 1594 între Mihai Viteazul și Sigismund Batori domnul român recunoaște supremația celui transilvănean, o condiție care nu înțelegem cum s'ar fi putut impune lui Mihai,

³³ Ciro Spontoni, *Historia della Transilvania*, Veneția, 1638, p. 14.

³⁴ V. A. Ureche, Document din 1594, din biblioteca Madridului, *Arh. ist.*, 1, 2, p. 150.

În cazul când Batori ar fi cerut sprijinul său în contra Turcilor, și deci domnul Ardealului ar fi fost îndatoritul lui Mihai, dar care este ușoară de pătruns, de îndată ce Mihai Viteazul eră acela care căută alianța lui Sigismund, alianță care trebuia plătită³⁵. De aceea Mihai Viteazul susține cu temei în memoriul său către împăratul, pe timpul nenorocirilor sale, că „el fusese pricinuitorul ca voevozii Transilvaniei și ai Moldovei să se devoteze împăratului³⁶, și Miron Costin spune iarăși cu drept cuvânt că „Mihai Vodă *singur a năzuit* după ajutor la Bator Jicmond domnul Ardealului”³⁷.

Din expunerea de până aici rezultă deci într'un chip neîndoelnic. că deși Germanii, având războiul cu Turcii încă de prin Iulie 1593, își căutau aliați în Europa răsăriteană, ei nici nu știeau măcar ce domn stătea pe tronul Munteniei; că ei neputând crede că un principe ce eră pentru a zice astfel un adevărat pașă turcesc, precum eră acel al Munteniei, va lepăda cu sinceritate cauza turcească și se va alipi pe lângă Creștini, nici nu-l cercetară cu soliile lor; ba chiar încă după ce ambasadorii germani se întâlnesc cu trimișii lui Mihai în Ardeal, și se înțeleg asupra răscoalei, ei tot păstrează oarecare neîncredere, ceeace-i oprește de a vizita și pe principele Munteniei. Mihai însă care-și pusese în gând de cum ajunsese în scaun, să scuture jugul turcesc, provoacă el pe Sigismund Batori, să-i dea ajutor contra Turcilor, cerere de care folosindu-se principele transilvănean, impune lui Mihai Viteazul, pentru sprijinul făgăduit, recunoașterea supremației sale, prin care el pe de o parte se înfățișă cu o mai mare vază la încuscirea cu împăratul, și aducând acestuia un ajutor serios ca preț al mânei arhiducesei.

Răscoala lui Mihai Viteazul contra Turcilor *nu este deci datorită unei îmboldiri străine, ci este productul liberei sale hotăriri*³⁸.

De aceea domnul muntean nici nu căută măcar la starea lucrurilor din războiul unghuresc, când se ridică asupra Turcilor.

³⁵ De și textul tratatului din 5 Noemvrie 1594 nu ne-a fost păstrat, totuși se vede din acel refnoit în 20 Maiu 1595, că și acel dintâi conținea îndatorirea închinării. Vezi tratatul din 20 Maiu 1595, Hurm., *Doc.*, III, p. 210: „qui se nobis, relicta Turcarum perfidia, una cum totius illius regni ordinibus, jure jurandum obstringens, jam pridem subdiderat”.

³⁶ Memoriul din 17 Ianuarie 1601, *Ibidem*, IV, 1, p. 230: „sed et author fui vaivodis Transilvaniae ac Moldaviae ut se eidem sacratissimae Maiestati vestrae penitus devoverint”.

³⁷ Miron Costin, *Letopiseșe*, I, p. 219.

³⁸ O urmă a acestor păreri vezi în scriitorul unghur Baronius în *Monumenta Hungariae historica, scriptores*, XVII, p. 144: „Praeerat eo tempore, quo haec gerebantur Moldaviae quidam Aron, Transalpinis vero Michael Palatinus et manu strenuus et prudentia rerumque experientia praestans. Hi partim sponte sua tot malorum et expilationem pertaesi, partim vero exemplo suasionibusque principis Transsylvaniae adducti, a jugo Turcicae tyrannidis desciscere omnino statuere”.

Departa ca tocmai atunci Germanii să fi obținut foloase în contra Otomanilor, ceea ce ar fi putut încuraja răsvrătirea lui Mihai, vedem că ei sunt pretutindeni bătuți de Turci, tocmai pe timpul când Mihai Viteazul făcea pasul hotărâtor, prin măcelul Turcilor din Muntenia (Noemvrie 1594). Așa Germanii fuseseră respinși cu mari pierderi de la înconjurarea Granului și în 29 Septembrie 1594 vestita cetate Raab cade în mâinile Otomanilor prin trădarea comandantului, comitele de Hardeck. După aceea cade Papa în stăpânirea Turcească, și vizirul îndreptându-se spre Comorn, se gândea să apuce iarăși calea către Viena.

Poporul din capitala Impărăției Germane îngrozit de propășirea Turcilor, caută să-și pună avuțiile în siguranță, văzând mai ales mișcarea cea înceată a trupelor germane față cu puhoiul acelor turcești. apoi lipseau atâtea din cele trebuitoare războiului, încât chiar miniștrii împăratului se gândeau la mijlocul de a încheia pacea mai curând, decât la acela de a susține războiul³⁹.

3. RĂSCOALA CONTRA TURCILOR

Măcelăria Turcilor. — Starea Munteniei ajunsese într'adevăr îngrozitoare. Creditorii Turci, cei mai mulți foști Ieniceri, oameni cruzi și barbari, pentru care nimica nu mai era sfânt, umpluseră țara, și numai în București erau vre-o 4.000. Mihai care ajunsese și el prin bani în domnia Țării Românești, sporise încă numărul lor. Când el veni întovărășit de dâșii în Târgoviștea, el găsi pe toți cei ce rămăseseră în țară dela domnia dinaintea lui, și trebui să cadă cu ei la învoială asupra plăței tuturor datoriilor, pe care chip le contractase țara. Armeni, Greci, Evrei, gelepi turci, oameni de toate neamurile se ațineau la împărțeala lăzilor cu bani ce sosiau la vistierie, căutând fiecare să pună el întâi mâna pe ei. Creditorii Turci așezându-se în Târgoviștea începușeră a-și face lăcașuri și meceturi, sau locuri de rugăciune, încălcând astfel și în această privință condițiile înclinării, sfâșiate în toate celelalte. Ultima garanție contra coplesirii păgâne amenință să dispară, și religia însăși a poporului român era pusă în primejdie⁴⁰.

³⁹ Zinkelsen, III, p. 596. Comp. raportul bailului venețian din Praga, 15 Noemvrie 1594, Hurm., *Doc.*, III, 2, p. 58: „Et già èl intrato tanto timore nei popoli per la memoria del passato, che in Viena ognuno attendeva a manometer le robe più importanti, etc.” Alt raport din aceeași zi (*Ibidem*, p. 59) spune ca „la discordia della Germania, la tardità di questa natione, il mancamento di molte cose pare che necessitano l'imperatore et li ministri a procurare la pace”. Vezi și pag. 61

⁴⁰ Walter in Papiu, *Tezaur*, I, p. 10.

Aprinzându-se apoi războiul cu Ungaria, Turcii își făcură din Muntenia baza operațiilor lor, slujindu-se mai ales de puterile ei spre a face transporturile și ași aprovizionă armatele cu toate cele trebuitoare. Într'un rând Mihai primi ordinul de a trimite 300 de cară de transport. Abia îndeplinise această poruncă, și îi vine o alta pentru un număr încă și mai mare și pentru plata tributului. Carăle ajungând în tabăra turcească ceva mai târziu, de cum fusese poruncite, Sinan-pașa, ordonă ca oamenii ce le aduseseră să fie uciși, și li se taie la toți capetele fără milă.

Pe lângă aceste asupriri făcute țarei, Mihai mai eră expus și personal la atacurile și ocările Turcilor. El eră asediat în palatul său de către creditorii turci care îi cereau plata datoriilor cu cea mai mare sumeție. Când el le spunea să mai aștepte, nefiind închipuit, eră expus la batjocurile cele mai grosolane, care ar fi revoltat și pe o inimă mai puțin mândră ca aceea a lui Mihai.

Totuși domnul pentru a avea și dreptatea pe partea lui trimise întâi o tânguire sultanului prin care arată fără-de-legile ce se făptuiau în țară de Turci, și se rugă pentru a lor îndreptare. În loc de a se da ascultare cererilor lui Mihai, Turcii ordonă, siliți prin nevoile războiului, sporirea tributului țărilor române încă cu câte 30.000 de galbeni⁴¹, și trimit o bandă de Ieniceri care pradă și jefuește țara în chipul cel mai neomenos. Mihai se hotărăște atunci, să deie ființă gândului său, legăturile sale cu Sigismund și Aron fiind acum încheiate. „Un complot întins atât în țara Românească cât și în Moldova, pusesese ziua de 13 Noiembrie 1594, în care să se deie semnalul răsvrătirei, ucigând pe Turci în toate părțile țarei unde s'ar afla. Mihai trimise porunci la oștile transilvane dela hotare ca să intre în țară, pe când și o ceată de Moldoveni sub comanda hatmanului lui Aron îi venea în ajutor. Turcii din București, în nepăsarea lor, nu bănuiau nimic, de ceea ce li se pregătea, și urmau turburările lor: nici o trădare din partea Românilor nu veni să'i deștepte. Într'o zi când năvăliră din nou asupra palatului, Mihai le ieși înainte, și vorbindu-le cu multă blândețe, le arată că dacă-l vor ucide pe el, vor pierde toată datoria ce aveau de luat; le arată însă un loc unde ar putea găsi bani de împărțit. Parte din Turci merseră acolo; dar negăsind îndestui pentru a se plăti cu toții, fu de nevoie a se face o repartiție, pentru îndeplinirea căreia veni un Turc Ali-Gian dela Giurgiu. Ali-Gian sfârșind împărțala și ducându-se la conacul său, fu oprit în cale de un Român, cunoscut al lui, care îi zise: „Ali-Gian-Hogea, câți ani, sunt de când mănânc pâinea și sarea ta? Sunt douăzeci de ani răspunse Turcul. — „Dacă-i

⁴¹ Marco Zane c. dogele, 26 Februarie 1593, Hurm. *Doc.* IV, 2, p. 171
Pentru toate amănunțimile la care nu :ducem dovezi, ne referim la scrierea conștiințioasă a Bălcescului.

aşă i zise Românul, spre recunoştinţa de pâinea şi sarea ta ce am mâncat, voi să-ţi spun un cuvânt de 'i voi să mă ascuţi. Spune, 'i zise Ali. — Nu stă aice adăogi Românul până la 3 sau 4 ceasuri după amiază, nu te opri nici la Giurgiu; sileşte-te să treci la Ruscium cât vei putea mai curând. — Dar pentru ce, răspunse Turcul? — Românul fără a-i spune mai multe se depărtă. Intorcând capul şi văzând pe Ali că stă în cumpănă de ceea ce trebuia să facă, îi strigă: „Ieă sama, la ce ți-am spus”. — Turcul preumbându-se prin oraş, băgă de seacă că e mai multă lume decât altă dată, şi bănuind ceva rău, fără de a spune nimănui nimic, se urcă în căruţa sa şi luă în grabă calea Giurgiului. Aceasta fu singura indiscreţie, cinstită şi măsurată ce se făcu despre tragica scenă care se pregătia⁴².

În acea zi fatală pentru Turcii din ţările române Mihai îi înştiinţă ca să vină la vistierie, unde erau să fie plătiţi de datoriile lor. Turcii alergară cu grămada. Cum intrară în curte, Mihai puse să o încunjure poporul din toate părţile şi dădu foc casei. Turcii, voind să scape de pojar, cădeau peste mulţimea înfuriată asupra lor, care îi omorâ fără cruţare. Astfel mai bine de 2.000 de Turci fură ucişi în acea groaznică măcelărire.

Un raport veneţian din 29 Noemvrie 1594 întăreşte în chip autentic spusele cronicarilor şi ale istoricilor. El spune: „Accidentul întâmplat în Valachia şi Bogdania s'a petrecut în chipul următor: Aron din Moldova cu Mihai din Valachia înţeleşi cu Transilvanii şi cu Polonii (?) au hotărât ca să se răscoale. Valacul chemând la divan pe toţi creditorii sub pretext de a vroi să însemne fiecăruia poliţele lor de plată, au venit un mare număr de Turci, Greci şi Evrei. I făcu să'şi dea poliţele lor, şi apoi la un semn dat îi trecu pe toţi prin ascuţişul săbiei a 4.000 de oameni care încunjurau palatul. Cu acest mijloc şi-au atras în partea lui o mulţime de oameni care sărmanii erau siliţi să plătiască mai pe fiecare lună câte un tribut, astfel că rămăneau lipsiţi până şi de pâinea de toate zilele, pentru care însă ieri (28 Noemvrie) fu hotărât războiul contra Valachiei”⁴³.

Fără îndoială că trădarea însoţise acest act de răzbunare! Dar oare această cale piezişă şi înşelătoare nu eră îndreptăţită

⁴² Bălcescu. *l. c.*, p. 50—51.

⁴³ Marco Venier c. dogele, 29 Noemvrie 1594. Hurm., *Doc.*, III, p. 465. Tot se răsuflesse ceva din planul de răscoală al Românilor, de oarece Gheorghe Salathy scrie din Oradia Mare către Palffy încă din 20 Septemvrie 1594 că Moldovenii şi cu Muntenii ar fi tăiat pe Turci, veste prea timpurie, *Ibidem.*, p. 195. Walter dă din eroare anul 1593 ca dată a răscoalei, Vezi Papiu, *l. c.*, I, p. 15. Tot aşă face şi Şincai, II, p. 281. O scrisoare din 26 Noemv. 1594 zice că „chiar în acel ceas vin oare care ştiri că Principele Valahiei, ar fi măcelărit mai multe mii de Turci”. N. Iorga, *Acte şi Frag.*, I, p. 129. Sig. Batori c. Matei Imp. 23 Noembrie 1594 spune că după ce a făcut ca voevodul transalpin să se lepede de Turci, văzându' tot şovăitor „manum aliquam militum nostrorum in provinciam illam expeditivimus quorum opera omnes Turci trucidati sunt”. Hurm., *Doc.*, XII, pag. 18.

pru ne mai pomenitele jafuri ale Turcilor, și nu eră oare învoit a se răzbună prin o singură nedreptate, sutele și miile de strâmbătăți comise pe fiecă zi de un nenumărat șir de ani? ⁴⁴. Toate revoluțiile conțin în sine și un element pregător, ascuns, care este nedespărțit de ideea trădărei. Cu toate acestea cine va tăgădui legitimitatea revoluțiilor când cuțitul a ajuns la os? Trădarea este uricioasă numai în viața individuală, unde nici un interes nu poate fi atât de mare, nici chiar acel al vieții, pentru a îndreptăți călcarea credinței. În viața întinsă a Statelor și popoarelor, unde prin ea se poate scăpa nu numai generația existentă, dar încă și toate acele ce sunt ascunse în sânul viitorului, scopul este atât de măreț, încât el scuzează, dacă nu chiar îndreptățește, mijlocul întrebuițat.

Întăiul pas eră făcut și cel mai greu, căci acuma nu eră altă scăpare decât lupta. Mihai cată deci să se folosească de primul moment de tulburare a Turcilor, pentru a'i izgoni și din Giurgiu, acel cuib turcesc care, de pe timpul lui Mircea cel Bătrân, fusese ca un ghimpe otrăvit în coastele Munteniei. El taie și aici pe toți Turcii care nu apucaseră să scape peste Dunăre, câțiva din ei trecând chiar înnot întinsa lățime a fluviului.

Turcii simțiră câtă încurcătură va aruncă această neașteptată răscoală a Țărilor dela Dunăre, asupra războiului din Ungaria. Eră deci de cel mai mare interes pentru ei de a o astâmpără, și fiindcă știau că ea este făptuirea unui om, apoi pe acesta se siliră a-l înlătură, spre a o face să înceteze. Turcii înaintea de a întrebuiță puterea, vrură să pună mâna pe Mihai, prin ajutorul unei partide din țară, care, ca și aceea din Transilvania, eră protivnică răscoalei. Cu toate că și această partidă din Muntenia pretextă a se teme că, sub papistași, să nu piardă libertatea religioasă, de care se bucurase sub Turci, maimuțărind astfel în întâmpinările ei pe acele ale Transilvănenilor, în realitate ea sprijină candidatura lui Ștefan Bogdan, fostul domn al Munteniei, care precedase în tron pe Alexandru al IV-lea.

Acest Ștefan Bogdan fiul lui Iancu Sasul și a Mariei Paleologu ⁴⁵, căutase încă dela detronarea lui, necontentit a redobândi scaunul pierdut. Speranțele lui crescură bine înțeles la răsvrătirea lui Mihai, și el începuse a unelti printre boierii partizanii săi, în contra lui Mihai Viteazul. Un pașă turc, chemat în ascuns de boieri, vine în București, prefăcându-se a nu ști nimic despre cele întâmplate cu măcelărirea Turcilor, și arătând că voește să petreacă iarna în acel oraș împreună cu acei 2.000 de

⁴⁴ Aceeași observație o face și Bălcescu, p. 52 : „uciderea făcută cu înșe lăciune într'adevăr, dar dreaptă și meritată pentru toate suferințele ce Turcii aduseseră țarei”.

⁴⁵ Mai sus. p. 46 și 111. Pare a fi fost născut în Brașov înainte de însurarea lui Sasu cu Maria.

Turci ce-l însoțeau. Scopul său era de a înșela și a prinde pe Mihai. Șiretenia Turcului era însă prea grosolană, pentru a nu fi întrevăzută de ori și cine, cu atât mai mult de cugetul cel deștept al lui Mihai. Domnul stătea în palatul de lângă Dâmbovița, iar Turcul se așezase în casa vistiernicului Dan, cea mai frumoasă și mai încăpătoare pe atunci din București. Turcul dorind să surprindă pe domn, se prefăcu că vroiește să-i facă o vizită, și porni însoțit de o mie de ostași către palatul domnului. Acesta simțind pericolul se retrase îndată în tabăra Ardelenilor, ce era întocmită lângă oraș. Turcul, negăsind pe Mihai, trimise în tabără să-l întrebe pentru ce ține atâta oaste lângă el? Mihai îi răspunse că pentru a prinde pe un pretendent de domnie, care ar umbla să-l răstoarne, și că nu ar putea da drumul oștenilor până nu le va plăti. Pașa îi trimise răspuns că-i va da a doua zi un butoiu de aur spre a-și plăti oștile care ar fi păgubitoare țarei. Mihai se hotărî însă ca chiar în noaptea aceea să pună un capăt acestui joc ipocrit. El pătrunse în oraș și încinse cu foc și cu sabie pe Turcii ce erau aici. „Turcii la lumina flăcărilor care ardeau conacele lor, și la strigătele răzbunătoare ale Românilor, se deșteptau îngroziți și pe jumătate îmbrăcați alergau să se adune la palatul Emirului, cu hotărâre de a se apăra până la moarte. Dar aci întâmpină pe Mihai cu o parte din oștire; el înpresurase palatul și împroșcă cu două tunuri. În zadar se ispitiră Turcii a-și deschide drum printre ostașii Români spre a intra în palat. Românii îi împing înapoi și îiucid pe toți. Două ziduri din palat se prăvălesc de izbirile artileriei. Emirul în desperarea sa, părăsit de orice ajutor, începând să arunce pe ferești aurul și giuvaerele sale, socotind că în vreme ce ostașii români se vor apuca de pradă, el va găsi niijlocul de a fugi; dar Mihai oprește pe soldații dela pradă, și-i întărată spre năvală asupra palatului. Românii năvălesc și ucid pe toți Turcii care scăpaseră din foc”⁴⁶.

Primele lupte. — Turcii văzând cât de rău le ieșise încercarea de a prinde pe Mihai, se hotărasc să-l scoată cu puterea, și sultanul numește pe beglerbegul Greciei, Hasan-pașa, generalisim pentru lupta cu Muntenii și Moldovenii, având a merge asupra răsculaților cu o armată de 40.000 de oameni⁴⁷. Pașa trebuia tot odată să introducă în Muntenia pe domnul cel nou rânduit de sultanul, pe Ștefan Bogdan. Hasan-pașa trimite în contra lui Mihai pe Mustafa-pașa care este însă bătut în trei întâlniri și nevoit să se retragă îndărăt peste Dunăre⁴⁸. Tot pe atunci un corp de Tătari, nemulțămît de Sinan-pașa generalisimul din Ungaria,

⁴⁶ Balcescu dupa Walter, *l. c.*, p. 54. Spusele lui Waller confirmate prin un raport al ballului venețian din Praga, 13 Dec., 1594. Hurm., *Doc.*, III, 2, pag. 65.

⁴⁷ Marco Venier c. dogele, 7 Ianuarie 1595, *Ibidem*, IV, 2, p. 186.

⁴⁸ *Ibidem*, 19 Februarie 1595, *Ibidem*, p. 187.

vroește să se întoarcă în țara lor, trecând prin Muntenia din părțile Temișoarei; Mihai le iese înainte, îi bate și-i sfărâmă, ucigând din ei 20.000 mai bine de jumătate, luându-le toată bogata pradă ce o aduceau cu ei din Ungaria și liberând mai multe mii de Creștini⁴⁹. În acest timp Mustafa-pașa își reformase armata, și venea iar cu îndărătnicul pretendent Ștefan Bogdan, apropiindu-se de Dunăre. Mihai însă de astă dată nici nu-l lăsa a ajunge la fluviu, ci trecându-l pe gheață în luna lui Martie, lovește pe Turci cu așa furie, încât îi zdrobește, rămânând însuși Mustafa-pașa mort pe câmpul de bătălie, iar Ștefan Bogdan o rupe de fugă, prea fericit că putuse scăpa teafăr din cumplitul măcel. Aflându-se pe pământ turcesc, Mihai îl pustiază în lung și în lat, ajungând până dincolo de Nicopoli⁵⁰.

În același timp Aron domnul Moldovei, după ce taie în bucăți pe patru ciauși turci, pe care sultanul avusese îndrăzneala a-i trimite cu bani spre a-l cumpăra⁵¹, repurtă izbânzi nu mai puțin fericite. El răspinge mai multe năvăliri tătărești, ieă după aceea Ismailul, Benderul și Chilia; trece apoi și el Dunărea tot pe gheață, cuprinde Măcinul și pune stăpânire pe întreaga Dobroge. Pustiirea regiunilor cupinse de Aron și cruzimile săvârșite de el asupra Turcilor erau înspăimântătoare: nici sex, nici vârstă, nu găseau iertare înaintea furiei lui, și cadavrele celor jertfiți erau lăsate neîngropate în prada fiarelor și a păsărilor⁵².

Hassan-pașa crezù atunci că va fi mai fericit, punându-se el însuși în capul frânturilor de oștire rămase dela generalul său Mustafa-pașa. Luând iar pe Ștefan Bogdan în coada armatei sale, pleacă spre Dunăre, este însă și el bătut cumplit și ucis împreună cu fiul hanului tătăresc ce-l întovărășea; iar desperatul Ștefan Bogdan aleargă iarăși îndărăt la Constantinopol⁵³.

Împreunându-și oștile, Mihai și cu Aron atacă Brăila, luând și această ultimă cetate ce mai rămăseseră în mâinile Turcilor⁵⁴. Românii stăpâni pe malurile Dunărei și putând trece fără piedică în țările Turcilor, le supun la o devastare continuă

⁴⁹ Altul din 20 Februarie 1595, *Ibidem*, p. 188. Comp. un raport al bailului din Praga, 7 Martie 1595, *Ibidem*, III, 2, p. 86: „Tatari volendo ritornare nel loro paese si ritirano verso Temesvar”. Bălcescu pare, după locurile unde pune luptele lui Mihai cu Tătarii lângă Giurgiu, a i aduce din țara lor, *l. c.*, p. 59.

⁵⁰ Marco Venier c. dogele, 6 Martie 1595. Hurm., *Doc.*, IV, 2, p. 189. Comp. anele lui Fugger, 7 Martie 1595, *Ibidem*, III, p. 229.

⁵¹ Analele lui Fugger, 16 Februarie 1595, *Ibidem*, p. 221.

⁵² Marco Venier c. dogele 2 Aprilie 1595, *Ibidem*, IV, 2, p. 193, *Analele lui Fugger*, 10 Aprilie 1595, *Ibidem*, III, p. 231.

⁵³ Scrisoarea lui Albagiula da Marco c. de Marin Raguseo, 28 Aprilie 1595, *Ibidem*, III, 2, p. 100. Un raport din Polonia 1595 enumeră cetățile turcești luate și pustiite de Mihai: „passo dal altra banda (a Dunarei) et brugio Mecino, Silistria, Russich, Svistovo, Nicopoli, Horagva (?), Vidino et tutte le ville al Danubio”. Hurm., *Doc.*, XII, p. 25. Cf. p. 48. Scrisoarea lui Aron c. Zamoiski care-i arata izbânzile c. Tătarilor, *Doc.*, I, *Supt.*, 2, p. 341.

⁵⁴ Marco Venier c. dogele, 5 Maiu 1595. *Ibidem*, IV, 2, p. 196.

și neîntreruptă, înaintând în vârtejurile lor uneori până peste strâmtoarele Balcanilor⁵⁵. Adese ori sultanul tremură în palatele sale de lângă Bosfor.

Nenumărată eră prada luată dela Turci. Un document din acele timpuri spune că „Haiducii și Valahii noștri merg îmbrăcați tot în jder și cacom și nu duc deloc lipsă de bani”. Asupra mulțimei prăzei ne mai spun alte relații că „Transilvanii și Cazacii, după ce au silit pe femeile tătare să-și frigă ele însăși copiii și să-i mănânce, au pustiit apoi mai mult de 50 de sate, răpind mai bine de 16.000 de capete de vită. Caii erau așa de iefteni că se vindeau dela 8—10 groșiți unul. Un orășan din Brașov a cumpărat 50 de boi, 47 de vaci, și 44 de viței, de un an pentru 100 de lei”⁵⁶.

Răscoala Românilor se făcuse dela început cu o mare strășnicie. Ca o furtună a tot distrugătoare se răspândise ea pe malurile Dunărei, Orcanul după ce curățise țările române de jivinitele turcești, mergea să le zdrobească în însuși culcușurile și cuiburile lor. Ceea ce mai ales însă încurcă pe Turci eră neputința de a urmă cu izbândă războiul din Ungaria, pe cât timp lucrurile erau așa de turburate la Dunărea de jos. Încă la începutul războiului Turcii își aprovizionaseră armata din Anatolia, cu zaharea diu țările române⁵⁷, și acuma le lipseau de toate. Un document contimporan ne spune : „Prin înstrăinarea acestor provincii, Turcul vede scăzând și împuținându-se oștirea care trebuia să meargă în Ungaria, de oarece eră obișnuit a se sluji de oamenii acelei regiuni ca lucrători și chiar ca trupe, răpiă din ele toate proviziile și aveă deschisă și sigură plutirea pe Dunăre, lucru ce 'i eră de cel mai mare ajutor în transportarea celor de trebuință războiului, care toate acestea au fost deodată trunchiate⁵⁸”. Nu numai operațiile războiului erau atinse prin răs-

⁵⁵ Aceste nu sunt numai vorbe, Vezi Marco Venier c. dogele, 16 Iunie 1595, *Ibidem*, IV, 2, p. 200 : „i Vallachi, passato il Danubio erano venuti a Babà discosta cinque giornate solamente da Adrianopoli e l'havevano pressa et sacheg. giata”. De aceea se răspândise nu fără temei, vestea că Români ar fi ajuns la Andrianopoli. Vezi *Historia von der Empörungen so sicht in Königreich Ungarn, auch in Siebenbürgen, Moldau, in der bergischen Walachay und anderen Oerten zugezogen haben*, Cöln, 1596 (Bibl. Acad. Col. Sturza, No, 2921), p. 70 : „Die Walachen bekamen ferner Vestungen : Pandes (?) Nicopolis Kili und Ribnic, haben gar tief in Griechenland, und bis auf die 24 Meil von Constantinopel gestrayft”. Analele lui Fugger, 21 Ianuarie 1595, Hurm., *Doc.*, III, p. 223 : „Die Moldauer und Walachen haben das Land gar bis Drinopel verhängt”.

⁵⁶ Analele lui Fugger, 19 Martie și 7 Aprilie 1595, *Ibidem*. p. 230. Vezi și *Kurzer Bericht wie alle Sachen in Siebenbürgen dem Fürsten Sigismund Batori und etlichen Verräthern anno 1594 fürgelaufen* (ultima din mai multe broșuri legate împreună sub No. 3140 a bibl. Acad. col. Sturza). La p. 9 dă o variantă : „Dass ein Bürger von Kronstadt mir wohl bekannt 48 Ochsen, 42 Kühe und 35 jährige Kälber umb 100 Thaler gekauft”.

⁵⁷ Marco Zane c. dogele, 16 Ianuarie 1594. Hurm., *Doc.*, IV, 2, p. 175.

⁵⁸ Bailul venetian din Praga c. dogele, 25 Aprilie 1595, *Ibidem*, III, 2, p. 94. Comp. analele lui Fugger, 19 Martie 1595, *Ibidem*, III, p. 230.

coala Românilor, ci chiar și viața privată a poporului turcesc. Cele mai multe din obiectele de hrană pentru orașele mari ale împărăției erau luate din țările române. Tăindu-se deodată și pe neașteptate izvorul aprovizionării lor, o scumpete ne mai pomenită se ivi în Constantinopole. Grâul, carnea, se scumpiră cu $\frac{2}{3}$, și chiar pentru bani nu puteai găsi, iar în Adrianopole se temeau oamenii până și de foamete. Imprejurările se îngreuiau încă și prin fuga populației turcești din părțile dela Dunăre către centrul împărăției, tocmai într'un timp când și aceea de loc eră amenințată în existența ei⁵⁹. Mai spun documentele timpului că „Turcii au fost lipsiți nu numai de tributul anual al Valahiei, Moldovei și al Transilvaniei, care se urcă împreună la un milion, dar și de cea mai mare parte din hrana Constantinopolei”; că „Constantinopolea se va vedea constrânsă de cea mai mare scumpete de pâne, carne, cânepă pentru pânză de corăbii și alte lucruri care se importau din Valahia și Moldova”. Adaugă Pallavicini că „din cele trei provincii Transilvania, Valahia și Moldova se aduceau lucruri de hrană la Constantinopole, grâne de toate soiurile, vite și brânzeturi, unt și alte lăptării, fructe de vară și de iarnă, prin o navigație de 10—12 zile, pe Dunăre și apoi pe Marea Neagră, până la această mare cetate locuită de 400.000 de suflete”⁶⁰.

Aceste împrejurări ne arată pe de o parte însemnătatea cea nespūsă a stăpânirii țărilor române pentru Impărăția Otomană, pe de alta ne lasă să întvedem câtă confuzie și buimăceală, încurcăturile aduse prin răscoala Românilor, trebuiă să pricinuiască în mintea Turcilor. Ei căutau pe cât puteau să ascundă veștile sosite dela Dunăre⁶¹; dar tocmai această tănuire a adevărului îl făcea să apară și mai cumplit când străbătea la lumină. Ei iau apoi mai multe măsuri ce nu puteau avea altă explicație decât frica de care erau cuprinși. Așa bună oară ordonă ca toți Armenii, Albanezii, și chiar Grecii ce se așezaseră în Constanti-

⁵⁹ Masco Venier c. dogele, 19 Martie 1595. *Ibidem*, IV, 2. p. 192: „Di sorte che qui il pane è carissimo et quel che è peggio non se ne trova per denari; la carne e a prezzo eccessivo; il popolo tuunultua et si lamenta senza profito”. Un alt raport din 2 Aprilie dă ca prețuri exorbitante oca de carne de vacă 14 aspri, chila de grâu prost 100 de aspri, de cel bun 160. *Ibid.*, p. 194. Un alt treilea din 18 Maiu spune că năvălesc oameni de la Dunărea „ad accrescer la carestia, che supera ogni credenza, vedendosi ducento quello che non vale venti”. *Ibidem*, p. 198. Un alt raport venețian din 12 Aprilie 1597, *Ibidem*, pag. 223, spune curat că „la Valachia et Bogdania mantegono in tempo di pace la città di Constantinopoli et l'essercito turchesco di vettovaglie, delle quali tutte al presente per causa della guerra vi e mancamiento grandissimo”.

⁶⁰ Pezzen c. Elector, 22 Fevr. 1595. Iorga, *Acte și Frag.*, I, p. 137; Știri din C-pole, 3—5 Aprilie 1595. Hurm., *Doc.*, XII, p. 38; altele din 5—7 Aprilie 1595, *Ibid.*, p. 39; lămuriri date cardinalului Pallavicini, 21 Mai 1595, *Ibid.*, p. 49.

⁶¹ Marco Venier c. dogele, 3 Iunie 1595, IV, 2, p. 204: „Dei progressi di Vallachia et Bogdania nella ambiguità del vero che viene occultato quanto più si può”.

nopole numai cu 5 ani înainte, să părăsească oraşul⁶². Mai ales însă se adevereă teama şi buimăceala lor în faptul că nu ştieau pe cine dintre paşi să trimită contra lui Mihai, şi lipsă de şir a măsurilor lor creşte pe cât se răspândeă vestea tot mai marelui apropieri a Românilor de capitala împărăţiei. Vroind cu toate acestea să facă pe puternicul, sultanul se prefăcea că nu găseşte oameni spre a-i rândui ca paşi în Muntenia şi Moldova⁶³, mai măgulindu-se încă cu gândirea de a le preface în pašalâcuri, când însuşi Constantinopolea era în așa primejdie.

Turcii hotărâră într'un mare divan ţinut la Constantinopole a părăsi de o cam dată războiul unghuresc şi a îndreptă armatele lor contra Valahilor. Noul sultan Mohamed (10 Ianuarie 1595) surgunise îndată ce se urcase în tron pe marele vizir Sinan-paşa şi încredinţase conducerea trebilor împărăţiei rivalului său Ferhat-paşa. Tot revolta lui Mihai determinase pe sultan la această schimbare, întru cât Ferhat îl încredinţase că ţările române se revoltaseră numai din ura ce o aveau contra lui Sinan, iar nu în contra Turcilor⁶⁴. Ferhat pregăteşte o mare expediţie contra Ţării Româneşti, şi pleacă din Constantinopole către Dunăre. În timpul lipsei sale însă, partizanii lui Sinan învinovăţesc pe Ferhat de molăciune în adunarea şi pregătirea armatei sale, şi provoacă în mintea femeiatului şi moleşitului sultan, teama unei înfrângerii, ceea ce aduce revocarea lui Ferhat şi înlocuirea lui iarăşi cu duşmanul său neîmpăcat Sinan-paşa.

Sigismund Batori. — În timp ce acest nou ameninţător înaintă asupra Ţării Româneşti, Sigismund Batori, în loc de a se pregăti de luptă şi a trimite lui Mihai toate ajutoarele de care ar fi putut dispune, era foarte ocupat cu regularea poziţiei Transilvaniei faţă cu imperiul German, cu care era să-l uniască nu numai legături politice, ci încă şi una de încuscrire. Se gândia apoi la mijlocul de a-şi alipi în mod trainic ţările române ce i se închinaseră de curând. Se gândea la mărire, când poate se apropiă sfârşitul tuturor, sub înfiorătorul chip al Otomanilor înfuriaţi.

În inimele mici interesele individuale au avut totdeauna pasul asupra celor mari şi obşteşti.

⁶² Marco Venier c. dogelc, 3 Aprilie 1595, IV, 2, p. 200.

⁶³ Marco Venier c. dogelc, 2 Aprilie 1595, *Ibidem*, p. 193: „appresso le voce che i Vallachi sempre più s'approssimassero nelli contorni di Andrinopli, et che Micali insuperbito per li prosperi successi s'intitolava non più Vaivoda ma Re. concorendo da lui da ogni parte gran numero di soldati per la fama del suo gran valore". Alt raport din 11 Iulie 1595. *Ibidem*, p. 203, adaugă: „Ma la confusione e tanta che non si trova ne mezzo ne principio alla partenza di Sinan di altro capo per l'esercito”.

⁶⁴ Marco Venier c. dogele, 2 Februarie 1595, IV, 2, p. 216: „che non sarebbe mai levati quei principi da quest' obedientia commettendo rebellione. se a cio non fussero stati violentati da Sinan.

Sigismund Batori cerea următoarele condiții la legătura lui cu împăratul :

1. Că dacă ar fi să încheie împăratul pacea cu Turcii să nu se poată face fără consimțământul amândurora și în aceste tratări să fie cuprinsă nu numai Transilvania, ci ambele Valahii, care, după voința principelui Ardealului, s'au substras acum din robia turcească.

Sigismund Batori

2. Împăratul, în însușire de rege al Ungariei, să lase liberă Transilvania de sub jurisdicția sa și să-i garanteze deplina autonomie.

3. Împăratul să consimtă la însoțirea lui Batori cu una din arhiducesele casei imperiale.

4. Să depună împăratul la Kaschau 100.000 de fiorini pe an pentru trebuințele războiului comun.

5. În cazul când pierzându-se războiul, Sigismund ar fi nevoit a părăsi provincia lui, să găsească adăpostire în Imperiul German⁶⁵. Mai urmează câteva încă de puțină însemnătate.

⁶⁵ Condițiile propuse de Sig. Batori, 1594, *rum., Doc.*, III, p. 199.

Împăratul dă o diplomă prin care recunoaște punctul cel mai de seamă al propunerilor, obligându-se a purta războiul contra Turcilor; iar în cazul când s'ar împacă, să cuprindă în pace atât Transilvania, cât și dependențele ei, Valahia și Moldova, care s'au lepădat de domnia turcească. La rândul său principele Transilvaniei să se oblige prin jurământ că va merge și el contra Turcilor, și că nu va încheia pacea cu dușmanul decât cu consimțământul împăratului.

Mai încuviințează împăratul, în însușirea sa de rege ungu-resc, deplina autonomie a principatului transilvănean și dreptul de moștenire a familiei Batoresților în linie coborâtoare bărbă-tească; iar la caz de stângere a acestei linii, țara să recadă la co-roana Ungariei ⁶⁶.

Împăratul cerând cooperarea lui Sigismund la războiul contra Turcilor, puneă pe principele transilvănean în dreptul de a face cererile arătate, și el eră nevoit să i le încuviințeze. Așa ar fi trebuit să stee lucrurile și cu Mihai Viteazul, în cazul când el ar fi fost cercetat de Batori și provocat la răscoală în contra Turcilor, mai ales că Batori având marelè interes de a se încuscri cu împăratul, ar fi trebuit să cedeze și el multe domnului muntean, pentru a-l câștiga de aliat la liga anti-otomană.

În loc de a află o asemenea stare de lucruri, în reînnoirea tratatului încheiat de Sigismund Batori cu Mihai Viteazul în 20 Maiu 1595, întâluim din potrivă niște condiții atât de umilitoare impuse de principele Ardealului domnului muntean, în cât nevoia neapărată a lui Mihai care făcuse pasul hotărâtor prin măcelul Turcilor și celelalte lupte ale sale contra lor, ne explică cum de un asemenea tratat a putut fi primit de dânsul. Sigismund Batori face următoarea precuvântare la textul condițiilor: „că noi ca principe al domniilor Transilvaniei, Moldovei și Valahiei, spre a scoate domnia noastră și Valahia din robia turcească, am ajutat cu puterile noastre pe respectabilul domn Mihai voevod care părăsind perfidia turcească s'a supus nouă încă de mai înainte împreună cu toate ordinele acelei regiuni, și a putut astfel prin ajutorul nostru să-și aducă țara la dorita libertate”. Pentru a răsplăti această supremă binefacere se obligă Mihai la condițiile următoare:

1. Boierii împreună cu Mihai Voevod se supun domnului lor Sigismund, declarându-l pe acesta de principele lor.

2. Fîind însă prea bunul principe nu poate totdeauna să stee în această țară a lor, apoi el le-a constituit un locoțiitor al său, care să fie însă de o limbă cu ei.

3. Dările se vor impune de dieta Transilvaniei, și de luminatul principe, luând parte la ea 12 boieri valahi, care vor avea precădere asupra boierilor moldoveni.

⁶⁶ Diploma împăratului Rudolf din 1595, *Ibidem*, p. 218.

4. Baniii trebuitori domnului se vor fixa din veniturile țării tot de luminatul principe.

5. Toate actele ce se vor da de voevod se vor elibera în numele principelui.

6. Nu se va putea pronunța nici o pedeapsă capitală contra boierilor fără știrea principelui.

7. Religia ortodoxă va rămâne neatinsă.

8. Titlul ce va fi dat de Mihai Luminărei sale va fi : „Prea luminatul domn Sigismund, din mila lui Dumnezeu principele Transilvaniei, Moldovei și Valachiei transalpine și al sacralului Imperiu Roman, domnul părților regatului ungiuresc și comitele Secuilor, *domnul nostru prea milostiv*”, iar Mihai va fi numit de către Sigismund : „Respectabilul și magnificiul domn Mihail, voevodul țării noastre transalpine, *credinciosul nostru iubi!*”.

9. Sigiliul oficial al principatului Valahiei va fi al Luminărei sale.

10. Voevodul va face parte din consilierii Luminărei sale.

11. Voevodul nu va putea încheia nici un tratat fără învoirea Luminărei sale, și mai multe altele de aceeași natură ⁶⁷.

Boierii și un episcop triniși de Mihai pentru a pune tratările la cale, cereau : 1) ca Voevodul lor cu fiul său să rămână în scaunul țării ; 2) să se lase boierii în slujbele și drepturile lor ; 3) clerul să urmeze înainte a-și stăpâni averile și 1) să nu se apese țara cu cereri mai mari pentru oștire ⁶⁸. Se vede că tratatul recunoscuse unele din cereri dar le restrânsese în toate privirile.

Prin acest tratat este înviderat că Mihai se pune sub o dependență *de drept* către principele Ardealului, mai mare decât cea în care Muntenia fusese sub Turci ; căci sub aceștia domnul nu fusese nici odată considerat ca un locuitor al sultanului, avuse dreptul de a încheia tratate, nu făcea parte din consilierii sultanului ca un simplu nobil al împărăției, întrebuințase propriul său sigil la întărirea actelor pe care le dăduse tot deauna în numele său propriu și nu în acel al sultanului, putuse pronunța pedepse capitale fără autorizarea suzeranului, orânduise singur dările, — care toate aceste drepturi erau nimicite prin tratatul cu Transilvăneanul.

Actele internaționale, aceasta o știa prea bine domnul Munteniei, nu au nici o valoare de îndată ce puterea nu vine să le sprijine. Când puterea este mare, ea poate încălca cele mai sfinte drepturi ; unde ea lipsește, nici o condiție scrisă pe hârtie nu o poate înlocui.

Pentru a scăpa de robia *reală* în care-l țineau Turcii prin puterea lor, Mihai crezută că poate să se oblige la o robie *închipuită*

⁶⁷ Textul original latinesc din 20 Maiu 1595, *Ibidem*, III, p. 472. În 3 Iunie se încheie cu Moldova un tratat în aceeași cuprindere, *Ibidem*, p. 477.

⁶⁸ Știri din Alba Iulia și Casovia, 7 și 13 Maiu 1595, *Ibidem*, XII, p. 205.

și mai mare încă, către principele Ardealului, pe care însă știa bine, că odată ce el eră să scape de sub Turci, acela ce i-o impunea nu o va putea menține. Iată pentru ce Mihai primi un asemenea tratat.

Sigismund însă, în dorința lui de a se înfățișa împăratului în chipul cel mai strălucit, vroia să supună pe domnii români și la o închinare personală, pentru a putea arăta astfel lumii, nu numai prin textele înșirate pe hârtie, ci prin fapte văzute, expuse la ochii tuturor, că și el până atunci vasal turcesc și împărătesc, avea la rândul său vasali ce-i aduceau închinare. Încă înainte de încheierea tratatului, el chemase în 10 Aprilie la curtea lui pe voevozii Munteniei și Moldovei, chip pentru a se sfătui despre măsurile de luat împotriva Turcilor. Domnii români înțelegând planurile lui Sigismund, pretextează pentru a nu răspunde pof-tirei, luptele lor în contra Turcilor. Sigismund cere atunci foarte supărat ca fiecare din ei să trimită câte 12 boieri; „la caz contrar vor fi priviți ca răsvrățitori”⁶⁹. Pentru a înfrânge însă mândria și nesupunerea voevozilor români, Sigismund se hotărăște a-și răzbuună contra lui Aron Vodă al Moldovei care eră mai slab, spre a intimidă astfel și pe Mihai Viteazul, contra căruia nu îndrăzneă să pășască fățiș.

Aron aume este scos din domnie după uneltirile principelui transilvan, de către garda sa de Unguri, a cărui cap și hatman eră Ștefan Răzvan⁷⁰ care prinde pe Aron și-l trădă în mâinile lui Sigismund. Motivul pe care Sigismund îl puneă înainte, spre a îndreptăți această măsură sâlnică, eră că Aron Vodă ar fi primit niște scrisori dela Turci și ar fi stat în vorbă cu Polonii, prietenii Turcilor, trădând cauza Creștinătăței⁷¹. Atâta este adevărat, că venise la Aron patru Turci cu un ciauș în frunte, nu în scopul de a-l mazili cum spune documentul german, cece ar fi fost cu totul nesocotit din partea lor, ci în acel de a-l corumpe; dar că Aron, punând să-i ucidă pe toți⁷², arătase tocmai scopul său de a țineă cu Creștinii. Dacă principele transilvan găsise de cuviință a-l scoate din scaun, el nu făcuse aceasta pentru trădarea de care nu puteă fi învinuit Aron, ci numai pentru a-l pedepsi de refuzul său de a se înfățișa în persoană la curtea noului suzeran al țărilor române. Că Sigismund își alesese pe

⁶⁹ Analele lui Fugger, 10 Aprilie 1595, *Ibidem*, III, p. 231.

⁷⁰ Vezi o scrisoare a lui „Stephanus Rezvan” c. Pezen din 15 Aug. 1594, prin care stăruiește în sensul domnului său, Aron, de a fi primit în grația Impăratului, Hurm., *Doc.*, XII, p. 7.

⁷¹ Relația ambasadurilor moscoviți în Austria 1595, în *Arch. ist.*, II, p. 19. Speziano c. Baptist Doria, 21 Ian. 1595, Hurm., *Doc.*, XII, p. 30. Că erau numai născociri, se vede din alt raport al lui Speziano în care vorbește despre luptele lui Aron cu Turcii, 2 Martie 1595, XII, p. 33. Raportul lui Bongars, Maiu 1595, prezintă lucrurile îndoelnic: „le dict Transylvain s'est saisy de la personne d'Aron, que l'on soupconnoit d'intelligence avec le grand Seigneur”, *Ibidem*, p. 46.

⁷² Mai sus, nota 51.

Aron de jertfă, se explică mai ales din faptul că Aron eră rău văzut în țara lui, din pricina jafurilor sale anterioare, care duseseră până la Roma vestea avuțiilor sale⁷³, pentru care și fusese el prins de garda lui, fără ca țara să sară pentru el. Sigismund însă nu se mulțumește a fi lipsit pe Aron de scaunul lui. După ce îl aruncă în închisoare, unde un document ne spune că se află la 12 Maiu 1595⁷⁴, pune să-l otrăvească, pentru care Mihai Viteazul, în memoriul său, din 1601, către împăratul Rudolf, spune „că Aron fusese ucis prin venin, numai fiindcă vroia să se supună împăratului și nu lui Sigismund”⁷⁵.

Sigismund Batori, eră cu atâta mai doritor a pune mâna pe Aron, că odată cu el dobânda și întinsele lui bogății care îi erau foarte trebuincioase în nevoia de bani în care-l pusese războiul⁷⁶.

Se spune că Ștefan Răzvan fusese născut din un tată Țigan și o mamă Moldovancă. El intrase de tânăr în armata polonă și, deosebindu-se printr'o vitejie neobișnuită în războiul cu Muscalii fu ridicat din simplu soldat la cele mai înalte trepte ostășești, de craiul Poloniei, Ștefan Batori. În urmă întorcându-se în Moldova, intră în slujba lui Aron Vodă, care-i dete rangul de agă și-l trimise în Maiu 1593 sol la Sigismund Batori. Apoi Răzvan primi comanda gardei de Unguri a lui Aron. El trase la sine dragostea acestor ostași, și izbuti cu ajutorul lui Batori, a răsturnă pe domnul său, și a se urcă astfel în locu-i pe un tron de care se făcuse de altfel vrednic prin vitejia lui⁷⁷.

De și Sigismund scosese pe Aron din tronul Moldovei, pentru a dobândi dela urmașul pus de el, închinarea personală, văzând că nu mai e timpul a-și îndeplini gusturile lui de măreție, se mulțamește a cere și acum dela ambii voievozi trimiterea acelor 12 boieri. Mihai Viteazul văzând că Sigismund și-a moderat pretențiile, cerând numai o solie în loc de venirea lui în persoană, se supune și el, trimițând ca și Răzvan solii ceruți, cu atât mai

⁷³ Instrucția data lui Visconti, nunciul papal în Transilvania, *Arh. isl.* I, 2, p. 151.

⁷⁴ Analele lui Fugger, 12 Maiu 1595, Hurm., *Doc.*, III, p. 266. Aron fusese răsturnat pe la începutul lui Maiu. Știri muntene din 25 Maiu 1595. „Stephan Razvan era capitano generale di soldati di Aron; ma alla sua cattura convenne con i soldati del principe”, XII, p. 50.

⁷⁵ *Ibidem*, IV, p. 230. Aron fu ucis în Maiu, 1597, Engel, *Gesch. der Moldau*, pag. 239.

⁷⁶ Analele lui Fugger, 12 Maiu 1595, Hurm., *Doc.*, III, p. 237.

⁷⁷ Bălcescu, *l. c.*, p. 92. Izvoarele pe care se întemeiază biografia lui Răzvan, vezi în publicarea lucrării lui Bălcescu din *Revista Română*, 1861, p. 475. Este curios că documentele italiene dau lui Răzvan numele de *Giaslovechtz*. Vezi bună oară Marco Venier c. dogele, 15 Septem. 1595. Hurm., *Doc.*, IV, 2, p. 205. D. Nicolaescu susține că Ștefan Răzvan ar fi fiul lui Petru Schiopul și-l dă ca născut la 1584, *Doc. slavo-rom.*, p. 273. Dar atunci la 1595, când ajunge domn din hatman, ar fi fost numai de 11 ani!

mult, că fiind de aproape amenințat de Turci, avea neapărată nevoie de ajutorul lui Batori.

De și am văzut că Mihai Viteazul primi tratatul încheiat cu Batori în 1595, totuși este greu de crezut că Batori ar fi putut izbuti a face să treacă toate condițiile lui, dacă Mihai l'ar fi negociat singur. Tratatul fu încheiat însă tocmai prin solii lui, următorii 13 boieri : *Eftimie* mitropolitul, *Teofil* episcopul Râmnicului, *Luca* episcopul Buzăului, *Mitrea* vornic mare, vornicul *Hristea*, logofeții *Dimitrie*, *Preda* și *Borcea*, vistiernicul *Dan*, postelnicul *Teodor*, *Radu Buzescu*, *Stamate* clucerul și *Vintilă*.

Credința poporană în reaua menire a numărului 13 se îndeplini și de astă dată. Mai mulți boieri fură câștigați de Sigismund Batori pentru răsturnarea lui Mihai Viteazul, iar alții ținând cu el, se născu o mare vrajbă între boieri care, în loc de a susține cu toții interesul domnului față cu străinii, se luară împreună la mâncare. Boierii credincioși, mulțamiți s'o scoată la capăt cum vor putea, numai să mântue poziția domnului lor, iscălire tratatul ce li se supuse, fără a mai putea desbata condițiile lui. Așa ne spune Anonimul românesc că „acești boieri erau trimiși de Mihai Viteazul pentru tocmală; dar învrăjbitorul diavol umblă în mijlocul lor, și ei se apucară unii cu alții mai mult să facă vrajbă decât pace, cum să scoată pe Mihai din țară, iar ceilalți boieri ce se nevoiau să slujească domnului lor cu dreptate, de neprieteni fură biruiți”⁷⁸.

Altă împrejurare care împinse pe Mihai Vodă să primească tratatul încheiat de solii lui cu Batori, eră și aceea că domnul Ardealului fusese cercetat în mai multe rânduri de Turci care-i făgăduiau tot ce vroia, numai să se lase de legătura cu împăratul⁷⁹.

Ori cum însă se tocmiseră lucrurile în lăuntru, între cele trei țări, în afară către Turci, ele înfățișau un gând, acel al nea-târănării, și o inimă plină de dorința luptei, pentru a pune odată capăt unei seculare înjosiri.

4. EXPEDIȚIA LUI SINAN-PAȘA

Luptele dela Căluğăreni. — Turcii, hotărându-se a se îndrepta asupra Munteniei, își puseseră de astă dată cu deadinsul în gând să prefacă țările române în pašalâcuri, căci deși erau să piardă mult individual, din lipsa bacșipurilor, prin o asemenea măsură, răscoala întâmplată le eră prea periculoasă spre a nu se gândi odată și la interesul Statului lor. Mai la urmă trebuia să

⁷⁸ *Mag. ist.*, IV, p. 280

⁷⁹ Raportul bailului venețian din Praga, 16 Maiu 1595. *Hurm., Doc.*, III, 2, pag. 99.

le lucească adevărul, că dacă poziția lor politică ar fi zdruncinată, ar trebui să-și iee ziua bună pentru totdeauna dela mănoasele foloase în numărătoare. Numai când ajungea Turcilor cuțitul la os, își veneau în fire și-și aduceau aminte că interesul colectiv trebuie să meargă înaintea celui individual, fie și numai cât spre a-l ocroti pe acesta. Sultanul, odată cu trimiterea lui Ferhat-pașa, rânduse de beglerbeghi : în Muntenia pe Saturgi-Mohamed-pașa și în Moldova pe Giafer-pașa ⁸⁰.

Ferhat-pașa adunase la Dunăre vre-o 40. 000 de oameni ⁸¹ armată mică după sistemul turcesc, și această trăgănare în adunarea oștirilor fusese una din pricinile destituirii sale. Sinan-pașa mai adună încă și alte oștiri, încât întregul lor se va fi apropiat de 100.000. Istoricii contimporani exagerează fără îndoială numărul armatei turcești urcându-l la 150.000, unii chiar la 200.000. Fiindcă izvoarele turcești arată ele însăși 70.000, credem că cifra cea mai apropiată de adevăr este cea de 100.000 ⁸².

Pe când această expediție amenințătoare înaintă, asupra Valahiei, Sigismund sărbătoreă mult dorita lui nuntă cu fiica casei de Austria și uită în petreceri și desfătări atât interesul său cât și pe acel al împăratului cu care se încuscrise ; uită însă mai ales nespusa nevoie în care se află Mihai Viteazul pe care doar și-l alipise ca vasal către strălucirea lui de împrumut ⁸³. Ba el merge până acolo cu ameteșirea lui, că poștește pe Mihai la nuntă, ca și când domnul Munteniei avea acum timpul să-și miște picioarele în cadență, și nu-l așteptă un danț mult mai cumplit, adevăratul danț al morților, pe malurile Dunărei. Mihai totuși răspunse politetei prin o politeță, și trimise lui Batori soli cu daruri de nuntă, folosindu-se de acest prilej spre a repetă încă o de pe urmă dată lui Batori cererea de ajutor. Numai acele trupe transilvane care sprijiniseră pe Mihai dela început sub Albert Kiraly, în răscoala lui contra Turcilor, se aflau pe lângă el. Când Mihai plecă din București spre Dunăre, el avea numai vre-o 13.000 de oameni cu el, din care 10.000 armată de țară, 2.000 de dărăbani din Ardeal, și vre-o 700 de călăreți ⁸⁴. Mai

⁸⁰ Știri din C-pole, 6—7 Martie 1595, Hurm., *Doc.*, XII, p. 34 : „dicendosi che Sultan Mehemet non vuole che si siano più Vaivodi cristiani in quelle provincie”.

⁸¹ Analele lui Fugger, 29 Iulie 1595, *Ibidem*, III, p. 241 : „Es solle auch gemeltem Ferrat-Bassa sein Volleckh, so bei 30 Inn 40-ajo stareckh an der Thonaw gegen der Wallachey liegen lassen”. Un raport al lui Ioan de Marini Raguseus c. Pezzen, 25 Martie 1595, „tutte le forze dell'i exerciti turcheschi si voltarono verso Valahia et Moldavia”.

⁸² Bălcescu, *Revista Română*, 1861, p. 643, unde sunt arătate și izvoarele.

⁸³ El trimite numai în 2 Iulie 1595, o scrisoare către arhid. Mateiu, cerându-i grabnic ajutor pentru Valahia, cea amenințată de năvălirea turcescă, Hurm., *Doc.*, III, pag. 214.

⁸⁴ *Kurzer Bericht*, etc. (vezi mai sus, nota 17). Broșura nepaginată ; la p. a 8-a găsim următorul loc : „Der Fürst der Wallachay, Mihael genannt hat bey ihm 10.000 Wallachen, 2.000 siebenbürgische Trabanten, item 700 Pferde”.

adunându-se apoi óaste de țară sculată în dobândă, se urcă armata lui Mihai Viteazul la 16.000 de oameni, cu care erà aproape peste putință a se opune numeroșilor năvălitori.

Mihai după ce-și trimite spre siguranță soția și copiii la Săbiu, încearcă întâi a se opune la trecerea Dunărei, și izbuțește

MIȘCĂRILE OȘTIRILOR
în bătălia de la
Călugăreni în
august 1595
Turcii în câmp Românii pe dâmburi

a întârziã intrarea Turcilor în Muntenia timp aproape de o lună de zile. Aflând însă că Turcii puseseră un corp din armata lor să treacă Dunărea mai în sus, spre a-l apucã pe la spate, și temându-se a nu fi înconjurat, se retrage de la Dunăre în sus pe drumul dintre Giurgiu și București, și se oprește la Călugăreni, unde ge-

niala lui privire descoperi de îndată locul cel mai potrivit pentru a susţine cu puţini atacul celor mulţi.

Drumul către Bucureşti înainte de a ajunge la Călugăreni se restrânge între două dâmburi care deşi puţin înalte, opuneau o piedică dezvoltării frontului unei armate, fiind pe atunci acoperite cu păduri. Acele dâmburi se întind pe o lăţime îndestul de mare, spre a feri pe cei din dosul lor de o grabnică încunjurare. Pe partea nordică spre Bucureşti, dâmburile se lasă iarăşi într'un şes prin care curge aproape de piciorul lor pârăul Neajlovul, care taie deci drumul către Bucureşti ce-l trece pe un pod, pe atunci îndestul de îngust. Apa Neajlovului în curgerea ei înceată, formează tocmai aici nişte bălţi şi mocirle care apără şi ele aşezarea acestui loc, de altfel cuprins într'o întinsă câmpie ce părea a nu putea oferi nici o poziţie strategică. (Vezi planul alăturat).

Mihai Vodă ţinu un sfat cu capii armatei sale şi cu toţii se rostiră pentru luptă, hotărîre mare când ne gândim că unul trebuia să lupte contra şapte şi că toată armata lui Mihai nu număra mai mult de 12 tunuri, pe când cea turcească avea peste 80; hotărîre mare când ne gândim că acei ce o luaseră ştiau prea bine că merg la o moarte sigură; hotărîre frumoasă, căci pornia numai din curata îmboldire a împlinirii datoriei.

De şi drumul Turcilor eră prin acea strămtoare, pentru a merge dela Giurgiu către Bucureşti, totuşi Mihai se temeă ca nu cumva ei să apuce pe aiurea, spre a-l luă pe din dărăpt, pe unde fiind locul şes şi deschis, eră absolut peste putinţă de a susţineă bătălia. El se hotărî deci să atragă pe Turci în această cursă, provocându-i la luptă. O relaţie a ambasadorului veneţian luată „din gura medicului *Mocato* care se găseă de faţă cu Ferhatpaşa la Constantinopole, când împrejurările fură povestite de către mai mulţi Turci sosiţi de pe câmpul de luptă” ne spune: „că Creştinii adunaseră trupele lor la Strigoniţa⁸⁵, loc departe ca trei zile de Bucureşti, unde se întăriră. Un căpitan al lui Mihai îi ceru 200 de cavaleri ca să facă o recunoaştere. Mihai îi dete 10—20.000 (?) de oameni, cu care căpitanul plecă spre Turci şi-i provocă a se luă după el şi a-l atacă. Căpitanul se retrase până la locul mocirlos unde Creştinii stând aşcunşi, săriră deodată asupra Turcilor şi'i loviră cu mare furie. O mulţime de Turci se asvârliră în lacul apropiat, unde rămaseră înuecaţi şi îngropaţi în mociilă; alt număr mare fugi şi se împrăştie; mulţi pieriră, care de foc, care de fier, cu diferite soiuri de morţi. Fu aspră bătălia, şi ţinu de după amiază până în sară, şi ştiură bine Creştinii a se luptă pentru a zdrobi o atare mulţime. Sinan alergă înaintea căutând a restabili rânduiala în armata lui ce apucase la fugă. El fu însă trântit jos de pe cal de o lovitură de lance, rănindu-se la

⁸⁵ Numele Călugărenilor în gura Turcilor.

obraz. El fù aproape de a se înneacă în nămolul unde calul său rămase mort, și el însuși, după ce stătù mult timp zbatându-se în nămol, fù în sfârșit ajutat de un spahiu a se sui pe un alt cal, pentru marele său noroc. Cavaleria toată fù bătută și împrăștiată ; trei beglerbeghi rămaseră morți și adjutantul lui Sinan-pașă căzù lovit de moarte. După ceea ce spune Moccato „n'ar fi murit nici unul (!) din Creștini, din care se zice că cea mai mare parte erau Unguri și Poloni (?). Aceștia, pentru a spune adevărul, au fost necon-

Sinan Pașă

tenit în luptă până în noapte, și numai căderea ei îi despărți. Înșă ceea ce scăpă pe Turci de o complectă ruină fu supraveniirea neașteptată a lui Hamza, beglerbegul Greciei, care plecase dimineața către Ungaria, dar se întoarse îndărăpt”⁸⁶. Astfel se ra-

⁸⁶ Marco Venier c. dogele, 15 Septemvrie 1595. Hurm., *Doc.*, III, p. 487—488. Comp. de Brèves c. Henric al IV-lea, 17 Sept. 1595. *Doc. Supliment*, I, p. 113 : „sa esté toutes foyz avec sy grand honte et perte qu'il seroit meilleur qu'il fut à recommencer. Sinan a esté blessé au front d'un coup de dard lequel toutes foyz ne fait que couler et a perdu un dent”. Dintre numeroasele relații germane asupra luptei de la Călugăreni, reproducem cuvintele uneia din ele : „*Historia von den Empörungen* ” (vezi titlul întreg mai sus, pag. 71) : „Den ganzen Tag von Morgen frühe an bis auf den Abend mit ihnen geschlagen, darinnen beyder-

poartă trăsăturile generale ale luptei din 13 August 1595. După alte amărunțini reproduse de unii istorici și documente, izbânda Creștinilor n'ar fi fost așa de ușoară. Astfel *Walter* ne spune că „după mai multe oare de luptă îndolnică, Turcii izbutiră a răs-pinge pe Creștini până la un pătrar de milă înlăuntru strâmtoarei trecând chiar podul și luându-le 10 tunuri. Armata lui Mihai se formează în un triumphiu pentru a se retrage în regulă. Totuși el știa bine că, dacă va fi respinsă în șesul nordic și Turcii vor izbuti a trece strâmtoarea cu toată armata lor, el va fi încunjurat de mulțime și va fi pierdut numai decât. „Erà momentul când se cerea neapărat o mișcare eroică, o faptă măreață care să cutremure inimile păgânilor, și să înnalțe pe acele ale Creștinilor. Atunci mărinimosul Mihai, invocând ajutorul Mântuitorului, apucă în mână o secure militară și se aruncă în fruntea unui corp ales în șirurile dușmane, lovește în piept pe unul din căpitani Turci, taie pe altul în bucăți, pe când Albert Kiraly fulgeră cu tunurile drept în gloata cea mai deasă a dușmanului și o rărește înfricoșat. În zadar Ienicrii cearcă a împlini golurile; căci îndată 200 de Transilvăneni și tot atâția Cazaci, sub căpitanul român Cocea, se răped cu înverșunare asupra-le. Turcii văzându-se izbiți îndărăpt și pierzând iarăși poziția câștigată, se reformă din nou după pod, punându-se apoi în fruntea lor însuși bătrânul vizir, care vedea că, dela păstrarea podului, atârnă rezultatul luptei. Coloana turcească se răpede turbată asupra oștirea lui Mihai, și se încinge aici o luptă din cele mai înverșunate, din care însă Românii iese învingători, mai ales prin faptul că vizirul, căzând de pe cal, ai săi îl crezură mort, și spaima cuprinse rândurile lor. Mihai Viteazul ocupă iarăși întreaga lui poziție, și redobândește tunurile sale pierdute, iar noaptea lasă izbânda pe partea domnului muntean”⁸⁹.

seits viel Volks umbkommen, ob nun wohl die Christen vom Feind zwei mahl zurückgetrieben, haben sie durch frische Entsetzung sich wieder gewendet. Das dritte mahl haben die Siebenbürger mit solchem ernst angegriffen dass der Feind die Flucht genommen, und der Brücke mit solcher Unordnung zugeeylet dass sie einander selbst in Gedräng hauffenweise über die Brücken hinunter gestossen, darunter viel ersoffen sein wie dann der Kriegsoberster Sinan Bassa sampt noch zwei Basschas über die Brücken in den Sumpf herunter gestossen und von den seinigen aus dem Koth gezogen und in ein Sessel in ihr Läger getragen worden”.

⁸⁹ *Walter* în *Papiu*, I, p. 28. Comp. cele raportate la Veneția de ambasadorul venețian din Praga în 19 Sept. 1595, *Hurm., Doc.*, III, 2, p. 193: „ma essendo stato il conflitto lungo quasi per il giorno intiero, et essendo stato una volta cominciato et due volte redintegrato, inchinando la vittoria ora da un canto ora dall'altro. Si crede che gran numero sia mancato in ambedue gli eserciti”. Bălcescu culegând stințele deosebite conținute în numeroșii scriitori asupra luptei de la Călugăreni, face un tablou încurcat al acestei lupte pe care o pune să jină două zile, ba chiar trei dacă socotim lupta de avangardă. Dacă ar fi ținut mai mult de o zi, Turcii s'ar fi priceput a trimite o armată care să înconjoare pe Mihai pe la spate. Ceea ce explică izbânda armatei lui Mihai, este faptul că el atrăse în o cursă pe Sinan Pașa, prin acel căpitan trimis spre a-l provoca. *Teutschländer*

Se zice că doi cerbi îmblânziți care însoțeau pe Mihai în tabăra dela Călugăreni, stăteau lângă cortul domnului când eră în el, îl urmau chiar în luptă, mergând sau înaintea sau ținându-se de laturile lui, și pe care nu-i speria nici bubuitul tunurilor nici plesnirea bombelor, ci se ridicau numai în două picioare privind înaintea lor și luând partea lor din foc în timpul luptei, în contra naturii acestor vietore 88. Aceasta este singura notă blândă în crâncenul concert dela Călugăreni, și această notă blândă eră dată de animale și nu de omul înfuriat.

Mihai bătuse pe Turci; mai multe steaguri și mai ales cel mare verde al lui Mohamed, pe care Sinan-pașa îl desfășurase la ultimul său atac, căzuseră în mâinile lui, deși legea turcească spunea că acel steag nu poate fi nici odată pierdut 89. Efectul moral al acestei victorii fu imens. Se vădise că numai numărul mai putea ceva pe partea Otomanilor; cât despre valoarea lor războinică, care altă dată făcea să se cutremure lumea, ea căzuse foarte jos, de oarece o armată atât de mică, ca aceea a lui Mihai fusese în stare să bată pe una de șapte ori mai mare. a Turcilor. Atâta groază insuflase în ei izbânda lui Mihai, încât întâmplându-se, în noaptea de după luptă, să sară o magazie cu praf, bubuitul ei vâri pe Turci în o ne mai pomenită confuzie, crezând că armata muntenească iarăși îi atacase. Apoi am văzut rapoartele Turcilor fugiți de pe câmpul războiului, că exagerau până într'atâta lucrurile, încât spuneau că din Creștini *nici unul* n'ar fi căzut în luptă. Tocmai pe atunci sultan vroia să deie o serbare în grădina lui Mohamed-pașa din Scutari, când deodată vestea din Muntenia răsturnă totul, umplu pe sultan și întreaga cetate de cea mai grea supărare, aruncând doliul în locul plănuitei veselii 90. Mai aflând sultanul alături cu vestea acestei înfrângerii și despre căderea Granului în mâinile Germanilor, se

---

nu crede în intervenirea personală a lui Mihai Viteazul, pe care o pune pe socoteala iscodirii admiratorilor lui, și o numește în bătaie de joc „ein Heldenstückchen”. (*Michael der Tapfere*, Bukarest, p. 59). O asemenea acțiune eroică a căpitanilor nu este de loc extraordinară pentru acele timpuri, și dovada cea mai învidiată este însuși intervenirea personală a lui Sinan Pașa în luptă, ce aduce căderea lui în mocirlă și rănirea lui. Pentru ce oare Teutschländer admite pentru Turc, ceea ce deneagă Românului?— A se cercă o expunere mai amărunită a bătăliei ne pare lucru peste putință, afară dacă vroom să recădem în incurcăturile lui Bălcescu.

88 Walter în Papiu, I, p. 30.

89 Relația lui Ștefan Tompa, fostul dragoman al lui Ferhat-pașa. 3 Fevr. 1596. Hurm., *Doc.*, III, p. 274: „auch des Mohamed grünen Fahnen verlohren, und er Sinan verwunde in ainem Khott stekhen blieben welchen der Hassan Bassa entsetzt dasz er selbst auch gefangen worden”. Relația *Mercurului* lui Siri din Genova spune despre această luptă: „Con non mai veduto valore si contraposse in questo luogo il Valacho, onde come in un duriseimo scoglio s'infransero le schiere turchesche che forono costrette a retrocedere con iscorno”. Vittorio Siri, *del Mercurio overe historia de' tempi correnti*, V, p. 474.

90 Marco Venier c. dogele, 15 Sept. 1595, Hurm., *Doc.*, IV, 2, p. 205.

mâhni atât de mult, încât vroia să-și radă barba, lucru dela care îl reținură numai cuvintele de îmbărbătare ale mamei sale⁹¹.

Albert Kiraly căpitanul ungar ce însoțise pe Mihai în lupta dela Călugăreni, recunoaște în o scrisoare către Sigismund Batori purtarea vitejească a domnului român. El spune că „întru cât privește pe Mihai voevod trebuie să-i dau toată lauda, căci este un minunat, bun și viteaz oștean, precum a dovedit-o cu mâna, și cu fapta, nu în aparență, ci cu toată râvna pentru cauza Creștinătăței, așa că Luminarea Voastră îi datorește laudă și grație”⁹².

Mihai se duce spre munți. — Este lesne de înțeles că lupta dela Călugăreni nu putea fi hotărâtoare, căci Mihai nu putea susține cu obositele sale trupe și a doua zi un atac în contra unor dușmani neconținți reîmprospătați. Apoi mai eră teama cea mare ca nu cumva Turcii să-l încunjure pe la nord. Mihai se sfătui deci din nou cu generalii săi și se uni după oarecare împotrivire, mai mult de formă, cu ideia de a se retrage către munți în dimineața următoare⁹³. Innainte de revărsatul zorilor armata lui se pune în mișcare către București, pe care Transilvănenii îl prădară, „de oarece tot aveă să fie prădat de Turci”⁹⁴. De acolo auzind că Turcii vin asupra capitalei, Mihai pleacă spre Târgoviște, „cetate mare dar fără întărituri”⁹⁵, unde simțind că nici aici nu va putea stă împotrivă, el provoacă pe locuitori la emigrare, și se afundă el însuși mai în lăuntru în munți „în un loc unde se văd ruinele cetăței lui Negru Vodă, care mai innainte eră întărită, iar după aceea o stricaseră Turcii”⁹⁶. Mihai se oprește aici la satul *Stoenești*⁹⁷. Parte din armata lui se retrage din castrele sale, mai ales Moldovenii, rechemăți de Răzvan Vodă cel amenințat de Poloni care vroiau să-l înlocuiască cu Ieremia Movilă, încât armata lui Mihai iarăși se împuținase. Sinan-pașa, călcând pe urmele lui Mihai, ocupă Bucureștii, unde așează pe Saturgi-Mohamed care trebuia să devină beglerbegul Munteniei, prefăcând în cetățuie o mănăstire și întărind-o prin un șanț săpat în juru-i și umplut cu apă⁹⁸. Innaintând apoi după Mihai

⁹¹ Relația lui Tompa, citată în nota 10: „sey der türkische Kaiser so ergrümbt, dasz er ein schermeszer begert, sein Partt abzuccheren, das in sein muetter trösten und zusprechen muszen”.

⁹² Aug. 1595, *Ibidem*, XII, p. 98.

⁹³ De aceea până la un punct, drept spune Frauz Iurkowitzsch c. deputații Striei 13 Oct. 1595: „Haben mit dem Sinan Wascha ein starkhes Treffen gethan und gedachten Sinan Wascha nit *allerdings* auf's Haupt, gleichwohl ettlich Tausend Mann erlegt dass er sich hat müssen retiriren”. Hurm., *Doc.*, XII, p. 120.

⁹⁴ Walter în Paplu, I, p. 30.

⁹⁵ *Ibidem*, p. 31.

⁹⁶ *Ibidem*.

⁹⁷ Anon. rom. în *Mag. isl.*, IV, p. 283.

⁹⁸ Marco Venier c. dogele, 27 Sept. 1595, Hurm., *Doc.*, IV, 2, p. 206.

până la Târgoviște, pe care o găsește deșartă de locuitori, întărește și acest oraș, unde lasă o garnizoană precum făcuse și în București, și apoi pleacă și de aici spre a ajunge pe domnul român. El vroiă să înfrângă oștirea română și apoi, călcând peste ea, să pătrundă în Ardeal, spre a se uni cu oștirea fiului său Mohamed ce operă în Ungaria⁹⁹. Sinan-pașa își așează tabăra pe o înălțime de pe care se putea vedea pe aceea a voevodului român. Mihai se feri de a se arunca în bătaie obștească cu dușmanul; dai el fu neobosit a-i hărțui armata și a-i cuprinde liniile de comunicație și proviziile. Uneori întărâtă pe o ceată de Turci, o trăgea după sine în locuri grele, și necunoscute de ei, unde o sfărâmă cu înlesnire; alte ori cuteză a izbi pe Turci chiar în tabăra lor. Mai adese, prin gonacii lui cei cu cai ușori, puneau mâna pe mulți dușmani și dobândiau dela dânșii pradă multă, cai nenumărați și mai ales multe cămile¹⁰⁰. Mihai fiind pe de altă parte ne atacabil în poziția aleasă de el în munți, toate aceste împrejurări sporeau fără încetare demoralizarea armatei turcești, astfel că inima ei eră frântă prin împotrivirea lui Mihai, când Sigismund Batori veni să-i ajute a-i răpune și corpul.

Principele Ardealului se opri la Sas-Sebeș o lună întregă apre a-și adună oștirile sale. Numărul lor este de sigur mai exagerat încă decât acel al oștirii lui Sinan-pașa. Bălcescu enumără după deosebitele sale izvoare 44.000 de Secui din care 16.000 trebuiau să rămână în Ardeal spre întâmpinarea unei eventuale năvăliri cazace sau polone; 13.000 de nobili Unguri din Ardeal; prusianul Ioan Veicher aducea cu el 16.000 de cavaleri. Pe lângă aceste cifre impunătoare, găsim prin un contrast neexplicabil numai 80 de Cazaci din Polonia, 300 de Cazaci de ai lui Batori, 800 de lăncieri sub Ștefan Boczkai, 1200 de archebuzieri pedestri și 4000 pedestrași puși de nația săsească, câte o mie îmbrăcați în altă culoare. În total deci o armată colosală pentru puterile Transilvaniei, de 79.380 de oameni¹⁰¹. Dacă această cifră, admisă fără critică de Bălcescu, ar fi adevărată, atunci armata lui Mihai Viteazul se pierde în ea ca un riușor într'un mare fluviu; atunci și rolul lui Mihai la eliberarea țării sale de copleșirea turcească cade la rândul al doilea, acolo unde vreau să-l pună relațiile oficiale germane, pe când vom vedea că, după izvoarele nepărtinitoare, tot el fu sufletul campaniei până la sfârșit, iar Batori mai mult *preșideă* decât *conduceă* expediția.

Am văzut că Muntenia de abia putuse adună cu toate sforțările lui Mihai Viteazul 16.000 de oameni. Apoi Ștefan Răz-

⁹⁹ Fessler, *Geschichte der Ungarn*, VII, p. 360.

¹⁰⁰ Bălcescu în *Revista Română*, 1862, p. 86.

¹⁰¹ *Ibidem*, p. 88. Să se observe din această enumerare, că Ardealul singur fără ajutorul cavalerilor prusieni pusese pe picior o armată de 80.000 de oameni, de oarece cei 16.000 cavaleri împlinau numai golul lăsat prin cei 16.000 de Secui rămași spre paza Transilvaniei.

van aduce din nou în ajutorul lui Mihai numai 2.300 de pedestrași. Față cu niște cifre atât de mici ale țării române, contingentul Ardealului de 80.000 de oameni va părea fără îndoială ucat cu mult peste valoarea lui efectivă. Nu credem ca el să fi fost nici măcar de 50.000, cum spun analele lui *Fugger* că : „principele nostru (Sigismund Batori) au trecut cu mai bine de 50.000 de oameni în Valachia, și se așteaptă zilele acestea o luptă între el și Sinan-pașa. Deși dușmanul este evaluat la 100.000 de oameni totuși ai noștri au o puternică speranță de izbândă. Armata noastră ar fi fost încă mai numeroasă ; fiind însă că Polonii au năvălit în Moldova, au trebuit să rămână 16.000 îndărăpt”¹⁰². Mult mai de crezut este Walter care cuprinde totalul armatei duse de Sigismund în ajutorul lui Mihai în 16.000 de oameni¹⁰³, cifră potrivită pentru starea și populația țării Ardealului de aceea și alfăm pe Batori spunând în o scrisoare că „după mintea sănătoasă, fiecare poate lua în privire că *noi* cu puterile noastre și cu acei 1500 de călăreți dați de împăratul nu eram pregătiți pentru o așa năvălire”. Oare așa ar fi scris Batori dacă s’ar fi aflat în fruntea a 100.000 de oameni împreună cu Muntenii ?¹⁰⁴ Soțotind armata ce aveă Mihai, și cu ceea ce va mai fi adunat la un număr aproape egal, ajungem împreună cu ajutorul adus de Răzvan din nou, la 32—34.000 de oameni cu vre-o 80 de tunuri. Armata lui Sinan-pașa fără îndoială că pierduse din numărul său primordial, atât prin lupta dela Călugăreni, cât și prin celelalte pricini de scădere a oricărei armate, ce stă pe picior de războiu mai ales în țară dușmană : dezertiile, lipsele, bolile și moartea violentă pe care armata lui Mihai nici odată nu încetase a o răspândi în șirurile păgânilor. In rezumat armata turcească scăzuse în număr pe cât și în vârtute, iar aceea a Creștinilor sporise cel puțin la îndoit de cum fusese la Călugăreni.

Apoi dacă numai 16.000 de oșteni creștini fuseseră în stare să răpună un număr înșeptit de dușmani, erau să piardă ei acuma, când un Creștin trebuia să iee cel mult doi păgâni pe sama lui ?

„Văzând Turcii că armata transilvană îndestul de numeroasă și de hotărâtă la luptă se apropia, intră în toți, după cum se spune și se scrie, o mare spaimă și începură unii din ei a face

¹⁰² Analele lui *Fugger*, 4 Octomvrie 1595, Hurm., *Doc.*, III, p. 244.

¹⁰³ Walter în Papiu, I, p. 32. Un alt raport din Praga, 24 Octomvrie 1595, *Ibidem*, III, 2, p. 139, arată chiar anumit că cifra armatei lui Batori eră exagerată : „Le cose di quelle parte si sogliono avvisare et rappresentare più grande di quelli che sono et tanta moltitudine di gente armata si stima che sia minore, et il numero deli Siculi s’intende per avisi più sinceri che potevano essere 20.000 soldati”. Și într’adevăr de unde s’ar fi putut recrută 44.000 de Secui, când numărul total al populației lor nu este mai mare astăzi de 200.000 !

¹⁰⁴ Batori c. Marele duce de Toscana, 20 Noemv. 1595, *Ibidem*, p. 495 : „non eravamo bastevoli a tanta impresa”.

larmă și a se pregăti de fugă, zicând că de și eră noapte, soldații nu vroiau să întârzie de a plecă și că un bun număr dintre Ieniceri, în contra ordinului generalului, se hotărâseră a se duce nu-mai decât, după cumi au și făcut, din care pricină Sinan cunoscând că în o asemenea neorânduială, nu se va putea mănține în acel loc, îl părăsi împreună cu trupele lui, lăsând ca garnizoană în Târgoviște 4000 de oameni sub comanda lui Hasan-pașa”¹⁰⁵. Este înviderat că efectele luptei dela Călugăreni se arătau acum, și că Turcii care făcuseră acolo cunoștința Creștinilor, nu vroiau să o reînnoiască aici sub munte cu puterile lor sporite și adause.

Mihai, luând după aceea comanda efectivă a armatei aliate, atacă Târgoviștea¹⁰⁶, și, pentru a putea mai bine răzbi cetatea, ridică două mabile ca niște turnuri de înalte, pe care așezând tunurile împroșcă în Tuici de sus, încât după trei zile de asediu, la 8 Octomvrie, cetatea fù luată, și Hassan-pașa comandantul garnizoanei prins. Invingătorii câștigă 40 de tunuri, multă pulbere, puști, săbii și provizii pe mai bine de trei ani¹⁰⁷. Atât de energic luptase Mihai la luarea Târgoviștei, încât se răspândi vestea că ar fi murit¹⁰⁸. Se spune mai târziu legenda că drept prevestire a acestei izbânzi, o pajură foarte mare se oprise pe cortul lui Sigismund, lăsându-se a fi hrănită și chiar prinsă de soldați, și tot atunci apărù pe cer un alt semn extraordinar, o mare cometă în spre răsărit¹⁰⁹. Sinan-pașa auzind în București despre căderea Târgoviștei vestea îl turbură atât de mult, încât se hotărăște a părăsi și acest oraș împreună cu cetatea ridicată de el în mânăstire, și a se retrage în grabă către Dunăre, unde ajunge în mare neorânduială, pierzându-și pe drum cară cu praf. cămile și alte lucruri. El își așează lagărul sub zidurile Giurgiului¹¹⁰.

Armata aliată stă în Târgoviștea până la 20 Octomvrie, așteptând proviantul ce trebuia să vină din Transilvania; după aceea plecă în grabă pe un drum mai scurt către București, unde negăsind pe Sinan-pașa, îl urmărește la Dunăre. Sinan însă se grăbise a trece fluviul cu parte din armata lui; iară o parte o

¹⁰⁵ Raport din Praga, 14 Noemvrie 1595, *Ibidem*, III, 2, p. 146.

¹⁰⁶ Walter în Papiu, I, p. 33: „Michael palatinus cum Germanis Ungaris, Cosacis aliisque peditibus in acie, patriae libertatis recuperandae cupidissime praecedit”. Comp. Analele lui Fugger, 22 Oct. 1595, Hurm., *Doc.*, III, p. 219.

¹⁰⁷ Walter. *l. c.* p. 33—34.

¹⁰⁸ Analele lui Fugger, 22 Octomvrie 1595, *l. c.*, III, p. 247: „ac Vaivoda Michael inter alios peryt”.

¹⁰⁹ *Ortellus redivivus et continuatus*, Nürnberg, 1665 (Bibl. Acad. col. Sturza, No. 660 f), p. 182. Tot aici vezi la pag. 183, o gravură care cată să reprezinte asediul Târgoviștei.

¹¹⁰ Asupra fugii în desordine a lui Sinan-pașa dela București la Giurgiu, vezi *Relation dessen so sich zwischen den Fürsten aus Siebenbürgen verlossen*, Hurm., *Doc.*, III, p. 251.

lăsase în Giurgiu, spre apărarea podului, pe care Turcul avea de gând să treacă numeroasa pradă, mai ales în dobitoace, adunată din Muntenia. Mihai însă în fruntea cavaleriei muntene și transilvănene ajunge la pod înainte ca să fi putut trece Turcii prada dincolo de fluviu și lovește cu o mare furie corpul lăsat spre apărarea podului. Turcii o iau la fugă peste el, și se încurcă în nenumăratele vite și oi ce le umpleau de mai înainte. Mihai pune să lovească cu tunurile în pod și în fugarii ce se năpusteau pe el, taie podul în două și împinge pe Turcii ce se grămădeau la fugă, prin ruptură, în Dunăre. Spune Walter că atât de mulți Turci se înneacă, încât brațul mai adânc al Dunărei de sub cetate se umpluse de cadavre, și ar fi putut sluji de punte trecătorilor ¹¹¹. Pe când dintre aliați abia pieriră vre-o două sute de oameni, mai bine de 6.000 de Turci așternură ca un vad prin apele fluviului. A doua zi armatele aliate asediază Giurgiul și-l iau după câteva zile de bătaie, și astfel se pune cununa fericitei eliberări a țării române de jugul păgân, prin desăvârșita zdrobire a expediției lui Sinan-pașa, „bătrânețea lui fiind, cum spune un document, murdărită prin o rușinoasă fugă” ¹¹². Un ofițer toscan din oastea creștină, spune că „la intrarea podului eră multă învălmășeală, fiind acolo mare parte din garda din dărăpt cu tot pleanul de robi, animale și persoane”. În tot timpul luptei Mihai eră în frunte, apoi Moldovenii, și la sfârșit, Ungurii cu Sigismund ¹¹³.

Asupra rezultatului, fatal pentru Turci, a acestei expediții ne spune un document contimporan: Turcii au pierdut 22.000 de morți, 150 de cămile, un mare număr de bivoli, mulți cai și alte animale de tras. Cine a văzut cu ochii încă nu i-ar veni a crede. În cetatea Târgoviștei s'a găsit peste 3.500 de cară de muniții și provizii de războiu. Nici un soldat din armata creștină n'a rămas fără a se împărtași din bogata pradă. Din Târgoviștea până la București, pe o cale de 12 mile germane, nu puteai merge pe drumul înciumat de duhoarea cadavrelor. După toate probabilitățile Turcii nu se vor scula curând din căderea suferită și nu vor mai vizita mult timp Valahia” ¹¹⁴.

¹¹¹ Walter în Papiu, I, p. 35. Analele lui Fugger, și *Relation dessen, etc.*, citată în nota precedentă, *Doc.*, III, p. 252—253. S. Miclosch c. Electornl de Brandenburg, 26 Oct. 1595, Iorga, *Acte și Frag.*, I, p. 149.

¹¹² Știri din Viena, 25 Noemv. 1595, *Doc.*, XII, p. 183—185 „sein Alter mit einer schmelichen Flucht besudelt”.

¹¹³ Hurm., *Doc.*, XII, p. 79—91; la Târgoviște „caminava nell, avanguardie il Valaco”, p. 81, la Giurgiu „andavan li Valachi di avangardi”, p. 86. Infrângerea Turcilor confirmată de scrisorile lui Visconti din 15 Oct. și 3 Noem. 1595. *Ibidem*, p. 121—127. Ruperea podului după un raport din Viena, 25 Noem. 1595, *Ibidem*, p. 184. Acelaș lucru împreună cu luarea Giurgiului în raportul italian din 10 Noemv. 1595, *Ibidem*, VIII, p. 194. Vezi și *Chronica Serbiæ despotæ Georgii*, apud Iorga, *Studii și doc.*, III, p. 4—5.

¹¹⁴ *Relation dessen*, Hurm., *Doc.*, III, p. 253. Altă relație a lui Tompa, dă 30.000 de morți și 150 de tunuri, p. 274. Câți trebuiau să fie răniți!

Un raport venețian adaugă știrea că sultanul însuși și pașii, toate căpiteniile și poporul de jos alergară la moschee, arătând o mare frică pentru o așa de mare lovitură ¹¹⁵.

Raportul lui Sinan-pașa asupra soartei expediției sale în-tărește încă și mai bine izvoarele analizate până aici, cu toate silințele generalului turc de a acoperi înfrângerea suferită.

El scrie din Giurgiu către Nessangi-pașa care trebuia să comunice scrisoarea sultanului : „Vă va fi cunoscut că noi, fiind ajunși cu victorioasa armată în țara Valahiei, blăstămatul și afurisitul Micali veni cu armata lui contra miliției muzulmane, pe care l'am bătut cu ajutorul și favoarea Celui prea Inualt, acel blestemat o rupse de fugă ; după care ajungând la București, unde pentru a întări armata am pus să se ridice o cetate de pari și pământ, și după ce am lăsat o garnizoană, veniram la orașul Târgoviștea, unde iarăși am pus să se zidească o cetățuie ; dar apropiindu-se iarna, și noi făcând multe drumuri prin zăpadă și începând a ne lipsi proviziile, nu am putut reține armata de strânsură care se împrăștiă în toate părțile. Pentru că blestematul voevod de Transilvania, unindu-se cu afurisitul Micali, și oprindu-se la două zile de orașul Brașov, ne-am sfătuit cu generalii noștri ca să-i lovim ; dar fiind că mare parte din armata noastră fugise și locul unde acești blăstămați se întăriseră eră foarte greu, pietros și păduros, nu am putut să-i atacăm, cu atâta mai mult că nici Tătarii nu sosiseră încă. Am repezit însă trupe în toate părțile care prinseră o nenumărată mulțime de robi. După aceea îngreindu-se iarna, am lăsat o garnizoană în Târgoviștea și am plecat spre București. Blăstămatul voevod al Transilvaniei, care luase de soție pe fata regelui Ungariei, ceru ajutor dela socrul său care-i dete 30.000(1) de ostași, ceea ce împreună cu armata sa ce o aveă se făcea la 66.000 de oameni. Ei veneau cu scopul de a ne apucă pe din dărăpt ; însă providența vră ca afurisiții să vină după ce noi plecaserăm din Târgoviștea pe care ei o asediară. Auzind aceasta am vrut să ne întoarcem spre a despresură cetatea ; însă fiind că cea mai mare parte din Ieniceri se dusesse și restul armatei eră încurcat cu mulțimea robilor și a animalelor, ne vroind să mergă într'acolo, din această pricină cetatea fū luată și credincioșii ce o păzeau suferiră martirul. Am gândit atunci să ne întărim în București ; însă cea mai mare parte a armatei fiind dusă, proviziile puține, iarna grea și Tătarii lipsind, nu am vrut să încerc lupta acolo. Am crezut mai bine că ar fi a scăpa armata și artileria și m'am întărit în cetatea Giurgiului unde ne aflăm acuma” ¹¹⁶.

¹¹⁵ Știri din Veneția 21 Oct. 1595, Hurm., *Doc.*, XII, p. 131.

¹¹⁶ Scrisoarea lui Sinan-pașa către Nessangi-pașa trimisă în traducere de Leonardo Donato c. dogele, 15 Noembrie 1595, Hurm., *Doc.*, III, p. 492. Foarte stranie este o știre ungurească, aceea a duhovnicului principelui Transilvaniei care spune că „Michaelae Walvoda olim Walachiae, nunc vero Turca facto” și că

Această apărare a lui Sinan-paşa, pentru a îndepărta dela el greaua răspundere a pierderii expediţiei, este cea mai bună dovadă de succesul strălucit al armatelor creştine.

Sultanul nu se înşelă prin acoperirile lui Sinan-paşa, şi-l depuse din vizirat încă înainte de a ajunge în Constantinopol¹¹⁷. Totuşi întâmplându-se să moară urmaşul său puţine zile după instalare, bătrânul Sinan izbuteste prin bani a redobândi pentru a cincea oară scaunul viziratului.

Rolul lui Mihai Viteazul rămase şi acuma când comanda supremă eră la principele Transilvaniei, tot acel de căpetenie şi hotărâtor; mai întâi fiindcă el singur cunoştea locurile¹¹⁸, şi deci trebuia să se asculte sfatul său în toate împrejurările; apoi fiind că reputaţia lui de mare general eră stabilită prin bătălia dela Călugăreni, pe când Sigismund Batori, principe încă tânăr şi neexperimentat, se mulţumea cu onoarea de a se raportă toate la persoana lui, şi lăsa chiar el conducerea efectivă a oştirei celui mai priceput. Rapoartele oficiale germane din acele timpuri, vorbesc însă mai ales de principele transilvan, aducându-i toate laudele pentru izbânzile repurtate. Numai pe ici pe colea, se aminteşte de Mihai Viteazul. Rapoartele turceşti pomenesc din contră pretutindeni pe Michali Oglu, ca pe geniul cel rău al Otomanilor, însoţindu-l totdeauna de acele gingaşe epitete de afurisit şi blăstămat care împodobeste îndeobşte stilul atât oficial cât şi cel istoric al închinătorilor lui Mohamed.

Intre aceste două serii de izvoare noi nu stăm la îndoială a da crezare acestor de pe urmă. Intr'adevăr Sinan-paşa trebuia să ştie mai bine decât toţi cui datorise el înfrângerea sa, pe când rapoartele oficiale germane erau ținute, chiar din pricina caracterului lor, a atribui toate izbânzile principelui Transilvaniei. Conform cu această împrejurare şi vedem că mai toţi istoricii timpului atribue lui Mihai conducerea expediţiei şi strălucitul rezultat al izbânzei repurtate, pe când actele ungureşti îl dau lui Batori¹¹⁹.

„Waivoda Michael inter alios perit”. N. Iorga, *Acte şi Frag.*, I, p. 145—146. Despre neseriozitatea îndreptăţirilor lui Sinan-paşa face dovada contrazicerea de mai multe ori repetată între *multimea dobitoacelor* luate ca pradă şi *lipsa proviziilor* ! !

¹¹⁷ Leonardo Donato şi Marco Venier către dogele, 29 Noemv. 1595, *Ibid.* IV, 2, pag. 208.

¹¹⁸ Analele lui Fugger care atribue de obicei toate izbânzile lui Sigismund, recunosc lui Mihai, această însuşire hotărâtoare, 16 Martie 1596, III, p. 263 : „der Wayda Michael wellichen dann dero Orthen und Gelegenheit vol bewusst”.

¹¹⁹ Cf. Hurm., *Doc.*, XII, p. 64, 70, 79, 91, 119, 121, 129, 131, 149, 153, 155, 171, 183, 191. Nu numai luptele date de la unirea lui Sigismund cu Mihai, dar şi cele de mai înainte sunt date tot ca purtate de Unguri. Aşa şi izbânda de la Călugăreni este atribuită tot oştirei transilvane. E drept că Mihai avuse acolo ajutorul o roată de Unguri sub căpitanul Albert Kiraly, şi aceasta ajungea pentru ca Ungurii să socotească victoria ca a lor. Tot aşa făcuseră şi cu Ştefan cel Mare la Racova, din pricina celor 300 (1) de Secui ce Matiaş Corvin îi trimise ca ajutor (Mai sus, vol. IV, p. 74—75). Mai vezi şi două relaţii din Alba Iulia şi Cassovia din 7 şi 13 Mai 1595. Hurm., *Doc.*, XII, p. 205.

În sfârșit cea mai bună dovadă despre marele rol ce-l avuse Mihai în această luptă, ne-o dă însuși Sigismund care, când se desparte de Mihai, îi arată multe semne de prietenie, mulțămind lui Dumnezeu că, împreună cu el, le-au ajutat a scăpa de urgia turcească¹²⁰.

5. ÎNTÂMPLĂRILE DIN MOLDOVA ȘI ULTIMELE LUPTE CU TURCII

Răzvan înlocuit cu Ieremia Movilă. — În timpul ce aceste evenimente se petreceau în Muntenia, în Moldova se întâmplă o nouă criză a domniei, care pentru a fi înțeleasă nevoiește o ochiire asupra politicei polone, provocătoarea ei.

Legăturile dintre Turci și Poloni erau pe atunci prietinoase, ceea ce ținea acum de mai bine de 70 de ani, și cancelarul polon Zamoiski eră partizanul cel mai aprins al acestei prietenii. Cu Germanii dintră Polonii se stricaseră dela alegerea regelui următor lui Ștefan Batori. Se luase anume la luptă Sigismund al III-lea fiul regelui Svediei, cu Maximilian fratele împăratului Rudolf, și acest din urmă fiind bătut, se alesese Sigismund de rege, spre marea mulțămire a Porței Otomane. Mihai Viteazul, intrând în război cu Turcii și, prin alianța lui cu Batori, principele Ardealului și dușmănia lui cu Otomanii, devenind dela sine aliatul împăratului, trebuia să stee cu Polonii în relații reci, dacă nu chiar încordate.

Regele polon fusese din această priciuă în zadar cercetat cu solii dela papa, pentru a fi câștigat la lupta contra necredincioșilor. Și împăratul, după declararea războiului, cearcă fără mai multă izbândă a detrage pe Sigismund dela legătura cu Turcii. El trimite la începutul anului 1595 o ambasadă către curtea polonă, căreia, pentru a-i dă o mai mare greutate, o însoțește cu trimiși din Transilvania, Muntenia și Moldova. Regele îndreaptă ambasada la dieta polonă, care, deschizându-se în 7 Fevruarie, numește o comisie ce avea să cerceteze propunerile împăratului. Turcii, cum aud de asemenea stăruinți, răped un sol la Poloni, și tratările cu împăratul se întrerup îndată, spre a nu se mai reînnoi.

Polonii apoi trebuiau să se îndepărteze încă și mai mult de Germani și de aliații lor și să plece către Turci, și din pricină că

¹²⁰ Walter în Papiu, I, p. 36: „Transylvaniae dux, multis ut hactenus ita sub discessum usurpatis amicitiae indicis palatino valedicens Deoque de tot caesis hostibus cum eodem gratias agens”. Comp. Hammer, *Histoire de l'empire ottoman*, trad. Dochez, Paris, 1845, II, p. 278—280. Zinkelsen, III, p. 599. Nu înțelegem cum față de asemenea fapte pozitive s'a putut ivi, și încă la istorici contemporani, versiunea că Mihai Viteazul ar fi trădat pe Unguri, aliându-se cu Sinan-pașa !! Vezi Ciro Spontoni, *Istoria della Transilvania*, Veneția, 1638, p. 39.

țările române intrând, prin supunerea lor sub Batori, în alianța germană, se desfăceau, după ideile polone, din legăturile de vasalitate către Statul lor¹²¹. Cu cât mai mult trebuiră Poloniei să simtă substituirea autorității ungro-germane asupra Moldovei, în locul acelei pe care ei singuri se credeau în drept a o avea, văzând că domnul Moldovei Aron este depus și luat prins din porunca principelui Ardealului, când până atunci Poloniei se amestecaseră în domniile Moldovei. Cel d'întâi simptom al nemulțumii ei curței polone cu un asemenea amestec, se vede în netrimiterrea unei solii la nunta lui Batori. Polonii găsiu pentru acest act de nepoliteță o îndreptățire în faptul depunerii lui Aron Vodă, fără consimțământul regelui polon¹²².

Polonii amenințând pe Răzvan, acesta este nevoit a-și readuce în țară ajutorul dat de el lui Mihai Viteazul în lupta dela Călugăreni. Polonii, pentru a-l înșală, se prefac a se împacă cu el, și apoi îl atacă îndată ce se îndepărtase oștirea moldovenească, trimisă de Răzvan din nou în Muntenia în tabăra dela Stoe-nești¹²³. Răzvan, după o mică luptă, este alungat din Moldova, și Polonii introduc în Iași pe Ieremia Movilă, care în 22 August 1595, face jurământul de credință regelui polon, subsemnând în Iași un document, în care domnul se declară de slugă credincioasă și supusă regelui polon¹²⁴. Condiția cu care Ieremia fusese întronat de Poloni în Moldova eră însă ca el să rămână supus și Porței otomane, urmând ca și mai înainte a răspunde tributul, și Polonii se obligau a-i obține investiura dela șultan. Amba, sada Polonilor merge la Poartă însoțită de un sol al Tătarilor-cu care Polonii trebuiau să stee bine, de îndată ce erau în legături prietinoase cu Otomanii, și în 14 Decemvrie ea pleacă îndărăpt cu steagul de domnie al lui Ieremia Movilă¹²⁵. Tot pe atunci marele cancelar al Poloniei dă o proclamație în Moldova în care

¹²¹ Raport venețian din Praga, 18 Aprilie 1595. Hurm., *Doc.*, III, 2, p. 93 : „Poloni restarono anco malcontî che li Valachi et Moldavi s'accostassero all' imperatore, come quelli che pretendono che per vicinita' di confini et par ragione di dominio debbano quei paesi appartenere più al reame di Polonia”. Aceeași idee cuprinsă și în raportul baailor din Constantinopole. Leonardo Donato și Marco Venier c. dogele, 2 Decem. 1595. *Ibidem*, IV, 2, p. 209. Încă din 10 Iunie 1595, *Ibidem*, XII, p. 68, se spunea că „saria la rovina del mondo de vendosi occupare le armi de Cristiani în altre imprese che contra al Turco”.

¹²² Analele lui Fugger, 29 Octomvrie 1595, *Ibidem*, III, p. 248.

¹²³ *Ibidem*, 30 Sept., *ibidem*, p. 242.

¹²⁴ Jurământul din 22 August 1595, reprodus Hurm., *Doc.*, III, p. 485. „Quare nos Hieremia Mohila *janulum ac subditum* M-tis Suae et Regni cum successoribus meis esse ac fieri cum universa Valachia profiteor”. Cuvântarea lui Zamoiski către Moldoveni, în care le recomandă pe Ieremia Movilă, Aug. 1595, *Ibidem*, XII, p. 99.

¹²⁵ Leonardo Donato și Marco Venier c. dogele, 14 Decemvrie 1595, *Ibid.*, IV, 2, p. 210. Cu toate acestea, Polonii căutaseră să acopere atacul Moldovei, „sous ombre d'empescher le passage des Tatares”. *Ibidem*, XII, p. 151. Mai multe, mai jos, la domnia lui Ieremia Movilă, Vol. VI, capul *Movileștii*.

spune : că „regele l'a trimis în țară cu armata lui, Creștini la Creștini și vecini la vecini, pentru a vă așeza iarăși în starea voastră de mai înainte, fără călcarea legăturilor pe care le aveți cu împăratul turcesc. De aceea v'au așezat regele nu un principe închipuit din Valahia, un Răzvan, ci un boier de sângele vostru, un om cinstit și de treabă, pe domnul Ieremia Movilă, având deplină încredere că veți fi mulțămitori Maiestăței sale pentru

Ieremia Movilă

această favoare”¹²⁶. Papa Clement care lucrase pentru a aduce la ființă liga în contra Turcilor, se supără pe Poloni pentru amestecul lor în Moldova, în favorul păgânilor, și muștră prin o scrisoare din Noemvrie 8 pe cancelarul Zamoischi¹²⁷.

Ștefan Răzvan, omul lui Sigismund, nu înțelegea însă a se lăsa deposedat de tron fără luptă. El ieșea dela suzeranul său

¹²⁶ Analele lui Fugger, *Ibidem*, III, p. 256.

¹²⁷ Publicată *ibidem*, III, p. 489. Mai multe scrisori ale Papei în această chestie în Hurm., *Doc.*, XII, p. 162—166.

principele Ardealului, vre-o 2.000 de oșteni și intră cu ei în Moldova, unde mai mulți boieri dintre dușmanii lui Ieremia și ai Polonilor îl chemaseră prin scrisori. Ieremia fuge în Polonia, de unde întorcându-se cu ajutor armat, bate și prind pe Răzvan, pierind în bătălie și viteazul căpitan ungar Albert Kiraly care ajutase lui Mihai Viteazul în lupta dela Călugăreni¹²⁸. La început vroia numai cât să-l însemne la nas; mai apoi însă aflând de scrisorile primite de el dela boieri și văzând că el avea o partidă în țară, după ce-l supune la cazne înfricoșate, îl dă morței prin țapă, iar boierilor compromiși le taie capetele pe la Ianuarie 1596¹²⁹.

Tot pe atunci Sigismund Batori se săturase de viața de lagăr, și dorea săși reiee odihna părăsită. În loc de a urmări mai departe izbânzile începute, de a trece Dunărea, a eliberă pe Bulgari și a respinge pe Turci cel puțin până la Balcani, dacă nu din Europa, contribuind astfel la împlinirea unei dorinți generale, de atâtea ori visată, nici odată ajunsă, el își ieă ziua bună dela Mihai, întorcându-se cu oștile în Ardeal. Asemenea hotărâre i se impunea însă dintr'o altă pricină. Oastea lui, compusă din lefegii, consumase toate mijloacele, între care și avuțiile luate dela jertfa lui Aron domnul Moldovei, și el se găsea în neputință de a o țineă mai mult timp pe picior de războiu. El pretextă că încurcăturile Moldovei cere grabnicul său ajutor, și lăsa astfel pe Mihai a urmări singur foloasele victoriei câștigate împreună.

Primul atac al Moldovei — Dacă însă Mihai ar fi urmat, și fără ajutor, a se împotrivi Turcilor, pentru un războiu ofensiv, el nu se simțea îndestul de tare, și așa se lăsa și el condus mai departe de șirul victoriilor sale. Și cu toate acestea, ce minunat stăteau acuma lucrurile pentru o lovitură decisivă de dat puterei Otomanilor! Bulgarii trimiseseră soli în Muntenia și Ardeal spunând că sunt hotărâți să se răscoale în contra asupritorilor lor și arătând că 30.000 de oameni stau bine armați în păduri, gata de a porni la luptă¹³⁰. Soarta însă nu vroi ca această dreptă

¹²⁸ Știri din Cracovia, 29 Dec., 1595. *Ibidem*, XII, p. 202. Expunerea prinderii lui Răzvan. 4 Martie 1596. *Ibidem*, p. 237—238. Vezi și Ieremia Movilă c. Zamoiski, 26 Dec. 1598. Hurm., *Doc.*, I, *Supl.*, 2, p. 371.

¹²⁹ Marco Venier c. dogele, 22 Martie 1596, *Ibidem*, III, p. 505. Comp. un raport din Praga, 16 Ianuarie 1596, *Ibidem*, III, 2, p. 162. In 20 Ianuarie 1596 Răzvan eră prins. Analele lui Fugger, *Ibidem*, III, p. 259.

¹³⁰ Analele lui Fugger, 19 Septembrie 1595, *Ibidem*, III, p. 270: „Ihre (Bulgaren) Gestandter wartten dass Ihnen die hilf so Ihre Fr. G. durch den Wallachischen Fürsten schicken, sie mit guten haubtleuthen versehen thuen welliche sie anfiereen könnnden, die weilen sie sich beraid in 30.000 starckh in Wäl, dern befinden”. Comp. un raport venețian din Praga, 30 Mai 1595, *Ibidem*, III, 2, p. 103: „S'è anco intesso che fu mandato un huomo a quel principe dalli popoli di Bulgaria, offerendosi di combattere contro Turchi sin all'estremo lor potere”.

izbândă să încununare eforturilor sale, ci îl păstră pentru alte complicări în care trebuia ca puterile lui să se rădăduiască în întreprinderi neizbutite. Mihai Viteazul, întorcându-se dela Sud, spre Nord, întoarse fața dela norocul său, care-l chemă către Constantinople. El își greși ținta, dacă greșeală se poate numi fatalitatea cea oarbă și neînduplecată, care-i croi drumul și așternu cărarea.

După ce Ieremia Movilă își așternu tronul prin sângele lui Răzvan și al partizanilor săi, el începe, ca vrednic supus turcesc și polon, a unelti împotriva lui Mihai Viteazul¹³¹. El dă anume adăpostire unui pretendent la coroana munteană, anume Radu, acelu din fiii lui Mihnea Turcitul, pe care muma lui îl scăpase de a trece la religia mahometană¹³². Muma lui îl duse la Raguză, unde se află pe la începutul lui 1596, fiind pe atunci în vârstă ca de la 11—12 ani. Aflând doamna că Ieremia Movilă a pus mâna pe tronul Moldovei, ea aleargă în grabă la curtea lui, de unde începe, cu ajutorul domnului Moldovei, a lucra pentru răsturnarea lui Mihai Viteazul¹³³.

Pe lângă acest pericol cu care domnia lui Ieremia Movilă devenea amenințătoare pentru Mihai Viteazul, ea mai împiedică pe aliați dela luptele contra Turcilor, prin aceea că lăsa liberă trecerea Tătarilor către Muntenia și Transilvania și împiedică, împreună cu Polonia, venirea Cazacilor, în ajutorul lui Mihai, pentru a-i spori puterile¹³⁴.

Mihai, lăsat în pace de Turci, nu putea suferi un dușman așa de înverșunat și de primejdios în coastele sale, cu atât mai mult că tatul copilului pretendent, turcitul Mihnea, fusese rănduit sangiae la Nicopoli¹³⁵.

Îndată ce iese din iarnă, pe la începutul lui Fevruarie, Mihai se repede asupra Tătarilor, pe care îi bate și îi împrăștie¹³⁶; după

¹³¹ Mai multe acte asupra legăturilor dintre Ieremia Movilă, Poloni și Turci din 1595, Hurm., *Doc.*, XII, p. 109 și urm. Atâta nu mai se desbătea: „ob die Pollacken die Moldaw für sich zu behalten oder undtermschein dieselbe den Türggen wider zu subjugiren”. Mateiu c. Maximilian, 3 Oct. 1595. *Ibid.*, p. 115.

¹³² Mai sus, pag. 47.

¹³³ Marco Venier c. dogele, 27 Ianuarie 1596 (din eroare este însă pusă data în josul documentului: 1595). La Ianuarie 1595 domnește încă Aron Vodă, care fu răsturnat tocmai la Mai 1595, și înlocuit cu Răzvan, care domnește până la Decembrie 1595. Hurm., *Doc.*, IV, 2, p. 215. Cf. alt raport al aceluiași ambasador din 10 Fevr. 1596 (aceeași eroare și aici), *Ibidem*, III, p. 504, și alte două din 3 și 9 Aprilie 1596, *Ibidem*, III, p. 506.

¹³⁴ Raportul unui anonim din 14 Noemvrie 1595, *Ibidem*, p. 491, spune că Polonii cu întronarea lui Ieremia nu au vrut „di aquistare la Moldavia per la corona di Polonia. ma di mantinervi un Vaivoda tributario et dependente dal Turco. (Geremia) ha ottenuto la confirmatione dal Tartaro con conditioni che non molesti la Moldavia, ma per essa possa havere il passo in Valachia et Transilvania”. Împiedecarea trecerei Cazacilor: Potocki c. Zamoiski, 19 Aprilie 1596, Hurm. *Doc.*, I, *Supl.*, 2, p. 384.

¹³⁵ Marco Venier c. dogele, 27 Ianuarie 1596, *Ibidem*, III, p. 502.

¹³⁶ Raportul lui Marco Venier c. dogele, 10 Fevr. 1596, *Ibidem*, III, p. 504.

aceea pleacă contra lui Ieremia Movilă, spre a liniști astfel țara lui din spre Nord, și a răzbună tot odată moartea aliatului său și tovarăș de luptă, Ștefan Răzvan; nu mai puțin spre a alungă de acolo pe pretendentul fiul lui Mihnea, care eră, în mâinile Polonilor și ale Tătarilor, o veșnică amenințare pentru tronul său. El dădu pustierei întreaga Moldovă. bătū într'o luptă pe Ieremia și-l alungă împreună cu proteguitul său, fiul lui Mihnea¹³⁷. Mihai veni atunci după cât se vede până în Iași, de oarece Ieremia Movilă părăsi capitala lui și fugi în Polonia. Lucru care caracterizează de minune felul politicei acelui timp, mult mai pe față în perfidie, decât în vremile noastre, este că Mihai nu se sfieste a cere ajutorul Polonilor chiar în luna când atacă pe Movilă, omul Polonilor chip pentru a-și acoperi mișcarea¹³⁸.

Mihai nu se putuse mănține mult timp în Moldova din pricină că Tătarii atacă Muntenia. În 5 Septembrie 1596, vedem că Mihai cere din Târgoviștea ajutorul lui Batori contra Tătarilor, trimițându-i una după alta vre-o cinci scrisori, atât de grabnică îi eră nevoia. Ieremia Movilă se întoarse, bine înțeles, îndată după ieșirea lui Mihai din Moldova, și ajută Tătarilor la prădarea Munteniei¹³⁹.

După ce Mihai isbutește a respinge pe Tătari, el se oprește în Târgoviștea, de unde se apucă de îndreptat starea desperată în care țara fusese aruncată prin năvălirea tătarască: „rechiamă înapoi pe nenorociții locuitori ce erau împrăștiati și ascunși prin văgăunile munților; pune să rezidească casele cele dărâmate și să reintocmească locurile cele pustiite; împărțește gratuit semințe pentru cultivarea pământului, pentru că toate grânarele fiind prădate, bucatele și vinurile luate și risipite în cea mai mare parte a țării, iară grânele și toate cele trebuincioase vieții, aduse fiind dela munte și din vecina Transilvania, se vindeau foarte scump; căci Moldova, stoarsă și ea prin rășboaie, de abia se putea îndestulă pe sine; apoi comerțul cu Turcia oricât era de samavolnic și păgubitor, din cauza nesiguranței, se întrerupsese cu totul. Pe lângă aceste, Mihai mai aduce colonii din Bulgaria pentru a înlocui populația dispărută, și trimete pe legegii săi peste Dunăre să prade, pentru a-i împedica dela prădarea însăși a țării sale, înlăturând tot odată și moleșirea armatei¹⁴.

¹³⁷ Marco Venier către dogele, 22 Martie 1596, *Ibidem*, p. 505. Incă din Decembrie 1595 Mihai avea de gând să facă această expediție despre care se și răspândise o veste anticipată. Raportul aceluiaș din 31 Decembrie 1595, *Ibidem*, p. 498. Radu Mihnea fusese hotărît de Turci ca domn, cu toate că îmbrățișase Mahometanismul. Hurm., *Doc.*, I, *Supl.*, 2, p. 378.

¹³⁸ 16 Martie 1596, Hurm., *Doc.*, I, *Supl.*, 2, p. 380.

¹³⁹ Scrisorile lui Mihai Viteazul către Sig. Batori din 5, 6 Septembrie 1596, *Ibidem.*, III, p. 275—277.

¹⁴⁰ Walter în Papiu, I, p. 37.

În acest timp Turcii desperând de a putea doborî pe Mihai prin putere, recurg iarăși la mijlocul lor favorit, desbinarea prin corupție. După ce fac împăratului propuneri favorabile de pace, cu condiție de a părăsi pe Mihai, dar sunt respinși, se întorc către Batori căruia îi făgăduesc să încheie de îndată pacea cu el¹⁴¹, dacă se va lepăda de domnul român. Isbutind însă tot atât de puțin în Transilvania ca și în Germania, Turcii urzesc contra lui Mihai o nouă răscoală în țară, bazată pe aceleași elemente care și la început încercaseră să-l răstoarne. Anume întesc pe mai mulți boieri, în fruntea cărora eră unul Dumitru cel mai bătrân din sfetnicii domnului și Chesar logofătul cu un fiu al său. Conjurația trebuia să fie susținută și de un corp de Tătari din Dobrogea. Motivul ce împingea pe boieri la răscoală era tot acel vechiu, reîmprospătat, că prin alianța cu Catholicii se vindea țara papistașilor. Conspirația fiind descoperită, Mihai taie pe capii ei, și după aceea, răpezindu-se contra Tătarilor îi bate și pe aceștia și i împărtășie dela hotarele țării¹⁴².

Turcii sunt nevoiți să recunoască starea de fapt a neatrănării Munteniei, și pentru a nu periclita mai mult timp interesele războiului unguresc, îl redeschid către sfârșitul anului 1596 cu puteri noue. În 21 Septemvrie ei iau cetatea Erlau, și mai reu decât atâta, armata imperială este cumplit bătută în câmpia dela Kerestes în zilele de 23—25 Octomvrie 1596.

Precum pierderile Turcilor în Valahia zdruncinaseră în Ungaria propășirea oștirilor muzulmane, astfel izbânda din această țară încurajă pe Turci a reinnoi atacul Munteniei. Aceste două State erau acuma legate prin o soartă comună; izbânda unuia eră și a celuilalt și pierderea ce lovea pe unul aveă efect asupra amânduror. Auzind Turcii dela marginea Munteniei despre strălucita izbândă dela Kerestes, se pun pe prădat în hotarele ei. Mihai pentru a pune o stavilă acestor jafuri trece Dunărea și asediază Nicopoli¹⁴³. Primind însă aicea vestea întoarcerii vizirului, Cicală-pașă, învingător din Ungaria, rădică asediul și trece înapoi fluviul.

Pe când Mihai bătea Nicopoli, sandjacul de aicea, spre a dobândi mântuirea cetății, făgădui lui Mihai că'l va împacă cu sultanul, și Mihai care eră nevoit să părăsească asediul, se

¹⁴¹ În un raport al lui Marco Venier c. dogele din 9 Martie 1596, Hurm., *Doc.*, IV, 2, p. 218, cetim „che se il Transilvano si astennirà dalle cose di Valachia et di Bogdania, di prima gli sarà conceduta la pace”. Comp. Socoli c. Sig. Batori, Aug. 1596. *Ibidem*, XII, p. 274.

¹⁴² Analele lui Fugger, 30 Oct. 1596. Hurm., *Doc.*, III, p. 271. Walter în Papiu, I, p. 37—38.

¹⁴³ Știri din 8 Sept. 1594 *Ibidem*, XII, p. 276: „Il Voivoda di Valachia con 26 m. combatentti era passato il Danubio in Bulgaria contra Turchi”. Cf. p. 279.

prefăcû a cedă rugăminților comandantului. Acesta se ținu de cuvânt și mijloci la sultan pacea pentru Mihai Viteazul.

Padișahul de și trebuia să fie înmândrit prin strălucita victorie din Ungaria, nu se arată deloc greoiu la propunerile sandjacului, ci îmbrățișându-le cu căldură, îi mulțamește pentru interesul ce'l purtă trebilor împărăției, și, setos de a vedea cât mai curând energicul braț al lui Mihai Viteazul, pus în slujba lui contra Germanilor, trimite lui Mihai Vodă o solie căreia însă acesta nu'i dă de o cam dată nici un răspuns hotărâtor.

Boierii care începuseră a se sătura de vijelioasa domnie a lui Mihai Viteazul, întrebuintează bunele relații în care Mihai intră tot mai mult cu Turcii, spre a reinnoi iarăși uneltirile contra domnului lor. Ei schimbă însă acum tactica, și în loc de a lua partea Turcilor contra puterii catolice, ce le-ar amenința religia, ei se fac organul apărării intereselor germane contra elementului păgân, dovadă cât de adevărate erau în ambele cazuri temerile și pârile lor.

Ei învinuesc anume pe Mihai la Batori că ar fi plecat a încheia pace cu Turcii contra Creștinilor. Când ne gândim cum mai târziu Mihai fu jertfit tocmai de acești Creștini, a căror apărare el o luase, mai că am dori să'i fi venit în minte această hotărâre; să fi adaus puterea brațului său către acea a Turcilor învingători, să fi izbit în Nemți izbânzi peste izbânzi, și să'și fi împlinit, sub suzeranitatea turcească, visul căruiă vroi mai târziu a'i da ființă sub suzeranitatea germană.

Văzându-se domnul învinovățit că ar avea să trădeze interesele Creștinătăței, el trimite îndată un sol la Sigismund Batori, arătându'i că va veni în curând în persoană, cu foarte mică întovărășire în Ardeal, pentru a'i explica purtarea sa, ceea ce și face, ajungând la Alba Iulia în 30 Decemvrie 1596. „Batori îi trimete înaintea pe secretarul său, Pancrațiu Sennyei, cu 40 de trăsuri de paradă și o mulțime de nobili, până la un sfert de milă din oraș, lingușindu'l cât putea cu dragostea. Astfel cu cea mai mare pompă fu primit Mihai Vodă în capitala principilor Transilvaniei. A doua zi, cea din urmă a lunei lui Decemvrie, Batori trimise o samă de călăreți lui Mihai Vodă ca să'l însoțască la curtea sa. În ziua cea dintâi a anului nou (1597) Mihai Vodă se duce cu mare solemnitate la biserică; pe urmă merge la principele Transilvaniei. O scrisoare din Weissenburg (Alba Iulia) spune că i se făcuse toate curtenirile (cortanea) și că a fost tratat cu măreție. Venise și un ciauș turc, de oarece trata și cu Turcii. Se dădură lui Mihai 6 pahare de argint aurite¹⁴⁴. Astfel eră acum tratat acel „locoțiitor” din Muntenia al principelui Batori, acel „vasal al său” care nu avea voie nici măcar să'și anine propria pecete de hrisoavele

¹⁴⁴ Iorga, *Acte și Frag.* I, p. 153—154.

sale ! Mihai Viteazul, după ce arătase ce putuse și după ce crescuse mult peste capul pretinsului său stăpân, deveniă acuma groaznic și amenințător, prin alianța putincioasă ce i-o ofereau Turcii. Ajunsesese domnul român a fi vânat de două puteri mari, Turcii și Imperiul German ce se ascundeă în dosul lui Batori. Cât de bine își răsbunase el pentru umilirile de altă dată.

După ce Mihai împacă mintea prepuelnică a lui Batori, și'l asigură că pacea propusă de Turci îi este trebuincioasă, spre a căpăta un răgaz în răstimpul căruia să se poată pregăti pentru noi isbânzi¹⁴⁵, el se întoarce în Muntenia.

Tocmai pe atunci papa Clement al VIII-lea trimite lui Mihai o scrisoare prin care'l îmbărbătează la luptă contra păgânilor, laudându-i mult vitejia și jertfele. Papa însă nu'l laudase fără scop. Prin o a doua scrisoare îl îndeamnă să treacă la biserica romană¹⁴⁶.

---

¹⁴⁵ Sigismund consimte la această cerere. În înțelegerea stabilită, în ziua de 4 Ianuarie 1597, între Sigismund Batori și domnul muntean în Alba Iulia, Hurm., *Doc.*, III, p. 508, se spune: „Interrogo, spune Batori, s'era expediente di presente dissimulare col Turco sin a tanto che fossero raddunate le forze della Christinità a tempo nuovo?— Fu concluso che era expediente et particolarmente al Vaivoda che ha il paese aperto vicino all'inimico et con poca gente da guerra; ma che ne'confini si doveva attendere alle scorrerie conforme a che s'e fatto per il passato”.

¹⁴⁶ Scrisorile Papei din 16 Aug. și 12 Oct. 1597 în Hurm., *Doc.*, VIII, p. 199.

II

ÎNTRUNIREA ȚĂRILOR ROMÂNE

---

1. SCHIMBĂRILE DIN ARDEAL

Intâia schimbare de cuget a lui Batori.—Dela începutul anului 1597 până la 1599 vuetul armelor aproape amuțește deasupra Munteniei, ceea ce dă lui Mihai răgazul trebuitor spre a'și îndreptă toată cugetarea lui asupra daraverilor politice de la nordul țării lui ce se încurcară mereu în acest răstimp, și care trebuiră apoi tăiete tot cu ascuțișul săbiei. Aceste daraveri erau toate determinate de o singură idee, stranie și neașteptată, ce străbătuse prin creierii nu prea sănătoși ai domnului Ardealului, anume aceea de a se lepădă de lume și de măririle ei, de a se despărți atât de femeea lui cât și de coroana ce o purtă, și a se retrage ca un pusnic în o viață mai sfântă. Nemții, totdeauna la pândă spre a'și lăți hotarele împărăției prin călea pașnică a negocierilor, aflară în curând de gândul lui Batori, și puse îndată totul în lucrare spre a'l întări în el.

Vizita lui Batori la curtea imperială din Praga, îndeplinită în luna lui Februarie 1597, nu avuse atâta de scop înțelegerea în privirea Turcilor, cât punerea la cale a trecerei țării sale către împăratul¹. Tratatul definitiv cuprindea că Sigismund Batori să dea Transilvania împăratului Rudolf, iar el să'i treacă în schimb ducatele de Oppeln și Ratibor din Silesia și o pensie anuală de 50.000 de scuzi; apoi să primească despărțenia de soția lui care să păstreze însă titlul de principesă a Transilvaniei, și să mijlocească la papa dobândirea pentru el a rangului de cardinal. Batori însă, îndată după întoarcerea lui în Transilvania, începe a se căi de convenția încheiată, și făgăduște domnia, pe care el tot eră hotărît să o părăsească,

---

¹ Raport din Praga, 24 Februarie 1597, Hurm., *Doc.*, III, 2, p. 231.

de odată la mai mulți nobili din Transilvania : lui Gaspar Corniș, Ștefan Boczkai și lui Ștefan Jojica, acest din urmă nobil maghiar de viță română. Împăratul aflând de aceste uneltiri ale principelui, trimite la el o deputație compusă din Martin Pete, episcopul Oradiei Mari și Adam Gall Popel, care să'l îndatorească a se ține de tratatul încheiat ².

Această schimbare de stăpânire a Transilvaniei nu putea de loc să convină lui Mihai. El ar fi primit bucuros ajutorul Nemților contra Turcilor, însă de departe, preferând să aibă lângă el un suzeran de puterea căruia nu avea să se teamă; care de și îl legase prin un strașnic tratat, nu îndrăznise nici odată a cere aplicarea lui. Cu alte cuvinte Mihai vroia să se folosească de lupta Creștinilor în contra Turcilor, spre a se emancipa cu totul de orice stăpânire, și a dobândi libertatea și nea-tárnarea, după care năzuesc totdeauna sufletele mari. Substituindu-se împăratul în locul lui Sigismund în domnia Ardealului, poziția lui Mihai se schimba cu totul. El primea de vecin pe un domn puternic, un al doilea sultan, care ar fi înlocuit pe capul lui Mihai autoritatea pe care ar fi scuturat'o din partea Turcilor. El nu mântuia țara și pe sine de reul robiei, ci schimba numai robia turcească pe cea germană. Știea însă bine Mihai că nici aceasta nu avea să fie mai ușoară decât cea suportată până atunci; ba chiar o întrevedea el mai grea și mai nesuferită, din pricina prigonirilor religioase care trebuiau să însoțească numai decât domnia Catolicilor, și să înlocuiască astfel neamestecul Turcilor în materie religioasă, de care Românii se bucuraseră până atunci.

În asemenea condiții înțelegem ușor cum de Mihai Vi-teazul trebuia să caute a împiedica pe cât îi eră prin putință, de și fără a se compromite față cu împăratul, realizarea schimbului plănuit. De aceea aflând despre gândul lui Batori, încă dela vizita făcută acestuia la sfârșitul anului 1596, ceruse învoirea de la acest principe ca să fie întovărășit la Praga de banul Mihalcea pentru a avea astfel din timp știrile cele mai pozitive asupra acestei însemnate împrejurări ³.

Mihai, pentru a zădărnici schimbul acum tocmit, încurajează și el pe unul din cei trei nobili, căroră răs-gândindu-se, Batori le făgăduise Ardealul, anume pe Jojica. Acesta văzându-se împins de Batori și sprijinit de Mihai, îndrăznește a-și pune chiar pe față candidatura lui și stăruiește a-și face partizani în dieta țării. Sigismund însă, înduplecat prin Iezuiți și comisarii imperiali a se ține de tocmala făcută, nu numai

² Stephani Szamosközi, *Rerum transalvanicarum pentas quinta* în *Mon. Hung. historia, scriptores*, XXVIII, p. 6.

³ Un raport din 20 Martie 1597 arată plecarea solului muntean N. Iorga, *Acte și Frag.*, I, p. 157.

retrage sprijinul încuviințat de el lui Jojica, dar încă și văzând că acesta, acuma pornit, îi nesocotia voința, îl pune la închisoare.

Mihai, ne mai având atunci nici o speranță de a putea împiedica pe împăratul ca să ajungă stăpânul Transilvaniei⁴, gândindu-se la urmările unui atare eveniment, se hotărăște să rămână mai bine în vasalitatea turcească, pe care o știe el că față cu un om energetic, eră să peardă mult din prădalnica ei natură. Domnul Munteniei începe deci a lucra pentru o împăcare cu sultanul, cel atât de greu lovit până acuma de dânsul. El întrebuițează ca stăruitori pe ambasadorul Angliei și pe doi patriarhi, acel de Alexandria și Meletie Pigas loțșitorul celui de Constantinopole care intrase în legătură cu domnul Munteniei încă din Mai 1597. O corespondență se încinge atunci între locotenentul patriarhiei și domnul român, ce eră privilegiată cu mare luare aminte de sultanul care puneă să i se traducă toate cărțile primite și trimise, spre a putea el și cu divanul luă cunoștință de ele⁵, dovadă ce mare însemnătate dobândise Mihai în ochii Turcilor.

Pentru a nu destăinui însă teama pe care o aveau de domnul român și mai ales văzând că el umblă acuma după împăcare, Turcii se făceau și ei greoi la propunerile lui, și împoască pe ambasadorul englez ce le transmitea, cu cuvinte răstite „că el ar trebui să se amestece numai în trebile supușilor lui; că Valahul ținea acuma scaunul de trei ani și'l va putea menține încă alți trei; dar că fiind el tributatar Porței și atârănător de ea, tot va trebui la sfârșit să și iee pedeapsa greșelilor sale”⁶. Cu toată această mândră ținută a Turcilor; sultanul nu lipsește a trimite un capegiu la Mihai, spre a află condițiile închinării, care capegiu aveă ordin a cercă și pe principele Transilvaniei în aceeași privire, necunoscând după cum se vede Poarta, schimbarea de lucruri petrecută în Ardeal⁷. În același timp Mihai trimetea un sol al său la Poartă, care însă avea ordin a nu se plecă prea adânc sub talpa Turcilor, ci a le vorbi într'un chip hotărâtor despre condițiile sub care domnul

⁴ În 11 Dec. 1597 găsim o stăruință pentru grăbirea cesiunei, Hurm., *Doc.*, XII, pag. 327.

⁵ Vezi asupra interpunerii lui Meletie Pigas mai multe amăruntimi, după corespondența conținută în manuscrisul din Chalki, în Melchisedek, *Relațiuni istorice despre țările române din epoca de la sfârșitul veacului al XVI-lea și începutul celui al XVII-lea*, București, 1882, p. 33. Comp. Meletie Pigas c. Mihai Vodă, 23 Mai și 21 Aug. 1597, Hurm., *Doc.*, (în traducere din grecește), XIV, p. 106. Aduage *Ibidem*, IV, 2, p. 223, în care se spune că patr. din Constantinopole „fa comunicare al Bailo che si eră scritto lettera a Michali Valvoda facendolo sapere che il signor lo ha tornato in grazia”.

⁶ Girolamo Capello c. dogele, 17 Noemvrie 1597, Hurm., *Doc.*, III, p. 516.

⁷ Corespondența dintre Mihai și patriarh, de la 31 Decemvrie 1597—11 Martie 1598, *Ibidem*, p. 518—521.

său eră dispus a primi din nou suzeranitatea turcească, anume să se mulțamească numai cu tributul, lăsând la o parte toate celelalte pretenții, de rezidire a cetăților dărâmate de Mihai sau restituire a artileriei luată de la Turci. „Vizirul, ofensat prin tonul cel aspru al solului muntean, vroia să'l pedepsească, când capigiul său întors din Valachia, îi spuse că Mihai ar avea adunate puteri însemnate, ceace făcù pe vizir să'și stăpânească mânia”. Mihai în același timp, pentru a apăsa asupra Turcilor și a le înfrânge îndărătnicia, răspândise felurite vești de planuri de atac în contra lor, mai ales de năvălire în Bulgaria⁸. Mihai văzând că nici așa nu poate înfrânge opunerea Porței, se hotărâște să pună în lucrare un început de supunere către ea, arătându'i prin fapte că dorește a intra însăși sub scutul turcesc. El trimite în Mai 1598 un alt sol la Poartă cu 6.000 de galbeni din tribut, „scuzându-se că n'au putut adună mai mult din pricina sărăciei și mizeriei țarei, ruinată și pustiită prin războaie, din care pricină cea mai mare parte a poporației ar fi fugit spre alte stăpâniri”⁹. Solii încredințaseră pe Turci că „stăpânul lor Mihai ar fi cu inima curată; că se stricase cu Transilvanul și că acesta chiar se hotărâse a'și trece țara împăratului, despărțindu-se de soția sa”. Toate aceste însă nu putură îndepărta prepusurile Turcilor care voiau să aibă „semne mai mari și mai sigure ale supunerii sale”¹⁰. Ce puteau să fie aceste semne altceva, decât bacșișurile și darurile fără de care Turcii nu'și puteau nici măcar închipui domnia asupra țărilor române? Tocmai însă de aceste vroia să'i desvețe Mihai. Cât de mult țineau Turcii la ele, se cunoaște de pe aceea, că văzând sărăcia sumei cu care solul lui Mihai se prezentase înaintea lor, se necăjiseră pe el așa de cumplit încât vroiau să'i taie capul¹¹. Punctul de neînțelegere fiind deci atât de grav, eră firesc lucru ca tratările îndrumate cu Turcii să nu iasă la nici un capăt.

De și Mihai ar fi preferat a rămâne sub suzeranitatea turcească decât a trece sub cea germană, el înțelegea, ca un adevărat cap politic, să păstreze față cu Turcii poziția câștigată, și să nu arunce deodată în apă tot rodul strădănuirilor sale de până atunci. Văzând că asemenea lucru nu este cu putință de ajuns, iar că pe de altă parte Transilvania trecuse către împăratul, el se hotărâște a primi ceace fatala soartă il aruncă

⁸ Scrisori din Sept.—Noemv. 1597. Iorga, *Acte și Frag.*, I, p. 161—162.

⁹ *Doc.*, Hurm., 16 Mai 1598, III, p. 523. Încă din Ian. 1598 se începuseră tratări pentru tribut. Niște știri din C-pole, 15 Ian. 1598, *Ibidem*, XII, p. 329, spun: „il Valaco havendo mandato una lettera al patriarcha di C-pole, le haveva scritto come vuol far pace et manda il suo tributo al gran signore”.

¹⁰ *Ibidem*: III, p. 523 (16 Mai 1598): „se non ne fa apparire segni maggiori et più certi”.

¹¹ Din 11 Iulie 1598, *Ibidem*, p. 523.

după grumaji; suzeranitatea germană. Pare că Mihai Viteazul presimțea cât trebuia ea să-i fie de fatală, de se apăra atâta contra îndeplinirii acestui eveniment.

În 17 Maiu 1598, Batori părăsește Transilvania și se duce la Zaurin, trecând pe acolo la Viena și apoi în Silezia, la nouele sale principate. Trecerea lui Batori prin Austria produce un entuziasm pregătit de curte care ținea a acoperi umezirile cu care îl despoiaseră de tron. Austriacii urcau până în slava cerului această lepădare mărinimoasă a lui Sigismund de un tron întărit prin atâtea isbânzi strălucite. Triumful lui Batori asupra lui însuși, ziceau ei, eră mai pre sus de biruințele ce până atunci îi împodobiseră viața. Toate artele se întrecură spre a consfinți memoria acestui eveniment. Vestitul Sadeler, pictor împărătesc, din porunca lui Rudolf, făcu portretul principelui și-l împodobi cu figuri alegorice privitoare la abdicarea lui¹².

Efectul acestei abdicări, asupra Europei, fu din cele mai neplăcute. Toată lumea dezaproba perfidele umeziri cu care Austria despoiaseră de coroană pe un domn slab de minte, și nimeni n'ar mai fi sărit acum în ajutorul unei puteri atât de lacome care puneă în lucrare mai multe mijloace piezișe decât vârtutea și bărbăția, spre a-și lăți hotarele.

De aceea erau numai visuri și mângâieri zadarnice cuvintele ce Batori trimise lui Mihai la plecarea lui: că „el gândește a lucra mai mult pentru cauza creștină, ducându-se în persoană pe la principii Europei, spre a-i scula în contra dușmanului comun și a-l zdrobi sau a-l sili cel puțin ca să închee cu Creștinii o pace folositoare lor, în care nici Muntenia nu eră să fie uitată.

Supunerea lui Mihai către Rudolf al II-lea. — Toate acestea erau vorbe frumoase. Mihai însă nu se putea înșală. *Transilvania trecuse în mâinile împăratului și cu Turcii el nu se putea înțelege.* Eră deci nevoit să primească pe capul său suzeranitatea germană.

Mihai căutase încă dinaintea plecării lui Batori a se pune bine cu noul stăpân al Transilvaniei, răspunzând la solia trimisă de împăratul, în persoana lui Marini Raguseus, prin o scrisoare din 16 Martie 1598 în care roagă pe monarhul german să-i iee țara în protecție „căci dacă ar fi încălcată țara lui, s'ar

¹² Bălcescu, *l. c.*, p. 270. Există o relație contemporană asupra audienței solenne dată solilor împărătești în mâinile cărora Sigismund depușă guvernul Transilvaniei. Batori este numit în ea: principele Ardealului, Munteniei și Moldovei. Ea poartă titlul: „*Siebenbürgische Zeitung, wahrhaftes Bericht welches massen der durchleuchtig hochgeboren Fürst und Her Sigismundus, Fürst in Siebenbürgen, Wallachey und Moldau, Graf der Zeckler, die Kaiserlichen abgesandte empfangen und angehört, sein ganzes Land übergeben.* Gedruckt zu Nürnberg im 1598 Ianuar (Bibl. Acad. col. Sturza, No. 2898).

putea ca și altă țară să fie turburată”. Împăratul trimite pe omul său de încredere, doctorul Pezzen la Brașov ca să se întâlnească cu Mihai în persoană. În 18 Aprilie Pezzen raportează împăratului niște pricini de întârziere a sosirii lui Mihai, mai ales sărbătorile Paștilor care „ar sili pe Voevod să stee toată ziua în biserică”, așa că poate va fi nevoit să se ducă el Pezzen în Muntenia, ceea ce ar întârzia mult rezultatul. Pezzen trimite din Brașov un cetățean de seamă ca să întrebe pe Voevod dacă vine sau nu. Mihai însă care căzuse de pe cal la vânătoare și se rănise, nu putea veni. El încercase să o facă; dar din București până în Târgoviștea suferise așa de mari dureri că nu putuse merge mai departe. Mihai roagă pe Pezzen să vină la dânsul; dar întovărășirea lui Pezzen îl sfătuește ca nu cumva să treacă granița, că Mihai nu este așa de bolnav încât să nu poată veni¹³. Din toate acestea reiesă ce stăruinți mari erau puse de împăratul pe lângă domnul român despre care se tenea să nu rămână în scopul lui cel dintâi de a se împăca cu Turcii, de oare ce ajutor de la Transilvania, lipsită de principe, nu mai putea¹⁴ spera, și într’adevăr dacă chiar lucrul nu eră așa, purtarea lui Mihai cu amânarea întâlnirii cu Pezzen putea da loc la asemenea bănueli, că Mihai voia să se înțeleagă cu Turcii, să cucerească Ardealul pentru sine și să devină astfel un primejdios vecin al Împărăției Germane¹⁵. Dar Mihai înțelegea numai să trăgăneze tratările sale cu împăratul din cauza acelor ce în acelaș timp le urmăria cu Turcii. El nu voia de loc să le rupă, și de aceea îl găsim încă în 12 Aprilie 1598, scriind unui om al casei împărătești, *Ioan Chiwa* din Alba Iulia, pe care după cum se vede îl cunoștea de mai înainte, rugându’l să salute din partea lui pe comisarii imperiali, și să’i întrebe dacă să vină la ei. Pentru a se face dorit, el adaugă însă că „ar fi aflat că sultanul are de gând să plece în persoană la războiu, și pentru a slăbi pe cât se poate pericolul amenințător, el Mihai va căută să samene vrajbă între hanul Tătarilor și împăratul turcesc”¹⁶. Pe când însă Mihai Viteazul venea înaintea împăratului spre a se pune bine cu el, acesta care se vede a fi fost foarte interesat de a dobândi prietenia voevozilor români, scrie și lui Ieremia Movilă spre a’l atrage la interesele sale. Creatura polonă care trebuia să urmeze politica anti-germană a proteguitorilor săi și să țină cu Poarta¹⁷, răspunde împăra-

¹³ Hurm., *Doc.*, XII, p. 338, 342—345.

¹⁴ *Ibidem*, 23 Apr. 1598, p. 344: „ja auch gar den Türggen das jährlich Tribut zugesagt das habe er darumben thuen müssen, weil er allein nicht mächtig ist sein Land zu defendiren, und von den Siebenbürger nimehr Hülff gehabt”.

¹⁵ *Ibidem*, p. 345, 27 Aprilie 1598. Alta care repetă bănuelile 3 Mai 1598, p. 348: „Gott geb dass es vom Herzen so guet ging als vom Mundt aus”.

¹⁶ Mihai Vodă către Ioan Chywa, 12 Aprilie 1598, Hurm., *Doc.*, III, p. 283.

¹⁷ Două scrisori ale lui Ieremia Movilă către împăratul, din 23 Mai 1598, *Ibidem*, p. 285.

tului numai niște zadarnice complimente. Către Mihai se vede că împăratul nu avuse trebuință a se îndreptă, de oare ce fusese cercetat mai înainte de soliile lui. Mihai Vodă avea însă în gând încă dinnaintea cesiunei Transilvaniei făcută de Batori către curtea imperială, de a reinnoi silințele puse de el și altă dată în lucrare, spre a alungă din Moldova pe Ieremia Movilă. Se vede că comisarii împărătești aflaseră de scopul domnului, când ei sosiră la Alba Iulia, de oare ce se grăbesc a'i scrie, că nu ar fi acuma timpul de a cercă ceva contra Moldovei, temându-se împăratul de o complicație cu Polonia, când avea războiul turcesc pe brațele sale. Mihai le răspunde din Ploești, că el „nu va întreprinde asemenea lucru din propria lui hotărâre, și va așteptă pe aceea a Maiestăței sale; cu toate acestea el crede că bine ar fi a se alege neghina din grâul curat”. Se mai roagă apoi să'i trimeată bani, fiind că „martur i-ar fi Dumnezeu, că nu poate plăti mai mult timp ostașii săi cu vorbe”¹⁸, ceea ce ne dă a înțelege că Mihai se alcătuisse încă de mai înainte cu împăratul, și primise de la acesta făgăduința de a fi ajutat cu bani.

Două zile după trimiterea acestei scrisori, sosesc solii împăratului, Ștefan Suhai episcopul Vaciiului și Neculai Istvanfi, autorul istoriei Ungariei, la Mihai Viteazul, și primesc declarația lui de supunere în cuprinderea următoare:

„Noi Mihail voevodul părților transalpine ale regatului unguresc și sfetnic al sfintei cezărești maiestăți, Eftimie arhiepiscopul Târgoviștei, Dimitrie vornicul, Andronic vistierul, Negru spătarul, Mirișlău logofătul, banul Calota, sfetnicii și boierii noștri reprezentând toată provincia Munteniei, dăm în știința tuturor celor cărora se cuvine următoarele: că această țară fiind mai mult de o sută de ani sub jugul turcesc, am hotărât în vremea din urmă a o aduce iarăși la starea ei cea dintâi, la unirea cu coroana ungurească, a recunoaște de domn și de rege al nostru legiuit pe Maiestatea sa regească, după cum se cuvine din vremuri vechi regilor Ungariei, și de a pune această țară în clientela ei veșnică, implorând ajutorul și proteguirea Maiestăței sale cezărești. Maiestatea sa a trimis pe prea strălucității domni Ștefan Suhai Episcopul Vaciiului și Neculai Istvanfi palatinul regatului, comisarii săi cu deplină putere în Transilvania și Muntenia, spre a trată cu noi despre modul și mijloacele prin care noi am intră în clientela Maiestăței sale, care soli au venit la noi și au pus la cale această afacere, întărită prin jurământ atât de noi cât și de boierii noștri, înaintea res-

¹⁸ Mihai către comisarii imperiali, 7 Iunie 1598. (Extractul pus în fruntea documentului arată din eroare că scrisoarea ar fi adresată lui Andrei Batori, care la acea dată nu era încă principele Ardealului): „Nihilominus meum consilium esset quod bonum esset zizania ex puro tritico evellere”. *Ibidem*, p. 287.

pectabilului Eftimie Mitropolitul în biserica sfântului Neculai din Târgoviștea, și anume în următoarea cuprindere :

1. Maiestatea sa se leagă ca pe cât timp va ține războiul turcesc, să ne dea spre apărarea țării plata a 5000 de oameni pe care noi o am cerut. Domnii comisari ne-au făgăduit că vor stăruia ca împăratul sau să trimită banii spre întreținerea lor, sau să'i pună el însuși pe picior de războiu, atât călări cât și pedestri, și anume pe vară în întregime, pe iarnă numai pe jumătate. Afară de aceasta, având Mihai nevoie absolută de un ajutor mai mare, împăratul se îndatorește a i'l presta cu oștile Ardealului și din alte părți : asemenea și Mihai se leagă a se se sili să respingă mereu pe Turci din partea locului, și de a merge în ajutorul Transilvaniei și a părților vecine Ungariei când nevoia o va cere.

2. Mihai și fiul său Pătrașcu și toți urmașii lor în linie dreaptă bărbătească să stăpâniască Țara Românească cu toate veniturile, drepturile și hotarele ei, ca vasali ai imperiului, fără a plăti vre un alt tribut, decât să dea în tot anul la împărăție un dar de cinste după voiă și alegerea lor. Moșiile cumpărate de Mihai și de fiul său cu banii lor să fie ale alor și să aibă voie a face cu ele ori ce le va plăcea.

3. Întâmplându-se ca Mihai și Pătrașcu să moară fără moștenitori, Maiestatea sa împăratul să aibă a întări pe domnul ce se va alege prin învoirea obștească a boierilor, statuturilor și rândurilor țării. Maiestatea sa va da domnului, ori care va fi, în Ungaria sau Transilvania, o cetate cu venituri îndestule spre întreținerea lui.

4. Făcătorii de rele și dezertorii care din Țara Românească ar trece în Transilvania și Ungaria să se poată prinde și aduce înapoi.

5. Negustorii din Țara Românească vor avea liber comerțul cu Transilvania, fără însă a vătăma privilegiile cetățitorilor slobode din această parte. În Țara Românească negoțul va fi liber, plătind vama hotărâtă.

6. Religia și biserica română să fie libere, ocrotite și neatinse de nimeni.

7. Solii ce domnul țării va trimite la împăratul sau la arhiducele Maximilian, să fie îndată primiți și tratați după cum cere cuviința ¹⁹.

Câtă deosebire între acest tratat și acel încheiat cu Sigismund Batori, de și acesta eră făcut cu un mare împărat,

¹⁹ Pray, *Dissertationes*, p. 155. In Hurm., *Doc.*, III, p. 287, se vede reprodus numai începutul tratatului până la punctul 2. Vezi tot acolo p. 289, jurământul lui Mihai din 9 Iunie 1598. Al boierilor din aceeași zi, *Ibidem*, XII, p. 359. O scrisoare a lui Weisenberg, 18 Iunie 1598, vorbește de prestarea jurământului, Iorga, *Acte și Frag.*, I, p. 165.

iar celălalt cu un domn de aceeași putere ! Și aici întâlnim relații de vasalitate, însă încunjurate de puternice garanții. Cauza acestei deosebiri este ușor de înțeles. De Batori avuse Mihai nevoie spre a fi sprijinit în contra Turcilor, pe când acuma Mihai scăpase aproape cu totul de Turci, iar împăratul eră mai ales interesat a dobândi alianța lui ²⁰.

Odată cu solia lui Rudolf, Mihai primește și o scrisoare de la papa, care stă în tot deauna la pândă pentru a întinde autoritatea lui asupra poporului român, în care scrisoare marele pontifice îi spune, să nu se îndepărteze cumva de la cauza creștină, dar să se alipească pe lângă împăratul german ; în afară de aceasta însă să lepede schisma cea primejdioasă, pricinuitoare a tuturor relelor, și să se uniască din toată inima lui cu biserica romană". O asemenea misivă eră de natură a da dreptate boierilor care combăteau alianța cu Catolicii, tocmai din motive de propagandă religioasă. Mihai pentru a înlătură asemenea bănueli, arată disprețul său pentru scrisoarea papei, astupându'și nasul la luarea ei din mâinile trimisului, arătându-se indignat că dogmele religiei pe care el o recunoște, erau hulite și reprobate de papă. El scrise deci îndărăpt papei, invitându'l pe el a lepădă erorile italice și a se reîntoarce în sinul adevăraților Creștini ²¹. Astfel Mihai Viteazul căută să împace interesul său politic cu prefăcătoriile de temeri de conștiință ale boierilor săi.

Mihai, pentru a îndatoră pe împăratul german, se încearcă a îndrumă o punere la cale a monarhului cu Tătarii. Hanul tătăresc cerea 10.000 galbeni numai cât spre a intră în tratări pentru încheierea armistițiului ce trebuia să meargă înainte păcei. Fiind că împăratul se află și acuma ca tot deauna în lipsă de bani, apoi Mihai se împrumută el cu această sumă de la niște neguțitori din Brașov ²². Venind solii tătărești nu știau cei germani cum să'i iee mai cu binișorul, spre a îmblânzi sălbatica lor fire, și a'i aduce la gândiri mai bune față cu Creștinii. Germanii se înțeleg cu Mihai Viteazul să'i ospăteze îmbeșugat, înainte de a începe tratările, pentru a le mai domoli pornirea în vinul *malvatîc*, cel adus înadins din Brașovul Transilvaniei. Capul ambasadei tătărești, Hasan-Aga, urcat adânc

²⁰ Cât de mult se înșeală istoricul ungar Ștefan Szamosközi, *Mon. Hung. historica, scriptores*, XXVIII, p. 74, când spune că Mihai „juravit in verba Rodolphi imperatoris eandem societatem, idem foedus, easdem pactorum conditiones cum Caesare se habiturum conservaturumque pollicitus est, quas cum Sigismundo Batorio habuisset". Se vede deci cât e de preferat a scrie istoria după documente, decât după cronicari și istorici. Dacă numai pretutindene ar curge ele așa de bogate ca la domnia lui Mihai Viteazul !

²¹ Stephan Szamosközi, *l. c.*, p. 75.

²² Nicolai Istwanffy către Bartol Pezzen 10 Iunie 1598, Hurm., *Doc.*, III, pag. 289.

în viile domnului, începe a mulțami lui Dumnezeu că stăpânul său hanul a început a se apropia de cauza Crcștinilor și că avea de gând a'i apăra în contra Turcilor; că el era gata a primi toate cele ce i le-ar propune Mihai Vodă; își aduc chiar aminte solii, într'un moment de sentimentalismu, cum „că Tătarii și cu Ungurii ar fi de același neam și sânge, scitic, și că ar fi conform cu dreptatea că acei ce sunt născuți din străbuni comuni, să aibă și aceleași gânduri, și să trăiască unii cu alții în bună înțelegere și prietenie²³.

Ce însemnă însă a trata cu Tătarii? A scrie pe suprafața apei. Știea acest popor ce este cuvântul dat; avea el măcar o idee despre ceea ce este starea de pace? Tratatările începute se evaporază odată cu fumul vinului din creerii lor; toată acea pânză prietinoasă ce se întinsese în ochii lor, sub fermecătorul efect al băuturii, căzû de îndată ce ei se deșteptară. Firea lor sălbatecă, lipsa lor de logică, care'i făcea să nu înțeleagă cele mai simple lucruri, pune iar stăpânire pe ei, și când se duc Tătarii de la curtea lui Mihai Viteazul, acesta pe cât și solii nemți încep a crede că pierduseră în zadar numai cei 10.000 de galbeni, cu care cumpăraseră dreptul de a le putea vorbi. În 11 Iulie Tătarii, crezând că vor mai dobândi încă un bacșiș, amenință Muntenia cu pustiirea. Poporul fuge la munți, iar Mihai Viteazul cere de la comisarii împărătești să'i trimită în ajutor pe un general ungar vestit prin bravura lui, Moise Sekeli²⁴. Nu știm ce efect va fi avut această amenințare. Curând însă după ea, probabil în urma unor noue daruri, negocierile cu Tătarii sunt reluate. Arhiducele Maximilian scrie el însuși o scrisoare hanului, în care 'l îmbie a se scula contra Turcilor²⁵.

În tot răstimpul acestor tratări, Mihai ceruse necontentit bani de la împărăție, spre a'și plăti oștirea mercenare. Astfel în 6 Iulie el ceruse ajutorul bănesc de la comisarii împărătești, spunându-le că „nu are cum să se opună dușmanului, căci nu poate plăti pe oștenii lui care nu vroesc să meargă fără plată. Se temeă chiar că, văzând dușmanul și nefiind plătiți, să nu se împrăstie. Acuma chiar le ordonase a ieși dintr'un oraș spre a merge într'altul; dar ei nu ascultaseră, ci se duseseră unde le fusese voia, prădând țara în lung și în lat”²⁶. Cinci zile după aceea, la 11 Iulie, el scrie acelorași comisari „că ar avea mare necaz cu călăreții unguri, pentru că nu vreau nici într'un mod a veni în lagăr, dacă nu li se vor da întâi bani, lucru ce el nu avea. Dacă s'ar întâmplă ceva reu, nu el va fi

²³ Stefan Szuhay și Nicolai Istwanffy către Wolfgang Rumff, 12 Iunie 1598, *Ibidem*, pag. 292.

²⁴ Mihai Vodă către comisarii imperiali, 11 Iulie 1598, *Ibidem*, p. 295.

²⁵ Arhid. Maximilian către Hanul Tătarilor. 17 Oct, 1598, *Ibidem*, p. 303.

²⁶ Mihai Vodă către comisarii imperiali, 6 Iulie 1598. *Ibidem*, p. 294.

răspunzător”²⁷. La 15 August găsim iarăși că „Mihai stăruie, protestează, jură, solicită bani pentru 4.000 de oameni”. Comisarii imperiali din Transilvania se găseau ei înșii în o deplină lipsă. Și ei scriau la aceiași dată împăratului că „nu pot mișcă armata din loc, ne având bani cu ce s’o plătească, din care cauză țara s’ar afla în cel mai cumplit pericol, sub amenințarea armatelor dușmane”²⁸. În sfârșit abia la 1 Noemvrie Rudolf răspunde lui Mihai și i spune că i’au trimis o sumă *nu mică* prin niște negustori. În aceeași scrisoare îi mulțumește din inimă, pentru sincera îngrijire pe care el a avut’o, nu numai de interesul împăratului, ci și de al întregii Creștinătăți. Cât despre principele Sigismund, adaugă împăratul, el ne-au înștiințat că ne va trimite solii lui, și noi îi așteptăm, înaintea de a hotărî ceva asupra acestei împrejurări. Dacă ar fi vorba de lucruri conforme cu dreptatea, credem că principele pe care nu noi l’am împins la schimbul făcut, nu va avea a se plânge”²⁹.

Răsgândirea lui Batori.— Iată ce însemnau aceste cuvinte :

Sigismund Batori se căise în curând de părăsirea domniei. După primul moment de încântare pentru fapta lui cea neasemănată, de a fi renunțat la măririle lumești, el simți coborându-se în sufletul său o adâncă amărăciune. Unde eră pompa princiară cu care eră deprins; unde vuetul taberilor militare, unde onorurile date unui suveran? Inchis în castelul său din Ratibor, singur cu gândurile sale, el se prinse a dori din ce în ce mai viu poziția lepădată de el într’un moment de nebunie, și se gândi în curând la mijlocul de a recăpătă tronul pierdut. El scrise unchiului său Ștefan Boczkai, care și el eră prea nemulțumit că, prin abdicarea nepotului său, pierduse cu totul vaza și însemnătatea sa în Transilvania. Hotărârea principelui de a se întoarce îndărăt îl umplu de o nespusă bucurie. El comunică scrisoarea episcopului Naprasdi, de asemenea nemulțumit cu guvernul împărătesc, care episcop stătea în legătură cu capul Secuilor, Lupu Corniș. Cu toții răspunseră lui Batori ca să aibă bună speranță, căci ei vor lucra pentru readucerea lui în Transilvania. Sigismund cum primi vestea încurajătoare, nu așteptă mai mult timp, ci se și găti de plecare, și în 20 August 1598 ajunse pe ascuns și travestit la Cluj. Oștirile tran-

²⁷ *Ibidem*, 11 Iulie 1598, p. 295, publicată încă odată de N. Iorga, *Ibidem*, XII, p. 373.

²⁸ Raport prezentat împăratului Rudolf II, 15 August 1598, *Ibidem*, III, pag. 302: „Michael quoque Vaivoda Walachiae cum antea plures cursores, nunc tres simul solennes legationes ad nos causa pecuniae expediverat. Instat, protestatur, iurat, sollicitat pecuniam pro 4m. militum”.

²⁹ Împăratul Rudolf către Mihai Vodă, 1 Noemvrie 1598, *Ibidem*, pag. 303—304.

silvane comandate de Boczkai și Corniș se declară îndată pentru Sigismund; comisarii imperiali sunt puși sub pază, și astfel Sigismund Batori ajunge din nou stăpânul Transilvaniei³⁰.

În 28 August găsim pe Marini Raguseus foarte îngrijit de reîntoarcerea lui Batori și el nu știa cum să și rostiască indignarea asupra unui om desfrânat, călcător de credință care își bate joc de toată Creștinătatea și de Maiestatea sa cezară³¹. El sfătuește pe monarh să făgăduiască Secuilor restituirea libertăților celor suprimate de Batoarești și să însărcineze pe Mihai Voevod cu tratările cu acel popor vecin³². Arhiducele Maximilian scrie lui Mihai despre deplina încredere ce o are în el, față cu neașteptata întoarcere a lui Batori în Transilvania. De o cam dată Mihai necrezând că Batori se va putea mântui în Ardeal, cu toate că ar fi preferat ca să-l aibă din nou de vecin, decât pe puternicul împărat german, se prefacă a fi protivnic lui Batori și răspunde lui Ștefan Petnelazi, șeful arhiducelui Maximilian, că chiar dacă împăratul ar recunoaște reluarea tronului de Batori, el Mihai nu-l va primi iarăși de domn al său³³.

Împăratul primi vestea supărăcioasă, îndată după sosirea lui Sigismund în Transilvania. Fiind însă că lupta cu Turcii reîncepuse, el nu vroia să procedă cu violență în contra lui Batori, care având acuma sorții de a fi ajutat de Poloni, ar fi încurcat pe împăratul, pe lângă războiul cu Turcii, încă în două altele cu Polonia și cu Ungurii din Transilvania.

Consiliul imperial întrebat de împăratul asupra greutăților în care se află monarhia, în răspunsul dat în ziua de 4 Noemvrie 1598, rostește cu acest prilej asupra lui Mihai părerea cea mai favorabilă: „Cât se atinge de numitul voevod din Valahia, reiesă din toate relațiile primite până acuma, cât și din întreaga lui purtare, că el este cu credință și sinceritate către M. V. și către întreaga Creștinătate, și că el nu va lăsa să treacă nici un prilej fără a și arăta devotamentul său tot mai mare, după cum o mărturisește și pe față, că supunându-se odată cu jurământul M. V. va ținea credința lui neclintită până la sfârșit”. Pe cât însă sfetnicii sunt în părerile lor favorabili lui Mihai, pe atâta sunt aspri asupra lui Sigismund Batori, opinând că „ocara făcută de Transilvănean împăratului nu ar trebui de loc iertată; că Batori a atacat într'un chip atât de grav autoritatea și reputația împăratului, că a atins-o și micșorat-o până în așa grad, încât ar putea avea urmări periculoase atât în țările sale de baștină cât și în Ungaria; că ar tre-

³⁰ Bălcescu, *l. c.*, p. 278.

³¹ Hurm., *Doc.*, XII, p. 381.

³² *Ibidem*, p. 388 (6 Sept. 1598).

³³ *Ibidem*, p. 393 și 397 (25 Sept. 1598).

bui lucrat în toate modurile pentru a pune mâna cu puterea sau într'ascuns pe persoana lui și a o stârpi împreună cu partida lui". Pentru a se aduce la îndeplinire această măsură silnică contra lui Batori, fratele împăratului, Maximilian, eră de părere a se însărcină pe voevodul Valahiei, ceea ce și consilierii încuviințează, spunând că „fără îndoială el ar putea face mult în această privire, și poate nu ar fi neplecat către o asemenea întreprindere; observă numai că domnul muntean ar trebui să obțină în acest caz un ajutor serios în bani și oameni”³⁴.

Sfetnicii împăratului se înșălau mult, când credeau că vor putea întrebuiță pe Mihai Vodă ca pe un instrument al politicei germane, poziție pe care inima acestuia, aprinsă după neatârnare, nu a vroit nici odată să o primească, și din care căutând să scape mai târziu, când începuse a l prinde în mreșile ei, căzu la sfârșit în peire.

Domnul Munteniei aveă să facă o execuție în contra unui membru din casa Batoreștilor, însă atunci când interesul său propriu eră să fie primejduit de el, și nu acuma, când reînțoarcerea lui Sigismund conveniă lui Mihai din toate punctele de vedere. Politica lui Mihai Viteazul poate să se fi poticnit în multe împrejurări; aveă însă un *merit netăgăduit, acela de a urmări propriul său interes, și de a nu fi numai un palid reflex al intereselor străine.*

Mihai trebuia să lucreze cu dibăcie, pentru a apăra pe de oparte pe Batori înaintea împăratului, spre a aduce iertarea lui despre pasul făcut cu reapucarea scaunului Transilvaniei; pe de alta, de a nu se strică cu împăratul prin sprijinirea unei afaceri foarte reu văzute la curtea împărătească.

El vroeste întâi să reîmprospăteze titlurile sale la recunoștința lui Rudolf, arătându-se călduros apărător al intereselor germane, pentru ca apoi să poată vorbi în favoarea lui Sigismund, fără a se compromite.

Mihai începe prin a atacă din nou pe Turci, în Septemvrie 1598, cu toate că ei îl lăsau în pace; trece Dunărea la Nicopoli și înșelând întâi pe Turci prin prefacerea unor tratări de pace, taie vre-o 3.000 din ei; după aceea lovește fățiș pe Ahmet, pașa de Silistra, care veniă împotriva lui cu 13.000 de oșteni, îl biruște, îi împrăștie oastea și i ia tunurile și toate corturile. Se spune că în această învingere pașa pierzându-și chiar hainele și turbanul său, Mihai îmbracă cu ele o babă bătrână, pe care

³⁴ Raportul consiliului împ. c. Împăratul, 4 Noemvrie 1598, Harm., Doc., III, p. 309: „Dann ob gleichwol Ir fürstliche Durchlaucht auf den Weyda in der Walachej starckhe hoffnung sezen, und Ine allein zu diser execution zurehnen (?) für genuogsamb halten, er auch, hierbey unzweifelich vil thun khindte und villeicht zu thuen nit ungenaiht sein möchte, so gehöret doch unb vorerzelter ursachen willen noch vil zue und ist auf Ine Weyda allsz der auch selbst mit Volckh und Gelt erhalten werden müeste, bey weittem solche rechnung mit zumachen”.

o preumblă prin tabără spre a'și bate joc de Turci. După răs-pingerea atacului turcesc, Mihai începu a bate cetatea ; Turcii se adunară din nou spre a o despresură. Se dădu iarăși o bă-tălie crâncenă între Mihai și Turci, din care tot el ieși învingător. În 5 Noemvrie armata lui Mihai se întoarse biruitoare de peste Dunăre, aducând cu ea o nenumărată pradă și 16.000 de Creș-tini eliberați de robia păgânilor³⁵.

Tot odată Mihai Viteazul reinnoește iarăși uneltirele sale cu Bulgarii și cu Sârbii, spre a'i aruncă și pe ei asupra Împărăției Mahomedane. Planul unor răscoale ale Slavonilor de peste Dunăre încolțise în mintea lui Mihai de la primele lui izbânzi în contra Turcilor, și am văzut cum Bulgarii îl cerce-taseră prin soliile lor, spunându'i că mai bine de 30.000 de oameni ar stă gata în păduri așteptându'l. Domnul Munteniei însă părăsise aceste ațâțări ale popoarelor balcanice în contra Turcilor, în tot timpul cât ținuseră încercările sale de a reintră sub suzeranitatea otomană, de teama căderii sub cea a Germanilor. Acuma însă vroind să se pună iar bine cu împăratul, spre a putea sprijini pe Sigismund Batori și a'l împacă cu Rudolf, având să rămână acesta numai un sprijinitor mai îndepărtat de la care să tragă foloase fără teamă de cotropire, Mihai Viteazul începe iarăși a aduce pe țărâm uneltirile bulgare, atât de plăcute împăratului german. În luna lui Septemvrie 1598, Mihai trecând Dunărea pe la Nicopoli, împinge pe Bulgari și pe Sârbi a se răsculă contra Turcilor, ceea ce ar fi adus armata acestora din Ungaria, în cea mai mare cum-pănă, prin tăierea liniei sale de retragere³⁶. Turcii văzând pe-ricolul, aruncă un corp de Tătari asupra Munteniei, ceea ce silește pe Mihai a trece înapoi Dunărea pentru a bate și răs-pingea năvălirea tătarească³⁷.

Toate aceste izbânzi și uneltiri ale lui Mihai Viteazul avură de efect a face pe Saturgi-Mohamed-pașa care asedia pe atunci Oradia Mare, să se retragă spre Solnoc, slăbind mult atacul în contra Ungariei și dând iarăși imperialilor pasul asu-pra armatelor otomane.

Împăratul încântat de eminentele slujbe aduse de Mihai Viteazul îi trimete întâi o sumă de bani prin arhiducele Maxi-

³⁵ Bălcescu, p. 290. Comp. asupra luptelor cu Turcii și un raport al lui Girolamo Capello c. dogele din 3 Octomv. 1598. Hurm., *Doc.*, III, p. 524 : „Rotta data da Michali Vaivoda ad Acmat Bassà. Timor dei Turchi che esso con l'ajuto dei Bulgari possa penetrar fino in Andrinopol”. Comp. știri din C-pole, Oct. 1598, *Ibidem*, XII, p. 395. O scrisoare a solilor lui Mihai din Oct. 1598. *Ibidem*, p. 401 : „egli passo et diedi il guasto a molto paese, ruppeli Turchi in tre lochi e s'impatroniva di Widin. Silistria et Nicopoli”. Alta la p. 402. O expunere mai pe larg p. 408. Asupra luptei mai mari dela Nicopoli o scrisoare a lui Mihai din 16 Oct. p. 411, consunătoare cu raportul lui Toldi Istfan, 29 Oct., p. 414.

³⁶ Raport din Praga, 21 Octomvrie 1598, *Ibidem*, III, 2, p. 298.

³⁷ Raport din Praga, 9 Noemvrie 1598, *Ibidem*, p. 300.

milian care spune bancherului însărcinat cu remiterea poliței că „Mihai are mare nevoie de bani și acum mai ales trebuie menținut în bune dispoziții”³⁸. Mihai cerând din nou bani, împăratul îi dă un adaos de 30.000 de fiorini peste suma cu care se îndatorise a l sprijini anual, și îi mai trimite încă și alte daruri, precum între altele două carete cu câte 6 cai³⁹.

În acest timp Batori pentru a și reîntocmi poziția ce o avusese mai înainte, trimite lui Mihai ca să reînnoiască cu el vechile legături, bine înțeles pe o bază cu totul alta decât tratatul cel vrednic de răs din 1595. Mihai primi bucuros această propunere. Domnul se îngrijă ca Sigismund, de teama împăratului, să nu se dea în partea Turcilor, când atunci Mihai care nu putuse dobândi pacea de la ei, ba chiar îi amărâse și mai mult în contra i prin izbânzile de curând repurtate, ar fi pierdut cu totul ori ce putere de împotrivire și ar fi expus fără apărare cumplitelor răz bunări, fiind atacat din două părți, din Transilvania și de peste Dunăre; pe lângă că reînnoierarea lui Sigismund în Transilvania convenia în totul domnului muntean, întru cât îndepărtă de el temuta de dânsul protecție germană.

Dacă Mihai se apucase din nou de luptat contra Turcilor, o făcuse din două pricini: întâi cum am văzut, pentru a câștigă încrederea împăratului; al doilea, pentru a înlătură chemarea lui din partea Austriei, spre alungarea lui Batori, alungare care nu i convenia de loc. Că Nemții se purtaseră cu acest gând, am văzut o mai sus în raportul consiliului imperial⁴⁰. Din expedițiile lui de peste Dunăre aduse Mihai vre-o 60.000 de Bulgari pe care îi așeză în Muntenia⁴¹, de unde provine populația de origină bulgară de pe malul muntenesc al Dunărei.

După ce Mihai Viteazul câștigă pe de o parte simpatiile împăratului, pe de alta primește reînnoirea alianței cu Batori, el se apucă de greaua problemă de a împacă pe Sigismund cu monarhul german.

În 12 Noemvrie 1598 el scrie împăratului Rudolf următoarele:

„Știu că Maestăței Voastre Vă este cunoscut că Sigismund Batori regele Transilvaniei s'a întors iarăși în țara sa; nu știu însă ce înțelegere au avut mai înainte cu M. V. și în ce relații se află acum cu Ea. Despre aceea sunt încredințat că îndată ce a sosit în țară, toate staturile au înclinat spre el, l'au primit din nou, l'au îmbrățișat, l'au pus principe și i'au

³⁸ Maximilian c. Geitzkoffer, 2 Oct. 1598, *Ibidem*, XII, p. 401. Alta, p. 403

³⁹ Rapoarte din Praga, 1 Decemvrie 1598 și 25 Ianuarie 1599, III, 2, pag. 303 și 306.

⁴⁰ Mai sus, pag. 193.

⁴¹ Știri din Veneția, 4 Dec. 1598, Hurm., *Doc.*XII, p. 420.

arătat multă fidelitate și acum i se supun ca principelui lor și nici într'un chip nu vor să se lepede de dânsul. Ba chiar și boierii și toate straturile din țara mea, fiind că au fost tot dea-una uniți și înțeleși întru toate cu Ardealul, prea sunt străini de ideia rumperei legăturilor, și nici nu cred că, deslipită de Ardeal, Muntenia ar mai putea să rămână singură sub protecția Creștinătății. De oare ce atât mai înainte cât și acum țara mea se află sub protecția Ardealului, această schimbare nu puțin mă pune pe gânduri, mai ales când văd și supărarea ce M. V. aveți în privința Ardealului, și mă gândesc la datoria mea către M. V. Văd tot odată ce mare stricăciune ar urma pentru Creștinătate, dacă grațioasa și părinteasca îngrijire a M. V. s'ar schimba în mânie. Și acuma asediarea Oradiei și groaznica pustiere a frumosului ținut din jurul ei s'a urmat numai din învrăj-birea celor două părți, după cum m'au asigurat un Turc notabil, prieten al meu, care învrăjpire dacă se va răspândi mai departe și dacă M. V. veți război Ardealul și veți îndreptă arma creștină contra sângelui creștin, gândiți-vă serios M.V. ce mare stricăciune ar urma pentru noi și slaba noastră țară. Mă iertați M. V., vă rog cu supunere, țineți în vedere strămtorările unui servitor așa de credincios, și cred că cu ajutorul lui Dumnezeu regele Ardealului cu noi d'împreună nu puțin am servit M. V. și întregii Creștinătăți". După această călduroasă pledoarie în favoarea lui Sigismund, Mihai amintește împăratului izbânzile ce le-au purtat principile Ardealului împreună cu dânsul în contra Turcilor și sfârșește rugând pe împăratul „să iee sub protecția de mai înainte pe regele ardelean dimpreună cu țara lui, pentru că războind M. V. această țară, socotesc că este peste putință ca țara mea să poată rămânea scutită de mari primejdii. Mă rog cu supunere de iertare, că a trebuit să vă scriu asemenea lucruri; dar am scris din voința mea de bine către M. V. și către Creștinătate”⁴².

Această misivă este alcătuită cu multă dibăcie diplomatică. Fundamentul ei fiind adevărat, plecarea Transilvaniei către Batori mai mult decât către stăpânirea germană⁴³, și acest adevăr fiind fără îndoială cunoscut împăratului, scri-soarea lui Mihai Viteazul avea nespusul folos de a lovi pe împăratul tocmai unde îl durea. Apoi legăturile dintre Muntenia și Ardeal erau arătate într'adins mult mai strânse și mai simpatice de cum se aflau în adevăr, apăsându-se cu meșteșug asupra faptului că boierii, de a căror voință domnul muntean trebuia să țină seamă, ar dori menținerea legăturilor cu acea țară. Aceasta însemnă în cuvinte mai limpezi că, la caz de atac al

⁴² Mihai Vodă c. împăratul, 12 Noemvzie 1598, *Ibidem*, III, p. 312.

⁴³ Raport despre întoarcerea lui Sigismund Batori în Ardeal, 31 August 1598, *Ibidem*, III, 2, p. 291.

Transilvaniei din partea împăratului, Mihai s'ar putea vedea silit prin boerimea lui, a lua partea lui Sigismund, și amenințarea ori cât de acoperită eră ea, nu putea lipsi de a nu avea efect, acuma când împăratul învățase a cunoaște cât prețuia brațul lui Mihai în cumpăna războiului. Nu mai puțin subțire este și amintirea în treacăt despre Turcul prietenul lui Mihai Viteazul, care i'ar fi explicat pricinele pustiirii ținutului Oradiei Mari. Mihai vroia să arate împăratului că avea prieteni și între Turci, care fără îndoială la nevoie, puteau să se înmulțească.

Împăratul se făcù a nu înțelege în toată adâncimea ei scrisoarea lui Mihai, și îi răspunde în 26 Noemvrie cam altă ceva decât ceea ce Mihai îi ceruse, anume că „socotindu'l pe deplin devotat lui și cauzei creștine, se așteaptă dela el a păstră cu credință tratatele ce'l leagă de împărăție, apărând cu aceeși râvnă interesele comune, și îi făgăduiește că la caz de pericol îl va primi în adăpost la Cassovia sau ori unde aiurea, chiar la Viena ⁴⁴.

Cu toate acestea, bunele relații în care se află Mihai Viteazul cu împăratul Rudolf erau să fie menținute, Mihai, pentru a mai slăbi efectul misivei sale, asigurând pe Rudolf că numai pe el vroiește a'l avea de suzeran, iar împăratul trimetând mereu bani lui Mihai și făcându-i prin aceasta cele mai mari înlesniri față cu trupele sale de mercenari. Domnul muntean rămâne deci tot cel mai eminent mijlocitor pentru împăcarea lui Sigismund cu împăratul german. Fără îndoială că Mihai ar fi izbutit a potoli pornirea împăratului contra principelui Transilvaniei și a readuce iarăși unirea între capetele acelea ce duseseră până atunci cu atâta isbândă lupta în contra Turcilor, și i-ar fi răpezit iarăși, conduși de fulgerătoarea lui spadă, în contra urgiilor păgâne.

Așa ar fi fost lucrurile, dacă firea cea schimbătoare a principelui Ardealului care părea a fi luat forma unei boale mintale, nu ar fi adus niște alte complicări care siliră pe Mihai a'și schimba cu totul linia de purtare ce o avuse până acuma, și nu l'ar fi împins în o cale cu totul nouă și plină de primejdii. Anume principele Ardealului, de abia reurcat în tron, este iarăși apucat de un desgust pentru mărirea lui, pe care părea că o dorește numai spre a putea desprețui, pentru ca mai pe urmă depărtat de dânsa, iar să o dorească. De astă dată însă sfetnicii de care el ascultă îi însuflară ideea de a abdică în favoarea vărului său, Cardinalul Andrei Batori, care fusese surgunit de el însuși în Polonia, unde trăia pe lângă cumnatul lor, cancelarul Zamoischi. Cum află cardinalul că în Transilvania îl așteaptă un tron, se grăbi a aruncă pălăria de cardinal spre a apucă co-

⁴⁴ Rudolf c. Mihai, 26 Noemvrie 1598, *Ibidem*, III, p. 317

roana, cu aceeași căldură cu care vărul său lepădă coroana în schimb pentru pălărie. În Fevruarie 1599 Andrei Batori travestit în haine de negustor intră în Săbiu.

Sigismund primii foarte bine pe cardinalul, îi ceru iertare pentru prigonirea căreia îl supusese altă dată, rugându-l să nu păstreze vre-o rea amintire despre timpurile trecute. Cum nu era să ierte în grabă cardinalul toate ocările suferite, când ele erau șterse acuma prin luciul unei coroane? Sigismund ceru vărului său să-i dea în schimb pentru tronul Ardealului o pensie de 24.000 de scuzi pe an, apoi cetatea Bistrița cu pământul ei și a zecea parte din venit, precum și alte câteva localități mai mici. După aceea Sigismund merse să propună dietei pe vărul său de domn. Nobilii bucuroși a fi scăpat de stăpânirea austriacă se grăbesc a alege în Aprilie 1599 pe Andrei Batori de rege al Transilvaniei⁴⁵.

Această schimbare și mai neașteptată decât cea d'întâi provoacă un șir de evenimente care se desfășurază cu iuțea fulgerului sfârșindu-se cu un trăznet: moartea lui Mihai.

2. CUCERIREA ARDEALULUI

Andrei Batori și Transilvania. — Intronarea cardinalului Andrei Batori în Transilvania trebuia să periclitizeze atât interesele germane, cât și mai ales pe acele ale lui Mihai Viteazul, lovind în ambele părți prin faptul că el, fiind omul Polonilor reprezintă prin aceasta însuși predominarea Turcilor asupra Daciei centrale. Cuibărirea acestui instrument al siluirii păgâne în mijlocul a două State care, prin evenimentele petrecute până atunci, se puseră în dușmănie de moarte cu Otomanii trebuia să le vină peste mână la amândouă. Mihai mai ales, prins de acum înaintea între două focuri, și despărțit de Batori tocmai de ajutorul și alianța germană, trebuia să se simtă mai greu lovit prin această neașteptată schimbare.

Domnul Munteniei de îndată ce se convinsese că amenințătoarea veste devenise un fapt îndeplinit, trimite soli peste soli la împăratul, expunându-i primejdia cea nesfârșită în care încăpuse el și țara lui, prin suirea lui Andrei în scaunul Ardea-

⁴⁵ Trecerea Transilvaniei către Andrei Batori se făcù între 12 și 19 Apr. 1599, de oarece în un raport din 12 Aprilie solul venețian din Praga nu cunoaște încă această împrejurare, iar în un altul din 19 spune: „dopo haver sigillato le precedenti, mi viene referto che il principe di Transilvania habbia concluso la renontia del suo stato certamente col cardinale Batori”. Huron., *Doc.*, III, 2, p. 314. Acesta începuse însă probabil a se da drept principele țării încă înainte de încheierea cesiunii formale. Vezi un raport al lui Girolamo Capello din Constantinopole c. dogelc din 14 Martie 1599, *Ibidem*, IV, 2, p. 232.

lului⁴⁶. Împăratul pus el însuși în mare confuzie prin această nouă complicație a evenimentelor, ca omul greu lovit și care nu poate să-și culeagă mințile, primește la început cu răceală tănguirile lui Mihai⁴⁷. Solii domnului român găsiră însă mijlocul de a-l înturna în curând la alte gânduri. Ei spun lui Rudolf că domnul lor încunjurat de dușmani din toate părțile, ar avea de gând să-și părăsească țara, și că, dacă împăratul nu trimete îndată ajutor de bani și arme, el s'ar ruga ca împăratul să-i însemne, potrivit cu făgăduințele date, locul din Germania unde s'ar putea retrage. Mai arată solii și o scrisoare a lui Flaminus (?) pașa către Mihai, în care i se făgăduie o deplină iertare din partea sultanului, dacă numai ar consimți să i se supună⁴⁸. Mișcat mai ales prin puțința unei alianțe și a domnului Munteniei cu Turcii, acuma când Ardealul eră ca și pierdut în mâinile lor, împăratul se hotărăște să nu părăsească pe aliatul său, și i dă de o cam dată 10.000 de galbeni, până când să-l poată înlesni cu o sumă mai însemnată⁴⁹.

Cardinalul, de și fruntaș al bisericii catolice, și trebuind din punctul de vedere religios să fie dușmanul păgânilor, eră nevoit, din motive politice, să țină cu ei. Poziția lui în Ardeal eră din cele mai nesigure. Poporul de jos din Secuime îl uria ca membru al familiei Batoresților care le ruinasă libertățile vechi⁵⁰. Sașii protestanți nu puteau să-l iubească în însușirea lui de cardinal; iar nobilii, de și îl aleseseră, o făcuseră numai din'ura contra Germanilor; ca Polon trebuia să le fie nesuferit. Capul nobilimei ungurești din Transilvania Ștefan Boczkai, unchiul lui Sigismund Batori, pierzând prin retragerea nepotului influența lui de mai înainte, și dușmăniind aproape fățiș pe cardinalul, se expusese la ura și prigonirile acestuia care îi confiscase toate averile⁵¹.

⁴⁶ Raport din Praga, 31 Mai 1599. Hurm., *Doc.*, III, 2, p. 317.

⁴⁷ *Ibidem*, 19 Iunie 1599, III, 2, p. 318.

⁴⁸ Rapoarte din Praga din 28 Iunie, 5 și 10 Iulie 1599, III, 2, p. 318—320.

Această scrisoare eră probabil falsă, închipuită numai de Mihai spre a speria pe împăratul. De altminterle nu este de înțeles cum Turcii care răspinseseră stăruințele lui Mihai, după care acesta îi lovise din nou cu atâta putere, să vină ei acuma cu propuneri de pace, când tocmai ei se întăriseră în țările carpatine prin întronarea lui Andrei. Știm și vom mai vedea că scrisorile false erau pe atunci unul din mijloacele cele mai obișnuite ale diplomației. Mai sus, p. 123

⁴⁹ Raport din 10 Iulie 1599. Hurm., *Doc.*, III, 2, p. 320.

⁵⁰ Familia Batori introdusese iobăgia și printre Secui, necunoscută până la domnia ei în Transilvania. Vezi relația lui Darahî din 1600. *Ibidem*, III, p. 431. Comp. Memoriul episcopului Napragy, Ianuarie 1602, *Ibidem*, IV, 1, p. 283. Apoi Secuii erau îndatorii după vechile lor drepturi să slujască numai o lună în oștire fără leafă. La darea boilor, puteau să aleagă boii ce voiau să-i oprească pentru ei, și alte câteva privilegii mai nărunte. Un doc. din 1552, Hurm., *Doc.*, II, 5, p. 4. Altul din 1554, *Ibidem*, p. 199.

⁵¹ Rapoarte din Praga. 21 Aprilie și 10 Mai, *Ibidem*, III, 2, p. 315—316.

Cardinalul știindu-se dușmănit înăuntrul de aproape toată țara, iar în afară de Germani, și sprijinit numai de Poloni, trebuia să caute un razăm mai puternic, în anume împărăția aceea ce eră pe atunci în relațiile cele mai bune cu Statul polon, Poarta Otomană. Totuși înainte de a procede fățiș cu această putere la un act de legătură, el caută să și asigure supunerea Munteniei,, Statul acela pe care știea că mai ales poate să'l indispună în contra lui, prin o supunere sub Otomani. Cardinalul Andrei trimite deci în Iunie 1599 o solie la Mihai Viteazul, spre a reînnoi legăturile acele ce uniseră Muntenia către Ardeal în timpul domniei vărului său.

Mihai Viteazul avea motivele cele mai puternice pentru a răspinge închinarea cerută. Pe lângă faptul că Andrei, ca plecat către Turci, trebuia să devină un pericol pentru dânsul, Andrei mai adăogise încă îndepărtarea lui Mihai de el și prin înscrisura lui cu Ieremia Movilă, căsătorind pe un frate al său, Iffiu, cu singura fică a domnului Moldovei, cu condiție ca la moartea lui Ieremia, ginerele său să dobândească coroana acelei țări⁵². Ieremia Movilă eră însă dușmanul cel mai înverșunat al lui Mihai, întrucât ucisese pe aliatul său Ștefan Răzvan și fusese atacat în 1595 de Mihai, care'l alungase chiar pentru un moment din scaun în Polonia. Ieremia Movilă adăpostise apoi la curtea lui pe acel copil, Radu fiul lui Mihnea Turcitul pretendent la tronul Munteniei, tron pe care acuma umblă să'l dobândească pentru un frate al său Simion, trimițând la Poartă o solie în această afacere, care oferise sultanei mume pentru a o îndemna la sprijinirea candidatului o caretă prea frumoasă cu 4 cai, pe lângă alte prezenturi ce mai fuseseră împărțite la vizir și la alți dregători⁵³.

Cu toată ura și dorința de răzbunare ce fierbea în inima lui Mihai, el se hotărî de o cam dată a o înăbuși, spre a putea surprinde încrederea cardinalului, și îndepărtă măcar pentru câțva timp izbucnirea dușmăniilor. Un răgaz îi eră neapărat mai întâiu spre a și asigura măcar întru câțva poziția din partea

⁵² Stephani Szamoskösi, *Rerum hungaricarum pentas quinta* în *Mon. Hung. hist. scriptores*, XXVIII, p. 251 : „uti nempe Ieremias filiam suam quam unicam habebat Ioanni Iffiu fratri cardinalis nuptum daret”. Asupra acestei căsătorii mai multe acte, *Ibidem*, XII, p. 437 și urm.

⁵³ Girolamo Capello c. dogele, 18 Aprilie 1599, *Ibidem*., III, p. 525. Mihai el însuși rezumă astfel pricinile dușmăniei sale contra lui Andrei Batori : „secundo, intellexisse se confederationem Polonorum, Transilvanorum et Moldavorum factam esse. eo fine, ut interim dum imperatores armis contenderent, ipsi eventum belli expectarent, et sic alterutra pars victor foret, ipsi intacti permanerent; quo magis autem in illa confederatione persistere, ac ipsam etiam Valachiam in suas partes adducere potuissent, se tanquam illorum adversarium regno defurbare voluisse”. Vezi Boczkai c. Barwitius, 16 Noemvrie 1599, *Ibidem*, pag. 353.

Turcilor; apoi mai ales spre a pune mai bine la cale întocmirile sale cu împăratul german.

Mihai deci se prefăcu a primi propunerile lui Andrei, și în 26 Iunie 1599 subsemnă un tratat de supunere și vasalitate către noul domn al Ardealului, iar boierii lui: Eftimie mitropolitul, Vornicul Dimitrie, banul Mihalcea, logofătul Teodosie, Mirișlău logofătul, banul Calotă, Radu clucerul, Preda postelnicul, comisul Radu, Stroia stolnicul, vistierul Andronic, armașul Sava, paharnicul Șerban, aga Leca și Pană vistierul, declarară printr'un act separat că, „vor fi cu aceeași credință către *Maiestatea Sa Andrei Batori*, principele Ardealului, Munteniei și Moldovei, pe care o păstrase lui Sigismund”⁵⁴. Mihai Viteazul jură înaintea solilor lui Andrei „pe unul Dumnezeu, Tatăl, Fiul și Duhul sfânt, că va fi cu aceeași credință către Andrei cu care fusese către fratele său, de a avea de prieteni pe prietenii săi, de dușmani pe dușmani, și de a l' înștiința despre toate uneltirile pornite în contra lui”⁵⁵. Mihai jură cu deplină conștiință că nu se ținea nici de un cuvânt al jurământului său; dar în aceste timpuri jurământul eră o formă sacră, precum este și astăzi cuvântul dat și chiar legăturile scrise între domni și împărați.

Intre cinstea politică și cinstea privată au fost și va fi tot deauna o prăpastie! Ceea ce în una se numește trădare, în cealaltă poartă numele de necesitate politică; înșălăciunea se numește dibăcie, iar despoierea este salutată cu titlul de triumf. Și nici un popor nu a experimentat mai crud decât acel român amărul acestui adevăr. De aceea să nu învinuim pe Mihai că atunci când îi veni la îndemână a înșălăci și el pe alții, căci și aceștia tot cu gând de trădare se apropiau de el. Dacă Mihai le-a plătit anticipat prin aceeași monedă, aceasta a trebuit s'o facă, spre a se pune în legitimă apărare contra unor atacuri ascunse care tindeau la peirea lui.

Andrei Batori cum pune mâna pe actele de închinare ale lui Mihai, dă pe față politica lui cea prietenească Turcilor, și trimite o ambasadă la sultan prin care supune la rândul lui țările Ardealului, Munteniei și Moldovei la închinarea către Poarta otomană. El cere prin actul de supunere, ca puternicul împărat să l' întărească ca domn ereditar în Ardeal, iar în caz de vacanță, sultanul să confirme pe alesul țării, și tot astfel să se urmeze și în Muntenia; să nu fie supus la dări neobișnuite altele decât tributul; să ierte Ardealul și Muntenia pentru 6 ani de plata chiar și a tributului, și, dacă sultanul va încheia pace cu împăratul, să fie cuprinsă și țara lui în ea. Despre Muntenia spune cum că ea „fiind posesia noastră și aflându-se în

⁵⁴ Act din 26 Iunie 1599, *Ibidem*, p. 329.

⁵⁵ Alt act din 26 Iunie 1599, *Ibidem* p.331. Vezi p. 332, jurământul boerilor.

măinele noastre și fiind și țara noastră întocmai ca Ardealul, în aceeași stare să rămână; că tot Mihai Vodă să fie domn împreună cu fiul și urmașii săi, fiind sub supunerea noastră și atârând de noi, rămânând și el bine înțeles credincios puter- nicului împărat și plătind tributul împreună cu noi”⁵⁶.

Pentru a și apăra poziția și față cu împăratul german, Andrei Batori îi propune mijlocirea păcii cu Turcii, vroidnd astfel să se facă folositor monarhiei germane prin împăcarea ei cu sultanul. Tot pe atunci și hanul tătăresc schimbase politica în care părea că vroia să alunece, prin alianța creștină contra Turcilor, și coborâse și el ajutorul său la rangul unui mijlocitor. De sigur că în sinceritatea acestor două mijlociri nu va fi fost mare deosebire”⁵⁷.

Atât Mihai însă cât și împăratul Rudolf nu se lăsaseră a fi înșelați de viclenile uneltiri ale cardinalului. Pe împărat vroia să’l adoarmă pentru a’i răpi Transilvania din mâni, țară care trecând în partea Turcilor și dând acestora o precumpe- nire foarte mare din pricina tăriei poziției sale⁵⁸, s’au trebuia să pună în pericol rezultatul luptei, sau să silească pe împărat la o pace dăunătoare. Cât despre Mihai Viteazul, domnia car- dinalului în Transilvania însemnă grabnica și înnelăturata lui peire. Rudolf și Mihai erau deci împinși prin acelaș interes a se apropia unul de altul și a lucia în contra cardinalului.

Planul cuceriri Ardealului. — Lui Mihai însă, odată cu intrarea lui Andrei în Ardeal, îl străfulgerase prin minte o idee măreață, și se știe cât farmec pun în lucrare ideile însemnate asupra sufletelor mari. Le aprinde întru atâta gândirea, în- cât la via lor lumină se ascunde tot restul în întunerec, împreună cu pericolele ce pot să le încunjure. Această idee eră *de a se folosi de poziția lui de vasal al împăratului, pentru a cuceri, sub scu- tul lui, țara Ardealului, apoi și Moldova, și a întruni astfel în persoana lui acea triplă coroană a țărilor carpatine, cu care Ba- toreștii încercaseră să și incunune fruntea.* Și într’adevăr, cum să nu se fi înflăcărat gândul eroului, la ideea cuceririi acelei mândre țări? Așezată ca o cunună de munți pe creștetul Da-

⁵⁶ Instrucțiunile cardinalului Andrei Batori date ambasadorilor lui pentru încheierea păcii cu Poarta 1599 (August sau Septemvrie), *Ibidem*, III, p. 320. Pe dosul exemplarelor din arhivele Vienei se vede însemnat cu mâna lui Mihai Viteazul, „кѣс трѣмѣ Батѣр Андрияш на царствѣ турецкѣхъ княтѣхъ пачк” (ce-au trines Batăr Andrieaș la împăratul turcesc pântru pace). Că aceste condiții ajunseseră în Constantinopole în luna lui Septemvrie se vede din un raport al lui Girolamo Capello către dogele din 4 Septemvrie 1599, în care se vorbește despre tratările de pace ale lui Andrei cu Turcii (*Ibidem*, p. 528).

⁵⁷ Asupra interpușierii hanului tătăresc pentru mijlocirea păcii, vezi mai multe documente, *Ibidem*, III, p. 323 și urm.

⁵⁸ Așa spuneau consilierii împăratului în consultația lor din 4 Noemvrie, *Ibidem*, p. 309: „Denn das Land Siebenbürgen an ime selbst also beschaffen das es nit so gleich in stegraiff ru erobern zu vergwältigen”.

ciei, Transilvania alcătuește o cetate firească, apărată aproape din toate părțile, prin înalte piscuri, de ori ce lovitură din afară. Numai prin cuprinderea ei Mihai putea să și asigure libertatea și neatârănarea pe care o dobândise prin sfortări uriașe; dar care eră tot deauna periclitată în deschisa Muntenie. În mâna lui, Transilvania care, prin tăria așezării ei pusese totdeauna în lucrare o precumpenire asupra țărilor române, chiar și prin bicisnicii ei principi de până acuma, trebuia să devină adevărata lor stăpână, indicată chiar de natură ca apărătoare a văilor Dunărei și a Nistrului, Mihai Viteazul văzu foarte bine că, fără Transilvania, ori ce Stat românesc trebuie să rămână ca un arbore răsădit în nisip, de oare ce numai în falnicii ei munți el putea să și înfigă rădăcinele sale, spre traiu îndelungat, și ceea ce a văzut Mihai Viteazul rămâne adevărat pentru toate timpurile. *Câtă vreme poporul românesc nu va stăpâni cetatea Carpaților, leagănul în care el a crescut și s'a dezvoltat, până atunci viața lui va fi bătută de toate vânturile.*

Acelaș lucru s'a crezut în tot deauna și de Unguri și de aici provine ura lor cea neîmpăcată contra Românilor, când numai se gândesc că aceștia ar putea răvni cetatea de munți. Intr'un document din 1551 comitele ungar Toma de Nadasd spune că numai din Transilvania se poate redobândi Ungaria; dar cea țară odată pierdută și ocupată de Turci, nu va mai putea fi redobândită de Ungaria⁵⁹. Alt document merge încă mai departe, spunând că „mai ușor se poate cuceri Ungaria din Transilvania decât Transilvania din Ungaria; că poziția Transilvaniei este așa că de la soarta ei atârână cea a Moldovei, Țării-Românești, Poloniei, Moraviei și Sileziei”⁶⁰.

Lui Mihai oferindu-i-se un prilej atât de favorabil, el intră în înțelegere cu împăratul, al căruia încunjurime am văzut'o încă de pe timpul întoarcerii lui Sigismund Batori în Transilvania, că se gândia la Mihai pentru a'l însărcina cu *execuția* în contra principelui călcător tratatului⁶¹. Dacă însă chiar pe Sigismund se gândise curtea imperială a'l îndepărtă din Transilvania, cu atât mai mult trebuia să se fi întărit acest gând acuma, când nu o minte șovăitoare, ci una hoțărât dușmană împărăției conducea destinele Ardealului? Incă din Aprilie 1599 vedem pe Toma Vischer că propune arhiducelui Maximilian ca să însărcineze pe Valah cu alungarea cardinalului din Ardeal. În 1 Maiu găsim că Mihai cere voia lui Batori să treacă prin Transilvania în ajutorul împăratului contra Tur-

⁵⁹ Hurm., *Doc.*, II, 4, p. 516.

⁶⁰ Hurm. II, 4, p. 533. Un raport al lui Polo Minio, 1620 Hurm., VIII, p. 391 spune: La Transilvania è di sua natura fortissima, circondata da aque, montagne, con pochi ingressi. onde facilmente si puà defender. Moldavia et Valachia sono in campagna aperta. senza fortezze o retirete. Vezi și mai sus nota 58.

⁶¹ Mai sns. p. 193.

cilor, ceea ce nu eră decât un meșteșug al domnitorului muntean pentru a ocupa țara cardinalului⁶². În Iulie 1599 domnul muntean trimise o solie la Rudolf care îi supuse planul cuceririi Ardealului în interesul casei de Austria⁶³. Împăratul aprobă ideea și făgăduise lui Mihai că-i va trimite pe Basta în ajutor⁶⁴. Domnul român voind ca împăratul să determine timpul expediției, îi trimete o a doua solie în persoana lui Petru Armanul și Ștefan Petnehazi. Acești doi soli însă înșălați de secretarul lui Mihai care-i întovărășia, și eră cumpărat de Batori, sunt aduși a se întâlni cu Andrei Batori în drumul lor de la Praga spre Muntenia, pentru ca acesta să iee cunoștință de tratările lui Mihai cu împăratul. Petnehazi surprins și neputând altfel mistui scrisorile, le înghite, iar soțul său Armanul izbutește a le ascunde. Intorcându-se solia la Mihai Viteazul, secretarul său scrie lui Batori că, după cele ce a înțeles el „ar trebui să stee cu grijă mai ales din spre Germani, căci ar fi sigur că împăratul Romanilor uneltește ceva cu voevodul în contra principelui Andrei și a țării sale”⁶⁵. Mihai surprinzând scrisoarea secretarului său îl arestează, dar îl iartă curând după aceea la stăruințele militarilor Unguri. În scrisoarea adusă de Petru Armanul, împăratul care însemnase termenul expediției, adăogea că ordonase lui Basta să intre în Transilvania în ajutorul lui Mihai Viteazul. Basta și înaintase spre granițele țării, când ieșindu-i înaintea Gaspar Corniș, după înțelegerea avută între ei, Basta se trage îndărăpt, încât „terminul pus pentru expediție trecu, fără ca ea să fi putut lua ființă”⁶⁶.

Mihai Viteazul pentru a adoimi însă pe principele Ardealului, trimisese și el în 1 Septemvrie o solie la Turci, spre

⁶² *Ibidem*, XII, p. 430 și 431.

⁶³ *Ibidem*, p. 438—439.

⁶⁴ Scrisoarea lui Mihai Vodă către Rudolf din 21 Dec. 1599. *Ibidem*, III, p. 391 : „Ich da ich noch in der Walachei wär, durch melne abesante, den Cormeni Peter und Ztoyka vistier Eur khays. M-tät mein Anschlag auf Siebenbürgen zu wissen gethan und hülf begert hab, darauf unns dann auch Eur Kkays. M-tät allergnedigst beantwortel, dass Eur khays. M-tät mir den Georgen Basta wollten zu Hülff schikken”. Asupra timpului când a sosit solia lui Mihai la Rudolf, vezi raportul lui Ioan Darahi, de după 10 Decemvrie 1599. *Ibidem*, p. 427 : „Circa primam augusti advenerunt legati Mihaelis Praga”. Mihai propusese întâi împăratului că se însăreinează a ucide prin trădare pe cardinalul. Raport din Praga din 31 Iulie 1599, *Ibidem*, III, 2, p. 321 : „un valaco mandato qui da Michael Voivoda ha tratato con sua cesarea Maesta di levar la vita proditoriamente al detto cardinale. A questa offerta l'imperatore ha consentito”. Mihai pe urmă își schimbă planul și prepară un atac cu armele, care-i convenea mai bine din toate punctele de vedere. Tot pe atunci (August) Rabuss eră convins că Transilvania nu va putea fi cucerită decât de Basta împreună cu Mihai. *Ibidem*, XII, p. 447. Alt raport care vorbește de un ordin secret dat lui Basta de a intra în Ardeal împreună cu Mihai, 10 Aug., *Ibidem*, pag. 448.

⁶⁵ Raportul lui Darahi, *Ibidem*, p. 427.

⁶⁶ *Ibidem*, p. 428 : „Verum cum nihil de germanico banderio audire poterat terminusque praefixus expeditionis a Maj-te sua praeterierat”.

a așeza pacea cu ei, care solie trebuia să propună următoarele condiții : „Marginea între cele două State să fie Dunărea, neavând dreptul Turcii a o trece fără învoirea domnului, întru cât ei nu aveau ce căută în Muntenia nici ca privați, nici în numele sultanului; că Mihai să plătiască tributul său anual, însă cu iertarea celor 3 ani viitori, pentru că țara fiind ruinată domnul nu avea putința, de a adună bani de la popor ⁶⁷. Mihai Vodă ajungea prin aceste propuneri la Constantinopole un scop îndoit : întâi înșelă pe Batori, făcându’l să creadă că intră pe deplin în apele lui; pe de alta însă frământat de gândul cuceririi Ardealului, avea interes a se asigura din partea Turcilor, spre a’și avea mâinile libere împotriva lui Andrei Batori, cu atâta mai mult că și împăratul către acest timp—pe la jumătatea lui Octomvrie—reâncepuse tratările de pace cu Turcii ⁶⁸, tot pentru a avea libertatea de lucrare în contră lui Batori.

În timp ce Mihai Viteazul se prefăcea a trată cu Turcii, el adună meren armată pe care o concentră chiar sub munții Transilvaniei. Pregătirea unor asemenea puteri eră însă tocmai gren de îndreptățit, mai ales față cu Andrei Batori care nu trebuia să fie cu totul lipsit de presupusuri în privirea lui Mihai. În contră Turcilor domnul muntean nu putea să aibă nevoie de armată, de oare ce trată cu ei; în contră lui Ieremia Movilă, tot atât de puțin, întru cât trebuia să fie asigurat din acea parte prin legătura lui cu cardinalul. Împotriva cui deci se pregătea Mihai, și încă cu o grabă atât de pripită?

Mihai se temeă deci că dintr’o zi în alta Andrei să nu pătrundă adevăratul său gând, și atunci pregătindu-se de luptă, cheamă în ajutoru’i pe Poloni și pe domnul Moldovei, să nu facă mult mai grea realizarea lui. De aceea Mihai cereă necontenit învoirea împăratului, să facă singur ceea ce nu putuse îndeplini cu ajutorul său, iar împăratul care urmă tratările cu Turcii, pe de o parte, și cu papa pentru Poloni pe de alta, în care deci intră și cardinalul, tot amână pe Mihai din zi în zi, fără a stabili nimic desăvârșit. Văzând Mihai această trăgănare dăunătoare, trimite lui Rudolf o solie hotărâtoare care să’i spună că „lui îi vine foarte greu ca *știuta întreprindere* contra Transilvaniei, pentru care el se află de un timp în destul de lung la graniță cu armata sa, și pentru care au năimit chiar oaste nouă, și au atras cu 15.000 de taleri și pe cei 3000 de Cazaci ce stăteau mai înaintea pe lângă principele Andrei, să fie așa de mult amânată ⁶⁹. Mihai Vodă apoi cereă lui Basta con-

⁶⁷ Girolamo Capella c. dogele, 4 Sept. 1599, *Ibidem*, III, p. 528.

⁶⁸ Zinkeisen, III, p. 608—609.

⁶⁹ Raportul consiliului imperial, 4 Octomvrie 1599. *Ibidem*, III, p. 334 : „Dass nemblichen seinem herrn ganz schwär und nachdenglichen falle, das die bewusste *Impressa* gegen Siebenbürgen also lang verschoben werde”.

Acești cazaci îi căpătase Mihai de la Andrei, jurându-se că are nevoie de ei contra Turcilor. Raport din Praga, 28 Fevr. 1600. Hurm., *Doc.*, III, 2, p. 345.

lucrarea lui la alungarea lui Batori⁷⁰. El să jăluește împăratului că Basta nici măcar nu'i răspunde, ceea ce nu eră ade-vărat, și adaogă apoi grava învinuire că generalul împăratului ar fi fost cumpărat de cardinalul cu 7000 de galbeni, pentru care să roagă să nu se dee nici o crezare raporturilor sale; că este pericol în întârziere pentru a aduce hotărârea luată la îndeplinire. Dacă împăratul nu vrea să mai întrebuițeze slujbele sale și să'i trimită banii promiși anual, atunci să'i libereze un patent prin care să'l deslege de jurământul făcut, și în acest caz s'ar da în partea Turcilor, care nu încetează a'l ruga să o facă prin nenumărate ambasade, Această solie fusese trimisă la Viena în Septemvrie 1599, în acelaș timp pe când solii lui Mihai se prefăceau a stăruii alătura cu acei ai lui Batori spre încheierea păcei cu Turcii. In 4 Octomvrie găsim asupra ei următoarea părere emisă de consiliul imperial, că „luându-se în considerare și propunerile de pace ale Turcilor—care tocmai pe atunci se tratau — și acele ale lui Andrei, să se trimeată bani lui Mihai, spre a'l pune în poziție a așteptă rezultatul negocierilor; că în cazul când aceste s'ar nimici, după cum este de temut, nu se va pierde ajutorul și devotamentul lui; iar în cazul când ar izbuti, să fie cuprinsă și țara lui în pacea încheiată. *Principalul este însă ca Voevodul Valahiei să fie menținut în credința M. V.*; căci este foarte de temut că dacă el ar auzi că M. V. stați în tratări de pace cu Turcii, și cu cardinalul în așteptare și deasemenea în tratări, să nu-și schimbe gândurile și să fie îndemnat la defectiune, ceea ce chiar solul său a lăsat a se înțelege în destul de clar”. Împăratul pune pe această părere rezoluția: „Placet; *să se vadă însă ca în toate chipurile Valahul să fie menținut*. Poate că i s'ar putea da din banii papali și întru cât va anticipa. Să se consulte și camera”⁷¹. Așa dar ajutorul lui Mihai eră privit ca neapărat, și împăratul însuși spunea că el trebuie menținut în toate chipurile. Că nu se grăbiă a trimite domnului ajutorul bănesc, acesta se explică ușor, în starea de lipsă aproape continuă de numerar în care se aflau Germanii. Punga lor se deslegă numai la mare nevoie, când trebuiă să răzbiască pe dușman. Acuma erau în tratări cu el, și deci îi veneă foarte greu împăratului cu tot

⁷⁰ Basta c. Maximilian, 22 Iulie 1599, *Ibidem*, XII, p. 442: „Der Wallach hielt bei mir steuff an, ich soltte mit dem Volkh ehist fortrucken; deme ich geantwort und vertrössl”. In 2 August găsim o pregătire a lui Basta de a veni în ajutorul lui Mihai. *Ibidem*, p. 446. Dar tot nu vine. In 7 Sept. altă pregătire iarăși fără urmări. *Ibidem*, p. 451.

⁷¹ Hotărîrea împăratului Rudolf pusă pe raportul consiliului citat, *Ibidem*, III, p. 338: „Placet. Man sehe nur in albeg dahin das der Wallach erhalten werde. Vielleicht khan man Ime von des Babsten gelt helfen und etbo anticipiren. Man redt deswegen auch mit der Camer”. Mai multe acte în acelaș sens. *Ibidem*, XII, p. 465, 467.

sfatul consiliului său, a mai jertfi bani numai spre a menține pe Mihai în alianță. De aceea îl vedem rostindu-se asupra chestiunii bănești cu doară și poate.

Poziția lui Mihai față cu Batori deveni însă în curând mai ușoară, prin următoarea împrejurare: Cererile solilor lui Mihai, care ori când trată cu Turcii nu vroia să piardă foloasele câștigate prin isbânzile sale, părând Turcilor prea sumețe, ei se hotărâseră să se desfacă de Mihai prin omor. Se prefac a'i primi propunerile și'i trimit un ciauș cu buzduganul și cuca la Târgoviștea. Cu el însă mergea un omorător, însărcinat a rădica viața domnului muntean. Mihai descoperind uneltirea, măcelărește întreaga ambasadă, ceea ce încordă iarăși relațiile între Turci și domnul Munteniei⁷². Mihai putând deci îndreptăți adunarea oștirilor sale, prin teama de a nu fi atacat de Turci, nu lipsește a pune acest pretext înaintea lui Batori.

Cardinalul însă vroind să fie pe deplin lăminat asupra scopurilor lui Mihai, îl trimite în solie pe Pancrațiu Senyey. Mihai pentru a ascunde solului marile lui pregătiri adunate sub munți lângă Ploești, îl primește noaptea în oraș și tot noaptea îl și trimite îndărăpt. La tânguirile lui Batori, Mihai răspunde prin muștrări, că de și el i'a jurat credință împăratului împreună cu tot poporul său, domnul Ardealului tot ar avea îndoeli asupra scopurilor sale, jurându-se din nou *ca să ajungă să și mănânce carnea și să și bea sângele copilului său*, dacă ar avea cel mai mic gând de trădare contra lui Andrei⁷³. Li spune chiar că avea de scop să și trimită pe fiul său Pătrașcu la învățătură în Ardeal, și că ar ruga pe cardinalul să i găsească un bun dascăl de limba latină.

Cardinalul Andrei Batori mai că eră să fie adormit prin protestările lui Mihai, când Ieremia Movilă îi deschise ochii asupra primejdiei grabnice ce îl așteptă. Batori furios pentru trădarea lui Mihai, trimite la el pe Czomortany, de astă dată cu dojeni și amenințări, de care Mihai prefăcându-se a fi jignit, găsește în sfârșit pretextul mult dorit spre a păși la faptă. Înțelegem cum în asemenea condiții, Mihai nu mai pulea așteptă nici un moment hotărârea împăratului, și cum el se ridică peste munți, fără învoirea lui.

Mihai avea însă de luptat nu numai cu greutatețile exterioare, ci și cu acele ale adunării unei numeroase armate, nu mai puțin și cu lipsa de bani, pentru îndeplinirea gândului său.

⁷² Girolamo Capello către dogele, 2 Octomvrie 1599. *Ibidem*, III, p. 529. De aceea în tratatul încheiat între Batori și Poarta Otomană la 30 Octomvrie 1599, se prineau toate condițiile cardinalului: „eccetto nella conditione della Vallachia”. *Ibidem*, p. 530.

⁷³ Comisarii c. Împăratul, 15 Februarie 1600. *Ibidem*, XII, p. 709: „Er hat den Cardinal auch geschworen dass er ihm treu will sein, so Gott geb dass er seines Sohns Fleisch essen, und sein Blut trinken muesse”.

Și în lăuntru țării acest scop al său avea numeroși protivnici. Mare parte din boieri, și cu deosebire frații Buzești erau în contra cuceririi Ardealului⁷⁴, temându-se de urmările unei așa de mari îndrăzneți. Această partidă atrage spre ea pe însuș soția lui Mihai, doamna Stanca, care l roagă cu lacrimi și în genunchi de a se lepăda de această întreprindere, pe care presimțirea ei de femeie și soție i'o arată ca trebuind să se încheie cu o soartă fatală. Mihai însă rămase neclintit. Pe lângă asigurarea și mărirea poziției sale, el avea de răzbunat contra Batoresților umilirea impusă lui atât prin tratatul cu Sigismund cât și prin reînnoirea lui cu Andrei.

Doamna Stanca
Soția lui Mihai Viteazul

În 18 Octomvrie Mihai Viteazul trece în Ardeal prin pasul Buzăului. „Un geniu favoritor lui Mihai, împotrivor Ungurilor, îi făcea totul lesne de îndeplinit. Drumurile nu erau închise prin copaci răsturnați, nici apărați de oștire; el nu întâlnește nici o piedică care să l oprească în cale, și trecu Alpii cu mai mare iuțeală decât odinioară Anibal”⁷⁵. Pentru a asigura pe cât se putea Muntenia contra unei năvăliri turcești, el trimise o ambasadă sultanului, care să i spună că Andrei a încheiat pacea cu împărăția în contra Turcilor, și că el se duce spre a l întoarce iarăși sub stăpânirea otomană. În relațiile în care tocmai se aflau pe atunci Turcii cu Muntenia și Transilvania, bune cu această din urmă și rele cu cea dintâiu, o asemenea versiune nu prea avea sorții de a fi crezută. Cine însă ar fi putut, în împrejurările de atunci, iscodi o alta?

Lupta de la Schellenberg.—Mihai Viteazul alesese pasul Buzăului spre a trece în Transilvania, din cauză că pe aici intră printre țările Secuilor și ale Sașilor, ambele popoare ce erau cu deosebire nemulțumite de domnia lui Andrei.

Totuși pentru a fi mai sigur pe concursul Secuilor, Mihai întrebuintează față cu ei următorul meșteșug, spre a i determina să vină în armata lui. Însărcinează pe un secretar al său *Ioan Darahi* (care povestește lucrul), să închipuiască niște scri-

⁷⁴ Paul Giorgio Raguzeo către Rudolf, 16 Noemvrie 1599, *Ibidem*, III, p. 352: „li Baroni Valachi e particolarmente li Buzesti hanno per male che il Vaivoda resta in questo paese (Transilv.) e che per se l'occupi; ma li baroni serbi e greci (banul Mihalcea) sono molto contrari alla opinione loro”.

⁷⁵ Bethlen ap. Bălcescu, p. 346.

sori în numele împăratului, prin care se dădea Secuilor vechea lor libertate și drepturile lor municipale (după cum le fusese concesate de foștii regi ai Ungariei, însă fusese nimicite de Bato-rești), dacă ei s'ar ridică împotriva cardinalului. „Eu le-am făcut, spune Darahi, și potrivit împreună cu zugravul Petre Armanul pecetea și subscrierea după cum se cerea, și voevodul le-au dat unui Secui lefegiu al său, Ștefan Hamar, om neștiutor de carte, care văzând pecetea și subsemnătura, a fost însărcinat de Voevod să le comunice confrăților săi. Secuții au convenit îndată la propunerea ce li se făcea, cu condiție de a se dărâma și două cetăți ce se aflau în țara lor, și care le amenințau libertățile”⁷⁶. Mihai se oprește câteva zile la Brașov, până ce Sașii și Secuții fac jurământ împăratului, în al cărui nume Mihai venea să alunge pe Batori. Aici se mai adaug la armata lui încă vre-o 8.000 de oameni⁷⁷.

În 23 Octombrie Mihai dă o proclamație în care spune că „a venit să țină pe locuitorii Ardealului în credința împăratului și să scoată pe Andrei Batori din scaun, care părăsind credința creștinească vroia să dea Ardealul Turcilor”. După aceea trimite o solie la Batori, în care îi spune că „nu are gând să verse sângele și că numai, văzând că Batori, un cardinal, ține cu Turcii, din ordinul M. S. împăratului a venit să'l readucă la credința către el”. Batori îi răspunde că „va ști el să se bată cu un păstor de vite, și că refuză de a jură credință împăratului”⁷⁸.

Între acestea Mihai înaintase până lângă Săbiu, mai sporindu-și armata în cale cu alți 6.000 de oameni, pe care îi aduceau Buzeștii din Oltenia prin Pasul Turnului Roșu. Cardinalul sculă Ardealul la arme după vechiul obicei, făcând să se poarte prin comune o spadă sângerândă.

Asupra numărului ambelor armate arătările contimpuranilor se deosebesc foarte mult. Sunt isvoare care urcă armata lui Mihai Viteazul la 30.000 de oameni, ba unul chiar vorbește de 100.000, pe când cea a cardinalului este redusă la 8.000, de unii chiar la 5.000⁷⁹. Dacă luăm în privire că la armata lui Mihai se adunaseră și 8.000 de Secui și Sași din Transilvania, atunci

⁷⁶ Relația lui Darahi, *Ibidem*, III, p. 431. Comp. un raport al lui Ungnad către Rudolf al II-lea. 14 Decembrie 1600. *Ibidem*, IV, p. 206. În care spune împăratului să nu dea mare crezare scrisorilor ce Mihai va arăta întru a lui apărare, întru cât Mihai ar fi un mare meșter în arta falsificării, amintind cele petrecute cu falsificarea ordinului imperial către Secui. Comp. mai sus, p. 200.

⁷⁷ Raport despre expediția lui Mihai în Ardeal, 6 Noiembrie 1599. *Ibidem*, III, p. 310.

⁷⁸ *Ibidem*.

⁷⁹ Raport despre expediția lui Mihai Vodă în Ardeal, 6 Noiembrie 1599, *Ibidem*, p. 340. Altul italian din 5 Noiembrie *Ibidem*, p. 315: „dicendo questo suo prete che era sbato in compagnia di Michaelè Vayvoda cento millia persone menate di Valachia, ma non e da creder che siano stati più di trenta millia”.

putem admite cifra de 30.000 de oameni dată de majoritatea izvoarelor. Acestea însă, fiind mai toate de origine ungurească, reduc pe cât se poate numărul oștirilor lui Andrei. Istoricul francez *de Thou* arată însă acest număr ca de 25.000. Tot așa îl socotesc *Guerin*, *Ortelius* și *Bisselius*. *Istvanfi* spune de asemenea că numărul armatei fu aproape același de ambele părți⁸⁰.

Ambele armate se întâlnesc lângă Săbiu aproape de satul Schellenberg, nume redat de cronicarii români prin Selimber.

Cardinalul înainte de a încerca soarta armelor caută să înșăle pe Mihai. Trimite anume la el pe nunciul papal Malaspina, pe Moise Sekeli și pe Bogati care să'i spună că „ar fi ordinul cel mai serios al împăratului ca Voevodul să se retragă în Valachia și să lese în pace Transilvania”. Mihai însă cerând să vază acel ordin, parlamentarii îi răspund că s'ar afla în mâinile cardinalului. Atunci domnul le răspunde „că ar avea el de la Maiestatea sa alt ordin în sin pe care ar vrea să'l urmeze și să arate astfel împăratului credința către el”⁸¹. Malaspina isbutește a dobândi cel puțin de la Mihai un armistițiu pentru ziua de 27 Octomvrie, ceea ce eră cam nechipzuit din partea domnului căci dădea cardinalului puțința de a mai adună oștiri. A doua zi însă, în 28 Octomvrie armatele se ieau la luptă cu mare înverșunare de ambele părți. La început un puternic atac al caveriei transilvane răzbi pe acea a lui Mihai, care dădu îndărăpt atrăgând după ea pedestrima și carele cu tunuri, astfel că puțin lipsi ca victoria să nu se plece în partea cardinalului. Mihai simțind însă importanța momentului, plăti și aici cu persoana lui, aruncându-se el însuși în vâlmășagul luptei cu o nespună bravură și sumeție, în fruntea a 3.200 de Cazaci și Poloni ce nu intraseră încă în foc, restabili bătălia și, precum altă dată la Călugăreni, și smulse pentru el victoria pe care mai că a dobândise armata dușmană. Malaspina el însuși care eră în lagărul lui Mihai, reținut de el aici spre a nu se destăinui cardinalului întocmirile lui, de și dușmanul domnului român, nu se

⁸⁰ Bălcescu, p. 358. Comp. raportul citat în Hurin., *Doc.*, III, p. 310. O scrisoare a lui Sigismund Forgacs c. Pallfy, 20 Noemvrie 1599, *Ibidem*, III, p. 357, spunc că Andrei nefngrijise a se pregăti de luptă „wegen seines Bauchsorges und dasz er nur dem Wollen nachgegangen”. Totuși am văzut că Andrei fusese informat în mai multe rânduri de scopurile lui Mihai Viteazul, și mai ales și când se știă dușmanii și de Germani, nu putuse lăsa în așa de mare nefngrijire trebile războinice. Intre hărțile cardinalului se găsi între altele o scrisoare în care spune: „nec palatino Transalpinensi esse fidendum, certissimas enim practicas et machinationes cum imperatore romano instruunt, ut ex improviso eundem inopinato adoriri utrinque conentur”. Vezi raportul secretarului lui Mihai Vodă despre corespondența aflată între hărțile cardinalului, Noemvrie 1599, *Ibidem*, p. 367.— Toate arătările despre nepregătirea lui Andrei au fost scornite de Unguri, spre a îndulci bătăia suferită de ei de la „păstorul de vite”.

⁸¹ Dare de seamă despre intrarea lui Mihai Vodă în Ardeal, Noemvrie 1599, *Ibidem*, III, p. 363.

poate împiedecă de a admira curajul cu care Mihai Viteazul recăștigă izbânda compromisă⁸².

Mihai a dona zi după victorie, făcu o proclamație prin care porunceă locuitorilor ca ori unde vor prinde pe Andrei Batori să'l aducă la el viu sau mort. Apoi se îndreptă spre capitala țarei, Alba Iulia. Locuitorii acestui oraș trimiseră o deputație, declarând că se supun, și rugând pe Mihai ca să nu dea prăzei un oraș în care eră să reșadă. Mihai le răspunse că el nu întreprinsese războiul spre a strică țara; că a vrut numai să aducă pe locuitori la credința către împăratul; că a vrut să înfrângă pe răsvrătitori și să dea pacea și liniștea popoarelor. Pentru aceea el nu va face nici o sminteală locuitorilor Albei, nici tuturor celor ce vor recunoaște autoritatea sa; ba încă el îi va trată cu toate bunătățile, pe cât timp îi vor fi credincioși. Locuitorii Albei, veseli de aceste făgăduinți, ieșiră întru întâmpinarea lui Mihai, și'l primiră cu cea mai mare pompă în ziua de 1 Noemvrie 1599⁸³.

„Mihai purtă un calpac unguresc împodobit cu o folie neagră de pene de cocor, legată cu o copcă de aur; o mantie lungă albă de mătăsă țesută cu fir, având pe laturi cusuți vulțuri de aur, o tunică albă lungă, de aceeași materie, ciorapi de mătăsă albi cusuți cu pietre scumpe și cisme de săftian galben; de brâu atârnă o pală de Taban împodobită cu aur și rubine. O ceată de 10 lăutari urmă îndată după domn cântând cântece naționale. Opt șeizi duceau de frâu opt cai acoperiți cu șele prețioase, lucrate în aur și argint, cایی împodobiți la cap cu pene mari. Apoi veniă o mulțime de boieri și ofițeri străluciți, toți călări și o numeroasă trupă de soldați. Lângă domn se purtau steagurile lui Andrei Batori, luate în bătălia de la Săbiu. Ele erau desfăcute și plecate spre pământ, în semn că Ardealul eră supus. Astfel în mijlocul concertului trâmbițelor, tobelor și altor instrumente, în sunetul clopotelor și în vuetul tunurilor la care se uneau strigătele de bucurie ale poporului, intră Mihai Viteazul în capitala Ardealului”⁸⁴.

În timpul ce Mihai intră triumfător în Alba Iulia, Andrei Batori căută să'și mântue viața trecând în Moldova, de unde aveă de gând a se duce înapoi în Polonia. El apucă pe la Se-

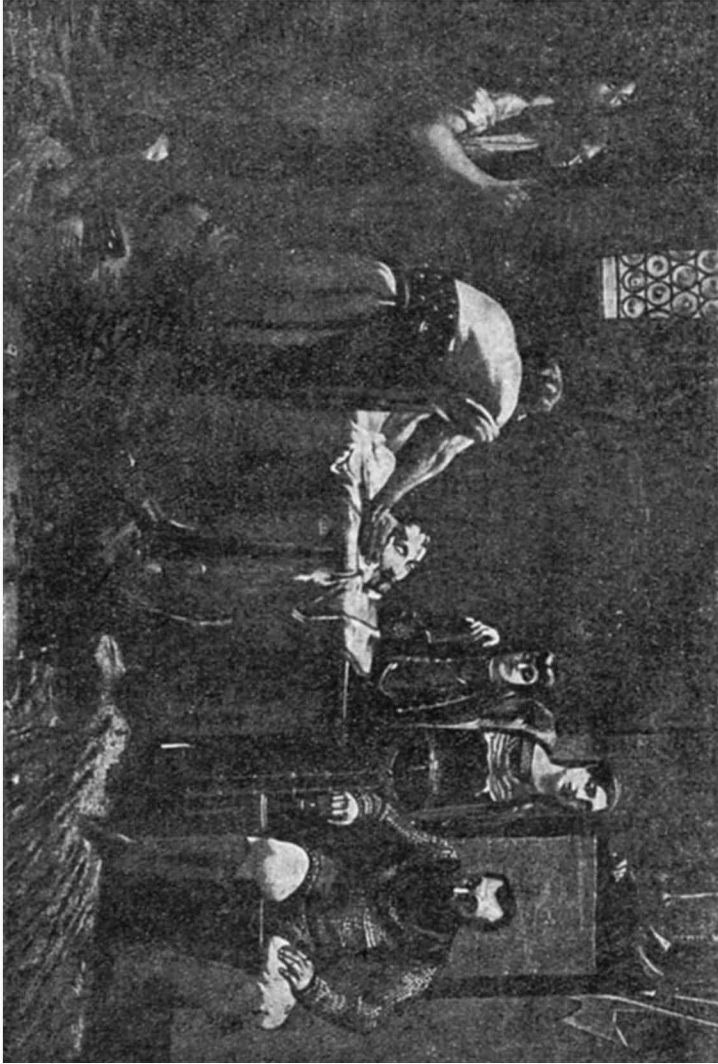
* Raportul lui Malaspina, 14 Noemvrie 1598, *Ibidem*, III, p. 513: „Ma Michele con grandissima valore, e temerità, per il pericolo a che egli s'espose racumandandosi son lagrime a 3.200 Cosacchi, Pollachi e a Siculi che non havevano ancora investito l'esercito del cardinale, e revocando dalla fuga la cavalleria e la fanteria, poste tanto piu facilmente rimettersi quanto che li nostri non seppero servirsi dell'occasione di seguir la vittoria, che havevanon già quasi ottenuta”. Incercarea lui Bălcescu, *l. c.*, p. 369—376 de a descrie această bătălie în deosebitele ei momente este tot așa de greșită ca și cea a celei de la Călugăreni.

⁸³ Sigismund Forgacs c. Palfy, 20 Noemvrie 1599, *Ibidem*, III, p. 357.

⁸⁴ Bălcescu, *l. c.*, p. 379—380.

ghișoara către Odorheiul secuesc, tocmai prin locul cel mai periculos pentru el, prin acel popor care îl uria de moarte și care trecuse la Mihai. Avea însă speranță în nobilii din nația Se-

Capul lui Andrei Batori adus lui Mihai Viteazul. (Tablou de Mircea)

eului, cărora le făcuse bine jertfindu-le libertățile țăranilor, și punând pe aceștia sub jugul iobăgiei. Apoi era calea cea mai apropiată pentru a ieși în Moldova. Nobilii în deobște îl și primă bine, îi dădură adăpost și se oferiră a-l conduce către ho-

tarele Moldovei. El se travesti în haine țărănești și apucă întovărășit de o ceată de nobili către munții peste care eră să treacă. Țăranii Secui se luară îndată după fugari, închiseră potecile munților cu arbori răsturnați în cale, și apoi căzură asupra lor, luându'i la goană fără răgaz, îi ajunseră și'i măcelăriră fără milă aproape pe toți. Andrei izbuti să scape cu un credincios al său Mico, și lăsând caii lor, prea obosiți spre a le putea sluji, apucară pe jos prin munți, ajungând către noapte la coliba unui păstor. Aici Andrei se opri pentru a se odihni, păzit fiind de tovarășul său Mico. Păstorii Români, care se găseau în munte, aflând că acel adăpostit la coliba soțului lor eră Andrei Batori, în ura lor pentru domnia ungurească și vroind să facă pe plăcerea domnului lor Mihai Vodă, în care puseseră speranța spre îmbunătățirea tristei lor soartă, năvăliră asupra principelui fugar și'l uciseră⁸⁵. Capul lui fu adus la Mihai⁸⁶ care ordonă însă să i se facă o strălucită îngropare, mergând el însuși după carul mortuar⁸⁷.

Cu o singură sdравăă lovitură, Mihai cucerise Ardealul. Ori câtă era de strălucită ca faptă militară, condițiile politice în care ea fusese câștigată erau prea nehotărâte și nesigure, pentru ca ea să poată avea trainicie. Mihai se dădea nu e vorbă drept omul și însărcinatul împăratului, și cucerise Ardealul în numele lui. Aceasta eră temelia politică pe care domnul voia

⁸⁵ Scrisoarea lui Forgacs c. Palffy, 20 Noemvrie 1599. Hurin., *Doc.*, III, p. 358 : „Kombt also zu einem Feuer, wollt sich värmen, und drüber entschlaft er ; stracks Kommien die *Wallachen* so salvo honore das Vieh gehult haben, finden ihne sammt den andern beim Feuer schlaffend. Die schlugen mit dem Hackhen auf ihn zu, dass er sein Geist aufgeben muszen". Un extract din relația ambasadiorilor munteni din Noemvrie 1599, *Ibidem*, p. 365, spune de asemenea : „der cardinal von der *Walachischen Bauern* in den Gebürgen gegen der Moldau erschlagen". Relația lui Darahi, *Ibidem*, p. 430 arată că Andrei „deprehensus a *Valahis opilionibus* ipse et Miko interemti sunt". Tot așa povestește lucrurile și Ortelius *redivivus et continuatus*. Nürnberg, 1665 (Bibl. Acad. col. Sturza, No. 6.604, pag. 16 : „Der Cardinal ward etliche Tage hernach sammt sieben der seingigen in der Flucht von den *Walachen* im Gebürg erwischt, niedergehaun und sein Kopf dem Waywoden getragen". O notiță din Tușnad în *Magazin für siebenbürg. Landeskunde*, II, 1845, p. 463, scrisă de un contemporan, spune : „gestern spatt schickt Hr. Somloi Bathory Istvan hieher einen fürnehmen vom Adel und bringt des Mihael Wayda schreiben des Inhaltes wär dass die *Walachen* den cardinalen Bathory Andreas im Gebürg angetroffen und ihn sammt 7 Personen so neben Ihn gewesen nidergehauen". Uciderea lui Andrei Batori se întâmplă în ziua de 5 Noemvrie 1599. *Ibidem*, p. 267. Mai vezi și Unverzagt c. Maximilian, 28 Noemv. 1599. *Ibidem*, XII, p. 516 : den Cardinal die *walachischen Bauern*, in einem Waldt erschlagen". Mai vezi și pag. 476, 477 și 487. Apoi Samosközy, *l. c.*, IV, pag. 101 : *Chron. fucsio-lupino-ollardinum*, p. 149. Comp. Bălcescu, p. 340. Papiu Ilarian, *Istoria Rom. din Dacia superioară*, p. 45, arată că onorătorii ar fi fost Secui. E mult mai de crezut după numărul izvoarelor că țărani români, în dolița lor de a sluji domnului lor, uciseseră pe Cardinalul.

⁸⁶ Forgacs c. Palffy, 20 Noemv. 1599. Hurin., *Doc.*, III, p. 358 : „der cardinalen Kopf welchen ich mit augen gesehen".

⁸⁷ Aloisius Radibrati c. Pezzen, 10 Dec. 1599, *Ibidem*, p. 377.

să așeze clădirea viitorului său. Tocmai atare punct nu fusese însă de loc desbătut și stabilit între el și împăratul. Mai ales din partea aceluia în numele căruia Mihai se dădea că lucrează, nu intervenise nici un soi de recunoaștere a însușirii pe care și-o lua Mihai Viteazul. Din nehotărârea poziției domnului muntean la cucerirea Ardealului se vor desfășura, ca un lanț neîntrerupt, toate nenorocirile lui viitoare.

Mihai pretindea, nu numai că a cucerit Ardealul în numele și spre folosul împăratului german, dar mai susținea că această i-ar fi cerut cu deadinsul asemenea expediție și anume nu odată, ci în 14 rânduri⁸⁸.

Să cercetăm până întru cât eră adevărată afirmarea lui Mihai.

Am văzut că între împăratul Rudolf și Mihai Viteazul intervenise o înțelegere asupra cuceririi Ardealului, și că într'un timp fusese chiar determinat de împăratul momentul când întreprinderea trebuia să aibă loc; dar că ea nu se putuse îndeplini din pricină neconlucrării lui Basta la timpul cerut⁸⁹. De atunci însă până la atacul lui Mihai, hotărârea împăratului se schimbă, de oare ce începuse iar a negocia pentru pace, și anume pe de o parte cu Turcii, pe de alta cu Polonia prin mijlocirea papei, și Rudolf apucase să făgăduiască nunciului papal că până la sfârșitul lunei lui Octomvrie, nu va întreprinde nimic contra cardinalului. De și împăratul adaugă în scrisoarea lui către arhiducele Matei că „făgăduința în ce privește pe Andrei Batori, se făcuse sub oarecare condiții, de care neținându-se el și după toate aparențele neavând nici măcar gândul a le îndeplini, s'ar putea cu temeiul *scuză* năvălirea lui Mihaiu”⁹⁰, nu e mai puțin adevărat că din chiar aceste de pe urmă vorbe, o prealabilă înțelegere, mai mult încă un ordin al împăratului, după care Mihai ar fi trecut Carpații, este cu totul neadmisibil. Aiurea într'o scrisoare a împăratului către Ștefan Boczkai, el spune de asemenea că „am înțeles că sorții sunt aruncați de Valacul”,

⁸⁸ Ștefan Bocskai c. împăratul, 16 Noemvrie 1599. Hurm., *Doc.*, III, p. 352-353: „ac tribus petentissimum de causis ad tentandum Transilvaniam adductum esse primo, ex mandatu Maiestatis vestrae Sacrae seque de ys rebus quatordecim literas a Maestate Vestra sacra habere”. Tot așa spune Mihai către nunciul papal Malaspina, trimes de Andrei în tabara lui Mihai înainte de bătălie. Raportul lui Malaspina, 14 Noemvrie 1599. *Ibidem*, p. 511: „che l'imperatore de Christiani con 14 lettere haveva ricercato e spinto a vindicar l'ingiurie che la Maesta sua haveva ricevuta dal cardinale”. Mihai repeta aceasta afirmare în mai multe rânduri. Mai vezi, buna oară, raportul asupra expediției lui, din 5 Noemv. 1599. *Ibidem*, p. 344: „Con il commandamento espresso della Maesta Ccsarca ho venuto”. Vezi și mai sus, p. 204, solia lui Mihai către Andrei.

⁸⁹ Mai sus, p. 207.

⁹⁰ Rudolf al II-lea c. Arhid. Matciu, 5 Noemvrie 1599. Hurm., *Doc.*, III, p. 341: „Der Fintfall woll mit grundt *entschuldigt* werden klan”.

⁹¹ Rudolf al II-lea c. Boczkai, 6 Noemvrie 1599, *Ibidem*, III, p. 317: „Cum a Valacho jactam esse aleam intelligamus”.

rostire ce iar nu se potrivește cu o de mai înaintea punere la cale⁹¹; tot așa de puțin ca și îndoiala lui Basta „dacă mișcarea Valacului a fost matură sau nematură”⁹². Dacă mai adăogim la acestea și solia amenințătoare a lui Mihai, pentru neconținută trăgănare a *știutei întreprinderi*, atunci vom ajunge numai decăt la încheierea că Mihai, de și nu a lucrat contra scopului și dorinței împăratului german, nu a fost nici îndemnat, nici autorizat prin o învoire anumită la călcarea acestui pas însemnător; cel puțin nu în momentul când a fost făcut.

Mihai însă nu numai că cucerise Ardealul fără învoirea împăratului; el își iea, îndată după intrarea lui în capitala țării, titlul de „voevodul Munteniei, sfetnicul prea santei sale Maiestăți Cesaro-Crăești, locoțiitorul ei în Transilvania și căpitan general al armatelor sale din Transilvania de dincoace și a părșilor supuse ei”⁹³. Acest titlu este inviderat însușit fără nici o învoire a împăratului. De și el i se vede încuviințat une ori chiar de autoritățile imperiale⁹⁴, lucrul se făcu numai în urma politicei de frică și de nehotărâre urmată de la început de către curtea imperială față cu Mihai Viteazul.

Purtarea lui Mihai, care trecea peste voința și dispozițiile împăratului, trebuia să provoace în Germania aprețuri deosebite. Unii care vedeau lucrurile în bine, credeau că râvna cea mare a lui Mihai pentru slujba imperială îl împinsese la acest pas. Intre alții însuși sfetnicul împăratului, David Ungnad, spune într'un raport către stăpânul său, că s'a bucurat prea mult văzând că Mihai în actele lui se numește locoțiitorul Maiestăței sale și general al oștirilor sale, din care se poate deduce o mare credință și sinceritate către împăratul, și într'adevăr că merită ca banii, toate onorurile și încă și alte mile împărătești, să curgă către el, mult mai mult decăt Sigismund cel călcător de jurământ”⁹⁵. Împăratul însă judecă lucrurile cu totul altfel. Cam la aceeași dată cu scrisoarea lui Ungnad către el și înaintea de a o primi, el scriea arhiducelui Matei: „Fiind că lucrul s'au început și Valahul nu'l va lăsa, este de nevoie ca și diu partea noastră să ne folosim de toate prilejurile

⁹¹ Basta c. Imp., 31 Oct. 1599, *Ibidem*, XII, p. 477: „matura o immatura che sia statto la mossa del Valacco”.

⁹² Vezi bună oară scrisoarea lui Mihai c. Basta, 11 Noemvrie 1599 *Ibidem*, III, p. 351: „Mihael Valachiae Transalpinæ vaivoda, sacratissimæ, Caes. Regiæque Maiestatis consiliarius, per Transsylvaniam locumtenens et eiusdem Maiestatis exercitus in Transsylvaniam eiusque dittonum partiumque ei subiectarum generalis capitaneus”.

⁹³ Asă în adresa consiliului cameral către Mihai, 3 Decemvrie 1599, *Ibid.*, p. 368: „Illustrissimo ac Magnifico domino Michaeli Waywodæ Valachiae Transalpinæ, sacritissimæ caesareæ regiæque Maiestatis consiliarius et in Transsylvaniam locumtenens, nec non exercitus generalis capitaneo domino nobis observandissimo”.

⁹⁴ David Ungnad c. împăratul, 6 Noemvrie 1599, *Ibidem*, III, p. 348.

și să lucrăm cu mare băgare de seamă. Te rugăm ca să dai de știre lui Basta să meargă cu armată, cât de numeroasă vo putea, la granița Transilvaniei, sub pretext că ar vrea să privigheze pe Turci și pe Tătari. Pe de altă parte trebuie să căntăm a afla dacă o parte din nobilime, sau cel puțin Secuții și Sașii, ar merge în partea noastră. Tot odată te rog să ne sftuești cui am putea să ne încredem, în cazul când Valacul ar vrea să păstreze s'apă-pânirea Transilvaniei. Două lucruri trebuie mai ales luate în băgare de seamă : întâi să se urmărească victoria, pentru care să se trimeată bani lui Mihai ; al doilea să ne gândim, după izbândă, cum să dăm țarei o bună administrație" ⁹⁶.

Să dăm țarei o bună administrație, însemnă înviderat că să o iee din mâinile lui Mihai. De aceea și doctorul Pezzen, omul de încredere al împăratului, rugă pe arhiducele Maximilian să primească locul de guvernator al Ardealului și să vină să scoată pe Mihai care nu înțelege de loc să părăsească țara ⁹⁷. Așa dar, Impăratul acuma, după izbândă, aprobă purtarea lui Mihai, și îngrijăia chiar să i se dee bani, spre a putea urmări lupta mai departe. Indată însă ce rezultatul ar fi fost pe deplin dobândit, se gândia să arunce instrumentul întrebuințat, pe Mihai Vodă, înapoi în Valahia și să păstreze Transilvania pentru sine, punând'o sub o bună administrație, adică sub una germană. Acest scop al împăratului eră deadreptul protivnic acelui urmărit de Mihai Viteazul care vroia tocmai să întrebuințeze autoritatea imperială ca paravan spre a acoperi cucerirea pentru dânsul a Transilvaniei. Fiecare din cei doi rivali ascunși, în aparentă prieteni, se silea să se folosească pe socoteala celuilalt ; fiecare căută să înșele pe celălalt. Și cu toate aceste, de și se vânau unul pe altul într'ascuns, în formă trebuia să păstreze bunele relații ; căci Mihai avea neapărată nevoie de numele și de ajutorul împăratului, spre a se menține în Transilvania ; iar acesta se temeă că, nemulțumind pe Mihai, să nu'l arunce în brațele Turcilor care tocmai pe atunci deveniseră iarăși amenințători.

⁹⁶ Rudolf al II-lea c. Arhid. Matei, 5 Noemvrie 1599, *Ibidem*, p. 342 : „Wan sich etbo der Wallach desselben impatronirn solle". Alta din 17 Noemv. 1599, *Ibidem*, XII, p. 504 : „vonnöthen sein will das auf ein genuegsam Haut und Gubernatorn gedacht, von uns hinein geordnet werde". Rabuss c. Maximilian, 20 Noemv. 1599, *Ibidem*, p. 509 : „und bis sich Ihre Majestät auf einem gewissen Gubernator der in allweg von Haus Oesterreich genomben werden sollen, resolvirt". In pricirea ajutorului de dat lui Mihai, Imp. c. Arhid. Mateiu, 6 Noemv. 1599, *Ibidem*, III, p. 349. „Es werden Eur Lieb one Zweifel selbs betrachten, wie hoch und viel daran gelegen, weilen der Wallach so weit in Siebenbürgen kommen dass man ine nit verlasze, sondern euseristen Vermögen nach helfe".

⁹⁷ Pezzen c. Maximilian, 16 Fevr. 1600. *Ibidem*, XII, p. 712 : „und Eur Fr. D. zu Annehmung der siebenbürgischen Gubernament bewegen und dispncieren sollen". Se vorbiă și de Palfy ca guvernator. *Ibidem*, p. 714. In orice c. să nu fie Mihai. *Ibidem*, p. 736 : „Pezzen schreibt es ist gar nit gut noch ratb den Wallach länger in Siebenbürgen zu lassen".

Lupta pusă pe acest tărâm între domnul român și împăratul german, trebuia să devină în curând din ce în ce mai rostită. Mihai avea pentru el însușirile unei inimi mari, însă cu toate aparențele ei de ghibăcie și chiar de viclenie, prea bună pentru a putea lupta cu machiavelismul întortochiat al casei de Austria. Numai cu puterea ar fi putut el răzbi și aice, cum sfărmasese până acuma piedicele ce i stătuseră împotriva. Când avea însă nevoie mai mare de putere, aceasta tocmai nu putea spori, căci el singur fusese nevoit de împrejurări a astupa izvorul de unde ea putea curge mănoasă și îmbelșugată. Șirul expunerii ce urmează va aduce deslegarea acestor cuvinte, ce tot pareă deocamdată ca o ghicitoare. E vorba de Româniul din Ardeal.

3. CUCERIREA MOLDOVEI

Intinsele planuri ale lui Mihai.—Mihai Viteazul fusese nevoit a răsturnă pe Andrei Batori, pentru a preîntimpină planurile pe care acesta le urzia împreună cu cuscrul său Ieremia Movilă, spre scoaterea lui din scaunul Munteniei. Dobândind acuma și Transilvania, Mihai trebuia să meargă mai departe spre a sdrobi pe dușmanii săi care, văzându-se răpuși, îndoira puterile spre a scăpa de amenințătoarea lui figură. El nu se putea opri la jumătate de cale, ci trebuia să calce pe ea până la sfârșit, sau altfel toată munca pusă de el până atunci eră zădărnicită. Apoi Mihai intrase pe pârția alunecoasă a cuceririlor, pe care știi când le începi, dar nici odată nu poți cunoaște unde au să înceteze.

Mihai de o cam dată își pune ochiul pe Moldova, spre a alungă din ea pe Ieremia Movilă, dușmanul său cel mai neîmpăcat. El avusese acest gând încă înaintea de cucerirea Transilvaniei, și l'am văzut încercând încă din 1596 alungarea lui Ieremia. Nevoile războiului cu Turcii îl făcură însă să nu poată da atunci scopului său o împlinire desăvârșită, și Ieremia se întoarse în scaun și mai pornit încă în contra lui Mihai Viteazul⁹⁸.

Domnul muntean mai arată încă odată gândul său de a supune Moldova înainte de cucerirea Ardealului, anume în Aprilie 1598⁹⁹. În Iunie același an, găsim o nouă pornire a lui Mihai asupra Moldovei, lucru despre care comisarii imperiali cred că ar fi primejdios, din motivul cunoscut că împăratul fiind ocupat în războiul cu Turcii, nu ar putea să iee asupra și alte încurcături. De aceea comisarii scriau lui Mihai (ei nu soșiseră încă lângă domnul român) să stee liniștit și să nu între-

⁹⁸ Mai sus, pag. 175

⁹⁹ Mai sus, pag. 278.

prindă așa ceva¹⁰⁰. Curând după aceea Mihai caută iarăși să capete învoirea unui atac al Moldovei, făcând să luciască la ochii Germanilor perspectiva unor războaie ale popoarelor creștine de peste Dunăre: Bulgari, Macedoneni, Greci, contra Turcilor¹⁰¹. Ceva mai târziu, la 1 Octomvrie, găsim iar o solie a lui Petru Armanul trimisă tot pentru dobândirea învoiei cuceririi Moldovei¹⁰². Pentru a adormi pe Poloni, Mihai caută a îndrumă încă de mai înainte relații cu ei. Așa în 10 Octomvrie 1598 găsim o scrisoare a lui Mihai către Regele Sigismund prin care intervine pentru eliberarea unui călugăr Nikifor, după stăruința patriarhului de Constantinopole, făgăduind regelui că „va fi tot deauna gata a’l sluji și a glorifică numele lui înaintea lumii întregi¹⁰³”.

Dacă însă Mihai voise să scape de Ieremia Movilă, înaintea de a dobândi, prin o strălucită victorie, stăpânirea Ardealului, fără îndoială că acuma când o avea, mărit în vază și în puteri, nu eră să mai sufere ațîțările neconținute ale domnului moldovan. De aceea, îndată după cucerirea Ardealului se pregătește Mihai pentru acea a Moldovei.

Încă din 24 Noemvrie 1599, când nu trecuse nici o lună de la cuprinderea Transilvaniei, regele polon aflate de scopul lui Mihai de a atacă Moldova și, prin o scrisoare către împăratul Rudolf se jăluisse lui despre acest gând al omului său¹⁰⁴.

Mihai se preface ca și când „ar dori prea mult să vină comisarii împărătești cărora să le predea Ardealul, fiind că el ar avea în gând *întreprinderi mai mari* care ar fi spre gloria și folosul Maiestatei sale”¹⁰⁵. Pentru a mască adevăratul țel al acestei întreprinderi care nu eră alta decât cucerirea Moldovei, Mihai Vodă spunea că scopul său este „de a pregăti o mare armată de 200.000 de oameni, cu care să treacă Dunărea și să’și așeze reședința la Sofia, în mijlocul țării dușmane, unde înțelegerea ce o are cu Creștinii acelor părți i’ar aduce sub steaguri alte 200.000 de oameni cu care ar putea punc un capăt veacului Împărăției Turcești¹⁰⁶”.

¹⁰⁰ Comisarii imperiali c. Mihai, 30 Iunie 1598, Hurm., *Doc.*, XII, p. 368.

¹⁰¹ Alta din 3 Iulie 1598. *Ibidem*, p. 370.

¹⁰² *Ibidem*, p. 397.

¹⁰³ *Doc.*, I, *Supt.*, 2, p. 483.

¹⁰⁴ *Ibidem*. Hurm., *Doc.*, XII, p. 513.

¹⁰⁵ Giovanni di Marco către Dr. Pezzen, 22 Decemvrie 1599. Hurm., *Doc.*, III, p. 397: „Pill-mo V-da arde di desiderio perche prima siano qui l’ill-mo commessari; acio in nome di sua M-ta posino ricever questo regno, poiche ill-mo V-da e molto desideroso di consegnarlo quanto prima, *afine di poter lui fare impresse di maggior importanța*”. Acest scop îl rostește Mihai în mai multe rânduri. Vezi actele de la p. 377, 398, 400 și 408, *Ibidem*.

¹⁰⁶ Giovanni Marini c. Dr. Pezzen. 22 Decemvrie 1599, *Ibidem*, III, p. 394. Comp. David Ungnad c. Rudolf al II-lea, 31 Decemvrie 1599, *Ibidem*, p. 408: „Er Michel wölle resignirn, cedirn und wider den Türkhen sich begeben”.

Pe când însă Mihai răspânda vestea planurilor sale contra Turcilor, el adună armata în Bistrița și în cetățile Transilvaniei aproape de hotarele Moldovei¹⁰⁷. Luarea acestei țări din mâinele lui Ieremia, devenia cu atât mai neapărată, cu cât Sigismund Batori care trecuse în Polonia în locul de cardinal ce-l ocupase fratele său, auzind de moartea lui, își propusese a se întoarce iarăși în tronul cel de donă ori părăsit de el, fiind ajutat în această întreprindere de cancelarul polon, Zamoischi cumnatul său. Mihai deci eră acum săpat de doi protivnici, Sigismund Batori pentru Transilvania și Ieremia Movilă în interesul fratelui său pentru Muntenia, și ambii acești rivali luaseră Moldova ca baza operațiunilor lor. Trebuia deci cu ori ce preț să le surpe această temelie, și apoi la nevoie să meargă chiar mai departe, contra isvorului chiar de unde se hrăneau asemenea dușmăanii, regatul Poloniei. Mihai nu știea ce vrea să zică o piedică, nici pusese până acuma piciorul îndărăt.

Împăratul află în curând de adevăratele scopuri ale lui Mihai, și prin o scrisoare din 22 Decembrie 1599, îl roagă că, nefiind în acele timpuri interesul împărăției de a se încurcă în un războiu cu Polonii, să-și îndrepte mai bine expedițiile sale unde s'ar înfățișa mai frumoase prilejuri de isbândă, decât de a le ținti asupra Moldovei¹⁰⁸. Împăratul îngrijit peste măsură de planurile lui Mihai și cunoscând încă de la cucerirea Transilvaniei, că el nu prea părăsia gândurile concepute, scrie și comisarilor săi de pe lângă voevod că „să se silească a-l întoarce de la un atac al Moldovei, dacă cumva ar umbla cu un asemenea scop”¹⁰⁹. Dușmanii lui Mihai precum *Ștefan Boczkai* cântă să arate că aplecarea Moldovenilor către Poloni, dușmanii politice imperiale, provineă tocmai din pricina amenințărilor cărora ei s'ar simți expuși din partea voevodului muntean¹¹⁰.

Mihai însă, care până atunci lăsase să pătrundă gândul său numai în încunjurimea lui, ajungând aproape de momentul punerii în lucrare, îl răsufală și către mințile germane. În 3 Ianuarie 1600 el spune lui Carlo Magno că dacă i s'ar fi dat banii făgăduiți, el ar fi acum stăpânul Moldovei, întru cât are întinse înțelegeri cu locuitorii acestei țări. Mihai cere apoi, prin o scrisoare trimisă împăratului, voia „de a cucerii Moldova pentru Maiestatea Sa imperială, însă în folosul său, pentru care împăratul să trimită un sol la regele Poloniei, care să-i dea a înțelege că această cucerire nu s'ar face spre dauna lui, ci în folosul întregii Creștinătăți”. Consiliul imperial întrebat asupra acestei

¹⁰⁷ Mihail Igartho judecătorul din Sziget c. parcălabul de Huzt despre pregătirile de războiu ale lui Mihai, 21 Decembrie 1599, *Doc.*, III, p. 393.

¹⁰⁸ Rudolf al II-lea către Mihai Vodă, 22 Decembrie 1599, *Ibidem*, p. 397.

¹⁰⁹ Rudolf c. D. Ungnad și M. Zeckel, 24 Decembrie 1599, *Ibidem*, p. 403.

¹¹⁰ Ștefan Boczkai către D-rul Barwitz, 30 Decembrie 1599, *Ibidem*, p. 405.

propuneri, își dă părerea că având împăratul destul și chiar prea mult de lucru în lupta contra dușmanului creștinesc, nu ar avea nici un motiv pentru a'și mai stârni noi dușmani, mai ales așa de apropiați de granițele imperiului"¹¹¹. Mihai văzând greutățile ce le întâmpină pe lângă împăratul, se îndreaptă către arhiducele Matei, la care avea o deosebită trecere¹¹², pentru a'l convinge despre interesul cel mare ce l'ar avea împărăția la cucerirea Moldovei, arătându-i mai ales că „cuprinderea acelei țări va fi cu atât mai ușoară, cu cât el are înțelegere cu mai toți locuitorii acelei provincii, astfel că îndată ce va apărea în hotarele ei, cu toții vor trece în supunerea împăratului”. Pentru aceasta se roagă să-i trimită cât mai curând ajutor de arme și de bani, pentru a nu scăpa momentul priincios¹¹³. Mihai repetă cererea către împăratul printr-o scrisoare din 28 Aprilie 1600, câteva zile înaintea de a păși peste munți în Moldova, căutând să-i dovediască încă odată că lucrează în interesul împărăției¹¹⁴.

Mihai însă nu se mulțame cu atât. El propunea împăratului un plan și mai îndrăzneț, anume ca după ce cucerirea Moldovei s'ar îndeplini fără vărsare de sânge, să întreprindă pe aceea a Podoliei, Litvaniei și a Rusiei (roșă), ba chiar să supună autorității imperiale toate țările dela Marea Caspică până la Buda, Alba regală și Solnoc, numai el, Mihai, să rămână domnul riului Timișului, adică al Transilvaniei¹¹⁵. Mihai anume se pusese încă de mai înainte în legături cu țarul Rusiei, Boris Godunov (1598—1605), uzurpatorul tronului rusesc după stângerea dinastiei lui Rurik, făcând mai întâi stăruinți pe lângă el spre a fi ajutat în lupta contra Turcilor, și după ce primise de la țar semne inviderate ale bunelor sale plăceri, anume icoane pentru biserici și o sumă de bani, Mihai venise cu a doua propunere, aceea de a atacă împreună Polonia. Iezuitul Lajcewsky spune anume în predica ținută la moartea principelui Leon Sapieha, că acesta sfășiese legăturile vătămătoare dintre Boris

¹¹¹ Părerea consiliului imperial, 17 Ianuarie 1600, *Ibidem*, IV, 1, p. 15 : „ihme die verwilligung zuthuen die Moldau für die kays. Mat., doch zu seiner nüzung anzugreifen”.

¹¹² Chiar când Mihai se duce la Praga, după nenorocirile lui, se spune că el „e stato molto accarrezzato (desmierdat) dal serenissimo Mattia”. 25 Aprilie 1601, *Ibidem*, VIII, p. 213.

¹¹³ Mihai Vodă c. Arhid. Mateiu, Ianuarie 1600, IV, I, p. 17.

¹¹⁴ *Ibidem*, XII, p. 873.

¹¹⁵ Ungnad și Zäggel c. Rudolf, 5 Aprilie 1600. IV, 1, *Ibidem*. 38 : „Weiter fuhr er ein, er habe bey der Cronstadt über 24.000 besoldter Mann gehabt. damit er die Moldau einnehmen wöllen, welches er ohne Blut vergiessen volziehen unndt die Podolia, Litau unndt Reissen herzubringen khönnen, aber Eur Majestät haben Ims nit zugeben wöllen”. *Comp. Journal de l'Estat d'Orient* în N. Iorga, *Acte și Frag.*, I, p. 46 și Carlo Magno c. Maximilian, Hurm., *Doc.*, XII, p. 661 (despre Podolia).

Godunov și principele român Mihai carele, spre dauna Poloniei uneltise o ligă tainică cu Țarul atrăgându-l în alianță cu condiție ca, izbind Polonia cu ajutorul Muscalilor, să poată cuceri Polonia propriu zisă iar Țarul să apuce provinciile rutene”¹¹⁶. Tot despre această uneltire a lui Mihai contra Poloniei vorbește o scrisoare din 4 Iulie 1600, a lui Sigismund regele Poloniei către Leon Sapieha în care se spune că „după ce Mihai a luat Suceava prin capitulație și a cuprins Soroca, a adus toată țara la jurământ și la supunere și a ocupat toată Moldova, el vroeste acuma să se arunce și asupra Poloniei. Asemenea știri sunt foarte probabile și sosesc mereu din multe locuri. Acest dușman, de și se fălește cu protegierea împăratului german, recunoaște cu inima deschisă și legăturile sale cu Impărăția Turcească, căci scrie pe față la unii de ai noștri că sultanul i’a dat steag asupra Moldovei și Țării Românești, și ceea ce este mai grav este aerul său de a aveâ din partea sultanului învoire și asupra Poloniei, pentru care îi făgădueste și tribut”. În urma acestora regele întrebă pe Sapieha dacă față cu lipsa de bani în care s’ar află Polonia, nu ar fi bine să’și amaneze odoarele, pe care le-ar răscumpără mai târziu cu banii strănși de la popor¹¹⁷. Mihai găsisese sprijin contra Poloniei și în faptul că Podolia, fiind ortodoxă și amenințată de Catolicism, așteptă pe Mihai ca pe un liberator¹¹⁸.

Pe lângă țarul Rusiei, Mihai Vodă căută să mai stârniască contra Poloniei pe Cazacii Zaporojani, într’o scrisoare a hatmanului lor către Sigismund al III-lea ei cer iertare regelui pentru unelțirile la care se lăsaseră a fi admeniți de domnul muntean care le spusese că ar fi vrut să’i ducă în contră Turcilor „,Mărturisim prea luminate și prea îndurate rege, că în adevăr cam aceasta fusese în cugetul nostru în urma deselor scrisori către noi, prin care Mihai Vodă ne făgăduia o leafă bună... ca la niște oameni de oaste, așezați în o pustietate pe pământul hanului tătăresc, care nu arăm, nici nu semănăm. Așa dar ne învoisem cu dânsul a merge contra vrăjmașului sântei cruci; îndată însă ce am aflat că gândul lui Mihai ascuns este asupra Moldovei, am rupt în grabă ori ce legătură”¹¹⁹.

Vedem însă ce întinsă rețea dușmană vroia să țese Mihai

¹¹⁶ *Arh. ist.*, III, p. 52. Vezi și un doc. din Pilsen, 2v Noenvrie 1599, asupra conferinței ambasadorilor lui Mihai Viteazul cu acei ai țarului Moscovei, *Ibid.*, II, pag. 47.

¹¹⁷ *Arh. ist.*, III, pag. 35.

¹¹⁸ Miron Costin, în *Letopisete*. I, p. 223.

¹¹⁹ Scrisoarea Hatmanului către regele Poloniei din 22 Martie 1600 în *Revista* lui Hasdeu, *Traian*, 1869, p. 52. Cazacii îndrumaseră plecarea lor contra Polonilor prin o tânguire către regele în contra arendașilor pământurilor regești. Vezi 1 Fevr. 1600, Hurm., *Doc.*, I, *Supl.*, 2, p. 575. Comp. p. 586.

în jurul Poloniei, spre a zdrobi prin ea chiar cuibul din care porniau în contra lui toate uneltirile protivnice.

Împăratul speriat de asemenea propunerii uriașe ale lui Mihai nu știa cum să'l astâmpere, spre a nu se încurcă în niște întreprinderi al căror capăt eră peste putință a se prevedea. Pe Mihai însă îl apucase furia cuceririlor. Fără a se asigura despre stăpânirea Transilvaniei pe care o știm vom mai vedea cât de nesigură stătea sub picioarele lui, el se hotărăște să treacă în Moldova, și în 4 Maiu 1600 el înștiințează pe comisarii împărătești, că lasă, în timpul expediției sale în Moldova, pe banul Mihalcea și pe Lupul Corniș ca locoțiitori ai săi în Ardeal.

Cu repeziciunea fulgerului, particulară tuturor mișcărilor și hotărârilor lui Mihai Viteazul, el trece munții, cade asupra oștirea lui Ieremia, care, trecând mai toată de bună voie către dânsul, Ieremia o rupe de fugă spre Hotin unde se închide¹²⁰. Mihai se ieă după el; dar nevoia de a se întoarce curând în Ardeal îl făcù să nu poată cuprinde nici acea cetate, nici cetățuia Sucevei, de unde Mihai se îndreptă, curând după aceea, spre Iași

Cuprinderea Moldovei — Și în contra Moldovanului procede domnul muntean cu aceleași mijloace viclene care erau nedespărțite de politica acelor timpuri și putem adăogi, *mutatis mutandis*, ale tuturor timpurilor. Puțin timp înainte de a păși peste munții Răsăritului, spre a izbi pe Ieremia Movilă, și pe când Mihai își avea toată armata adunată lângă Bistrița, gata de plecare, el trimite o scrisoare regelui Poloniei în care se plânge „că ar fi înțeles a fi pe nedreptul presupus că ar voi să năvălească în Moldova ce se află acuma sub mâna Maiestății sale, care lucru nici prin cuget nu i'ar fi trecut, martur îi este Dumnezeu”, vrednică paralelă la jurământul ca să'și bea sângele copilului său, dacă ar avea de gând a irumpe în Ardeal, făcut cu câteva zile înaintea acelei irumperi. Luând apoi el rolul de tânguitor, se jăluște că l'ar dușmăni Ieremia Movilă, rugând pe rege, spre a'l adormi mai bine, ca să împiedice pe proteguitul său de la atare purtare¹²¹.

Cucerirea Moldovei se făcuse aproape fără vărsare de sânge. Spusele lui Mihai către arhiducele Matei, că locuitorii Moldovei l'ar așteptă spre a trece cu toții în partea împăratului, fusese adevărite prin faptele petrecute. Armata lui Ie-

¹²⁰ Mihai Vodă c. comisarii împărătești, 4 și 6 Mai 1600. Hurm., *Doc.*, IV, 1, p. 45. 46.

¹²¹ Scrisoarea lui Mihai Viteazul către Regele Poloniei din 4 Fevruarie 1600 în *Traian*, 1869, p. 40 (reprodusă și în Hurm., *Doc.*, I, *Supl.*, 2, p. 577). Altă scrisoare cu cuprins aproape identic din 21 Martie 1600. *Traian*, p. 48.

remia trecu mai toată la Mihai și puținii ce rămăseseră lângă domnul Moldovei, nici nu încercară o serioasă împotrivire¹²². Această trecere a Moldovenilor către Mihai se făcuse mai ales „din pricina stoarcerilor cărora ei fuseseră supuși din partea lui Ieremia și a soldaților Poloni care erau în Moldova”¹²³. Mulți boieri se grăbiră, a jură credință lui Mihai; alții însă partizani ai lui Ieremia și a Polonilor fugiră împreună cu el¹²⁴. Mihai cucerise Moldova din fugă, fără a avea însă speranța de a o putea menține, dacă împăratul nu i’ar veni în ajutor. El de aceea și scrisse comisarilor împărătești ca, pe lângă grăbirea cu trimiterea banilor de care ar avea cea mai mare nevoie spre a’și plăti armata, să stăruiască ca împăratul să îndrepte o oștire către hotarele Poloniei prin Silezia, spre a împiedica pe Poloni de a năvăli asupra lui în Moldova. Regele Poloniei auzind de atacul plănuit contra unei posesiuni pe care o credea a lui, chiamă în grabă dieta spre a’i cere mijloacele trebuitoare la împotrivire și trimite după ajutor grabnic în Prusia¹²⁵. Mihai făcuse cererea la împăratul încă din 16 Maiu, când se află în tabără lângă Suceava, a căreia cetate se siliă în zadar să o dobândiască¹²⁶. În 5 Iunie găsim aceeași stăruință repetată către doctorul Pezen, cerând acuma Mihai ca comisarul extraordinar al împăratului să trimită pe Basta spre a face o diversiune, în care timp el să poată întocmi trebile în Moldova, să aducă tot poporul la ascultare, să’și stabilească mai cu tărie autoritatea,

¹²² Două scrisori ale lui Mihai c. Pezen și c. comisari, datate din Iași, 2 Iunie 1600, Hurm., *Doc.*, IV, 1, p. 66—67. Un raport din 31 Mai 1600. *Ibidem*, XII, p. 930, spune: „Gleich an Anfang sein 5.000 Walachen von Ieremia abgefallen” (Walachen în gura Polonilor înseamnă Moldoveni căci Polonii „dicono alla Moldavia, Valachia, e alla Valachia, Moldavia”. *Ibidem*, VIII, p. 217. Moldovenii stujeau ca mercenari în armata lui Mihai, *Ibidem*, XII, p. 688.

¹²³ Heidenstein în Engel, *Gesch. der Walachey*, p. 247.

¹²⁴ Girolamo Capello c. dogele, 27 Iunie 1600, Hurm., *Doc.*, IV, 2, p. 22: „Micali e ricevuto dei Bogdani per loro principe, stanchi delle estorsioni fatte loro da Geremia et dalli soldati polacchi che erano in quel paese”. Alt raport din 1 Iulie 1600, *ibidem*, p. 24: „li Bogdani ribellatisi voltorono le armi in favor di Michali et contra Hieremia”. Cf. *Curiöse Beschreibung von der Moldau und Wallachey worinnen derselben Zustand und Beschaffenheit, Bräutchen, Lager, Städte und Schlösser etc.*, 1699 (Bibl. Acad. Col. Sturza, No. 4329) sub cap. VIII: „weilen der moldauische waywoda Ieremia seine Unterthanen bisher sehr beschewret, von einem jedcn monatlich einen ducaten genommen, und was er nur an Bahrschaft zusammen gepresst alles in Polen gefüchtet, so wurden die Unterthanen ihm aufzätzig und wollten lieber den Mihael zu ihrcn Herrn haben”. O aprețuire mai rece a plecării Moldovenilor către Mihai, vezi în un raport din Praga din 5 Iunie 1600, Hurm., *Doc.*, III, 2, p. 355.

¹²⁵ Sig. August c. Marchizul de Anspach, 30 Mai 1600, N. Iorga, *Acte și Frag.*, I, p. 176: „... requirimus, ut subditis quoque suis dncatus Prussiae, mandet, nobis necessario tempore non desint”.

¹²⁶ Un doc. de la Ieremia Movilă din 10 Aprilie 1603, Ghibănescu, *Ispisoace și Zapise*, I, 2, p. 18: „când s’a sculat acel tâlhar de Mihai Vodă cu Ungurii și cu multe limbi asupra domniei mele și când m’au adus Caraiman vel Paharnic 40.000 de galbeni de la Sultanul, ca ajutor contra domnului muntean”.

pentru ca apoi nu numai să poată susține lovitura dușmanilor, dar încă să o și respingă¹²⁷.

Mihai trată pe Germani cam prea cavalereste. Știe că întreprinsese expediția asupra Moldovei în contra voinței anumite a împăratului, și cu toate acestea cerea ajutor de bani și chiar sprijinul armatelor împărătești spre 'a'și asigura noua lui izbândă. Dacă împăratul încuviințase la sfârșit cucerirea Transilvaniei, aceasta o făcuse, pentru că reușita lui Mihai tăiese deodată toate greutățile pe care întoarcerea lui Sigismund Batori și apoi înlocuirea lui cu Andrei le adusese politicei imperiale. Izbânda ștersese sau cum spuneau Nemții „scuzase” neascultarea. Domnul Muntean într'adevăr făcuse o mare slujbă împăratului. Astfel stăteau lucrurile cu cucerirea Moldovei. Mai întâi împăratul nu avea nici un drept și nici un interes în această țară; apoi atacul ei amenință, în cazul când ar fi fost sprijinit de împăratul, cu un războiu neapărat din partea Polonilor, care războiu, în starea nu prea înfloritoare în care se află chiar atunci acel cu Turcii, devenia îndoit de amenințător pentru Germani. Apoi dacă Mihai în prima lui expediție, putuse să'și ascundă interesul său sub aripele celor împărătești, în aceasta de a doua o asemenea acoperire nu mai era cu putință, de și el repetă necontentit că de aceea atacase pe Ieremia pentru că acesta și cu Sigismund Batori aveau de gând să'l scoată din Transilvania, și că nu putea să meargă în contra Turcilor cât timp avea în spatele său niște dușmani atât de primejdioși; că el lovise în Ieremia și în Poloni tot politica turcească¹²⁸; era învederat că el vroise, prin cucerirea Moldovei, să preîntâmpine înaintea de toate pericolul ce'l amenință pe *el însuși*, și numai ca îndreptățire puneă înaintea interesul imperiului. De aceea comisarii imperiali nu încetează nici după izbândă a'l muștra pentru nesocotita întreprindere care amenință pe împăratul cu un războiu din partea Polonilor. Ei scriu lui Mihai: „Vă aduceți aminte că noi am desaprobat expediția moldovană, ca nu cumva din pricina ei să se nască un războiu cu Polonia. Vă rugăm deci să nu proclamați că această cucerire s'a făcut în numele împăratului, despre care lucru și acum protestăm”¹²⁹. Mihai răspunde acestor protestări, că „nu împins

¹²⁷ Mihai Vodă c. Pezen, 5 Iunie 1600, *ibidem*, IV, 1, p. 67: „ut dominus Georgius Basta opportunus et occasio rerum novandarum Polonis eripiat, etc.”

¹²⁸ Mihai Vodă către comisarii, 17 Iunie 1600. *Ibidem*, p. 75: „Si enim hoc hoste post tergum relicto arma in Turcas convertissemus, quis non intelligit res non modo nostras sed et christianas ingruentibus alia parte cum Ieremia et Sigismundo barbaris, in maximum discrimen immo extremum exitum deduci potuisse?”

¹²⁹ Ungnad și Zeckel către Mihai Vodă, 29 Mai 1600, IV, 1, p. 63: „neque occupationem provinciae illius nomen suae Maiestatis divulget, de qua re et nunc protestamur”. Altă scrisoare din 7 Iunie, *Ibidem*, p. 70: „Sua caesarea Maiestas in summam deliberationem trahet ut se hostilem Polonis ostendat, novoque bello se oneret, cum alioquin cum Turcis gravissimum bellum incumbit”.

de dorința de glorie și setea de domnie a cuprins el Moldova, ci atunci când a cunoscut cu siguranță că Ieremia împreună cu Sigismund Batori, unindu-se cu dușmanii întregii Creștinătăți, se sfătuiău ca cu ajutorul Turcilor și a Tătarilor să cadă asupra noastră în Transilvania. Trebuia sau să cuprind Moldova sau să pierd și Transilvania, din care cauză nu ne putem mira îndestul cum de purtarea noastră a putut trezi bănueli¹³⁰.

Mihai însă neputând îndeplini gândul său de a lovi Polonia, de oare ce planurile sale de alianță împotriva ei cu țarul Rușilor și cu Cazacii Zaporojani dăduseră de greș, se gândește a acoperi măcar întru câțva lovitura dată aceluia regat prin cucerirea Moldovei, căutând să și îndreptățiască păsul făcut față cu Sigismund al III-lea. El îi scrie deci în ziua de 21 Mai 1600, încă de pe când se află în țara cucerită, că „trebuise vrând nevrând să alerge la acele mijloace de care se slujesc oamenii viteji, când este pusă în cumpănă gloria și sănătatea lor, și că el a intrat în Moldova, nu pentru alt ceva, ci numai spre a fi servul regelui și al Statului polon”. Regele îi răspunde în 8 Iulie 1600 „învitându-l să iasă cât mai în grabă din Moldova, și bănuindu-i pentru atacul unei provincii regești și unui domn protegit de el”.

Dar Mihai Viteazul speră fără îndoială prea puțin el însuși de la acest demers al său pe lângă regele jignit. De aceea el se gândește iar la mijloace constrângătoare și, întru cât nu izbutise la nimic cu Rușii și Cazacii, se îndreaptă către Tătari, Regele Sigismund îngrijit de această încercare a lui Mihai Viteazul pe lângă un popor tot deauna gata de prădalnice izbânzi, scrie hanului în 6 Iulie 1600, arătându-i cum „Mihai Vodă domnul muntelesc, după ce cucerise mai deunăzi Ardealul, devenind prin aceasta și mai sumeț, se aruncase asupra Bogdaniei, fugărind pe Ieremia Vodă, și cugetă acuma chiar asupra regatului polon, laudându-se cu simpatia hanului Tătarilor. Intrebă deci regele polon pe hanul, dacă vroește a mențineă mai departe vechile legături de prietenie, sau dacă se va lăsa a fi înșelat de cuvintele cele blânde, poate chiar de darurile ce i se dădeau acuma, dar care toate de sigur vor încetă, de îndată ce se vor fi adunat mai multe țări sub sceptrul domnului muntean”¹³¹.

Mihai ia tot odată măsuri pentru a câștiga simpatiile Moldovenilor iertându-le dările, făgăduindu-le apărare contra tuturor dușmanilor și mai ales amenințând, prin aspre pedepse, disciplina în armata lui, pentru a împiedecă astfel prădăciunile

¹³⁰ Mihai către comisari, 17 Iunie, 1600, *Ibidem*, p. 75 : „Unde mirari satis non possumus, quod perditorum quorundam sermones aliquam de integerrima fide atque constantia nostra apud Caesaream Maiestatem movere possint suspicionem”.

¹³¹ Vezi aceste trei scrisori în *Traian*, 1869, p. 64, 100 și 112.

și despoierea poporului din partea mercenarilor săi. Aceste măsuri împacă pe poporul de rând cu stăpânirea cea nouă; dar boierii moldoveni îi erau în mare parte protivnici și fugiseră peste graniță, sau la Hotin lângă Ieremia. Comisarii observă însă că plecarea spre Mihai a straturilor de jos nu ar avea nici o însemnătate¹³². Fiind însă că o afacere foarte gravă îl rechemă în Ardeal, anume întâlnirea cu comisarul extraordinar, Pezzen, care venea să reguleze poziția lui Mihai față cu împăratul, apoi

Pecetea lui Mihai Viteazul domnul celor trei țări române

el părăsește Moldova către sfârșitul lui Iunie, lăsând guvernul ei la patru boieri: *Udrea, Andronic Cantacuzino, Sava și Negru* împreună cu o armată de 6.000 de oameni sub generalii *Murgu și Moise Sekeli* și se întoarce în Alba Iulia unde intră în triumf în ziua de 1 Iulie.

Și într'adevăr că putea cel puțin pentru un moment să pășească ca triumfător. Impins de împrejurări el realizase unirea tuturor țărilor române într'o singură domnie, și putea să se întituleze cu fală: „domnul Ungrovlahiei întregi, al Ardealului și

al Moldovei”¹³³. De și nu atât unirea țărilor române fusese ținta lui Mihai în cuceririle sale, și el le întreprinsese pe rând pentru a-și asigura poziția lui de domn, al Munteniei întâi prin cucerirea Ardealului, apoi prin aceea a Moldovei, totuși *nu e mai puțin adevărat că Mihai realizase, fie și numai cât pentru o clipă, unitatea politică a țărilor române, fapt de o în-*

¹³² Com. c. Imp., 27 Iunie 1600, Hurm., *Doc.*, XII, p. 952: „den ist kheln Bestand”.

¹³³ În documentul dat de el din Iași în 1600 Iunie, prin care hărăzește mănăstirei Bistrița zecimea albinelor din satele mănăstirești a județului Neamț, Hasdeu, *Arh. ist.*, I, 1, p. 117, a cetit rău data acestui document 1599 Iulie, întru cât se constată din toate documentele autentice contemporane că Mihai Viteazul stătuse în Moldova numai în lunile *Mai și Iunie* 1600. Mihai Viteazul printr'un alt document din 7108 (1600) Mai în 29, în care se intitulează tot domn pământului Valahiei, Ardealului și Moldovei, întărește mănăstirei Agapia stăpânirea proprietății sale Negreștii. Acest document se află în arhiva Statului, nepublicat. Titlul este dat lui Mihai și de subalternii lui. Părcălabul de Suceava jură că va fi credincios „stăpânitorului și domnului Ardealului, Țării Românești și Moldovei”. Act românesc, 29 Mai 1600, Hurm., *Doc.*, XII, p. 951, nota 1. În convocarea dietei transilvane, 12 Iulie 1600, Mihai schimbă titlul de domn al Ardealului în acel de locoțiitor împărătesc, *Ibidem*, p. 964.

semnătate nemăsurată, dacă nu ca o încoronare a năzuințelor trecute, ce nu tinsese nici odată în chip conștiut către unire, de sigur ca o apucare înaintea a țintei pe care poporul românesc, ca și ori ce popor ce se află în starea lui, trebuie să o aibă pentru viitor : *aceea de a'și întinde hotarele politice până unde se întind acele ale naționalității sale.* Aceasta este gloria cea mai mândră a lui Mihai Viteazul, steaua care, aprinsă de el în trecut, va luci totdeauna în viitorul poporului român, și a cărei lumină va fi pururea îmbinată cu figura lui Mihai. Este netăgăduit însă că Mihai Viteazul simțea în sufletul lui o adâncă mândrie și mulțumire când se văzu cu piciorul pe creștetul celor trei țări, și acest simț măreț reiesă cu o deosebită putere din însemnarea pusă de el pe un document în care scriă : „Și hotarul Ardealului, *pohta ce am pohtit : Moldova, Țara Românească*”.

The image shows several lines of handwritten text in Cyrillic script. The top line is a long, flowing signature. Below it is another line of text, possibly a name or a title, followed by a third line of text. The handwriting is dense and characteristic of the late 16th or early 17th century.

Pășirea eroului muntean peste voința anumită a împăratului trebui să sporească încă la curtea austriacă neîncrederea pe care în totdeauna o hrănise în contra lui. Pentru a înțelege pe deplin poziția lui Mihai față cu Impăratul German în acest moment critic pentru el al istoriei sale, trebuie să cercetăm seria relațiilor cu Nemții de la cuprinderea Transilvaniei.

De și cucerirea acestei țări fusese făcută din propria înboldire a lui Mihai și fără a aștepta ordinul împăratului, ba făcându-l pe acesta să'și calce cuvântul dat către papa și Catolici, totuși am văzut că suzeranul lui Mihai eră gata a „scuză” întreprinderea, în aparență pentru că nici Batori nu ar fi avut de gând a se ținea de condițiile convenite, în realitate însă pentru că era în folosul Germanilor. Prin ea împăratul devenia de odată stăpân al Ardealului, a căruia ocupare îi pricinuisse atâtea necazuri, și aceste fără a vărsa o picătură de sânge și fără chiar a răspunde lui Mihai toată suma făgăduită pentru îndeplinirea cuceririi. Nici se putea ca împăratul să nu fi fost pe deplin mulțămît de o așa strălucită isbândă, dobândită cu așa de neînsemnate jertfe.

Impăratul, de și satisfăcut de modul cum se desfășurase întreprinderea lui Mihai, simțind bine că dacă domnul român pusese în cumpănă întreaga lui poziție, aceasta o făcuse nu de dragul Creștinătăței, precum îi plăcea așa de mult lui Mihai a o repetă, cu atât mai puțin de acel al curței imperiale, ci în pro-

priul său interes, chiar de la început arătase îngrijire ca nu cum va Mihai Viteazul să aibă de gând a păstra Ardealul pentru el. Domnul român avea fără îndoială acest scop. De și nu se poate bănui că să nu fi fost sinceră plecarea lui către împăratul și Creștini, întru cât prin o asemenea plecare el se înălțase, el ținea mult mai mult la poziția câștigată prin ascuțișul săbiei, și ar fi fost gata de a jertfi totul, și împărat și Creștinătate, spre a o apăra.

Intreaga purtare a lui Mihai în Ardeal, după cucerirea lui, desvălește că el vroia să devină stăpânul real și efectiv al acestei țări, lăsând împăratului numai o suzeranitate nominală. Așa mai întâi Mihai arată gândul său de a părăsi Muntenia, în care vroia să pună pe fiul său ca domn, și el se strămută în Ardeal cu mamă, femeie, copil și cu toate avuțiile¹³⁴.

Modul apoi cum Mihai căută să câștige pentru el națiunile Ardealului întărește acelaș scop al lui. Am văzut că Mihai era susținut de Sași, ca unii ce erau partizanii împăratului, și el venise să cucerească Ardealul în numele aceluia. Pe Secui și i alipise prin restituirea libertăților lor. Rămânea dintre națiile politice ale Transilvaniei, Ungurii care formau nobilimea acestei țări. Cât despre Români, nația robită, despoiată, lipsită de drepturi, vom vedea mai târziu care fură speranțele ei la venirea domnului român de peste munți, și cum el răspunsese acestor așteptări.

Mihai și Ungurii.—Poziția lui Mihai Viteazul trebuie să fie grea tocmai față cu Ungurii; căci aceștia doriseră totdeauna neatârnnarea țării, chiar încă de pe când Transilvania se află sub stăpânirea regatului unguresc. De când trecuse sub Turci, se ascuțise în ei tot mai mult dorința de neatârnnare, și apropiindu-se acuma Germanii de dânșii, îi apucă o teamă nemăsurată pentru pericolele atât naționale cât și religioase ce i așteptau pe ei, Protestanți, sub domnia Catholicilor.

Spaima îi cuprinse când aflară despre hotărârea lui Sigismund de a trece Transilvania împăratului Rudolf, și când veni Andrei Batori, acest principe deși Catholic și polonizat, tot întâlni o preferință înaintea uricioasei stăpâniri a casei Habsburgilor. Cu cât mai mult trebuiau ei să urască și să respingă o dominare germană îmbrăcată în o haină românească? Să

¹³⁴ Raportul lui Malaspina din 24 Noemvrie 1599, *Ibidem*, p. 512: „e che per cio haveva condotta sua madre, moglie, figliuoli e tutti suoi attineati, *con animo di non intornar più nella sua provincia*”. El și lasă în Muntenia ca stăpân pe fiul său Pătrașcu sau Neculai Voevod, de la care au rămas mai multe documente. Neculai este acelaș cu Pătrașcu se vede din Hurm., *Doc.*, XII, p. 537: „Der Patraschko des Mihael sohn der sich jetzt Nicola Waida nennt”. *Ibidem*, p. 898: „sein sohn Petraschko anderst Nicolaus genannt”. Alt doc. care confirmă strămutarea lui Mihai cu soție și copil în Ardeal, *Ibidem*, p. 519.

primească ei de domn pe un membru al aceluiași popor, pe care se obișnuise de veacuri a' l' privi ca robul lor, aceasta le venia peste fire! Și nu numai că se simțiau loviți în mândria lor prin asemenea supunere, dar se temeau chiar de ea, căci se așteptau ca domnul român să vină în ajutorul conaționaliilor săi, să'i deslege din robia de veacuri în care ei zăceau încătușați, și, sfărâmându-le lanțurile, să'i cheme la viața liberă care trebuia să desmoștenească pe nobili Ardealului de atâtea scumpe drepturi!

Așa credeau Ungurii Ardealului. Mihai, cum intră însă în țară, urmă o politică cu totul alta. La început, ce e drept, Mihai ne având încredere în Unguri, vroia să pună în toate cetățile garnizoane germane, și unde nu putea aduce Germani îi înlocuiau cu Români. Apoi el dăruiește mai multe moșii confiscate de la Ungurii ce nu voiau să'i recunoască autoritatea, boierilor lui¹³⁵, și scutește pe preoții români de iobăgia țărănească¹³⁶. Pe mulți dintre nobili ce'i știu protivnici ascunși, precum pe Pancrațiu Senyey, Gaspar Sibrik, Ștefan Bodony, Moise Sekely, Francisc Nagy și alții, îi trimite în Muntenia, aducând de acolo Munteni spre a'i pune în locurile lăsate libere prin îndepărtarea lor¹³⁷. Pe Gaspar Corniș cu deosebire, pe care l'am văzut mai sus înțelegându-se cu Basta, pentru că acesta să nu vină în ajutorul lui Mihai, îl dușmănește domnul cu înverșunare, îl insultă chiar în mijlocul dietei, numindu'l trădător, și luându'i comanda ce o avea în armata transilvană, îl înlocuiește prin Moise Sekely, pe care'l iartă și'l recheamă din surgun¹³⁸. Pe alții precum pe Csaky și pe Bornemisa îl închide în Alba Iulia¹³⁹. Lui Boczkai celui mai mare dintre nobili Ardealului, în care chiar împăratul avea o deosebită încredere, rugându'l să iee parte alături cu Mihai la supunerea țării, Mihai îi confiscă moșiile, și după stăruința împăratului abia se hotărăște a'i restitui una din ele¹⁴⁰. Mihai însă știe că mâna ocârmuitorului trebuie să uniască blândețea

¹³⁵ Paulo Giorgio Raguseo c. Rudolf al II-lea, 16 Noemv. 1599, *Ibidem*, III, p. 351 : „nella fortezza di Dieva ha messo a Valachi par custodirla, così farà di tutte le altre, perche di Ungari non si fida”.

¹³⁶ Actul dietei din Alba Iulia, 20 Iulie 1600, reprodus de I. Moldovanu în studiul său de *Libertatea conștiinței în Transilvania în Arhivul* lui Cipariu, p. 319.

¹³⁷ Ștefan Boczkai c. Rudolf al II-lea, 16 Noemvrie 1599, *Ibidem*, p. 353. Sigm. Forgacs c. Palfy, 20 Noemv. 1599, *Ibidem*, p. 358 : „dasz er Wallachay mit hungern als nemblich mit den Seniei Pangracz, Bodoni Istwan, Sibrickj und Zekel Moises' und andern mehr; Siebenbürgen aber mit Wallachen besetzeh wolle”.

¹³⁸ David Ungnad c. Rudolf al II-lea, 31 Decemv. 1599, *Ibidem*, pag. 407.

¹³⁹ *Ibidem*, pag. 408.

¹⁴⁰ Vezi scrisoarea împăratului Rudolf al II-lea către Boczkai rugându-l să se unească cu Mihai contra lui Batori, din 6 Noemvrie 1599, *Ibidem*, p. 347. Dintre numeroasele cereri ale lui Boczkai c. împăratul pentru restituirea moșiilor sale, cităm pe aceea din 16 Noemv. 1599, *Ibidem*, p. 353.

cu asprimea, și pe cât el lovia pe acei protivnici, pe atâta el mulțămia pe acei ce i se arătau supuși. Astfel el dăruiește o mulțime de moșii aceloră dintre Unguri care i se arătaseră plecați; numește pe Moise Sekely comandant al armatei și face din arhiepiscopul Naprazdi cancelarul său¹⁴¹. Tot odată el înapoeste averile confiscate nobililor Ioan Zelech și Nicolai Senyey, pe care cere de la împăratul să'i recunoască de generali în armata lui¹⁴². Mihai deci urmă față cu nobilii Ardealului singura politică cu putință, dat fiind sistemul său de a'și înțemeia puterea pe supunerea lor, căutând să'i înspăimânte prin frică și să'i atragă prin binefaceri. Dacă n'au izbutit a'i alipi de el, aceasta a provenit din o cauză mai adâncă, ura seculară a Ungurilor în contra elementului românesc, al cărui reprezentant eră Mihai Viteazul, și care împinse la sfârșit în po-triva lui chiar pe aceia pe care crezuse că i'a câștigat prin fa-vorurile cu care îi încărcase. Ungurii nu puteau iertă unui Ro-mân să le fie stăpân.

Mihai pentru a dobândi și mai mult încrederea Ungu-rilor, urmează viclenelor lor sfaturi, de a întinde stăpânirea lui asupra Transilvaniei astfel precum eră din vechime, anume cuprinzând și comitatele de peste munți ale Solnocului, Crasnei și Maramureșului. El, nepătrunzând gândul ascuns al nobi-lilor, care'l împingeau la această cerere, spre a'l compromite față cu împăratul, pretinde aceste comitate de la Rudolf, cu o stăruință care se explică numai prin faptul că vroia prin do-bândirea lor, să'și creeze un titlu de recunoștința nației ma-ghiare. El declară comisarilor că mai bine își va pierde capul decât să lese din mâni acele comitate care se cuvineau Tran-silvaniei, după toate drepturile¹⁴³. De aceea el vroia să fie re-prezintați și nobilii lor în dieta Transilvaniei și cere de la tus-trele comitatele câte o listă a nobililor care puteau figură în dietă¹⁴⁴. Imperialii, care aveau de gând chiar a scoate pe Mihai din Ardeal, cum ar fi putut ei să'i sporească puterea? de aceea între condițiile sub care Basta propunea a se numi pe viitorul voevod al Ardealului, eră și aceea ca el să nu'și întindă stăpâ-nirea lui asupra Crasnei și a Solnocului¹⁴⁵. Această purtare a lui Mihai Viteazul mențineă treze prepusurile pe care interesul cel prea fățiș al său la cucerirea Transilvaniei le adusese în min-țile Germanilor. Totuși poziția dobândită de Mihai prin cu-cerirea făcută, eră așa de însemnată, încât curtea imperială

¹⁴¹ Sigm. Forgacs c. Pallffy, 20 Noembrie 1599, *Ibidem*, p. 357.

¹⁴² Mihai Vodă c. Rudolf al II-lea, 3 Decembrie 1599, *Ibidem*, p. 369.

¹⁴³ Comisarii c. Rudolf al II-lea, 31 Martie 1600, *Ibidem*, IV, p. 32.

¹⁴⁴ Cererea listei din comitatul Crasna, 4 Decembrie 1599, *Ibidem*, III, p. 370; acelei din Solnoc, aceeași dată, pag. 371.

¹⁴⁵ Propunerile lui Basta relative la viitoarea organizare a Transilvaniei, Noembrie 1599, *Ibidem*, III, p. 366.

crezû la început că nu trebuie să'l întărâte, ci să se poarte cu el în chipul cel mai cuviincios, fără a încetă bine înțeles de a'l urmări în toate pasurile lui și de a privighiă mișcările lui cu cea mai mare băgare de seamă.

Și într'adevăr cucerirea Ardealului eră o izbândă însemnată, mai ales pentru acele timpuri. Această țară eră privită nu numai ca greu, dar chiar peste puțință de luat și anume chiar de Turci ce nu prea știau a da înapoi, când întâlneau greutăți¹⁴⁶. Statele mici aveau pe atunci altă valoare decât astăzi. Olanda putea opune o împotrivire biruitoare marei monarhii spaniole, și timpul nu eră prea departe când regele Statului puțin impoporat al Svediei eră să arunce spada sa biruitoare în cumpăna unui războiu european. Domnul muntean, prin strălucita lui izbândă prin care cucerise o țară întinsă, puternică prin poziție și bogată prin comorile ei firești, cu o singură lovitură, se urcă de odată în mintea omenirii de atunci, în rândurilor marilor cuceritori. Vestea acestei izbânzi merse în curând în cele patru părți ale Europei și renumele lui ajungea în depărtare mult mai mare de cum eră în apropiere, asemenea ecourilor clocotitoare ce răspund din adâncul pădurilor¹⁴⁷.

Vrîind să numiască niște comisari pe lângă Mihai, în aparență spre a sta în legătură mai continuă cu el în privirea luptei împotriva Turcilor, în realitate însă spre a'l putea spionă mai ușor, împăratul Rudolf însărcinează cu această misiune pe David Ungnad și Mihail Zeckel, pe care îi știă plăcuți voevodului, din cauză că ei încă înainte de a fi fost rânduiți pe lângă dânsul, fuseseră foarte favorabili în raporturile lor asupra lui. Am văzut anume cum David Ungnad, scria împăratului încă din Noemvrie 1599, că „s'a bucurat mult văzând că Mihai, după strălucita lui victorie, se dă drept locoțitorul împăratului și generalul oștirilor sale, din care s'ar putea deduce marea lui credință și sinceritate”¹⁴⁸. Cât despre Zeckel, acesta rămase favorabil lui Mihai chiar și după ce Ungnad începû a'i bănui curățenia intențiilor. Așa între altele el singur sprijini expediția moldovenească¹⁴⁹. Pe acești doi comisari *plăcuți lui Mihai*¹⁵⁰ împăratul se grăbește a'i rândui pe lângă domnul român, însărcinându'i, nu mai mult a căută să'l îndepărteze din Transilvania, după cum avuse de scop la început, ci „să se înțeleagă cu el asupra modului cum ar trebui întocmită ocârmuirea Transilvaniei; din cine ar trebui compuse

¹⁴⁶ Raportul lui Malaspina din 14 Noemvrie 1599, *Ibidem*, II, p. 513.

¹⁴⁷ Raportul citat din 11 Decemvrie 1599.

¹⁴⁸ Mai sus.

¹⁴⁹ Mihail Zeckel c. Dr. Barwitz. 25 Decemvrie 1599, *Ibidem*, p. 403.

¹⁵⁰ Rescriptul împăratului p, numirea comisarilor, 6 Decemvrie 1599, *Ibidem*, p. 372: „und Ime dem Wayda, wie wir es spuren, annemblich gesetzt”.

garnizoanele, și cum ar fi de apărat țara contra întâmplărilor viitoare”. Fiind că împăratul auzise că Mihai ar dăruii moșii în Transilvania, din care s'ar putea trage felurite prepusuri, apoi comisarii mai aveau „a cercetă cu multă silință și dibăcie și la ocaziile cele mai potrivite (fără îndoială că nu la prima audiență) pe voevodul, *ore cum pentru curiozitatea voastră, și fără a'l lăsa să înțeleagă că ați fi puși de noi spre această treabă*”¹⁵¹. Cât de mult turburase mințile Germanilor meteorul apărut pe cerul poporului român și cât se temeau ei de năprasnica lui fire, reiesă din rapoartele și scriptele timpului. Pretutindeni întâl-nim exclamări ca „ce-o vra Dumnezeu” sau „Domnul să ne ajute”. Alte ori găsim strigătul nesilnic: „ce vremuri pline de minuni!” și așa mai departe¹⁵².

Tot din această pricină împăratul refuză a da curs propunerilor lui Basta, dușmanul personal al domnului român care după cât se vede cerea îndepărtarea lui Mihai din Ardeal, „întru cât, ziceă împăratul, voevodul până acuma nu s'a arătat dușmanul nostru, de și unele din faptele lui ar părea cam îndoelnice”¹⁵³

Și cu toate acestea, purtarea cea blajină a Nemților față cu Mihai nu eră datorită unei plecări sincere a lor către el, ci numai temerei de marile lui puteri și mai ales de aceea, că el să nu se arunce în partea Turcilor, în cumpăna războiului. De almintrelea adevăratul raport al împăratului german cu domnul român eră acela al unei lipse mari de încredere reciprocă. Așa împăratul însărcină la urmă, prin instrucțiile sale, pe comisarii să vadă dacă nu cumva Mihai Vodă aveă gândul a se *impatronă* în Transilvania; iar Mihai pe de altă parte îndepărtă pe comisarii, când fu să se țină dieta la Alba Iulia, spre a nu află ei cele ce erau să se petreacă aici¹⁵⁴. Și cum puteau să aibă încredere unul în altul, când împăratul trebuia să cunoască încercările lui Mihai de a se împacă cu Turcii, iar domnului trebuiau să'i fie cunoscută dorința împăratului de a'l vedeă cât mai curând ieșit din Transilvania! De aceea rapoartele timpului cuprind neconținute tânguiri ale lui Mihai contra ocărmuirii imperiale, precum pe de altă parte repetate bănuieli din partea acesteia asupra gândurilor voevodului. Așa

¹⁵¹ Instrucțiile comisarilor, 6 Decembrie 1599, *Ibidem*, p. 375: „gleichsam für sich selbst und unvermerkt, das Sy von unns, so veit instruiert und bevollmächtigt seyen zuvernehmen obligen”.

¹⁵² Vezi între altele Iorga, *Acte și Frag.*, I, p. 174.

¹⁵³ Rudolf al II-lea către Arhid. Mateiu, 6 Decembrie 1599, *Ibidem*, p. 373.

¹⁵⁴ Instrucțiile citate, *Ibidem*, p. 374. Sigismund Forgach către Palfiy, 20 Noembrie 1599, *Ibidem*, p. 358: „Was das fürain ansehen hat, das er mich, herrn Ungnaden und des Pabsten Pottshafft heut, da gleich der Landtag angehen sollen, weggeschickt hat, damit wir nit wiszen und sehen sollen was darbei geschlossen wirdt“.

Carol Magnul, într'un raport către comisari, arată nemulțumirile pe care le rostise Mihai Vodă că „trădătorii care asasi-nează (sic) pe împăratul, ca Basta, Boczkai, Batori de Esched și Somlyo sunt acei ce sunt respectați și favorizați, iar eu care am adaos împărăția în marea mea daună, care mi-am părăsit țara pentru a răzbună pe Maiestatea sa în contra revoltaților, sunt cel oropsit”¹⁵⁵.

Comisarii rânduiți de împăratul pe lângă voevod sosesc în Transilvania în ziua de 10 Fevruarie 1600. În cea dintâi audiență la Mihai, din 11 Fevruarie, ei sunt foarte bine primiți, și când comisarii dau domnitorului scrisoarea împăratului, el o sărută și o duce la frunte. În audiența de taină ce urmă celei oficiale, se atinse întrebarea poziției lui Mihai în Ardeal. Aici îndată se iviră neînțelegeri sporite încă și prin nevoia de a se tălmăci nemțasca comisarilor lui Mihai și româneasca acestuia comisarilor împăratului, care traducere însă nici nu se făcea direct ci priu mijlocirea unei a treia limbi, cea maghiară. Părea că nu eră îndestulător falșitatea poziției și a relațiilor, și că trebuia să se mai adaoge încă și acea a înțelegerii gândurilor.

Mihai se prefăcu a se supăra cumplit, când comisarii îi spuseră că banul Mihalcea ar fi raportat, în o solie a lui, că domnul său dorește a rămâne guvernator și stăpân al Transilvaniei. Mihai întâmpină răstit, că dacă banul a spus aceasta, el nu este decât un bătrân nebun. Cu toate acestea în raportul acestei audiențe comisarii bagă de samă că voevodul din propria lui gură repetase spusele pe care le descuviință cu atâta putere în gura boierului său, Mihai spune anume comisarilor că vrea să rămână guvernator și numai cuvântul de stăpân îl înlătură pentru a nu le prea jigni urechile. Mihai însă îi redă înțelesul când susține că el a cuprins țara în numele împăratului, de și mult mai puțin cu ajutorul său și că el stă tot în numele Maiestăței sale în scaunul ei¹⁵⁶. Aceeași schimbare în rostire o bănuiesc comisarii și soliilor trimise până atunci de voevod împăratului, și din care nici una nu se potrivea cu cealaltă”¹⁵⁷. De aceea agenții imperiali erau de părere că voevodul eră un om viclean (ca și când Nemții ar fi fost altfel) și șugubăț care ar fi înșelat pe Maiestatea sa cu jurămintele și făgăduințele sale”¹⁵⁸.

Cât de mult îl supăra pe Mihai împotrivirea Germanilor de a'i recunoaște însușirea de guvernator al Transilvaniei se

¹⁵⁵ 26 Ian. 1600, *Ibidem*, XII, p. 650.

¹⁵⁶ Trei rapoarte ale comisarilor c. Imp., Hurm., *Doc.*, XII, p. 687, 690 și 697. La aceasta din urmă pagină se află locul reproduș.

¹⁵⁷ Com. c. Imp., 29 Martie 1600, *Ibidem*, p. 812.

¹⁵⁸ Kunigsparg c. Arh. Mateiu, 29 Martie 1600, *Ibidem*, p. 815.

vede din o scenă foarte nesilnică petrecută între Mihai și solul său Stoica Vistierul, întors tocmai atunci de la împăratul, scenă făcută inadins de voevod în fața comisarilor. Aceștia raprtează cum „Stoica ar fi adus la desnađejde (exacerbit) pe voevod, așa că a devenit nebun și furios (Tholl und unsinigh) și în furia lui (rabbia) a rostit că mai bine ar fi pierdut Stoica o sută de capete decât să fi suferit o asemenea împroșcare. Cum, răcniă Voevodul, el să fie trădător și M. V. să vree să'l alunge din Transilvania cum se alungă o c... (eine Hure) și cum a alungat Sigismund pe arhiducesa? „Eu, urmă el mai departe, am cucerit această țară pentru împăratul, punând în joc trupul și viața mea, și având cu mine și pe soția și pe copilul meu. Dacă nenorocirea s'ar fi întors spre mine, aș fi pierit eu, soția și copilul meu. Mă așteptam să fiu întâmpinat cu cinste, steaguri împărătești, cu scrisori și peceți, și ei vrau să mă alunge din Transilvania! Aceasta nu se poate să o vrea Dumnezeu. Nu mă voi lăsa alungat, chiar de mi-ași pierde capul. Eu am luat această țară cu sabia, și nu slujesc împăratului de frică ci de bună voia ce o am către Creștinătate. Împăratului turcesc i-am adus tot răul și rușinea cu puțință și acuma el îmi trimite un cal și 15.000 de galbeni, steag, sabie și buzdugan, iar împăratul roman căruia i-am adus țara și oameni și pentru care mi-am pus viața în primejdie împreună cu soția și copilul meu, îmi trimete trei coli de hârtie pline cu otravă, rușine și batjocură și vrea să mă alunge”! Mihai se dădea în fața agenților împărătești ca domnul țării; spunea că „atunci când stăpânul țării este credincios, nu poate fi alungat; că el are de gând să și pună copilul în Muntenia; că a ocârmuit bine Valahia și că va fi în stare să ocârmuiască și Transilvania”¹⁵⁹. Agenții lui Rudolf arată că supărarea lui Mihai pe banul Michaelcea eră numai prefăcută, adăogând pâra că atunci când Mihai a trimis delegați la dieta ungurească, cea convocată de dânsul, nu s'a înțeles cu comisarii asupra persoanelor; că Mihai ar fi ocupat cetățile numai cu oștire valahă, sârbă, cazacă și nu cu oaste împărătească¹⁶⁰. Față cu asemenea fapte, nu rămâne nici o îndoială că Mihai vroia să rămână stăpânul Transilvaniei, pe când, cum am văzut, Nemții voiau să mulțămiască lui Mihai pentru slujba adusă, și apoi să'l poftească să iasă din țară.

Câtă neâncredere eră între domnul român și reprezentanții împăratului, se vede între altele din faptul că întâlnind comisarii în Făgăraș pe Francisc Senyei întovărășit de un boier român, ei nu vorbesc de afaceri cu Ungurul, precum pe de altă parte din măsura luată de voevod de a pune tot deauna pe un

¹⁵⁹ M. Székely c. Barvitijs, *Ibidem*, XII, p. 703.

¹⁶⁰ Com. c. Imp., *Ibidem*, p. 706.

boier să întovărășască pe comisari în călătoriile lor, spre a'i spiona. Despre aceasta să jăluesc comisarii că „boierul ce le este dat spre întovărășire e un adevărat ceauș turcesc”¹⁶¹.

Prin toate acestea Mihai își dădea tot mai mult pe față gândul „de a *se împatronă* în Transilvania”. Un raport al lui Ungnad din 26 Ianuarie 1600 spune: „Să vedem ce va fi cu cesiunea Transilvaniei. Lui Basta nu o va da voevodul, căci îi este destul de vrăjmaș. La început poate să fi avut Mihai gânduri mai bune. Vroia el singur să ceară de la M. S. de guvernator pe arhiducele Maximilian. Mă tem însă că și-a schimbat părerile căci se înamorează pe zi ce merge mai mult de țară”¹⁶². Ca o dovadă a acestui gând al lui Mihai, avem cererile făcute de el împăratului, anume pe lângă despăgubirile pentru cheltuelile făcute cu supunerea Transilvaniei, dorința ca împăratul să'i dea acea țară pe moștenire și să'l facă principe de imperiu cum fusese Sigismund; ca M. S. să nu poarte nici o grije de a'l înălța la cinstea de rege, și să nu aibă nici o frică în această privire”¹⁶³.

Mihai Vodă așteptându-se la greutăți din partea Germanilor căutase încă mai de mult să și păstreze o portiță deschisă către Poarta Otomană, și aceasta din două pricini: întâi ca mijloc de apărare asupra negocierilor cu împăratul roman, și al doilea, ca o ultimă scăpare a situației sale, în cazul unei rupturi desăvârșite cu Nemții. Turcii însă care învățaseră a cunoaște cine eră Mihai se arătaseră tot mai plecați a se pune bine cu el, plecarea ce ținea și ea pasul cu mersul suitor al stelei lui.

Încă înaintea luptei de la Schellenberg, Mihai primise de la poartă, prin Ibrahim-pașa, un steag, dar el arătase Turcilor nemulțămirea pentru curtenirea lor pe din față și loviturile ce le primia pe din dos. La această a lui tânguire, Poarta îi trimite o scrisoare pecetluită, conținând explicări, pe lângă că sultanul îi trimite doi cai, un buzdugan, o sabie, și un caftan pentru dânsul și un altul pentru fiul său; iar sultana mamă adaugă la aceste daruri încă un cal, un buzdugan și pentru fiul său încă un caftan și alte lucruri din partea lui Ibrahim-pașa marele vizir¹⁶⁴. Nemulțămirea arătată la început Turcilor pentru fățaria lor a dat de sigur naștere versiunii că Mihai ar fi arestat pe solii Turci și i'ar fi trimis împăratului,

¹⁶¹ Com. c. Imp., 3 și 25 Martie 1600, *Ibidem*, p. 749 și 804.

¹⁶² Ungnad c. Rabuss, 26 Ian. 1600, *Ibidem*, XII, p. 651: „dann er verliebt sich von Tag je mehr je mehr in das Landt”.

¹⁶³ Rabuss c. Maximilian, 31 Ian. 1600, *Ibidem*, p. 659.

¹⁶⁴ Solia lui Petru Armanul, Noemv. 1599, *Hurm.*, *Doc.*, XII, p. 477.

faptă ce ar fi fost cu totul protivnică intereselor voevodului ¹⁶⁵. Intr'adevăr cele petrecute acum se repetă și în urmă și nu lasă nici o îndoială asupra prietinoaselor relații întreținute de Mihai cu Turcii. Un raport al lui Westemacker către Maximilian spune curat că Mihai ar avea o întinsă corespondență cu Turcii; că nu numai Turci de rând ar intra în țara lui și ar ieși din ea ca de la dâșii de acasă, dar că „ceaușii erau primiți de la Ibrahim-pașa către care și Mihai trimite solii” ¹⁶⁶. Știrea despre aceste bune relații este întărită din Constantinopole prin niște scrisori de la palat din 14 Noemvrie, din care aflăm că, tot în ziua în care a plecat solii lui Andrei Batori cu steag și caftan, ajunsese și solii lui Mihai Vodă cu 15 servitori și cu o scrisoare către sultanul în care îi spune că primise de la marele vizir Ibrahim-pașa steagul și scufia și întărirea de către sultan în domnia Munteniei ¹⁶⁷. Alte știri din Constantinopole adaogă că Mihai ar fi arătat plecarea lui de a reintra în ascultarea sultanului, dacă i se vor face condiții cinstitute, și că ar fi trimis chiar la poartă 15.000 de galbeni ca un început de tribut ¹⁶⁸.

După izbânda de la Schellenberg care avu în Constantinopole un răsunet uriaș, Turcii se pleacă și mai mult către reînnoirea legăturilor cu Mihai. Acesta, pentru a nu pierde prilejul, trimite sultanului „o scrisoare cu pecețiile celor mai mulți și mai mari din boierii săi, în care îi spune că, cucerind Transilvania cu spada lui, i'a venit și lui ceasul de a fi un liber stăpân; dar cu toate acestea ar fi gata să încheie pacea cu sultanul, dacă îl va recunoaște pe el de domn al Transilvaniei, în condițiile lui Andrei Batori, și pe fiul său de domn al Valachiei” ¹⁶⁹.

Aceste bune începuturi se urmăresc și mai departe în tot timpul spinoaselor negocieri ale lui Mihai cu împăratul pentru stăpânirea Transilvaniei. Vedem deci cum acei ce călă a îmbună pe domnitorul român sunt tocmai foștii săi stăpâni care urmau față cu el o cu totul altă purtare. Soliile turcești se țin lanț. Găsim una în 4 Fevruarie 1600, o alta în 7 Martie, o scrisoare a sultanului în 10 Martie, o solie mai numeroasă în 16 Martie, pe aceasta din urmă primită de Mihai cu o deosebită pompă, punând domnitorul pe solul turcesc la locul de cinste care la Turci este în stânga, și întovărășindu'l la primire cu toată curtea sa. Altă solie turcească vine la Mihai în 14 Aprilie 1600 ¹⁷⁰.

¹⁶⁵ Relația lui Bongars, Noemv. 1599, *Ibidem*, p. 481. Marin Raguseus c. Imp., 5 Noemv., 1599, *Ibidem*, p. 491.

¹⁶⁶ 5 Noemv. 1599. *Ibidem*, p. 487.

¹⁶⁷ *Ibidem*, p. 497.

¹⁶⁸ 14 Noemv. 1599. *Ibidem*, p. 500. Unverzagt c. Maximilian, *Ibidem*, pag. 516.

¹⁶⁹ Girolamo Capello c. dogele, *Ibidem*, III, p. 533.

¹⁷⁰ Hurm., *Doc.*, XII, p. 670, 762, 768, 783, 838. Ambasada cea mare, dia 16 Martie confirmată prin o știre venețiană, p. 790.

Așa stăteau lucrurile cu Nemții și cu Turcii, când Mihai se apucă de întreprinderea și mai primejdioasă pentru el în privirea legăturilor cu Nemții, cucerirea Moldovei

Dacă până atunci Mihai fusese tolerat în Ardeal mai mult de teamă de împărăția germană, prin cucerirea Moldovei făcută, cum am văzut, în potriua voinței anumite a împăratului, Mihai se arată ca un element primejdios spre a fi îngăduit mai departe. Eră înviderat că el vroia să se slujească de protecția împăratului, spre a-și îndeplini ambițioasele sale planuri. De la expediția Moldovenească ce urmă în curând după arătarea pretențiilor sale asupra Solnocului, Crasnei și a Maramureșului, împăratul schimbă cu totul politica față cu Mihai, și această întoarcere protivnică a împăratului german, unită cu uneltirile pornite în contra lui de clasa dominantă a Ardealului, aruncă pe Mihai pe repede povârniș al căderii din mărirea unde tot repede îl urcase pripitul său noroc.

Pentru a înțelege pe deplin soarta lui Mihai Viteazul și adevărata pricină a peirei sale, trebuie să cercetăm, înaintea de a păși la expunerea nenorocirilor lui, raporturile sale cu nația cea mai numeroasă a Ardealului, cu poporul cel de o viță și de un sânge cu el ce locuia în cetatea de munți în care Mihai vroia să-și așeze cuibul.

4. MIHAI VITAEZUL ȘI ROMÂNII ARDEALULUI

Inrăutățirea stărei Românilor sub Unguri. — Am văzut cum cucerirea maghiară respectase la început drepturile poporului Român în țara Ardealului, fiind că acea cucerire însuși nu avuse un caracter cotropitor; cum lăsase să subziste micile State existente în Ardeal, înlocuind în unele din ele domniile naționale prin domni ungurești, în altele însă lăsându-le în ființă și supunându-le numai unui drept de supremație.

Supunerea politică a Românilor care alcătuiau aproape totalitatea populației acelor State, fiind restrânsă în margini atât de înguste, înțelegem cum de starea lor socială trebui să se resimtă prea puțin în primele timpuri ale cuceririi.

Cum am rezumat aiurea, starea Românilor la începutul căderii lor sub Unguri, ei păstrasera proprietatea pământului lor, aveau o nobleță organizată, locuiau în propriile lor ținuturi, ocărnuite de voevozii și de knejii lor; daraverile lor se regulau după niște norme proprii ale obiceiurilor lor, luau parte la adunările sau dietele ținutele și provinciile, iar poporul de jos eră îndatorit mai ales la prestarea slujbei armate și nu la alte slujbe de rând¹⁷¹.

¹⁷¹ Volumul II, p. 196.

De la cucerirea maghiară până la epoca la care am ajuns trecuseră însă 700 de ani (900—1600), răstimp urieș, în care poporul Român de peste munți fusese coborât treptat și pe ne-simțite din starea de supus la acea de rob; în care el pierdú unul câte unul toate drepturile sale și ajunse de rásul și ocara uzurpatorilor.

Ne trage rândul a reconstitui seria istorică a acestei coborâri.

Cea întâi și cea mai grea știrbire a poziției Românilor din Transilvania, fu pierderea nobilimei lor, nu prin faptul desființării ei de către cuceritori, ci prin trecerea ei în rândurile lor. Este cunoscut că clasele superioare ale unei societăți supuse, sunt totdeauna mai expuse a fi smomite din rândurile poporului din care fac parte și a trece la acel domnitor, din pricina multelor atingeri și interese ce le leagă de acesta, pe când elementul de jos, clasa țăranilor, rămânând mai ferită de legături cu stăpânirea străină poate să păstreze mult mai lung timp caracterul său întreg și neatins.

Este cu totul fals și neistoric a se vedea, în plecarea nobilimei unui popor supus pentru acel stăpânitor, o lipsă de patriotism și a atribui țăranului care își păstrează naționalitatea și religia lui în sinul dominării străine, o mai puternică doză din acel simțimânt. Căci ori cine înțelege că acest fenomen al absorbirii clasei domnitoare a poporului supus de acel domnitor fiind obștesc¹⁷², trebuie să aibă și o pricină generală care nu poate să fie dată prin măsura puterii simțimântului. Adevărata explicare este că *clasele superioare au interesul de a trece la poporul stăpân, pentru a apăsa împreună cu el pe acele de jos*. Interesul individual este și a fost totdeauna norma cea de căpitanie care a regulat daraverile omenești, și izbucnirile simțimintelor nobile și ale patriotismului, niște rari excepții, adese ori ocărite cu numele de nebunii de către cei mulți care nu le înțeleg. Nobilii români care aveau interes de a trăi pe socoteala țăranului, găsind folositor de a se înrolă în cadrele cuceritorilor pentru a putea exploata și robi pe poporul de jos, nu stătură la gânduri spre a se hotări la o atare schimbare, de câte ori li se înfătoșă câte un prilej potrivit. Ei intrau în legături de căsătorie cu cuceritorii, părăsindu-și religia¹⁷³, în cu-

¹⁷² Așa se desnaționalizase nobilimea bulgară (Jirecek, *Gesch. der Bulgaren* p. 251) și cea sârbă (Schafarjik, *Gesch. der serbischen Litteratur*, p. 46) trecând ambele la poporul dominant al Turcilor. Așa se desnaționalizase nobilimea română din Basarabia devenind rusă și cea din Bucovina devenind germană, pe când poporul a rămas pretutindeni aproape neatins.

¹⁷³ 1213, Fejer X, 3, p. 249 (reprodus și în Hurm., *Doc.*, I, p. 60); 1428 citat de Hunfalvy *Vlaha Törtenemeli* ap. Bogdan *An. Acad. rom.* II, Tom. XXIV, 1903, p. 19, nota 6; 1476 citat de T. V. Păcățian, *Istoriografi vechi și istoriografi noi*, 1904, p. 35; 1500 Pesty citat de L. Pic, *Abstammung der Rumäun.* Același

rând și limba, și devenind cu încetul Maghiari, din Români ce fuseseră până atunci.

Asupra părăsirii religiei care avea de urmare încuscrirea cu stăpânitorii și pierderea nobililor români în sinul lor, avem mai multe dovezi. Un document din 1213 arată că surorile de neam român sau slav, Anca și Sara dăruiesc niște părți de moșie bisericei din Bihor pentru mântuirea sufletelor lor, „întru cât ar fi primit acum pentru întâia oară lumina Evangheliei și a adevărului întru Hristos”. Alt document din 1428 cere ca nobilii și knezii din comitatele Severinului și Huniedoarei să nu mai țină popi schismatici pe moșiile lor, și să boteze copiii în religia catolică. În anul 1476 un document ne spune că, „preotul Thabiasi Ladislau dojănia pe Români, pentru că erau eretici, acuși îi spânzură, acuși îi trăgea în țapă și toate aceste zise s'au întâmplat după datina țarei”. Altul din 1500 conține confiscarea moșiilor nobilului român sau sârb (ortodox și el) Michaelis Kirkawycz de Tarnahie (nume schimonosit pe ungurește), pentru că, desprețuind religia catolică, a trecut la secta schismatică a Românilor sau a Sârbilor”. A doua confiscare este aceea a moșiei lui Mihai și Neculai, care moșii sunt dăruite de regele Vladislav nobililor Vladislav și Ludovic Fiat din Ormeniș. Alt act din 1511 constată trecerea boierului român făgărășan, Mailat din Comana, de la rătăcirile grecești la adevărata credință”. În timpul prigoanilor calvine, găsim pe nobilii români din Alemor trecând cu grămada la Catolicism, pentru a nu și pierde nemeșugul și ioșagul (nobilimea și pământul). Un altul din 1547 confiscă moșia boierului Bogdan pentru același motiv religios ¹⁷⁴.

Astfel trecu pe nesimțite mare parte din noblimea română la poporul dominitor și se pot număra cu sutele familiile nobile maghiare din Transilvania care sunt de origine română. Am văzut aiurea cum familia cea strălucită a *Corvinilor*, care dădu chiar un rege în scaunul Ungariei eră de obârșie română ¹⁷⁵. Neculai Olahul, vestitul episcop de Agria, sfetnicul regelui Ferdinand, se trăgea din Muntenia din familia lui Vlad Țepeș. Tatăl său Ștefan pribegise în Ungaria pe timpul acelui domn. Familia ungurească *Macskási de Tincova* se trage din Românu

an, Hurm., *Doc.*, II, 2, p. 448 cf. p. 451; 1511 *Ibidem*, II, 3, p. 4 : „fidelis noster egregius Stephanus Maylath de Zwnyogsze cubicularius et dispensator noster (deci nobil în funcție pe lângă rege) nobilis Maylady de Comana boeronis terrae Fogaras (boier român din Făgăraș), damnabili illi graecorum ritui pariter et errori renunciet et ad obedientiam gremiumque eiusdem sanctae matris ecclesiae rediret. Prigoanirile calvine, Ath. M. Marinescu, *Viața și operele lui Petru Maior*, p. 35 și *Analiza unei diplome a lui Racotă* și Cipariu, *Acte și Frag.*, p. 301; 1547. Hurm., *Doc.*, 4, pag. 399.

¹⁷⁴ Vol. II, p. 230.

¹⁷⁵ Mai sus, Vol. IV, *Starea Europei Comp. scrisoarea lui Neculai Olahul c. Sceppeus în Mon. Hung. hist. Vol. II, p. 17.*

Sturza, knez pe Caransebeș pomenit în 1292; familia *Noptsă*, *Csura*, *Marila* și *Pripu* se cobor din Româniul Dionisiu, Mihai, Vlad și Voicu, amintiți în 1404; *Mară*, *Kenderesi*, *Szeresen*, *Rosca*, *Vlad-Nandra*, *Baloș*, *Popaltul* și *Negomir* se cobor din Româniul Danciul, Costea, Sărăcin și alți pomeniți în 1454; *Bacsa*, *Farcas*, *Lorincz*, *Sarban*, *Gruifa*, *Reszila*, *Draghith*, *Stroia*, *Popa*, *Sferlea-Draguiu* și *Endres* îi trag obârșia din Româniul Ivu, Vlaicu, Dragu și Barbu, amintiți în 1500¹⁷⁶. Tot ca de origină română întâlnim pe *Dragfi* generalul armatei ungurești trimis de Vladislav pentru a împacă pe Ștefan cel Mare cu Polonia înaintea luptei din pădurile Cosminului; nobilul *Jojica*, care vroia să ajungă domn în Ardeal la retragerea lui Sigismund Batori și familia *Kendeji* schimbată din Candea¹⁷⁷, precum și multe altele.

La început nobilimea română se împotrivi și ea cât putu cotropirei străine și elementele acele nesupuse, mai ales pe tărâmul religios, preferară să și părăsească moșia și să treacă munții în Muntenia și Moldova, pentru a întemeia aci o nouă viață, decât a și vinde credința strămoșească pentru niște bunuri pieritoare. Această emigrare însă a elementelor puternice din nobilimea română, a părții sale celei mai vii și mai energice, îi slăbi puterea de împotrivire elementelor rămase și aruncă mai cu grabă căderea lor în mreșile cotropitorilor. Dacă până la descălecare, întâlnim încă, în Transilvania, o nobilime română numeroasă și puternică, de acolo înainte ea începe a se stârce. Cu toate că și dincoace de acest eveniment se pomenesec adese ori nobili români în Transilvania, aceștia vor fi fost maghiarizați în cea mai mare parte, și anume cu atâta mai mult, cu cât ne apropiem de timpurile mai noue.

Desvoltarea tot mai însemnată a diferențierii claselor sociale aduse și peste Carpați, ca în toate țările europene, stricarea din ce în ce mai pronunțată a condiției țăranilor. Ei căzură tot mai jos cu cât înaintează timpurile, până ce ajunseră în stare de șerbi ai pământului. Proprietarii nobili, Sași sau Secui, pe locurile cărora ei trăiau, abuzau de autoritatea lor pentru a supune pe țărani la toate încălcările pe care nesașul

¹⁷⁶ Dovezile pentru aceste genealogii indicate de *Hasdeu*, *Col. lui Traian*, 1874, p. 126—128. Asupra familiei *Kenderesi* posedăm un document special din 1521: „nobili *Kenderes* filii quondam *Danesul* filii Olim *Kosztthae* filii quondam *Jarul* de Szallaspataka (Sălașul)” care cerea să i se dea partea de avere a „dominae Anka (Anica) relictæ quondam *Mihul* Zerechen (Mihul sau Micul Sărăcin) filius videlicet quondam *Dionisii* a M. Ghiorgy filii olim *Kenderes*, filii *Dija*, filii *dicti Iarul*”. Intreaga genealogie a familiei *Kenderes* este românească; Un alt document din 1519 arată că numele românesc al acestei familii eră *Candres*. Colecția lui *Kemeny* reproducă de *Transilvania*, VII, 1874, p. 109 și 111.

¹⁷⁷ Doc. 1456 din col. *Kemeny*, *Ibidem*, p. 41. *Dragfi* se coboră din Sas, domnul Moldovei. Vezi *Picot*, *Généalogie de Bogdan* în *Revista* lui *Tocilescu*, V. pag. 318.

lor de câștig îi împingeă să le facă. Mai ales apăsă asupra lor neînvoirea de strămutare fără consimțământul stăpânului. Țăranii apăsați pe atuncea în Transilvania erau parte Români, parte Unguri, după cum și noblimea apăsătoare se împărțea și ea între aceste două popoare.

Revoluțiile Românilor contra Ungurilor. — Mișcările țăranilor contra claselor stăpânitoare ale Transilvaniei sunt vechi. Cea dintâi revoluție de care se face vorbă în izvoare este din anul 1241, în timpul năvălirii Tătarilor când se vorbește despre „mulți tâlhari care s'au ivit în țară”, dar care ar putea fi mai curând țăranii revoltați din pricina mizeriei în care îi adusesese tocmai năvălirea. În 1324 se pomenește însă fără îndoială despre o revoltă a țăranilor contra nobililor¹⁷⁸. O alta mai bine cunoscută și cu urmări însemnate asupra viitoarei organizări politice a acelei țări este cea din 1437. O împrejurare deosebită stârnește cumplita turburare: anume arhiepiscopul catolic al Transilvaniei *Gheorghe Lepeș*, ne ridicând timp de trei ani dijma pe care o percepeă atât de la țăranii catolici, Unguri, cât și de la cei ortodoxi,¹⁷⁹ ceru să i se plătească de odată întreaga sumă, ceea ce țăranii neputând îndeplini din pricina însemnatei cifre la care se urcă datoria, arhiepiscopul aruncă interdictul asupra lor, oprind slujbele îndeplinite de biserică în sinul poporației. Oamenii muriau fără a lua împărțășania; boțezuri și cununii nu se mai făceau. Această stare de lucruri care lovia bine înțeles de o cam dată numai în țăranii Unguri, de oare ce biserica română nu ascultă de arhiepiscopul catolic, îi împinse la răscoală. Odată ce țăranii se hotărâră ași îmbunătăți soarta lor cu puterea, ei își aduseră aminte, de toate su-

¹⁷⁸ 1241, *Hung. Mon. hist., diplomataria* XII, p. 282 : 1324. *Lexicon rerum Transilbanarum a comitelui Ioseph Kemeny în Transilvania* lui Gh. Baritz, 1868, pag. 100.

¹⁷⁹ După canonul 53 al conciliului al IV-lea din Lateran, 1216 sub Inocențiu al III-lea, Creștinii schismatici, adică ortodoxi răsăriteni nu erau ținuți a răspunde zecimele către biserica latină (vezi *Consiliorum omnium etc. Coloniae Agrippinae*, 1551, II, p. 960). În Transilvania însă această scutire nu fu recunoscută și Românilor fură, probabil puțin timp după Sf. Ștefan, obligați a contribui pentru susținerea bisericii catolice. În anul 1425 găsim în o scrisoare a regelui Sigismund către Transilvănenii următorul loc: „Inter alia tamen vestrae fidelitati appareri non debet, quod nos instantibus ab haec satis ipsis vestris nunciis *decimam Valachorum* episcopatum et ecclesiasticorum exigere distulimus rationabilibus subsistentibus, his videlicet, quod episcopus banderium proprium, capitulum autem et alii viri ecclesiastici certas summas pecuniarium ratione exercitus solvere et propter illas expediendas eorum Valachos exactionari habent”, Benkő, *Milcovia*, II, p. 322). Această nedreaptă contribuție impusă Românilor pentru susținerea unei credințe străine, fu suprimată de regele Matei Corvin prin un decret din 1489: „Schismatici ad solutionem decimae non adstringantur et neque per comites parochiales instar aliorum ad huiusmodi decimorum solutionem non compellantur”. (*Mag. ist.*, p. *Dacia*, II, p. 160).

ferințele și mai ales de acele împuse lor de nobili, în cât mișcarea *pornită în contra episcopului și de țărani unguri* luă încurând un caracter mai general, întinzându-se și *în contra nobililor, atât din partea țărănilor unguri cât și mai ales din partea acelor mult mai numeroși de viță română.*

Țăranii români și unguri se întrunesc în mare număr pe muntele Babolna și trimit de acolo o deputație nobililor, pentru a le cere libertățile de care ei se bucurau pe vremurile vechilor regi ai Ungariei și cu deosebire acele încuviințate lor de *Sfântul Ștefan*. Stăpânii însă măcelăresc pe trimișii poporului, ceea ce provoacă pe țărani a lua armele. Se dă o luptă crâncenă, care rămâne nehotărâtă. Nobilii văzând că nu vor putea birui singuri pe țărani, se prefac a primi condițiile lor, și se încheie o armistare prin care țărani dobândesc între altele voia de a se putea strămută de pe o proprietate pe alta, după plata datoriilor. Nobilii consimt chiar a recunoaște țărănilor un drept de control asupra modului cum ar fi aduse la îndeplinire condițiile împăcării. Actul de împăcare se subscie în ziua de 6 Iulie 1437¹⁶⁰.

Nobilii însă nu cedaseră țărănilor decât fiind că nu avuseră timpul de a se pregăti de luptă. Ei se folosesc deci de armistarea încheiată, spre a adună mijloace noue de împotrivire, și se înțeleg în luna lui Septemvrie aceluiași an 1437 cu Secuții și Sașii, încheind cu ei vestita *unire* numită *a celor trei nații*, care determină, până în zilele noastre, constituția cea monstruoasă a Transilvaniei. Se vede că această înțelegere se ținu ascunsă, de oare ce chiar documentul redactat cu acest prilej nu se rostește decât într'un chip îngăimat asupra scopului acestei uniri, care este arătat ca fiind de „a se ocupa cu

¹⁶⁰ Documentu reproduc întreg de Gh. Baritz în *Transilvania*, VI, 1873, p. 42-43. (Fejér, X, 7, 893 îl publică numai în parte. Tot așa și în *Archiv für sieb Landeskunde*, 1874, p. 78): „Quod nobiles viri Ladislaus filius Benedicti et Paulus Magnus de Vaidahaza, vexillifer universitatis regnicolarum Hungarorum et Valachorum, in his partibus Transilvanie commorantium, tum pro eo quia reverendus pater Georgius Lepes episcopus suas decimas et (urmează chestiunea dijmelor expusă în text), dein quia a dominis terrestribus velut emittii in gravem servitudinem fuerint redacti, cum enim de aliquorum possessionibus ad alia loca se transferre voluissent, rebus et bonis eorum etiam omnibus spoliatis abire minime permetterentur et omnibus eorum juribus libertatem privati penitus oppressi et insupportabilibus oneribus aggravati, pro reacquirendis et reobtinendis pristinis libertatibus, per sanctos Reges cunctis hujus regni Hungarorum incolis datis et concessis, maturo initoconosilio, in montem Babolna, missis nuntiis in dictis libertatibus sanctorum regum se conservari et a jugo intolerabilis servitutis colla eorum exsolvi humillime et devote supplicarunt, quod litteras sancti Stephani regis aut successorum ejusdem in quibus libertates et statuta habentur ab imperiali maiestati possent impetrare, censum annuum solvere, munera dare et servitia exhibere hoc modo teneantur tali obligatione ut si quae partium praedictarum universitatum nobilium videlicet et regnicolarum in praemissis omnibus persistere nollet, fidefragus habeantur”.

grelele împrejurări ale acestor părți”, fără a se pomeni de țărani, prin nici un cuvânt¹⁸¹. Nobilii în urma acestei alianțe reluând înapoi libertățile concesionate, țărani se răscoală din nou și se dă o nouă luptă a căreia rezultat fiind tot îndoelnic, părțile se hotărăsc a recurge la arbitrajul regelui. Până atunci însă nobilii reînnoesc legăturile lor cu Sașii și Secuții, mărturisind pentru astă dată în chip respicat scopul alianței. Fiecare din părțile contractante se obligă a ajuta pe cealaltă la nevoile sale, și anume nobilii pe Sași și pe Secuți contra Turcilor, când s’ar întâmplă să năvăliască în țara lor, *primind îndărăpt jăgăduința că Sașii le vor da sprijinul lor spre stărpirea răsvrătirei blăstămașilor de țărani*¹⁸². Nobilii cereau deci ajutorul Secuților și al Sașilor cu deosebire pentru înnăbușirea revoluției țărănilor cari locuind mai ales pe moșiile nobililor, îi expuneau pericolului prin răsvrătirile lor¹⁸³.

Dar cine oare să fie acești nobili, de care vorbesc nu numai aceste documente, dar pe care îl întâlnim la fie ce pas în actele vechi ale Transilvaniei? De obicei se vede în ei nația maghiară din această țară, care ar fi fost așa numită, nu se prea știe pentru ce.

¹⁸¹ Documentul citat: „Arduas causas harum partium tractaturi, interpraedictos nobiles et Saxones et Siculos praefatam disposuimus unionem”.

¹⁸² *Ibidem*: „Nos Lorandus Lepes vice-vaivoda Transalpinus una cum baronibus et nobilibus nec non Saxonibus potioribus septem sedium saxonicalium et Siculis fuissemus congregati, inter caetera tractantibus uti *protervia et rebellionem nefandisstmorum rusticorum* contritione et eradicatione, nec non Siculi contra insultus Turcarum saevissimorum has defensare partes, coram nobis et baronibus universis nobiles et Saxones inter se ipsos *talem fecerant unionem et fraternitatem quod dum et quando casu contingente praefati Turci has invadere partes, tunc praefati nobiles in succursum Saxonum accelerare debent, praedicti etiam Saxones contra aemulos seu inimicos nobilitum signanter autem ad conterendam nefandissimorum rusticorum proterviam, venire et accelerare debent, ad quod se partes sponite obligaverunt juramento coram nobis*”. „Blastemai” este traducerea lui Șincai (s. a. 1437) a termenului *nepredissimi*.

¹⁸³ Fr. Teutsch care tratează în deosebi această chestiune a unirei celor trei națiuni din Transilvania sub titlul: *Die Unionen der drei ständischen Nationen in Siebenbürgen bis 1542*, *Archiv. für Siebenbürgische Landes Kunde*, p. 37-106, expune lucrurile sub totul altă față de cum reiese din documente. El găsește drept cauză a apropierei nobililor, Secuților și Sașilor, nevoia de a se apăra împreună contra năvălirilor otomane, și nu vede în clauzula privitoare la țărani decât ocaziunea cu care uniunea fu încheiată: „So musste Siebenburgen für sich selber sorgen und die Schwache des Reichs gegen den Einfall der Turken war der tiefe grund der die Volker der Ungern (des Adels), der Sekler und Sachsen dazu trieb 1437 die ersté „bruderliche Union” zu schlissen. *Die unmitttelbare Veranlassung* dazu gab der Aufstand der unterthanigen Bauern im selneb Jahre” (l. c., p. 45). Adevărata cauză a unirei celor trei națiuni să fi fost deci apărarea patriei comune contra unui pericol exterior! Patriotul Sas care se face aici și avocatul Ungurilor, și înfățișează această alianță despoitoare, merită a răpi unei clase întregi de oameni de altă limbă dreptul la existență. nu se știe în dorința lui de a o înnălța, să o asemene cu răscoala cantoanelor svțterene contra tiraniei germane” (l. c., p. 15).

Dacă documentele ar fi vrut să desemne pe nația maghiară ar fi numit'o *Hungari*, după cum denumește pe Sași, *Saxones* și pe Secui, *Siculi*. Când este vorba de poporul unguresc pretutindeni el este amintit cu adevăratul său nume, între altele chiar în documentul din 1437, se vorbește de „universitatea *Ungurilor* și a *Românilor*”. fără îndoială că documentele care pomenesc despre uniunea celor trei națiuni nu pot înțelege sub nobili nația maghiară, cu atât mai puțin cu cât în contra acestei nații maghiare” se răscoală și *țărani unguri*. Nu este deci vorba sub numele de nobili, despre nația nobililor care ar fi identică cu cea maghiară, ci de *clasa nobililor de orice naționalitate* din țara Transilvaniei: Ungurii, Românii, Ruțenii, și tocmai fiindcă această clasă nu formă un tot național, eră determinată cu numele obșteșc de nobili. Cu timpul toți acești nobili, aparținând deosebitelor nații din Transilvania, se maghiarizează iar țărani unguri fiind, la rândul lor, absorbiți de Români, pe timpul lui Mihai Viteazul, expresia de nobil începe a ajunge sinonimă cu acea de Ungur¹⁸⁴.

Iată de unde provine și numele de „unirea celor trei nații” dat actului din 1437 și tuturor celor posterioare referitoare la aceeaș împrejurare; căci se vede că nobilii erau priviți ca o nație, alături cu Secuii și Sașii.

Documentele analizate ne arată deci că clasa nobililor ardeleni aveă interes a mențineă și spori apăsarea în care zăceau țărani acelei regiuni, ai căror imensă majoritate eră și atunci, ca și astăzi, de obârșie română. În acest scop ceruse și obținuse clasa privilegiaților ajutorul celor două nații asemenea privilegiate ale Transilvaniei¹⁸⁵.

Să mai observăm că țărani protestează în contra încălcărilor pe care ei le sufereau, rezemându-se pe libertățile care le fusese concesate de către vechii regi ai Ungariei și fac să se urce originea acestor libertăți la domnia Sfântului Ștefan (997—1038), sub care și restul neatârnat al Transilvaniei fu supus Ungariei. Documentul nu deosebește care dintre țărani, Românii sau Ungurii, obținuseră de la Sfântul Ștefan garantarea acestor libertăți. El zice din potrivă într'un chip cu totul general „vechile libertăți date și concesse *locuitorilor*”, raportân-

¹⁸⁴ În tot decursul veacului al XVII-lea se găsesc încă nobili *Valahi* mai mult sau mai puțin maghiarizați în Transilvania. Vezi colecția de documente a d-lui Aron Densusanu în *Columna lui Traian* pe 1882. Că erau la început și țărani unguri se dovedește afară de acest document încă și prin altele: bunăoară unul din 1463 Hurm., *Doc.*, II, 2, p. 146 care dispune ca iobagii toți să fie îndatorii la slujba militară însă acei *unguri* să fie însărcinați cu paza lăuntrică a cetăților.

¹⁸⁵ Numai prin excepție se întâlnesc doi nobili *Mihael* și *David* de *Issuk*, (probabil de origine Români) care iau partea țărănilor, pentru care regele îi declară de trădători. Vezi un document din 1438 din col. Kemeny în *Transilvania* VI, 1873, p. 57: „quod semet 1437 rebellibus rusticis contra nobiles transilvanos associaverint”.

du-se la obștia tuturor țăranilor. Avem deci aici încă o puternică dovadă documentală despre aflarea Românilor din Transilvania la cucerirea maghiară, de oare ce regele ungar care o îndeplinise, concedase acele drepturi locuitorilor aflați de el aici și care se văd a fi fost cei mai mulți Români.

Sub domnia regelui Matei Corvin, care după cât se vede, nu uitase cu totul originea din care se trăgea, soarta țăranilor (Românilor), se mai îmbunătățește. Ei fură scutiți de dijmă către biserică romană¹⁸⁶, și mai învoește strămutarea iobagilor de pe moșiile nobililor în orașul Carasului și a Sebeșului după ce și vor plăti teragiul și celelalte datorii¹⁸⁷. Nobilii jigniți prin măsurile ocrotitoare luate de rege în folosul țăranilor se întrunesc în 1459 și hotărăsc a apăra cu puterea privilegiile stabilite prin unirea celor trei nații în contra ori cărui atac din afară cât și din lăuntru¹⁸⁸ ei chiar. Nobilii fac o conjurație contra lui Matei, care trebuia la vreme de nevoie susținută prin putere, și a căreia pricină eră răpirea din partea regelui a privilegiilor concedate lor de vechii regi ai Ungariei, dar nerecunoscute de Matei, și acest act deci, de și nu în chip vădit, se referă tot la mișcările țăranilor, care găseau de astă-dată sprijinul drepturilor lor chiar în persoana regelui Ungariei¹⁸⁹.

Stăpânitorii țarei Ungurești se încearcă în mai multe rânduri a stavili fără de legea ce căută să se înrădăcineze de nobili, privitoare la împiedicarea țăranului de a se strămuta de pe proprietățile lor, și a readuce iarăși starea de mai înainte care făcea să atârne această învoire de la plata *teragiului*, adică a unei dări de rescumpărare a acestei învoiri. Așa, încă Carol Robert ordonase nobililor printr'un decret din 1317 ca „iobagii care vor vroi a se strămuta, să o poată face neîmpedecați, îndată ce ar fi dobândit învoirea ocârmuirii și și'ar fi plătit teragiul”¹⁹⁰. Matei Corvin reia cu mai mare energie această îndreptare a abuzului care se înrădăcinase încă și mai adânc până la el, și eră deci acuma mai greu de stârpit. El spune într'un decret din 1470 că : „întru cât vechiul obicei al acestui

¹⁸⁶ Mai sus. nota 179. Acea tă scitare este însă revocată de urmașul lui Matei, Vladislav. Vezi un document din 1494 din colecția Kemeny, reprodus de *Transilvania*, VII, 1874, p. 43.

¹⁸⁷ 1458, Hurm., *Doc.*, II, 2, p. 112.

¹⁸⁸ 1459, *Ibidem*, II, 2, p. 120.

¹⁸⁹ Document din 1467 în *Archiv für sieb. Landeskunde*, 1874, pag. 58 : „quod ipsi visis ipsorum ac totius regni Hungariae oppressionibus, molestiis et aerumnis quibus ex diruitione et abolitione privilegiorum per divos reges Hungariae concessorum, per ipsum dominum Mathiam regem paene oppressis existant et usque ad ultimam devenissen desolationem. Et eiterum quod si contra potentiam regis fierat conflictus in campo se pugnatos per conservandis praefatarum partium Transilvanarum ac totius regni Hungariae libertatibus”.

¹⁹⁰ Din colecția comitelui Ioseph Kemeny reproduse de *Transilvania*, IV, 1871, pag. 119.

regat hotărăște ca ori care iobag și'ar plăti teragiul și alte datorii ale sale, să se poată strămută cu toată averea lui liber și neîmpiedicat, ordonăm nobililor ca să nu mai pună stavilă unei asemenea strămutări”¹⁹¹. Mai ordonă regele printr'un alt decret din 1471 ca iobagii din pământurile nobililor să se poată mută fără oprire pe pământul regesc¹⁹², dispoziție iarăși favorabilă țăranilor care erau mai puțin expuși la jafuri, pe proprietățile regești. Toate aceste măsuri ale lui Matei Corvin, explică complotul urzit de nobili în contra lui.

În 1484, nici 50 de ani după marea mișcare din 1437,, o nouă răscoală a țăranilor izbucnește în Transilvania. Regele Matei Corvin văzând plâgerea nobililor și a Sașilor în contra turburărilor pricinuite de Valahii ce stau pe pământurile lor și care cu mâna înarmată atacă posesiile lor, le pustiesc prin pojaruri șiucid în chipul cel mai crud pe mulți nobili și cu toate că Valahii nici nu sunt chemați nici născuți spre libertate, totuși îndrăznesc săși însușească acest bun prin crime”. În urma acestor plângeri regele ordonă o înăbușire cruntă a mișcării¹⁹³.

O altă răscoală a țăranilor se întâmplă în 1512. Un soi de cruciată fiind propovăduită în acel an în potriua Turcilor poporul se adună în mare număr sub steaguri, pentru a scăpa astfel de asupririle nobililor. Aceștia, temându-se ca țăranii să nu se substragă din robia în care'i țineau, încep a împiedeca înrolarea lor în oaste, îi silesc a se reîntoarce la locuințele lor, și întrebuițează mijloace silnice în contra acelor care vroiau să se împotrivescă. Țăranii adunați lângă Pesta și având de conducători pe un Secui *Dosza*, întorc armele pe care trebuiau să le îndrepte în contra Turcilor, asupra stăpânilor lor, măcelăresc un mare număr de nobili și umplu Ungaria cu foc și cu sânge. Nobilii nu isbutesc decât cu mare greutate și cu ajutorul lui Zapolia Voevodul Ardealului, a înăbuși răscoala și impune pedepse înfricoșate autorilor mișcării.

De pe naționalitatea conducătorului răscoalei, Secuiul *Dozsa*¹⁹⁴, se vede că și țăranii Transilvaniei, deci și Românii se înrolaseră în armată. Însă, chiar și fără participarea lor directă¹⁹⁵, încă răscoala țăranilor din Ungaria trebuia să aibă

¹⁹¹ *Ibidem*, VI, 1873, p. 237.

¹⁹² *Ibidem*, p. 239.

¹⁹³ Tânguirea nobililor și a Sașilor 1484, Hurm., *Doc.*, II, 2, p. 285 : „et licet Olahi nec ad libertatem vocati nec ad libertatem nati”.

¹⁹⁴ În proclamația lui *Dosza* din 1514. Hurm., *Doc.*, II, 3, p. 160 el spune că este : „regis Hungariae tantum modi subditus et non dominorum”. Că eră Secui se vede după numele lui *Georgio Zekel* (Secuiul). *Ibidem*, Regele cere ajutorul nobililor pentru că „nobiles nostros opprimunt et interficiunt” (*Ibidem*, p. 163).

¹⁹⁵ Un doc. din 1515 arată cum răscoala din Ungaria se lăți și în Transilvania, Hurm., *Doc.*, II, 3, p. 235 cf. și p. 244.

și asupra celor din Transilvania urmări îngreuitoare. Nobilii hotărăsc după innăbușirea răscoalei, să condamne la moarte pe toți căpitanii, sutașii și decurinii țăranilor, și dispun ca ei să și piardă pentru vece libertatea lor de a se mai putea strămută de pe o moșie pe alta, ci să fie de a pururi sclavi agricoli ai domnilor lor, adecă lipiți de pământ¹⁹⁶. Nobilii apăsând atât de greu asupra țăranilor din Ungaria se temeau ca aceștia să nu caute în Transilvania, sub un regim mai puțin aspru, alinarea suferințelor lor, și deci unificară draconicele lor Jugiuri în toate țările ce ascultau de coroana Sf. Ștefan, pentru ca țăranul să nu poată găsi nicăiri o viață mai puțin asuprită.

Altă răscoală pomenită în documente este aceea condusă de *omul negru* numit și *Țarul Ivan*, în contra căruia luptă cu mare energie autoritățile din Ungaria și Transilvania. Sârb de origine, el adună, cum spun protivnicii lui, tâlhari de nație și secta lui, arde locuințele nobililor, îi ucide, între alții pe marele magnat Ladislav Czaky, tăindu-l în patru bucăți și dând „uzului public” pe femeea și pe copiii lui, din care descriere se vede că omul negru nu era un cap de tâlhari, ci un răzbnător al poporului. Răscoala lui izbucnită în Ungaria ca și aceia a lui Dozsa, se lățise și în Transilvania, în ținutul Hațegului. Teama cea mare era „ca fiind în această țară mai mulți Valahi de cum sunt Șerbi în Ungaria și aceia fiind de aceeași sectă cu acești din urmă, să nu se molipsească și Valahii și de aceia cheamă voevodul Petru Perenyi pe Ungurii din Transilvania la arme „căci când casa vecinului arde și a ta este primejduită”. Mișcarea Omului Negru fusese întrebuințată ca armă politică de Ferdinand împăratul contra lui Zapolia. Omul Negru atrase în răscoală pe trei tineri „nebuni”: pe despotul Sârbilor, pe Vlad cel Mare Românul și pe Valentin Turcul. Răscoala fu la sfârșit înăbușită¹⁹⁷.

Aceste încercări de a îndepărtă de pe ei jugul neomenos al nobililor, rămânând fără isbândă, poziția țăranului se înrăutăți din ce în ce mai mult. Legi tot mai asupritoare se grămădeau pe capul lui, încât la sfârșit condiția lui ajunsese aproape acea a unui paria, desmoștenit de toate drepturile și supus la îndatoririle cele mai îngreuitoare și cele mai nedrepte, numai spre a mulțami poftetele nesfârșite ale asupritorilor săi.

Legile ungurești care consfințiră această robie a țăranului sunt întâi *Jus tripartitum* care puneă ca principiu că „țăranul nu poate posedă nimic afară de plata pentru munca

¹⁹⁶ Vezi Decretum septimum al Regelui Vladislav al II-lea din 1514, Un regulament foarte amărunit care umple în 70 de articole 20 de fețe în 4 din Hurm., Doc., II, 3, p. 191—211.

¹⁹⁷ 1527, Hurm., Doc., II, 3, p. 623 altul din același an 13 Martie 12 Apr., 6 Maiu *Ibidem*, XV, 1, p. 294—297. Locul citat în text la pag. 290 Mai vezi și 4 Aug., pag. 298.

sa''¹⁹⁸. Această lege neomenoasă care coborâ pe om la rangul dobitocului, răpindu'i cel mai sfânt drept, acela de proprietate, fu promulgată întâi în Ungaria în 1514 și apoi se întinse și în Transilvania¹⁹⁹. Un șir întreg de legi care pot sluji drept model cum omul poate ajunge a fi exploatat de semenele său, fură promulgate în Transilvania de la 1540 până la 1653²⁰⁰, cele mai multe înainte de epoca lui Mihai Viteazul, și reproducerea câtorva din dispozițiunile lor pot să ne dea o idee despre starea de degradare ne mai pomenită în care ajunseseră Țăranii (Români) din Transilvania: averea țaranului mort fără testament, ceea ce se întâmplă mai totdeauna, din neștiința lui de carte, să fie moștenită de nobil; țaranul să nu poată sub nici un cuvânt intenta stăpânului său un proces; mărturia dată de țaran să nu aibă nici o tărie, nici pentru nici contra unui nobil²⁰¹. Un decret al lui Vladislav al II-lea ordonă ca toți țăranii ce și pierduseră libertatea să fie pentru vecie supuși stăpânirii netăgăduite a nobililor. Un alt decret al lui Vladislav pedepsește cu pierderea mânei drepte pe țaranul ce ar fi fost surprins purtând arme. O dispoziție din 1545 a dietei din Transilvania hotărăște o nouă prigonire a factorilor de rele sub care se înțelegeau Români; mai dispune apoi că de oare ce Români trăesc în căsătorii făcute cu silnicie, iar nu în de cele legale, să fie de acum înaintea îndatorați sub pedeapsa de moarte, a se căsători după ritul catolic²⁰². Altă dispoziție din 1562, interzice Românilor despărțeniile învoite de biserica ortodoxă, după obiceiul pământului²⁰³. Se vede deci cum se întrebuințau mișcările de răsvrătire ale Românilor spre a'i apăsa și bisericește.

Constituțiile aprobate, publicate în 1563, frsă puse în lucrare cu mult timp înaintea, prevedeau între altele următoarele dispoziții: că Români sau cei de rit grecesc sunt suferiți numai cât provizoriu în regat pre cât le va plăcea principilor și regnicolilor; că de și nația română nu se numără între staturile țarei, nici religia ei nu este dintre cele recunoscute,

¹⁹⁸ *Verböczí, jus tripartitum* (publicat în 1514), Paris III, tit. 30 2, 8: „Rusticus praeter mercedem et praemium in terris domini sui quaesitum, ad proprietatem nihil juris habet, sed totius terrae proprietas ad dominium terrestrem spectat et pertinet”. Acesta este textul compact din care s'a scurtat fraza cunoscută: rusticus praeter laboris mercedem et praemium nihil habet”.

¹⁹⁹ *Memorialul reprezentanților alegătorilor Români adunați în Săbiu* în 1881, Săbiu, 1882, p. 17.

²⁰⁰ Adunate sub titlul: *Aprobatae Constitutiones Regni Transilvaniae et Partium Hungariae eidem adnexarum*. Comp. Memorialul citat, p. 21.

²⁰¹ *Jus tripartitum*, Pars III, tit. 30, 31.

²⁰² 1545, Hurm., *Doc.*, II, 4, p. 381: „Valachi ritu romanae ecclesiae in sacro sancti matrimonio puellam seu mulierem desponsares; Contrarium facientes capite puniantur”.

²⁰³ 1552, *Ibidem*, II, 4, p. 685.

cu toate aceste ei sunt suferiți *pentru folosul Statului* și biserica lor este tolerată (sub niște condiții foarte grele care sunt enumerate); că de și nația română a fost primită în Transilvania, numai *pentru binele comun*, cu toate acestea, neținând samă de umilita ei stare, îndrăznește a impune fiilor patriei ungurești respectarea sărbătorilor lor cele mai sfinte. În sfârșit numai Ungurii, Secuții și Sașii aveau dreptul a ocupa dregătorii publice ²⁰⁴.

Altă nenorocire veni asupra Românilor din Banat anume așezarea de colonii sârbești în acea regiune, pentru a reintregi populația rărită prin pustuirile Turcilor. Acești Sârbi erau foarte ocrotiți de împărații austriaci, și li se învoi o organizare bisericească sub un episcop a cărui jurisdicție fu întinsă asupra tuturor locuitorilor de legea ortodoxă. Românii intrară sub această stăpânire bisericească străină și văzură cărțile lor naționale înlăturate, iar slujba religioasă în bisericile lor săvârșită în limba sârbească. Este primul pas de trecere de la apăsarea materială la cea intelectuală ²⁰⁵.

Raporturile cu Sașii. — Măsurile cele aspre luate de națiile domnitoare în contra Românilor erau motivate de actele de violență pe care și aceștia le comiteau asupra lor. Prin ocuparea țării lor de Unguri și mai apoi de Sași, li se restrânseră locurile de pășune, ceea ce le îngustă mijloacele de traiu, cei mai mulți din ei fiind crescători de vite. Românii nu vroiau să recunoască veneticilor acestora nici un soi de drept asupra locurilor pe care din vechime, până atunci liber le pășunase cu vitele lor. Ei le introduceau deci cu sila în pământurile ocupate de Sași care vroiau să înfrângă aceste încălcări prin confiscări și pedepse. Românii răspundeau acestor sălnicii, prin dări de foc, încât eră o stare de războiu statornică între Români și Sași, ori unde se întâlneau. Așa în 1431 Sașiiucid patru femei române, pentru a lovi cu atâta mai greu în

²⁰⁴ Asupra tuturor acestor dispoziții vezi Aron Densusănu, *Principiile constituțiunii maghiare*, Iași, 1886, unde se reproduce și indicarea izvoarelor. Această apăsare ne mai auzită a Românilor din partea Ungurilor face pe Ungurul Kemeny, unul din rarii oameni din această nație cu privire dreaptă și judecată sănătoasă, să spună cuvintele pe care Ungurii ar face bine să le mediteze: „dieses war also das Loos einer Nation die im harten Kampf gegen die Ungarn, fechtend und blutend erlag. Dass diese Nation durch die im X-ten Jahrhundert nur das druckende Recht des rohen Schwertes kennendem Ungarn hart unterjocht wurde, war der Fluch demaliger Zeiten. Unter dem Schatten und den Früchten dieses grausamen Fluches aber auch noch heute gemächlich und herrisch ruhen und geniessen zu wollen, wäre entehrend!” Kemeny, *Kenezen und Keneziate* în Kurz, *Magazin*, 11, p. 324.

²⁰⁵ Ath. M. Marinescu, *Viata și operele lui Petru Maior și An, Acad. rom.*, pag. 35—37.

Români, omorându-le soțiile. În 1419 regele Sigismund provoacă pe nobili să apere pe Sași de „oamenii răi” (Românii) care ar face incursii în țara lor în modul bandelor de hoți; răpesc, despoaie, schilodesc și omoară pe coloniști²⁰⁶. În 1469 regele Matei Corvin dispune ca nici un locuitor din Făgăraș, nobil sau de rând, să nu mai poată duce vitele la păscut pe pământurile date Sașilor, în contra voinței comunității acestora, ea putând recurge spre apărare până la ajutorul voevodului Transilvaniei²⁰⁷. În 1474 găsim un document care constată că Românii, izgoșiți de Sași de pe niște teritorii pe care păscuseră vitele până atunci, aduc cu puterea turmelor lor îndărăt, dar fiind răspinși de Sași, își răzbuună, dându-le foc locuințelor²⁰⁸. Sașii însă își întindeau neconținut stăpânirile lor, retrăgând pe acele ale Românilor. În 1504 îi aflăm cumpărând de la nobilii comuna Lamneș, pentru că locuitorii ei ar face multe daune Sașilor²⁰⁹. Sașii obțineau stăpânirea unor sate românești prin cumpărătură de la regii unguri. Așa Matei Corvin vinde în 1467 Sașilor din Sibiu satul românesc Reșinari pentru 250 de fiorini, sub cuvânt că acest sat fusese confiscat de rege pentru crima trădării făcută de stăpânul lui, Petru Gereb (Gârbău)²¹⁰. Alt sat Valea Rodnei se vede a fi fost dăruit Sașilor din Bistrița. Tot apoi aflăm dăruit și ținutul întreg al Făgărașului și acel al Amlășului Sașilor din Brașov ca despăgubire pentru daunele suferite de ei de la Români²¹¹. Alături cu cumpărăturile, Sașii mai pun în practică sistemul de terorizare. Astfel se uniră cu nobilii (Ungui și Români maghiarizați) și cu Sașii spre a desmoșteni pe nația românească. Vindeau chiar unii altora ceea ce nu eră a lor, pentru a și constitui drepturi de proprietari asupra unor pământuri, care din vechime fuseseră nu a vânzătorilor nici a cumpărătorilor, ci a celor vânduți. În același an 1504, regele Vladislav sparge comuna românească *Satul-nou* din scaunul Miercurei pentru că fusese reîntocmită în dauna Sașilor care o destruseseră odată²¹². În 1548, un edict al lui Gheorghe episcopul Varadului regulează confiscările și pedepsele de aplicat Românilor, în caz de vătămare a proprietarilor Sași. „Dacă Valacul făgărășan va voi a și duce oile în teritoriul saxon, să nu o poată face, fără învoirea județului (care bine înțeles nici o dată nu o

²⁰⁶ Din colecția Kemeny, reprodus de *Transilvania*, I, 1868, p. 212 și 221. 36. Hurm., I, *Doc.*, 2, p. 507.

²⁰⁷ Din colecția Kemeny, *Ibidem*, VI, 1873, p. 263.

²⁰⁸ *Ibidem*, VII, 1874, p. 58.

²⁰⁹ Hurm., *Doc.*, II, 2, p. 527: „Villam Ladamos a nobilibus parata pecunia emerint.

²¹⁰ *Ibidem*, p. 178. ... villam valachicalem Rosenara.

²¹¹ *Ibidem*, p. 222.

²¹² Revista *Transilvania*, XII, 1874, p. 59.

dădea). Dacă le va introduce fără o asemenea voie, să i se iee 4 oi de la o turmă, iar, la caz de recidivă, 16. Iar de va voi să oprească oile cu mâna armată, sau dacă va da foc sau va amenința cu darea de foc, să fie pedepsit cu moartea în țara Sașilor chiar, sau dacă va fugi în Făgăraș să și primească pedeapsa acolo”²¹³. Bine înțeles că Românii nu se supuneau unor asemenea dispoziții menite a întări despoierea de pășunile lor; ei urmau înainte a introduce cu deasila turmele lor în pământurile pe care Sașii puseseră stăpânire. Aceștia sprijiniți și de autoritatea regească îi pedepseau mereu, iar Românii răspundeau morții prin moarte, pedepselor prin pojar. Atât de mult se înmulțiseră dările de foc în țara Sașilor, în cât se înființase un tribunal stătător pentru judecarea incendiarilor²¹⁴, și se dădu voie Sașilor a urmări pe incendiari până pe domeniile nobililor²¹⁵. Un document din 1498 conține următoarea tânguire a Sașilor către Vladislav regele Ungariei: „că ei ar suferi de la Valahi daune și ocări mari și nespuse, fiind chinuiți când cu focul, când cu furtul, când cu sabia, și dacă Sașii pedepsesc asemenea crime, urmașii sau fiii sau nepoții acestor Valahi uciși cer de la Sași despăgubire pentru morțile făcute, ceea ce, dacă li se tăgăduște, recurg iarăși la pojari și omoruri”²¹⁶.

Alipirea unor comune românești de teritoriile Sașilor avea de scop, nu numai lățirea însăși a pământurilor cotropitorilor, ci încă și ușurarea pentru ei a plății contribuțiilor, pe care le revărsau aproape în întregimea lor pe spetele Românilor. Aceștia se plâng în mai multe rânduri contra nedreptăților impuse lor de Sași, fără a găsi, bine înțeles, nici o ascultare²¹⁷. Sașii alergă chiar la falsificări pentru a și însuși asupra Românilor niște drepturi pe care nu le aveau. Un curios document din 1548, conține un fel de învoială săvârșită între Români și Sași, act care este adus de doi Sași, Ioan Veres și Petre Haller, la episcopul Martinuzzi, episcopul lui Ioan Sigismund. Prin această învoială, încheiată chip între Românii din Făgăraș și Sașii din țara Bârsei, se hotărau următoarele: 1) Valahul din Făgăraș să nu și mai aducă oile pe locurile Sașilor decât în urma unei alcătuirii. 2) Dacă ar aduce oile sale fără

²¹³ *Magazin für sieb. Landeskunde*, II, 1845, p. 324. Reprodus și în *Hurm., Doc.*, II, 4, p. 430. O hotărâre ceva posterioară, din 1561 dispune ca locuitorii Făgărașului să nu mai poată paște vite în ținuturile săsești. *Ibidem*, II, 5, p. 502.

²¹⁴ Doc. din 1506 în colecția Kemeny, reproduc de *Transilvania*, VII, 1874, pag. 71. Matei Corvin concede comunității săsești din Agnița să ridice furci, roate și țepi spre pedeapsa cu moarte a aprinzătorilor de case, etc. 1466. *Hurm., Doc.*, II, 2, p. 172.

²¹⁵ Doc. din 1511, *Ibidem*, VII, 1874, p. 94.

²¹⁶ *Hurm., Doc.*, II, 2, p. 395.

²¹⁷ Într'un doc. din 1508 găsim o tânguire a câtorva comune românești contra Sașilor din Bistrița. *Ibidem*, VII 1874, p. 83.

voie să i se iee din 4 una. In caz de recidivă să nu mai aibă dreptul de pășune, și dacă ar voi să ducă vitele cu puterea, să fie deținut la închisoare sau chiar ucis, dacă va vroi Sasul. 3) Dacă oile ar fi găsite făcând daune, să se prețuiască dauna făcută și dacă păstorul vrea să'și iee oile cu puterea, să fie prins și să aducă marturi pentru violența încercată; iar la caz de lipsă a marturilor să jure Sasul cu 7 jurători și să fie ucis păstorul. 4) Când un păstor ar fi amenințat cu focul pe vreun Sas, să fie ucis. Dacă însă va fi fugit, să'l citeze castelanul înaintea judecătorului din Făgăraș, și dacă stăpânul păstorului nu va vroi să'l deie față, să se ucidă stăpânul în locul lui, și așa mai departe, dispoziții draconice prezentate de falsificator ca productul unei învoeli, pe care Românii, pentru a o iscăli, ar trebui să fi fost lipsiți de minte. De aceea și această pretinsă învoială nici nu se vede subsemnată de nici unul din numeroșii boieri ai Făgărașului, care cu toate aceste își dădeau prin acel act, sub numele de stăpâni ai păstorilor, capetele lor în mâinile Sașilor ²¹⁸.

In mai multe rânduri cele trei națiuni privilegiate ale Transilvaniei cer confirmarea situației lor de la împăratul Ferdinand ²¹⁹. In 1547 dieta Transilvaniei a celor trei națiuni pare a resimți o muștrare de conștiință și atribute nenorocirile Ungariei, plângerilor iobagilor asupra care s'ar ridică până la cer să ceară răsbunare' ²²⁰. Dieta învoiește țăranilor libera strămutare însă cu condiții așa de grele, că învoirea devenia înșelătoare. Această concesie însă, ori cât de restrânsă era, este revocată în 1548. Apoi țărani sunt din nou declarați liberi; în 1550 și iarăși puși în șerbie în 1551 ²²¹.

O descripție din 1554 stabilește o deosebire în favoarea iobagilor români, față chiar cu iobagii unguri. Pe când pentru osândirea unui țăran ungar se cereau 7 marturi, pentru Român erau destul 3 ²²². Starea disperată a Românilor este mărturisită de însăși autoritățile transilvane. Episcopul George Martinuzzi cotutorul lui Ioan Sigismund, fiul lui Zapolia, înștiințează în 1551 pe regele Ferdinand că Turcii promit libertate de iobăgie țăranilor din Banat și din Transilvania, care țărani cred ușor asemenea făgăduinți, întru cât „noi ținem pe rustici în așa apăsare încât numai atâta doară că nu le răpim femeile și copiii. De altfel comitem asupra lor tot felul de cru-

²¹⁸ *Ibidem*, VII, 1874, p. 144.

²¹⁹ Hurm., *Doc.*, II, 4, p. 297, 333, 335, și 660.

²²⁰ *Ibidem*, p. 404—407: „oppressione colonorum quorum clamor ascendit jugiter ante conspectum Dei”.

²²¹ Vezi *Ibidem*, p. 444, 466, 621, 690.

²²² *Ibidem*. II, 5, p. 206: „rusticorum Hungarorum... septem proborum hominum pronuntiari debeat... valahus trium... Curat ceva înspăimântător !)

zimi”²²³. Și cu toate aceste, în timpul ce stăpânii Ardealului își dădeau seamă de nedreptățile săvârșite de ei față cu Românii, ei decretau ca fie care iobag să fie îndatorat a merge la războiu²²⁴.

Iată fără îndoială o stare de lucruri din care se pot trage prețioase deslușiri. Apoi oare se poate admite că Românii așa numai din răutate sau spirit de nesupunere să fi pătruns fără încetare în teritoriile Sașilor? Dar apoi răzbunările lor prin dare de foc, căruia alt simțământ pot fi ele atribuite decât celui al dreptății încălcate, al despoierei de avutul lor? Se vede deci că Românii nu vroiau să recunoască o stare de lucruri creată în urmă, care schimba vechea lor poziție în țară; că protestau în contra unor uzurpări nedrepte, precum protextau Saxonii în contra spoliării normane, sau precum Irlandezii în contra nedreptății seculare a stăpânirii engleze. Când vedem o împotrivire atât de înverșunată a unui popor întreg în contra altuia, să știm că între ei se desbate o întrebare istorică iar nu una criminală; că acel ce trebuie să o judece nu este judecătorul tribunalelor, ci conștiința omenească. Noi vedem în aceste lupte înverșunate ale Românilor în contra Sașilor încă o dovadă pe lângă cele multe aduse până aici, că Românii fuseseră jigniți în stăpânirea pământului Transilvaniei de veneticii Sași, iar nu aceștia de „veneticii” Români. Acei țărani transilvăneni asupra cărora se lasă pe fie ce zi mai greu jugul de fier al nobilimei, la început erau și de neam unguri, precum am văzut-o aceasta în revoluția din 1437 în Transilvania, și încă acești din urmă trebuiau să fi fost în destul de numeroși spre a îndrăzni să întreprindă o răscoală. Apăsarea comună în care ei trăiau alături cu Românii îi împinseră și-i făcu să dispară în sânul majorității românești, tot așa precum nobilimea română împinsă de interesul ei de clasă se contopi în majoritatea nobililor unguri. *În curând stătură față în față în Transilvania două naționalități, în locul celor două clase ce existau mai înainte: Ungurii ca apăsători, Românii ca apăsați.* Atunci într’adevăr termenul de nobil deveni sinonim cu Ungur, precum acel de rustic, țăran, slujii cu deosebire pentru a însemna pe Român.

Această transformare era aproape îndeplinită când Mihai Viteazul pătrunse în Ardeal.

Speranțele Românilor în Mihai. — De cum îl văzură apărând pe crestele munților și luându’și falnic sborul său izbânditor către capitala Ardealului, Românii simțiră, în întune-

²²³ Martinuzzi c. Ferdinand 1551. *Ibidem*, II, 4, p. 605: „cum in tanta oppressione rusticos teneamus ut excepto hoc uno quod uxores et liberi illis non eripiuntur omnem crudelitatem in illos exerciamus”.

²²⁴ 1554, *Ibidem*, II, 5, p. 207.

ricul desnădăjduirii lor, lucind iarăși o răză de speranță. Un domn român din sângele și din osul lor, veniă să cuprindă Transilvania. Eră firesc lucru ca ei să se aștepte a fi liberați din apăsarea în care zăceau. Ei își închipuiau că Mihai veniă să sdrobiască nația maghiară, dușmana lor de moarte, care de atâta amar de ani le mănca măduva și le sugea sângele; că în sfârșit sunase și pentru ei dulcea oară a desrobirei și a răzbunării. Ei pornesc îndată un măcel în contra nobililor, care devine mai ales înfricoșat după izbânda lui Mihai asupra lui Batori Bethlen spune asupra acestor turburări pricinuite de Români; „Indată ce se lăși vestea despre nefericita luptă de la Săbiu, care ca un fulger străbătu toată țara, Români din Transilvania făcură conspirație, se uniră cu străinii de aceeași gintă și începură să cutreere țara. Nicăiri omul nu mai eră sigur pe viața lui. Români din Transilvania făcură conspirație, în credință că au să capete un domn din ginta lor, omorau ici și colea, năvăliu în casele nobililor, le jăfuiu averile și erau cu atât mai crânceni, cu cât mai înainte ei erau de regulă condamnați la cele mai grele pedepse, dacă se constată prin judecată că ar fi comis vre o crimă. Nici odată furcile, temnițele, securile cârligele, ștreangurile și colturile stâncilor n'au omorât mai mulți criminali, ca Români”²²⁵.

Spusele istoricului sunt adevărite de mai multe documente contimporane. Un raport al lui Unghad către împăratul din 6 Noemvrie 1599, spune „că oamenii de rând dintre țărani țineau partea lui Mihai, își începură pretutindenea a ucide pe nobili”²²⁶. Tot așa arată și Boczkai într'o scrisoare către consilierul Barțitz din 7 Noemvrie același an, că „aici este un număr destul de mare de rustici sub arme; năvălesc în casele nobililor și le dau foc, pe cei prinși îi omoară și comit felurite și neauzite tâlhării”²²⁷. Sigmund Forgacs în o scrisoare către Palffy adaugă că „s'ar fi resculat țărani contra stăpânilor lor și că Sombori Istvan a fost ucis în însuși curtea lui precum și un vechil Petre Decek, al nobilului Petru Husar, a fost iarăși ucis de iobagii săi și alți mulți”²²⁸. De asemenea arată și Malas-

²²⁵ W. Bethlen, *Historia de rebus Transilvanicis*, ed. II, IV, p. 128. Aproape ca aceleași cuvinte și Ștefan Szamoskozi în *Mon. Hung. historica, scriptores*, XXVIII, p. 342.

²²⁶ Din 6 Noemvrie 1599 câteva zile după intrarea lui Mihai în Alba-Iulia Hurm., *Doc.*, III, p. 348: „der gemain Mann undter der Pauerschafft soll auf sein gewest und umberal die vom Adl zu todt haben geschlagen”.

²²⁷ Din 7 Noemvrie 1599, *Ibidem*, p. 350: „Hic non exigua rusticorum pars in armis est. nobillium domos invadunt ac comburant comprehensosque interficiunt, variaque ac inaudita latrocinia exercent”.

²²⁸ Din 20 Noemvrie 1599, *Ibidem*, p. 358: „Item so sein die Pauern auch wider ihre Herrn aufhürisch; der Sombori Istwan ist in sein eigen Hof erschlagen worden, und andere mehr”, Mihai Vodă c. Bistrițeni 25 Noemvrie 1599, *Ibidem*, XII, pag. 514.

pina, nunciul papal că „țărani de pe altă parte, care s'au răs-culat *contra stăpânilor lor* și i-au jăfuit cu totul”²²⁹. Și dacă Malaspina și cu Boczkai, erau dușmanii lui Mihai, Ungnad la acea epocă eră foarte bine dispus pentru el și tot prin acel raport lăudă credința lui către împăratul²³⁰. Mai amintim și uciderea lui Andrei Batori de țărani Români. Aceste raporturi concordante purcese de la prieteni pe cât și de la dușmanii lui Mihai, unite cu spusele istoricilor unguri adevăresc pe deplin o împrejurare care este de cea mai mare însemnătate în istoria eroului român.

Mihai însă nu primi acest ajutor pe care i'l ofereau țărani români spre cucerirea Ardealului. El iea îndată măsurile cele mai aspre spre a înăbuși asemenea mișcare²³¹, și și întorcea fața de la Românii ce voiau să i aducă plocon capul întregii nații maghiare.

Cum se explică această purtare a lui Mihai? Domnul român credea că va putea să înduplece pe Unguri a i primi domnia, tocmai prin apărarea intereselor lor. Vom vedea cum Mihai fusese nevoit să jărtfiască clasei boierești din Muntenia pe acea a țărănilor, spre a cumpăra prin această jertfire sprijinul boierilor în întreprinderile sale. El nu putea urmă deci, în Transilvania, decât o politică asemănătoare celei puse de el în lucrare în Muntenia. Nu putea el să deslănțuiască în Ardeal ceea ce ținea încătușat în țara lui. Și aici eră deci împins a se sprijini pe nobili, către care îl atrăgea poate și ideea preconcepută că în clasa lor reședea puterea. El vroia deci să alunge din mintea nobililor Ardealului teama ce i îngrozise mai mult, aruncarea din partea domnului român asupra lor a întărâtatei țărăni. Că Ungurii se cutremurau de puțința unei atari măsuri se vede de pe aceea că, după dieta din Alba Iulia. în care cu toate aceste Mihai jurase că va respecta constituția țării, se răspândise vestea că domnul vrea să taie pe toți Ungurii, și ei atunci trimit la Mihai pe mitropolitul ortodox, Dimitrie, cu Evanghelia în mâini, spre a l rugă să nu facă asemenea urgie, după cum îl sfătuiă logofătul Teodosie²³².

Această părere de și greșită, a Ungurilor asupra unirei lui Mihai cu țărani Ardealului se mai vede, însă și din o scrisoare din 15 Noemvrie 1599, a lui Zancowitz, ambasadorul regelui polon la curtea maghiară, către stăpânul său, în care scrisoare îi spune : „Ceea ce am aflat noi despre Transilvania

²²⁹ Din 14 Noemvrie 1599, *Ibidem*, p. 514 : „I contadini anche dall'altre parte, se bene non son mai stați liberi, e che però non possono prendere liberta alcuna, si non ribellati da lor signori e gli hanno totalmente spogliati”.

²³⁰ Comp. mai sus, p. 202.

²³¹ Ungnad c. împăratul citat nota 55 urmează îndată după cuvintele raportate acolo : „aber der Michail hatts allspald eingeställt und abgeschafft”.

²³² Anonimul din *Bălgrad* în *Șincai*, II, p. 435—436, ed. II.

trimit D-lui subcancelar, ca să știți M. V. Regală ce mare pojar s'a aprins în vecinătatea regatului M.V., și un exemplu periculos este ceea ce face Mihai, după cum ni se scrie, dând voie țăranilor Ardeleni a se scula asupra nobililor, a'i prinde și măcelări dimpreună cu femeile și copiii lor și a'și împărți între ei averea boierească cea risipită. Aceasta se resimte acuma la Cazaci. Țăranii mărginași de pe aici și dintre munți sunt de asemenea dispuși la atare crime"²³³.

Fiind deci pus, prin politica urmată de el, în nevoie de a se sprijini pe nobilimea transilvană, Mihai trebuie să caute a înlătura formarea în jurul numelui său a unei asemenea legende, și tocmai fiind că eră Român, trebuie să împiedece pe Români a scutura lanțurile robiei. De altfel am văzut cum Mihai Viteazul dăduse înapoi Secuilor libertățile răpite de la ei de familia Batoreștilor. Dar aceștia își pierduseră privilegiile lor de un timp îndestul de scurt; apoi ei erau puțini, și încă nu robiți ca Românii cu totul de nobilii Ardealului. Liberarea lor jignia pe câte-va individualități, nu pe o clasă întreagă²³⁴. Faptul însă că Mihai Viteazul nu împiedică de loc pe Secui, de a comite acte de silnicie contra nobililor lor, ne dovedește pe deplin că nu teama de neorânduie și dorința de a menține ordinea reținuse pe Mihai de la deslănțuirea Românilor; că nu motive administrative ci numai de acele politice îl făcuseră să opriască pe Români. El vroia să atragă simpatiile nobilimei, și credea că cel mai sigur mijloc eră tocmai de a'i mântui de primejdia cea mai mare, răzbunarea țăranilor, care stătea în mâinele lui de a o arunca asupra lor.

Și cu toate aceste unde eră singura bază pe care Mihai ar fi putut înălța în Ardeal o trainică stăpânire? Invederat că numai în acel popor român de la care cuceritorul fericit înțorcea privirile. O uriașă putere ascunsă zăcea în acele milioane de suflete înlănțuite și amărâte prin un jug secular. Dacă cumplită fusese apărarea și îngenunchierea lor, cu cât mai cumplită trebuie să fie destinderea și ridicarea lor în picioare? Ce așteptau ei? Un semn de la Mihai, și întreg Ardealul eră la genunchile lui. Stârpind pe Unguri și dând libertatea Românilor, ar fi înlăturat elementul dușmănesc pe care nici o concesie în lume nu putea să'l îmbuneze, și îl înlocuia cu un altul prieten și iubitor care ar fi unit la simpatia sângelui și plecarea recunoștinței; ar fi privit la Mihai ca la un Dumnezeu și ar fi jertfit lui cu drag și lepădare, întreaga sa ființă. Indată după cucerire, cui încredințază Mihai paza cetăților Ardealului? Românilor de pe lângă el. Dovadă deci că încrederea cea mai mare

²³³ Această scrisoare se află publicată în revista d-lui Hașdeu, *Traian*, 1869 pag. 32.

²³⁴ Mai sus, p. 214. Comp. Bălcescu, *l. c.*, p. 400.

tot în neamul și în poporul său eră silit să o pună, și totuși deși rațiunea îl îndemnă la o așa purtare, nevoile momentului îl sileau să se abată de la ea, și aceste erau cele hotărâtoare.

Cu împăratul german nu ar fi avut de descurcat întrebări mai grele decât acele în care'l complicase cucerirea Ardealului, căci Nemții erau cumplit de porniți în contră Ungurilor pentru îndoita lor trădare, mai întâi prin întoarcerea către Sigismund Batori la reintrarea lui în Ardeal, apoi prin acea către cardinalul Andrei. Mihai însă, prin sprijinul Românilor ar fi căpătat *o bază pozitivă*, o putere proprie a lui, mare și nerăsturnabilă; ar fi întemeiat stăpânirea lui pe granitul neperitor al simțământului unui popor și nu numai pe vântul schimbător al combinațiilor politice.

Fără putere nu se întemeiază și nu se mențin împărățiile. Mihai o aveă la îndemână, dar împrejurările îl sileau a nu se sluji de ea; ba el trebui s'o înnăbușe, spre a lăsa jocul liber nobilimei pentru viitoarele ei trădări²³⁵. Așa însă hotărâseră puterile istorice înnaintea cărora trebuie să se plece voințele omenești, cum se pleacă spicele de grâu sub suflarea vântului. De aceea asemenea cugetare de păreri de rău sub pana istoricului nu slujesc la altă ceva decât la arătarea mai deplină a puterei fatalității.

---

²³⁵ Judecata cea aspră a lui Bălcescu asupra lui Mihai Viteazul (p. 402): „astfel Mihai trădase mîșia sa în Ardeal și merită a cădea”, face o vină morală din ceea ce eră numai o înlănțuire fatală a împrejurărilor.

III

CĂDEREA LUI MIHAI VITEAZUL

---

1. RĂSCOALA ARDELENILOR

Dușmănia lui Mihai Viteazul. — Cucerirea Moldovei încredințase pe Germani, că Mihai avea de gând să urmeze o politică neatărnată, să-și croiască o puternică domnie sub scutul casei de Austria, ceea ce nu l'ar fi împiedicat la vreme de nevoie a se arunca în brațele Turcilor. Din un ajutor pe care împăratul crezuse că'l dobândise în contra puterii otomane în persoana lui Mihai, îi răsărea acuma un pericol eventual, tocmai spre acea parte atât de gravă a intereselor germane. Mihai devenise primejdios, și trebuia ca curtea germană să caute cu ori ce preț a se desbărâ de el. Vechea neîncredere în *Valah*, care îi întovărășise în totdeauna o hrăniseră în sufletul lor contra domnului român, și astfel suzeranul acestuia unindu-se cu elementul politic de căpetenie al Transilvaniei, care păstrase în mâinele sale, din îngăduirea lui Mihai, toată puterea ce o avuse și mai înainte, se sculă contra eroului muntean acea furtună care trebuia să'l răstoarne de odată din culmea gloriei în fundul prăpastiei.

„Orb norocul la suiș și alunecos a stare pe loc; grabnic și de sârg pornitor la coboriș”¹. Astfel fu soartă lui Mihai Viteazul. După ce am schițat norocul lui, să îmbrăcăm pana cu jale pentru a descrie ale lui nenorociri.

Chiar în timpul relațiilor celor mai bune cu Nemții, nu lipsiseră ponegririle și pârile contra lui Mihai din partea cătorva dușmani ai săi, personali mai mult decât politici. Așa Mihai Viteazul își înstrăinase pe marele nobil ungar din Transilvania, Ștefan Boczkai, confiscându'i averile, pentru că se opunea a'i recunoaște domnia, ca unul ce el însuși avuse pretenții la tronul Transilvaniei în timpul abdicărei lui Sigismund

---

¹ Miron Costin în *Letopisele*, I, p. 330.

Batori. Indată după victoria lui Mihai de la Schellenberg, împăratul scriind lui Boczkai ca să-și uniască puterile cu ale lui Mihai spre a aduce Transilvania sub stăpânirea germană, Ungurul îi răspunde că „s'au apropiat cu armatele de hotarele Transilvaniei și au ajuns la Cluj; că aici s'ar afla cea mai mare parte din nobilii Ardealului, care toți ar aștepta cu mare nerăbdare ca împăratul să trimită pe o persoană de înaltă autoritate din palatul său, spre a lua ocârmuirea țării”². Boczkai nu voiă deci să recunoască pe Mihai de domn al Transilvaniei, ceea ce împinse pe acesta a'i confiscă averile. De aici o ură neînduplecată între nobilul ungar și domnul român. În 16 Noemvrie 1599 Boczkai trimite un raport împăratului în care enumără toate faptele lui Mihai, care ar fi de natură a pune în îndoială buna lui credință, anume „că ar fi primit jurământul țării, uzurpând însușirea de locoțiitor împărătesc; că pe Secui, dându-i cu libertatea, i'ar fi pus să jure ascultare, nu numai împăratului ci și fiului său Petru; că au început a împărți moșii nobililor ce ar țineă cu el; că convocase pentru dieta din Transilvania și pe nobilii din ținutul Crasnei de afară din hotarele țării; că trimesese în Valahia pe mai mulți nobili ce nu vroiau să se supună lui; că Secuii răscolându-se contra nobililor lor, ar fi comis în provincia lor cele mai cumplite prădăciuni și pustieri”, și câte altele asemenea. Acest tablou compus numai din faptele acele ce puteau fi interpretate în contra lui Mihai, Boczkai îl încheie rugând pe împăratul încă odată „de a trimite pe omul său, care să-i ocrotească, ori cine ar fi acesta”³. Odată cu această scrisoare în care Boczkai se prefăcea a se îngriji numai de interesul împăratului, el trimite o alta către consilierul Ioan Barvitiuș, în care se vede că motivul părilor îndreptate contra lui Mihai eră despoierea de moșiile sale prin domnul român. Amestecând într'un chip cam straniu interesul împărăției cu al său personal, el spune că „știind pe voevodul că năvălise în Transilvania pentru sprijinirea interesului Maiestății Voastre, și crezându-l sincer în apucăturile sale împingeam pe toți să meargă către el. În contra tuturor așteptărilor averile mele însă, afară de o singură moșie, nu mi-au fost restituite”. După aceea revenind la tema lui favorită, adaogă că „grija cea dintâi ar trebui îndreptată asupra ocârmuirii Tran-

² Rudolf al II-lea către Șt. Boczkai, 6 Noemvrie 1599 și Boczkai către Ioan Barvitiuș, 7 Noemvrie 1599, *Hurm. Doc.*, III, p. 347 și 350.

³ Bocskai către Rudolf al II-lea, 16 Noemvrie 1599, *ibidem*, p. 352. Dintre măsurile luate de M. V. pentru a organiza Transilvania sub autorități din Muntenia, întâlnim numai o slabă încercare pe tărâmul bisericesc când el numește pe arhimandritul Gheorghe de la Tismana episcop la Muncaez în Maramureș, adică la unul din acele comitate mărginașe asupra cărora M. V. întindea pretențiile sale, după cucerirea Ardealului. *Doc. din 1662 rezumat de N. Iorga în Conv. literare XXXV*, 1901, p. 811.

silvaniei”⁴. Văzând însă nobilul ungar că nu izbutește numai cu acele mijloace, recurge la calomnie, imputând lui Mihai Viteazul că ar tolera „tâlhariile, cruzimile și devastările cele mai cumplite, că însuși el ar comite cele mai strașnice crime, ne-reținându-se de la nici o femeie cinstită, siluind chiar copile de 10 ani”⁵. Informându-se de scopul lui Mihai Vodă de a ataca Moldova, și pentru a ponegri și mai tare purtarea lui Mihai în o chestie unde știa că el nu va putea dobândi aprobarea împăratului, Boczkai răsturnând adevărata stare a lucrurilor, spune că Mihai, care ar exercita o tiranie atât de cumplită în Transilvania, ar fi dat pe față planul său de a ataca Moldova, ceea ce ar fi împins pe Moldoveni sub protejuria Polonilor, care acum ar amenința Transilvania”⁶, pe când știm că Polonii și cu protejuitul lor Ieremia Movilă săpând tocmai domnia lui Mihai, provocaseră pe domnul muntean a’i ataca.

Pe când acest dușman neîmpăcat al lui Mihai Viteazul se ridică în Transilvania, un al doilea trimis din afară aici, nunciul papal Malaspina lucră în același chip spre compromiterea lui Mihai în ochii împăratului. Cauzele care împinsese pe Malaspina a fi în contra lui Mihai sunt ușor de pătruns. El era nunciul papei, și Andrei Batori fusese cardinal. Malaspina credea că are de răsbunat contra lui Mihai moartea fratelui său întru Hristos. Apoi el, ca preot catolic, trebuia să vadă cu ochi răi introducerea unui domn schismatic în o țară ce trebuia păstrată Catolicismului. Ne mai aducem aminte de modul puțin respectuos cum tratase Mihai Viteazul bulele trimise de papa la el în Muntenia⁷. În sfârșit Malaspina mai fusese reținut în prinsoare de către domn în tot timpul luptei de la Schellenberg, pentru a căreia amânare el venise în corturile lui. Malaspina se pune în curând în înțelegere cu Boczkai spre a înnegri pe cât se putea pe Mihai. Astfel scrisoarea trimisă de Boczkai împăratului, a căreia cuprins a fost reprodus mai sus „fusese redactată de Ungur în înțelegere cu nunciul care era bolnav”⁸. Tot așa este și acea trimisă în aceeași zi lui Barvitius⁹.

În raportul lui Malaspina însuși asupra luptei de la Săbiu către cardinalul San-Giorgio, nunciul papal, după ce povestește toate împrejurările acelei lupte, la care el asistasese fiind reținut în lagărul lui Mihai, arată cum voevodul începuse a dărui moșii la Valahi și a pune în lucrare toate acele acte de ocâr-

⁴ Boczkai către Barvitius. 16 Noemvrie 1599, *ibidem*, p. 355.

⁵ Boczkai către Barvitius, 23 Decemvrie 1599, *ibidem*, p. 401.

⁶ Boczkai către Barvitius, 30 Decemvrie 1599, *ibidem*, p. 405.

⁷ Mai sus, p. 175.

⁸ Boczkai către Rudolf al II-lea, *ibidem*, p. 352.

⁹ *Ibidem*: „postea cum... Malaspina nuntio apostolico de praesenti rerum statu collocatus sum”.

muire pe care poate să le facă un principe suveran. Malaspina pentru a încerca pe Mihai, îl întrebase dacă vrea să stăpâniască în Transilvania armat sau nearmat și s'o ocârmuiască după sistemul turcesc sau valah, sau să o lase în deprinderile de până atunci, sfătuiindu'l a se înțelege cu dânsul asupra tuturor acestor puncte care ar trebui desbătute cu Maiestatea sa împăratul și cu sanctitatea sa papa. Malaspina e de părere că „Impăratul ar trebui să caute a se folosi îndată de împrejurări, dacă vrea să păstreze stăpânirea Transilvaniei; căci dacă țara va rămâne a lui Mihai, în curând ea va trece sub mâna Turcilor”¹⁰.

Mihai bănuind pe nunciul de protivnic îl chieamă înaintea sa, muștrându'l cu cuvinte foarte aspre „pentru că scriea lui Basta și împăratului că el Mihai, ar fi trădător; că ar fi făcut pace cu Turcii și cu cardinalul, adăogând că dacă nu ar fi reținut prin oare care considerații, ar urmă altfel față cu el”¹¹.

Un al treilea personaj care dușmăniă pe Mihai Viteazul, și care trebuia să aibă asupra soartei lui o fatală înrăurire era *Gheorghe Basta*. Acest general austriac, de origine italian, intrase în legături cu Mihai prin mijlocirea împăratului, atunci când împăratul, hotărînd împreună cu Mihai atacul Transilvaniei, trimisese pe Basta cu oștirea lui către marginile țării, spre a sprijini lovitura Românului. Am văzut însă cum generalul împăratului, după înțelegerea avută cu Gaspar Corniș se retrage îndărăpt, ceea ce face pe Mihai să scape momentul potrivit pentru săvârșirea atacului. Mihai, iute și la răzbunare ca în toate apucăturile sale, învinovățește într'un chip cu totul nesocotit pe Basta, că ar fi luat de la cardinalul Andrei 7000 de galbeni, spre a se retrage de la hotarele Transilvaniei¹². Aceste relații stabilite între Mihai și Basta, încă înaintea de a se cunoaște, sunt rădăcinile din care se va desvoltă neîmpăcata lor dușmănie care se sfârșește cu drama sângeroasă din câmpia de la Turda. După ce Mihai Vodă cuprinde Ardealul, Basta considerând țara ca dușmană, o pradă. Mihai atunci îi trimite o scrisoare ascuțită în care îi spune că „întrucât Ardealul a fost cuprins pentru Maiestatea sa, și el singur s'a așezat în el, nu s'ar conveni ca regiunea să fie acum pustiită; că nu cere acum ajutorul magnificenței sale, întru cât nu l'a dat atunci când a trebuit”¹³. Basta fiind întrebat apoi de împăratul asupra viitoarei organizării a Ardealului, se face a nici a nu ști că Mihai l'ar fi ocupat, și înșiră mai multe condiții asupra *voe-*

¹⁰ Raportul lui Malaspina, 14 Noemvrie 1599, *ibidem*, p. 515.

¹¹ Raport anonim despre expediția lui Mihai Vodă în Ardeal 5 Noemvrie 1599. *Ibidem*, pag. 345.

¹² Mihai către Rudolf al II-lea. 21 Decemvrie 1599, *ibidem*, p. 391.

¹³ Mihai către Basta, 11 Noemvrie 1599, *ibidem*, pag. 351.

vodului ce ar fi a se numi¹⁴. Mihai la rândul său pâriă pe Basta, că ar țineă în secret cu Batoresții, la care învinuire Basta nici nu se coboară a răspunde. Întrebat de mai multe ori despre părerea lui asupra lui Mihai, el îl judecă ca dispus la trădare și la sfârșit scrie doctorului Pezzen: „Cred că am scris altetei sale cu îndestulare despre opinia pe care o am asupra Valahului. Și acuma sunt tot de aceea părere, de și s'ar putea să mă înșel”. Basta însă spre a nu lăsa să se creadă că rivalitatea lui cu Mihai Viteazul ar putea să aducă daune împărăției, scrie tot odată lui Pezzen că „au aflat despre Sigismund Batori, că ar veni cu puteri însemnate asupra Ardealului; că pentru a feri țara de cotropirea leșască, ar fi gata a se duce în ajutorul voevodului, când va fi vorba de a o apăra; dar că nu'i va da nici un sprijin la cucerirea Moldovei, nevroid să încurce pe Maiestatea sa într'un nou războiu”¹⁵. Basta ponegrind pe Mihai la împăratul că ar fi încheiat pacea cu Turcii, Mihai spune comisarilor că scrisorile prin care Basta povestea asemenea minciuni, ar merită să'i fie țintuite în frunte”¹⁶. În sfârșit Basta somează chiar într'un rând de a dreptul pe Mihai să părăsească Ardealul, ceea ce duce relațiile lor la culmea încordărilor. Basta scrie împăratului în 20 Martie despre „obraznicia Valahului” (insolniza, mai la vale superbia), care este îndreptat că Maiestatea Voastră l'ați întărit în stăpânirea țării și care nu ar putea fi alungat decât cu puterea. Prin o altă scrisoare către împăratul din 22 Martie Basta cere un adaos de 2000 de oameni la oștirea lui de 10.000 pentru a pedepsi pe acest barbar”¹⁷. q ( )

Eră fără îndoială o mare greșală din partea lui Mihai Viteazul, de a fi provocat de la început dușmănia unui general însemnat și cu mare trecere la curtea imperială, spunând împăratului că Basta ar fi luat 7000 de galbeni, spre a nu ataca pe cardinalul, cu atâta mai mult că Mihai trebuise să fie mulțumit de refuzul lui Basta de a'i veni în ajutor, ceea ce'i dăduse prilejul de a cucerii Transilvania cu propriile lui puteri. Tot așa de dăunătoare fi eră și provocarea la dușmănie a lui Boczkai, pe care ar fi trebuit să'l cultive, odată ce el vroia să câștige pe Unguri. De asemenea e fără chibzuință purtarea lui de tot aspră față cu marele nuncio al papei, cu atât mai mult că ocara ce i'o face el înaintea lumii eră întemeiată mai mult pe bănuțeli, așa că Malaspina nu trimise scrisoarea lui cea bănuitoare

¹⁴ *Ibidem*, pag. 366.

¹⁵ Basta către dn. Pezzen, 23 Decembrie 1599. *Ibidem*, p. 401.

¹⁶ Raportul comisarilor, 15 Aprilie 1600, *ibidem*, IV, 1, p. 39. Vezi și o scrisoare din Weisenburg 11 Aprilie 1600. N. Iorga *Acte și Frag.*, I, p. 171.

¹⁷ Mihai Vodă către Basta, Fevruarie 1600, *ibidem*, p. 22; 20 Martie, *ibidem*, XII, p. 794; 22 Martie p. 798. „ ”

decât după 5 Noemvrie, ziua în care el fusese muștrat de Mihai¹⁸,

Toate aceste greșeli ale domnului român, proveniau din firea lui cea prea pornită care, unită cu o mare și pătrunzătoare inteligență, eră bună pentru general, dar care eră în dauna omului politic, și dacă politica lui Mihai Viteazul se arată în destul de bine condusă, cât timp ea eră ieșită din sfat, înțelepciunea ei poate fi datorită în mare parte oamenilor de seamă și dibaci ce înconjurau pe voevod, pe când de îndată ce el intervenea personal în desbateri, caracterul său cel aprig și neoprit încurcă mai mult ițele ei decât le descâlcea.

Arestarea comisarilor. — O împrejurare încă mai mult gravă veni să sporiască numărul dușmanilor lui Mihai, în timpul expediției făcute în Moldova. Mihai așteptă cu mare nerăbdare pe ambasadorul extraordinar al lui Rudolf, doctorul *Bartolomeus Pezzen* care trebuia să vină spre a regulă desăvârșit poziția lui Mihai în Transilvania; tot odată eră să i aducă banii datoriti de împăratul, de care bani Mihai avea cea mai mare nevoie spre a și plăti trupele cu care eră să năvălească în Moldova, și despre care trupe se temea că nefiind de mult îndestulate, vor refuza a l urmă. El scrie deci lui Pezzen să vină cât mai curând în Ardeal, căci numai întârzierea lui ar face a mai trăgână cu îndeplinirea unei izbânzi atât de folositoare¹⁹. Pentru a i grăbi sosirea, Mihai îi mai spune, că și Turcii s'ar pregăti de atac²⁰. Ar crede cineva cetind aceste cuvinte în scrisorile lui Mihai, că el nu cunoștea de loc hotărîrea de a nu i învoi cuprinderea Moldovei. Mihai însă avea aerul de a înțelege mai bine decât împăratul interesele acestuia.

Pe când el eră în Moldova, se vestește despre o apropiată sosire a lui Pezzen, care ar fi ajuns în Satu-Mare. Mihai lăsase răspuns că dacă ambasadorul ar veni în lipsa lui, să l aducă la el ori unde se va afla²¹, îndemnând pe comisarii împărătești să i iasă într-o întâmpinare²². Comisarii pleacă din Alba-Iulia către Cluj, spre a se apropia de doctorul Pezzen care trebuia să intre de la Satu-Mare în Transilvania, și în Cluj ei își întocmesc o trăsură, spre a urcă mai spre nord într-o întâmpinarea ambasadorului. De odată, după o pără a unuia Grigorie Chesarul și a judecătorului din Cluj, că cei doi comisari ar voi să fugă din Transilvania, ei sunt opriți în ziua de 23 Maiu a ieși din

¹⁸ In 5 Noemvrie este muștrat de Mihai și în 14 raportul contra lui. Mai sus, notele 10 și 11.

¹⁹ Mihai Vodă către Pezzen, 28 Aprilie 1600. Hurm., *Doc.*, IV, 1, p. 43.

²⁰ Mihai Vodă către Pezzen, 7 Maiu 1600, *ibidem*, p. 47.

²¹ Mihai Vodă către Comisari, 20 Maiu 1600, de lângă Hotin, *ibidem* pag. 51.

²² Mihai Vodă către Comisari, 7 Maiu 1600, *ibidem*, p. 47.

orașul Clujului de către logofătul Theodosie, comandantul garnizoanei de aici; iar dacă ar vrea să se întoarcă la Brașov la Mihai Viteazul, le dă voie a o face, însoțiți de trei servitori care nu erau decât niște păzitori mascați²³. Cu alte cuvinte comisarii erau arestați și puși sub pază. Ce împrejurare putuse oare să motiveze o măsură atât de primejdioasă? Nici nu se poate gândi ca comisarii să fi avut în gând a fugi din Transilvania, căci nici o pricină nu'i împingea la aceasta. Fusesse tot deauna bine tratați și considerați de Mihai care, de și une ori le vorbiă cam aspru, însă avea tot deauna grija de a se scuza către ei, cu necazurile sale²⁴. E drept că Mihai întreprinsese cucerirea Moldovei în contra protestărilor anumite ale comisarilor; dar această abatere a lui Mihai de la voința împăratului încă nu provocase ruperea relațiilor între imperiu și domnul român, care să fi explicat retragerea, și încă prin *fugă*, a comisarilor.

Este învederat că vina ce li se puneă în samă eră absurdă. Sau că arestarea săvârșită de logofătul Theodosie se făcuse pentru o altă faptă a comisarilor, sau ea trebuie pusă pe nesocouința lui. Documentele păstrate nu învoesc decât această de pe urmă explicare, de oare ce, dacă arestarea comisarilor ar fi fost motivată prin descoperirea vre unui complot, nu am vedea pe banul Mihalcea, locuitorul lui Mihai Viteazul, dând chiar a doua zi după arestare, în 14 Maiu, ordinul de eliberare și scuzându-se către comisari că logofătul Theodosie ar fi un om simplu, nepurtat prin curți, care nu ar cunoaște regulile bunei cuviinți și respectul ce se cuvine solilor²⁵. Comisarii cu toate aceste scuze se găsesc foarte jigniți prin o asemenea încălcare a dreptului ginților. Ei își vărsă focul prin o strașnică ocară dată logofătului în o scrisoare a lor către banul Mihalcea, în care numesc pe Theodosie „un dobitoc îndrăzneț, neștiutor, țăranos, care a făcut cea mai mare necinste Maiestatei sale cezărești și o rușine ne mai pomenită domnului voevod, iar ambasadei noastre un dispreț și o daună prea grea și nereparabilă, drept care numitul logofăt ar merita o pedeapsă exemplară și o mie de ștreanguri; că Maiestatea sa va simți această ofensă, ilustrul voevod va pierde marele său nume și credit pe lângă Maiestatea sa și pe lângă toți principii Creștinătăței și pe lângă doctorul Pezzen, văzând ei o astfel de tratare din

²³ Ungnad și Zekel către Mihai, 23 Maiu 1600 și același către banul Mihalcea, 25 Maiu 1600, *ibidem*, p. 53 și 59. Alt. doc. asupra aceleiași chestii din 12 Maiu 1600, *ibidem*, XII, p. 904. Nici în grădină nu aveau voie Comisarii să iasă. *Ibidem*, pag. 921.

²⁴ Ungnad și Zekel către Rudolf al II-lea, 5 Aprilie 1600, *ibidem*, p. 38.

²⁵ Banul Mihalcea către comisari, 24 Maiu 1600, *ibidem*, p. 57. Altă scrisoare a aceluiași către comisari din 26 Maiu 1600, *ibidem*, p. 61: „cum vero is pauca vel nulla regna peragravit neque adeo in aulis Caesarum Principumque sit versatus”.

partea acelu mojic, țărănos, dobitoc și nerușinat logofăt”²⁶. Banul Mihalcea care trebuia să se simtă și el împroșcat prin asemenea epitete josnice date unui subaltern al său, nu face nici o observație solilor, ceea ce fără îndoială n’ar fi lipsit, în cazul când ei ar fi fost surprinși cu oare care uneltiri, ci le cere de a doua oară scuze pentru nedreptatea și ocara ce li se făcuseră²⁷. Este învederat că un limbagiu atât de sumeț din partea comisarilor și atât de blând din partea ocârmuirii lui Mihai, arată că nu ei fuseseră cei greșiți, ci aceasta din urmă. Apoi chiar Mihai Vodă când aude despre arestarea comisarilor, le trimite din Iași, în 24 Iunie, o scrisoare de scuze în care le spune că acest act de ocară a fost făcut fără ordinul și fără știrea lui, făgăduindu-le că îndată ce se va întoarce va pedepsi cu asprime o asemenea purtare²⁸. Mihai mai face apoi și o muștrare directă banului Mihalcea²⁹.

Din toate aceste reiesă învederat că logofătul Theodosie, om simplu și nu prea purtat în treburile ocârmuirii, văzând pârile aduse contra comisarilor că ar vroi să fugă, ceea ce putea să creadă, întru cât ei tocmiseră o trăsură până la Satul-Mare, crezută că aceasta ar aduce domnului său o mare nenorocire, pe care vrău s’o împiedice, punând la opreală pe comisari.

Aceștia însă nu se mulțumiră cu ocara dată logofătului: „Arestarea noastră protivnică dreptului ginților, adaug ei, în o scrisoare către banul Mihalcea, este de atribuit parte domnului logofăt, parte magnificenței voastre; ba ea pricinuește chiar ilustrului voevod o scădere din strălucirea numelui său dând chiar motiv întregii Creștinătăți a se îndoi de statornicia și sinceritatea lui”³⁰. Și într’adevăr din acest fatal moment, comisarii care până atunci sprijiniseră pe Mihai față cu împăratul, sau cel puțin nu’i fuseseră dușmani, încep a lovi în el prin rapoartele lor, grăbind catastrofa ce se apropia cu pași uriași.

Dacă cercetăm corespondența comisarilor cu împăratul înaintea de această întâmplare, o găsim cu toate observările lor asupra scopurilor lui Mihai, îndestul de bine dispusă în favoarea domnitorului. Așa ei stăruiesc mult ca să i se trimită ajutorul în bani, cel de atâtea ori zadarnic promis, descriind în culorile cele mai vii nevoia în care se află Mihai de a’și plăti armata. Anume la sfârșitul lui August 1599 împăratul datoria lui Mihai 75.000 de taleri. Petru Armanul fiind trimis

²⁶ David Ungnad către banul Mihalcea, 26 Maiu 1600, *ibidem*, pag. 58: „questo logofetto un bufalo indiscreto, ignorante, rustico... da quel villano, rustico, capraro, impudente logofetto”.

²⁷ Mihalcea către comisari, 26 Maiu 1600, *ibidem*, p. 61.

²⁸ Mihai Vodă către comisari, 24 Iunie 1600, „ex Jassvasar”, *ibidem*, p. 79.

²⁹ Mihai Vodă către banul Mihalcea, Iunie 1600, *ibidem*, pag. 81.

³⁰ Comisarii către banul Mihalcea, 6 Iunie 1600, *ibidem*, p. 68.

de domn la împăratul după bani, cu ordin anumit de a nu se întoarce fără ei, împăratul nedându'i nici acuma, solul lui Mihai Viteazul se temeă să se arate înaintea stăpânului său, spre a nu plăti prin moarte neîndeplinirea însărcinării. Mihai amănințase pe comisari că le va trimite după gât pe Cazacii și Haiducii săi, ca să sufere și ei cele ce le suferia el de la dânșii în fie care zi. Cu puțin timp înainte de a ieși Ungnad din Alba-Iulia, fusese martur la o scenă de tumult făcută de lefegii lui Mihai, care, răsculându-se, năvăliră în palat, în cât numai cu mare greutate putură fi liniștiți de dânșul³¹. Împăratul însă eră atât de lipsit de bani în cât nu trimetea de cheltuială propriilor săi comisari care i se jăluiesc într'un rând că nu aveau ce să mănânce. Ungnad în deosebi care uria foarte mult pe Ungurii din Transilvania, căci „între ei, cum spune el, ar fi mult turcizmu, bastardat și adulterat; ei nu au nici o credință și nici o pietate, în fie care din ei stând ascuns câte un Sigismund Batori, se fericește că le-a trimis Dumnezeu în persoana lui Mihai un judecător drept care să'i pedepsească, prin varga lui de fier, obrăznicia, tâlhăriile și desfrânările Românilor, Grecilor, Sârbilor, Cazacilor, Ungurilor și Turcilor. El ocupă toate castellele lor cu Români, Sârbi și Bulgari”³². Comisarii raportau cu credință împăratului tânguirile lui Mihai, că ar aveă o frumoasă și aleasă armată și ar ținea-o acuma de 5 ani, că nepri-mind nici un ajutor de la Maiestatea sa, au stat de geaba toată iarna și acuma că se reîncepe vremea frumoasă stă tot astfel, stricând numai țara și mâncând toate, despre care se ridică fără încetare plângeri și supărări de la poporul de la țară; însă de la Maiestatea sa nu vine nimic, nici un ajutor, nici bani, nici mângâiere, nici măcar un răspuns la numeroasele sale solii; că pe de altă parte Turcii, Polonia și Moldovenii îl chiamă la ei, făgăduindu'i țările ce le are în stăpânire, numai dacă ar vrea să primească proteguirea lor; dar el nu vrea să se îndepărteze de Maiestatea sa căruia i'a jurat odată credință”³³. Dacă însă comisarii prin acest raport sprijiniau cererile lui Mihai Viteazul, ei pe de altă parte, tot pentru a nu se turbură armonia între stăpânul lor și domnul român, se temeau de hotărîrea lui Mihai de a nu lăsa odată cu capul în afară de stăpânirea lui comitatele mărginașe ale Ungariei, și își dădeau toate silințele pentru a împiedecă pe Mihai de a'și trimite armata spre ele, „ca să nu se apuce de păr Mihai și cu Basta, lucru de care să păzească Dumnezeu, căci Majestatea Voastră

³¹ David Ungnad către Rudolf, II, 3 și 4 Ianuarie 1600. *ibid.*, IV, 1, p. 6.

³² Raportul aceluiași din 8 Ianuarie 1600, *ibidem*, p. 12: „weill Eur Majestät gesante selbst an der täglichen Zehrung und Notturfft mangel leiden”.

Ungnad către Rabuss, 26 Ianuarie 1600 *ibidem* XII, p. 651.

³³ Raportul comisariilor din 31 Martie 1600, *ibidem*, p. 29.

ar trebui să plătiască faptele lor''³⁴. Pe acest ton se urmează corespondența comisarilor cu împăratul asupra purtării lui Mihai Viteazul. De și comisarii nu mai încuviințează mai multe din faptele lui și mai ales expediția contra Moldovei, ei caută totuși a menține pe Mihai pe cât în ascuțire dar pe atâta și în favoarea împăratului, cu toate că în rapoartele lor ei se îndoesc despre sincerile scopuri ale voevodului român. Ba chiar indirect ei apără poziția voevodului în Transilvania repetând fără comentariu în rapoartele lor, tânguiriile lui Mihai: „că împăratul ar avea destule țări în stăpânire și pentru ce nu s'ar lăsa lui Transilvania, pe care a cucerit-o cu sabia și sângele său?”³⁵.

De îndată însă ce comisarii fură loviți de guvernul voevodului prin arestarea lor, ei schimbă tonul rapoartelor lor. Atinși în onoare, presupuși ei, oameni nobili și reprezentanții unui mare împărat, că ar fi putut fugi ca niște vântură-țară, încep a căta cu alți ochi la politica lui Mihai Viteazul, în socoteala căruia trebuiau să pună la urma urmelor rușinea pățită. Pe cât până acuma văzuse purtarea domnului în părțile ei cele bune, pe atâta de aici înainte vor fi loviți mai ales de cele periculoase interesului german. Prin o lucrare psihologică ușoară de înțeles se schimbă dispoziția spiritului lor către Mihai Viteazul. De aceea și găsim că în cel întâi raport al lui Ungnad trimis împăratului după arestarea lui, el spune: „că despre Transilvania și Valachia vor întâlni tratările de pace mari greutate, mai ales fiind că Maiestatea Voastră încă nu poate ști cum stă cu Mihai Voevod în privirea Transilvaniei, și dacă el se va lăsa de *nedreapta lui pretenție* și va vroi să se supună Maiestății Voastre. Nu se poate pune temei pe neutralitate; căci Transilvania trebuie să fie apărată sau cu putere de Maiestatea Voastră, sau trebuie să cadă în tributul turcesc, *stând de o cam dată în discreția și la bunul plac al lui Mihai Vodă încotro el se va întoarce după gustul și intențiile sale*. Dacă Transilvania plătește Turcilor tribut, atunci va cădea nu numai în protejirea ei și în totala lor supunere, și în cazul unei războaie între Maiestatea voastră și Turcia, veți vedea și pe Transilvania ca și mai înainte mergând în contra Maiestății Voastre cu poporul ei, și dând toate ajutorurile de războiu dușmanului. *Acest punct însă trebuie să rămână în suspensie până*

³⁴ Raportul comisarilor din 3 Aprilie 1600, *ibidem*, p. 36. Comp. Raportul lui D. Ungnad către Rudolf al II-lea, 9 Ianuarie 1600, *ibidem*, p. 14: „Gott verhiet das der Michal und Her Basta, dem der Michal ohne das zum ublisten gewogen ist nicht ein ander in das haar fallen, dessen Eur Maj. Handlungen endgelten mueszten”.

³⁵ Raportul comisarilor din 31 Martie 1600, *ibidem*, p. 30. Acel din 3 Apr. 1600, *ibidem*, pag. 34.

vor ieși la un capăt cu Mihai”³⁶. Ungnad puneă în acest raport pentru întâia oară în prepus scopurile domnului muntean în privirea raporturilor lui cu Turcii, arătând astfel mai lămurit împăratului unde stătea pericolul domniei voevodului asupra Transilvaniei.

Doctorul Pezzen. — Dispozițiile în contra lui Mihai sporiră și mai mult după întâlnirea comisarilor cu doctorul Pezzen în Satul-Mare unde îi ieșiseră împreună cu banul Mihalcea și doi Unguri, deputați ai dietei, întru întâmpinare. Ambasadorul extraordinar a căruia sosire eră așteptată cu atâta nerăbdare de Mihai Viteazul, pentru a’i aduce banii trebuitori la plata oștirilor sale, veniă spre a pune la cale cu totul altă afacere decât aceea de a umpleă goala visterie a domnului român, și de sigur că ar fi fost în interesul lui Mihai Viteazul de a întârziă și nu de a grăbi sosirea lui Pezzen. Încă de mai înainte acest personaj lăsase a întrevedeă dispozițiile sale față cu voevodul în o scrisoare pe care i’o trimesese încă din Aprilie, în care începeă prin a-i spune „că hotărârile luate de Mihai ar putea să’l ducă la peire, dacă nu se va lăsa de ele și nu se va supune cu totul împăratului”. Li mai cereă doctorul, prin acea scrisoare, ca să trimită pentru câtva timp pe fiul său la Maiestatea sa, ceea ce supără pe Mihai la culme, văzând că i se cereau acuma ostateci, și cât de puțină încredere aveau Nemții în el. Această scrisoare mai fiind încă și rău interpretată lui Mihai, înțelegem cum chiar de pe atunci el trebuia să fie pornit contra ambasadorului extraordinar³⁷ care și el, la rândul său, aveă așa de puțină încredere în Mihai, că puneă să se rețină ca ostateci Banul Mihalcea și alți doi boieri ce ieșiseră întru întâmpinarea lui la Satu-Mare, până la întoarcerea lui din Ardeal. Iată cum se apropiau acuma solul împărătesc și domnul român. Și cu toate aceste Mihai, strâns de gât de trebuința banilor, pe care credea că o va îndestulă sosirea lui Pezzen, trece peste toate aceste considerații, și grăbește pe cât poate venirea ambasadorului. Nevoile momentului, neapărate și neînduplecate,

³⁶ David Ungnad către Rudolf al II-lea, 19 Iunie 1600, *ibid.*, IV, 1, p. 77 : „Sibenbürgen welches zwar noch inn des Michael Vaivoda Discretion und willkühr steht, wohin er sich ex possessio und ex professo wenden will... und muss dieser Punkt dieser Zeit in suspenso, bis man mit dem Michal daraus khombt, beruhen”.

³⁷ Raportul comisarilor din 3 Aprilie 1600. *ibidem*, IV, 1, p. 35 : „des herrn dr. Pezczzen brieff an Mihaltsch ist im gar depravirter vertulmatscht worden, unndt glauben wier nit dasz er Mihaltsch selbst es recht verstanden hab; denn es ist hoch und vernünftig gestält, Sonderlich hatt der herr Pezczz ihme die heilige warheit im eingang geschrieben, dasz des herrn Waida resolutionen im selbst zu endtlichen seinem verderben gereichen werden, wo er nit darvon absteht, unndt sich Euer Majestät gänzlich unterwirfft. Den Punct inn des herrn Pezczzen schreiben dasz er sein Sohn auf ein Zeit an Euer Majestät hoff schiken solle, hatt er ubell unndt mit verschimpfung aufgenumben, sehr unndt viel darüber gelacht”.

întunecau mintea de altfel deșteaptă a lui Mihai. Nici un pericol nu putea fi mai mare pentru moment decât lipsa banilor, care'l puneă în neputință de a păstră mai mult timp oastea lui de lefegii, tocmai acuma când prin cucerirea Moldovei și alungarea lui Ieremia zădărise așa de rău pe Poloni și pe toți dușmanii săi. De aceea Mihai, în dorința lui nespusă de a'și îndestulă oștirea, credea — între dorință și speranță este o așa de strânsă legătură! — că Pezzen îi va aduce banii numai decât. Despre cele ce i-ar fi putut cere în schimb ambasadorul extraordinar, se gândia Mihai numai în al doilea rând, sau era sigur că prin vorbe pompoase despre credința sa către împăratul și Creștinătate va putea adormi temerile Nemților pentru apucăturile lui Mihai și spunea tuturor care putea să'l audă că „Pezzen să'i aducă bani, iar nu scrisori; că altfel ar ieși lucrurile la rău. Cum spuneau Germanii Mihai așteptă pe Pezzen ca pe un „ofițer plătitor”³⁸.

Pezzen ajunsese în Satu-Mare însă fără bani, care ar fi trebuit să fie acuma sosiți și să'i afle Pezzen acolo; dar vistieria împărătească nu se prea grăbise a'i trimite, pentru că lăzile ei erau tot deauna goale. Pezzen scria împăratului cum că nu a găsit banii și va trebui să se ducă la voevod iar fără monedă, ceea ce ar atrage iarăși insulte Maiestatei Voastre din partea barbarului³⁹. Totuși Pezzen se hotărăște să meargă la Mihai pentru a pune la cale poziția lui în Transilvania, adevă de a cercă, dacă se poate, să'l facă să părăsească țara cu bună pace; Pezzen însă se convinsese de mai înainte de zădărnicia acestei încercări, de oare ce atât cei doi Unguri veniți cu comisarii și cu Mihalcea înaintea ambasadorului extraordinar, pe cât și informațiile culese de comisari în Transilvania, nu mai puțin și acele venite doctorului Pezzen, concurgeau a stabili hotărârea lui Mihai, de a nu cedă cu nici un preț Ardealul împăratului, și nu mai eră în această privire absolut nici o speranță⁴⁰.

Mihai primi pe ambasador cu ura în suflet, când întrebându'l de bani el îi spuse că nu au sosit. Totuși pentru a'l mângâia și a'l adormi, se hotărî între ambasador și domnul român ca acesta să trimită soli la Praga, spre a se întocmi în scris

³⁸ 7 Iunie 1600, *ibidem*, XII, p. 937: „ein Zahlmeister Officier”.

³⁹ „Verschimpfung an Euer K. M. Hoheit bej den Barbaren”. Pezzen către împărat, 6 Iunie 1600. *ibidem*, XII, p. 935.

⁴⁰ Ungnad, Zekel și Pezzen către împăratul, 5 Iulie 1600, *ibidem*, IV, pag. 84: „Weil aber obgemelte Gezandte auf mein doctor Pezzen persönliche befindung mit dem Waida starkh gedrungehn und ein hofnung gemacht es mochte mit meiner gegenwart doch ausser der Cessin die durchaus nicht zuverhoffen, wesz fruchtbarlichs in dem ubrigen vernichtet, haben wir uns dahin Resolvirt es komme nun herein werde wolle, so sagt der Woyda, er sey Herr in Siebenbürgen und hab das Land für sich eingennommen”.

condițiile privitoare la ocârmuirea Transilvaniei⁴¹; iar cât despre bani, punctul tocmai care interesă pe Mihai în gradul cel mai mare — de o cam dată mai mult chiar decât recunoașterea lui de locoțiitor împărațesc — rămâneă ca împăratul să determine timpul când trebuiă să'i fie numărați; cu alte cuvinte ambasada lui Pezzen către Mihai, care lăsă toate lucrurile să se reguleze în urmă nu aveă nici un scop; și într'adevăr că ținta venirii doctorului în Ardeal eră cu totul alta, după cum vom dovedi-o în curând.

Intre acestea Banul Mihalcea, reținut ca ostatec de comisari până la întoarcerea lui Pezzen, întră într'o furie ne mai pomenită când înțelese rolul ce i se împunea, și uitând că trebuiă și acuma să nu iee masca prieteniei de pe obrazul său, rostește într'un moment de indignare cuvintele cele mai grele la adresa Nemților, că „dacă împăratul nu va cedă dorințelor lui Mihai, va vedea unde va ajunge Casovia, Viena și Praga”, dând astfel a înțelege, el ministrul domnului, că stăpânul său se va arunca în partea Turcilor, și mai adăogând încă cum că toți boierii vor rețineă pe Mihai de la cedarea Transilvaniei către împăratul⁴¹.

Că Mihai el însuși nu se așteptă la mare lucru din solia lui Pezzen, și că vroia numai să dobândiască banii, pe care credea prea cu mare înlesnire că doctorul îi va aduce, se vede și pe aceea că el în acelaș timp urmă înaintea tratărilor sale cu Turcii, trimițând chiar pe când așteptă vizita lui Pezzen, o solie la Constantinople⁴².

⁴¹ Ungnad și Zeckel către Rudolf al II-lea, 6 Iulie 1600, *ibidem*, IV, 1, p. 87. Punerea la cale între Pezzen și Mihai fusese numai orală. Eră să fie întocmită în scris de solii lui Mihai la curtea împăratului, pe care desfășurarea împrejurărilor nu-i mai duse acolo. De aceea nu se găsește, în documentele timpului, nici un act scris asupra acestei însemnate daraveri. Din raporturi care amintesc de ea, aflăm numai atâtă că a fost arătată în text. Așă în unul al lui Thoracominus din 13 August 1600, *ibidem*, p. 104, se spune: „Tractationem quae cum ill-mo domino Pezzio per ill-m dominum Vaivodam conclusa erat, fere in omnibus articulis mutata esse”. In o scrisoare a comisarilor către Mihai Vodă din 19 August, *ibidem*, p. 108, găsim: ita in posteriori tractatione eum ill-ma dominatione vestra conventum esse ut absoluta et per suam Maiestatem confirmata tractione tandem de certa summa pecuniae ill-mae dominationi vestrae certo et definito tempore praestandae”. In sfârșit în o altă scrisoare a lor către Mihai din 30 August, *ibidem*, pag. 118, se adaugă că: „conventionis statum hunc potissimum fuisse, ill-s dominus Pezzius affirmavit, ut *compositis, interventu legatorum ill-mae dominationes vestrae in aula sacrae Caesareae Majestatis potioribus de possidenda, administranda et gubernanda Transilvania articulis*, tandem etiam de pecuniae summa, praefixis distinctis terminis, certi aliquid ratiqae statureretur”.

⁴² Girolamo Capello către dogele, 12 August 1600, *ibidem*, IV, 2, p. 26: „*Il giorni passati* gionse qui un uomo del Tartaro, che conduse su una persona mandata da Micali suo padrone per trattazione di pace?. Dacă socotim timpul trebuitor pentru mergerea solului la Constantinople, vom vedea că trimiterea lui cade tocmai în timpul tratărilor cu Pezzen, în Iulie. Însemnată este și scrisoarea lui Mustafa Cadiul din Segedin care spune că pașă din Temșoara ar fi fost trimis la Mihai pentru tratări”. 27 Maiu 1600. XII, p. 922.

Coropondența ce urmează după ieșirea lui Pezen din Transilvania atât cu el cât și cu comisarii împărătești ce nu se mai întorc în ea, ar părea, la prima vedere, că întărește împăcarea săvârșită, și că Mihai rămâne ca și mai înainte omul împăratului. Mihai cere mereu bani de la comisari cât și de la Basta chiar, pe care'l mai roagă în deosebite rânduri să plece asupra Polonilor, spre a'i împiedecă de a ataca Ardealul. În una din aceste scrisori găsim chiar din partea lui Mihai o revărsare prietinoasă către generalul german, spunându'i că nu mai are în contra lui nici o inimă rea și îi cere ca și el să uite totul și să se jertfiască ambii spre binele comun⁴³, un simțimânt care în acel moment era desigur sincer din partea lui Mihai Viteazul, căci, dacă Mihai avea vre-un cusur, era acel al unei inimi tot deauna prea pe față.

Comisarii și chiar Basta îi răspund într'una că ieau toate măsurile trebuitoare spre a împiedecă atacul Polonilor; că îi vor trimite bani în curând, numai cât să mai aibă puțină răbdare, în cât din această corospondență pare a reeși într'un chip învederat, o reîntoarcere a vechilor bune relații ale comisariilor cu Mihai Viteazul, o înlăturare din partea Germanilor a tuturor prepusurilor insuflăte lor prin purtarea domnului și reîntoarcerea lui în bunele grații ale curței de Austria.

Toate aceste însă erau numai niște manopere a adormi pe eroul român, care și așa nu veghiă cu îndestulă trezire asupra poziției periculoase în care se află. Sub picioarele lui se adunase tot mai arzânde și mai încordate lăvele unui vulcan ce amenințau să'l înghită în cumplita lor isbucnire.

Ungurii nu puteau avea încredere în Mihai și de aceea Alois Radibrad spune unui arhiduce încă din 29 Noemvrie 1599, o lună numai după cucerirea Transilvaniei, că „dacă Mihai Vodă rămâne în guvernul acestei țări, să mă creadă Alteța Voastră că se va naște o mare buimăceală și amestecare, și nu mă îndoiesc, chiar o răscoală, pentru că țara nu va fi mulțumită și împăcată de a fi ocârmuită de acest principe”.

Se răspândise între Unguri vestea că Valahul își propune după ordinul împăratului, a tăia în bucăți pe nobilii, sperjuri și răsvrătitori cotra M. S.⁴⁴. Toată această încordare era să atâte o revoluție întinsă asupra întregii țări de care trebuia să se sfarme toate planurile voevodului. Elementele cele mai deosebite, atât acele dușmane pe față lui Mihai cât și acele ce fățăriau supunere și prietenie, erau să se unească într'o singură sfortare care să smulgă Ardealul din mâna Valahului, spre a'l da de o cam dată în acea a Neamțului. Ori cât uriau Ungurii pe Nemți, tot mai urăți le erau Români. Gândul de

⁴³ Mihai către Basta, 8 August 1600, XII, p. 993.

⁴⁴ *Ibidem*, XII, p. 520 și 779.

a fi stăpâniți de un membru al poporului pe care se învățase a'l privi în timp de secolii ca menit numai cât spre o degradătoare robie, li se părea ceva neuzit, peste putință. „Cum se putea suferi rușinea ca un valah să stăpânească o provincie așa de nobilă, exclamă Malaspina în unul din rapoartele sale”⁴⁶!

De la o vreme de și cam târziu, Mihai bănuie că eră înconjurat de trădători, căci într'un rând el scrie comisarilor „că ar fi vrut să le trimeată pe lângă boierii săi și doi Transilvăneni, dar nu o putea face, căci ar fi auzit din toate părțile că îi vor trădă, și nu se poate încrede în ei”⁴⁶. Când trimite pe banul Mihalcea să întovărășască pe comisarii ce ieșiau întru întâmpinarea lui Pezzen, le dă și doi Unguri cu ei, care însă trebuiau să stee neconteniți pe lângă Mihalcea, și nu aveau voie să vorbiască cu comisarii⁴⁷. Și într'adevăr Ungurii, de și cei mai mulți tratați foarte bine de Mihai Viteazul, se sileau în toate modurile să'l compromită, înainte de a se răscula fațăș contra lui. Astfel am văzut cum ei se prefăceau că ar dori ca Mihai nu numai să rămână în Transilvania, dar încă să domniască afară în Ungaria, „atâta ar fi ei de sătui de ocîrmiurea germană, neputând rămâneă mai mult timp sub casa austriacă”. Comisarii observă asupra acestei vești, că „deși așa lucru nu ar fi de necrezut din partea Transilvănenilor și a cătorva din Ungaria de sus, totuși s'ar părea iscodită mai mult în dauna Voevodului, spre a'l înstrăina de Germani și a'l pune rău cu ei”⁴⁸. De aceia Ungurii înțețesc pe Mihai a cere numai decât stăpânirea comitatelor mărginașe din afara Ardealului. Ei știau că, împingând pe Mihai la asemenea cerere de la Germani, l'ar compromite în ochii lor⁴⁹. De aici se explică stăruința cea lipsită de ori ce măsură a lui Mihai, pentru stăpânirea numitelor comitate. El credeă că prin dobândirea acelor părți va mulțami năzuințele Ungurilor șiși va creiea un titlu la recunoștința lor. Nici în această privire Mihai Viteazul nu

⁴⁶ Raportul lui Malaspina, 14 Noemvrie 1599, *ibidem*, III, p. 514 : „quanto gnomiosa cosa sarebbe, se un Valaco dominasse una provincia così nobile come questa”.

⁴⁷ Raportul comisarilor din 31 Martie 1600, IV, 1, p. 31 : „Er wölle neben sein zwen gesanten Boyarn auch zwen Sibenbürger schikhen, das sei darumben verbliben die weil er allerlei von irer verratterej gehört hab und kheinem recht trauen dörffen”.

⁴⁸ Raportul comisarilor, 1 Iulie 1600, IV, 1, p. 83 : „die zwen Sibenbürger dirf/en von dem Michaltschn nit khumben und mit uns reden”.

⁴⁹ Raportul comisarilor din 29 Martie 1600, IV, 1, p. 23 : „Das ist nun von den Sibenbürgern und etlichen mit inen correspondirenden ober Ungarn nicht gar ungläublich, aber auch nicht mit rechten Treuen gegen den Waida, sondern allein von inen dahin angesehen das sy in von Euer Majestät separiren und abalienyrn möchten”.

⁴⁹ Ungnad și Zeckel către Rudolf al II-lea, 3 Aprilie 1600, *ibidem*, p. 34.

înfelesese că eră jucat. Mihai deci, de și nu pătrunsese în totul jocul Ungurilor, simțise că ei îl trădau.

Cum să se explice însă atunci purtarea contrazicătoare a eroului? Pe de o parte neîncredere în Unguri, de alta lăsa-rea armatei moldovene sub comanda lui Moise Sekeli, și acea a Transilvaniei sub Gaspar Sibrik⁵⁰; pătrunderea în unele puncte prin uneltirele întinse de dușmanii săi, în altele orbire și cădere în lanțurile lor? Mihai începuse a pierde cumpătul în acest vălmășag de îmboldiri opuse. El simțea prin instinct că Nemții și Ungurii vroiau să'l surpe, și cu toate acestea în Nemți și Unguri trebuia să'și caute sprijinul său; căci Turcii erau buni numai de spărietoare. Știa el că, după toate cele ce făcuse, o împăcare cu ei nu putea fi decât închipuită. Mihai s'ar fi putut mai la urmă rezemă pe armata lui, cu ajutorul căreia el deslegase cele mai grele încurcături ale vieței sale; dar aici se lovia de altă greutate: lipsa banilor, pentru aflarea cărora eră nevoie să recurgă tot la Nemți. În o asemenea stare încurcată a afacerilor lui, să ne mirăm dacă șovăia, dacă puterea lui nu mai eră limpede și bine lămurită? Lui Mihai îi lipsia un punct de sprijin pe care să se poată răzămă spre a ridică lumea ce gravită în jurul lui. Acest punct l'ar fi putut află într'un singur element, *poporul român din Ardeal*; dar la el tocmai nu se gândise nici o dată.

De mult plănuită revoluție contra lui Mihai Viteazul așteptase sosirea doctorului Pezzen la Alba Iulia, spre a se da pe față. Cei doi Unguri veniți întru întâmpinarea lui Pezzen, împreună cu banul Mihalcea și comisarii, ajungând la Satu-Mare, și ne mai putând fi păziți de a vorbi cu reprezentanții împăratului, după cum fuseseră în timpul călătoriei, spun în ascuns acestora, că în toate părțile țara ar fi gata a se răsculă contra lui Mihai; că dacă s'ar trimite numai o mică oștire spre Cluj, toată provincia s'ar ridică, așa că împăratul ar putea prea ușor să pună mâna pe ea⁵¹.

Nu poate fi nici o îndoială că doctorul Pezzen, prin uneltirile puse de el în lucrare în Ardeal provocase izbucnirea acestei mișcări, pentru a scăpa prin ea de domnul român.

Aceasta mai întâi se dovedește din faptul că comisarii după ieșirea lor la Satu-Mare întru întâmpinarea doctorului

⁵⁰ Ungnad și Zeckel către Ștefan Csaki, 23 August 1600, IV, 1, p. 115.

⁵¹ Ungnad, Zeckel și Pezzen către Rudolf al II-lea din 5 Iulie 1600, *ibidem*, p. 85: „Wie die zween ungrischen Gesandten in gehaimben und aller orten unsz anezeigt würdet, wann nur Eur Khayserliche Majestät ein geringe anzal Volkhs gegen diser granizen beisanten hetten, und auf ein solchen fall nach Clausemburg rucken liessen, wurde es im ganzen landt ein aufstandt und ein beifallen verursachen, und dadurch Eur Khayserlichen Majestät desz Landts sich volkömblich impatrochuiren mögen”.

Pezzen, nu se mai întorc îndărăpt. Rămânerea lor în Ungaria se înțelegeă încă pentru timpul cât ținū ambasada lui Pezzen, dacă nu spre alt scop, cel puțin spre a ținea de urât (?) pe banul Mihalcea, ce rămăsese ca ostatec în mâinile Nemților, până la întoarcerea lui Pezzen. Dar după ce acesta se întorsese în Austria, înțelegându-se în aparență cu Mihai Vodă, pentru ce urmează comisarii a rămânea afară de hotarele Transilvaniei? Nu putea să fie numai spre a'și răsbună de arestarea suferită, căci ei erau reprezentanții împăratului, și nu puteau ascultă numai de motive personale. Îndepărtarea lor din Transilvania, trebuia deci să fi fost urmarea unui ordin mai înalt.

Intr'adevăr aflăm că această îndepărtare a comisarilor germani fusese propusă lui Mihai de Pezzen, sub pretextul de a înșela pe dușmani, prin aparența unor stricări a relațiilor între Mihai și împăratul. Comisarii se prefac a fi mălhiți de această întocmire făcută de Mihai cu ambasadorul extraordinar, și scriu lui Mihai că ei nu sunt vinovați, dacă nu mai pot veni în Transilvania, și'l roagă să nu răstălmăcească această a lor lipsă în sensul calomniilor ce li se pun în socoteală⁵².

Nemții aplicase înalta școală a politicei de machiavelism și înșelătorie, spre a circonveni pe Mihai. Domnul român, cu toată deșteptăciunea firească a minței lui, amețit cum eră el de greutatea poziției sale, stăpânit apoi de gânduri și de temeri mari, nu pătrunse acest joc, care tocmai fiind prea subțire ar fi putut să'l pună în bănuieli; căci ce înțeles aveau scuzele comisarilor, când dr. Pezzen alcătuiase cu el rămânerea lor în afară de Ardeal?

Apoi nu trebuia să'l pună în mirare împrejurarea că Nemții pe care îi știuse totdeauna îngrijiți asupra scopurilor sale, ca nu cumva el să vree a se împatronă în Transilvania, pe când el încă nu arătase asemenea gând, acuma când îl desvălise pe față, spunând cum am văzut comisarilor, că împăratul ar avea un imperiu întins și pentru ce nu i-ar lăsa lui Transilvania⁵³, nu trebuia zicem să'l loviască prea lesnea aderare a guvernului german la cererile lui? Dovada însă scrisă a uneltirilor germane ne-o dă următoarea misivă a lui Francisc Alardi, care raportează către comisarii împărătești modul cum se pornise

⁵² Scrisoarea comisarilor către Mihai Vodă, 25 Iulie 1600, *ibidem*, p. 88 : „mussarium et consultum visum et ita inter Ill-m dom-in V-ram et Ill-m d-num Pezziu conclusum fuerit, ut nos ambo ad deludendos hostes impediendosque nocivos... conatus illorum hoc tempore in Transilvaniam non redeamus... Quin imo deliberavimus recta iterum in Transilvaniam reditum nostrum parare... nisi nos ab instituto nostro deliberatio et conclusio Ill-mae dols V-rae cum Ill-o d-no Pezzio facta revocasset, de quo solemniter, videlicet quod reditus noster in Transilvaniam per nos non steterit, protestamur... denuoque obnixè orantes ne hanc (invittis nobis) absentiam nostram malignorum calumnys, in sinistram partem rapi, neque honestam nostram famam falsis delationibus proscindi patiatur”.

⁵³ Mai sus, pag. 248.

mișcarea revoluționară : „Imi aduc aminte, illustri domni, că pe când eram la Satu-Mare, unde se află și doctorul Pezzen, domniile voastre ați tratat cu mine cu mare gravitate, îndemnându-ne a fi cu credință, întreaga provincie către împăratul, și a privi pe Maiestatea sa ca pe domnul nostru legiuit și prea sfânt. Și noi răspunzând că am fi dispuși a o face cu cea mai mare tragere de inimă, dacă nu am fi îngroziți prin nespusa cruzime a voevodului, care prin militarii săi împrăștietai pretutindenea, nu numai că ne amenință viața noastră, dar nu ar fi cruțat nici pe acea a femeilor și copiilor noștri. Atunci domniile voastre ați răspuns că *întreaga provincie ar putea tot deauna să se opună și să strice unui om*. Această îndemnare a domniilor voastre, întipărand'o adânc în sufletul meu, am crezut de cuviință a o împărtăși mai multor căpitenii ale țării, și de atunci nimic n'a fost scăpat din vedere pentru a întări rândul nostru de a ne plecă sub scutul Maiestăței voastre. Toată nobilimea și toate cetățile aleargă în tabere, recunoscând de domn al lor pe Maiestatea sa împăratul, ba chiar și legegii voevodului, Ungurii călări și pedestri, trecură toți la noi”⁵⁴. Așa dar comisarii îmbiau pe nobili la revoltă încă de pe când se aflau în Satu-Mare, și doctorul Pezzen, când se apropiase de Mihai și tratase cu el despre recunoașterea însușirii lui de guvernator al Transilvaniei, purtă în sinul său gândul trădărei, pe care îl împărtășise de mai înainte nobililor Ardealului. În afară de scrisoarea lui Alardi, înțelegerea nobilimei maghiare cu ocărmuirea împărătească mai reiese și din cererile de mulțumită pe care nobilii Ștefan Ciaki, Mihail Lukarfusi, Georgio Zaluskii, Ștefan Chirițel, Iohan Biari, Gabriel Ladislau, Christoforu Jalusckii, Matheum Perusy, Petrius Ficior și Petru Aisyg o cer de la împăratul după răpunerea lui Mihai la Mirăslău⁵⁵.

Răscoala Ungurilor. — Nu trecuse luna de când Pezzen părăsise Ardealul, și răscoala izbucniă de odată în toate părțile. Cel întâi care dădu semnul începutului fu generalul însărcinat de Mihai Viteazul cu paza Moldovei, Moise Sekeli. Pentru a pune răscoala în mișcare, el părăsește postul său fără voia lui Mihai, și acesta amenințându'l cu pedeapsă⁵⁶, el fuge împreună cu alți nobili anume : Ștefan Ukutievici, Ioan Petki, Ioan Niacaro, Francisc și Ștefan Horvat, Ioan Nagi Levai și Gabriel Török, și trece pe la Hust în Polonia. Mihai Viteazul văzând această pribegire, procede la început cu asprime și taie

⁵⁴ Scrisoarea lui Francisc Alardi către comisari, 6 Septemvrie 1600, IV, 1, p. 121 : „tum ill-mae Dom-es V-strae provinciam integram uni homini sempre resistere et nocere posse, responderunt”.

⁵⁵ Cererile de mulțumire de după Septemvrie 1600, *ibidem*, XII, p. 1050—1053. Pentru Giegy, p. 1091.

⁵⁶ Ungnad către Rudolf al II-lea, 21 August 1600, *ibidem*, p. 114.

alți 5 nobili : pe Farkaș Corniș, Mihai Zemere, Gheorghe Niutodi, Francisc Farcaș și Benedek Tombatfalvi, ceea ce grăbește încă aprinderea răscoalei⁵⁷. Altor nobili Unguri le confiscă averile precum lui Ștefan Kakos (Cucoș) pentru că arată bănueli asupra scopurilor lui Mihai. Moșiile lui Kakos sunt restituite după ordinul comisarilor și acel al lui Basta, ceea ce avu pe de o parte drept rezultat scăderea autorității voevodului și deci încurajarea mai departe a Ungurilor la trădare, pe de alta înveninară și mai rău raporturile lui Mihai cu Basta⁵⁸. Lui Ștefan Bodony Mihai îi luase un castel⁵⁹. În același timp pe când Sekeli treccă în Polonia pe la Hust, Gaspar Sibric, al doilea cap al armatei lui Mihai fugeă către Arad. Comisarii se prefac a deplânge pe Mihai pentru nenorocirile ce l'ar lovi. Ei îi arată cum de mult încă îl sfătuiseră să nu hrăniască acești șerpi la sânul său ; să nu le încredințeze importantele comande cu care erau însărcinați că ; Mihai nu'i ascultase⁶⁰. Cât de perfidă eră această nouă încercare a comisarilor de a adormi pe Mihai asupra împărțirii imperialilor la revoluția pornită în contra lui, se vede din adresa acelorăși comisari către dieta Transilvaniei *posterioră numai cu câteva zile* acelei în care ei deplângeau pe domnul român, unde de asemenea deplâng „adminisfrarea cea violentă a Transilvaniei”, adăogând că îndreptarea ei este mai ales treaba generalului Basta, dar că se pot rezemă și pe ajutorul lor tot deauna gata ai sta spre slujbă⁶¹. Este învederat că sau comisarii țineau la Mihai în contra Ungurilor, pe care îi numeau *șerpi hrăniți la sânul lui Mihai*, sau cu Ungurii în contra *violentei ocârmuirii a voevodului*. Amândouă aceste protestări nu puteau fi adevărate în același timp, și care din două eră acea curată, credem că după cele expuse până aici, nu mai are nevoie de a fi arătată.

În tot acest răstimp, pe când răscoala se urziă în ascuns Mihai ceruse neconținut bani de la comisari, primind la fie care dată răspunsul că împăratul n'ar fi determinat încă timpurile în care urmă să i se facă plățile și să mai aibă puțină răbdare. Într'un rând însă Mihai trimițând o cerere mai amenințătoare, comisarii scriu către împăratul, că, de și ei trebuie să umble tot amânând pe Mihai Vodă cu ajutorul de bani și de oameni până la desăvârșita hotărâre a împăratului și la intervenirea generalului Basta, totuși în cazul unui pericol ex-

⁵⁷ Ștefan Bathori către David Ungnad, 21 August 1600, *ibidem*, p. 113. Doi din ei fusese uciși de Secuii de rând. Aceștia însă fiind partizanii lui Mihai, tot lui i se puneă moartea lor la socoteală.

⁵⁸ Kakas către împăratul pe la 1600, *ibidem*, XII, p. 1055.

⁵⁹ Statele Ardealului către împărat, 22 Noemvrie 1660, XII, p. 1089.

⁶⁰ Comisarii către Ștefan Csaky, 23 August 1600, IV, 1, p. 115.

⁶¹ Comisarii către dieta Transilvaniei, 5 Septemvrie 1600, IV, 1, p. 121.

trem vor trimite ceva bani lui Mihai ⁶², aceasta tot spre a'face să creadă că Nemții nu erau amestecați în mișcare.

Nemții hotărâseră deci să ajute cu puterea Ungurilor și să trimită pe Basta în contra lui Mihai. Ei vroiau însă, până la desăvârșirea pregătirilor acestuia, să mai momiască pe Mihai Viteazul cu speranța unui ajutor german contra revoluției ce'l înconjură. Lui Mihai cu cât sporiă primejdia, cu atât î se întunecau vederile și el credeă — căci eră împins să creadă — că Germanii tot cu el țin, la care avea de dovadă, poate în contra însuși bănuielilor sale, scrisorile comisarilor. Trebuie să fi fost cineva în o mare cumpănă, în care poate să piardă tot ce a agonisit prin cea mai strașnică încordare, pentru a ști cu câtă putere se anină mintea de cele mai mici cărlige ale speranței; cum ea fuge de tot ce poate să o sfărâme și se ține numai de acele împrejurări, ori cât ar fi ele de iluzorii, care pot să o întăriască. În așa poziție se află Mihai Viteazul, și de aceea nu trebuie să'i bănuim că a putut fi așa de groaznic înșelat. Nu nedibăciei ci nenorocirilor lui este de atribuit asemenea aiurare.

Că Mihai nu mai știă ce face, se vede de pe hotărîrea luată de el în aceste critice momente de a trimite pe Ștefan Csaki, spre a ocupa cu putere comitatele mărginașe ale Ungariei, sperând prin aceasta a împacă pe Unguri, când el știeă bine că o asemenea măsură trebuie să supere pe curtea imperială, de la care tocmai speră ajutor contra revoluției Ungurilor ⁶³.

Ștefan Csaki, ultimul general ungur ce mai rămăsese pe lângă Mihai, îl părăsește și el, și lucru mai grav încă, fiind în legătură cu Secuii, provoacă și pe acest popor ce până atunci ținuse cu Mihai, a se deslipi cel puțin în parte de el. În 5 Septembrie Csaki atăță pe Secui la răscoală, făgăduindu-le menținerea libertăților lor, pentru a scăpa de „mizeria de nelegiuirile ce au căzut pe capul nostru”. Este de observat că în toată această proclamație, nici odată nu este amintit numele lui Mihai Vodă, de și eră îndreptată numai în contra lui ⁶⁴. Tot atunci părăsește pe Mihai și o trupă de 700 de Cazaci, pe care nu'i plătise de mult, și pe când astfel toate se năruiau în jurul

⁶² Ungnad către Rudolf al II-lea, 21 August, 1600, *ibidem*, p. 114: „Wir muesse so woll mit der Volkhs als gelts hülfß vertröstung gewatsamb un pr - crastinando, bis auf Eur Majestät allergnädigste schlus-resolution, so woll als der herr Vicegeneral Velt obrist furgehen. Besorgend doch inn einer gählingen eiseristen noth, werden wir unerwarth Eur Majestät resolution, vor den wir doch uns auf das allereiserist hietten wollen, mit etwas gelts im beystehen muessen”.

⁶³ Comisarii către Mihai Vodă, 30 August 1600, *ibidem*, p. 119: „Quod vero ill-ma d-tio V-tra dominum Stefanum Csaky certis cum cohortibus versus Zilagy et exteriores partes expediverit, hoc unicum est, ut veremur, quod suam caesarem Majestatem tanquam res, pendente adhuc compositionem, sane intempestiva, maxime offendere, Praga salutarem tractationem per multum impedire protrahere. sinistras suspitiones movere”.

⁶⁴ Proclamația lui Ștefan Csaky, 5 Septembrie 1600, *ibidem*, p. 122.

său, el aude despre Poloni că vin asupra Moldovei și Transilvaniei cu Sigismund Batori și Ieremia Movilă.

Toate primejdiile năvăliau de odată asupra lui Mihai Vodă și din lăuntru și din afară. Natură croită pe împotrivire, el trebuia să lupte, și luptă pentru a păstra poziția câștigată, chiar în contra Germanilor. proteguitorilor săi. Innainte însă de a expune întâmplările acestei epoci hotărâtoare din viața eroului român, să căutăm a ne da samă mai lămurit despre pricinile care împinsese la revoltă pe poporațiile Ardealului.

Cauzele Răscoalei Ardelenilor. — Deosebitele elemente care alcătuiau aceste poporații se desbinară de Mihai din motive deosebite. Sașii care ținuseră cu el cât timp fusese privit de Germani ca omul lor, începuseră a-l părăsi, potrivit cu emanciparea lui de sub epitropia germană, și acuma văzându-l dușmănit în ascuns de Nemți, își întoarseră gândul de la dânsul. Nobilii cum am văzut urau pe Mihai ca unul ce eră *Valah*. „Deprinși a uri și a desprețui nația română în iobagii lor țărani, le venia ciudă a’și plecă sumețele și trufașele lor capete sub o stăpânire românească”⁶⁵. Se mai temeau apoi că, odată ce Mihai ar împlânta în chip trainic domnia lui în Ardeal, să nu’și aducă aminte că eră Român, și să ocrotiască pe Românii acelei țări contra asuprirei Ungurilor. Nu e vorbă că Ungurii urau aproape tot atâta și dominarea germană; dar ei vroiau să întrebuițeze cu dibăcie puterea împăratului spre a zdrobi pe Mihai, și apoi să se scuture de Nemți, trecând în partea lui Sigismund Batori, care doria să se întoarcă din nou în tronul pe care’l lepădase, până acum de două ori. Revolta Ungurilor transilvăneni contra lui Mihai Viteazul este foarte înțeleasă: eră protestarea corpului politic al țarei contra unei stăpâniri urâte de el.

Ar fi fost un singur mijloc de a scăpa din toate aceste greutăți, din toate aceste primejdii. Liberarea poporului român și aruncarea lui în capul răscoalei nobiliare. Pe lângă că, precum am văzut și vom vede-a-o, Mihai nu credea că trebuie întrebuițat această cumplită armă, apoi acuma chiar chemarea Românilor ar fi fost mai grea; căci pe lângă desfîncântarea pe care avusese să o sufere țărani Ardealului din purtarea lui Mihai către ei, se mai îndepărtaseră inimile lor de dânsul și din pricina jafului și a nelegiuirilor cărora ei mai cu seamă fuseseră expuși din partea oștirilor sale mercenare, compuse din lefegii din cele mai deosebite naționalități, Raportul lui Malaspina spune că armata lui Mihai Viteazul se compunea din Albanezi, Sârbi, Unguri, Cazaci și Valahi⁶⁶, încât, cum observă un istoric ungar al acestor timpuri, vedeai luptând Unguri contra

⁶⁵ Bălcescu, *l. c.*, p. 451.

⁶⁶ Raportul lui Malaspina, 14 Noemvrie 1599, *ibidem*, III, p. 513.

Ungurilor pentru cucerirea Transilvaniei. Pe lângă acestea mai erau tot cu leafă Moldoveni și Secui. Se vede deci că numai o mică parte a oștii sale eră compusă din Munteni, și anume în afară de câteva roate de popor mai de rând, boierimea călare, care trebuia să slujească în armată fără plată. Aceasta eră în număr de 1400 de cavaleri⁶⁷, fiind bine înțeles și ea amestecată cu elemente străine. Lefegiii trebuiau plătiți și măsurându-și curajul și energia la luptă tot deauna potrivit cu sumele ce li se numărau, Mihai Viteazul eră în neconținută nevoie de bani, ceea ce este ușor de înțeles când aflăm că el trebuia să plătească în timpuri normale 98.000 de taleri pe lună oștiiilor, care sumă se adăogia încă în timpul expedițiilor⁶⁸. De aceea corespondența lui cu Germanii are drept teamă fundamentală ajutorul bănesc, pe care însă și Nemții se găsiu în cea mai mare greutate a' l răspunde din pricina sărăciei vistieriei lor, mai în urmă și a scopurilor lor de a se mântui de yevod. De aceea îl vedem pe Mihai îndreptându-se cu cereri de bani până și la regele Spaniei. Vom vedea cum Mihai ne fiind ajutat cu bani din partea împăratului și trebuind cu ori ce preț să și plătească oștirea, recurge la dări neuzit de grele asupra țaranilor din Muntenia, pe care ei neputându-le plăti, îi despoaie de proprietățile lor, ceea ce se făcu sub domnia lui pe o scară ne mai pomenită⁶⁹. De o cam dată, ceea ce ne interesează sunt urmările neplății regulate a lefurilor asupra purtării oștenilor lui Mihai față cu poporația țarei cucerită. Această purtare eră din cele mai crunte și mai brutale. Chiar în cazul când Mihai ar fi plătit regulat leafa oștirilor sale, încă niște oameni nedisciplinați, care știau că viața lor este neconținută în cumpănă și deci doriau să se bucure de ea pe cât se poate mai mult, erau împinși de la sine a comite tot felul de neorânduiri; dar apoi când lefii nu li se plăteau adese ori timpuri îndelungate? Cu ce să trăiască ei, căci pe atunci ocârmuirea nu se interesează de nimic din cele trebuitoare unei oștiri; le plătia leafa și ei trebuiau să se îngrijească de întreținerea lor. Pentru a putea subveni nevoilor lor, nu le rămânea altă cale decât prada și jaful, pe care le și exercitau în aceeași măsură în țara dușmană ca și în cea prietină. Aceste prădăciuni făcute cu oare care teamă și măsură când lefii erau plătite, trebuiau să devină cu totul desordonate când plata lipsia. Soldații atunci aveau *dreptul de a prăda*.

⁶⁷ *Ibidem*, p. 511 : „Onde io passai al esercito di Michele e fui rincontrato prima da cento lance. poi da esso Michele da 1400 cavalli in circa”.

⁶⁸ Radibratti către Pezzen, 22 Decembrie 1599, *ibidem*, p. 399.

⁶⁹ Mihai cerea și din Transilvania bani și provizii însă pe cale legală prin autorități. Așa dela Bistrița pe când se află în Moldova cere provizii spunând că ostașii lui mor de foame. Hurm., *Doc.*, XII, p. 900.

Coroană Corespondența timpului revine în nenumărate rânduri asupra neorânduilor și scandalelor comise de trupele lui Mihai, mai ales din pricina neplătirii lefilor. Un raport al comisarilor din 5 Februarie 1600 spune despre 1000 de cavaleri ai lui Mihai că „bieții oameni din popor sunt foarte îngreuiți, căci cavalerii iau toate de geaba, fără plată sau plătind foarte puțin”⁷⁰. Un alt document ne arată pe militarii lui Mihai prădând pâinea din piață și tot ce mai aveau de mâncare, chiar și prăvăliile în care negustorii și locuitorii depuseseră lucrurile lor cele mai de preț nu scăpară de această urgie⁷¹. Un altul adaugă „că haiducii nu știu să trăiască fără a prădă”⁷². În un răspuns al lui Pezzen către împăratul trimis din Transilvania, ambasadorul lui Rudoif arată că „locuitorii țării merg cerșind; nobilii au ascuns grâul, sărăcie și mizerie mai mare nu am văzut nici la supușii Turci din Serbia și Bulgaria unde lucrurile cu toate aceste stau cel mai reu”⁷³. Comisarii bagă de seamă că această dărăpănare a țării ar fi putut fi înlăturată prin o mai bună orânduială, anume dacă voevodul ar fi luat măsuri ca pretutindeni unde oștirea a fost împrăștiată să fi avut prevederea ca soldații să nu despoaie poporul în chip samavolnic, luând de la sine vin, orz, grâu de geaba; dacă ar fi orânduit o taxă pentru întreținerea oștirii din care să se plătiască cele de nevoie⁷⁴.

Ceea ce eră mai hotărîtor, Mihai însuși mărturisește aceste prădăciuni, pentru a scoate din ele, un argument mai mult pentru nevoia ajutorului bănesc din partea împăratului. Comisarii în 31 Martie 1600 reproduc tânguirile lui Mihai că „ar fi așteptat 6 ani ajutor în Valahia, care nu i'a venit, precum nici banii nici odată la timpul făgăduit; că el s'a menținut cu toate acestea cât a putut, *stricând și prădând țara cu armata lui*”⁷⁵. Aiurea Mihai adaugă că „el ar avea în mare păcat de care va fi răspunzătoare Maiestatea Voastră, anume că a pus-tiat țara cu atâta oaste neplătită, că nu mai știe unde va ieși fără bani. În Muntenia iarăși nu se găsește nimic; și acolo totul e stricat”⁷⁶.

⁷⁰ Hurin., Doc., XII, p. 677.

⁷¹ Din 14 Aprilie 1600. *Ibidem*, p. 838.

⁷² *Ibidem*, VIII, p. 219: „per che esser Aiduchi che nonsamo viver esuga rubari”.

⁷³ Din 30 Aprilie 1600, p. 874. Alta: „în țară nu ar fi ce mîncă”, p. 851.

⁷⁴ *Ibidem*, p. 754. Alt doc. 22 Martie 1600. *Ibidem*, p. 797: „all suoi soldati ha permesso che faccino a voluntà loro ciò che li piace, e perro si fanno verso le doune et donzelle cose che non sano grate”.

⁷⁵ *Ibidem*, IV, 1, p. 31. Mihai repetă această tânguire în un raport către comisarii din 5 Aprilie 1600. *Ibidem*, p. 38.

⁷⁶ *Ibidem*, XII, p. 753. „Das er dies Land mit sovill unbetzalten Khriegsvolkh so gar verderbt und verödet; er wiss nicht wo er darmit ohne Gelt hin solt in der Wallachey find er nilits es sey schon alles verderbt”.

Dacă însă Mihai însuși mărturisea că nu poate trage nici un ban din Muntenia, tot așa de greu eră de a se scoate ceva din Ardeal de oarece un document din 10 Aprilie spune că "cele 4000 de taleri pe care le încuviințează Brașovul lui Mihai nu putuse fi adunați, din cauză că poporul de la țară se apăra de plata lui prin daunele suferite de la armată"⁷⁷. De aceea și Mihai Vodă se temea așa de mult de intrarea Moldovenilor, Polonilor și Tătarilor în Ardeal, căci „dacă Sigismund Batori ar fi intrat în țară, poporul de jos ar fi trecut la Sigismund și l'ar fi părăsit pe dânsul"⁷⁸. În afară de devastarea țării, soldații lui Mihai comiteau adevărate răscoale contra domnului, pentru a obține plata lefurilor. Intr'un rând se pornesc contra lui, pătrund în palat, și după ce fac cele mai mari scandaluri, Mihai izbutește abia cu mare greu a'i liniști⁷⁹. De aceea se pune Mihai într'o furie așa de cumplită, când după o lungă așteptare, împlinindu-se termenul banilor făgăduiți aceștia totuși nu sosiau. „Maiestatea Voastră, scriu într-un rând comisarii, nu poate crede câtă teamă și frică încercăm noi în această îndoială ucigătoare, și mai ales Petru Armanul, care este atât de supărat încât mai că este adus la desnădejduire, așteptându-se de la domnul său la cea de pe urmă disgrăție și chiar la o strașnică moarte pentru întârzierea și lipsa prezentului și a banilor"⁸⁰.

Este învederat că niște trupe atât de nedisciplinate nu puteau cruță Transilvania mai mult decât Valachia, și că purtarea lor brutală, cruzimele și jafurile lor trebuiau să nemulțămiască pe toată lumea și mai ales pe poporul de jos, expus cu deosebire neorânduvelilor lor. Un raport al lui Thoracominus din 13 August 1600, spune asupra acestor împrejurări, că locuitorii au fost atât de înfuriați printirania militarilor în cât este de temut ca să nu se nască de aici un războiu intern. Ațitată și turburată în gradul cel de pe urmă a fost mulțimea mai ales prin dărâmarea frumosului și marelui oraș Hunyad, întâmplată în zilele acestea cu foc și cu sabie. Locuitorii ne mai putând suferi siluirile de tot felul căroră erau expuse fetele și nevestele lor, se răsculară și uciseră vr'o 50 de pedestri. Cetățenii apucând înaintea cu jăluirea pentru crimele suferite, fuseseră iertați de voevod când de odată la 6 ale curentei luni August, ei fură înconjurați de 2000 de militari Cazaci și Valachi, și 50 de cetățeni fură dați morței, așa că nici copiii chiar

⁷⁷ Comisarii către împăratul. *Ibidem*, XII, p. 830.

⁷⁸ 22 Aprilie 1600, *ibidem*, XV, p. 860 : „Da Sigismundus Inn das Land einfallen thätt so dörrft das siebenbürgerisch Landvolkh dem Sigismundo alles bei und von ihm abfallen”. Alta identică, p. 855.

⁷⁹ David Ungnad către Rudolf al II-lea, 3 și 4 Ianuarie 1600, *ibidem*, IV, 1, pag. 6.

⁸⁰ Raportul comisarilor din 3 Ianuarie 1600, *ibidem*, pag. 5.

nu fură iertați; punând apoi foc orașului, din 300 de case nici una nu rămase în picioare”⁸¹. Asemenea execuție fără judecată a unui oraș întreg, nu putea să întărească simpatiile pentru Mihai Viteazul. De și fără îndoială că nu el o ordonase, ba nici chiar o încuviințase, fu nevoit cu toate acestea să privească la ea fără a putea pedepsi, de oare ce de altfel, dacă Mihai ar fi vrut să pună la orânduială pe trupele sale, el ar fi fost de îndată părăsit de ele. Și tocmai atunci nu era momentul ca Mihai să provoace o asemenea slăbire a puterilor lui. Singurul său sprijin real în Transilvania îi era oștirea. El trebuia deci, cu ori ce preț să i ierte toate abaterile și chiar crimele, căci nu avea bani cu ce să o plătească.

Fiindcă Mihai Viteazul căută în toate modurile să nu nemulțumiască pe nobilii Ardealului, de aceea el înfrână pe cât putea prădăciunile milițiilor sale îndreptate asupra nobililor, lăsându-le deplină voie a le comite asupra poporului de jos⁸², pentru care raporturile comisarilor ne aduc destule plângeri ale țăranilor. Milițiile nedisciplinate ale lui Mihai făceau deci un îndoit rău domnului: întâi îi înstrăină și deslipea de el populația română a țării, singura ce ar fi putut să i dea un adevărat sprijin, și făcea pe nobili să se folosească de despoierea la care era expus poporul — și care împiedecă sau concură jafurile lor — spre a ridică țițele lor în contră lui Mihai, a arăta domnia lui în Transilvania ca o calamitate publică, și a acoperi interesul lor de clasă contra domnului român, cu masca celui obștesc. De altfel însuși organizarea de atunci a armatelor, bazată mai ales pe lefegii, aducea neapărat după sine asemenea neorânduiele. Sunt cunoscute cumplitele prădăciuni comise de bandele lui Wallenstein în timpul războiului de 30 de ani, și chiar despre oștirile ardelene, am văzut mai sus cum ele pradă Bucureștii, sub pretext că tot trebuia să fie prădați de Turci, de și ele venise în o țară prietenă, în ajutorul lui Mihai. Apoi chiar oștirea lui Basta, după lupta de la Mirislău, sub pretext că ar pradă averile Românilor, Sârbilor și a Grecilor din Alba Iulia, comit o prădăciune îngrozitoare în acest oraș⁸³.

⁸¹ Thoracominus către comisari, 13 August 1600, *ibidem*, IV, 1, p. 104.

⁸² O scrisoare din Viena către solul elvețian, 22 Ianuarie 1600, spune: „non credo che esso si potesse sostentare in quella provincia, contro la volontà dell'imperatore, havendo tutto il popolo contro, et a volersi buttar della banda del Turcho, egli sa bene le burla che sogliono fare i Turchi alli homeni che li hannu offesi come ha fatto lui et necessariamente bisogna che egli dipenda da uno di questi doi potentati, poiche con le forze di quelle due provintie, quando anc hanesse i popoli bene affeti verso di lui non potria resistere”, *ibidem*, III, 2, p. 340.

⁸³ Ungnad către Rudolf al II-lea, 21 Septembrie 1600, *ibidem*, IV, 1, p. 137. Mai sus, pag. 151.

2. MIRIȘLĂU

Basta și Mihai. — Statele Transilvaniei știau însă că eră greu a luptă contra lui Mihai, numai cu puterile lor, căci oștirile lui, cu toată defecțiunea nobililor, Sașilor și o parte din Secui, erau încă impunătoare. Prin o adresă din 6 Septemvrie ele cer de la comisarii împărătești intervenirea armată a Germaniei în contra voevodului român. „Avem, se spune în acea adresă, Cazaci gata a apăra interesele noastre (cei 700 care se desbinase de Mihai); nu mai este nici un corp de armată ungurească călare sau pedestră, care să nu fi trecut la noi; o bună parte din Secuime de asemenea e cu noi, astfel că pentru a aduce provincia în partea Maiestăței sale, nu ne trebuie nimic alta decât ajutoarele făgăduite nouă de domniile voastre. Trimiteți-le deci în cea mai mare grăbire și noi vom fi gata la toată ascultarea, ca unii ce nu dorim altă ceva de cât a scăpa de jugul prea crudului tiran. Dacă însă, ceea ce Dumnezeu ferească, cererea noastră ar fi respinsă, protestăm înaintea lui Dumnezeu și a oamenilor că nu vom fi noi vinovați dacă provincia nu va cădea în mânilor Maiestăței Sale”. Această de pe urmă frază conține o amenințare, a căreia gând îl dă pe față istoricul ungar Bethlen, anume că „s’ar vedea nevoiți sau a chema pe Sigismund Batorî ce este la hotar cu oaste puternică, sau a cere ajutorul sultanului turcesc”⁸⁴. Tot această rugăminte, că Basta să înainteze cu trupele sale în contra lui Mihai spre a’l scoate din Transilvania, o face și trimisul nobililor către comisarii împărătești⁸⁵. Spre întărirea supunerii lor către împăratul, staturile Ardealului îi jură în formă solemnă credință în ziua de 7 Septemvrie 1600⁸⁶.

Basta și intră îndată cu armata în Transilvania apucând spre Turda, unde curând după aceea îl urmează și comisarii împărătești care stătuseră până atunci în Satu-Mare. Mihai Viteazul pentru a găsi ceva bani de care avea o nevoie neînlăturabilă, trimisese niște boi în Ungaria spre vânzare. Acești boi sunt sechestrați de Nemți în ziua de 8 Septemvrie⁸⁷. Atunci abia Mihai deschise ochii și văzû că și Nemții trebuiau să fie în joc, Nemții ceilalți, după părerea lui — nu și împăratul! Basta ajungând la Turda își unește puterile sale cu acele ale nobilimei și scrie arhiducelui Matei în 14 Septemvrie, că „măine sau cel puțin poimăine vom plecâ cu oștirea în contra Valahului care stă dincolo de Alba-Iulia cu puțini oameni. Indată

⁸⁴ Staturile Transilvaniei către comisari, 6 Septemvrie 1600, *ibidem*, 1, p. 123. Comp. Bălcescu, p. 471.

⁸⁵ Francini Alardi către comisari, 6 Septemvrie 1600, *ibidem*, p. 124 IV, 1.

⁸⁶ *Ibidem*, pag. 125.

⁸⁷ Comisarii către oficiul comercial, 8 Septemvrie 1600, *ibidem*, p. 127.

ce'l vom goni din țară vom atacă Temișoara spre a detrage pe Turci de la asediu Canișei. Este sigur că numitul valac a trimis după ajutor la pașa din Temișoara''⁸⁸.

Aceasta va fi de acum înainte imputarea de căpetenie ce se va face lui Mihai Viteazul, anume că vroia să se spună Turcilor și deci să le dee țara cucerită de la Andrei Batori, răpind-o împăratului. Intr'adevăr că Mihai eră pus prin însuși politica lui ce nu ținea samă de ordinele împărătești, în nevoia de ași căută la vreme de pericol un ajutor în taberile turcești. Așa l'am văzut tratând cu Turcii îndată după cucerirea Transilvaniei, în același timp pe când făcea împăratului cele mai călduroase protestări de supunere și de sinceritate; de asemenea l'am văzut trimițând iarăși soli la Turci în timpul chiar când trată cu dr. Pezzen⁸⁹.

De și tratările lui Mihai cu Turcii nu isbutiseră la nimic, totuși el știind că în împărăția mahomedană și cei mai mici pot mult, căutase cel puțin pentru ași câștigă libertatea de acțiune în Transilvania și mai apoi în Moldova, să se pună bine cu pașii mărginași, spre a nu fi stingherit în întreprinderile sale. Astfel el trimite Pașilor din Temișoara și de pe la Dunăre în mai multe rânduri prezenturi și eliberează pe mai mulți pe care îi aveă prinși din expedițiile anterioare, ceea ce nu lipsește a'i fi pus în sarcină de rău voitorii săi⁹⁰.

Pașii răspund arătărilor sale de prieteșug, trimițându-i mai multe daruri, pe care Mihai le primește, spunând Nemților că aceasta ar face-o numai spre a înșelă pe Turci. Asupra acestor daruri și a ceremoniei primirei lor, ne spune un izvor al timpului, că „Mihai a primit în public și pe ambasador și darurile stăpânului său : un iatagan persan strălucitor de aur și de pietre scumpe pe care trimisul Turc îl înmână el însuși lui Mihai ; doue steaguri roșii, șapte cai, un șoim prea frumos împodobit cu surguciuri de cucori și mai multe alte lucruri pe care Palatinul îngădui să fie duse înaintea lui după obiceiul Turcilor, cinste care nu puteă decât să nemulțumească pe împărat''⁹¹. Chiar dacă nu vor fi fost lucrurile întocmai așa, astfel le merse vestea și pentru compromitere și svonurile ajung. Altă dată Pezzen scria Banului Mihalcea că vovodul a ieșit însuși călare întru întâmpinarea ceaușului, că l'a întovărășit alătura, arătându-i mare cinste și dând tuturor a înțelege că el recunoaște pe împăratul turesc drept stăpânul drept al țarei și că nu mai cinstește și respectează pe M. V.''⁹².

⁸⁸ Basta către arhiducele Matei, 14 Septemvrie 1600, *ibidem*, p. 132.

⁸⁹ Mai sus, pag. 218 și 253.

⁹⁰ Mihai Vodă către arhiducele Matei, Ianuarie 1600, Hurm, *doc.*, IV., p. 17.

⁹¹ Comisarii către Rudolf al II-lea, 3 Aprilie 1600, *ibid.*, p. 31. Cf. *Journal de l'Etat d'Orient*, 1659 în N. Iorga, *Acte și Frag.*, I, p. 45.

⁹² 31 Maiu 1600, *ibidem*, XII, p. 926.

Mai rău însă de cât aceste relațiuni prietenoase cu dușmanii împăratului, dăunară creditului lui Mihai față cu Nemții laudele sale neconținute repetate despre ofertele cele ademenitoare ce i le făceau Turcii, spre a'l atrage în partea lor. Adese ori când nu primiă ajutoarele la care împăratul se îndatorise, el spunea comisarilor că ambasadorii turci i'ar oferi cea mai strălucită poziție, stăpânirea pe Valahia, Transilvania, și Moldova și pe deasupra și banii câți i-ar fi de nevoie, dacă numai ar deveni credincios și supus lor⁹³. De și Mihai asigură totdeauna pe comisarii că el respinge asemenea propuneri care ar fi spre dauna Creștinătăței, și cu toate că însuși comisarii nu le prea dădeau credință, totuși nu e mai puțin adevărat că aceste laude neconținute, întovărășite de relații binevoitoare între Turci și Mihai, puteau de la o vreme să aducă în bănuială sinceritatea lui către împăratul, și mai ales puteau să slujească drept o armă cumplită în mâna dușmanilor, spre a'l compromite față cu Germanii. Teama că Mihai, după ce se va întări, să nuse plece în contra Nemților și să se dea iarăși sub Turci, când atunci împărăția germană ar fi fost pierdută, împinse pe imperiali a da mâna cu Ungurii în contra domnului român. Pe această temă se și țese de acuma înaintea motivele pornirii Nemților contra lui Mihai. Ungnad caută să întărească pe împăratul în contra domnului, după intrarea lui Basta în Transilvania, și raportează că Mihai cere mai mult decât sigur ajutorul Turcilor, mai ales al Pașei din Temișoara care este frațele său de cruce.

Mihai se hotărî întâi se înăbușe revoluția cu puterea, ucise pe nobilii pe care îi putu prinde dintre trădători, pe mai mulți îndoelnici îi rețină în închisoare, arse două orașe săsești, Gross in Klein Schenk, măcelări poporația din Tuiș, o milă departe de Alba Iulia, împreună cu femeii și copiii și altele mai multe.

Acuma ar fi fost momentul sau nici odată ca Mihai să alerge la Românii Ardealului. Dacă ar fi încercat'o, e probabil că cu toate nemulțumirile provocate de Mihai în țărâtime, ea l'ar fi urmat. Ca o nălucă ar fi pierit nobilimea Ardealului, și Mihai ar fi devenit într'adevăr stăpânul cuceririi sale, stăpân prin sine însuși și nu din îngăduirea împăratului german. Aceasta eră cu atât mai ușor cu cât pe atunci Turcii repurtaseră mai multe izbânzi strălucite în contra Nemților, luaseră cetățile Bobocsa, Siklos, Bolondvar și mai ales marea cetate Canișa a căreia impresurare Nemții voiau s'o înlătore tocmai printr'un atac asupra cetăței Temișoarei, după ce ar fi respins pe Mihai din Transilvania⁹⁴. Stăpân pe situația internă a țării cucerite de el, având un sprijin puternic într'un element ce s'ar

⁹³ Comisarii către Rudolf al II-lea, 5 Aprilie 1600, IV, 1, p. 40.

⁹⁴ Zinkeisen, III, p. 609. Mai sus, pag. 265.

fi devotat lui până în măruntae, Mihai nu ar mai fi avut nevoie a șovăi neconținut între vasalitatea turcească și acea germană spre ași găsi cumpăna politică, nu ar mai fi avut nevoie săși facă la Turci o vază cu biruințele sale asupra Ungurilor, și să arate acestora și Nemților ca sperietoare prietenia turcească, ci rezemat, pe bază largă și puternică a unui popor de același neam, ar fi ocupat o poziție precumpănitoare între ambele împărății, și ar fi putut întemeia într'adevăr o trainică stăpânire.

Dacă nu ar fi zadarnic de a avea păreri de rău, pentru lucruri ce nu au fost și deci nici ar fi putut să nu fie, fără îndoială că acest moment din viața eroului român, ar trebui să ne inspire cea mai adâncă durere.

Chiar dacă Mihai ar fi căzut și în urma revoluției țărănești, cel puțin și-ar fi croit în sinul focului atât cuprinzător un mormânt vrednic de glorioasa lui carieră, și nu ar fi pierit ucis mișelește în câmpia de la Turda!

Așa însă a fost să fie! iată rostirea neîmpăcată a istoriei, și dovada că așa a fost să fie, este că așa a fost!

Mihai care cercase să domoliască răscoala prin cruzimi, în loc de a urmă înaintea pe calea violenței, după ce vede că mișcarea luase proporții însemnate, recurse iarăși la blândețe spre a împăca pe nobilii răsculați, iarăși o greșală, căci blândețea acuma însemnă slăbiciune, și eră să încurajeze mai mult încă desfacerea de el. Trimite după Moise Sekeli pe mai mulți nobili, care să'i făgăduiască grația și iertarea, și o mulțime de favoruri numai să se întoarcă îndărăt⁹⁵. După ce nobilii se constituie în tabere, Mihai trimite mai multe solii la ei, însărcinate între altele a le spune că cu cea mai mare părere de rău a aflat că nobilimea s'a turburat, de oare care larmă răsvrătitoare, care-i ar pune în samă gânduri mincinoase și nelegiuite; el ia de martur pe Dumnezeu și pe sfinți că n'are nimic mai scump ca sângele nobililor; nimic nu are mai la inimă fără numai de a *păstra legile lor cele vechi* și ale patriei și a răsplăti fiecăruia după meritele sale⁹⁶.

Așa dar și acuma Mihai făgăduia nobililor păstrarea constituției neomenoase a Transilvaniei, care jărtfea imensa majoritate, adică poporul român, unei minorități privilegiate. Nici prin gând nu'i trecea măcar că, cel puțin acuma, sosise momentul în care, sfărâmând o nedreptate seculară, săși întăriască pe trainica temelie a aceleași nații plămuirea datorită îndrăznei și geniului său.

Solia lui Mihai neizbutind la nimic, el trimite o a doua cerere de împăcare către nobili prin doi iezuiți predicatori, care să le spună: „că dacă el sau soldații lui au făcut vre o greșală,

⁹⁵ Georgiu Georgfalusy către comisari, 20 August 1600. Hurm., *Doc.*, p. 111.

⁹⁶ Bălcescu, pag. 474.

s'o arate pe față și fără șfială; să'i încredințeze că prin căința lor și milostivirea sa, această răscoală se va putea ispăși printr'o veșnică uitare". Când acești deputați sosiră la tabăra nobililor, ei nu fură nici primiți, nici ascultați⁹⁷.

În timp ce Mihai făcea aceste încercări zadarnice de a recâștiga inimele nobililor, care nici odată nu bătuseră pentru el, Basta înnainta către tabăra lor și în 13 ale lunii Septemvrie ajunse la Cluj, cu cât se lăția vestea sosirii generalului german, cu atât desfacerea țării de Mihai Viteazul luă proporții mai mari; armata lui se micșoră prin trădări neconținute care sporiau numărul armatelor dușmane.

Basta odihni o zi oștile sale la Cluj și pleacă după aceea într'un singur marș până la tabăra nobililor, departe de oraș ca vre o două mile. Îndată ce el ajunse în mijlocul răsculaților, izbucni din piepturile tuturor un strigăt lung de bucurie. Căpiteniile ungurești îi dădură îndată comanda supremă asupra tuturor puterilor lor, ce se urcau la 20.000 de oameni, cu armata lui Basta împreună la vr'o 30—35.000

Lupta între Basta și Mihai.—Mihai aflând că Basta a venit în lagărul nobililor, mai încearcă încă o ultimă solie, însărcinată a spune generalului că nu ar avea dreptul să'l atace, nefiind autorizat de împăratul a o face⁹⁸. Se vede că Mihai mai păstrase încă o ultimă speranță, anume că *împăratul* nu ar fi amestecat în mișcarea îndreptată în contra lui. Și această încercare fu respinsă însă ca și celelalte. Mihai se hotărî la luptă. Se zice că în ajunul zilei în care eră să iasă din Alba-Iulia, ar fi visat că o groaznică furtună ridicată depe la Turda s'ar fi spart înfricoșat deasupra Albei, și că el însuși fusese isbit de un trăsnet. Mihai speriat sări din pat și chemă de îndată pe căpitanii săi, între care mai rămăsese și câțiva Unguri credincioși, Pancrație Senyey și Ștefan Bodoni, spunându-le visul, din care el trase prevestirea nenorocirii ce eră să'l loviască⁹⁹. De a fost vre odată un vis profetic, fără îndoială că fu acela.

„A doua zi Mihai, ridicând tabăra de la Alba-Iulia, dete poruncă armatei sale să se așeze de la vale de orașul Aiud, în câmpia numită Tinod. Inti'aceeași vreme Basta după ce dete iarăși o zi de repaos oștilor sale, obosite de iuțimea cu care veniseră la Turda, în 16 Septemvrie, împreună cu oastea nobililor, ridică tabăra de la Kerestes și merse de o așeză într'o câmpie udată de râul Mureșului. De aici în dimineața viitoare 17 Septemvrie, rânduindu-și armata de bătaie, porni împreună cu toate încărcările spre Aiud, cu gând a tăbări în sus numita

⁹⁷ Bălcescu, pag. 487,

⁹⁸ *Ibidem*, pag. 489.

⁹⁹ Bălcescu, pag. 491.

câmpie Tinod; dar aflând că Mihai l'a întrecut în ocuparea aceluia loc, se opri lângă satul *Mirişlău*"¹⁰⁰.

Armata lui Mihai Viteazul, care și ea cu toate defectiile numără aproape la vr'o 22.000 de oameni¹⁰¹, fusese aşezată de iscusitul ei conducător într'un loc tare prin aşezarea lui și care eră aproape peste puțință de siluit. În frunte eră apărat prin râpa adâncă a unui pârâu; de a dreapta prin o pădure ocolită ea însăși de cursul Mureşului, de a stânga prin nişte dealuri ale căror poteci Mihai le întări cu tunuri. Tot astfel eră întărit și malul înalt al râpei ce mărgineă fruntea oştirii lui Mihai¹⁰². Domnul român, aflând că Basta s'ar îndreptă asupra satului *Mirişlău*, trimise înainte o avan-gardă de vr'o 2000 de oameni care fură însă bătuti de Basta și respinși peste Mureş în tabăra lui Mihai. Cu toată această isbândă începătoare, Basta nu vroi să încerce lupta în acea zi, din pricina poziției celei prea tari a armatei lui Mihai. Apoi Basta eră neliniștit, temându-se de rezultatul luptei cu un general aşă de iscusit ca Mihai, mai ales că'l știă că se luptă cu disperare. De aceea spune generalul austriac în o scrisoare posterioară izbânzei lui că „te rog să crezi că am cu noscut prea bine primejdia pe care am înfruntat'o de a luă armele contra numitului valah și că Dumnezeu a voit să apere drepturile cele bune ale Maiestăței sale”¹⁰³.

Eroul intră în această luptă cu inima și cu gândul împărțit între necaz și datorie; nu se îndemnă la ea cu tot sufletul lui, ca în luptele de mai înainte. Tocmai acuma când eră să se hotărască soarta existenței sale, eră chinuit de un gând, care nouă ni se va părea neînțeles pentru o minte politică. Anume el nu eră încă sigur dacă împăratul însuși autorizase pe Basta a intră cu oastea în Ardeal, sau dacă generalul lucrase numai după cererea Ungurilor. Eră ultima gândire care însă acuma, în loc de a'l îmboldi, fi paraliză toate puterile. Mihai se temeă (!) că bătându-se cu Basta să nu se bată tocmai cu împăratul, și atunci în ce poziție se puneă el cu acela în numele căruia jurase de atâtea ori! Numai dispoziția aceasta de spirit explică marea greșeală comisă de Mihai în conducerea bătăliei care aduse pierderea și desăvârși căderea și ruina lui.

Anume Basta văzând că Mihai nu poate fi scos cu puterea din minunata poziție ce și-o luase, se prefăcù a se retrage îndărăpt, și înșelă pe Mihai a se luă după el, și a părăsi adăpostul său pentru câmpia liberă, unde sorții izbânzei se plecau pe partea Germanilor.

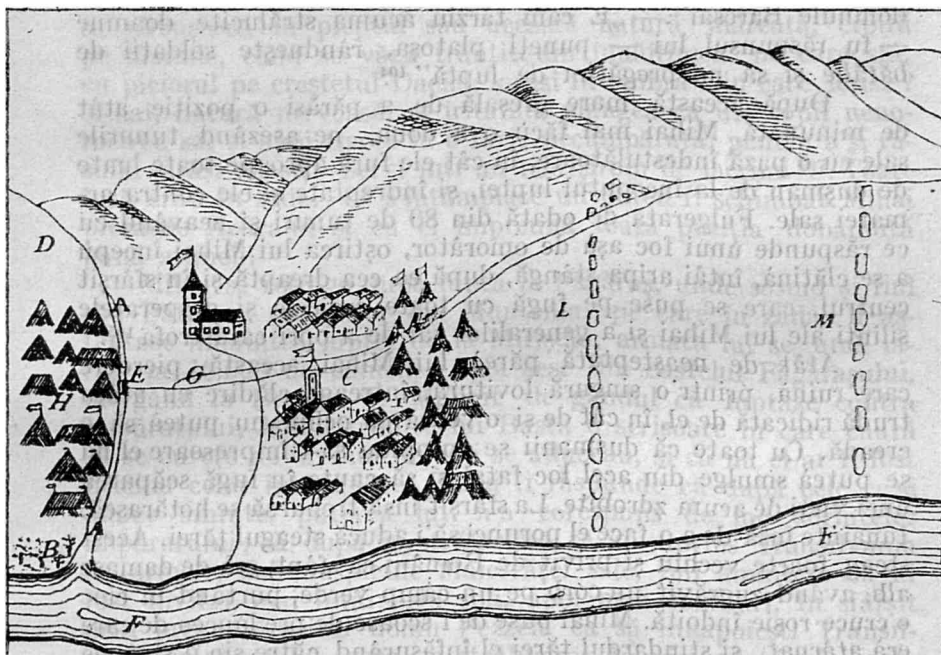
¹⁰⁰ Hurm., *doc.*, IV, p. 491—492.

¹⁰¹ *Ibidem*, p. 505. Comp. Ungnad către Rudolf al II-lea, Septemv. 1600, IV, 1, p. 146: „der Jesuiter... will... den Waïda auch über 20.000 schäczen”.

¹⁰² Vezi planul alăturat.

¹⁰³ Basta către un necunoscut, 5—8 Oct. 1600, *Ibidem*, XII, p. 1057.

Aceștia ridicând tabăra de la Mirișlău, se retraseră spre Deșiu. Mihai care se așteptă să fie lovit, vede a doua zi câmpia goală înaintea lui. „Unde fugе căinele de Italian, zice el; nu știe el că în tot locul îl voi ajunge?”. Și îndată, părăsind așezarea lui cea atât de sigură, se pune la goană după dușmăni cu o mare furie și nu cu mai puțină neorânduială. Basta spre a înșelă și mai bine pe Mihai, și a’l face a crede în o grab-

BĂTĂLIA DE LA MIRIȘLĂU
după planul făcut de contemporanul
ACHILLE TARDUCCI
1600

- A-A Răpă adâncă în dosul căreia stă Mihai Viteazul.
- B Pădure lângă malul Mureșului.
- C Satul Mirișlău.
- D Dealuri păduroase apărând poziția lui Mihai din stânga.
- E Pod peste răpă.
- F Râul Mureșul.

- G Călea de la Mirișlău la Alba Iulia.
- H Așezarea lui Mihai Viteazul în ziua de 17 Septembrie.
- I Așezarea lui Basta în ziua de 17 Sept.
- L Strămutarea lui Mihai Viteazul în ziua de 18 Septembrie.
- M Așezarea lui Basta în ziua de 18 Septembrie.

nică răzbunare, domoliă fără încetare retragerea trupelor sale, pentru a face pe Mihai, să se grăbiască pe cât putea spre a’l

ajunge. Inima „Italianului” săltă de bucurie, când văzu că după călărime ies din lagăr și căruțele de artilerie românească. De odată însă, după ce trecuse Basta din satul Mirișlău, pe câmpia ce se întinde spre Deșiu, el se opri pe loc. Mihai văzând această mișcare, bănuie abia atunci că fusese înșelat, și întrebă pe Andrei Barcsai ce eră lângă el : „Ce gândești că vor dușmanii ? — „Vor să deie bătălie răspuse Ungurul”. Atunci cuprinși iarăși de nehotărâțul său gând spuse : „Să facem pace cu dânșii domnule Barcsai”. — „E cam târziu acuma strălucite doamne — fu răspunsul lui — puneți platoșa, rânduește soldații de bătălie și să ne pregătim de luptă”¹⁰⁴

După această mare greșală de a părăsi o poziție atât de minunată, Mihai mai făcù o a doua, ne așezând tunurile sale cu o pază îndestulătoare, în cât ele fură aproape toate luate de dușman de la începutul luptei, și îndreptate și ele contra armatei sale. Fulgerată de odată din 80 de tunuri și neavând cu ce răspunde unui foc așa de omorător, oștirea lui Mihai începù a se clătina, întâi aripa stângă, după ea cea dreaptă și în sfârșit centrul, care se puse pe fugă cu toate eroicele și desparatele silinți ale lui Mihai și a generalilor săi de a opri catastrofa¹⁰⁵.

Atât de neașteptată părea lui Mihai această pierdere care ruină, printr'o singură lovitură, întreaga clădire cu atâta trudă ridicată de el, în cât de și o vedeă cu ochii, nu puteă să o creadă. Cu toate că dușmanii se apropiau să-l împresoare el nu se puteă smulge din acel loc fatal și să caute în fugă scăparea unei vieți de acum zdrobite. La sfârșit însă trebui să se hotărască. Innainte însă de a face el porunci să-i aducă steagul țarei. Acest steag, foarte vechiu și privit de Români ca sfânt, eră de damasc alb, având zugrăvit un corb pe un câmp verde, purtând în cioc o cruce roșie îndoită. Mihai puse de'l scoase de pre lancea de care eră atârnat „și stindardul țarei el înfășurând, către sin îl strânge înapoi cătând”, cum spune Bolintineanu în frumoasa lui baladă¹⁰⁶.

Zilele cele negre, zilele amărăciunii începuseră pentru Mihai Viteazul cu pierderea de la Mirișlău. Până acuma el luptase pentru a ajunge, pentru a triumfă; de acoloa innainte silința lui va avea de țintă a'l rețineă pe povârnișul căderei, ce deveniă pe fiecare zi mai prăpăstios. Vulturul falnic ce și

¹⁰⁴ Bălcescu, pag. 503.

¹⁰⁵ O descriere a acestei bătălii făcută de un martur ocular însoțită de un plan al locului (din care am extras pe al nostru), vezi în *Incusso delle fattioni occorse nell'Ongharia vicino a Vacca nel MDCVII et la Battaglia (sic) fatta in Transilvania contra il Vallaco nel 1600, descritta da Achille Tarducci in Venetia MDCI* (In Biblioteca Academiei col. Sturza, No. 3032). Reprodusă și de Hurm., *doc.*, XII, pag. 1037.

¹⁰⁶ *Mihai scăpând stindardul* de Bolintineanu. Bălcescu, p. 511. Un raport al lui Ungnad către Rudolf al II-lea, din 21 Septemvrie 1600, Hurm., *Doc.*, IV, p. 138, spune : „und hat alsbalt selbst bevolhen sein haubtfnan von der stangen herab zureissen welliches eine grossen kleinnuetigkheit (!?) Gewest ist”.

încordase zborul peste înaltele culmi ale Carpaților, lovit de moarte, căzuse la pământ. Se mai svârcoli el încă câteva timp înainte de a pieri cu totul; luptele lui însă vor fi toate zadarnice efortări contra unei nemiloase soarte, care amenință să-l coboare mai jos chiar de cât cum începuse, dacă moartea nu l'ar fi scăpat de suprema rușine, de a ajunge, din mândru domnitor, dinnaintea căruia tremurase lumea răsăriteană, unelta ascultătoare a împăratului german. Cât amar a trebuit să năbușască în pieptul său această natură măreață, croiță pe domnie, când se văzu trântit diu înălțimea pe care stă, cu piciorul pe creștetul Daciei, iarăși în umbra din care ieșise? Mihai, natură nervoasă, și iritabilă plângea ca un copil nenorocirea sa, și apoi trecea la o furie necumpătată, pentru a'și răsuflă iarăși obosiții nervi într'un nou șiroiu de lacrimi¹⁹⁷. Toate însă erau în zadar. Ce s'întâmplase nu putea fi schimbat. Mihai pierduse Ardealul și cu el împreună toată poziția dobândită până atunci!

Mihai se retrage după luptă la Făgăraș, unde sosind și fiul său Pătrașcu cu ajutor din Muntenia, pe care în zadar îl așteptase înaintea luptei de la Mirișlău, armata lui se urcă iarăși la 16.000 de oameni. Apoi iese din castelul Făgărașului, mergând la Brașov⁹⁸. Muncit de gândul că luptase contra împăratului, Mihai trimite lui Basta o scrisoare în care caută să se curețe de învinuirile ce i se aduceau, și că nu el ar fi fost pricina celor întâmplate. Basta îi răspunde că după cele ce și aduce aminte, puterea lui n'a corespuns de loc dorințelor împăratului; că după ce strălucirea ta ai cuprins Transilvania cu armele, sub auspiciile Maiestăței sale, îmi amintesc că ai fost invitat mai întâi prin soli, apoi prin comisari, în sfârșit prin prea strălucitul domn Pezzen ca să înapoiesti Transilvania împăratului, ceea ce strălucirea ta nici odată n'ai consimțit a face. Din potrivă ai apăsât libertatea Statului și a nobilimei, ai ordonat a se duce la osândă pe mai mulți bărbați frunțași ai țării, ai violat legile și drepturile ei și ai turburat cumplit această provincie a Maiestăței sale prin stoarceri, prădăciunile militarilor, omoruri și dări de foc". După această strașnică învinuire a purtării lui Mihai în Ardeal, Basta îi propune pentru a putea începe tratările de împăcare cerute de

¹⁹⁷ Ungnad către Rudolf al II-lea, 14 Septemvrie 1600, *ibidem*, p. 133: „und obfäll nicht wäs wo und wie er daran ist, *ein weill weine er; ein weil fulminir er*". Aceasta o spune comisarul despre necăzurile suferite de Mihai înainte de luptă; cu cât mai mult va fi fost altfel după ea?

¹⁹⁸ Ungnad către Rudolf al II-lea, 3—8 Octomvr. 1600, *ibidem*, IV, 1 p. 139. Basta către un necunoscut. 3—8 Oct., 1600, *ibidem*, XII, p. 1057: „le Vallaque après avoir abandonné le chateau de Fogaras et en ayant sauvé le plus beau et le meilleur, s'est retiré vers les montagnes de la Valaquie par de la „Corona”.

Mihai prin scrisoarea către dânsul, ca el să trimeată pe soția, fiul, fiica și muma lui împreună cu toate averile sale în Săbiu ca ostateci, dându-i cuvântul său cel mai sfânt că nu li se va întâmpla nimic dușmănesc. Condiția *sine qua non* a încheierii păcei ar fi însă ca Mihai să jure el și boierii săi cu cea mai mare credință împăratului că se va duce înapoi în Valachia și că va înapoia tunurile pe care le luase din Făgăraș¹⁰⁹. Mihai cerea Făgărașul, Gherghiul și Vetsch precum și să se mențină libertatea Secuilor, vroidnd măcar astfel să mai păstreze o rămașiță de înrăurire în Transilvania¹¹⁰.

În timpul acestor tratări, Basta înaintă fără încetare asupra lui Mihai spre a-l sili sau la primirea condițiilor propuse, sau la o luptă neegală. Ungurii însă ce trădaseră pe Mihai, temându-se de o răzbunare a lui, în caz de împăcare între Mihai și Basta, căutau să pună mâna pe Mihai prin mijlocul favorit a celui timp, trădarea. Ștefan Csaki scrie lui Baba Novac, generalului celui mai de frunte al lui Mihai Viteazul, rugându-l să părăsească pe domnul său, împreună cu căpitanii săi, făgăduindu-le tuturor mulțumiri însemnate, și mai ales celui ce va aduce pe Mihai Viteazul „fie de viu fie ori cum” (nu îndrăzniau să zică *mort*) în mâinile Ardelenilor, îi jurau un sat bun de 500 de iobagi¹¹¹.

Ungurii vroiau anume să scape nu numai de Mihai, ci și de Nemți, și să aducă chiar pe Sigismund Batori în Ardeal; vroiau să întrebuițeze pe uricioșii Nemți numai spre a scăpa de mai uriciosul Român. Mihai, cunoscând aceste scopuri ale Transilvănenilor, perfizi și față cu Nemții, exprimă acestora prin soliile sale tocmai aceleași temeri de care erau cuprinși și ei. El le spune că „Transilvănenii vor ține greu *coloarea*, și că Germanii singuri vor putea cu anevoie întâmpina puterile unite ale Ardealului și Polonilor. El trăgână însă necontenit îndeplinirea condiției principale ale tratărilor de a-și trimite familia ca ostatică la Săbiu, știind că atunci va încăpea fără împotrivire în voia Nemților¹¹².

Mihai însă trebuia să fie silit de altă împrejurare a părăsi Transilvania. Anume Polonii aflând de căderea lui la Mirișlău, intraseră în Moldova restituind în scaun pe Ieremia Movilă, cu gândul de a îndeplini de astădată dorința lor de atâția ani, de

¹⁰⁹ Condițiile din 2 Oct. 1600, *ibidem*, XII, p. 1056. Aceleași condiții sunt puse lui Mihai de staturile Ardealului în înțelegere cu Basta. Staturile Transilvaniei către Mihai Vodă, 25 Septembrie 1600. *ibidem*, IV, p. 141.

¹¹⁰ Ungnad către Rudolf II-lea, 30 Septembrie 1600, *ibidem*, p. 147: „So hielt er die Cronstadt und den dritten Thail inn 7 bürgen unter seiner Joch, derwegen die begern durchaus nicht zu willigen”.

¹¹¹ Ștefan Csaky către Baba Novac și căpitanii lui Mihai, 1 Octombrie 1600, *ibidem*, pag. 149.

¹¹² Ungnad către Rudolf al II-lea, 6 Octombrie 1600, *ibidem*, p. 153—154.

a aduce toate țările române sub protejuria lor, și anume restituind în scaunul Ardealului pe Sigismund Batori și înlocuind în Muntenia pe Mihai cu Simion Movilă, fratele lui Ieremia. În 2 Octomvrie armatele polone ajunseseră la Troțuș¹¹³, pe unde Sigismund Batori avea de gând să treacă munții prin pasul Oituzului.

Mihai totuși își dă aerul a se pune cererilor imperialilor de a părăsi Transilvania, și nu nevoiei de ași apăra propria lui țară, pentru a putea dobândi astfel un ajutor cu care să apere măcar ceea ce'i mai rămăsese din întinsa lui domnie. Prin mai multe scrisori el înștiințează pe Basta și pe comisari că trece munții în Valachia, plângându-se în una din ele că se stăruiește atâta, spre a'l ajuta, asupra condiției ca săși trimeată familia lui ca ostatec, din care s'ar vedea că reprezentanții împăratului prețuesc mai mult o asemenea garanție decât jurământul făcut de el, și cer asemenea lucru ca și când ar fi un prins și ar trebui să se rescumpere". Mihai apoi, prin această scrisoare, reduce cererea lui de ajutor măcar la 1000 de Unguri, căci singur el cu armata lui nu ar fi în stare a se opune Turcilor, Tătarilor și Polonilor, cu atâta mai mult că lefegii lui nefiind plătiți l'ar părăsi pe fie ce zi. „Aceasta am câștigat-o, sfârșește el, cu devotamentul meu. Nu trebuiau grăbite lucrurile așa de tare. Să mi se fi arătat numai ordinul Maiestăței sale, și m'aș fi supus fără a spune un cuvânt. Inșă eu m'am întemeiat numai pe tratarea cu doctorul Pezzen, pe scrisoarea și vorbele lui, spunând că le face din ordinul Maiestăței sale și m'am îndreptat după ele”¹⁴. Și într'adevăr că în această privire, Mihai după cum stăteau lucrurile, avea pe deplin dreptate. Împăratul se înțelesese cu el prin ambasadorul său, spre a trimite delegați care să pună la cale modul cum avea să ocăruiască, și în loc de a'l ajuta în contra răscoalei nobililor, vede pe Basta mergând în sprijinul lor! Mihai neputând crede că trădarea să fi pornit de așa de sus, atribuisese numai uneltirilor dușmanului său personal, generalului Basta, pornirea în contra lui a oștirilor împărătești. Mihai nu înțelese că împăratul însuși vroia să se desfacă de el; înconjurat de trădători el nu aflase gândul ascuns cu care Pezzen venise în Ardeal. În această privire pătrunderea domnului dăduse de greș; dar ori cine ar fi putut fi înșelat și mai ales Mihai Viteazul care avea nevoie, pentru mântuirea lui, să creadă în sinceritatea împăratului. De aceea

¹¹³ În 3 Octomvrie 1600, scrie Sava Teökeöly către Basta: „Cancellarium polonicum una cum Sigismundo principe et Ieremia Moldaviae voivoda universonae exercitu ad oppidum *Tatros* confinia videlicet *Transilvaniae heri* pervenisse”;
ibidem, p. 149.

¹¹⁴ Mihai Vodă către Basta, 7 Octomvrie 1600, IV, 1, p. 155—156.

Mihai socotise că în câmpia de la Mirișlău el se lovise nu cu omul împăratului, ci numai cu unelta răscoalei Ardealului.

De și Mihai spunea că înaintea unui ordin al împăratului ar fi plecat capul, nu știm dacă el care nu se supuse nici odată acestor ordine, chiar în chestiuni mai mici, ar fi consimțit a'și jertfi întreaga lui poziție pentru hatărul lui Rudolf. Credem că dacă o asemenea cerere i s'ar fi făcut, el s'ar fi aruncat mai curând în brațele Turcilor, către care tot deauna își păstrase o porțiță deschisă, prin tratările sale pururea reînnoite. Împăratul știind prea bine aceasta, nici se bizuise a'i cere părăsirea Ardealului de bună voie, ci întrebuințase revoluția și trădarea spre a'l scoate din el.

Lupta cu Polonii. — Polonii intră curând după aceasta în Muntenia și iau orașul Buzău; iar Mihai înaintând contra lor se așează cu tabăra lângă pârâul Cricovului, trei sau patru mile mai spre nord de oraș¹¹⁵. El cere de aici în mai multe rânduri grabnic ajutor de la Nemți, care însă, de și ar fi vrut să i'l dea de teama Polonilor, erau împiedecați de Unguri care refuzau cu stăruință ori ce legături cu domnul Munteniei. Astfel Ungnad spune într'un raport al său din 12 Octomvrie, că „el e de părere a nu părăsi cu totul pe Mihai, ci de al menține ca dușman al Turcilor pe cât se va putea mai mult în Valachia, cu sfat și ajutor; căci dacă Turcii ar ocupa Valachia, atunci și Transilvania ar stă în cel mai mare pericol”¹¹⁶. De aceeași părere eră și Basta, care împotriva aparențelor și rostirilor sale nu pare a fi fost îndemnat în purtarea lui de ura personală, ci mai mult de rațiuni politice. El spune în o scrisoare că „întru cât se aude că Polonii și cu Sigismund ar voi să ocupe Transilvania, nu ar fi fără cale a se încuviința ajutorul cerut de Valac, pentru a lupta contra Polonilor; dar Transilvăneni nu vor cu nici un preț să aibă de tovarăși pe voevod și noi nu putem să'i nemulțumim”¹¹⁷. Și consiliul de războiu în Noemvrie 1600, două luni după lupta dela Mirișlău, opina că „înainte de toate Mihai Vodă trebuie să fie menținut în devoțiune după cererea lui, prin toate căile și mijloacele”¹¹⁸. Și împăratul eră de aceeași părere¹¹⁹. Din această nevoie a Austriei de a se apăra contra Polonilor se va explica întoarcerea iarăși a împăratului către Mihai. După izbânda Polonilor de la Teleajeni, împăratul se arată foarte nemulțumit că nu se ajutase Mihai, muștrând pe Mihai, muștrând pe comisari pentru această părăsire a voevodului mai

¹¹⁵ Mihai Vodă către Basta, 12 Octomvrie 1600, *ibidem*, IV, 1, p. 161.

¹¹⁶ Ungnad către Rudolf al II-lea, 12 Octomvrie 1600. *ibidem*, p. 162.

¹¹⁷ Scrisoarea citată mai sus, nota 103 (p. 288).

¹¹⁸ Coresp. de războiu, 4 Noemvrie 1600, *ibidem*, XII, p. 1077: „der Michhael

Veyda auf alle Mittl und Weg, in devotion erhalten werden solle.

¹¹⁹ *ibidem*, p. 1078.

ales că împăratul ei a de părere că el nu trebuie împins la un act disperat¹²⁰.

Transilvănenii însă nu vroiau cu nici un preț o apropiere între Mihai și Germani, pentru că doriau să scape și de aceștia, spunând că „Dumnezeu i-au scăpat de un drac și le-au trimis zece după gât¹²¹. În sfârșit Mihai văzându-se în mare pericol din partea Polonilor care erau mai tari decât el, se hotărăște a triunite pe fiul său ostatec la Basta, spre a dobândi în sfârșit ajutorul cerut. Fiul lui Mihai ajunge în Transilvania însoțit de vistierul Stoica, în ziua de 16 Octomvrie. Ungnad care îl primește, spune despre el că era un copil ca de vr'o 14 ani, și că avea ochii plini de lacrimi când apără dînnaintea lui; că întrebându-l cum îi este, copilul răspunse că nu are nici o teamă, căci nu ar avea nici un dușman; că dacă tatăl său a comis vre-o vină, să și poarte pedeapsa; că el este în totul plecat împăratului. Stoica însă era prea îngrijit, căci i se spusese că au să fie omorâți, lucru despre care îi liniștește comisarul împărătesc. Curând după aceea sosește și soția lui Mihai împreună cu muma lui în trei carete trase de 18 cai de o rară frumusețe¹²². Cum ajunge înaintea lui Ungnad, începe a blestemă cu lacrimi pe hărbatul ei, spunând că nu ar fi o mirare să'l fi inghițit pământul, după o viață plină de fără de legi, și că ea i-a prezis încă de mult peirea.

Până și familia lui Mihai se lepădă de el! Și cu toate acestea cu cât greu se deslipise Mihai de soția și copilul său! Numai în ultimul moment, când văzu că nu mai este nici o speranță de scăpare, dacă nu va primi și această dureroasă condiție, de și cu inima împietrită prin nenorociri, decât soția și copilul, în care cu toate aceste suferințele născătorului ar fi trebuit să sporiască simpatia pentru el.

Și cu toate aceste, chiar ultima jertfă a lui Mihai, se arată a fi zadarnică. Germanii având cu ei puțină armată și aceea neplătită, iar Ungurii refuzând să meargă, ajutorul cerut de Mihai nu'i poate fi trimes¹²³, și el este lăsat să lupte contra Polonilor cu propriile lui puteri.

¹²⁰ Ungnad către Rudolt al II-lea, 14—15 Octomvrie 1600. *ibidem*, p. 168 : „die Siebenbürger alle sein mit dem höchsten Zuwider, dasz man in Michal hulf schikhen soll. iha in der gemain sein vir inn dem verdacht allsz forderten wir den Mihai herein ins Laud damit vir mit seiner hulf sie, die Sibenbürgen, desto besser zu Eur Majestät Gehorsamb zwingen möchten”. Comp. Ungnad către Rudolf al II-lea, 12 Oct. 1600, *ibidem*, p. 146 : „Gott hab Inen von einem Teufel geholfen und 10 wider auf den hals geschikht”.

¹²¹ Împăratul către comisari, 10 Noemvrie 1600. *ibidem*. XII, p. 1080.

¹²² Ungnad către Rudolf al II-lea, 17 Oct. 1600, IV, 1, p. 171. Comp. altul din 23 Oct., *ibidem*, p. 182.

¹²³ Ungnad către Rudolf al II-lea, 14 Octomvrie 1600, *ibidem*, IV, 1, p. 169. Comp. altul din 16 Octomvrie *ibidem*, p. 170.

Silit să primească bătălia în ziua de 20 Octomvrie 1600, el își așează armata lângă râul Teleajenu, între Ploești și Buzău, unde cu tot avantajul unei bune poziții, este bătut din pricina însemnatei precunpeniri numerice a dușmanului. Infrângerea lui este deplină; armata lui cu totul măcelărită sau împrăștiată; tot lagărul, bagajele și artileria lui Mihai precum și 95 de steaguri cad în mâinile Polonilor ¹²⁴.

Mihai o rupe de fugă spre Craiova, pentru a pune Oltul între el și acei ce-l urmăreau. Căderile repetate ale domnului treziseră însă iar uneltirile boierilor protivnici. Când ajunge în Craiova descopere aci o conspirație care tindea la răsturnarea lui. Cuprins de o furie cumplită, el prinde casele întregi ale boierilor răzvrățitori și-i ucide cu femei și copii, răsbunând în sângele lor toate suferințele și anărăciunile cu care soarta îl adăpă ¹²⁵.

Între aceste Zamoiski ajunge în Târgoviște, unde pune domn pe Simion Movilă, fratele lui Ieremia. Mai mulți boieri între care și vestiții frați Radu și Stroia Buzescu, vin și i se închină ¹²⁶.

Mihai însă al cărui mijloace de împotrivire părea că nu vor să mai sleiască, strânge o nouă armată, în care se adună o mulțime de oameni nemulțumiți cu purtarea și jafurile Polonilor. După ce bate o trupă de Turci ce venea în ajutorul Leșilor, Mihai atacă pe Simion, este însă iarăși bătut în ziua de 21 Noemvrie.

Norocul său cel mai statornic, acel al armelor, îl părăsise. Ce putea face Mihai Viteazul?

Gonit din Transilvania, din Moldova, din Valahia chiar el nu mai avea nici un loc de adăpost, nici o casă unde să nu se ascundă un trădător, nici un pat unde să-și poată odihni capul. Trebuia să fugă. Unde însă? El se hotărî atunci la pasul cel mai îndrăzneț din întreaga sa carieră; să nu pribegească ca fugar prin țările străine, ci să meargă tot ca domn la însuși împăratul Rudolf, către care el nu se știă a fi greșit, de și fusese pedepsit atât de grav. Eră ultima cracă de care se putea apuca nenorocitul erou. Cu energia sălbatecă a omului ce nu vroește să piară, se prinse de ea.

¹²⁴ Asupra luptei și a rezultatului ei vezi Ștefan Csaky către Basta, 21 Octomvrie și Zamoiski către Basta, 23 Octomvrie 1600, *ibidem*, p. 177 și 183.

¹²⁵ Gheorghe Borbel către St. Csaky, 1600, *ibidem*, p. 209 : „der Wayda sey mit seinem schreiber, einem Halmas, auf Crallova, zugezogen, und habe viel Boiär sampt Weib unnd Kindt niederhauen lassen”.

¹²⁶ Căpitanul în *Mag. ist.*, I, p. 237.

3. GURUȘLĂU

Mihai la Praga. — Mihai luând hotărârea de a se înfă-țoșă înaintea împăratului, spre a îndreptăți purtarea lui și a se arăta ca jertfă unei neînțelegeri, plecă din Craiova pentru a merge la Praga, unde se află împăratul Rudolf al II-lea. El trecu prin pasul Vulcanului în Banat, și de acolo apucă spre Lugoj unde și spori încă întovărășirea lui, care luă în curând aspectul unei mici armate. Fiind că se temea să nu fie reținut în Ungaria, el cumpără de la Gaspar Corniș care reședea în Alba Iulia, cu un dar de 2000 de galbeni voia de a trece pe granița Transilvaniei. Totuși Mihai este întâmpinat cu dușmănie în mai multe locuri, precum de către locuitorii din Deva, care îndreaptă tunurile asupra lui. Mai multe scrisori trimise de Transilvăneni locuitorilor din Cornoșbania caută să-i răscoale în contra lui. Garnizoanele din Lippa și Ieno se ieau chiar o bucată de drum după el; dar sunt respinse de trupele lui Mihai. În 6 Decembrie Mihai scrie lui Paul Niary, rugându-l să spună oamenilor de pe moșiile lui, pe care avea să treacă să nu-l întâmpine cu dușmănie de oare ce el se duce la împăratul unde a fost chemat că el nu a putut rămânea în Valahia nu atât din cauza Turcilor cât din aceea a Polonilor; că Niary știe că Transilvănenii sunt așa de porniți contra lui că dacă găesc pe vr'un om de a lui, îl omoară numai decât. De aceea se roagă de Niary să spună la toți să nu se sperie de sosirea lui; că el vrea numai binele țării și vrea numai să călătorească la acel căruia este legat prin jurământ¹²⁷. La 11 Decembrie el trece prin Oradia Mare¹²⁸, și în Ianuarie 1601 ajunge la Viena. Aici el roagă pe Carolus Magnus, pe doctorul Pezzen și pe Lichtenstein să nu se dea nici un răspuns solilor transilvani, până nu va vorbi el singur cu împăratul¹²⁹.

Proiectul lui Mihai, arhiducele Matei iea pe domn sub scutul său și îi dă 4000 de florini bani de întreținere. Mihai scrie împăratului în 6 Februarie 1601 pentru a-i cere o audiență. Împăratul refuză întâi rugămintea Voevodului, pe urmă însă îl primește, anume tocmai la 1 Martie 1601. Intrat la împăratul Mihai îi sărută mâna uitându-se la el, cum spune un martor al scenei, cu ochii răi; apoi fără a vorbi, se retrase după obiceiul turcesc până la mijlocul camerei așteptând ca împăratul să-i poruncească a vorbi, ceea ce făcu prin mijlocirea unui tâlmaciu. El avea multe de spus pentru a se desvinovăți și a-și oferi slujbele sale., dar se spune că el vorbi numai puține cuvinte

¹²⁷ Memorialul lui Mihai, 17 Ianuarie 1601, *ibidem*, IV, 1, (p. 230—237), pag. 236. Scrisoare către Nyari 6 Dec., 1600. *Ibidem*, XII, p. 1105.

¹²⁸ Scrisoarea lui Nyari din 12 Decembrie 1600, IV, 1, p. 204.

¹²⁹ Trei scrisori ale lui Mihai către acele persoane din 12 Ianuarie 1601, *ibidem*, IV, 1, p. 225—227.

Intru cât el trimisese împăratului o desvinovățire scrisă așa numitul *Memorand* el preferă a nu încurcă lucrurile prin vorbe tălmăcite care știu din experiență că pot conduce tocmai la neînțelegere ¹⁹⁰.

Tabloul lui Franz Franken pictor imperial care reprezintă o serbare de la curtea lui Rudolf II și pune în tre oaspeți și pe Mihai Viteazul

¹⁹⁰ Mihai către Rudolf al II-lea, 6 Februarie 1600, *ibidem*, IV, 1, p. 241. Amb. venetian din Viena către dogele, 5 Martie 1601, *ibidem*, VIII, p. 209.

Memorandul lui Mihai conține o apărare cam meșteșugită a întregii sale purtări. El începe prin a arăta că numai după stăruința lui se hotărâseră Principii Ardealului și ai Moldovei, Sigismund Batori și Aron, să se devoteze cauzei imperiale, combătând după aceea cu cea mai mare râvnă pe dușmanii Creștinătății, Turcii. Că țara lui fiind aproape de Constantinopole capitala Impărăției Otomane, ar fi putut duce în ea o viață liniștită, dacă iubirea sa pentru Creștinătate nu l'ar fi rupt din acea împărăție. În luptele în contra lor a reputat multe triumfuri strălucite, „de și nu au lipsit aceia care să se mândrească cu faptele mele și să'mi răpească favoarea Maiestății voastre”¹³¹. Când Sigismund trece de bună voia lui Transilvania către împăratul, Mihai se bucură nu puțin, sperând că arhiducele Maximilian ce eră să domnească în acea țară, eră să'i stee în ajutor în marea luptă ce o întreprinsese contra necredincioșilor. Sigismund însă întorcându-se îndărăpt, Transilvănenii uitând jurământul ce-l făcuse, trec înapoi la el, trădând astfel pentru prima oară interesele imperiale. „Pentru ce oare nu s'au revoltat nobilii în favoarea Maiestății voastre în contra lui Sigismund, după cum a făcut'o, acum în contra mea?” A doua lor trădare a fost când a introdus în Ardeal pe Andrei Batori în locul frățâne-său. Nobilii prin consimțământul lor unanim au ales pe cardinal de rege, și în dauna împăratului se supuseră Polonilor. Mihai însă neținând seamă de soliile Transilvănenilor, Polonilor și a Turcilor care cerură în mai multe rânduri de la el lepădarea de împăratul, rămase neclintit în credința lui. „Această împrejurare mă aduse ca să răzbun ocara suferită de Maiestatea voastră și cu armata mea să năvălesc din însărcinarea și bunăvoința Maiestății voastre în acei dușmani și să'i răpun cu puterea, de și n'am fost ajutat de Basta, pe care M. V. îl însărcinase a-mi da sprijinul său în această întreprindere. Am silit pe Transilvăneni să se lege iarăși prin jurământ către credința Maiestății voastre, iar provincia am ocărmit'o în numele Maiestății voastre, nu în al meu, neîndepărtându-mă nici cât negru sub unghie de la cele încheiate cu doctorul Pezzen”¹³². Trecând la explicarea cuceirii Moldovei, Mihai arată că Transilvănenii dorind să facă pace cu Turcii, s'au folosit de tratările sale înclipuite cu dușmanul, făcute numai în scopul de a'i înșelă, pentru ca ei să intre cu ei în vorbe serioase. Văzând ei mai la urmă că tratările lui Mihai fuseseră numai de formă, se hotărâră să'l scoată, ca să nu mai aibă înaintea lor nici o piedică spre a se da în brațele necredincioșilor, și unindu-se cu Sigismund Batori și cu

¹³¹ Memorialul lui Mihai Vodă către împăratul Rudolf al II-lea, *ibidem*, IV, 1, pag. 231.

¹³² *Ibidem*, IV, 1, p. 232.

Polonii îl amenințau din Moldova, ceea ce l'împinse a lovi această țară, și a o cuprinde, silind'o să se supună tot sub autoritatea împăratului. Transilvănenii totuși stăruiră în perfidia lor. Moise Sekeli și alții pribegiră în Polonia cu scop de a aduce pe Sigismund înapoi și a răpi Transilvania din mâinile sale, și prin aceasta din acele ale împăratului. Nobilimea transilvană se întruni în castre așteptând pe Sigismund din Polonia; dar el întârzie de a veni. Mihai care în acest răstimp își adunase armata spre a lovi pe la spate pe Ibrahim pașa ce înaintă asupra Ungariei, ceruse ca nobilii ce se adunaseră în lagăr lângă Turda, să porniască în expediția proiectată contra necredincioșilor împreună cu el. Ei însă, dându-și atunci pe față trădătorul lor gând, îi răspunseră că nici odată nu se vor bate cu Turcii. „Trecând un răstimp oare care, am cerut de la Basta, ca să'mi dea ajutorul trebuincios, care s'a și oferit a mi'l aduce; dar pe când el vroia să intre în Transilvania, armata Transilvănenilor îi închise drumul pe unde trebuia să vină la mine și ei schimbându'și sfatul și înțelegerea avută cu Polonii cerură ajutorul lui Basta, nu fiind că eră credincioși, ci din pricină că nedispunând de ajutorul lui Sigismund, care întârzia prea mult, nu se credeau în stare să lupte cu mine. Așa dar unindu'și armatele la Turda, Basta și Ardelenii plecară în contră mea. Am aflat despre această unire numai atunci când i-am văzut înaintea ochilor. De și m'am silit în toate modurile ca să împedec vărsarea sângelui creștinesc, ei nu mi-au dat alt răspuns decât să ies din Transilvania. Ne putându-mă convinge în al cui nume ocupau ei Transilvania, n'am putut a mă retrage în chip rușinos, ne văzând mai ales nici un ordin al Maiestăței voastre, căruia m'aș fi supus fără a zice nici un cuvânt. Văzându-mă silit a lupta contra Creștinilor, lucru la care nu eram obișnuit, nu am luptat în modul acela cum eram deprins a o face cu dușmanii naturali, înflăcărând pe ai mei la luptă prin vorbă și exemplu; ci mișcat de milă și ca să nu se verse sânge nevinovat, nu am susținut prima lovitură după cum îmi eră obiceiul, ci m'am retras, nu fiind că aș fi fost mai slab în putere sau că mi-ar fi lipsit inima, dar fiind că îmi eră groază a mânji cu sânge creștinesc sabia ce băuse mai înaintea atâta sânge de al dușmanilor. Această luptă între mine și Transilvăneni, ajutați de Basta dădu Turcilor prilejul a pune mâna pe Canișa”¹²³. Mai departe expune memorialul, cum Mihai, de și lovit de un general împărătesc, totuși văzând că Polonii amenință a intra din Moldova, au oferit lui Basta ajutorul său pentru a scăpa țara împăratului. Fiind însă că însuși Valahia a fost curând după aceea atacată de Poloni, el ceruse în repetite rânduri ajutorul lui Basta, fără a'l dobândi, și astfel a pierdut

¹²³ Memorialul, p. *ibidem*, IV, 1, 234—236.

lupta și în contră Polonilor. „In niște pericole atât de mari, nu mi-au rămas nici un alt mijloc de scăpare, de cât a alergă la Maiestatea voastră căreia i-am fost tot deauna credincios, spre a imploră grația și bunăvoința ei”¹³⁴.

Acest document este conceput așa ca să-l pună pe Mihai în cea mai favorabilă lumină înaintea împăratului. Pretutindene domnul este arătat ca jertfa credinței sale neștrămutate către Imperiul German. Dușmănia lui cea neîmpăcată în contra Turcilor, a fost mai la urmă pricina nenorocirilor sale, ca una ce nu eră împărtășită de nobilii Ardealului, care din cauza că ar fi vrut să încheie pace cu Turcii, nu puteau suferi pe Mihai, și uneltiseră întâi scoaterea lui prin Poloni și Sigismund, apoi prin generalul Basta. Că apărarea lui Mihai nu se putea face decât pe acest tărâm a priceput-o în curând autorul acestui document, pe care-l bănuim a fi tradus din românește, și dacă nu scris, de sigur însă inspirat în părțile lui de căpetenie de însuși Mihai Viteazul. Că apărarea nu pururea eră conformă cu adevărul se va putea ușor vedeă, asemănând susținerile lui cu cele expuse de noi mai înainte. Vroim să adăogim o singură dovadă: Mihai spune că de aceea ar fi pierdut el lupta de la Mirișlău, fiind că n'ar fi vrut să și mânjească cu sânge creștinesc sabia lui ce băuse cu atâta îmbelșugare pe acel al dușmanilor, frază fără îndoială frumoasă și bine răsucită. Este oare însă adevăratul motiv ce l'a împiedecat pe Mihai de a luptă cum eră obișnuit? Dar atunci cum se face că putuse da de tot în armata cardinalului Andrei Batori și în cea a lui Ieremia Movilă, tot așa de Creștini ca și Basta și nobilii Transilvaniei, ba chiar Ieremia Movilă, creștin ortodox? Am arătat noi adevăratul motiv ce tulburase pe Mihai Viteazul, în cea luptă nenorocită; eră teama ca nu cumva să lupte în contra împăratului, protegitorului său de până acuma, în care caz ori cum ea ar fi ieșit, tot îl puneă în o poziție falșă față cu Germanii. Temerile lui Mihai erau de natură politică, nu religioasă, nici sentimentală.

Dar chiar dacă memorandumul lui Mihai ar fi fost redactat de un cap mai petrecut prin trebile diplomatice decât acel al autorului său, oare de la o asemenea apărare atârnă soarta voevodului român? Fără îndoială că nu. Și nici domnul nu pusese atâta temeii pe dânsa, pe cât pe împrejurările Transilvaniei, care erau să aducă în curând pe Rudolf în poziția de a recurge iarăși la brațul eroului. Împăratul simțise aceasta îndată după lupta de la Mirișlău, după care Ungurii, scăpând de Mihai Viteazul, întoarseră îndată silințele lor spre a scăpă acuma de Nemți. De aceea împăratul însuși ceruse de la Mihai cea în-

¹³⁴ *Ibidem*, IV, 1, p. 235.

dreptăţire a purtării sale, semnul înainte mergător al reîn-
toarcerii lui în bunele sale graţii¹³⁵.

De altfel afară de împăratul şi la Praga ca şi în Transilvania aceeaşi neîncredere stăpâneă relaţiile dintre Mihai şi Nemţi. Ambasadorul Veneţiei spune într'un raport că „Valacul urmează mai departe tratările sale. La 10 Martie a fost chemat la consiliu unde stătù cât va timp; dar după cât înţelesei din schimele şi cuvintele lui, nu prea ieşise mulţumit, după cum am cunoscut prea bine săptămâna trecută când a venit să mă vadă. De şi în faţa lui Carol Magnul care'l întovărăşia necontenit din ordinul M. S., el însă spunea că de redobândit Muntenia i-ar fi uşor, întru cât l'ar aşteptă o armată la intrarea în ţară; dar că în Transilvania nu ar putea face nimic fără ajutorul M. S.; după aceea eşind Carol Magnul îmi spuse în taină luând sama să nu fie surprins de Carol Magnul că ar aveă să-mi spună multe lucruri, dar că nu poate din pricina lui”¹³⁶.

Ungurii Germanii şi Mihai. — Noblimea ungurească din Transilvania fusese în tot deauna în marea ei majoritate protivnică Nemţilor, de şi partida germană găsise din când în când în acea ţară câţi-va împărtăşitori. Aşa am văzut că chiar atunci când Sigismund Batori vroise să se dee în partea Germanilor, ameţit de visul său de mărire, prin dobândirea mânei Arhiducesei Maria, o mare parte din nobilii Ardealului se opusese voinţei lui, şi numai exemplul cumplit făcut cu capii mişcărei, o împiedică de a nu se întinde şi deveni generală. Motivul pe care tot deauna îl invocau nobilii Ardealului, pentru a îndreptăţi opoziţia lor contra unei uniri cu casa de Austria, eră că sub Turci Transilvania se bucurase de libertatea religioasă ce trebuia să fie periclitată sub stăpânirea germană¹³⁷. Când Sigismund Batori vroi să se lepede de domnia Transilvaniei, mai mulţi nobili se iviră de candidaţi în locul lui şi în potriva Nemţilor, şi trebuî ca Sigismund să pună pe căpitanii lor la închisoare spre a-i aduce la ascultare¹³⁸. Apoi când Sigismund se întoarce înapoi în Ardeal Saşii se opun la început noului jurământ de credinţă cerut de la ei, fiind că nu ar fi fost deslegaţi de jurământul făcut către împăratul. Noblimea însă nu are asemenea muştrări de conştiinţă, ci trece în grabă şi cu grămada la vechiul ei domn. În sfârşit când veni Andrei.

¹³⁵ Memorialul, *ibidem*, IV, 1, p. 230 : „Intellexi ex litteris Sacrat-mae M-tis V-trae statum mei infortunii et deturbationis non satis constare, *Unde benigne a me requirit ut de omnibus punctis et articulis rerum gestarum et unde hoc tantum malum sumpserit exordium eandem certificem et abunde informem*”.

¹³⁶ Amb. Veneţiei către Dogele, 11 Martie 1601, *ibidem*, VIII, p. 210.

¹³⁷ Mai sus, pag. 128.

¹³⁸ Mai sus, pag. 168.

de și acesta eră catolic și eră să supună Transilvania politiceⁱ polone și religiei împărtășite de el totuși nobilii preferă și această poziție, mult uricioasei domnii austriace. Intr'un cuvânt seria faptelor ne arată că stăpânirea germană eră cu totul respinsă de nobilimea ungurească, și până unde mergea ură și îndepărtarea ei de Germani, se vede de pe aceea că ea preferă a stă sub autoritatea Turcilor, care nici ea nu cruță fără de legile, decât a trece sub cea a Nemților.

Dacă însă Ungurii urau pe Nemți, ei urgisiau pe Mihai Viteazul, pe *Valacul* care se ridicase oare cum din sânul iobagilor lor, spre a le pune genunchii pe grumaji. Unirea nobililor cu politica germană în contra lui Mihai nu putea avea alt scop decât mântuirea Ardealului de domnia acestuia, care eră din pricinele arătate, mai urâtă și mai temută decât cea a împăratului german. De aci provin toate acele semne de supunere, jurămintele de credință către împăratul făcute de nobili, numai spre a dobândi ajutorul lui Basta¹³⁹, pe care'l primesc precum și pe comisari cu pocnituri de bucurie și felicitări de noroc în Alba-Iulia¹⁴⁰. Toată această fățarnică plecare a Ardelenilor către Nemți trebuie să se rezolve în fum, îndată ce se dobândi izbânda dorită, alungarea din țară a domnului român.

La isbucnirea răscoalei nobililor, mai mulți din ei, între care și Moise Sekeli, pribegiseră în Polonia lângă Sigismund Batori. Am văzut cum acesta, din momentul ce auzi de moartea fratelui său, își puse în gând să reintre în țară cu ajutorul lui Movilă și al Polonilor uniți cu Moldovenii, ceea ce motivează expediția lui Mihai în contra Moldovei. De o cam dată Polonii stau liniștiți, după detronarea lui Ieremia Movilă prin Mihai Viteazul, spăimântați de scopurile de vastă dușmănie urzite de Mihai în contra lor și nevrând să-l mai zădărescă. Cu cât văd însă crescând agitățile nobililor contra domnului român, cu atâta începe a se mișca din nou, și mai ales după ce Moise Sekeli ajunge în Polonia, cancelarul Zamoiski cunoscând el starea cea cu totul nesigură a lui Mihai în Ardeal, se hotărăște, a pune din nou pe Ieremia în Moldova, și a cercă restituirea lui Sigismund în Transilvania cu ajutorul nobililor răsculați¹⁴¹.

Dacă nobilii din Ardeal se prefăceau a primi supunerea către Germani, Moise Sekeli eră nevoit a se arăta împreună

¹³⁹ Adresa din 7 Septemvrie a Staturilor Transilvaniei către comisari, prin care îi încredințază despre alipirea lor către împăratul. Hurm., *doc.*, IV, 1, p. 125.

¹⁴⁰ Ungnad către Rudolf al II-lea, 21 Sept. 1600, *ibidem*, IV, 1, pag. 137.

¹⁴¹ În 21 August, Moise Sekeli fuge din Transilvania, *ibidem*, IV, 1, p. 115. și la 22 Septemvrie înaintea de a fi aflat Polonii despre căderea lui Mihai la Mîrișlău, ei și intrase în Moldova, *ibidem*, p. 138. Pe la 30 Septemvrie ajunsese acuma la Troțuș în dreptul pasului Oituzului, *ibidem*, p. 146.

cu Sigismund Batori partizan al politicei polone, și acest din urmă trimite chiar mai multe scrisori din Ardeal, prin care stăruia ca nobilii să se deie iarăși în partea lui¹⁴².

De o cam dată lucrurile cu Mihai nefiind încă desăvârșite, și mai ales temându-se mult nobilii Ardealului ca împăratul, aflând despre scopul lui Batori de a relua Transilvania cu ajutorul Polonilor, să nu se împace cu Mihai spre a lupta în contra aceluia, și astfel să'l readucă iarăși pe *Valahul* în Transilvania, se roagă mult de cancelarul Zamoiski să nu intre cu oștire în Ardeal¹⁴³. Mai multe din trupele ce se desfăcuseră de Mihai Viteazul nu vroiau însă să jure credință împăratului, și umblau amânând din zi în zi prestarea jurământului; ba câteva din ele trecuseră chiar peste pasul Oituzului în lagărul lui Zamoiski, și juraseră credință lui Batori¹⁴⁴. Comisarii se temeau de năvălirea lui Sigismund, contra căreia ar fi vrut să ceară ajutorul lui Mihai; de altă parte însă ei se loviau de opoziția nobilimei Ardealului contra rechemării domnului român, și apoi chiar în el nu prea aveau încredere, din pricină că prin purtarea Germanilor față cu el, îl credeau aruncat în brațele Turcilor. Erau așa de încurcați încât nu știau ce să mai înceapă căci „de vinea Valachia în mâinile sau ale Turcilor sau ale Polonilor, Transilvania nu mai putea fi nici odată liniștită”¹⁴⁵.

Pe când nenorocirile se grăbiau a cădea una după alta pe capul lui Mihai, Transilvania se desfăcea tot mai mult de împăratul. În 13 Octomvrie 1600 Ungnad arată că i s'a raportat că în toate părțile au izbucnit țipete de mare bucurie și o mare dorință ca Sigismund să se întorcă la ocârmuirea țării¹⁴⁶. Apoi, pe când Mihai perdeă lupta de la Teleajenul, în Transilvania nobilii, după uneltirile lui Moise Sekeli, umblau să țină o congregație în care să se hotărască soarta acestei țări¹⁴⁷, proclamând în ea pe Batori iarăși de principe al Ardealului. În zadar se încearcă comisarii a face ca în cea adunare să fie chemați și ei. După ce ea se întrunește fără participarea comisarilor, se ivește chiar o discuție dacă trebuie să fie primit în ea un delegat împărătesc¹⁴⁸. Atât de neatârnat de împăratul vroia să hotărască această dietă soarta Transilvaniei. Fiind că nobilii izbutiseră a atrage în partea lor un număr însemnat de Secui, și parte din oștirile mercenare ger-

¹⁴² Ungnad către Rudolf al II-lea, 27 Septemvrie 1600, *ibidem*, p. 142.

¹⁴³ Statuirile Transilvaniei către Sigismund Batori, 4 Octomvrie 1600, *ibidem*, IV, 1, p. 152.

¹⁴⁴ Ungnad către Rudolf al II-lea, 12 Octomvrie 1600, *ibidem*, IV, 1, p. 163.

¹⁴⁵ Ungnad către Rudolf al II-lea, 16 Octomvrie, *ibidem*, IV, 1, p. 170.

¹⁴⁶ Ungnad către împărat, 13 Octomvrie 1600, *ibidem*, XII, p. 1061.

¹⁴⁷ Ungnad către Rudolf al II-lea, 18 Octomvrie *ibidem*, IV, 1, p. 174.

¹⁴⁸ Ungnad către Rudolf al II-lea, 19 Octomvrie *ibidem*, IV, 1, p. 191.

mane ne fiind plătite vroid să se retragă¹⁴⁹, apoi poziția comisarilor și a generalului Basta, în țara îndușmănită lor, deveniă pe fie ce zi tot mai nesigură. Ei nu mai erau de loc respectați în Ardeal ci tratați cu desconsiderare¹⁵⁰. Ei observau că s'a lăsat frânele prea lungi și când vor voi să le scurteze va fi prea târziu¹⁵¹. Intr'un cuvânt aproape întreaga nobilime a Ardealului trecuse în partea lui Sigismund Batori, și se îndepărtase de Nemți. Aceștia crezuseră că va află în Unguri numai un instrument spre a scăpa de stăpânirea lui Mihai Viteazul; ei fusese însă înșelați și întrebuițați de nobilii unguri numai ca o uneltă spre a se mântui de domnul român. Păcălitorii fuseseră păcăliți.

Călătoria lui Mihai Viteazul la împăratul Rudolf grăbi încă desfacerea Transilvaniei de supunerea imperială. De pe primirea ce i se făcuse în Viena, presimțiau Ungurii că Mihai va fi iertat de împăratul, și se temeau ca să nu'l trimită iarăși ca guvernator al Transilvaniei, pe când pe de altă parte, am văzut că uneltirile tot mai fățișe ale Ungurilor pentru Sigismund Batori, erau să împingă pe împăratul a întinde mâna lui Mihai. Astfel din neîncrederea mutuală a Nemților și Ungurilor, se reîntocmi pentru un moment zdruncinata poziție a eroului muntean.

Moise Sekeli, partizanul lui Basta, câștigă în curând pe Ștefan Csaki, singurul apărător ce mai rămăsese dintre Unguri pentru politica germană, și convocând din nou dieta la Cluj, în 21 Ianuarie 1601, arată nobilimei că împăratul a primit cu mari onoruri pe Mihai Viteazul, ceea ce nu eră încă adevărat la acea dată, de oare ce Mihai nu dobândi audiența la împăratul decât după 1 Martie¹⁵²; că el va fi trimis înapoi în Transilvania, spre a duce la pieire întreaga nobilime a Ardealului. Fiind că Sașii se desfăcuseră și ei de Mihai Viteazul, și se temeau de răsbunarea lui, apoi toată dieta se hotărăște a alege, în 3 Februarie 1601 de principe pe Sigismund Batori, care așteptă în Moldova rezultatul stăruințelor sale¹⁵³.

Se trimiseră aici 300 de oameni care să conducă pe noul ales în scaunul său. Sigismund se află în Botoșani, unde stătea sub apărarea unei garnizoane de Poloni. El veni de aci prin Bistrița la Cluj, unde fu primit cu mare pompă în ziua de 27 Martie, și așezat pentru a treia oară în tronul Ardealului. Batori trimite de îndată cu consimțământul dietei o solie la sultan care să ofere pacea. Dieta are însă sumeția să trimeată un am-

¹⁴⁹ *Ibidem*, p. 192. Comp. în altul din 24 Oct., 1600, *ibidem*, IV, 1, p. 186.

¹⁵⁰ Raportul aceluiași din 30 Octomvrie, IV, 1, p. 194.

¹⁵¹ Doc. citat în nota 146: „jetzt im Anfang den zaumb gar zu lang”.

¹⁵² Mai sus, pag. 280.

¹⁵³ Bartolomeu Somogy către Mihai Vodă, 23 Martie 1606, Hurm., *doc.*, IV, 1, p. 244.

basador și la împăratul german, pe Ștefan Kakas, însărcinat să'i explice cele petrecute de curând în Transilvania ¹⁵⁴.

Basta și comisarii văzând această trădare fățișă a Ungurilor, se retrag din Ardeal, și trec iarăși în postul lor de observație în Satu-Mare ¹⁵⁵. Mihai eră răzbunat. Ungurii cărora Nemții îl jertfiseră, le dădeau acuma cu piciorul. Câtă nesfârșită bucurie se va fi grămădit în pieptul său la această veste! Avuse deci dreptate, când acuzase pe Unguri de trădători către împăratul, și nici nu sperase el că urmarea împrejurărilor să'i dea așa de curând dreptate. Mai ales trebuie să'l fi mulțumit faptul că acei care'l scăpaseră mai mult, comisarii și mai ales Basta, fuseseră dați rămași. Ei combătuseră pe un om credincios, cum susțineă Mihai, pentru a da ajutorul lor unor trădători; jertfise pe un adevărat prieten pentru a sprijini niște dușmani. Mihai eră răzbunat! Împăratul se hotărăște a zmulge pentru a treia oară Transilvania din mâna Batoresților, și întrebuințează iarăși pe Mihai spre acest scop; îl numește iarăși guvernator al țării, și'i dă suma însemnătoare de 100.000 de galbeni, spre a'și întocmi o nouă armată. Mihai însărcinează îndată pe mai mulți credincioși ai lui din Transilvania ca să'i adune oaste, ceea ce ei se grăbesc a face ¹⁵⁶. Asupra grabei oștenilor de a răspunde la chemarea lui Mihai, un raport ne spune că „Mihai trimisese bani la hotar pentru a înrolă cât mai mulți oameni din Transilvania. Toți se întreceau a'l sluji cu mare grabă, nu numai pentru credința ce aveă în el, dar și din neșaful de pradă la care se așteptau. Și în Valahia aveă 3000 de soldați și ei tot sporeau îngrămădindu-se“ ¹⁵⁷. Totuși împăratul ne mai având în Mihai deplină încredere, îi asociază pe Basta, spre a îndeplini recucerirea Ardealului, și îl trimite la Kaschau să se împace cu generalul prin mijlocirea lui Ferdinand de Gonzaga comandantul trupelor din acel loc. Mihai și cu Basta se întâlnesc la masa lui Gonzaga și'si dau mâna în semnul uitărei tuturor dușmănilor.

Impăcarea lui Mihai cu Basta. — Ușor eră a scoate din gură asemenea cuvinte, greu însă de a șterge din inimi simțimintele la care se referiau. Cum puteă Mihai să uite că lui Basta îi datorîa el nevoia în care se găsiă, de a'și reîncepe cariera zdrobită, și Basta nu puteă ertă lui Mihai, că acesta și nu el fusese numit guvernator al Ardealului. Dușmăanii vechi, uri proaspete fierbeau în inimile lor în momentul când își dădeau drep-

¹⁵⁴ Scrisoare de acreditare a lui Kakas, din 11 Februarie 1601, *ibidem*, IV, pag. 241.

¹⁵⁵ Scrisoarea citată în nota 153 mai sus.

¹⁵⁶ Scrisoarea lui Nicolans Zolyomi către Mihai Vodă, din 29 Martie 1601. *Ibidem*, IV, 1, p. 249.

¹⁵⁷ Amb. venețian către dogele, 25 Iunie 1601, *ibidem*, VIII, p. 216.

tele, și de sigur că relațiile lor viitoare erau să fie determinate de simțimintele ce se mișcau în adâncul ființei lor, și nu de formulele goale de politeță schimbate la masa tătară împăcări.

Sigismund Batori, auzind de pregătirile ce se făceau în contra lui, și temându-se mai ales de Mihai Viteazul, caută să-l compromită înaintea lui Basta și a lui Gonzaga, trimițându-le niște scrisori ale lui Mihai, pe care acesta l'ar fi îndreptat către diferite persoane, din care s'ar dovedi că el ar avea scopuri trădătoare, față cu imperiul german¹⁵⁸. De la prima lor cetire se vede însă că ele nu erau decât o grosolană falsificare care ținea a arunca discordia între cei doi generali însărcinați cu combaterea lui Batori. În una din ele, adresată chiar de Mihai

Din iscăliturile lui Mihai Viteazul

Viteazul către boierii săi : Udrea Bipsoi banul, Negrea Șarpe logofătul și Stoichiță postelnicul, din Muntenia, după ce începe prin a spune că a încheiat cu sacratismul împărat o convenție despre toate cele, și că a dobândit și un număr de mii de litari ca să recupe Transilvania, Moldova și Valahia, schimbă de odată tonul urmând mai departe, „că el nu mai poate stă în această împărăție, în mijlocul oamenilor neștiutori și nebuni care'l înconjură și care nu sunt de nici o treabă. Împăratul este un om de o știință de rând și fără măsură; de asemenea și frații lui împreună cu familiile lor. Eu am pătruns toate lucrurile pe aici, am observat toate moravurile și apucăturile lor; moștenirile și provinciile lor le-am vizitat. Ei nu știu nimic din cele ce ar avea nevoie, și astfel deci nu sunt de nici o treabă. Dar eu umblând prin aceste locuri primejdioase, mă rog lui Dumnezeu ca să mă elibereze de aici și să pun iarăși

¹⁵⁸ Sigismund Batori către Basta, 15 Iunie 1601. *ibidem*, IV, 1, p. 255.

mâna pe Transilvania cu cele două principate, Moldova și Valahia, și să mă pot pune sub aripa și protejura împăratului Turcilor, care strălucește peste tot pământul”¹⁵⁹. Mai întâi trebuie să ne mire cum de Mihai Viteazul, care cu atâta trudă dobândise iertarea și favoarea împăratului, avea îndrăzneala a scrie chiar din țara nemțească o atare scrisoare către niște boieri aflători sub stăpânirea dușmanului său, Simion Movilă și să huliască în ea atât de rău pe împăratul și pe toată curtea lui; apoi aprepăturile lui Mihai Viteazul asupra ignoranței și a științei de rând a împăratului și a sfetnicilor săi este de tot nostimă, când vom vedea că Mihai el însuși numai prin știință nu se prea deosebiă.

Din iscăliturile lui Mihai Viteazul

care domnul îi oferă deadreptul supunerea aceea arătată prin scrisoarea către boieri¹⁶⁰.

Basta răspunde însă foarte rece lui Sigismund Batori, că „hotărîrea asupra acestor scrisori, se cuvine împăratului, în cazul când ele ar proveni într’adevăr de la voevodul român; că Batori însă ar face bine a ieși din Ardeal, pe care’l deține contra tuturor legilor dumnezeiești și omenești”¹⁶¹. Basta eră chiar după cât se vede în relații destul de bune cu Mihai. În o scrisoare a lui către Donado, el spune că: „Noi suntem ceva mai puțin de 10.000 și având cele mai bune corespondențe cu Valacul, suntem după cum cred uniți. Va urmă de aici un bun efect și sperez că Dumnezeu va favoriză dreapta cauză a M. S.”¹⁶². Toma Cauriolo spune apoi că „după întrunirea armatelor lui Basta și Mihai, ei se vizitau și Valacul arată voința lui de a se supune în toate la prudența și experiența domnului Basta”¹⁶³.

Guruslău și moartea lui Mihai Viteazul. — Neizbutind prin intrigă, Batori se hotări să cerce soarta armelor. Către

¹⁵⁹ Mihai Vodă către boierii citați în text, 1 Maiu 1601, *ibidem*, IV, 1, p. 249

¹⁶⁰ Mihai Vodă către Ibrahim pașa, 1601, *ibidem*, IV, 1, p. 278.

¹⁶¹ Basta către Sigismund Batori, 19 Iunie, 1601, *ibidem*, IV, 1, p. 257. Într’o altă scrisoare a lui Basta către Arhid. Matei din 20 Iunie 1601, *ibidem*, p. 258, Basta repetă îndoeile sale: „le quali (lettere) se siano cose inventae da Transilvani o no, non lo posso sapere”.

¹⁶² Basta către Duodo amb. venețian 9 Iulie 1601, *ibidem*, VIII, p. 217.

¹⁶³ T. Caurich către Donado, 9 și 16 Iulie 1601, *ibidem*, VIII, p. 218 și 220.

jumătatea lui Iulie, el adunase vr'o 20.000 de oameni și sta gata de luptă, așteptând armatele întrunite ale lui Mihai și Basta, ce ajungeau împreună la acelaș număr¹⁶⁴. Pentru a înlătură ajutorul turcesc care putea să întărească mult armata Transilvănenilor, Mihai recurge și el iarăși la meșteșugul scrisorilor false, cel mai adese ori întrebuițat în diplomația a-celui timp. Inchipuie anume niște scrisori din partea lui Sigismund Batori, pe care le trimite către pașa din Temișoara, spunându'i ca să lase ajutorul cerut de el pentru timpuri mai târzii, având el acuma îndestule trupe în contra lui Mihai și Basta, și trimițându'i ca mulțumită pentru pregătirea de a'l ajuta, câteva daruri. Pe cât însă de nedibace fusese scrisorile plăsmuite de Batori pentru a ponegri pe Mihai, pe atât de bine închipuite fuseseră acele alcătuite de domnul român care izbuti să împiedice prin ele sosirea ajutorului turcesc, așteptat de Batori cu cea mai mare nerăbdare. Când Batori află despre manopera lui Mihai, eră prea târziu, căci generalii se hotărîseră a'l ataca numai decăt, tocmai în prevederea acestei descoperiri.

Bătălia se dădu în ziua de 3 August 1601, și anume lângă satul *Gurușlău* spre nord-vest de Cluj. Tunurile Transilvănenilor fiind așezate pe deal, băteau prea sus, încât ghiulelele lor treceau peste capetele soldaților lui Mihai și Basta, pe când artileria acestora bătea în plin în armata lui Batori. Această împrejurare hotărî soarta zilei. Ardelenii sunt cu totul bătuți și o rup de fugă, lăsând în mâinile imperialilor 54 de tunuri și 130 de steaguri. Sigismund Batori fuge peste pasul Rodnei în Moldova, unde se oprește de o cam dată la mănăstirea Neamțului, silindu-se a chema de aici pe Poloni și pe Turci în contra împăratului. Ambii generali ocupă apoi Clujul, pe care'l pedepsesc, impunându'i hrana oștirii pe timp de trei luni. Tot astfel urmează și cu Bistrița și cu alte orașe. Transilvania este tratată ca țară cucerită; cu deosebire Mihai Viteazul își războiă cumplit contra Transilvănenilor pentru uciderea generalilor săi, și mai ales aceia a lui Baba Novac.

Indată după victorie ura dintre Basta și Mihai care fusese stâmpărată câtva timp prin pericolul comun, începă iarăși a aprinde discordia între ei, fiecare trăgând în partea sa meritul izbânzei.

De și bătălia fusese câștigată prin cooperarea ambilor ei capi, Basta și Mihai¹⁶⁵, totuși Basta, în însușirea lui de co-

¹⁶⁴ Bartol. Pezzen către Rudolf al II-lea, 14 Iulie și o notiță din Kaschau din 10 Iulie 1601. *ibidem*, IV, 1, p. 260. Alta din 16 Iulie, p. 261.

¹⁶⁵ Arhid. Mathias 12 August 1601, *ibidem*, XII, p. 1215, spune că Basta i-a trimis bucurioase vești: „das nemblieh den dritten diess Monats er und der Michael Waida dem Sig. Bathori ein Schlacht geliefert... solle Feind gar zerstrört (sic). Așa scrie și Imp. lui Mihai, 17 Aug., *ibidem*, p. 1217.

mandant suprem¹⁶⁶, cerând lui Mihai steagurile răpite de la dușman, spre a le trimite împreună cu ale sale împăratului, Mihai refuză a le da, și le trimite el singur lui Rudolf, în număr de 62 (din 130 răpite în totul) împreună cu o scrisoare, în care se recomandă bunei voințe imperiale¹⁶⁷. Strămutându-se lagărul lângă Turda, acest oraș se întâmplă de arde. Basta își aruncă îndată prepusul asupra lui Mihai care ar fi vrut să răsbune complotul făcut aici în contra lui de nobilimea Transilvaniei, și'l muștră cu asprime, spunându'i că țara, fiind cuprinsă de armatele imperiale, nu s'ar conveni să fie ruinată în acest chip. Se mai întâmplă încă de Gaspar Corniș și Pancrațiu Senyei, partizanii împăratului, care zăceau în închisoare, scăpând din ea după lupta de la Gurușlău, pe când se duceau spre lagărul lui Basta, să fie surprinși de o trupă de Români din oastea lui Mihai, unul din ei ucis, celălalt greu rănit. Basta cere îndată de la Mihai ca să i se predea pe comandantul acelei trupe, ceea ce Mihai refuză, fiind dușmanul nobililor în chestie. Toate aceste certe amărau pe fie ce zi mai mult pe cei doi generali unul asupra altuia și înveninau iarăși tot mai rău relațiile dintre ei. Basta însă nu putea suferi o idee: aceea că cu toată cooperarea lui la recucerirea Transilvaniei din mâinile lui Batori, tot Mihai apărea în ochii lumii ca cel ce repurtase această isbândă¹⁶⁸. Reputația lui Mihai Viteazul întunecă pe aceea, mare și ea, a generalului împărătesc. Apoi odată acțiunea militară sfârșită, Mihai trebuia să rămână guvernator civil al Transilvaniei și să capete precumpenirea. Basta se gândi atunci că înălăturând pe Român, putea face ușor să'i cadă lui în mâini și ocârmuirea țării. Indată ce acest gând străfulgeră prin mintea lui Basta, zilele lui Mihai fură numărate.

Prilejul căutat de Basta spre a se mântui de Mihai Viteazul, nu întârzie mult timp de a se ivi. Se mai atribuiau lui Mihai și alte fapte: că el ar urmări niște scopuri deosebite de

¹⁶⁶ Că Basta avea comanda supremă se vede de pe ordinul dat lui Mihai cu o zi înainte de bătălia de a ocupa un loc, ceea ce Mihai execută. Basta scrie Arhid. Matei, în 30 Iulie 1601, *ibidem*, IV, p. 263: „ho fatto movero il valaco con le sue genti a una mezza lega discosto da qui”. Alt raport spune că Mihai fusese pus sub comanda lui Basta care trebuia să fie generalul conducător în afacerea Transilvaniei. Amb. Ven. către Dogele, 2 Aprilie 1601. *Ibidem*, VIII, p. 212: „Il Valaco ha scritto una lettera al signor Basta sotto il commando del quale doverà stare se così il signor Basta dovendo lui essere il general di questa impresa di Transilvania et il Valaco assisterlo con le forze che haverà”.

¹⁶⁷ Mihai către Rudolf al II-lea, 4 August 1601, IV, 1, p. 256.

¹⁶⁸ Intr'o scrisoare a lui Sebastian Lubomirski, castelanul de Biecz către regele Sigismund, din 15 Iunie 1601, în care îi cere ajutor în contra unei năvăliri posibile a lui Mihai în Polonia, după bătălia de la Gurușlău, cetim: „Ori cum se va întâmplă. noi ne temem că acest Mihai să nu năvălească în Polonia, căci se bucură de toată puterea și autoritatea din partea M. S. Împăratului, fiind singur *hatman*, de și Basta și Gonzaga nu știu dacă nu-i sunt cumva ostili”. *Traian*, 1869, pag. 152.

ale lui Basta ; că s'ar fi apropiat de Secui și de puținii părtași ai lui Sigismund Batori ce mai rămăseseră în țară ; că se alipise chiar de Turci ; că voește să nimicească oastea lui Basta și să rămână el patronul Transilvaniei. Către aceste învinuiri ascunse aduse lui Mihai se adaugă o ceartă fățișă de la niște tunuri rămase neîmpărțite după isbânda comună de la Guruslău și de la care ambii generali se împărechează foarte aspru. În fierbințeala desbaterii se vede că Mihai rostise grele cuvinte către oamenii lui Basta care veniseră să'i ceară tunurile ; că el va rămânea Principe și cap iar nu numai un tovarăș mai mic al generalului austriac ; că el nu ar recunoaște nu numai autoritatea lui Basta dar nici măcar pe aceea a împăratului — cuvinte care, fiind dată firea cea pornită a lui Mihai, s'ar putea să le fi rostit. Basta auzind toate aceste rapoarte și mai ales vorbele sumețe ale lui Mihai față cu însărcinații săi, trimite pe un căpitan de Valoni, Iacob Beauri, însoțit de 20 de soldați bine înarmați și urmați de vre'o 300 de infanteriști și 100 de călăreți, care se duseră cât mai pe ascuns la cortul lui Mihai. Ajungând, căpitanul stăruie (per instanțe) pe lângă voevod să meargă la Basta ca să trateze chestia gravă a plecării lui către Valahia. Voevodul refuză de a'l urma pe Beauri, sub cuvânt că trebuie să se pregătească de drum. Căpitanul spuse atunci lui Mihai că este arestat din ordinul generalului Basta și al M. S. împăratului. Mihai făcând o mișcare pentru a lua sabia ce era atârnată în perete, fu apucat înaintea de căpitanul care avea ordinul de a'l ucide în caz de împotrăvire, și lovit cu o suțită în inimă. În același timp un Neamț ce era pregătit pentru aceasta îi dete o lovitură de sabie peste grumaz așa că'i rostogoli capul la pământ, iar compăniile căpitanului slobozîră mai multe focuri în ceea ce mai erau în cortul lui Mihai, care se umplu în o clipă de morți. Căzuse cum frumos spune cronicarul „ca un copaciu, pentru că nu se împrilegise sabia lui cea iute în viteaza lui mână”¹⁶⁹.

¹⁶⁹ Asupra morței lui Mihai Viteazul toate izvoarele consună în ce privește cauzele și trimiterea lui Beauri. Vezi bună oară *Ortelius redivivus et continuatus*, Nürnberg, 1665, p. 290—291. Un document posterior numai cu 15 zile uciderii, descoperit de N. Ionescu în Berna, *An. Acad. rom.*, 1881, p. 85. Germanii și Ungurii susțin că Mihai ar fi rănit pe câțiva ostași. Gaspar Ens, *Rerum hungaricarum historia*, Coloniae Agrippinae, 1604, p. 412 și *Curiöse Beschreibung von der Moldau und Vallachej*, etc. 1669 sub cap. IX „hiehe nach dem deutschen Hauptmann”. Tot așa și dintre istoricii vieții lui Mihai. Bisselun *Mihael Vallachien Woywode* în *Papiu Tesaur*, I, p. 168 și Thuanus, *Historiarum sui temporis*, *ibidem*, I, p. 246. Stavrinou în poema asupra lui Mihai Viteazul spune că Mihai nu s'ar fi apărut de loc. Alte două povestiri anonime asupra uciderii lui Mihai, din 18 și 19 August 1601. Hurm., *Doc.*, XII, p. 1218—19. Însemnată istoricește este împrejurarea că Beauri avea ordin de la Basta ca să ucidă pe Mihai în caz de împotrăvire la arestare. Spinelli nunciul papal către Papa 4 Sept. 1601, *ibidem*, VIII, p. 224 și amb. Ven. către Dogele, 3 Sept. 1601. *ibidem*, p. 227 : „con ordine

Basta bine înțeles înfătoșă lucrurile altfel de cum ele se petrecuseră. El reveni la scrisorile acele trimise lui de Sigismund Batori și despre care atunci arătase îndoială, pretinzând că acuma, după o nouă cercetare și noi dovezi, se convinsese că erau într'adevăr ale lui Mihai, scrise de banul Mihalcea; că astfel descoperindu-se trădarea voevodului, Basta vroise să se asigure de persoana lui; dar că opunându-se fusese ucis¹⁷⁰.

Astfel pieri eroul român, cu sabia în mână, apărându'și viața contra celor ce vroiau să i'o răpească, precum își apărase poziția în contra celor ce vroiau să i'o surpe — moarte năpraznică și viforoasă ca întreaga lui carieră.

4. CARACTERUL LUI MIHAI VITEAZUL ȘI POLITICA LUI

Ideea unirei Românilor. — Grabnic și nerăbdător, fulgerător în mișcările sale, din această pricină însă dese ori pripit și neprecugetat, iată trăsura de căpitanie a acestui suflet în veșnic neastâmpăr. Intreaga politică a lui Mihai Viteazul se resimte de această plecare spre faptă, înaintea chiar ca ea să fi fost pregătită și asigurată spre isbândă. Așa îl vedem revoltându-se în contra Turcilor și suportând periculoasa expediție a lui Sinan Pașa, înaintea de a'i fi sosit ajutoarele ardeleni și moldovenesti. Indată după ce cuprinde Ardealul, el nu se ocupă a'și așeza și întemeia domnia în această țară, spre a'și întocmi astfel o trainică temelie pentru viitoarele sale isbânzi, ci pleacă în contra lui Ieremia Movilă, cu toate că și împăratul pe al cărui sprijin se întemeia, îl oprise de la acest pas. În lupta de la Mirișlău, el nu se gândește că retragerea lui Basta ar putea ascunde o capcană, și iese din neatacabila lui poziție, spre a se expune în câmp liber unei primejdioase înfrângerii. Știm bine că la toate aceste grabnice apucături ale domnului român se pot găsi explicații și îndreptățiri care totdeauna însoțesc faptele omenești, ori cât ar fi ele de greșite și de nechibzuite. Nu e mai puțin adevărat că dacă Mihai Viteazul ar fi putut avea mai multă cumpanire în hotărârile sale, și a nu le pune

ad un capitano vallone che dovesse farlo prigione a nome di sua Maestà, et se volesse far resistenza che louccidesse". Adaogă Anon. rom., în *Mag. ist.*, IXV, pag. 303.

¹⁷⁰ Basta către Arhiducele Matei, 23 August 1601, Hurm., *Doc.*, IV, 1, p. 266 : „e dal'essermi io in Claudopol assicurato che le lettere intercette mandate già da Sigismundo siano state veramente sue, scritte dal Ban Mihalce, fui forzato cercar d'assicurarimi de la persona sua; ma egli volendosi deffendere fu amazzato". Toți scriitorii Unguri și Germani susțin această învinuire în contra lui Mihai. Cât de logică însă este ea se vede ce pe formularea ei, de exemplu în Gaspar Ens, p. 412, unde spune într'o singură frază : „Voivoda licet quum antea tum in hoc maximo praello (la Goroslav) Caesari sortem et *ftdelem operam* navarit, *fraudenta* tamen cum Turcis, Tartaris, et Polonis, consilla agebat !”

în lucrare decât după o mai coaptă cugetare, dacă firea lui cea harnică la faptă nu l'ar fi împins fără de voia lui a lovi înainte de a gândi, lucrurile ar fi putut lua altă întorsătură. Dar aceste cugetări sunt mai mult niște întorsături stilistice, căci este tot atât de zadarnic de a critica felul de a fi al unei personalități, cum e nepotrivit a o face față de desfășurarea fatală a evenimentelor.

Din aceste pricini însă istoria și viața eroului român se desvoltă cu o repezeciune ne mai pomenită; începutul este așa de aproape de sfârșitul ei, leagănul așa de aproape de mormânt. Și cu toate aceste în scurta clipită a celor 8 ani, ce îngrămădire de fapte aruncate unele peste altele, ce material imens pentru istoric, nu mai puțin pentru psiholog! Timpul neavând decât o valoare relativă, măsurată nu prin muta curgere a valului său, ci prin faptele purtate de el, se explică de aici însemnătatea domniei acestui mare suflet al neamului românesc. Cât e de mare se poate judecă din o singură considerație. Pe când un lung șir de precedesori ai săi nu sunt decât niște jucării în mâinile împăraților vecine, ale Turcilor, Ungurilor sau Germanilor, Mihai Viteazul cum apare pe scenă, *determină el și- rul împrejurărilor, concentrează asupra lui privirea lumii politice, devine un factor însemnat în evoluțiunea istorică a timpului său*. Din lut poporul român devenise iar om, atins de degetul dătător de viață al acestui erou. De aceea Mihai Vodă este numit *vestit* chiar de contemporanii săi¹⁷¹.

Care a fost gândul în slujba căruia Mihai puse mărimea și neprecugetarea lui?

La începutul carierei sale el vroia să scape țara Munte-nească de îngrozitoarea îngenunchiere în care căzuse față cu Împărăția Otomană; gând mare și nobil, căci năzuiă în cotro a tins toate sufletele mari, de la robie spre libertate. Aceeași revoltă contra asuprirei, care împinsese pe Mircea-cel-Bătrân și pe Ștefan-cel-Mare, a combata de mai înainte domnia turcească, pe Vlad Țepeș și pe Ioan Vodă cel Cumplit a căută să o scuture după ce căzuse pe grumajii nenorocitelor țări, își făcuse drum și în marea inimă a lui Mihai Viteazul, și această idee a lui, sprijinită pe o energie fără samăn, îl pun alături cu figurile cele mari care au contribuit la dărăpănarea cumplitei puteri turcești. Am văzut că ideea răscoalei lui Mihai în contra Turcilor nu'i fusese însuflată de principii vecini; că el se duse să le-o propună, jertfindu'și onoarea lui chiar, prin un tratat înjositor față cu stârpitura de Sigismund Batori, și primind astfel o altă robie — însă numai închipuită și pe hârtie — pentru a scăpa de una reală, înfiptă în sângele și carnea poporului său.

¹⁷¹ Polo Minio către Dogele, 1620, Hurm., *Doc.*, VIII, p. 391: „Et hora vive Petrasco figlio de famoso Michael Vaivoda”.

Dacă ar fi fost dat lui Mihai să rămână pe lângă această idee primordială; dacă și-ar fi pus puterile toate în combaterea Turcilor, alindu'și și apoi supunându-și popoarele din peninsula Balcanului, el ar fi ajuns departe, și unde Bosforului ar fi văzut poate răsfrângându-se în valurile lor sclipirile coifurilor românești. Acest vis nu este doar numai o resfrângere a închipuirii vremurilor noastre. El erà visat chiar de pe atunci. Așà Mitropolitul Mateiu al Mirdei în cronica lui rimată spune că „noi (Grecii) nădăjduiam că Mihai va scoate coroana bizantină cu sabia și că ne-o va da-o nouă”¹⁷².

Cum am spus-o și mai sus, menirea lui Mihai, norocul și viitorul său erau în spre sud și nu în spre nord, în cotro îl întoarse fatalul său destin. El fu nevoit însă de la un timp a părăsi politica sa anti-turcească, căci schimbările întâmplare în țările vecine, amenințau tot atâta poziția lui de domn, pe cât o amenințaseră până acuma Turcii cei infuriati.

Nevoia de a'și apăra domnia contra scopurilor răsturnătoare ale lui Andrei Batori și a cuscrului acestuia, Ieremia Movilă, îl împinse peste Munții Ardealului și de aici peste acei ai Moldovei. Mihai nu avea conștiința că, cucerind aceste țări, el unește într'un singur corp poporul românesc, și numai noi astăzi, văzând realizat pentru o clipă de Mihai acest vis al timpului nostru, punem în acel lut plăsmuit de Mihai gândirea care'l însuflețește; noi credem că Mihai a realizat unirea, fiind că a întocmit cadrul în care ea trebuie să se înfăptuiască, fie într'un timp îndepărtat. Că Mihai nu avea în gând să uniască țările române, să facă un singur tot din nația românească, se vede din o sumă de considerații. Mai întâi timpurile de atunci nu știau ce vrea să zică popoare și interese poporane. Dinastiile și regii își împărțiau lumea; popoarele se tăiau și se forfecau fără a fi întrebate, pentru interesele cutărui sau cutărui monarh. Apoi Mihai Viteazul nu tinsese nici odată la unificarea ocârmuirii acelor trei state, ce le pusese sub el; dovadă că el trece în Ardeal împreună cu toată familia și averile lui, *părăsind Muntenia*, în care vroia să pună domn *pe fiul său Pătrașcu*. De asemenea după ce cucerește Moldova, el se gândește în curând a înlocui ocârmuirea provizorie ce o întocmise aici în numele său, prin *domnia unui Ștefan fiul lui Petru* (Schiopu, cel mort în Innsbruck)¹⁷³, și de aceea stăruia

¹⁷² Papiu, *Tezaur*, I, p. 373.

¹⁷³ Postelnicul Stoica către Mihail Sekely, 7 Maiu 1600, Hurm., *Doc.*, IV, 1, p. 48. Că erà vorba de acest fiu al lui Petru Schiopul vezi Mihai Vodă către împăratul, 9 Aprilie 1600, *ibidem*, XII, p. 824 și Comisarii către împăratul, p. 826: „Des altten Petter Waida aus der Moldau Sohn sonoch zu Isprukh ist mit Namen Istwan”. (Mai sus, pag. 107).

Mihai atât de energic pe lângă împăratul ca să-i lase lui domnia Ardealului. Aşa dar atât de puţin se gândia Mihai la unirea Românilor, încât nici nu concepea, după vremile de atunci, unificarea administrativă a ţărilor române, ci numai întocmirea lor sub nişte domni supuşi şi ascultători de el, după sistemul feudal ce încă tot nu se desrădăcinase din mintea oamenilor. Acelaşi sistem fusese urmat şi de Mircea-cel-Bătrân, care când detronase pe Iuga II-lea, nu anexase Moldova, ci pusese în ea pe partizanul său, Alexandru-cel-Bun; tot aşa şi de Ştefan-cel-Mare care înlocuise pe Radu cel Frumos, nu prin o ocăr-muire moldovenească ci prin un domn muntean devotat lui, Laiot Basarab; apoi pe acesta când îi deveni necredincios prin Ţepeluş şi la o nouă trădare pe acest din urmă prin Vlad Călugărul.

În sfârşit dovada cea mai înviderată că lui Mihai nici i-a trecut prin minte ideea unirii, este împrejurarea că el nu eliberează, când pune mâna pe Ardeal, pe poporul românesc din robia în care-l ţineau nobilii acelei ţări, ci din contră iea măsură ca el să rămână în aceeaşi stare, garantând nobililor păstrarea neomenoasei ei constituţii. Apoi ce fel de unire între Români vroia să realizeze Mihai Viteazul, dacă el lăsa în ţara cea de căpetenie, *în care doria să domnească el însuşi* poporaţia românească fără drepturi, supusă în robia cea mai degradatoare către nişte popoare de alt neam şi de alt sânge cu el?

Mihai Viteazul trebuia să sfărâme de la nord pericolul care-l ameninţase de la sud, puterea turcească, în prietenii Otomanilor, Andrei Batori, Ieremia Movilă şi Polonii. De aceea am văzut că Mihai nu se mulţumia numai cu cucerirea Moldovei şi că tindea chiar de a întreprinde pe cea a Poloniei pentru care şi intrase în legături cu ţarul Rusiei, Boris Godunov. Apoi cucerirea Poloniei tot în gândurile de unire a ţărilor române poate fi subsumată?

Este fără îndoială o tendinţă foarte firească de a căuta departe în timpuri rădăcinile unor idei mari, întru cât ne vine greu a crede că un arbore atât de uriaş să-şi găsească sprâj-nul său numai în păturile superioare ale pământului.

Ideia unirii este într'adevăr un product al desvoltării noastre, însă nu a celei politice ci a celei culturale care tocmai în timpurile noastre coborându-se în viaţa poporului, dădu din ea roade politice. Trebui mai întâi ca poporul român să dobândească *conştiinţa unităţii neamului său*, spre a se gândi la întruparea lui în un singur corp, şi această conştiinţă este un product al mişcării culturale, începută cu introducerea limbei române în biserică şi Stat şi care îşi găseşte rostirea ei lămurită în însemnaţii scriitori ai veacului al XVII-lea. Ea nu poate fi căutată în timpurile de *viaţă neconştiută* ale popo-

rului român, nici pe vremea lui Mircea, nici pe acele ale lui Ștefan, nici chiar pe acele ale lui Mihai¹⁷⁴.

Cu toate acestea conștiința că Muntenii și Moldovenii erau același neam răsărit din identitatea limbei și a religiei, nu eră cu totul străină timpului de atunci. Ba ea era chiar pusă ca temelie unor cereri politice. Așa când boierii Dan vistiernicul și Vintilă Clucerul care se dau drept reprezentanții boierimei muntene, cer de la regele Poloniei Sigismund al II-lea ca să'i mântuie de voevodul Mihai și să iee țara lor sub protecția Poloniei, cum este și acea a Moldovei, punându-le domn pe frațele lui Ieremia Movilă, Simion, între motivele pe care boierii își sprijină rugămintea este și acela că „toți suntem de aceeași limbă și de aceeași credință și de aceea în vremile vechi gospodarul moldovan deveniă gospodar muntean și gospodarul muntean gospodar moldovan”¹⁷⁵.

Mihai căută deci în cucerirea Ardealului și apoi a Moldovei, singurele pe care din mult mai vastul său plan putu să le aducă la îndeplinire, apărarea și întărirea poziției sale, nu unirea Românilor; și tocmai faptul că el în această mare întreprindere nu putu să se gândească la poporul român explică lipsa izhândirei lui.

Intoarcerea de la Turci asupra Creștinilor. — Cât timp Mihai luptă în contra Turcilor aveă în partea lui simțimântul întregului său popor, care pe atunci alcătuia chiar grosul armatei lui, și eră cu inima toată spre isbânda întreprinderii sale. Apoi ajutorul ce'i veniă fie din partea Moldovei, fie chiar din parte Ardealului sau a Germanilor eră sincer și fără gând ascuns, întru cât luptă pe care o întreprinse eră o nevoie simțită de toate puterile ce luau parte la ea. Ea aveă răsunset în toate inimele, dela acele răsfățate în palate până la acele ascunse în colibe. Mihai Viteazul puteă să se arate poporului muntean și moldovenesc ca apărătorul drepturilor sale impilate, Creștinilor în deobște ca acel al intereselor lor celor mai sfinte. De aceea Mihai Viteazul, susținut de puternicul simțimânt al popoarelor, făcù minuni în lupta dusă împotriva Mahomedanilor, și sub conducerea și îmbărbătarea lui, oștirile aliate putură zdrobi acele urdii nenumărate, care păreau că vor nimici și înghiți Muntenia întâi, Creștinătatea în urmă.

Când însă primejdia se mai îndepărtase din spre sud, ea se întoarse din spre nord, în persoana lui Andrei Batori și

¹⁷⁴ Vom expune în vol. VII rădăcinele și geneza ideii unirii Românilor în un singur corp politic și în vol. XIII seria întreagă a genezei acestei idei.

¹⁷⁵ 1598 data cea mai probabilă a aceluia act nedatat. Hurm., *Doc. I, Supl.*, 2, pag. 487.

Jeremia Movilă, susținuți de Poloni, și sili pe Mihai Viteazul să intre în luptă cu Ungurii Ardealului, starea lucrurilor se schimbă de a totului tot. El nu mai luptă acuma în unire cu creștinii contra unor necredincioși, ci contra acestor Creștini însuși, care'i stătuseră până acuma de sprijin. Ajutorul de mai înainte i se tăia de odată, și el trebuia să se razime numai pe propriile lui puteri.

Este învederat că spre a izbuti și în această parte a întreprinderilor sale, eră nevoit să și sporească mijloacele sale de luptă, să și înmulțiască numărul armatei sale, de oare ce prin ajutoare din afară ea nu putea să mai fie adăugită. Mihai și îndeplini această cerință neapărată a nouelor sale planuri; dar pentru a imita armatele pe care trebuia să le combată, el adause în chip însemnător numărul lefegiilor săi, reducând sau lăsând în părăsire elementul băștinaș al oștirilor sale. Pe când izbânda de la Călugăreni fusese repurtată cu o armată alcătuită în mare parte din oameni de țară, în acele cu care el trecu peste munți elementul de căpetenie îl alcătuiă trupele năimite¹⁷⁶. Asemene ostași însă nu mai slujiau precum călărașii, oștirea cea mai de seamă a țărilor române, cu pâinea și burduful de brânză aduse de acasă¹⁷⁷, ci pentru lefi grase care nu erau prea scumpe, când ne gândim la ceea ce ostașii vindeau pentru ele; sângele și viața lor.

Pentru a întrebuința asemenea puteri militare, Mihai avea nevoie de bani, căci dacă nu le plătiă ele refuzau să se bată, în cât astfel rezultatul unei încăerări atârna de la bunul lor plac. Apoi îndată ce intrau în foc, luna lor eră considerată ca

¹⁷⁶ Asupra compunerii armatei lui Mihai în decursul anului 1594, vezi documentul citat mai jos nota 8. În toate luptele sale de peste munți, oștirea românească este numai o mică minoritate. Vezi bună oară, scrisoarea unui anonim către hanul Tătarilor, Aug. 1598, care spune că armata împăratului, a regelui Transilvaniei și a lui Mihai domnul Munteniei se compunea „ex Hungaris, Germanis, Croatis, Italis, Gallis, Hispanis, Vallonibus alysqe nationibus”. Hurm., *Doc.*, III, p. 297). Ioan Darahi care văzuse cu ochii săi armata lui Mihai Vodă înainte luptei lui cu Batori, o descrie astfel în relația lui din 1599 (*ibidem*, p. 431) : „Equites Hungaros 1100 habebat, pedites 1000, Rascianorum (Sârbi) ego militum, Cozacorum, Moldaviensium, non scio, sed certum est quod solos stipendiarios equites et pedites viginti ter mille. Praeter istos liberos Haydones 8000 habebat, pulcherrimum item *Rosonum* (Roșii sau curtenii români) ut ipsi vocant, exercitum, universitas Boeronum, Machokas (?) etiam aliquot mille... In Transylvania rursum agiles Siculos”. Tot așa și raportul lui Malaspina din 14 Noemvrie 1599 (*ibidem*, p. 513) spune că armata lui Mihai Viteazul „ascendeva a 48 în 50 m. combattenti tra quali 27 m. in circa erano gente scella d'Albanesi, Rasciani, Ungari, Cosachi, e Valachi,” Că Haiducii erau și ei plătiți, vezi David Ungnad către Rudolf al II-lea, 3 și 4 Ianuarie 1600, *ibidem*, IV, 1, p. 6 : „So werde uns der Michal allspald die Khossakhen und Hayduggen auf den halsz schikhen; wir werden darnach woll erfahren was er Michal für ungestiembe insolenz mit dem Kriegsvolkh aussten müß, wann im das gelt von Eur Mayestät so lange zeit ausbleibt”.

¹⁷⁷ Vol. IV, p. 316 și urm.

isprăvită, ceea ce îndoia cheltuiala ¹⁷⁸. De aceea am văzut că în tot decursul vieții sale, Mihai avu de luptat mai ales cu nevoia neînduplecată a banilor, ce nu'i mai lăsa răgaz nici odihnuă. Subțirele ajutoare pe care le primea de la împăratul se risipeau ca fumul la vânt, când le răspândea în dese rânduri ale lefegiilor săi, și el trebuia, abia o sumă primită și cheltuită să se gândească la alta nouă care să o înlocuiască. Fie care călăreț se plătia cu 5 lei pe lună, fiecare pedestraș cu 3—4 lei, și când ne gândim că mercenarii lui Mihai întreceau adese ori cifra de 20.000 ne înspăimântăm de sumele uriașe ce trebuiau să'l coste întreținerea lor. Un document ne spune că mercenarii costau pe Mihai 98.000 de lei pe lună ¹⁷⁹. Leul pe atunci avea o valoare mult mai mare decât astăzi. Cu el se putea cumpăra o chilă de grâu. Lefile pe care Mihai trebuia să le dea ostașilor săi reprezentau deci valoare a 98.000 de chile de grâu pe lună cel puțin, și cu toate că absolut vorbind valoarea unei chile de grâu va fi fost mai mică decât astăzi, totuși asemenea evaluare ne lasă să întvedem enormitatea sumelor cheltuite, potrivit cu puterile de producere ale Munteniei de atunci ¹⁸⁰. Nu e vorba imensele sumi mai înainte înghițite de Turci, încetaseră odată cu revolta lui Mihai; dar economia făcută eră risipită pe întretele cu întreținerea armatei.

Despoierea țaranilor. — De la cine putea săși tragă Mihai Viteazul asemenea însemnătoare câtimi de bani?

¹⁷⁸ *Kurzer Bericht wie alle Sachen in Siebenbürgen zwischen dem Fürsten Sigismund Batori und elichen Verräthern anno 1594 stürgelaufen.* (Ultima din mai multe broșuri legate împreună sub No. 3110 g colecției Sturza din Bibl. Acad. Proșură nepașinată); la pag. a 8-a găsim următorul loc: „Der Fürst der Wallachey, Mihael genant hat bey ihm 10.000 Wallachen, 2000 siebenbürgische Trabanten; item 700 Pferde welche er richtig bezahlt, und giebt auf eines 5 Thaler, auf einem Trabanten 3 Thaler, und auf 100 Personen alle Tage einen ochsen, So oft sie aber mit dem Feinde zu thun haben so ist das Monat aus, und die richtige Bezahlung vorhanden. Allein was die Beut antrifft, müssen sie alles dem Fürsten geben, welcher pro arbitrio, einem jeden nachdem er sich dapfer verhalten, damit verehrt”. Arătarea compunerii armatei, mai mult din Români, se referă la luptele cu Turcii din 1594. Un raport din 4 Ianuarie 1597 spune de asemenea: „i cavalli a cinque talari il mese, et i fanti a quattro, compute in essi le provisioni de Capitani et officiali”. Hurm., III, p. 508.

¹⁷⁹ Aloisius Radibrati către Dr. Pezzen, 22 Decembrie 1599, *ibidem*, III, pag. 399: „Se V. S. Il-ma vol sapere quanti denari spende questo V-da per pagar li soi soldati sina hora li andava ogni mese taleri 98 m.”

¹⁸⁰ Pentru timpul lui Mihai Viteazul nu am putut descoperi nicăiri prețul chilei de grâu. Vom vedea însă că pe cel al lui Brâncoveanu, (vol. VI) 100 de ani mai târziu, acest preț eră de 1 ½ lei sau un galben. Ținând seamă de împrejurarea că cu cât ne apropiem, cu atât grâul crește în preț putem admite pentru vremile lui Mihai prețul unei chile de grâu un leu. Admițând pentru valoarea absolută a chilei de grâu ½ din valoarea ei de astăzi, adică 25 de lei, încă avem cheltuiala lunară de 2.400.000 de lei noi, în bani de ai noștri, un buget anume pentru cheltueli.

Elementul boieresc trebuia cruțat, cu atâta mai mult cu cât Mihai, lipsind din Muntenia, o răscoală în contra lui era mult mai ușoară și putea să-i răstoarne baza pe care se întemeia toată puterea lui, domnia acelei țări. Am văzut doar încă din 1594 cum doi boieri munteni Dan Vistiernicul și Vintilă Clucerul cereau în numele întregii boierimi de la regele polon, înlocuirea lui Mihai prin fratele lui Ieremia Movilă¹⁸¹.

Asupra Ardealului iarăși nu putea arunca, chiar de la intrarea lui, dări îngreuitoare, spre a nu-și înstrăina simpatiile locuitorilor, de oare ce chiar contribuția ce fu nevoit să o pună de 2 florini pe casă, trezi protestări și nemulțumiri. Mihai cere de mai multe ori bani de la orașele transilvane. Așa bună oară de la Săbieni în 28 Aprilie 1600, 7000 de aspri „căci are mare nevoie de bani”¹⁸². Pe cine deci trebuia să arunce Mihai Viteazul, toată povara nevoilor sale bănești? Nu rămânea alt element bun de supus contribuției decât țărani ce mai rămăsese liberi din Muntenia, care având încă moșiile lor, puteau fi supuși la dări mai însemnătoare, fără a se teme din partea lor la vre-o mișcare de neascultare. Acest mijloc îl și aplică Mihai Viteazul pe o scară foarte întinsă, mai ales dacă judecăm după faptul întristător dar netăgăduit, că mai toate documentele cunoscute asupra domniei lui Mihai se referă la desbrăcarea moșnenilor de proprietățile lor. Mai toate constată faptul că domnul, pentru a-și împlini golul, totdeauna deschis al vistieriei lui, împunea moșnenilor niște dări așa de mari, în cât aceștia, pentru a le plăti, își vindeau moșiile către boieri, sau ele erau luate domnești împreună cu locuitorii lor.

Nici nu se împlinise un an de la suirea lui în scaun și vedem pe Mihai Viteazul, în 12 Ianuarie 1594 încasând de la un boier, camăritul oilor și al boilor pentru niște săteni knezi (moșneni sau liberi) pe care îi da ca proprietatea boierului ce plătise dările pentru ei; iar în 28 Maiu același an repetă operația cu knezii din Ortești pe care îi dă banului Mihalcea tot ca despăgubire pentru plata unui bir greu care neputând fi plătit de țărani fusese răspuns de ban pentru ei. În 1595 satul Țințava este de asemenea despoiat de proprietatea moșnenilor săi și dăruit boierului Sârbu fost stolnic mare, pentru a-l despăgubi de plata a 15.000 de fiorini răspunși domnului pentru o dare țărănească¹⁸³.

În hrisovul cel mare al Buzestilor care conține întărirea stăpânirii a sute de sate găsim mai multe din ele că se vânduseră vecine pe timpul lui Mihai Voevod (Viteazul). Așa moș-

¹⁸¹ Citat mai sus, p. 296. Compară Hurm., *Doc.*, I, *supl.*, II, p. 551, 554.

¹⁸² *Ibidem*, XII, pag. 872.

¹⁸³ 1594 Ian. și Martie reproduse în extracte de N. Iorga *Istoria lui Mihai Viteazul în Conv. Literare*, XXXI, 1902, p. 986 și 988; 1595 reprodus de Iorga, *ibidem*, XXXV, 1901, p. 810.

nenii din satul Curățeștii Bratului de pe Moștiștea din jud. Ilfovul „pentru că acești săteni au fost toți liberi proprietari moșneni cu moșiile lor încă de mai înaintea vreme, de prin zilele altor bătrâni domni; apoi după aceea, când au fost în zilele răposatului Mihail Voevod la anul 7104 (1596), iar acești de mai sus ziși oameni dâșii de a lor bună voie și fără nici o silă au venit la jupân Radu Clucerul Buzescu și s’au vândut a fi vecini dâșii și cu toți fiii lor și cu toate părțile lor de moșie drept aspri gali bani de argint însă: (urmează numele a 108 săteni cu deosebite întinderi de pământ și prețuri corespunzătoare).

Floica fiica lui Mihai Viteazul
Inainte de măriție

Tot așa pat și sătenii din Făureii Popei pe Moștiștea jud. Ilfov care „când au fost în zilele răposatului Mihail Voevod la anul 7102 (1594) dâșii văzând atâtea nevoi și greutăți pentru biruri, pentru că nu au avut cu ce se plăti de greutățile lor au venit la banul Radu clucerul Buzescu fost pe atunci mare spătar de a lor bună voie de s’au vândut a’i fi vecini dâșii cu toți fiii lor și cu toate părțile lor de moșie din Făurei drept aspri gali bani de argint, însă (urmează enumerarea a vr’o 200 de moșneni cu deosebite întinderi și deosebite prețuri).

Tot așa se petrecuseră lucrurile, vânzându-se vecini pe timpul lui Mihail Vodă pentru a se plăti de biruri și greutăți

moșnenii din satul *Dărăpnați*, *Vianul* pentru care Buzescu plătitese birul (70.000 de aspri), Urluianii din Teleorman și altele¹⁸⁴.

Alte hrisoave ne arată cum domnul luă el singur moșiile ca domnești, întrebuintându-le apoi în folosul său. Astfel un hrisov de la Radu Mihnea din 1613 conține expunerea judecăței pornite de moșnenii Bălaur, Moraicu, popa Pleșu, Stănilă, Lupu stolnicul, Bălan și alții contra lui Preda postelnicul, ginerele lui Mihai Viteazul și contra soției lui Florica, fiica domnului, pentru satul Apele Vii. Obiectul acestui proces era că Mihai Viteazul „le-a făcut siluire acestor kneji mai sus ziși, de le-a aruncat lor aspri 50.000, de le-a luat lor moșiile și i-a făcut vecini, pe vremea când a fost Mihail Voevod aproape de ieșirea lui din țară, înaintea lui Simion Vodă (Movilă)”. Moșnenii vin la Simion Movilă în timpul scurtei sale domnii din Muntenia, și își răscumpără satul cu 70.000 de aspri, reintrând în a lui stăpânire, când de odată Preda Postelnicul ginerele lui Mihai Viteazul, „scoate o carte a socrului său Mihail Voevod și zice că i’au dat socrul său lui acel sat Apele vii ca zestre”, și tulbură pe răzăși în stăpânirea încuviințată lor asupra vechi lor moșii, de Simion Vodă. Răzășii pornind atunci pâre în contra lui Preda, Radu Mihnea hotărăște pricina în 1613, în sensul „că nu ar fi nici cu o dreptate și încă mult păcat să fie acești knezi și cu aspri dați și ei să fie robi” dând ascultare astfel cererei lor, lucru îndestul de extraordinar în acele vremuri, și care se explică numai prin relele relații în care se află familia lui Mihai Viteazul cu Radu Mihnea¹⁸⁵.

Alt document tot de la Radu Mihnea din Iulie 1614 dă o poruncă megieșilor Mierlei, Hamza, Mănilă și Balea și tuturor

¹⁸⁴ Vezi hrisovul cel mare al Buzcștilor în rev. *Tinerimea română*, I, 1898, pag. 110—126.

¹⁸⁵ *Magazinul istoric*, II, p. 265. Și cu toate aceste, în alt document din 1608, Aprilie 20, de la Radu Șerban, prin care spune că dăruiește acest sat Apele Vii Simei soției stolnicului Stroia, spre a mulțumi pe văduvă pentru moartea soțului ei în o luptă contra Tătarilor arată că locuitorii acelu sat fusese kneji dar s’au vândut *ei înșii de bună voia lor lui Mihai Vodă*. În documentul lui Radu Mihnea, se spune însa clar că „Mihai Vodă făcuse siluire acestor kneji și le-au aruncat aspri 50.000 și *le-au luat moșiile de i-au făcut vecini*”. Iată deci ce credință se poate pune pe cuvintele stereotipe ce le întâlnim în documentele de vânzări de moșii: că s’a făcut vânzarea de *bună voie*. Mai aflăm din documentul lui Radu Șerban că: „veni la domnia mea doamna Florica, fata lui Mihai Vodă, vrând să și ice inapoi satul, și s’a dus acolo la sus zisul sat, fără șlirea domniei mele de a făcut multă pagubă oamenilor și a ucis toate oile jupâniței Simei stolnicesei. Dar domnia mea nu vru să deo doamnei Floricăi satul Apele Vii”. *Traian*, 1869, p. 332. Alt sat al Floricăi dat în aceleași condiții ca și Apele Vii este Rucărul care se rescumpără de rumâni pe bani gata dela jupâneasa Buica și jupâneasa Nina fetele doamnei Floricăi, cum serie hrisovul de răscumpărătură dela Matei Basarab din 18 Februarie 16. Aricesen, *Istoria Câmpulungului*, II, p. 87.

fraților lor de moșie ca tot satul Găojanii lui Oancea să fie al lor, de oare ce ei au fost toți oameni knezi ca vecini încă de mai înainte vreme. În zilele lui Mihai Vodă moșnenii cei patru împreună cu neamurile lor se vând domnului ca să'i fie vecini. Acești vecini sunt dăruiți de Radu Mihnea boierului Tănase mare Portar. Dar ei voesc să se rescumpere de vecinătate, do-
 vadă că fusese reduși în această stare peste voința lor și ei se și rescumpără cu învoirea domnului, ca să fie iar knezi pe oci-

Florica fiica lui Mihai Viteazul

După mărițiș

nele lor și să nu aibă supărare de la nimene. Alt document din 18 Iulie 1623 de la Radu Mihnea întărește fraților Vlăduț și Staicu fiii lui Tudosie mare logofăt, cinci sate întregi: Slătioara, Foteștii, Popeștii, Fumolești și Negreanii, care fuseseră toate megieșești și se vânduseră vecini, *de bună voia lor* lui Tudosie pe vremea lui Mihai Viteazul. „Ei au fost knezi de moștenire dar s'au micșorat și au sărăcit și n'au mai fost în stare să poarte nevoile lor”. Alt document din 22 Maiu de la Alexandru Coconul arată cum 14 megieși din Glupani care fuseseră mai înainte knezi cu ocinele lor, se vând vecini lui Mihai Vodă

ei și ocinele lor. Șerban Vodă îi dăruiește lui Costin Slugerul. Sătenii oferă lui Costea 330 de galbeni ca „să scape de vecinie”. Costea neprimind oferta, Alexandru Coconul ieă el banii și eliberează vecinii; dar după multe alte peripeții, fug peste Dunăre și prin dare de alți bani ajung cu mare greutate să și capete slobozenia ¹⁸⁶.

Alt document din acelaș an, conține întărirea făcută de Alexandru Coconul a cumpărătorei satului Voevoda din partea lui Apostol vel paharnic al părților de moșie a lui Bejan cu feciorii lui cu partea lor de ocină drept 3000 de aspri „pentru că acești oameni au fost boieri cu ocinele lor, iar când a fost în zilele răposatului Mihai Voevod s’au fost vândut vecini domnești lui Mihail Voeved” ¹⁸⁷.

Un hrisov al lui Alexandru fiul lui Iliăși domnul Țărei-Românești, dă satul Scărișoara unor moșneni spunând că „atunci când a fost în zilele lui Mihail Voevod, acest sat a căzut în multe năpăști de biruri și n’a putut să le plătească apoi după aceea Mihail Voevod singur a luat acest sat Scărișoara pe sama domniei”. Moșnenii se plâng lui Simion Movilă care judecându-i „a slobozit iar pe acei moșneni ca să fie knezi cu ocinele lor precum au fost și mai înainte vreme. Dar numai scurți ani se bucură acești Moșneni de redobândita lor libertate. Slăbiți și istoviți tocmai prin cheltuelile prea mari făcute pentru recăpătarea moșiei ei sunt nevoiți în 1629 să se vândă rumâni pentru tot deauna lui Nicolae Vistierul ¹⁸⁸.

Aceeași împrejurare răsare dintr’un alt document mai curios, care mai este însemnat și prin aceea că conține o însemnare autografă a lui Mihai Viteazul. Prin acest document, din 1 Februarie 1596, Mihai Viteazul își întărește lui însuși proprietatea Statului *Surlanul* pe care l’ar fi *cumpărat* „de la toți sătenii, anume: de la Stancu și de la Manea și de la Dan și de la Dupcea și de la toată ceata lor, și de la Staicul și de la Ioan și de la Stoica și de la Prodan și de la toate cetele lor, și de la Dumitru și de la Neacșul și de la Ștefan și de la Albotă și de la Dan și de la toate cetele lor, toate părțile lor, drept 40.000 de aspri, de bună voia lor”. În josul documentului se vede scris de mâna însuși a lui Mihai Vodă următoarea însemnare: „Ioan Mihail Voevod dat’am eu cărțile lor de moșie și ale mele de s’au

¹⁸⁶ Aceste 3 documente în Arhiva Statului, analizate de I. Bogdan în comunicarea lui *Despre Cnezii români* în *Analele Acad. rom.*, II, tom. XXVI, 1903.

¹⁸⁷ Documentele din *Acad. rom.*, pachet XVIII, 111.

¹⁸⁸ Iorga, *Studii și doc.*, V, p. 437, 1616, *ibidem*, p. 438. Vezi la p. 438-441 mai multe documente prin care alte piedici (moșneni, kneji) cu moșiile lor din Scărișoara se vând rumâni aceluiăș Necula Vistierul.

descumpărat (rescumpărat) satul Surlanul și m'a (mi-a) dat
80.000 de aspri în Belgrad (Alba-Iulia). Blăstămat și proclat

Un autograf al lui Mihai Vodă cel Viteaz pe un document din anul 1596

să fie de 318 oteți și de mine cine va sparge pomana mea (sau pomana, amin?)¹⁸⁹.

Care să fie înțelesul acestui hrisov? Este învederat că domnul restituie actul său de cumpărătură moșnenilor ce'i vânduseră moșia, și pentru a da o mai mare garanție acestei restituirii, însămnă însuși cu mâna sa reîntoarcerea satului către vechii săi stăpânitori. Insemnarea se vede că a fost făcută în Belgrad sau Alba-Iulia, prin urmare cel mai timpuriu în 1599 Noemvrie 1, când Mihai calcă pentru întâia oară în însușire de cuceritor în capitala Ardealului¹⁹⁰, adecă aproape patru ani după cumpărătura săvârșită de Mihai. Dar oare în adevăr să fi cumpărat domnul moșia Surlanul de la moșneni? Pe la 1 Februarie 1596, data actului de cumpărătură, Mihai săvârșise tocmai marea sa luptă cu Turcii, gonindu-i peste Dunăre cu ajutorul Ardelenilor și al Moldovenilor, luase Giurgiu, Nicopoli, Vidinul, și se apucă la data documentului, să răspingă o năvălire a Tătarilor și să atace pe Ieremia Movilă¹⁹¹. In asemenea împrejurări, când Mihai cheltuise atâta de mult cu respingerea năvălirii turcești, și se pregătia a întâmpina pericolele ce'l amenințau de la nord, fiind dată și lipsa lui veșnică de bani, ne vine greu a crede că Mihai să fi dispus de suma de 40.000 de aspri spre a cumpăra o moșie, mai ales că nici sbuciumările în care se află cu respingerea dușmanilor nu'i vor fi învoit a se îndeletnici cu daraverile sale private. Noi credem că sub această pretinsă cumpărătură se ascunde o răpire a satului răzășilor, asemenea acelei petrecute cu moșia Apele Vii. Mihai aruncase acest bir asupra Surlanului de 40.000 de aspri. Neputându-l plăti, moșnenii își vânduseră moșia pentru acea sumă lui Mihai, și domnul închipui un contract de cumpărătură, în care prețul plătit eră datoria moșnenilor către domn, izvorâtă din neplata birului. Moșnenii văzându-se sărăciți de averea lor și căzuți în starea de vecini, pūn mână de la mână adună para către para timp de patru ani, și când ajung a îndeplini suma îndoită acelei datorite de 40.000 adică 80.000 de aspri, se duc după Mihai în Alba Iulia, cad înnaintea lui și'l roagă săși facă cu ei pomana, să le înapoiască moșia, dându'i pentru ea 80.000 de aspri în locul celor datoriti de 40.000. Mihai care tocmai pe când eră în Ardeal se află în cea mai mare nevoie de bani, primește cu bucurie acest plocon neașteptat, și le îna-

¹⁸⁹ *Revista pentru istorie, arheologie și filologie* a lui Gr. Tocilescu, IV, p. 512: Pe când Tocilescu ceteste ma = mai, iar eu mi-a, un anonim criticând ambele noastre păreri în *Contimporanul* d-lui Ioan Nădejde. V. p. 119, observă cu dreptul că semnul deasupra lui ma este mai curând o aruncătură de condeiu decât litera i. In fond deci interpretarea anonimului din *Contimporanul* concordă cu a mea.

¹⁹⁰ Mai sus, pag. 198.

¹⁹¹ Mai sus, pag. 160—161.

poiește moșia, însemnând pe documentul de cumpărătură, că moșnenii își „descumpăraseră” adică își recumpăraseră¹⁹² dela el satul Surlanului.

Imprejurarea că Mihai Viteazul zice că și-a făcut pomană cu răzeșii, restituindu-le moșia, nu este decât prea firească. Intr'adevăr că răzeșii trebuiră să roage pe Mihai cu banii în mână ca să și facă pomană să le dea înapoi ocina părintească. Cât despre aceea că documentul de cumpărătură arată că moșnenii ar fi vândut satul lor de bună voie, aceasta eră o simplă formulă, care putea ascunde foarte ușor o sâlnicie. Unde s'a mai văzut vre odată răzeși români care să și vândă de bună voia lor moșiile străbune, pentru a le preface în bani. Apoi dacă le-ar fi vândut de bună voie, pentru ce dădeau acuma pe ele îndoitul preț, spre a le cumpără îndărăpt? Și cu toate aceste temeieri pline de greutate, s'a găsit interpretatori care să susțină că nu țărani ar fi dat lui Mihai Viteazul 80.000 aspri, pentru descumpărarea moșiei, ci că Mihai Viteazu le-ar mai fi dat pe lângă moșie încă și suma arătată. Se pretinde că „acești moșneni urmaseră pe domnul țării și pe stăpânul lor feudal în expediția din Ardeal, se deosebiseră poate prin vitejia lor pe câmpul de luptă și primiseră de la generosul și viteazul domn, drept răsplată a serviciilor lor, nu numai moșia ce i-o vânduseră mai înainte, dar încă 80.000 de aspri pe deasupra (!!). „Dacă cele cinci rânduri scrise de Mihai Viteazul ne dăstăinue puțină deprindere ce aveă de a scrie româneasca cu mâna sa cea aspră și vârtoasă, mai ușor fiindu-i a învărti sabia decât de a țineă condeiul, ele ne dau în acelaș timp o dovadă strălucită de simțimintele generoase și democratice ale principelui, pe care istoricii moderni, începând cu Bălcescu, s'au obișnuit a ni'l prezenta ca apăsător al țaranului, ca destrugător al instituțiilor democratice ale țării, ca pe acela care a introdus și a consfințit iobăgia sau șărbirea țaranului român”¹⁹³.

O asemenea interpretare este tot ce poate fi mai silit și mai îndepărtat de adevăr. Mihai Viteazul să fi dat la vr'o 16 inși o recompensă atât de strălucită, moșia lor pe care ei i-o vânduseră și pentru care primiseră odată 40.000 de aspri, și peste acesta încă 80.000! Dar de unde această dărnicie a lui Mihai, când tot pe atunci îl vedem amenințând pe comisarii împărătești că la caz când nu i se vor răspunde îndată cei 30.000

¹⁹² Cuvântul descupărat este format după analogia lui desfăcut, desbătut, desvățat, etc., Cf. o scrisoare din 1635 a birăului din Bistrița, Iorga, *Doc., Bistriței II*, p. 5, spune: „Petru furând multe unelte în sat ieră să fie spânzurat. Stăpânul său îl descumpără scoțându-l de la ștreang”. Vezi mai jos, vol. IV, cap. *Obiceiul pământului, jondul dreptului*, nota 8; alt doc. din 1601, Aug. 4 (Hurm., *Doc.*, XV., 2, pag. 784: „au fost să-l spânzure care stăpânul său s'au milostivit pre feciorul și l'au descumpărat de la domnie cu pătă mare”.

¹⁹³ In Gr. Tocilescu în *Revista*, I. c.

de taleri datoriti, le va trimite după gât pe Cazaci și pe Haiduci, și atunci numai vor vedea ei câtă obrăznicie trebuie să sufere de la ei¹⁹⁴. Mihai dar care era atât de strămtorat de bani și la acea dată ca în totdeauna, să fi împins generozitatea până a da la câțiva din ostașii săi 80.000 de aspri ca recompensă pentru vitejia lor, peste o moșie întreagă ce le-o dăruia? Dar atunci ce ar fi zis miile celelalte de lefegii, care ar fi avut dreptul a pretinde o răsplată analoagă? De unde ar fi luat Mihai milioanele trebuitoare pentru a împacă gelozia și nemulțumirile armatei sale? Prin o asemenea dărnice încuviințată numai la o mică ceată din soldații săi, fiind dată lipsa de disciplină a timpului, Mihai se puneă în cumpănă de a fi zdrobit de o revoluție a propriei sale armate, împreună cu toți acei pe care el îi favorase¹⁹⁵.

Tot așa trebuie înțeles și documentul lui Ioan Constantin Șerban Voevod, fără dată, cuprinzând o judecată dintre mai multe fețe, pentru satul Micșuneștii din județul Ilfovului, în care se spune între altele că „acest sat Micșuneștii, a fost megieș de moșia lor încă de mai înainte vreme. Iar când a fost în zilele răposatului Mihail Voevod, ei s'au fost vândut rumâni domnești lui Mihai Vodă și tot au fost rumâni pe sama domnească”. Că nici aici nu poate fi vorba de o vânzare de bună voie, care în acest document nici măcar se invoacă, se vede din istoria lui posteroară și a încercărilor repetite făcute de acei rumâni spre a'și redobândi proprietatea și libertatea pierdută. Așa ne spune documentul că „repositul Mihai Voevod, a dăruit acest sat Micșuneștii lui Vasile Leca comisul pentru dreapta lui slujbă, iar Leca și'a făcut pomană cu dânșii de le-au învoit să se rescumpere pre bani gata și a rămas Micșeneștii iar megiashi”. Apoi când a fost în zilele răposatului Simion Vodă, acest domn probabil nevroind să țină samă de dania făcută de fostul său dușman unui om al său și deci nici de rescumpărarea făcută de moșneni de la Leca comisul, privind însă de bună luarea satului pe sama domniei de Mihai Vodă. dăruiește el satul Micșeneștii lui Ghiula căpitanul. Moșnenii însă, de și pierduseră odată banii dați lui Leca, se rescumpără a doua oară de la Ghiula pe timpul lui Radu Mihnea. Și când îl vedem luptând cu atâta statornicie în contra despoierei de proprietatea lor, să mai stăm un moment măcar la îndoială, că numai de bună voie nu fusese vânzarea satului către Mihai Viteazul? Aceste două răscumpărări însă îndatoriseră pe moșneni până în grumazi. Ei

¹⁹⁴ Vezi mai sus, p. 297 nota în fine, reproduc documentul din 3 Ian. 1600.

¹⁹⁵ G. Popovici primește o tâlcuire mijlocie anume că sătenii din Surlanul și-ar fi vândut de nevoe moșia lui Mihai Viteazul, pe care o răscumpără apoi cu preț îndoit. Subtle însă puțin vina domnitorului, înlăturând siluirea, dar nu mult. Vezi *Conv. lit.*, XV, 1886, p. 1065.

nu mai putură să se mai desbată din datoriile contractate¹⁹⁶ și fură nevoiți mai la urmă să și vândă moșia definitiv, și de astă dată într'adevăr de bună voie, adică cel puțin constrânși numai de nevoile lor și nu de o siluire exterioară, lui Necula vistierul drept 400 de galbeni, de la care apoi înainte Micșe-neștii rămâne în stare de rumănie¹⁹⁷.

Innaintea bătăliei de la Teleajenu, în 2 Sept. 1600 găsim pe Mihai Viteazul recunoscând în un document din locul unde s'a dat lupta, că a greșit când a pedepsit pe unul Antonie Grama nu știm pentru ce prepus al domnului, luându-i toată averea. În momentul când eră să intre în focul ce putea să i surpe și ultima scândură de scăpare, domnul muntean revine asupra nedreptăței înfăptuite față cu un om pe care-l recunoscuse de nevinovat și spune că „m'am temut, domnia mea, de blestemul lui și al fiilor lui pentru marea sărăcie ce i-am făcut și m'am gândit să i întorc paguba și prada ce i-am luat în bani și lucruri scumpe, și neavând de unde să i le întorc căci le-am împărțit și le-am risipit, deci aflându-mă acum domnia mea, în gura Teleajenului ca să duc războiu cu Leșii și cu Moldovenii și cu Tătarii, mituit-am pe Antonie Grama cu aceste sate Floceștii din Sabar și Budeanca din Clinești și Hărăști, Scroviștea din județul Vlașca, ca să i plătesc domnia mea paguba lui și să nu sufăr blestemul lui, nici fiul domniei mele Nicula Voevod. Și de va da bunul Dumnezeu să zdrobesc pe vrăjmașii mei îi voi face atunci și hrisov”.

Satele amintite spuneă Mihai Vodă că „le-am fost cumpărat domnia mea de la megieșii ce au fost moșneni cu moșiile lor și anume cu bani gata din vistieria domniei mele fără nici o silă, căci s'au vândut de bună voia lor”¹⁹⁸.

Mihai Viteazul pentru a despăgubi pe Anton Grama de despoierea pe care i-o făcuse și despre care nedreptate se căia acuma în fața cumpenei celei mari a vieții lui, nu privește ca nedreaptă despăgubirea lui Grama cu averea luată de el chip prin cumpărătură de la moșneni; căci cumpărarea unor sate din vistieria țarei nu putea avea alt înțeles decât luarea lor ca domnești, din pricina neplăței dărilor. Datoriile către vistierie erau privite ca bani buni ai ei luarea unui sat în plata acestor datorii ca preț al pretinsei cumpărături. Cu alte cuvinte Mihai Viteazul acoperise o nedreptate nouă prin una mai veche care nici nu putea fi privită ca nelegiuită întrucât eră săvârșită contra unor moșneni ce nu putuseră plăti dărilor.

Altă vânzare de moșneni către Mihai Vodă întâlnim la satul Băicoiu. Prin acest document din 1610 Ianuarie în 7, Radu

¹⁹⁶ Comp. N. Iorga, în *Conv. literare*, XXXVII, 1903, p. 706.

¹⁹⁷ Documentul publicat de Papiu Ilarian în *Tesaur*, I, p. 387.

¹⁹⁸ Vezi documentul publicat de Il. Bogdan, în *Priscovul Sturza*, p. 167.

Șerban dă o poruncă ca să fie satul Băicoiu a boierilor Pătrașcu și a fiului său Vintilă „partea ce au avut desbatuse câtă se va alege, pentru ca satul Băicoiu au fost oameni slobozi apoi megieșii din sat câți au fost s'au vândut răposatului Mihail Voevod. După aceea Manole logofătul și Neculcea logofătul și-au avut moșii la Ploești. Așa dar a cumpărat Mihai Voevod satul Ploeștii, și a vrut să facă oraș în satul Ploiești; iar Manole logofătul și Nicolae logofătul, frați ai lui Pătrașcu, n'au vrut să-și vândă părțile lor de moșie răposatului Mihail Voevod pe bani, și au făcut tocmeală cu răposatul Mihail Voevod, de au schimbat Băicoiul cu satul Ploești¹⁹⁹, și așa dar Mihai Viteazul vroind să facă oraș din satul Ploiești și să cumpere moșia de la acei ce o stăpâneau, logofeții Manole și Necula, și ei nevroind să-și vândă moșia pe bani, Mihai le dă în schimb satul Băicoiu pe care'l cumpărase de la moșneni. Să se observe că din acest document reiese deosebirea în purtarea lui Mihai Vodă cu boierii, de aceea ce o avea față cu țărani. Acestora din urmă le ieă moșiile fără să-i întrebe. De boieri nu se atinge și respectă cererile lor, dându-le moșii în schimb, pentru moșia pe care nu vroise să i-o vândă pe bani²⁰⁰.

Alt document de la Constantin Brâncoveanu din 1695, „întărește lui Neculai banul stăpânirea lui pe satul Căpoteasca și Burciuleasa, de lângă Balta Albă în județul Râmnicului Sărat, pentru că aceste moșii sunt ale lor bătrâne și drepte ocine de moștenire de la moșii și strămoșii lor de mai înainte vreme, și tot le-a ținut moșii și părinții lor cu bună pace până în zilele răposatului Mihail Voevod. De atunci Mihail Voevod au împresurat aceste moșii și s'au ținut pe sama domnească până în zilele răposatului Radu Vodă cel Bătrân; iar după aceea când a fost atunci Damian căpitanul tatul lui Neculai banul, și a fost răscumpărat aceste moșii de la Radu Vodă, cu bani gata 16.000 de aspri”²⁰¹.

Aceste sate stăpânite cu bună pace până la Mihai Vodă, împresurate apoi de acesta și ținute pe sama domniei până ce le

¹⁹⁹ Documentul se află în păstrarea d-lui V. A. Ureche nepublicat, care a bine voit să mi-l comunice. Un altul din 1618 de la Radu Vodă fiul lui Mihnea și nepotul lui Alexandru tot din bogata colecție a lui Ureche, pomenește și el de schimbul făcut de Mihail Vodă a satului Băicoi pe Ploești, când l'a făcut Mihail Vodă târg. Ploești datoresc deci constituirea lor ca oraș lui Mihai Viteazul.

²⁰⁰ Aceasta nu înseamnă însă că pe unii boieri dușmani lui să nu-i fi tratat ca și pe răzeși. Am văzut ce face cu Anton Grama. Altă despoiere a unor boieri de moșia lor este adevărită prin doc. din 1662 dela Radul Vodă în care se spune despre satul Vlădaia că a fost cumpărat de Radu Banul Vercescul de la megieșii satului, anume Ion Iaroslav și Nicoară și dela toți frații lor mici de mai înainte vreme în zilele răposatului Alexandru W. cu 30.000 de aspre; iar după aceea Mihail W. s'a pus în spinarea acestor mai sus pomeniți boieri de a hrăpi satul Vlădaia fără nici un ban și de atunci tot a fost pe sama domnească”. Acad. rom., III, pag. 131.

²⁰¹ *Condica logofetiei lui Brâncoveanu, needitată în Arhiva Statului*, p. 145.

rescumpără moștenitorii vechilor proprietari, nu pot fi decât niște moșii confiscate de Mihai Viteazul pentru neplata unor biruri, după analogia celorlalte sate luate de el domnești pentru acelaș motiv.

Alt document de la Brâncoveanu din 1710, este încă și mai lămurit. Domnul ne spune în el că moșia Moceștii fusese din vremuri vechi a lui Udrea biv vel armaș și că a fost cumpărată de la moșnenii urmașii lui de către Mihai Vodă cu *bani din vistieria țarei*. Moșnenii vin însă înaintea lui Gavril Moghilă (1618 — 1620), *cu multă rugăciune ca să le deie voie să-și răscumpere moșia, și a făcul tocmeală de au dat 60.000 de aspri bani gata și și-au răscumpărat moșia, și banii ce au luat de la dânsii răposatul Gavril Moghilă, el i-a băgat în visteria țarei*” fiind dați iar din visteria țarei. Ilina fca lui Pătrașcu Vodă și nepoata lui Mihai Viteazul, socotind moșia ca în familia ei, rămasă de la bunul ei o dă prin un hrisov mănăstirei Comana, și egumenul acelei mănăstiri trage la judecată pe Mihalcea stolnicul, și Pârful vistierul, i Dragomir căpitanul, i Iordache cămărașul, i Radu ciaușul, za slujitori, i Pătru pârălabul, i Nicula Burduca moștean din Mocești, zicând că moșia este danie mănăstirei. Constantin Brâncoveanu hotărăște că „doamna Ilina n’a avut nici o treabă ca să închine acea moșie mănăstirei Comanei, fiind cumpărată cu bani din visteria țarei și răscumpărată de moșneni de la Gavril Moghilă Voevod, și a rămas Daniil egumenul de la mănăstirea Comanei de judecată dinnaintea domniei mele în divan”²⁰².

Și deci repetăm observarea că dacă ar fi fost o vânzare de bună voie din partea moșnenilor, ce nevoie ar fi avut aceștia a veni după câțiva ani, să-și răscumpere moșia cu multe rugăciuni de la un urmaș al lui Mihai Viteazul, Gavrilă Movilă? Apoi mai curioază este împrejurarea că Mihai Viteazul, arată că ar fi cumpărat Moceștii cu bani din visteria țarei. Ce înțeles va fi avut aceasta pe atunci sacă formulă, nu putem determina din lipsa de alte isvoare de comparație. Poate pareă cu atât mai straniu această arătare, că Statul și nu domnul ar fi cumpărat această moșie, cu cât pe atunci deosebirea între averea domnească și cea a Statului eră necunoscută, nu numai la noi, ci chiar în apusul Europei. Pentru chestiunea însă de care ne ocupăm, arătarea aceasta dovedește într’un chip inviderat, că moșia *fusese confiscată pentru neplata dărilor către vistieria țarei*.

În sfârșit mai aducem un document, cel mai greu de interpretat și de înțeles din toate cele raportate până aici, dar care de cele de mai înainte, nu credem că poate fi altfel tâlcuit de-

²⁰² Document din condica episcopiei Buzăului, p. 157 extras de D-l B. Iorgulescu, și publicat în *Arhiva societăței științifice din Iași*, Anul I, 1889, p. 116.

cât tot ca mascarea unei descoperiri a averii unor moșneni. Prin acest document din 1604 Aprilie 12, Radu Vodă dă „satul Costești mănăstirei Bistrița pentru că a cumpărat acest mai sus zis sat răposatul Mihail voevod de la toți megieșii din sat, anume de la Miclea cu ceata lui, și de la Voicu cu ceata lui de la Barbu cu ceata lui și de la Popa cu ceata lui și de la Oprea al Moșoaei cu ceata lui, drept 42.000 aspri gata, și s'au vândut ei înșii de a lor bună voie răposatului Mihail Voevod și fără nici o silă de către domnia sa, și s'au închinat ei a fi vecini în veci (în textul slavon vecinic v veaki)²⁰³. Iar după aceea răposatul Mihail Voevod au adăugat la sânta mănăstire mai sus zisă sat Costeștii, spre a fi sântei Mănăstiri de întărire. Inșă când a cumpărat răposatul Mihail Voevod acest mai sus zis sat a fost atunci la ieșirea lui dintru această țară, și a fost întru multă strâmpțorare și scârbă din toate părțile și întru împușinarea avuției de monedă, și după aceea cugetând a întări mai sus zisa mănăstire și dintre acea puțină avere ce o aveă domnia sa în monedă, și pentru lefile a unor ostași ce au fost atunci lângă domnia sa, a întrebat domnia lui pre toți ostașii aceia, care vor ca să lase părțile lor de leafă să cumpere acel sat ce s'a zis mai sus, ca să fie pentru Dumnezeu la sânta mănăstire și pentru pomenirea domniei sale. Iar acei ostași toți atunci cu glas mare au zis să fie după găsierea lui cu cale și voia domniei sale. Și pentru neputința domniei sale, și de atâta nevoie ce a avut a fost șezut câtva timp cu acei ostași în sânta mănăstire, atunci când a cumpărat mai sus zisul sat, iar acei vecini care a fost proprietari, ei au zis ca să'i scoată răposatul Mihai Voevod din bir și din toate mâncătoriile și pre aceea le-au fost așezământul lor. Apoi atunci au luat acești megiași banii ce sunt mai sus ziși, și s'au închinat a fi vecini”. Drept aceea și Radu Voevod lasă satul Costeștii liber de bir și de toate dajdiile spre a fi de folos mănăstirei Bistrița²⁰⁴.

Mai întâi un lucru ne lovește când cetim acest enigmatic document. Cum se poate că Mihai Viteazul, în momentul când după lupta de la Teleajenul eră nevoit să părăsească țara, pe când eră în cea mai mare strâmpțoare de bani, ceea ce reiese din însuși documentul, care reproducând fără îndoială cuvîn-

²⁰³ Că și în Muntenia se întâlnește termenul de *vecin* pe lângă acel de *rumân*, vezi vol. II, p. 61. Papiu traduce rău cuvântul slav *vecinu*, *vecini*, prin *vecinici*, este redarea noșinui românești netraductibilă *vecin* prin însuș acest cuvânt în textul slav.

²⁰⁴ Publicat de Papiu Harian, în *Tezaur*, I, p. 391. Un doc. din 1600 datat din Alba Iulia, arată cum veniseră în Ardeal doi oameni din Muntenia de Cordua și Undrias de Carcova să se jeluiască că vistiernicul Nicola le aruncase un bir „ca să le iee ocina și a luat'o”. Mihai poruncește marelui Vornic să cerceteze pricina. N. Iorga, *Câteva documente*, în *An. Acad. rom. II*, tom. XXVIII, 1906, pag. 113 (13).

tele lui Mihai însuși, spune că domnul eră întru împuținarea avuției de monedă, să s'apuce de cumpărat moșii *pe bani gata* pentru o sumă îndestul de însemnătoare de 42.000 de aspri, și să le dăruiască la mănăstiri? Mai stranie se arată însă învoirea cerută de Mihai Vodă de la ostașii săi, de *a le rețineă o parte din lefii lor* spre a'i face și pe ei să se împărtășească din pomana domnului. Apoi dacă Mihai recurgea la un asemenea mijloc neobișnuit de a milui mănăstirea, fără îndoială că o făcea *fiind că nu aveă cu ce să plătească leafa întreagă ostașilor săi*, și neavând el cu ce le plăti leafa, cu atât mai puțin puteau să-i rămână bani pentru a cumpăra moșii. În ori ce caz chiar dacă am presupune că Mihai să fi plătit moșnenilor partea lui din preț, el nu le putu răspunde aceea cu care se împărtășau lefegii lui, și din această nedeplină răspundere a prețului din partea unui domn bătut și care eră nevoit să părăsească țara, încă se vede că numai de bună voie n'a putut fi vânzarea făcută de răzăși a moșiei lor către Mihai Viteazul.

Apoi dacă Mihai și cu ostașii săi aveau un motiv de a cumpăra moșii spre a face o danie mănăstirei, moșnenii nu aveau nici unul de a o vinde și a'și pierde libertatea. Din toate punctele de vedere vânzarea trebuie să fi fost și aici silită.

Această odată admis, explicarea rațională a straniuului document nu poate fi decât următoarea: Mihai Viteazul eră dator lefegiilor săi cu o sumă pe care el nu o putea răspunde, *fiind întru o mare împuținare a avuției de monedă*. Pentru a determina pe oștenii săi să renunțe la o parte din plată, el face un apel la simțimântul lor, religios, și le propune ca să'i lese ceea ce le datorîă, spre a cumpăra împreună uii sat mănăstirei Bistrița, întru pomenirea și a sufletelor lor. Trupa consimte. Mihai atunci aruncă asupra satului un bir corespunzător sumei cu care se alcătuiseră cu ostașii săi a cumpăra satul, și acesta neputându'l răspunde, este luat domnesc și apoi dăruit mănăstirei. Prin asemenea, în ori ce caz, dibace operație, domnul isbutește a se plăti de armata lui, economisind o bună parte din datorie. Că moșnenii trebuiră să plătească iscusința lui Mihai Viteazul, nu ne mai poate pune în mirare, după numeroasele dovezi îngrămădite asupra acestui punct.

Din aceste deosebite documente se constată deci că Mihai Viteazul, în nevoia lui nespūsă de bani, alergă adesea ori la desbrăcarea țaranului. Și în împrejurările în care se află el, trebuie să o facă. De îndată ce își alcătuiă greul oștirilor sale din trupe numeroase, care trebuiau plătite cu ori ce preț, el nu mai putea fi stăpânit de nici o altă considerație, și pentru a căpăta bani, eră în stare să se apuce de ori ce mijloc. Neîndrăznind să loviască în obștimea boierilor, care ar fi protestat, ba chiar s'ar fi ridicat în contra lui, el se lasă asupra țaranilor, acel

lut inform, fără glas și fără drepturi, care suferea în tăcere tot felul de nedreptăți. Am văzut mai sus, cum Mihai Viteazul mărturisește singur că Valachia fusese așa de despoiată că nu era cu puțință a mai scoate nimic din ea ²⁰⁵.

Dar Mihai Viteazul merge mai departe în această privire. Nevoia lui de a stă bine cu boierii îl sileă să le învoiască a pune în lucrare, alături cu el, cea mai cumplită desbrăcătorie a țăranilor. Am văzut mai sus familia Buzeștilor stăpânind 128 de moșii, și câți alții vor fi avut tot pe atâtea, despre care istoria nu ne spune nimic! ²⁰⁶. Vitrigele timpuri prin care trecuse poporul român coborâseră o sumă foarte mare de oameni în rândul țăranilor supuși. Cu trecerea timpului raportul lor de supunere se îngreueie din ce în ce, și proprietarii pe moșiile cărora ei stăteau, răstrângeau, tot mereu lanțurile atârănării lor. Exploatarea muncii lor în folosul stăpânului mergea sporind. Țăranii pentru a scăpa din ghiarele asupritorilor, fugeau de pe moșiile lor pe acele ale unor stăpâni mai îndurători mai ales de pe moșiile boierești pe acele mânăstirești. Această fugă păgubeă atât pe stat prin îngreuierea încasărei dărilor cât și pe țăranii prin sporirea părții lor contributive la cislă; dar mai ales pe boieri ale căror pământuri se desgoliau. De aceea boierii luară de la un timp obiceiul de a readuce cu puterea pe omul fugit la moșia de pe care eră. Cu timpul acest abuz căpătă caracterul unui drept, care deveni o parte întregitoare din obiceiul pământului ²⁰⁷. Totuși se iveau multe protestări din toate părțile în contra unei asemenea fără-de-lege ce tindea să se veșnicească. Boierii care aveau interes de a o întări pe cât puteau mai mult zmulseră de la Mihai Viteazul care cum am văzut nu putea să li se opună, recunoașterea ei, prin un așezământ ce avea. În contra obiceiului timpului, deprins numai cu așezări individuale, caracterul unei dispoziții obștești. Prin un hrisov al său, din care s'a păstrat o amintire în altul posterior de la Radu Mihnea, Mihai Viteazul dispunea: *care pe unde va fi. acela să fie rumân veșnic, unde se va află* ²⁰⁸, consfințind astfel

²⁰⁵ Mai sus, pag. 232.

²⁰⁶ Această cădere a moșnenilor în șărbie din pricina greutății dăjdiilor, prin vânzarea lor către boieri, se înțelege că nu este un fapt ce se întâlnește numai sub Mihai Viteazul. Sub el însă apăsarea e mai vajnică și prăbușirea răzeșilor este mai repede. Vezi mai multe doc. O vânzare de răzeși în I. Bogdan, *Prisocoul Sturza*, p. 159 și urm.

²⁰⁷ Mai multe mai jos, la capitolul *Starea țăranilor*.

²⁰⁸ Hrisovul lui Radu Mihnea, din 1617, în *Mag. ist.*, II, p. 277. Raportând aceste cuvinte. Radu Mihnea adaugă, că: „n'am vrut domnia mea sa stric așezământul lui Mihai Vodă”. Acest așezământ este cunoscut în timpurile următoare sub numele de *legătura lui Mihai Vodă*, și pomenit sub acest nume în mai multe documente. Așa de exemplu în unul din 1699 a lui Const. Brâncoveanu (*Condica lojofeției*), p. 438: „că i-au apucat legătura lui Mihai Voda, acolo în sat”. Altul din 1894, *ibidem*, p. 37, arată că „egumenul Tisnanei pareă pe niște

printr'un așezământ formal robia țăranului. Mihai întărește această măsură în tratatul lui cu Sigismund Batori din 1595 în care se spune că „colonii și rumânii (iobagiones) care vor fugi de pe moșiile domnilor lor, să se restituie îndată” adică șărbii fugiți din ambele țări, Muntenia și Ardealul, să fie înapoiți stăpânilor lor. Această dispoziție este repetată în tratatul lui Sigismund cu Moldova²⁰⁹. Mihăi Viteazul prin politica lui, eră deci nevoit a împinge mulți țărani în rândurile șărbilor, și pe aceștia îi lega de lanțul lor pentru vecie. Iar noi care trăim în timpuri de libertate, ne vine să muștrăm cu asprime pe marele erou pentru atare parte a lucrărei sale istorice, și să'l arătăm că pe cât eră de mare general și viteaz oștean, pe atâta eră de rău ocărmuitor și nedrept stăpân.

Acela însă ce este deprins cu fatalitatea evenimentelor istorice, nu va vedea în purtarea lui Mihai Viteazul către țărani decât veriga neapărată, de care se legau ca un lanț, neîntrerupt toate celelalte fapte ale sale. Mihai Viteazul fu împins de împrejurări, chiar de la început fără de voia lui, la cucerirea Ardealului. Pentru a o îndeplini aveă nevoie întâi de prietenia boierilor Munteni, apoi de o armată de mercenari, ambele cereri ce nu puteau fi îndeplinite decât cu jertfirea țăranului muntean. Și el îl jertfi. Așă cereă în chip neînduplecat complexul împrejurărilor acelor timpuri de urgie, și de sigur că în apăsarea țăranului român, ele sunt mult mai de vină decât domnul ce o execută, instrument neconștiut al unei evoluțiuni istorice.

Politica protivnică poporului de jos cauza căderii lui Mihai. — Purtarea lui Mihai Viteazul față cu țărani munteni, îl sili să urmeze aceeași îndepărtare și față cu cei din Ardeal; căci este ușor de înțeles că, dacă el restrânsese lanțurile rumâniei muntene, nu putea să stabilească pe acele ale iobagilor din Ardeal. Nu putea să o facă, mai întâiu fiind că boieri înșii din Muntenia, pentru care tocmai Mihai jertfise pe țărani de acolo, nu ar fi asistat în liniște la o răscoală a țărănimei ardclene, în contra nobililor Unguri, care ar fi aprins în curând o mișcare

vecini de rumâni, spunând că sunt rumâni din legătura lui Mihai Vodă”. Un al treilea din 1710, *ibidem*, p. 915, vorbește de „niște Rumâni, pe care i-ar fi apucat legătura lui Mihai în sat în Filiași”. Un al 4 lea din 1608, spune „că Socol clucerul ot Cornășeni pretindeă niște rumâni că ai lui încă din legătura lui Mihai Viteazul”. Partea de stare a lui Constantin Cantacuzino în *Buciumul* lui Cesar Boliac, 1863, p. 128. Dacă Mihai Viteazul a întărit robia țăranului, fără drept i se atribue lui *introducerea ei*. Șărbirea țăranului eră mai veche, după cum vom vedea-o mai jos în capitolul *Starea țăranilor*. Un doc. mold. care și el întărește într'un chip obștesc șărbirea țăranului este acel al lui Gh. Ghica din 1658 care dispune asupra vecinilor unor sate ca „nime nicăuri să nu rășchire”. Ghibănescu, *Surete și Izvoade*, IX, p. 153.

²⁰⁹ Hurm., *Doc.*, III, 1, p. 475.

de acelaș fel în toți frații lor de robie ²¹⁰; apoi Mihai Viteazul care se sprijină în Muntenia pe elementul boieresc, cum ar fi putut el căută razimul său peste munți în elementul poporului de jos? Și în Transilvania el trebuia să-și caute proptelele în clasa politică a țării, în nobilii ei, care nu-i dădură niciodată o ascultare pornită din inimă. El fu deci nevoit și aci să lase în părăsire tocmai pe acel element în care singur, ar fi putut găsi sprijinul potrivit pentru îndeplinirea uriașelor sale planuri; să răspingă pe țărani care se ofereau a-i aduce, într'o mare de sânge, Ardealul la picioarele lui, și oprindu-i de la ori ce abatere contra nobililor, să înăbușe iar în sufletele lor speranța ce încolțise; să-i arunce iar în desnădăjduire, înstrăinându-și inimile lor.

Nedrept este deci Bălcescu când exclamă cu privire la aceste fapte ale eronului muntean: „Noi care robiserăm pe frații noștri, țărani din țara românească și păstrasem în robia Ungurilor pe acei din Ardeal, mai meritam noi oare atunci mărimea și fericirea?” El adaugă că „Mihai nu pricepu nici odată pe popor, și că numai în popor era adevărata lui putere, adevăratul său sprijin, ei îl căută când în nobilime, când în oștirile mercenare, când în ocrotirea Austriei!” ²¹¹. Este ușor de a spune astăzi, când poporul în universalitatea lui a dobândit o uriașă precumpănire, că trebuie să-ți cauți razimul în popor. Dar pe atunci ce era poporul și unde era el? Nici nu există; de oare ce nu avea mai mare valoare decât urmele de vite ce se duc la tăietoare, de oare ce era privit numai ca o masă bună de despoiat și de aruncat în măcelăriile războaielor, fără a-l întreba nici dacă nici când vroiește să deie din tributul banilor sau din accl al sângelui. Mihai Viteazul trebuia să se razime pe țărani și să respingă pe nobili? Avusesse el doar exemplul cald încă, acel al lui Ioan Vodă cel Cumplit, care încercase această nebunie, și plătise cu corpul lui rupt în patru părți, înstrăinarea nobilimei și alipirea lui prea strânsă de poporul de jos. Planul lui Mihai Viteazul nu s'ar fi putut realiza decât cu o condiție, aceea de a jertfi pretutindeni elementul boieresc, a deslănțui pe țăran, a-și aduna oștirile din poporul său și a proclama unirea tuturor Românilor. Veacul lui era încă necopt pentru asemenea idei. Mihai deci concepuse o lucrare pentru care vremile în care trăia nu erau făcute.

S'a obișnuit în tot deanna a se considera pe Mihai Viteazul ca pe atât de slab politic, pe cât era de mare general, și căderea lui se atribuie mai mult nedestoiniciei cu care el învârtia firele diplomației.

²¹⁰ Am văzut mai jos, p. 237, cum ambasadorul polon se temea de lăjirea arișeării țărănilor Ardealului peste hotarele țării.

²¹¹ Bălcescu, *l. c.*, p. 168 și 513.

Atâta se poate spune că lipsa lui de cultură îngreuiă ba mai mult, încă, falsifică adese ori relațiile lui diplomatice. Domnul Munteniei știe din limbile străine numai puțină turcească pe care o învățase din practică în timpul cât fusese ostatic la Turci dat de fratele său mai mare Petru Cercel²¹². De aceea Mihai se roagă într'un rând să-i trimită comisarii cât mai curând îndărăpt pe secretarul turc, căci fără el nu ar putea scrie nimic²¹³. Malaspina spune despre Voevod că „Palatinul este om fără carte; abia știe să scrie în limba lui și nu cunoaște alte graiuri decât românește și turcește”²¹⁴. Mihai trebuia deci să se slujească de tâlmaci și fiind că nu avea tot deauna la îndemână de acei care să traducă din nemțește în românește, întrebuintă adeseori câte doi din care unul traducea din nemțește în altă limbă, ungurească sau sârbească, și al doilea tâlmăcea încă odată spusele din această limbă în românește sau nemțește. Ce putea să iasă din asemenea strecurare a gândurilor din graiu în graiu, se poate ușor înțelege. De mai multe ori găsim prin documentele observații asupra relei sau greșitei tâlmăciri care învenină raporturile și acolo unde nu ar fi fost loc de supărări²¹⁵. Cu toate greutățile ce trebuia să isvorască pentru el din aceste împrejurări, Mihai conduse politica pe cât se putea de bine și dacă el nu ieși la un capăt cauza este mai mult în lucruri decât în omul încurcat în ele.

Intr'adevăr, de îndată ce Mihai își puse în gând să cucerească Ardealul și apoi Moldova și să întemeieze astfel o mare

²¹² Fr. Morosini către dogele 29 Iunie 1583. Hurm., *Doc.*, IV, 2, p. 116 : „un altro Chiaus ha expedito in Cipro per condur qui il fratello di questo chedovera haver il stato (Petru Cercel, mai sus, p.....) per tenerlo in questa città commo ostagio”. Comisarii către împăratul 9 Aprilie 1600, *ibidem*, XII, p. 82) : „der Her Waida hab mit Schweinpekhen turkisch geredt”.

²¹³ Mihai Vodă către Basta, 14 Octombrie 1600. *Ibidem*, IV, 1, p. 167.

²¹⁴ Raportul lui Malaspina, 14 Noembrie 1599, *ibidem*, III, p. 515 : „huomo senza lettere di modo che a pena sa scrivere il suo nome”. Malaspina exagera. Mihai scria românește, vezi mai sus, p..... Vezi și adunare de îmbunătățiri ale lui Mihai Viteazul în Iorga *Studii și doc.*, IV, p. 14. Un anonim către Napragi, 8 Maiu 1600, *ibidem*, IV, 1, p. 49 : „Ego cum vaivoda si *valachicum idioma scrire n optime convenirem*”.

²¹⁵ Comisarii către Rudolf, 31 Martie 1600, *ibidem*, IV, 1, p. 29 se jăluece de modul greșit cum s'a redat spusele lor Voevodului. Scrisoarea lui Pezzen către Mihalcea rău tradusa Voevodului (mai sus p. 339). Zeckel, *ibidem*, XV, p. 1701 : „Diese Punkht hat uns der Stoica Vist, razisch (sârbește) dis ich Zäggel verstehe aus dem Walachischen vertulmatsch. Das khumbt uns nun so depravato und corrupto sensu fur das wir aus etlichen Punckhten den rechten verstand gar nich' gewunnen khinnen”. In unele cazuri cred nevoia a se traduce prin patru limbi. Comisarii către Pezzen. 24 Iunie 1600, *ibidem*, XII, 9, p. 949 : „und des Herrn Waida Schreiben inn originali in Wallachischer Sprach mit sich gebracht und dasselbige wellisch (italienește) mundlich vertulmatsch und hernach ungrisch schriftlich vertulmatschten lassen, welches wir in das Latein”. Ce mai rămâneă d n înțelesul primitiv din această strecurare prin patru graiuri? De sigur un înțeles exagerat.

și puternică domnie, el eră ținut să și facă din Turci și din Germani două contraponderi care să se neutralizeze mutual.

El luă deci asuprași rolul de a apăra interesele împăratului contra dominației polone și turcești în Ardeal, se aadū drept credincios luptător și, prin slujbele lor eminate, smulse la început cliar încrederea aceluī monarc. Scopul său însă nefiind de a cuceri Ardealul pentru Nemți, ci pentru dānsul, el trebuia să caute a se mențineā aici la vreme de nevoie, chiar și în contra împăratului. Unde puteā el găsi un sprijin eventual contra Germaniilor, aiurea de cât în Turci? El cautā deci a reinnoi legăturile cu Turcii; însă să se observe că toate tratările vroeste să le facā pe baza foloaselor dobāndite prin victoriile sale, arātāndu-se în această privire *adevārat cap politic, intru cāl nu vroia să piardā poziția cāștigatā*. De și pe această bazā erā puținā speranță de a se împāca cu Turcii, negocierile cu ei aduceau alt efect, care avū, în bine pe cât și în reu, o înrāurire atāt de hotārătoare asupra soartei domnului român; erā un minunat mijloc de apāsare asupra Nemților.

Mihai Viteazul cāntā deci față cu împăratul, după ce îi arātase cât puteā brațul său în slujba intereselor germane, să'l silească, prin teama unei evoluții spre partea pāgānilor a'i concede cererile sale. Asupra Turcilor, cunoscānd el cât îi sporise vaza în ochii lor, prin eroicele sale isbānzi, se sileā să lucreze astfel încāt puțința unei împācări cu ei să rămānā pururea deschisā, bine înțeleș cu condiția neapārātā a pāstrārei poziției dobāndite.

Ne întrebām în ce erā greșitā politica lui Mihai Viteazul și care minte ar fi putut iscodi una mai bună, fiind date împrejurările în care făptuia? Dar se va întimpinā, cum a putut el oare să fie înșelat într'un chip atāt de vādīt de Unguri și de Nemți, fără să o priceapā, și deci chiar dacā lui Mihai Viteazul nu'i lipsea dibācia, il da de greș pātrunderea politicā. Am vāzut însă cum Mihai Viteazul bānuia credința Ungurilor săi, și chiar pe Nemți îi presupunea că nu umblau cu o așā de mare sfințenie, pricinā pentru care el făcea tot deanna mare paradā înaintea lor de propunerile Turcilor.

Dar ce puteā face Mihai decāt să lucreze cu aceste elemente, ori cât de nesigure, ori cât de șugubețe se arātau? El nu se putea mențineā în Transilvania decāt cu învoirea Ungurilor, și de împăratul avea nevoie ca să impună mai mult dușmanilor săi, arātāndu-le că în dosul lor stāteau Imperiul German, și să poată purtā cu vorba oștirea lui, când îi lipseau mijloacele de a'i rāspunde plata la timp. Și aici deci tot nevoia, împrejurările neînduplecate explicā lucrarea lui Mihai, nu nepātrunderea și neprevederea lui. Cu cât apoi sporiau greutățile, prin o procedare psihologicā firească, el se acātā de ceea ce'i puteā da măcar o umbrā de speranță, și se sileā a crede ceca

ce mintea lui mai rece îi arătă a fi o zadarnică înșelare. Așa în ultimul moment ideea aceea că Basta nu procedă în contra lui din ordin împărătesc.

Mihai Viteazul întreprinsese tocmai un lucru peste putință de realizat; *intemeierea unei puteri, nu pe o bază reală, ci pe combinații politice*. Ori cât ar fi fost aceste de dibare, nu pe ele se pot înălța clădirile istorice, și Statele nu se creiază și nu se mențin dacă nu sunt așezate pe temelia de granit a puterii fizice. Dacă ar fi dispus de ea, jocul politic ar fi căzut de îndată în al doilea rând, și ar fi putut cel mult ajuta sau stânjeni mersul lucrurilor, iar nu să-l determine. Larga bază a unui popor pe care să se poată răzimi puterea lui, lipsia lui Mihai. Acela pe care el ar fi putut să-și clădească marea lui concepție, poporul român, în masele sale cele adânci și puternice, trebuia să fie lăsat la o parte de Mihai din combinațiile sale; din protrivă, apăsător și jertfit unor minorități privilegiate în Muntenia boierilor, în Transilvania magnaților Unguri. Și acest popor răspins de la sufletul lui, răspundea lui Mihai prin răscoală și nepăsare. Intre popor și Mihai era o prăpastie, și pe această prăpastie, acoperită numai prin un miraj înșelător, Mihai întreprinsese să-și înnalte clădirea. De îndată ce ea devenise prea grea, trebuia să se prăbușească!

Că Mihai a făcut greșeli provenite mai ales din pornita lui fire, și că aceste sporiiau cu cât poziția lui devenia mai nesigură, cine ar putea-o tăgădui? Dar care om politic a fost ferit de ele? Aceste însă au putut să grăbiască numai sosirea catastrofei, nu să o determine; căci când temelia e sănătoasă se pot ușor îndrepta greșelile în clădire; când însă țărâmul însuși ce o susține e șovăitor, atunci nici o propteă nu o mai poate întări. *Mihai Viteazul ar fi trebuit să înnalte Statul românesc, realizat de el în întreaga-i rotogolire, pe temelia unirei neamului românesc*. Aceasta însă era cu neputință pentru timpurile în care trăia, neocapte pentru asemenea concepții; întreprinsese o lucrare mai mare decât puterile de care dispunea, și de aceea a căzut. Cum spune frumos Miron Costin: „Neștiutoare ficța omenească de cele ce vor să fie pe urmă; că pentru un lucru sau două ce i se prilejise pe voie, bietul om purcede dăpănat și începe lucruri peste puterile sale și acolo își găsește pietrea”²¹⁶.

²¹⁶ Miron Costin, *opere complete*, de V. A. Ureche, I, p. 412.

TABLA DE MATERIE

	<u>Pagina</u>
Cuvânt înainte	9
Capul V. Dela moartea lui Petru Rareș până la Mihai Viteazul 1546—1953.	11
I. Muntenia dela Mircea Ciobanul la Mihai Viteazul, 1545—1593	11
1. Dela Mircea Ciobanul la Petru Cercel	11
Mircea Ciobanul 1545—1554	11
Pătrașcu (Petru al II-lea) cel Bun, 1554—1558	15
Mircea Ciobanul a doua oară, 1558—1559	17
Petru al III-lea Schiopul, 1559—1567	18
Alexandru al III-lea, 1567—1577	22
Mihnea al II-lea, 1577—1583	24
Seria istorică a rivalității între Drăculești și Dănești	26
2. Petru Cercel, 1583—1585	31
Intrigile pentru intronarea lui Cercel	31
Domnia lui Cercel	38
3. Dela a doua domnie a lui Mihnea al II-lea la Mihai Viteazul	41
Mihnea al II-lea a doua oară, 1585—1591	41
Ștefan Bogdan sau Surdul, 1591—1592	46
Alexandru al III-lea, 1592—1593	47
II. Istoria Moldovei dela moartea lui Petru Rareș până la a doua domnie a lui Aron Tiranul, 1546—1593	52
1. Dela Ilie Rareș la Iacob Eraclidu Despotul	52
Ilie al II-lea, 1546—1551	52
Ștefan al VII-lea, 1551—1552	54
Alexandru al IV-lea Lăpușneanu, 1552—1561	57
2. Dela Iacob Eraclidu Despotul la Ioan Vodă cel Cumplit	67
Iacob Eraclidu despotul, 1561—1563	67
Alexandru Lăpușneanu a doua oară, 1563—1568	81
Bogdan al IV-lea, 1568—1572	85
3. Ioan Vodă cel Cumplit, 1572—1574	86
Intrigile cu Polonii	86
Luptele lui Ioan cu Turcii	94

	<u>Pagina</u>
4. Dela Petru Schiopul la a doua domnie a lui Aron Tiranul	108
Petru al V-lea Schiopul, 1574—1579	108
Iancu (Ioan al II-lea) Sasul, 1579—1582	111
Petru Vodă Schiopul a doua oară, 1582—1591	114
Emanoil Aron, 1591—1593.....	123
Capul VI. Domnia lui Mihai Vitcazul, 1593-1601	128
I. Luptele cu Turcii	128
1. Mihai ocupă tronul	128
Starea țărilor române	128
Modul cum Mihai ajunge domn	130
2. Legăturile pregătitoare răscoalei	135
Războiul între Turci și împăratul Rudolf	135
Mihai ia parte la liga anti-turcească	138
3. Răscoala contra Turcilor	144
Măclărîrea Turcilor	144
Primele lupte	148
Sigismund Batori	152
4. Expediția lui Sinan-Pașa	158
Luptele dela Călugăreni	158
Mihai se duce spre munți	165
5. Intâmplările din Moldova și ultimele lupte cu Turcii.....	172
Răzvan înlocuit cu Ieremia Movilă	172
Primul atac al Moldovei	175
II. Intrunirea țărilor române	181
1. Schimbările din Ardeal	181
Intâia schimbare de cuget al lui Batori	181
Supunerea lui Mihai către Rudolf al II-lea	185
Răzgândirea lui Batori	191
2. Cucerirea Ardealului	198
Andrei Batori și Transilvania	198
Planul cuceririi Ardealului	202
Lupta dela Schellenberg	208
3. Cucerirea Moldovei	217
Intînsele planuri ale lui Mihai	217
Cuprinderea Moldovei	222
Mihai și Ungurii	228
4. Mihai Viteazul și Românii Ardealului	237
Inrăutățirea stărcii Românilor sub Unguri	237
Revoluțiile Românilor contra Ungurilor	241
Raporturile cu Sașii.....	249
Speranțele Românilor în Mihai	253
III. Căderea lui Mihai Viteazul	258
1. Răscoala Ardelenilor	258
Dușmănia lui Mihai Viteazul	258
Arctarea comisarilor	263
Doctorul Pezzen	268

	<u>Pagina</u>
Răscoala Ungurilor.....	275
Cauzele Răscoalei Ardelenilor	278
2. Mirișlău	283
Basta și Mihai.....	283
Lupta între Basta și Mihai	287
Lupta cu Polonia	294
3. Gurușlău	297
Mihai la Praga	297
Ungurii, Germanii și Mihai	302
Impăcarea lui Mihai cu Basta	306
Gurușlău și moartea lui Mihai Viteazul	308
4. Caracterul lui Mihai Viteazul și politica lui	312
Ideea unirii Românilor	312
Întoarcerea dela Turci asupra Creștinilor	316
Despolierea țăranilor	318
Politica protivnică poporului de jos cauza căderii lui Mihai	334

